

ప్రస్తావన

ఓ రసికవతంసులారా! భోజభూపతిసభానుకారుండగు మహాకవికాళిదాసుని చరిత్రము కరము రసోదారమగుటంజేసి సకల రసిక జన శ్లాఘనీయంబునట యెల్లరకుం దెల్లంజకదా! ఇతరులగు నేకవులు గాని యీతనిం బొగడనివారు లేరు. మఱియు నితఁడు పురుషావతారంబుం గాంచినభారతీదేవి యని కొన్ని గ్రంథములు నుడువుచున్నవి. సకలసుకవికులసంస్తుతి పాత్రత గలిగి యుండుటవలన నితఁ డిట్టిమహనీయుఁడనుటకు సందియంబులేదు. “లోకప్రవాద సృత్యోయం పండితై స్సముదాహృతః” అన్నట్టులు పండితు లగువారు పూర్వపూర్వులు వర్ణించుకొనుచువచ్చినయితనిచరిత్రంబు సత్కం బనుటయు నొప్పిదంబు. కొందఱు మాహితాత్మ నతిమానుషచారిత్ర మొప్పుకొనరు. వారు తమకుంగల బుద్ధిశక్త్యాదులకన్నం జతురము లగునవి యితరులకుం గలవనుటయందు నమ్మికఁజెందనివారు. కవితాచాతుర్యరీతిలగు పూర్వు లందఱు నేకకంఠముగఁ బొగడు వంతటి యతివికాలయశోవిధ్వంస నీమహాకవికొబోలె దమకలగలుగదో యను సర్థం బునకుం గారణం బూహింప వారలు వలంతులగుదురాత. వీరు తమ ముక్కునకుం జక్కునిద యాకాశము; తమగొందియ లోకం బని యుండువారు. ఈయర్థంబుండు నిండు!

నేను గురుకులవాసంబునీయుచు నీకాళిదాసవిరచితము లగుగ్రంథములనుబఠించు చుండిననాటందొట్టి యితనియత్యద్భుత చారిత్రంబు విని యానందించుచుం బూర్వ పూర్వులు తమకుం జెప్పినట్లు పండితులగువారు కాళిదాసప్రాక్షమలనీయుఁ దత్సం బధ్యంబు లనియు నానతిచ్చినచాటునమస్యాశ్చోకంబులును వానితోఁజేరినకథలును సంపా దించుకొని యున్నవాఁడనుగానం గొన్నిసంవత్సరములకుం బూర్వమున నాకథలుసేచ్చి కాళిదాసచరిత్ర మనుగ్రంథమును రెండుభాగములుగ రచించి ముద్రించుచు నప్పటి కామహాకవిచరితము సాకల్యముగ దొరకకయుండుటంబట్టి తృప్తిగాంచక బహుకాల ముగ మఱియుఁ బెక్కిండ్రం గావ్యనాటకాలకారణాల ననువర్తించుచుం బూర్వము నాకుం దొరికినవానికంటె సతిబడేదరసప్రశస్త్రులులగు నామహాకవివరు సత్యద్భుత చరిత్రంబులు పెక్కులు గడించి సమాహితనునమ్ముండనై యానూతనసంపాదితము లగుకథలును మూర్ఖముద్రితగ్రంథములొనికథలును జేర్చి “విసోదకథాకల్పవల్లి”

生

of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
AT THE 'VAVILLA' PRESS

చరిత్రంబును రససంజీవ మనుపేరం బరంగు నేడంకములనాటకంబుగ నభినయింపఁ జేసి వసుధారిణి యనుమఱియొక రాజకన్యకారత్నంబుతో భోజనుతల నుదయాదిత్యునికిఁ బెండ్లిసేయించె.

కథాంశములలోనివిశేషములు

మహాకవి వాకినోలు దాఁటునప్పుడును దాఁడెచ్చినయరఁజియూఁచలకట్ట నత్యావశ్యకముగ విలుచుకొనవలయుననియు నుపన్యసించినశృంగారపద్యములును; వేశ్యాకన్యకయఁను గవియును బరస్పరవిజిగీష నొండొరులకు సమన్య లాసంగుచు వాని గుర్థంబులఁ దెల్పుచు ప్రతినమన్య లిచ్చుచు వాగ్వాదంబు సేయుటయు; అచిత రతంతో వేశ్యాకన్యకయొనరించిన మాయోపాయంబులఁ గవి జయించుటయు; నతినిపుణ బుద్ధులగురసజ్ఞుల కత్యంతామోదదాయకంబై యుండు.

నాటకచ్ఛాయయందు భోజునిరాణిలీలావతీదేవి తనయందుఁ గాళిదాసుం డపరాధంబు సేయుచున్నాఁడన్నదూఱువోవుటకుం జేసినవినయనీయంబగు పాతివ్రత్య ధర్మక్షాపనమును; మాయాసుందరీవిజయంబున శ్రీహరి మోహినీరూపంబుం దాలిచి శివుని నలయించుటయుఁ గరము రసోదారంబులయి యుండు. రససంజీవననాటకంబు నందుఁ దరుణాంబుజా విరణాంబుజలకు నుదయాదిత్యునికి నేక స్థలసమావేశ మగుటయుఁ దత్కారణంబులును వారలకుం బరస్పరప్రణయనిర్వహణంబును నాటకలక్షణముల ననుసరించి రసోదారముగ సఖిలభావుకసంభాష్యమయి యుండునట్లు వచియింపఁ బడియుండు.

మఱియు నానుషంగికచరిత్రంబులు పెక్కులు గలవు. అందు మదనమాలిని యనురాచకన్నియ తననేర్పేర్పడఁ దనమగనితోఁ బరకీయాభావంబునంగలసి యాయర్థంబు తనమగనికిం దెలియపడకుండనట్లు ప్రవర్తించినశృంగారచరిత్రము విన్నవారి చేత శిరశ్శ్లాఘు సేయింపక మానదు.

దీనియందు నాటకచ్ఛాయ, మాయాసుందరీవిజయము, రససంజీవనము అను నాటకములు మూఁడు గర్భితములై యున్నవి.

శృంగారపద్యములతోడను శృంగారచాటుసమస్యాష్టోకములతోడను గలసి యుండు నిందలి వచనశైలి వఱియించువారలయల్లంబులఁ బయింబయి బల్లవింపఁజేయు చుండును. కాన నిది యెల్లవారలసదివియు వినియోగ నానందింపఁదగినయది.

విషయసూచిక

విషయము

ప్రహరగచ్ఛము — మంగళాచరణము

ప్రతిష్ఠ

కాశీదాసులకము

ఉదయాది పృథివ్యాదికము

ఉదయాది త్మని చుడెనభిము

విద్యుత్ పృథ్వీనిశితము

మంగళాదివిహారములదిశితము

ద్వితీయగచ్ఛము — మంగళాచరణము

కాశీదాసులకము

భోజనములను విద్యాదాసులకము

విద్యాదాసులకము

భోజనములను విద్యాదాసులకము

విద్యాదాసులకము

భోజనములను విద్యాదాసులకము

విద్యాదాసులకము

భోజనములను విద్యాదాసులకము

విద్యాదాసులకము

భోజనములను విద్యాదాసులకము

విద్యాదాసులకము

భోజనములను విద్యాదాసులకము

విద్యాదాసులకము

భోజనములను విద్యాదాసులకము

విద్యాదాసులకము

భోజనములను విద్యాదాసులకము

విద్యాదాసులకము

భోజనములను విద్యాదాసులకము

విద్యాదాసులకము

భోజనములను విద్యాదాసులకము

విద్యాదాసులకము

భోజనములను విద్యాదాసులకము

—

కావినోదకథాకల్పవల్లియు నీక్రిందిరెండు గ్రంథములును బరస్పర సంబంధము గలిగియుండును గాఁబట్టి యిందొకటిఁగొన్నవారికి మఱిరెం డత్యావశ్యకములు.

కాళిదాసచరిత్రప్రకరణము.

ఇది రూపకములలో రెండవదియయి నాటకమువలె నఖిలలక్షణములతో నొప్పు చుండు ప్రకరణగ్రంథముగ రచియింపఁబడినది.

ఇందు కరూశదేశాధీశునిమహామంత్రియగు మాధవమిత్రునికిం జనియించి కాళిదాసుండు కావకారణంబున గాడిదెల మేఁపువాఁడై యుండి పురోహితబ్రాహ్మణుని కపటంబున నొకరాకన్నియకు భర్తయయి దానిసహాయంబున మహామతియగుచుఁ గాళి కానుగ్రహంబు వడసియుంఁ బురోహితునికపటంబున నారాకన్నియ నెడఁబాసి ధారా నగరంబున భోజునికడకుండేరి విలాసవలయనం బరగు కాంచనమాల యనువేశ్యాకన్యకం జేపట్టియుండి మరల తనపత్నింగూడినచరిత్రము జెప్పంబడియుండును.

ప్రతి 1-కి ర్పు. 2—8—0

ఆంధ్రభోజచరిత్రము.

ఇది సంస్కృతభాషయం దుండుభోజచరిత్రమును శ్లోకములకు సరియయిన యాంధ్రపద్యంబులతో సంస్కృతవచనమునకు సరియయినయాంధ్రీవచనములతోఁ జేర్చి రచియింపఁబడినది. కాళిదాసునితో భోజునిసభయం దుండినమహాకవులచరిత్రమును భోజకాళిదాసుల చరిత్రము నుండును.

ప్రతి 1-కి ర్పు. 2—0—0

శ్రీతులస్యపాఖ్యానము.

ఇది లక్ష్మీదేవి తులసి యనురాజపుత్రియై జన్మించి శంఖచూడునికిం బత్నియై నారాయణునిచేతఁ బాలివ్రత్యభంగమునుబొంది కన్యత్వియై తులసీపత్రరూపమును ధరించి భగవంతుని కేకాంతకైకర్యప్రసాదయైనచరిత్రము. ఇది తులసీదళములచే భగవత్పూజనీయువారలకెల్ల నత్యాదరణీయము. బహునుందరమైనకథ. శ్రీబ్రహ్మవైవర్త మహాపురాణములోనిది.

ప్రతి 1-కి ర్పు. 0—8—0

చమత్కారకథాకల్లోలిని.

ఇది రోచరుఁ డనురాజకుమారుఁడు మందారమాల, మదనమాల, మదనసేన, వసుంతసేన, మదలేఖ, చందనలేఖ లనువిద్వద్రాజకస్యారత్నములను బరకీయభావం బునఁ బరిణయ మయినకృంగారచరిత్రము. పద్యములును శ్లోకములును గలిసియుండు మనోహరవచనము. వినోదకథాకల్పవల్లివంటిది. ప్రతి 1-కి యు. 1—0—0

శ్రీమదాంధ్రవచనబ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణము.

ఇది వ్యాసవిరచితమగు సంస్కృతమునకు సరియైనది. సకల శ్రుతీలిహాసపురాణములందుఁ గలసందేహములందోఁగొట్టుటకుఁ బురాణసూత్ర మనుసామాంతరముతోఁ బదవచనహాపురాణముగ నితరపురాణాదికథలకు మూలభూతము లగుగోలోక భూలోక రాధాకృష్ణుల కథలును, లక్ష్మీ, సరస్వతీ, దుర్గా, సావిత్రీ, తులసీ, గంగా, మనుధరాది సమస్తస్త్రీదేవతాపాక్షానములు నూజును, సారాయణ, మహాదేవ, విరాట్పురుష, గణేశాదిచరిత్రము లనేకములును, తన్వంత్రోపాసనాదులును, ఎల్లవారల కతిశులభముగఁ దెలిసికొనునట్లు కథారూపముగఁ దత్త్వమును, జనులత్యాగవశ్యకముగ నెఱుంగవలసిన ప్రతివిషయములును మహర్షి దీనియందుఁ జెప్పిరి. ఈవిషయము లితరగ్రంథములందులేవు. దీనిలొని కాక్షాకథలంబట్టి పురాణాంతరములు, నిందలి ప్రమాణంబులంబట్టి స్త్రువులు చేర్పడినవి. దీనిం జదవనివారిపురాణజ్ఞాన మక్షరజ్ఞానములేని భాషాపరిచయమువంటిది. ఇది సమస్తాసీతులకత్యావశ్యకము. (అచ్చగుచున్నది)

ఆంధ్రకల్కిపురాణము.

ఇది శ్రీసారాయణమూర్తి యాకల్యంతమునంజేయంబోవు పదవదియగు కల్కవతారముయొక్క చరిత్రము. ఇది శ్రీరామకృష్ణాద్యవతారచరిత్రములవలె నతి మనోహరమైనది. శ్రీవ్యాసవిరచిత మైనసంస్కృతకల్కిపురాణము ననుసరించి పద్య కావ్యముగ రచింపఁబడినది. (అచ్చగుచున్నది)

ఆంధ్రతనిఖోకి.

ఇది ద్రవిడభాషలోఁ పెరియవాచ్చాంపిళ్లగారు రచించినతనిఖోకికి సరిగా నాంధ్రీక రింపఁబడి మధ్యోదాహృతము లగు ప్రమాణవాక్యములకర్థములతో ముద్రితమై యుండును. దీనియందు శ్రీరామాయణములొ ముఖ్యములగుశ్లోకములకు శ్రుత్యాదిసమ్మతము లగు మహాకర్థము లొక్కొక్కపదమునకును వాక్యమునకును నలువదేఁబడివిధముల నుపన్యసింపంబడియుండు. ఈయర్థములతిమనోహరములయినవి. (అచ్చగుచున్నది.)

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,

292, ఎస్.ప్లనేడ్, చెన్నపురి.

శ్రీరామజయము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

వి నో ద క థా క ల్ప వ ల్లి

ప్ర థ మ గు ణ చ్చ ము.

మ ం గ లా చ రణ ము.

కం. శ్రీరాధాస్తనయుగకా, శ్రీరాదుణవత్సనకును శ్రీతజనరక్షో,
దారయశోవిభవునకును, నారదమునివినుతునకును నతు లొనరింతున్.

ప్ర తి జ్ఞ.

గీ. వరవి నోదకథాకల్పవల్లియందుగ, దనరుచుండుగురుచ్చసంతతులచేత,
మరహరునిఁ బూజసేయుదు మోద మలర, నునుననులు మూర్ధమునఁ దాల్చి స్తుతులునల్పు.

క థా ప్రా రం భ ము.

శ్రీమంతం బై యవరిమితసుపదధీకృతనాకం బై యొప్పసిభూలోకంబునందు
సకల సత్కర్తృసమాచరణసముచితభావప్రకర్షంబగునీభారతవర్షంబున నిరుపమవిజయలక్ష్మీ
విభానుర విశ్వంభరాకమనపరిపాలితావకాశంబగు నాంధ్రదేశంబునందు వేదవేదాంగ
విజ్ఞానవిత్తములగు బ్రాహ్మణసత్తములును సమధీతవార్తాదండసీత్యాస్త్విక్షీత్రయులగు
క్షత్రియులును ధనపతిసంకాశ్యులగు వైశ్యులును సమస్తగుణాత్మద్రులగు శూద్రు
లును గలిగి యనమానభోగలసమానం బై యొప్పవసుమానసం బనునగరం బొందు గలదు.
ఆయుత్తమవత్తనంబును దేజోవధీరితద్విషడాదిత్యుండగు ప్రతాపాదిత్యుం డనునరపతి
యేలుచుండెను. అతఁడు గురువులయందు భక్తియు బంధువులం దాసక్తియు ససార్థంబు
లగు కార్యంబులందు విరక్తియు దుర్జనశిక్షణంబునందు శక్తియు సజ్జనరక్షణంబున సను
రక్తియుఁ జతుష్పత్తికళలయందుఁ బ్రసక్తియుఁ గలిగి సత్యంబున హరిశ్చంద్రునితో
నోర్పున యుధిష్ఠిరునితో శౌర్యమున నద్భుతనితోఁ జాపవిద్యాపై పుణ్యంబునఁ బరశురా
మునితో సౌందర్యంబున నిందిరానందనునితోఁ గాంతిం జంద్రునితో ఘనతం గాంగే
యునితో సమానుండని సకలజనులు బ్రస్తులింపఁ బ్రజలఁ దనప్రజలరీతిఁ బరిపాలించు
చుండెను. అతనికి సమస్తకాస్త్రవేదియు సీతిశాస్త్రకుశలుండు పై మహాత్తరములగు రాజ్య
సంకటములందు నించుకేనియు విషాదంబు నొందక ధరావరిఫాలనం బనునావతుం గర్ణ

ధారుం డై సర్వకార్యములం దప్రతిహత మైన ప్రతిభ గలిగి యొప్పుమిగులు కరహాయ
సుం డనుబ్రహ్మణుండు దేవపతికి బృహస్పతివలెను వృషపర్వమునికి శుక్రనిచందంబునను
దశరథునికి వసిష్ఠునివిధంబునను సర్వముం త్రికులప్రధానుం డై యుండె. ఆరాజు రిపుజన
కాననదవానలం బై యెనుగు తనబాహుబలంబున నశేషధరాతలాధీశుల జయించి వారలఁ
దనకు వశపర్తులం జేసికొని యాబాల్యసఖుండు నశేషభూభరణక్షమం బై నశేముషీవిశే
షము గలవాఁడునగు కరహాయనునియందు రాజ్యభారంబునిలిపి మదనుని మోహనవిద్య
లనం దగి రామణీయకనిధి కధిదేవతలు నా నొప్పుమిగులుచుండు నిండుజవ్వనులం గూడి
పుండరీకసాయకనుఖంబు లనుభవించుచుండె. ఆమేదిసీ కాంతునికి క్షీరసాగరమునకు
మందానీవలెను వింధ్యగిరికివనరేఖచెలుపునను సొంపు గలిగించుచు ధరావతి యనునృప
కన్యకారత్నంబు సర్వాంతఃపురప్రధానమహిషియై మన్మథునితో రతియుఁ జంద్రు
నితో రోహిణియు సంక్రందనునితో శచియు మురళూరునితో నిందిరయునుం
బోలె. నాప్రతాపానిత్యునితో సదృశసమాగమముఖ మనుభవించుచుండెను. ఇట్లు
మానుషలోకముఖము లనుభవించుచుండఁ గొంతకాలమునకుఁ బుత్రుండు సంభవించ
లే దనుననుతాపంబు గల్గి యనేక పుణ్యకార్యములు జరపియు నవి ఫలప్రదంబులు
గామి నార్తిం జెంది యారాజచంద్రుండు తనమనంబున.

సీ. పూర్ణచంద్రుండు లేక పాలుపు దక్కినయుడువధము బాలుండు లేనిపతిగృహంబు
రాయంచగమి లేక రహిదొఱంగినవరోవర మనవత్సనావసధభృమి
వెన్నుని నెడఁబాసి చిన్నపొయినదేవసభ శిశుహీనసంసారిగృహము
ముక్కుఱ లేక సంమోదం బొసంగనికాంతమో మర్భకాఁకలితసదన
మరయఁ బ్రజలేనివాఁ డైననరునిబ్రతును, హృదయమహ్తోపహృతిదుఃఖేధమాన
సతతసంతాపసంతానసంకులంబు, గాని సౌఖ్యక్రమవివర్ధకంబు గాదు.

చ. అనితలపోయుచు న్నృపతి యానుదతిమణిసంగసౌఖ్యమున్
మనమున రోసి భూభరణమార్గమున న్రుచి మాని వంతచే
ననుదినమున్ గృశించె బహుభావ్యాయపక్షశకాంకురీతిఁ ద
ద్ద సతరదుఃఖము న్దనుచుఁ గాంతలు చింతిలుచుండి రాత్తలన్.

ఇట్లు సంతానహాన్యతంజేసి దుఃఖసంతానంబు వెరిగి యాధరాకాంతుండు దన
పట్టపురాణియగు ధరావతిం దొడ్డొని చని బృహత్సానుపర్వతంబున నొకయెడ రాధా
రమణునినిలయసమావమున నాశ్రమముగల్పించుకొని యప్పుణ్యాశ్రమంబునఁదపంబునలు
పుచు రాధామాధవులచరణకమలసేవఁ జేయుచు బహుకాలము గడఁచియు ఫలము నమ
కూరమిగ జింతాసంతాపసంతానదంతురితస్వాంతుండై ప్రాయోపవేశంబొనరించియుండగ
నయ్యెడ కొకకాపాలికి యేగుడెంచి రాజుం గాంచి యోయధిపతి నీవిద్విధమున నాయాన
వడుట కేమి కారణి? మని యడుగ రాజును నమస్కరించి యాయమతో ని ట్లనియె.

చ అనుపమబాహుగర్వనమితారిధరేంద్రము రాజ్య మాపు లై
ఘనతరకార్యనిర్వహణకౌతుకితాత్మలు మంత్రులు స్వస
ద్వనకుచభారబంధురవికంపితమధ్యలు కాంత లుండి యున్
తనయుఁడు లేమి వ్యర్థ మని తథ్యముగాఁ దలపోసి గుండెదన్.

సీ. అనియతరుచితస్మితాతిముగ్ధం బగునుతుమోముఁ గాంచనిసుఖ మిదేల
బాలకాంగవిష్కృతపాంసురేఖాలంకృతము గాక యుండునీతను విదేల
సుతబాలభాషితామృతధాగఁ గ్రోలనికర్మరంధ్రములయొకలిమి యేల
కిలకిల మని నవ్వి కేళిమై వైఁబడునుతుఁ గౌఁగిలింపనిబ్రతు కిదేల
తల్లికుచదుగ్ధమానుచోఁ దన్నుఁ బిల్వ, నలరి క్రేఁగంటిమాపుల నానగొల్పు
నాత్మజుని ముద్దులూడనియట్టివాఁడు, వసుధసైఁ బుట్టి యును జూడ పట్టివాఁడు.
అని తనమనమ్మనం గలయుమ్మలికము బయలుపడం జెప్పిన నాభూమిపతిచనంబులు
విని యాకాపాలిక యు,

చ. ధర ననపత్యునిల్లు ధనధాన్యసమృద్ధ మదైన వ్యర్థ మా
నరయఁగ వాఁ డొనర్చునుకృతావళి వచ్చు యి పోవు నిచ్చులున్
బరభువనోదసౌఖ్యములు వాయు నిహుంబు ను లేదు వానికీన్
సురుచిరుఁ డైనపుత్రుఁడు విశుద్ధుఁడు గల్గిన నబ్బు నన్ని యున్.

అనిచెప్పి మఱియు నిట్లనియె. ఓరాజా మీకు సంతానము గల్గుటకుం బ్రతిబంధకం
బీరాధారమణచరణకమలశేవనంబున నశించినయది. అనతిచిరకాలంబునన బాలసూర్యో
దయంబు నీ కయ్యెడును. ఈకడోరప్రతంబు మాని మానినితో భవనంబునకుం జనుము.

ఉదయాదిత్యుని జన్మాదికము

అనిచెప్పిన నప్పలుకుటకు సంతసిల్లి యుల్లంబున మనోరథంబులు వల్ల వింపఁ బల్లవపాణితో
నాభగవతి కెఱిగి తదాజ్ఞానుసారి యగుచుఁ దనమందిరంబుఁజేరెను. కొంతకాలమునకు
ధరావతికి గర్భచిహ్నంబులు గల్గి నెలలు నిండి యొక శుభదినంబున శుభముహూర్తంబు
నందుఁ గుమారునిం గనియెను.

అబాలకుఁ డుదితుండయినమాత్రమున సూతికాగారంబున నుండెడు మంగళదీపకళి
కానికరములగాంతి యడంచుచుఁ బడంపుదీవియలొ యనం దగి బాలాతపభండంబుల
సొబగున బాగుమీఱిపద్మరాగప్రభావటలంబులునానోష్ణమిగులుచుండునవయవంబులతో
వికసితరక్తకమలరాశి యొక్కో యనియుఁ బారిజాతపల్లవపటలం బొకో యనియు సంత
యము నింపంజేయుచు నుదయపరిపాటలమండలం దై నయాదిత్యునిపగిది వెలంగుచుండు
టంబట్టి యాపట్టికి నుదయాదిత్యుం డని నామఁబడిరి. ఆకుమారుండు సుచితకాలంబునం

జూడాకరణప్రముఖములగు వైదికక్రియాకలాపంబులంగంచుచునై శవలీల జనసీజనకుల
 హృదయంబుల కత్యంతామోదుబుగల్పించుచుగ్రమక్రమంబున నైశవంబుందాటెను.
 అప్పు డాప్రతాపాదిత్యుండు తనయు నఖిలవిద్యాపారంగతులగు నాచార్యుల కొప్పుగించి
 సకలకాస్త్రంబులు నదివించెను. ఆయాచార్యులును దమతమవిద్యావినియోగమున కుత్తమ
 పాత్రంబు లభించిన దని యుత్సహించుచు నాత్మకౌశలప్రకటనపూర్వకముగ నుపదేశించ
 నుదయాదిత్యుండు నన్యపరత్వంబు మాని సర్వవిద్యలను గ్రహించెను. మణిదర్పణంబునం
 దుం బోలె నాతనియొ దఖిలవిద్యలును సంత్రాంతంబు లయి వెలసె. పదవాక్యప్రమా
 ణంబులందును ధర్మకాస్త్రమునందును రాజనీతులయందును చార్యాయామవిద్యయందును ధను
 శ్చక్రచర్మకృపాణశక్తితోమరపరశుగదాప్రముఖంబు లయినసకలాయోధంబులందును,
 రథచర్యలందును, గజతురగారోహణంబులందును, విజావేణమురజకౌశప్రభృతికంబు
 లగువాద్యములందును, నృత్యకాస్త్రంబులందును, గాంధర్వచేదవిశేషంబులందును, చిత్రక
 ర్మంబులందును, ద్యూతకలలయందును, గరభకలలయందును, పక్షివిరుత్తజ్ఞానంబునందును,
 రత్నపరీక్షయందును, జలసంతరణంబునందును, లంఘనారోహణంబులందును, ఇంద్రజా
 లంబునందును, కథలయందును, నాటకంబులందును, కావ్యంబులందు, నితిహాసపురాణంబు
 లందును, సమస్తదేశభాషలయందును, శర్వసంజ్ఞలయందును, ఇతరము లయినకలావిశే
 షములందును నృపకుమారుండు పరంబగుకౌశలంబుఁ గడించెను. మఱియుఁ బ్రజ్ఞాబలమున
 నమరగుదని నయిత మపహసించఁ జాలి యనవరతనీతికాస్త్రాశోచననిర్మలమానసు లయి
 లుబ్ధత్వంబు లేక స్నేహంబు గలిగియుండు కులక్రమగతులగు మంత్రికుమారులును, సమాన
 వయోవిద్యావిలాసాలంకారంబులు గలిగి యఖిలకలాకలాపంబులందు నాలోచనంబు
 నందును గతోరమకులుయి ప్రేమానురక్తహృదయులును మహాప్రగల్భులును గాలవేదులు
 నగ్రామ్యపరిహాసకుశలులు నింగితాకారవిదులు నయి యొప్పురాజకుమారులును తనకు
 సహాధ్యాయులై విద్యల సభ్యసించుచుండినను గరహాయనునికుమారుండు మిత్రసహుం
 డనుభూదేవవటువు పాంసుక్రీడలందొట్టి సహసంప్రవృద్ధుండును సమానవయస్కుండును
 నగుటంజేసియు సకలకలాకలాపపరిచయప్రవీణుం డగుటంజేసియు సర్వవిప్రసంభవాత్మం
 డై యతనికి రెండవహృదయంబు నా వెలయుచుండె. విద్యాపరిశ్రమము సేయుచుండు
 కాలంబున నాయుదయాదిత్యునికిఁ ద్రిభువనవిశోభనీయం బగుయోవనప్రాదుర్భావంబు
 గల్గె. ఆది తీరసాగరమున కమృతరసంబువలె సకలజననయనమనోరంజకంబై బ్రదో
 షమునకుఁ జంద్రోదయంబుపగిది బహువిధరాగవికారంబై కల్పపాదపమునకుం గును మో
 ద్దమంబుచెలుపున రమణీయమగు రాగంబు నభివ్యంజ్యమానంబుఁ గావించునదై మయూర
 మునకుఁ గలాపంబుగఱి జేలువొందుచుండె, తొలుతటినుండియాకుమారుండు రమణీయుఁ
 డయి యుండువాఁడగుటంజేసి యప్పు డినుమడించినరామణీయకీతం గాంచెను. సమ
 యము దొరకినదని సేవకునిచందంబున మదనుండు మెల్లన డగ్గరిల్లెను. లక్ష్మితోడ హృద

యము విస్తరియై, బంధుజనమనోరథంబులతోడ నూరుదండంబులు పూరించుకొనియె.
శత్రుసంతానంబుతోడ మధ్యంబు కార్యంబు నొందె. త్యాగంబుతోడ నితంబంబులు
ప్రథిమంగాంచె. ప్రతాపంబుతోడ రోమరాజి యారోహించె. అహితకళత్రములయల
కలతోడ భుజయుగళంబు ప్రలంబంబైయొప్పె. చరితంబుతోడ లోచనయుగళము
ధావళ్యము నొందె. ఆజ్ఞతోడ శిఖరదేశము గురువయ్యె. స్వరంబుతోడ హృదయంబు
గాంభీర్యంబు నొందె. ఇట్లు లభివృజ్యమానతారుణ్యం దైయిండుకుమారునిం బ్రతా
పాదిత్యుండు యౌవరాజ్యాభిషిక్తునిం జేసెను. ఉదయాదిత్యుండును భువనతలం బెల్లఁ
దనజనకునియాజ్ఞావశవర్తి యైయుండుటంజేసి కర్తవ్యం బొందేమియు లేక సవయ
స్కూలు బలసిగొనియుండ నొకప్పుడు గాయకులతోడ సంగీతక ప్రసంగంబులు నల్పుచు
నొకప్పుడు మృగయులతో మృగయావ్యాపారంబుల నొనరించుచు నొకప్పుడు విదగ్ధ
లయినకవులతోఁ గావ్యప్రబంధంబులు రచించుచు నొకప్పుడు పండితులతోఁ కాస్త్రాలాపం
బులు సేయుచు నొకప్పుడు రసికులతో నాఖ్యానాఖ్యానికేతిహాసపురాణాకర్ణనంబు
గావించుచు నొకప్పుడు చిత్రకర్తవినోదంబుల నొకప్పుడు వీణావాదనంబుల నొకప్పుడు
దర్శనాగతు లయిన మునిజనులచరణకమలకుఁ త్రువణంబుల నిట్లు దివసంబులను; చతుర
సుహృజ్ఞక్రీడాపరిహాసంబుల రాత్రులును గడపుచుండె. ఇట్లుండఁగా నొకనాఁడచటి
రాజకుమారులను మంత్రిసుతులను వినోదగోష్ఠింబ్రపర్తింపుచుండ నుదయాదిత్యుండు
'నోనత్రములార యిప్పటికి మీమనోగతంబులు యథార్థంబుగ విశదీకరించితికేని యవి
యుత్తమంబు లయి యుండిన నత్రైజింగున యాచరింపంబడుననిచెప్పిన విని యం
దుండినయొక సామంతరాజపుత్రుం డిట్లనియె.

ఉదయాదిత్యుని కవిపండితసంఘము

లే. రాజు ధర్మిష్ఠఁడై యున్న రాజ్యమందుఁ, బ్రజలు ధర్మిష్ఠులై యుండు నిజము గాఁగ
నట్లతఁడు గాక యుండిన నట్ల యుండ, రెట్లు రాజుండునో ప్రజ లట్ల యుండు.

అని చెప్పిన నది సరి యని యెల్ల వారు నభినందించిరి. అంత మఱియొకరాజన్యం
డిట్లనియె.

క. వసుమతిధర్తలు తమతమ, వసువుల ధాన్యముల నితరవస్తువులం దా

పసులగుపండితవర్యుల, విసరంబులఁ గావ చేసి వృథ యగు నవియున్.

అని చెప్పిన నదియును నష్టతం బని యంగీకరింప ననంతరము పెఱరాజన్యం డి
ట్లనియె.

గీ. అనతివిరకాలనాశ్యంబు తనువు దానిఁ, గావఁ దివురుట యుత్తమక్రమము గాదు
నర్వకాలంబు నెడక యెసంగుచుండు, కీర్తి నాష్టంపఁ దగుఁ బుణ్యవర్తనులకు.

అదియును సమంజసం బని యచటివార లాదరింప మిత్రసహుం డనుమంత్రి
కుమారుం డిట్లనియె.

గీ. విద్యయ నరునికి రూపము, విద్యయ ధనసంచయంబు విద్యయ కుల మా
విద్యయ భోగము సుఖమును, విద్యయ సత్కీర్తికాంత విమృశింపంగన్.

అని చెప్పిన విని యదయాదిత్యుండు మిత్ర సహానిఁ గడు సంకసించి యట్లు సెప్పందొడంగె. రాజు ప్రవర్తించిన తేజుగునఁ బ్రజలు ప్రవర్తించుట సత్యంబు. రాజులు తమ సంపాదితధనములచేఁ బండితరక్షణము నలుపుట యుజ్య వైనదియ. అట్లు సేయఁ గీర్తికాయంబు నిత్యం బై యనిత్యం బైనయీకాయము వినప్టుం బయిన యనంతరముననయిత ముండును. అవ్విధ మత్యాదరణీయం బగుటంజేసి సకలజనంబు లకు విద్యావృద్ధి సేయఁవలయు ననుట మీమానుషీవినపద్యంబుల నూర్జితం బయ్యె. తొల్లి యుజ్జయుని సేలుచుండిన విక్రమాదిత్యుండు సుబంధు, వరాహమిశిరాదిమహాపండిత ప్రవరులం బోషించి కాదె నిరవద్యకీర్తివైభవంబునం దేజరిల్లుచున్నవాఁడు. అవ్విధం బిష్ట దనుష్టేయంబు. మననగరంబున విద్వాంసుండు గానివాఁ డుండఁ జనదు. ఈ నియమము విప్రులక కాని యితరుల కుండు బోలదు. విద్యామంతులకుఁ బరీక్ష చేసి తత్తదధికారానుగుణముగఁ బారితోషికధనంబు లొసంగుచుండునది. ఆనమానవిద్యా విశేషవిభాసిత లగువారి నీనగరంబున నుండఁజేసి యవ్వారిగ వారలకు ధనంబు లిచ్చుచు నిచ్చుమెయిఁ దదీయసల్లాహమృతరసాస్వాదదుఖం బనుభవించుచుండవలయును. అని చెప్పి యారాజన్యండు తదాదిగ నఖిలదేశములనుండి వచ్చుచుండు విద్యావంతులకు ధనంబు లొసంగుచు నమ్మానించుచుండెను. అనుదిన మపరిమేయవైదుషీవిభూషితలగు వారు పెక్కుం డ్రుదయాదిత్యునిసభ నలంకరించుచుండుటంజేసి యాసభ ధారానగర వల్లభుండగు భోజభూపాలునిసభవలె దిగంతవిశ్రాంతకీర్తి జెందియుండె. అందు సమధి గత సకలకాస్త్రసర్వస్వ లై యమరగురు నైన శేషుషీశేషంబున నపహానింపం జాలు వండితులకెల్ల మేటియై రాజభిటారకుండును; అనూనవకుళనుమముజరీకళదరీణమాధ్వీ ర్ఘరీధరీణపదరీతులు గల ప్రబంధంబులు రదిప నమర్థ లయి కవిసైన నపహానించు కవుల కెల్లరకు మేటియై శంకరుండనుకవియుఁ దామభ్యసించిన పాండిత్యరవిత్వంబు ల యుత్తమంబు అని యొందొరులు వివాదపడుచు స్పర్ధించుచుండుదురు. ఒకనాడు రాజు విద్యన్తోష్ఠి నుండునప్పుడు కళింగ దేశమునుండి కళాఘనుం డనుకవివరుం దేగుడెంచి రాజన్యంగాంచి యి ట్లనియె.

క. ఉదయాదిత్యునిఁ గాంచగ, మదవద్రిపుహస్తకస్త్రమండలము కళా

స్పదు లయినకవులకవ్తము, ముదితలసరసపువలపుముదులును వదలున్.

అని చెప్పగా విని తనకౌర్యత్యాగసౌందర్యంబులం బ్రతిపాదించునావద్యభావ గాంభీర్యంబునకు మెచ్చుచు రాజకుమారుఁ డాకవి కవరిమితములగు ధనంబు లిచ్చి గార వింపెను. అది గాంచి యౌర్వలేక రాజభిటారకుండు,

చ. అవగతసర్వకాస్త్రచయం లై నమహాత్ములు పండితోత్తమశ్

భువనతలంబునం దధికీభూజులు వార లటుండఁ గూటికై

నవనకల్పనావిధిచణత్వము దోఁప నబద్ధ మాదునీ
కవు లిల దానపాత్రులయి గౌరవ మొందుట సూచిత్రముల్.

అని చెప్పిన విని కవిముఖ్యుండగు శంకరుం డి ట్టనియె.

చ. కవి కమలాననుండు త్రిజగత్పతి యైనపినాకపాణి యుం
గవియె తలంపఁ గాఁ గవులు గారె పరాశరబాదరాయణుల్
కవికృతవస్తుసంగ్రహణగర్వితచిత్తులై పూజ్యు లైనచోఁ
గవు లఁట దానపాత్రములు గా రఁట యిట్టివె పో విచిత్రముల్.

అని చెప్పఁగా విని రాజభట్టారకుండు గడు నలిగి యోరీ దురాత్మ కవులకంటెఁ
బండితులు హీనులా? యనిగద్దించుచు శంకరునితో వాక్కులహంబు సేయుచుండినం
గాంచి యుదయాదిత్యుండు వారల వలవ దుడుఁగుం డని నివారించి యి ట్టనియె.

చ. గురుకులవాసభేదమునకుం గడు డస్సి యపారకాస్త్రసా
గరముల నీఁదియు న్వలఁతి గాఁ డలరింపఁగఁ బండితుండు దా
వరకవు లుద్యుదీందుకరవారసమాగమపుల్లపాల్లతో
త్కరవిగళన్తరందపదకాండముచే నలరించుచాడ్పునన్.
మఱియు వినుండు.

గీ. ఎంచి యెంచి చూడ నిం పయి తోఁచె నీ, మూఁడు లోకమందు ముగ్ధ లయిన
మించుబోండ్లపూపు లించురసంబులు, చతురు లైనకవులసరసమతులు.
అంలియ కాదు.

చ. పలుమఱు కాస్త్రము ల్బదివి పండితుండై యజురాణిసక్తృపా
ఫలమును గాంచి దా రసము బాగుగఁ జెప్ప వలంలి యైనవాఁ
డిలఁ గవి లాఁతివాఁడు కపి యే యని చెప్పఁ గ నొప్పు జాయ నాఁ
గులజయ జాయ కాని పెఱుకోమలి మాయయ కాక జాయ యే.

అని చెప్పఁగా విని సభాసీను లగువార లందఱును కరంబు నంతసించి యుదయా
దిత్యునిబుద్ధితై శారద్యంబుం గొనియాడిరి. ఆనారతంబు విద్యుద్గోష్ఠీపరిశృప్తుండై రాజ
కుమారుం డపరిమితామోదంబుఁ జెందుచుండెను.

విద్యాసర్వస్వవేదినిచరిత్రము

ఒకనాఁడు సమస్తసామంతమంత్రిపురోహితులు బలసికొని యుండ సభాభవనంబు
నలంకరించియుండు తనతండ్రి పాదకమలములకు వందనంబునిర్వర్తింప నుదయాదిత్యుండు
మంత్రిసామంతరాజపుత్రసహితుం డై వచ్చి నియోగిజనంబులను సామంతమహిపాలురు
నూడిగంపువారును దన్నుంగని నమస్కరింప వారల కలఁచి తేనగవున సంగీకారసూచనంబు

సేయుచుం జని జనకునిపాదారవిందంబుల కెఱిగి యాశీర్వాదపూర్వకముగా నాతనిచే నాలింగితుం డై విడువంబడి కరహాయనునిసన్నిధికిం జని యతనికి వందనంబు లాచరించి యంచితానందంబున నుపవిష్టుం డగుడుఁ దక్కిన సామంతరాజపుత్రులును బ్రతాపాదిత్యుని కభీషందనంబు నలిపి తక్కుంగలవారలకు యశోచితాచారంబు రచించి యుదయాదిత్యునిం బలసికొని యంచితానందంబులఁ గూరుచుండిరి. అతికఠినంబులు నలిపివరంబులు నయిన స్కంధంబులును; ఆజానువిలంబంబులు నపరిమితజలసంపన్నంబులు నయి యొప్పుభుజంబులును; అలెక్కుశంబు లయి యతిరుచిరంబు లయి యొప్పుచుండుమధ్యంబులును; అలిపికా లంబు లయి యధికోన్నతంబులై వెలయువక్షంబులును గలిగి యొండొరుల ప్రతిబింబంబు లనందగి విక్రమైకరసు లయి తోచుచు హిమవన్నగకూటవికటశిలాతలాసీనంబు లైన, సింహాశోరంబులభౌతి నారాజపుత్రులు లేజరిల్లుచుండిరి. అప్పుడు వామపార్శ్వనిలంబ మానమగు మహాఖడ్గంతో రోషపరితంబగు విషధరంబు సేరియుండుచందనలతీకవలె నతి భీషణరమణీయమయి వెలయునాకారంబు గలిగి విగ్రహంబుఁ దాల్చినరాజ్యాధిదేవతయో యనునట్లు వేత్రలతాధారిణి యైనవ్రతిహారి యాస్థానమండపమున నుండు యువరాజు నమీషమునకుం జని మోకరించుకొని భయభక్తులతోఁ గరంబులు నేలనూచి నమస్కరించి యిట్లనియె. 'ఓరాజచంద్రా యవధానం బొసంగి మమ్ముం గృతార్థులం జేయుము. భవదీయకృపారక్షీతం బైన కవిపండితసంఘంబున కనుదినము గోక్షీరభాండంబులు మోచితెచ్చుగొల్లులు గుంపులై ననుదెంచి ఏలికతో విన్నవించుకొన నున్నవారు.' అన రాజపుత్రుండు 'నోసీ వారలం బ్రవేశపెట్టు' మని యాజ్ఞ సేయ నాద్వారాపాలిక యట్ల గావించె. గోపాలకులును ముకులితకరులై సర్వాంగాలింగితపూతలంబుగం బ్రజామము లొనరించి యిట్లనిరి. 'దేవా దేవర యాజ్ఞావశవర్తల మయి భవద్రక్షీతం బయిన పండితసంఘంబున కనుదిన ముదయనమయంబునం బాలకావల్ల మోచుకొని తెచ్చి వారియిండ్ల నొప్పగించి పోవుచుంటిమి. అవిధమున నీదినమునందు రేవకడ గోష్ఠంబులనుండి పాలకావల్ల మోచుకొని వచ్చుచుండు మామార్గ మడ్లగించి యొక యలి వికారరూపియగు నెడైమానిసి చేత నొకబడియ నెల్లికొని బెడరించుచు 'నోరీ యీ పాలకావ ల్లేవ్వరి' కని యడుగ మేము భయభ్రాంతులమై 'యుదయాదిత్యునిసభ నుండెడు కవిపండితసంఘంబున కీకావల్ల పోవునవి' యని యుత్తరమిచ్చితిమి. అందు కామోటు మానిసి 'విద్వాంసులా! పండితులా!' యని వెడఁగునవ్వు నవి 'విద్యాసర్వస్వవేదిని యను భోగముదానివై దువ్యంబున కీవిద్వాంసు లెంతవారు! ఆశేషవిద్యవృంధలంబులం దన నిరుపమానశేషుషీవిశేషంబున నధికరించి వారలం దనకుదాసులం జేసికొని విద్యా సర్వస్వవేదిని యనుచిరుదు పఠించి యవిజేయం బైనగర్వంబుతో నుండునాయండ జయీనం జయింపక విద్యావంతుల మని పేరుపెట్టుకొని యుండుటకంటె నూరక చచ్చుటయ మేలు! కానిచో దానితో వివాదంబునకుం గడంగి యోడి యీడిగిలంబడి వరపుడులై తదీయ ముఖనిరీక్షణంబు సేయుచుండుటయ చాలు. అట్లు గానిచో పీఠ

కీకవులని పండితులని పేరేల? ఇట్టి జ్ఞానవైశ్యుల కీవైభవ మేల? సిగ్గులేదే! యని యధిష్ఠి
పించి మమ్ము రాసీయక నిర్బంధించె. మేమును పాలకావళ్ల వానికడ డించి కొండఱ బళ
కర ముంచి ఇంతదనుక నీపండితసంఘమునకుఁ బోవుపాలకావళ్ల నడ్డగించినవారు లేరు;
వీడేలకో యిట్లు చేసె ననియెండొరుల మనుకొనుచు నేలికతో విన్నవించుకొన నేతెంచి
యున్న వారమని చెప్ప నాగొల్లలపబ్బులు విని యుదయాదిత్యుండు తనమనంబున నిది
వింతయై యున్నది యొకయ్యాడుని యొక గర్వింబియుండంజనునె యని యనుకొనుచు
నాపశుపాలకులతో నోరీ మీరలు నని యామోటుమానినీతో నుదయాదిత్యుండు
నిన్నుం జూడ వేచియున్నాఁ డని చెప్పుడు. వాడు మిమ్ము నిర్బంధించుట మాని నా
కడకు జనుడెంఱు. వానిం దోడ్కొని రుండు; పొండు అనిన వారలు మహాప్రసాదం
బని వినయవినమితో త్రమాంగులై చని యామోటుమానినీఁ దోడ్కొనివచ్చి యతనికి
రాజుంజూపి యోయయ్య ఇదె రాజును రాజకుమారుండు నున్నవారు. దగ్గఱకుం జని
నీమనోగతంబుల నివేదించుకొను మని చెప్పఁగా నామోటుమనుష్యుండును సభ గలయం
గనుంగొని, తన యందు తెఱంగుం గాంచి వీఁ డేలకో యిట్లుచేసె నని యఖిలసభాస
దులు దలంచుకొనుచుండ నందుం గలవారలకును రాజునకు రాజపుత్రునినిఁ జేతులఁమొగి
డ్చిన నాకనితో నుదయాదిత్యుండు 'నోరీ నీ వెవ్వడవు? ఏదేశంబున నుండువాడవు?
పండితులపాలకావళ్ల నడ్డగింపఁ గారణం బేమి? విద్యాసర్వస్వవేదినీ యనువేశ్యాకన్యక
యెవతె! దానివిషయాంబు నీ వుగ్గడింప నేమి కతంబు? ఇది యంతయు నవిస్తరంబుగ విను
పింపు' మని యడిగిన నామానినీ యిట్లని చెప్పందొడంగె. 'ఓరాజపుత్రుఁడా వినుము. నేను
సింహదేశమున సింహపురినిఁ గట్టెలమోపుల నమ్ముకొనుచుండువాడను. అనగరమునుండి
వచ్చితిని. ఈసంఘంబున నుండువారలకుం బండితు లని పేరును గవు లనుప్రసిద్ధియు
విద్యులయందు సామర్థ్యంబును గలదా? ఒకించుకయుం గానంబడదే? అట్లుండ మీపండి
తులును కవులును నాకేపాటివారు? అని వారిపాలకావళ్ల నడ్డగించితిని.' అని యిట్లు
చెప్పఁగాఁ బండితులును గవులును వానిని 'ఓరీ యిట్టినిశేషంబునకుం గారణంబుఁ దెలియం
బల్కు' మని యడిగిన నాకట్టెలమ్ముకొనువాడు నవ్వి యోయయ్యలారా తూర్పుదిశ నుం
డెడు సింహపురము నేలుచుండుపరాక్రమపాలుండు నాఁ బరంగుపుడమితేనికి భుజివ్య
యైవదానికూతురొక పెల్లాటక త్రియ తనకు విద్యలయం దెవ్వఁడును సమానుఁడులేడని
గర్వపడుచుఁ బ్రత్యేకముగ నగ రొకటి గట్టుకొని విద్యాసర్వస్వవేదినీ యనుబిరుదనా
మాంబునం బరంగుచుఁ దనరూపలావణ్యాదులకు మోహించి యెట్టియెట్టినుండలాభవతుల
నుతులు వచ్చినను వారలఁ గన్నులగట్టి వేయి వరహంబు గైకొని యొకపద్యంబు నిన్ని
దానిభావం బడిగి యది యెఱింగి కల్గనినాడు వారల నమర్యాదచేసి వారిచే పెట్టి
చేయించుకొనుచుఁ దనకన్యకాత్వమునకు భంగంబు గలుగకుండ నుఖంబువం ప్రవర్తించు
చున్నది. అనేకరాజపుత్రు లాలంజపడుచుకు గృహదాసులై నీళ్లు మోయుచు బట్టలుతు

కుచు వాకిళ్లం గాచుచుఁ బాదుకలు మోయుచుఁ దక్కుంగలపను లొనరించుచుండెదరు. ఇట్టిపేరుప్రసిద్ధి వడసిన యొకయూఁడుది విద్యాగర్వంబున విజ్ఞునిగుచుండ మీరునుం బండితుల మనియుం గవుల మనియుం బేరు పెట్టుకొనియుండుట లజ్జాకరము గాదా! మీరలే యాలోచించి చూడుడు.' అని చెప్పిన నది విని ఘడితకవిసంఘంబువారు 'ఓరీ యిది బాగై యున్నదే! మేము సర్వవిద్యావంతులకుం దలమిన్నుల మనియు మాకీలోక మున నీడు లేదనియుం దలంపుఁగొని యుండ నొకయూఁడుది విద్యాసర్వస్వవేదిని యను బిరుదు పెట్టుకొని యున్నదనుటయే మహాశ్చర్యము. దానిం జయింపనినాఁడు మాకేగౌర వంబుగాని యొక్కడిది? ఇతదనుక నెవ్వఁడును మాకుఁ దెలుప లేదు. తెలిసి యిత్తెఱు గున మొర పెట్టుకొన్నదియు లేదు. మేము విన్నదియు లేదు. ఇప్పు డేవిట్లు మొరపెట్టు కొనం గారణ మేమి? నీకేమయిన మనంబునం గొఱుత గలదో తెల్పుము' అని యడిగిరి. వాడు 'నోవిద్యచ్ఛిరోమణులార వినుం' దని చెప్పందొడంగెను. 'తూర్పునంద్రమునకు నమీచమనున చినాకసినదీ బ్రాక్షటంబున నుండుసింహపురికిఁ బ్రతాపపాలుం డనురాజొ క్కరుం డుండెడిని. అతండు తనజనకునియనంతరము సింహాసనం బధిరోపించి ప్రజాపరి పాలనము సేయుచుఁ దనప్రతాపంబునన సామంతరాజులెల్ల నవనతులై యరిపెట్టుచుండ నిరంతరసంపదల నుఖ మనుభవించుచు నతిమనోహారిణు లగునంగనామణులం గూడి కును మఖేణునిఁ జరితార్థుం జేయుచుండు. అతనికిఁ దనమహిషితోడ శ్వశురగృహంబునుండి వచ్చియుండు మహారూపవతులగు భుజివ్యులు కొంద టుండెదరు. వారలలో రతిదేవితో నమానమగు రామజీయకముగలిగి కాంతామణులమానసంబులనైతము మరులుగొన్న జేయునసమానలావణ్యంబుతో నొప్పుమిగులరతిరూప యనునొక యతిరూపవతి గలదు. రతియందు మన్తభుండునుబోలె నానుందరియందతఁడమితానురాగంబుతో వరిల్లుచుండు. ఆరతిరూపకు రతిపతివిజయాస్త్రంబునా నొక్కనుదతి కూతురై యసమానవిద్యావైశార ద్యంబున శారదకును నిరవద్యరూపరేఖావిలాసంబున తీరనీరధికన్యకకునుసాటియై గోము నం బెఱిగి భూషణివలన నాందోళికాదులను ఛత్రచామరగజతురగవాద్యంబులు వడసి యన్నదగ్ధామములు గలసంగీతసర్వస్వవేదినియు సాహిత్యసర్వస్వవేదినియు ననుప్రధాన నఖు లిరువురును దన కాటలఁబాటలఁ దోడ్పడ వేనవేలు వరువుడంపుంబడంతులు గొలువ మెప్పువడయుచుండు. ఇంచుక యమ్ముదితయాభిరూప్యంబు వినుండు.

సీ. నగు మోమునకు నిశానాభబింబము జోడు కనుదమ్ములకు నల్లకలువ లీడు

మెయిదీఁగె క్రొక్కరు మెఱుఁగుఁదీవియఁ బోలు నధరంబు బింబమే యనఁగఁజాలు
కబరికాభారంబు కాలాంబుదము మీఱు పదములు హల్లకపజ్జిఁ గేరు

గురునితంబయంగమ్ము కుతలమంతయంగమ్ము లలి నడు మాకాశలక్ష్మిసౌమ్ము
నాలిసూనూఁగునూఁగారు నాచుటాగు మానినిగళంబు వరశంభుమంగళంబు

తరుణిమణిమాట లాయమృతంపుండేట, పంకజాతాక్షి కుసుమాస్త్రభాగ్యలక్ష్మి.
మణియు.

సీ. పద మెత్తివెట్టిన మదళుని మదదంతి యెత్తి వచ్చెడులీల లక్షమిట్లు
బొమ గదిలించినఁ బుంఖానుపుంఖ మై యతను క్రొవ్వాడికరాళి వెడలు
లలిఁ బల్కఁదొడఁగిన నలిలజాంబకునిబల్కొత్తతల్లడులు మ్రోసినఁగఁ బూను
మెయిదీఁగఁ దోచిన మేలిమిక్రిక్కారుమెఱుంగు లంతట గ్రమ్మి మెలఁగుచుండు
కబరికాభరంబు గళితబంధం బైన, బర్హి బర్హ భారభాగ్యలక్ష్మి
యక్షిగోచరత్వ మంది నట్టై యుండు, దానిసొగసు బొగడఁ దరము గాదు.

ఆయంగనామణిన్పుత్తగీతవాద్యవిద్యానై పుణ్యంబునకు మెచ్చి ప్రతాపపాలుండు
తననగరోపవనమున నతిమనోహరముగనొకనగరు కట్టించి దాని కనవరత మాయుధ
ధారులగు వీరభటులఁ గావలియించి యపరిమేయంబులగు ధనంబు లొసంగి జననితో
నాకనకాంగి నందుఁ గాపురముంచియున్నవాఁడు. అనుసిన మావెలచేడియ మణిమయ
చతురంత యానారూఢ యై పండ్రెండువేలదాసీజనంబులు గొందఱు పగటిదివిటీలు
పట్టుకొనుచుఁ గొందఱు పూసురటిలచే విసరుచుఁ గొందఱు వింజామరలం వీచుచుం
గొందఱు బిరుదాపభులు సదువును గొందఱు హెచ్చరికలు నెప్పచు గొందఱు వీణా
వేణువృందంగతాళాదిమంగళవాద్యంబులు వాయించుచు కొందఱు అడపములను ధరించు
కొనుచు గొందఱు తప్ప వడిగంబు లెత్తుకొనుచు గొందఱు జాలవల్లికలు పట్టుకొనుచుం
గొందఱు బుగారుపూర్ణకలకముల మున్నిడుకొనుచు బలసివచ్చుచుండ సాహిత్యనర్వస్వ
"వేదినియు సంగీతనర్వస్వవేదినియు నిఱుగెలంతులఁ బల్లకిం బట్టికొని నడిచిరాఁగా
ననదృశంబగు మహా వైభవంబుతో ననుదిన మానుందరి ప్రాతర్తథ్యాహ్నసాయం
కాలంబులందు రాజుకొలుపునకుం బోవుచు నిలు సేరుచుండు. ఆవృద్ధు.

గీ. దానిఁ గాంచినవారలు దర్శకాస్త్ర, హతుల ధైర్యంబు దిగనాడి యాశలెడలి
డస్సి గ్రుస్పియు వెతలొంది తల్లడిల్లి, మునుఁగుచుండుదు రుత్సాంగ మోహజలధి.

నేనాయూర నివసించుచు దానికినమీపమున నుండుమహారణ్యమునకుం బోయి
దినదినము కట్టెలు కొట్టితెచ్చి యంగడిపీథి నమ్ముకొనుచు నందువలన లబ్ధమగుస్వల్పధనము
చేతఁగడుపుఁబూడుచుకొనుచు నన్నగరంబు వాయక యుండవాడను. అవ్వధమున
నొకనాడమ్మోనఁ గట్టెలుచెచ్చి రేపకడ నంగడిపీథియం దొకగోడకాకట్టెమో
పొనించి యొకయెడల నిలుచుంటిని. అప్పు డాలంజకన్నె ముందటఁ దూర్యవాద్యంబులు
మ్రోగుచుండ ననేక దాసీజనములు కైవారంబులు నెప్పచు సురటులు వినరుచు
వింజామరములు వీచుచుఁ దన్నుం గొలువ మణిమయశిబికయం దాలోహించి యింటిం
తనరానిమహావైభవంబుతో నాయంగడిపీథిన నతనియింటికింబడుటకు రాచనగరునుండి

బయలు వెడలి యానాఁడు తననృత్తగీతంబులకు మెచ్చి యారాజవరుం డిచ్చినయఘ్నాఁ
మాధవీకుసుమమాలికలును ముక్తామణిభూషణాబులు నుజ్జ్వలింతుంభికుంభోపమకుచకుం
యుగముపై వ్రేలాడుచుండ మహేంద్రునికొలుపు సాలించి యేతెంచు రంభారంభ
రువు విధంబునం దోచుచు నత్యాశ్చర్యమగును నతనుశరవరంపరాహతిపరాయత్తచిత్త
లు నయి విటజనంబు లుత్తలంబు నొంద ననన్యసామాన్యరూపలావణ్యంబుతోఁ దే
రిల్లుచుం జనుదెంచి.

గీ. తీరనీరధి జనియించి చెలలతోడ, వెడలి వచ్చెడుకలుముల వెలచిమాడ్కిఁ
దుల్యూపాభిజాత్య లా తోయజాక్షు, లాలసి తనుగొల్వ నేరె నే నుండుకడక
ఇల్లు నేరి యానారి పణ్యపీఠీజనంబులు గుంపులుగూడి తన్నుం జూచుచుండ న
నన్నుం జూచి గర్వంబుతోఁ జెలులం జేరి యిట్లనియె.

ఉత్సాహ. బాకినోరు భూతముఖము పల్లవన్నెకన్నులున్
చాకిబానవంటికడుపు సాగినట్టిపాచివం
క్షోకిలింత వచ్చు వీని నువిదలార చూడఁ డీ
రూపువానిఁ గూడు నటె తరుణిగ బుట్టినది భువిన్.

అని చెప్పిన నం దొకతె వినయంబుఁ గాన్పించుచు ని ట్టనియె.

కం. ఓచెలి య ట్టన దగునే, చూచియు నొకనూలితోడ సూత్రపడకపో
నో చెటులేక్షణ విధిచే, సూచిత యగునాతి యుండుచూవె యితనికిన్.

అని తన సఖిమణి నెప్పినవచనంబులు విని యోసీ యేమిసెప్పెదవే కాలినయిం!
కడయొత్తులవంటి కాట్లనేతులును మొలకు దిండుగాఁ జుట్టియుండు నడవితీయలపిండి
నందుఁ దోఁపియుండెడుకొడవలియుఁ గలిగి బూచివానివగిది నిలువంబడియుండు నీదుఁ
గుం గాంచి మఱి కాంచనాంగులు కామింపరటే! చీచీ! యని కేకరించి యుమినెను. ఆ
గని నే నత్యాగ్రహగ్రస్తుండ నై స్త్రీజాతి యైనయిది మనలం గాంచి యుమిసినకారణ
బేమి! మగవాఁ డెట్లుడిన నేమి! ఇని లంజయే కదా! ధన మిచ్చినవానితోఁ బొం
నేయుట దీనికి విధినిహితమై యున్నది. వివిధముననైన నొకరాత్రికిఁ దీని కివ్వవలసి
ధనమును సంపాదించి యిచ్చి దీనితోఁ బొందునేయనేని నే నొకమగవాఁడనగుదున
యని మనంబునం బ్రతిష్ఠ చేసికొని యాపడపుంజెలిచెలులంజీయెంబలర యాలఁ
కివ్వనగు ధనం బెంత యని యడిగిన వారలు నవ్వి యొక రాత్రికి వేయినివ్వంబు ల
చెప్పి వెడలిపోయిరి. అది విని యేమను మనంబునందు వైవమునకుఁ గరుణ రాదా! ఓ
వేళ మన కార్య మనుకూలపడకపోదా! చూత మని ధైర్యముదెచ్చుకొని యంతధన
విధముగ సంపాదించనగు ననిచింతించుచుంటిని, దైవానుకూల్య ముండునేని సర్వకార
ములు ననుకూలించు ననుటకుఁ దార్కాణగా వత్స్యమాణవిధంబు గామనంబున స్ఫూ
చినయిది.

పూర్వమే నోకనాడు వాడుకచొప్పున నడవకిం బోయి కట్టెలుగొట్టి మోపు గట్టిపెట్టి యాపరిత్రాంతిం బోనడంచుకొన నొకరసాలపాదపముక్రిందం గూరుచుండి కొంతతడ వతిమఖకర మయినతదీయచ్చాయయందు వెలికిలం బరుండి నిదురించి మేల్కొంచి యాపాదపము నొకకొమ్మన ప్రేలాడుచుండువం డొకటి గనుంగొని దానిం దినవలయు నని యెంచి యాచెట్టెక్కి ఫలముఁ గోసి యొడి నిడుకొని దిగితిని. ఆప్పుడ యొకయోగిని చేత నాగబెత్తముఁ బట్టుకొని యరుణవర్ణంబులగు జడలతోఁ బేలికలు గట్టుకొనియుండు తపఃకృశ మయినశరీరంబుతో నాయుండుకడకుఁ జనుచెంచి యోరీ నేను మహేంద్రనగమునుండి హిమవన్మగంబునకుం జనుచు బహుదినప్రయాణాయా నంబునం బడలి యాతిథ్యంబుకొఱుకు నీకడకేగుచెంచి యున్నదానను. జలంబులుగాని ఫలంబులుగాని యొసంగితివేని యవి భుజించి విశ్రమించి చనియెద నని నకరుణంబుగ నడిగిన నేనందు కాయోగినిం గాంచి యోయమ్మా నాయొద్ద నొక్కమామిడిపం దున్నది. దీని నొసంగెదను. దీని భుజించి నా కొనితెచ్చియిచ్చినజలంబులం గ్రోలి విశ్రమించి యధేచ్ఛమునఁ బోవంజనును. అని చెప్పి యట్లుగానింప నామెయ్య ఫలంబు భుజించి జలంబులు ద్రావి కొంతతడ వారసాలపాదపముక్రిందం గూరుచుండి నాయొసరించిన యాతిథ్యంబునకు మెచ్చుచు నన్నుం గాంచి యోరీ యియ్యొడ కేగుచెంచినప్పుడేను గడుఁబడలియుండినదానను; నీయొసరించిన శుశ్రూషచేఁ గరము విక్రాంతిం జేందితిని. నీ కొకయువకారము నేయ మనంబున ననుకొనుచున్నదానను. ఇంతకు సాతిదూరంబున చందనవనం బొందు గలదు. దాని నీకుం జూపెదను. నీ కేదేని యొక యిక్కట్టు వచ్చినప్పు డాయరణ్యంబునకుం జని యాకట్టెలు నఱికి తెచ్చి విక్రయించి తన్మూలముగ ధనముసంపాదించి యాయిక్కట్టు దాటుకొనుము. అని చెప్పి యాచందనవనమునకుం బోవుపూర్ణము నాకుం చెల్పి చనియెఁ గదా! ఇప్పు డావనమునకుం, బోయి కట్టెలు గొట్టి తెచ్చి యమ్మి ధనము సంపాదించి యుద్దిష్టకార్యంబు సమకూర్చుకొనంజను. అని చింతించి వైశంబ యాయోగిని నెప్పినమార్గంబునన చని మలయజవనంబుం గాంచి సంత సించి యాకట్టెలు నఱికి కొనితెచ్చి కట్టలుకట్టి యానగరంబునంగాఁపులయు దొరలయు మం త్రులయు ప్రధానులయు వర్తకులయు తక్కుంగలవారలయు గృహంబులందుఁ దప్పక యొక్కొక మోపుమతున వేయుచుఁ బూర్వమునుండిఁ గట్టెలు విలుచుకొన్న వారిచ్చినధనముచేతఁ గడుపుఁ బూడుచుకొనుచుండువాఁడ. నావెలయాలితోఁ బొందు నేయ సెంచియుండుకారణమునంజేసి ధనసంచయము సంపాదించ సెంచి యదిమొదలు విలువ తీసికొనకయ కట్టెల మోపులు వేసిపోవుచు బిచ్చ మెత్తుకొని యాకలి నడంచుకొనుచు నెవ్వరేని విలిచి కూలి తీసికొని పొమ్మనిచెప్పిరేని నాకుఁ గావలసినప్పుడు తీసికొని పోఁగల నని వచించుచు నెవ్వరివలనఁ దీసికొనకయ తిరుగుచుఁ గట్టెల మోపులు గొట్టి తెచ్చివేయుచుంటిని. ఇట్లు కొన్ని నెలలు జరిగెను. ఒకనాడు వాడుకచొప్పునఁ గట్టెల మోపు వేసి పోవుచుండ నప్పుట్టణంబునం గలచందనదాసుం డను బేహరియింటి

యూజిగంపుంబడంతి యొకతె నావెనువెంటనంటి యోరీ నిన్ను మానెట్టి పిలుచుకొని రమ్మ నెను; పోక రమ్మ; నిలువుము అని కూయుచు వచ్చి యేల మీనెట్టి నన్నుం బిలువ నంటె నని నే నడిగిన నందు కాదాని యిట్లనియె. ఓరీ వినుము నే నాతనియింటిదాసిని. ఈదినము మహానసంబునకుం జని వంటకములు వండ నుపక్రమించి నీవు ప్రతిదినము తెచ్చి వేయుచుండిన కట్టెలమోపులలో నొక్కటి విప్పి యొకనల్లనికట్టెను బొయిం బెట్టి యెరియించితిని. తక్షణము యగురుగంధంబులు నలుచెనలం గ్రమ్ముకొనియె. అందుకే నాశ్చర్యపడుచుండ నానెట్టిగృహిణియుం దక్కుగలగృహదాసీకలును వచ్చి యేమి యిది యనిగనగునలాడుకొనుచుండిరి. ఇంతలో నంగడినుండి నెట్టియు వచ్చి తాను వర్తకవ్యాపారమునకై తెప్పించియుంచిన చందనదారువుల నెఱియించుచున్నారని యాగ్రహించుచు వంటకాలకుం జనుచెంచి యోసీ! పొయినేమి వేసిలి పని యడుగ నేను నాతనికి భయపడుచు నిట్లంటిని. ఏ నేమియు నెఱుంగను. ఈకట్టెలమోపు విప్పి యందలియొకయిద్దము నెఱియించితి. దీన సీవాసనలు గ్రమ్ముకొనెననిచెప్పి యాదారువుం జూపితిని. అది గాంచి యావణిజాండు ఓసీ యిది చందనదారువే! ఇది యియ్యెడకు రాఁ గతం లేమి? యని యడిగిన నిట్టమోపులు దినదిన మొక్కొక్కటి యొకపెట్టివాడు మనయింటికిం తెచ్చి వేసి కూలి తీసికొనకయ పోవుచున్నాడు. ఆకట్టెలమోపు లివె యున్నవి యని చూపినం జూచి మానెట్టి యచ్చెరువొంది యీమల యజదారునచయం బొక పెట్టివాని కవ్వారిగ దొరకుట యెట్టిది? కట్టెలమోపులువేసి యాయాపూట కివ్వవలసినకూలితీసికొని జీవనమునేయుంవాడు కూలి తీసికొనక పోవు చుంట యేల? ఇని యొకమిత అని యనుకొనుచు నన్నుంగాంచి యోసీ నీవు వానిని గూలితీసికొనిపొమ్మంటివా యని యడుగ నేను నోయయ్యా; యంతకు ముందు కూలిఁ గొనిచనువాఁ డిప్పుడు కొన్ని నెలలనుండి కూలియడుగక యుండుటయే గాక పిలిచి కూలితీసి కొమ్మని నిర్బంధించిననాఁ డునుతము వాడు నాకుం గావలసినప్పుడు తీసి కొనియెదను మీ కేమి దీనివలన భార మని బదులు నెప్పుడుం బోవుచున్నాడని చెప్పిన విని యాతఁడు మంచిది యెల్లి యొకట్టెలవానిం బట్టి నాకడ కంపునది యని ముదల యిడి వెడలిపోయె. తదీయాజ్ఞావశవర్తనినై యేను నిన్నుం దోడ్కొనిపో వచ్చితి నని యాపొగ్గడికత్తె వదియించి నన్నుం బిలుచుకొనిపోయి యానెట్టియెదుర నిలువంబెట్టి తనవనికరిగెను. ఆదేహరి నన్నుం గాంచి యోరీ సీవెవ్వడవు? అని యడిగె. అందు కేను గట్టెల నమ్ముకొని జీవించువాడ నని బదులు నెప్పితిని. కట్టెలమ్ముకొని జీవించు వాడ వయినచోఁ గూలి తీసికొనక పోవుచున్నాడ వట! అదేలా? అని యడిగిన నేను నోయయ్యా తడవులంబట్టియే నొకకార్యంబుం దలపెట్టుకొని యుండెదను. అది మీరలు నెరవేర్పంగల రని నమ్మి కూలి దీసికొనకయ పోవుచున్నవాడ నని యంటిని. సీ తల పెట్టినపనియేమి యని యాదేరి ప్రశ్న చేసి యుద్దిష్టకార్యంబు నెప్పు సిగ్గుపడుచుండు నన్ను దగ్గఱకుం బిలిచి వెన్నుచఱచుచు భయంపడకుము నెప్పు మని పలుమాఱిడిగిన నే నాచందనదాసునితో నిట్లంటిని.

సీ. కట్టెలమో పప్పుఁ గట్టి యంగడిఁ బెట్టి యూరకనే నిలుచున్న వేళ
కాంతియావనమదగర్విత యొకలంజ శిబికవైసెక్కి నెచ్చెలులు గొల్ప
వచ్చి నాకడ నిల్చి విచ్చలవిడి నవ్వి యాదుర్భగునితోడ నెవతె గూడు
నని యోకిలించిన స్వసుచుఁ దూపాడుచుచుఁ జనియెచు లంజ కీఘనత దగునె
పురుషుడనె గద యెట్లున్నఁ బోల బేమి, యిట్టిగర్వంబుఁ గొన్నయాయంతిలోడఁ
బొం దొనర్చుటె మగఁటిమి పో యటంచు, భనమునకుఁ ద్రోవలేక యాదారిఁగంటి.

అన విని యానెట్టి పక్కున నవ్వి యతఁడు వీనిదౌర్భాగ్యవేష మేమి ? దానిసా
భాగ్యవిశేష మేమి? నక్కయొక్కడ నాకలాక మెక్కడ! దేశాధిపతులునయితము పెక్కం
ద్రాబోగముదానికడకుం బోయి దానిచెబ్బలుదిని వెడలిపోయి యున్నారు. ఇంత
గర్వముతోనుండుదానిసరసకు వీఁడు జనియెడువిధమెట్టిది? అయినను వీనికి విద్యానుకూల్య
మనునది యెట్లున్నదో యెఱుంగము. ఈయభిప్రాయమును మన మేల నివర్తింపం
జేయవలెననినచించి యాపర్తకుఁడు నన్ను నాయంగడికడ నుండం బలికి యింటికిం జని
యంతదనుక నేను చెచ్చి వేసియుండుచుండనదారువుల తెక్కించి యవి పదివేలవరహాల
విలువకంటె నధిక మయి యుండ సుతసింది వానిని పదిలపఱచి నన్నుం దవయింటికిం
బిలిపించి యోరీ మఱియు నెక్కడెక్కడ నిట్టికట్టెలమోపులు వేసియున్నా వని యడిగి
యందఱయిండ్లకడ నిట్లే వేసియున్నానని నేఁ జెప్పవారల చందఱ సగౌరవంబుగరప్పించి
వారలతోఁ గలయ నాలొచించి ఈకట్టెలవానిని రాజకుమారునికిఁ జేసి యపరిమిత
మగు నాడంబరముతో నావెలయాలికడ కంపవలయునని తీర్మానించుకొని నాపితుని
రప్పించి నాకు మంగళత్వైరముఁ గావించి సంపంగినూనె తలయంటి యభ్యంజనస్నానముఁ
జేయించి యుంగరంబులు కంఠనరులు మొలత్రాడు మొదలగు సువర్ణాభరణంబులం
గై నేయించి బంగారుసరి గెదోవతులు జరితలపాగయుఁ గాళ్ళిరకాలువలు నంగి దట్టి నిజా
రులును గట్టించి దివ్యభోజనము పెట్టించి కస్తూరి జివ్వాజి పునుఁగుగలసినకలపం బలఁదించి
తాంబూలమిచ్చి యష్టాదశవాద్యంబులు వాయించుచుండ సువర్ణశిబికపై నెక్కించి
వేయివరహాలు ముడియకట్టి యాపల్లకిం బెట్టి రథగజతురగపదాతులు ముందు నడువ
వేశ్యాకన్యకలు సర్తనంబు సల్పుచు రా నిట్టిమహాడంబర మమరంజేసి యానెట్టియుఁ
దక్కుంగలపట్టణపుఁదెడ్ల మనుష్యులును గూడి యోరాజా సేవు విద్యానర్వస్వ వేదినతో
సంభోగసామ్రాజ్యం బనుభవించు మని దీవించి చెప్పి నన్నుం బ్రయాణముచేసిరి. ఓ
యుదయాదిత్యుండా యే జనినయావై భవం బేమి నెవ్వడు.

గీ. రాజరాజకుమారుండు రుభకడకు, ద్రిదశపతి తొర్కి నాకవీదేవికడకు
కామదేవుండు రతిదేవికడకుఁ బోవు, వైభవంబున నేఁగితి వనితకడకు.

ఇట్లపరిమితాడంబరంబుతో నేఁగిననా కాలంజ యొనర్చినపరాభవంబు విరుము.
చెప్పెదను.

నీ అందలం తెక్కినయలిపై భవముడ తెక్కించె గాడ్డెపై నిలి నమ్మ
 భూని వాద్యములతోఁ బోయినవహాయలునై యరే శిట్టివఁ జెప్పుదులజేరి
 నింజామరుంబుల వినించుచున్నందు కది చింతిచే ఓల బదిరి విను
 స్వానము వన్నీట నల్పవగరియై గొట్టివె పేర్నిట్ల పలుకుగల్గ
 రావవాడ నటించు నే రాణి బోన మించిన దంచు వీర లా బొలిలిద్రె మై
 ముష్టలొడుటకముదానియొద్దకేగ మొర్తొంటలు గావించి రిక్తగాక
 అనినదిని యాదయాచిస్కొందు నవ్వుచు నమరనృత్తాంశము వధ్యవిచ్చిన్న
 గాక ప్రేతజేయంబు గావించు మన నాకటైలమ్మునవాడు పదింపబొడం
 అయ్యో! చిరుము అబ్బో! కను

క అవిద్యాపెరినితో బోవం గాఁ గల్గె నందు బొడమునుననుచే
 రానిధము బుర మద్రువగ, మ్రామ జేసిరి చ ద్యములభూషణులొ

క పురజనులెల్లకు మదిన, చెప్పినంద రు వచ్చి గుఱులు జేరి కనుచు నీ
 భరణికనుకుందు బోగము వరవర్ణి నిగర్వ మా వ నవ్వుకు బాపే

క కన్నుటికము నిడ మ్మది కన్ను గాఁ గోరి జ్ఞాన్మయిదింబో
 మన్ను వెలయాలికన్నుకు, గన్నుటికముపెట్టి యిక్కడు ఘనకం గాంచు

క నీచేక నేలురా బో, శ్రీదయకుని బోలవాడు భేషణు నా
 గ్వేదినిభాగ్యమె భాగ్యము, మేదినిలో సకలు జనులు మెచ్చుచునుండ

విను నగిరెవై భవంబుతో నావిద్యానృప్య పెరిని యుండుసాధనాకు దరిఁ
 జనునప్పుడు కడియబాల్చొచ్చెర్ర జేకంబుండు

నీ అలంకచంద్రవిరావనతో నేరే ణుంపు నై యుంబుండునింపు దోఁత
 అంబికస్థిరతో జంపలాలలికలు జలవనంగలి దా వెలయ గల్గె
 కనకముగళభృద్ధులుయొగళలములు చను విన్ననరీ మదికి రలిగ
 కాంబుదంబులు గనకము దివచ్చి శార్వములై ప్రస్తు మాయువు దనరే
 నదికంభీరవాసీరమాస్రకములు విరి బాదులుదీర్చినాటి దక్క
 నీలకుణిమకృకమార్దనిచయకలిక కనకసాపానపీఠలు గానిసిం

ఇత్రైజంగునం గన్నుల కమ్మరం నై యన్నయూపాదార్థ్యచేకంబున నొ
 న్నదటికి

క మంసనపుంబొత్తులగలి, కందంపుంగనులరితి ననమాస్రనిశ్రి
 నుందయలాలి దో చిరి మందరదన బో లకును గుఱున గుఱున

అనుందరీకదంబము విద్యాసర్వస్వపేదినీసమధిష్ఠితము మదీయవైభవముం గనుం
గొన సౌఖ్యోపరిభాగసమారూఢం బై యుండనోపునని యే మనంబున నాహించుచుండ
నందొక్కయిందువదన తనసెచ్చెలులం జీతీ యిట్లనియె.

చ. ఘనులగు రాజరాజులను గౌరవధర్మల వచ్చియున్నవా

రిని గనుగొంటి మింతవిపరీతము గానమ యీతఁ డెవ్వఁడో

వనజదళాక్షులార తలవాకిట డిగ్గి ప్రియం బోసంగినో

గొని వెన రండు పొం డనుచు గొబ్బున హర్షము డిగ్గిపోయినో.

ఉ. పండెను నాతఃపథలము భామినిఁ గూడఁ గఁ గంటి నంచు ను

ద్దండజయస్వనంబులును దందడి మీఁజెడువాద్యఘోషముల్

మిండత లాడునృత్యములు మేళము మర్దశధింధిమిధ్వనుల్

నిండి నభంబు పెల్లదర నే నట డిగ్గితి దానివాకిటన్.

ఇట్లు దిగి యొక్కింతతడ వుండి నాతో వచ్చినయలయుండిగంపువారల వారి
వారియిండ్లకనిచి నే నడవగాఁ డందియిచ్చు తెలియాకుమడుపులు విడెమునేయుచు మీన
ములపయిం జేయుచేసి మీసరముగ దువ్వుకొనుచు నావెలయాలివాకిట హజారంబున నిలిచి
యుంటి. అది గాంచి యచటియంగుడుదుడుపులు నాకడకుంజను చెంచి* “యోరాజా మీర
లేదేశపుభూదారులరు” అని యడిగి వారలలో వారు సాక్షాతపచనలై నవ్వుకొనుచుండం
గాంచి యేను మనంబున నేదేశపురాజునుగానే యేమి నెప్పుడునని యనుకొనుచు మాట
లాడినఁ జేటుసంభవించినేమో యని హాసముఁ దాల్చియుంటి. అదిగని యేలతో యితఁడు
నోరు చెఱువ కున్నవాడని యనుకొనుచు మరల నన్నుంగాంచి† “ఇదిప్రాంతవిభ్రమమే !
క్రొత్తవిభ్రమమే! (ప్రాంతమిణకరింపఁ క్రొత్తమిణకరింపఁ) అని యడిగిరి. అందుకును
నేనూరకుంటిని. మరల వారలు నీవు నిండుకుండవా? నిండనికుండవా? యని ప్రశ్న చేసిరి.
అందుకును బల్కకయుంటిని. అంతటంబోకయవ్వాలుగంటులు డగ్గఱ కేగఁగెంచి మూఁగ
వాడవా? చెవిటివా? యని యడిగిన నందుకును బదులు నెప్పుక యుంటిని. అంత వారలు
మనతో నిరఁడు వల్కకయుండుటంగాంచగా మనయేలికసానితో మాటలాడుకొందమని
యొచియుండువిధంబు గన్నడుచున్నది. అని యనుకొనిరి గాని మాటలాడువిధం బెఱుం
గకయున్నవాడని నిశ్చయించుకొన్నవారుగారు. అట్లుకొంతతడ వూరకుండి యావెల్లా
టక త్రియలు ఓరాజా నీవు మాతో మాటలాడవేని మాటలాడుమని మేము నిన్ను నిర్బం

* భూదార-అనుశబ్దమునకు రాజు అని పైకిఁబోచునర్థము. పంది యని కుత్సిత
పరిహాసార్థము. † విభ్రమ-అను పదమునకు వస్త్రభూషణాదులవలనికాంతి యని పైకిఁ
బోచు నర్థము. విభ్రాంతిఁగొని మిణకరించుట యనునది కుత్సితపరిహాసార్థము.

ధింపము. ఇప్పు డియ్యెడ కెవ్వరెవరు విశ్వాసం బొసంగ వచ్చితిని? యని యడిగిన నేనండును వారలం గాంచి మియ్యెలికసాని కని చెప్పి దానికివ్యవలసినబోగమేమి? యని యడిగితిని. వేయివరహాలు బోగ మని వచించిరి. వల్లెయని పల్లకిం బెట్టియుండువిడిముడిముడియనెత్తియిచ్చితిని. అది గొనిపోయి యాలంజెలు మఱియుం గొంతతడవునకు నాయుండు చోటికింజనుడెంచి యోరాజా సీయ్యెసంగినధనంబు మియ్యెలికసానిచేతంబెట్టితిమి. దానిం గైగొని యాయుతి నాజెములఁ బరీక్షింపంబుంచి కొకాధికారిణుల కొప్పుగింప ముదల యిడి నిన్నొకింతసేపు వాకిటియరుగుపై నుండుమనియె. అని వచించిన నేను దన్నందిర బహిర్విత్తికాతలంబున నుపవిష్టండ్లనైయుంటి. అంత నొక్కింతసేపటికిం గొందఱు వచ్చుదుఁ బడంతులు నాయున్నయెడకుం జనుడెంచి యో రాజా మియ్యెలికసాని నిన్ను నర్జనమండబమునకుందోడ్కొనిరమ్మనియెనని చెప్పగా నేను సని వారలతో రెండవకఱ్యం తరంబున గడంచి యయ్యెడ నుండునతివిచిత్రములైనచిత్రపుంబులను గనుగొనుచు, క. అతిగూఢపరులఁ గొందఱు, నుతనువులను బీనకుచల నుధగవయస్కి)

యుతలను నర్తనవిద్యా, చతురలఁ గనుగొనుచు మోహజలధి మునిగితిన్.

గీ. మునీఁగి వారలనవులు మోహనంపుఁ, గ్రీడలును నర్తనములు సంగీతములును భావచేష్టలు జూచుచు భానుఁ డుదయ మగుడుఁడెలివొంది వేగవేగయచటు వాసి.
గీ. లోని కేఁ బోవఁ గడఁగ నాచాన రెల్ల, మోసపోలిని మరలుమీ మాధయనుచు కడకఁ బ్రహరించి గళహస్తికాప్రయోగములను ద్రొప్పిరి వెలికి నామోహమడఁగ.

శ్రోత్రపడి యేనుచు లేచినిలిచి యాలంజలార వేయివరహాలిచ్చిన దిందుకేనా! ఈ ద్రొబ్బులకా! యింతవిడిముడి! ఇంతధనమిచ్చి విద్యాసర్వస్వవేదినితోఁ బొత్తుగల యకపోదునా! నేనిచ్చినవిష్కూసకాప్రయోగంబుల జెప్పవలసినది లేదా! యని యంగ లార్చనాకడపుంజెలులు,

క. ఈరేయికె యివిడిముడి, యోరీ యది చెల్లెఁ బొమ్మ యూరక యింకకే
మారామ రొద్దు వాదము, గారా దిట మోసపోవఁ గలవే ఫలముల్.

నీ పీఠేయి మియ్యెలికసానితోడిపొందుకై ధనం బొసంగినవాడ పినర్తనమంట పమునందు మమ్ముంగనుగొనుచుఁ గాలయాపనం బగుట యెఱుంగ వైతిని. రేయియు గడఁచె. ఇక లోనం జొర ముదల లేదు. అనిచెప్పచు నన్నుం దలవాకిటికిం ద్రొప్పిరి. అంతటంబోక యేనుచు పెనురోదనంబు నేయుచుఁ దదీయరథ్యాపర్యటనపరాయణుడైనయాతాతాతజనంబు లేలతో యితఁ డాలిం గోల్పడినవానియనువున నంగలార్చుచున్నవాడు; సమీపమునకుం జని విచారింతమని వచ్చి న న్నడిగిన నే నాపారలతో, గీ. ధనము గొని చని లంజలు దర్ప మెచ్చి, నికృతి నను మోసపుచ్చి యాసీరజాక్షిఁ గలయసీయక వెలిచిరి కష్టపెట్టి, న్యాయమా యిది పౌరజనంబులార.

అని చెప్పకొనుచు గుఱించుచుంటిని, ఇట్లుకొంతతడవుండి యేను.

చ. ధనమును గోలుపోయి యలదానిని గూడక మోసపోయి యా

వనితలచేత మొత్తవడి వాకిటికిం బడఁద్రొల్పు దోరి మూఁ

గినఘనశోకభారమునఁ గేశలం ప్రేయఁచు మార్గగాములన్

మునుకొని పిల్చి చెప్పకొని ముండలఁ దిట్టచు నేడ్పుచున్నచోన్.

చ. అది విని లంజ లంఢమును హోయితఁ డల్లరిసేయఁ బూనినాఁ

డిది కడుశెగ్గుగాఁ దలఁపఁ డే మని యందుము బిట్టుటోటుచున్

హృదయమునందు రోతపడ కివ్విధి నేడుచుచున్నవాఁ డిసీ

పద మనఁ బోఁడు కన్ఠఁ డిటుఁ బల్కలు బాధలు పెట్టసాగెడిన్.

అని యొండొరులతో నాడుకొనుచు నాకడకుం జరుఁజెంచి నన్ను మరల లోనికిం బిలుచుకొనిపోయి యోరీ నీవు గూయొన దేమి యని యడిగిన నేను నోలంజలార ధనము నైకొన్నందు కది యెనుంగినవాని కొప్పుఁజెప్ప వలదా? వానియల్లిపీతంబున కొడంబడ వలదా? ఊరక కొట్టి తిట్టి తఱిమినచో ధనము గోలుపోయినవాఁడు గూయకుండునా! నేనేమి సేయంజనదని పననితిని, అందుకు ఓరీ నీచేతినుడిధనముఁ నైకొన్న నాఁడు. నీకొప్పుఁ జెప్పువలయుననుటగలదు. అయిన నిప్పటి కేమియు మించలేదు. మేము నెప్పునట్టిపద్యమునకు భావంబు వచించితివేని విద్యాసర్వస్వవేదినితోఁ బొందు నేయ సందర్భంబుగల్గునని యారోపడంతులు వల్కు నందొక్కతె యొకపద్యంబు నెప్పి దీనిభావం దే మని యడిగిన నందు కే నేమియుఁదోచక భ్రమించుచుండం గనుంగొని యావంచనావనితలు ఓరీమును నిన్నుఁగొట్టినదికల్లు; ఇప్పుడు కొట్టట నిజము; అని నన్నుం బట్టుకొని చింపిచేట లంబ్రాతమొక్కచీపురలం గొట్టి యొకగాడిదపైఁ గూరుచుండఁబెట్టి యూరేగింపుఁజేసి తఱుమం గొట్టిరి. అవిధమున మహాపరిభవము నొందినయేను సంతకుఁ బూర్వము విద్యాస ర్వస్వవేదినిచేతం బరాభూతులై తమదేశంబులకుం బోవ లఱ్ఱించుచు నానగరంబునన కాపుర ముండురాజకుమారులతో మొరవెట్టికొని యేడిచితిని. వారలు నామొర యాలించి యోరీ నీవే కావు! మేము నివిధమున నప్పువుఁబోడిచేఁ బరిభూతుల మయినవారమే. మాతో నీవు విలపించినం బ్రయోజన మేమి యున్నది? దానికి వేయి గాదు! పదివేల వరహా లాసంగినను ఫలము లేదు. దానితో సమానముగ సర్వవిద్యలందు వాదించి దానిం జయించినం గాని కార్యము సిద్ధింపదు. కవితాప్రసంగంబునం దద్దానితో సమానుడై యుండుచుగవాఁ డొక్కరుడైనం జతుర్ముద్రము ద్రితధరాతలంబునం గానంబడఁడు. వసుమానసనగరంబున నుండునవమానవై దుషీధురీణుండగునాదిత్యుండుడదీయకవిసం ఘంబునం జేరినవారును చక్కఁ దక్కినవారి కిక్కమలనయనం జయింప శక్యంబుగాదు.

వైశమ నీవు నని యాతనితో మొరయిడిన నొకతెఱంగున దీనికి గర్వభంగం బగు. గర్వ భంగం బగునేని యిది యెల్లవారల నిట్లు పరిభవించుటమానుకొనును. ఇది యాయూరిరాజు సహాయంబునంజేసి యిట్లు విజ్ఞప్తించుచున్నది. ఆ ప్రకారంబు వినుము. ఈకన్య యాజేనికి భుజివ్యయై బహిఃప్రాణంబు నా నొప్పుమిగులు రతిరూపయనుదాని కూతురు. కాన నీ ప్రతాపపాలునినాత్సల్యమునకుం బాతురాలు. అతనికిం బట్టమహిషియందుద్భవించినవసు ధారిణియు నీభుజివ్యునతయు నిరువురు నతని ప్రేమంబునకు సమానలు. మఱియు నది యొకించుక పాచ్చనవచ్చు. ఇది యతఁ డీనాతి కొనంగియుండు మహావైభవమున నూహ్యమైయున్నది. ధనముఁ గైకొని మోసపుచ్చునీటక్కులమారి బెక్కులాడిని బట్టి పరా క్రమమున శిక్షించుటకు ననువులేదు. ఇట్టిది మోసపుచ్చుటకు రాజు నొడంబడి యతి క్రమించి ప్రవర్తించినవారిం బట్టిశిక్షింప నతఁడు వీరభటుల నియోగించి యున్నాఁడు. ఇట్టి యక్రమమున కతఁడు నమ్మించుటకుం శారణము దాని కతఁ డిచ్చియుండువరమే! అట్టి పరమిది వడసినవిధానము వినుము.

ఒకనాఁడు ప్రతాపపాలుండు తనదేవితో నంలిపురంబునందు సంగీతగోష్ఠిజరి పించుచుండునప్పు డందుల కావనాతయై యాచందనగంధి మహావైభవంబుతో నేతెంచి జేసికి నమస్కరించి గీతనృత్తంబులం దనకుం గలయనమానచాతురీ విశేషంబుఁ బ్రకటింప నందుకు మెచ్చుచుఁ బండితగోష్ఠి చేసి యాకన్యకం గాంచి యావిద్యదగ్గరజ్యులతో శాస్త్రవాదంబు నల్ని జయించితివేని నీయభిమతం బేది యేని సమకూర్చునని చెప్పిన మహా ప్రసాదం బని పండితులతో శాస్త్రవాదంబులకుం గడంగి వారల నోడించి కవులకు విషమనమస్య లిచ్చి విజితులం జేసిన నందు కలరి భూపతి నీయభివృద్ధి బేమి యని యడుగ నానాతి యిట్లునియె. ఓదేవా యేచ విద్యలయందు నాకంటెఁ గడునధికుండైన వానితోఁ గాక యితరునితోఁ బొందు నేయను. ఎట్టిమండలాధిపతులగు మహాప్రభువులు నైతము నన్నుం గామించి నన్నుం జేర వచ్చినను వారివలనఁ దొలఁత వేయివరహా లొక రాత్రిపడక కని తీసికొని యనంతర మొకసమస్య యిచ్చి దానిభావంబు నెఱింగి కల్కుఁ దేని వానిం గొట్టి తఱిమి కన్యాత్వమునకు భంగంబు లేకుండ వర్తించుచు విజితు లయిన వారిని దాసులఁ జేసికొని యిట్లునదినము సంపాదించినధనమృలను వేదవిదులగు విప్రులకును భీషకును సాధువులకును వినియోగించుచు నుండుదును. ఇవిధంబున జరుప నాకు నమ్మతి యొసంగ నగు నని ప్రార్థించిన రాజును వల్లె యని తదనుగుణముగఁ గట్టడలు గావించి యున్నవాఁడు. ఈకథమున నాబోగముపడుచు గర్వముఁ జెంది విజ్ఞప్తించుచున్నది.

విద్యలయందుఁ దన్నునోడించినవానిం గాని పరింపదు. అతఁడు పరాక్రమవంతుం డును రూపయావన సంపన్నుండుగాఁడేని మఱి యేనికృతిచేసిన వానిని వంచించక

మానదు. అన్నిగుణము లమరియన్నవాఁ డుదయాదిత్యుం డొక్కరుండ. వైశంపని యతనితో మొరపెట్టుకొనుము. అని వారలు సెప్పఁగా నేను నామనంబున నింతధనము సంపాదించుటకు నేఁ బడినకష్టము నాకుఁ గదా తెలియును. అట్లుమహాకష్టమునఁ గడించిన ధనమూరక వదలిపెట్టి యీదునా! ఆరాజకుమారునికడ కేగి విశేషవిద్యావంతుని దోడ్కొనివచ్చి దీనికి గర్వభంగం బైనఁ జేసెదనుగాక యని యనుకొనుచు నప్పుడ బయలు వెడలి యీసీనగరమున కేగుచెంచితిని. ఇది నావృత్తాంతము. నీకడనుండువిద్యత్సంఘంబున నున్నవారలలో మగతనము గలవాఁ డుండెనేని యావిద్యాసర్వస్వపేదినీం జయింప సింహపురి కంపుము.” అనిచెప్పి యాకటైలమ్మువాఁ డూరకుండెను. సభానదులగు కవివరులును బంధితులును వానిమాటలు విని యిట్లనిరి. ఇట్టియలిప్రసిద్ధురా లొకతె యుండు నేని తద్వర్తమానంబు దేశాంతరాగతులగు కవివరులు నెప్పురా! ఎవ్వరివలనను విన్నది లేదు. వీనివచనములు నన్ను జనదు. ఇది కల్పయో నిజమో యెఱింగినంగదా మీఁదటి కార్యమునకుం గడంగఁ జను. వీని నియ్యోడ నుంచుకొని మఱియొకనిచే వేయివరహాలముడు వంపి దానివిషయంబుఁ దెలిసికొననగును. అని చెప్పఁగా నుదయాదిత్యుండు వట్లె యని యొకభటునిచేతికి వేయివరహాలమూటయు కవులువ్రాసినయొక పద్యము గలచీటియు నిచ్చి వీనింగొని నీవు సింహపురికిం జని యుదయాదిత్యుని కవిసంఘమువా రంపఁగా వచ్చితి నని యావిద్యాసర్వస్వపేదినీకింజెప్పి, విడిముడియుఁ బద్యంబు నొసంగి యన్నె బఁత యిచ్చుప్రత్యుత్తరంబు గొని రమ్ము, పేగమ పొమ్ము. అని వనిచిన నాభటుండును కతివయదిన ప్రయాణంబుల సింహపురికిఁ జేరి విద్యాపేదనియింటివాకిట నిలిచినం గాంచి ద్వాకపాలికలు నీ వెచ్చటనుండి వచ్చినాడవని యడిగిన వసుమానసనగర మేలునుదయాదిత్యుని కవిసంఘమువా రంపగా వచ్చినాడనని చెప్పి, ఏమి తెచ్చితి వని యడిగిన వేయివరహాలు నొకపద్యంబును దెచ్చితి నని చెప్పెను. అది విని దానీజనంబులు వాని నడిగి తీసికొని విద్యాపేదనికడకుం గొనిపోయి దానిముందట నుదయాదిత్యునికవిసంఘమువారంపినదట యని చెప్పి యునిచిరి. అతరుణీనుణి చీటి విప్పిచూచి ఆరాజు

ఉత్సాహ. కన్నె నీవు విల్వ సెప్పి కైకవంబుచేత ము

న్దొన్నసొమ్ము వేయి దానఁ గొరికల్ ఫలింపవే

చన్నెయనక మించుబోడి చతుర వగుచు విత్తముం

గొన్నకీర్తి చాలుఁ జాలుఁ గోమలాంగి నీకికకై.

అనివ్రాసియుండుటం గాంచి యాపద్యమునందుఁ దన్నుండిట్టియంబుటకొని గోప గించి వారువ్రాసినపద్యమునకుం బ్రతిపద్య మొకటి తాను వ్రాసెను.

మత్తకోకిల. * ప్రతి పుట్ట మొసంగు టయ్యది భావ్యమే యగు నైన నా

ప్రతి యెంతయుఁ గల్గిన న్నటి భామ దాల్చుగ నానె పో

క్రొత్తగాఁ గవితారసజ్ఞతఁ గోరి కాంచినమూఢు లా

యత్తులై గెలువం గ నేర్తురె యభ్యసించినవిద్యచేఁ.

అనివాసి యాభటునిచేలి కాపత్రకయు నతఁడు కొనితెచ్చిన పయివరహాల
మూటయు నిచ్చి పంపెను. అదిగైకొని యాభృత్యుండు వసుమానసంబునకు జని యా
విడిముడియుఁ జీటియు విద్యద్భుందముకడం బెట్టఁగా నది పఠించి యావిద్వాంసులు
ఆహా ఆలంజ తన్నుం జెప్పకొనుట మాని మనల నెల్లరను మూఢు లని తిట్టుచున్నది.
దానికడకుం జని కవితాప్రసంగంబుఁ జేసి యొర్చి దానియాదివ్యభవనంబు నిలాతలం
బునం గలపి విద్యాసర్వస్వవేదినీ యనుబిడనామముఁ దీయించి రాఁగల మని యధిక
కోపంబునఁ గోలాపాలముభిత్తులై విద్వాంసులు లేచినం గాంచి మిత్రసహుండు మంద
హాసము సేయుచుం దనమనంబున నొకయుక్తికి మఱియొకయుక్తి దోఁచని యాబడుగు
బాపలా! సరస్వతినినైత మాత్మవిద్యావైశారద్యంబున నధఃకరింపం జాలునావిద్యా
సర్వస్వవేదినీ జయింపంగలవారు! ఇది వీరికిశక్యమా! ఈవ్యవసాయమువలన వీరిని సిప
త్రింపంజేయుట యుచితము. అని యెంచి యిండుపాల మించునంచితనాకృత్యజాలంబులు
వినువారికి గర్హపియ్యూషంబై యెసంగ సవినయముగ నిట్టనియె. ఓవిద్యానిధులారా!
మీరలు సమస్తవిద్యావిశారదులయైనను విద్యాసర్వస్వవేదినీ జయింప నమర్దులరు గారు.
క్లో. స్త్రీణాం ద్విగుణ మాహారః బుద్ధిశ్చాపి చతుర్థణా,
నాహసం వడ్డుణం చైవ కామమప్సగుణం భిషత్.

* ప్రతియనునది యుండినచో దానిం గొని వస్త్రమును నిర్మించుకొననగు. అట్లు
ప్రతిచే నిర్మితమగు వస్త్రము నొకకాంత ధరించుకొనం జనును గాని, వస్త్రముగా నిర్మిం
పంబడని ప్రతి యొక యుండినను నాతి దాని ధరించుకొన వీలు లేదుగదా! అవ్యధ
ముననే మీకు నూతనమగు కవితారసజ్ఞత; గురుకులవాసశ్రమసంపాదిత మైనది యుండి
నను నిరంకుశవిద్యావిశేషవైదుషీవిభూషితలతో వాదంబున నోర్పుటకు గాదు. అంబుజ
భవునిరాజినీరతిశయదయావిశేషనిరర్గళనిర్గళతృప్తివితాఢోరజి గలవారల సహాయంబు
చేతనగాక మీకు శక్యంబుగాదు. ఎప్పటికిం గాని యభ్యసించినవిద్య యభ్యస్తమంద
గాని యిత్కార్యంబులందు నిరంకుశత్వము వహింపదు. సమస్తశాస్త్రంబులు సవివి భారతీ
కరుణాకటాక్షపాత్రతం గైకొని యుండునాతో సర్వవిద్యావిశేషంబులం దసమాన
వైదుషీవిభూషిత మైనదానితో నభ్యస్తవిద్యామాత్రపర్యవసన్నతం గాంచియుండు మీకు
వివాదంబు తగదు. ఇది యారయక యిందు కుద్రోగించినమీరు మూఢులరని భావము.

అనువచనము సార్థక మయి యుండు. స్త్రీలు బుద్ధిచేతను సాహసంబుచేతను బురుషుల ననాయాసంబున జయింతురు. ఇందులకు దృష్టాంతమగు కథ యొకటి గలదని నినుండు.

మదనమాలినీమానపాలురచరిత్రము

ఈమనుమానసగరరాజ్యంబున కవ్యవహితంబై యుండునది విదర్భరాజ్యము. తదధిపతియై యుండువాఁడు మానపాలుం డనురాజుకుమారుండు. అతండు విద్యార్థి, శౌర్య, ధైర్య, సామర్థ్య, గాంభీర్య, సౌందర్య ప్రముఖములగు గుణములు గల్గి తనలేజంబున సామంతరాజుల నెల్ల ర వశకృతులం గావించికొని పోడశవర్ష వయస్కుం డై రాజ్యతంత్రముల నతిచతురుం డగుచుం బ్రవర్తించుచుండఁగాంచి జలపాలుం డనునతనితండ్రి యాకుమారుని రాజ్యాభిషిక్తుని జేసి కులక్రమాగతులగు మంత్రివృద్ధుల నతనికి భ్రమ ప్రచూదంబులు గలుగనీయక మంత్రాలాచనాదికృత్యంబుల నహాయులై యుండ నియమించి గృహంబు వదలి మునిజనచరణశుశ్రూష సేయుచుఁ దపంబు నల్పి సద్గతి యనుజన్త సాధల్యంబు వడయ వనంబునకుం జనియె. మానపాలుండును పితౄజ్ఞావశవర్తియై మంత్రివృద్ధానుమతంబున యథాన్యాయముగ రాజ్యము సేయుచుఁ దాను మహావ్రతాబంధుండుడై యుండుటం జేసి సామంతభూకాంతులు పాదాక్రాంతులై యరులు పెట్టి తన్నుంగొల్వ నవధీరితసురగురుశేషముపీఠిశేషవివృద్ధులగు మంత్రివృద్ధు లాకించు కయు భేదము వుట్టకుండ కార్యంబు నిర్వర్తింప ననాయాసంబున రాజ్యంబుపూజ్యంబుగ నిర్వహించుచుఁ దనకుసమానకులశీలవయోరూపరేఖావిలాసంబులు గల యుత్తమనుత్త కాళినీరత్నంబును సహధర్మచారిణి జేసికొని తారుణ్యసుఖంబుల ననుభవించు దలంపు గలిగి,

ఉ. కోమలరూపమాత్ర లగుకోమలు లెన్నఁగఁ జిత్రరూపలే

భామలు భావమాత్రసువిభావిత లాత్మకు నింపుగారు పో

భూమిని రూపసంపదలఁ బూజిత యై యసమానవైదుషీ

గ్రామణియై యెసంగునెలప్రాయపుఁజేడియ చేడె చూడఁగఁ.

అని తనమనంబునం జింపించి యట్టిసుందరీలకంబును భువనతలంబునం గలయె నన్వేషింప విప్రోత్తములు గొందఱ నన్యదేశంబులకుం బనియెను. వారలు పెక్కుదేశంబులకుం జని మహారూపకులవయోసిద్ధాబ్ధిశేషంబులు గలకన్యకారత్నంబులయాకారంబులు చిత్రపటంబుల వ్రాసి కొని తెచ్చి యిచ్చిన వారికొశల్యమునకు మెచ్చుచు రాజకుమారుండు నాచిత్రపటంబుల నన్నింటిని దిలకించి యాచిత్రలిఖితలనడుము బండుటాకులలోఁ జిగురుటాకువలెను బుష్పంబులలోఁ బారిజాతంబువలె ననూనరామణీయక

త్వంబున నొప్పుదాని నొకయొప్పులకుష్టుం గాంచి దానిరూపరేఖావిలాసంబుల కచ్చెరువు నొందుచు నాయందంపుంగని తనకు నుందరియయిన నపారసుఖాంబుధిం దేల నగు ననియెంచి ద్విజవరులం జీతీ యీవరవర్ణిని యేధరణీపతితనూజాత! దీనినామం జేమి! యని యడిగిన నాబ్రాహ్మణవర్ణులు నోరాజచంద్రనూ యామందయాన భవద్భుజపరిపాలితంబగునీవిదర్భదేశమున నుండుసౌధచందననగరమున కధినాథుం డైనవిజయదత్తుని కూతురు; మదనమాలిని యనునామము గలది. ఆవిజయదత్తుడు కాన్యకుబ్జదేశాధిపతి యాత్మజాతయగు గుణమణిం బెండ్లాడి యామదవతియందు నముద్రుండు సారసవాసినిం గన్నవిధంబున నీకన్యకామణింగనియె. ఆవిజయదత్తుడు నీ కత్యంతమిత్రుండ; నీ వీకమలలాంచన ననురూపరూపయోవిలాసవతిని పట్టుమహిషిం జేసికొనుట కొకించుకయు నడ్డుములేడు. అని చెప్పిన విని యాభూదేవులవచనంబుల కభినందించియుఁ దనమానసంబున నీమగువరూపము రతిదేవిసౌందర్యంబు నధఃకరించుచున్నది; వైదుష్యాదు లెట్టివో యెఱుకపడవు. వానిని బరిక్షించి నస్తుతంబు లైనం బాణిగృహీతిఁ జేసికొనియెద నని తలంచి యోచించి యొకపద్యార్థంబును బత్రికయందు వ్రాసి యిందు కాకన్య యుత్తరార్థంబు వ్రాసి పంపెనేని గాంచి యది సరియైనచో నామదవతిం బెండ్లాడిన నని చెప్పి యావిప్రులచేతికిచ్చి యిదియాకన్యకచేత నిడి సమాచారము పెల్లిడిసేయుం డని ముదల యడి పంపిన, నావిప్రులు సౌధచందనమునకుం బోయి విజయదత్తునియానతి పడసి కన్యాంతఃపురమునం జొచ్చి యచ్చెలువచేతి కాపత్రిక యిచ్చిన నామదవతినియు నందు,

*శ్లో॥ నిరర్థకం జన్త వరం నళిన్యా యయా న దృష్టస్తు హిమాంశుబింబః,

అని వ్రాసి యుండుటం గనుంగొని “తనమనంబుననేను నళిని యనియు నారాజకుమారుడు తాను చంద్రబింబం బనియుఁ జంద్రబింబంబును జూడనినళిజన్తము వ్యర్థమై యుండువిధంబునఁ జంద్రునికాంతిపంటికాంతిగలతన్ను వివాహమాడి తనతో సౌఖ్యమునుభవించుచో నళినిపంటియతిసుకుమారశోభావతి నై యుండునాజన్తము వ్యర్థమే; యనియు నీపద్యార్థమునకు భావంబు గన్పడుచున్నది. ఇదియె యారాజకుమారుని భావంబుగాని యితరంబు గాదు. దీనికనురూపముగ నుత్తరార్థంబు వ్రాయ నగు” నని యెంచి యోచించి యాయక్షరపక్షికిం గ్రింద,

*యయా=ఏకమలినిచే, తుహిమాంశుబింబం=చంద్రబింబము, నదృష్టః=చూడఁబడదో, ఆట్టి-నళిన్యా=తామరలేఁగెయొక్క, జన్త=జన్తము, వరం=మిగుల, నిరర్థకం=నిష్ప్రయోజనము. చంద్రబింబమును గనుంగొనక యుండుటంబట్టి తామరలేఁగెయొక్క జన్తము నిష్ప్రయోజన మని భావము.

† శ్లో॥ ఉత్పత్తి రిందో రసి నిష్ఫలా హి దృష్టా వినిద్రా నశినీ న యేనన.

అనివ్రాసి యాపత్రిక బ్రాహ్మణులచేతి కిచ్చి వారల కపరిమితధనంబుల బహు మతులు గావించి వంపెను. వారదిగొని విదర్భదేశాధీశునికడకుం జనుచెంచి యాపత్రిక యీ నదిచూచి యారాజచంద్రుండును దనహృదయంబున “దొలుత నే నంపినపద్యా ర్థంబుచేత ననుం బెండ్లాడనిచో నారాజకన్యకారూపగుణాదులు వ్యర్థంబు లని సూచింపం జేసినందుకుఁ దా నారాజకన్యక వికసించియుండునశినిని జూడనిచంద్రునియొద యంబు సయితము నిష్ఫలమే యయి యున్నది యని వ్రాయుటవలన నగణితరూపశేఖా విలాసంబులు గలనన్నుం బెండ్లాడనిసీరూపసౌందర్యాదులును నీజన్మమును వ్యర్థమే యగు ననుభావము నాకన్యక నాకు సూచితము నేయుచున్నది. ఇది సమస్తవిద్యలయందుఁ జతురయై యుండు ననుటకు సందియము లేదు. రూపం బెన్నునో లక్ష్మీసమాన మయి యున్నది. ఆకారమునకు సమానమగు ప్రజ్ఞ గలిగి యుండుట సహజధర్మ మని పెద్దలు నెవ్వరు. ఈచందనగంధిని సహధర్మచారిణిం జేసికొని నాతారుణ్యంబు సఫలంబు నేయ నగు ననియెంచి యాద్వీజవర్యులతో శుభలగ్నంబునం బయనమై సౌధవందనపుర మునకుం జని విజయదత్తునిచే సత్కృతుండై యతఁడు పెండ్లిచేసి యిచ్చినమదనమాలినిని బాణిగ్రహణంబు చేసికొనిసంతుష్టాతరుంగుండై తనశ్వశుభం డిచ్చినరథగజతురగవదాతుల తోడను సర్వాభరణభూషితంబై యొప్పుచుమదనమాలినిఁ సమానపయోవిలాసాదులు

† వినిద్రా=వికసించియుండు, నశినీ=తామరతీఁగె, యేన=ఏచంద్రునిచే, సదృష్టా= చూడఁబడదో, అట్టి-ఇందోరసి ఉత్పత్తిఁ=చంద్రునియుదయమును, నిష్ఫలాహి=నిష్ఫల) యోజనమేయగును. వికసించినకమలినిని జూడక యుండుటంబట్టి చంద్రునియుదయ మును నిష్ఫలమేయగు నని భావము.

ఇచట ‘నశినికిని జంద్రునికిని సమాగమము సంభవించదు. సౌందర్యమాలినిమాన పాలు రకు సమాగమము సంభవించి యున్నది. ఈయరువుర కీయువమానములు పొనగవని యాక్షేపము గల్గును. కాంతిసౌఖ్యమార్యాదులచే మాత్రము కాంత నశిని కొప్పుయిన దనియునట్టై కాంతిసౌందర్యానులచేఁ గాంతుండు చంద్రునికొప్పుయినవాఁ డనియు నిట్టి యనురూపనాయికానాయకులకు సమాగమము సంభవించెనేని తజ్ఞములు సఫలము లగును గాని; కానిచో విఫలముల యగు’ననియు సీయర్థము నశిసీ, అనుచో స్త్రీలింగము చేతను బింబః అనుచోఁ బులింగముచేతను సూచింపంబడు ననియు నిది యప్రస్తుత ప్రశంస యగుటంజేసి యీవద్యమునకు నాయికానాయకపర మైనయర్థమే ముఖ్యము గాని నశిసీచంద్ర పర మగుసర్థము ముఖ్యము కాదనియుఁ జెప్ప నొప్పుం గాన నిది సమాధాన మూహించునది.

గలిగి యుండుదాసీగణంబులతోడను వరాధరణవస్త్రాదులతోడను దననగరంబునకుం జేరి యాత్త బాహుబలిపాలిక యైనభూమి కామదనమాలినిని నవత్నిం జేసెను

ఇట్లుదనమాలిని తనకుం బట్టపుడేని యగుటకా జేసినయ్యతఃఫలం బని మాన పాలండును, మానపాలండు దనకుం బ్రాప్తియందు దగుట కా నోదినోడులకుంబు యని యామదనమాలినియందు దలంచుకొనుచుండుదురు రాజకుమారుండు సర్వవిద్యా చతురుం డని యాదేవిని మదనమాలిని పర్యవిత్యచికారణ యని మానపాలంకిని దాసీ జనులు పదించుచుండనిరువురనును వనపహగమనుభూబుధి దేలుటకు మనంబు బుద్ధికు లూచుచుండెను ఇట్లుండ తృప్తిగృహప్రపంచగురులగు బ్రాహ్మణివర్యు లొక కుభ దినంబున నుత్తమముపచారంబు నిర్వయించి యది రాజానకు విన్నవించు నియోగిజనులంద జును దత్తతృప్తయనముచితకృత్యంబులు నిర్వర్తించు జేసి కిచ్చినరులు కయనాగారం బున నరిమనోహరములగుచిత్తార్తభరిహారంబు లొనరించిరి మాచ్యుండు నస్తసిరికిభరం బుకకుం జేరిన దాసీజనులు రరియించిరంబునం బూబహువు కుటిచి కృష్ణగురుధూపధూ మంబులు ఘమఘమాయుచుం జేసి యభిలతోగోచరణంబులు నిండించి మణిదీపంబులు పెట్టి చందనకాశ్చర్యంకంబులు నిండినమణిమయపాత్రంబుల నుంచి రాజకుమారు పండుఁ బ్రవేశపెట్టిరి మదనమాలినిని ప్రియవళితులుబలసికొని కొనితెచ్చి రాజకుమారుపెద్దుట నిలిపి కొన్నివరసవసంబు లాయువురకుంజెప్పుచు నొక్కొక్కరె యేదోయొక తెలుసున నయ్యెడ వాని చననం దొక్కరెలి తన్ను దృఢముగఁ జేరిచిగొనియున్నయన్నె లంత ననువుమెయి వదిలించి వెలికిం జనుచుంట్ల తటాక్కునఁ దలుపుమునీకొనియె ఆవృథు మానపాలండును మందహాసంబు సేయుచు లేచి కయనంబున కొకించుక దూరంబున బజ్జాతుల యగుచు నవనతమఃఖయై యుండుతనప్రాణనాయకం జేయ వట్టి కయనంబున కుందార్చి యిచ్చమెయి రరిసుఖంబుల నవభరించి యవ్వెలువగుణిశీషంబులకు మెచ్చుచు నారాత్రి గడపి మరునాడు మొనలకొని యాగుణపరియందుం గలరాగాతికయంబున నంతఃపురమున నుండెను ఇట్లు కొన్నిదినంబులు గడచిన నొక్కనాడు రాజకుమారుండు తనదేవితో జేతంబున గురగురజ్ఞాపములు సేయుచు భర్తృహరిని పంపించిన యవంగసేనావస్తావము ప్రసక్తమయిన నందులకు,

* శ్లో॥ పురోషమ మపి ప్రాప్య వాంఛంతి పురుషాంతరం,

నార్య పుర్వావ్యభావేన నో ద్యంతే హ్యుపలాశయాః

* స్త్రీలు మనస్తోభముండగు పురుషుని బొందియొక బురుహునిరవాంధ ౧ లిగియె యుండును ఈ గుణమస్త్రీలక్షణరతుండు పారలవ్యభావము నిర్వలమని యెవ్వరును జేపురు

అనుశ్లోకమును వచించ నందుకు, మదనమాలిని నవ్వుచు,

† శ్లో॥ వినాయంత్రేణ మంత్రేణ తంత్రేణ వినయేన చ,
వంచయంతి నరం నార్యః ప్రజ్ఞాధన మపి క్షణాత్.

అని స్త్రీసామర్థ్యమును గుఱించి, యొకించుక వచించె. అది! విని రాజు తన మనంబున స్త్రీలు పురుషుని వంచించుట యెట్లు? మగనిని వంచించి మఱియొకనితోఁబొందు సేయుటదప్ప మఱి యేమి పీరు సేయఁగలరు. అట్టిగుణంబును దదనుకూలగు దూతికా దులవలన వారికిం గొనసాగును. అట్టివారినమాగమము లేకుండఁ జేసినచో నాయబల లేమియు సేయఁ జాలరు. ఆరసి చూడ నీయింటి వచించినపద్యభావముచేత స్త్రీలకు సామర్థ్యము గలదని మాత్రము నూచితం బగుచున్నను నానుడివినపద్యభావంబు దినిచే నభ్యుపగత మైనది; గానం దరుణులకుం బరపురుషాభిలాష యుండుట సహజ మని తోఁచెడిని. ఇది కొనసాగకుండఁ జేయుటకు నాధ్యపడదా యేమి? అనియనుకొనుచు నది మొదలుకొని ప్రొద్దునఁ గాల్యకృత్యంబు లంతఃపురంబునన దీర్చికొని తాను సభాస్థల మునకుం జనుసమయంబుల నాదేవి వసించు భవనకవాటములు ముద్రితములు గావించు కొనిపోయి మరల సాయంసమయమునఁ దా సేఁగు దెంచి తలుపు దెలుచుచు నివ్వితముగఁ జరుపుచుండెను. ఆమదనమాలిని తన పెనిమిటి తా నుండుమండరంబు కివాటములు ముద్రి తములై యుండువేళల మితవరిజనమాత్ర సహాయయై వంజరనిరుద్ధమగు నాఁడుచిలుక వలెనుండి తననాయకుండు నను దెంచి తలుపులు దెఱచినయనంతరము తనయండకుం జేరు చుండునకలపరిచినవివాంబులఁ గొని భూపతికుమారునికిని తక్కుంగలవారలకుం గావల సినవసులు కొనసాగించుచుఁ దనకుం జేయుచుండిననిరోధమునంజేసి మాననంబున నించు కేనియు భేదంబుఁ జెందక పతిపాదకు శ్రావదులఁ దద్దయిఁ బ్రీతి మెఱయ నత్యాదర ముతో నలుచు రాజకుమారునిమానసంబున కధికా మోదంబుఁ గలిగించుచుండెను. ఇట్లు కొన్నిదినంబులు గడచిన నామదనమాలిని దనమనంబున,

చ. పరపురుషాభిలాష కులభౌమల కెందును గల్గ దద్ది యం

దరుణులకుం జనించినను దప్పక జారుని గూడకుండ రీ

ధరణిని జారకామినులధార్మ్య మడంపఁ గడంగు దెల్ల యా

నురకరిఁ బట్టి కట్టుటయ నూక్ష్యసరోరుహశంతుసంతతికా.

మఱియు,

† స్త్రీలు యాత్రమును మంత్రమును తంత్రమును, వినయంబును లేక పురుషుని నెంత ప్రజ్ఞగలవానినైనను క్షణమున వంచుతురు.

మ. పరలోకాదులకుం భయంపడుచు సద్భామాశిరోరత్నముల్
 వరుఁ గూడంగఁ దలంప కుండెదరు పో ప్రఖ్యాతి వో నంచు నీ
 ధరణి గామిని జారుఁ గూడఁ గడఁగం దా నెంతవా లైన నూ
 పురుషుల్ వారలతప్పఁ బట్టఁ గలరే పూజోండ్లు సంసాధ్యలే.
 అదియునుంగాక,

ఉ. జారరతిప్రసంగముల సారసనేత్రలు మానసంబులై
 గోరుచునుండుచందమునఁ గోరరు తా మితర ప్రియంబులై
 శోరికి దీరఁగాఁ బురుషకుంజరు జారుని. బొంది మోదముల్
 గూరుట వోలెఁ గోమలులకు న్నది కింపొక టైన లే దిలై
 కట్టినుఖంబు నుభగచరిత్రల కెట్లు లభింపఁ గల్గు?

ఉ. జారునితోడఁ బొందు నుభసాగర మంచు శ్రుతుల్ వచించె నా
 జారరతిప్రసంగములు సత్కులకాతకుఁ గూడ వంచుఁ దాఁ
 గూరెను పేదపంచయము శోమలియుఁ జతురత్వధుర్యయై
 శోగినశోర్కిఁ దీర్చుకొను గుంభినిలోన ననిందితాత్మ యై.

చ. పరసలియంచు నుల్లమునఁ బాణిగృహీతకుఁ దోచ నేర్పుమై
 నరుదుగ నే మెలంగి తమినంతకు నంతకు వృద్ధిచేసినా
 పురుషునిఁగూడి సౌఖ్యమును బొందుదు నివ్వెడినైనఁ బాపముం
 బొరయదు జారుఁ డైనవలిపొందును గందు ముదంబు నందుదుఁ.
 అంతియకాదు,

ఉ. మానవతీమజుల్ మగలు మాన్యత తగ్గఁ జరించిరేని న
 మ్మానితచాతురీవిభవమండితబుద్ధివిశేషసంపదం
 బూనికఁ జూపుచు స్సరసపుంజము మెచ్చ నటించి మించి త
 న్నానసముం గరంచి ప్రియు మక్కువఁ దక్కఁగఁ జేయఁ జాలరే.
 అట్లుగావున నివ్వ డేనును,

ఉ. చారురతిప్రసంగములు శాస్త్రవిరోధము నొందకుండఁగాఁ
 బూరుషమానసంబునకుఁ బోలు నటంచును మెచ్చ గల్గఁ గాఁ
 జారుతరాత్మధీకలితచాతురి జాణలు సంస్తులింపఁ గాఁ
 గోరినశోర్కిఁ దీర్చుకొనఁ గోరెద నేర్పున నెట్టికేలకుఁ.

అని తలంచుకొనుచుం గొన్నిదినంబులు గడసి తనమనోవృత్తి నెఱవేర్చు నను
 పేమియుం గానక చింతించుచు నొక్కనాఁడు తనమందిరంబునం డెవ్వరు లేక యుండఁ

బ్రొడ్డుపోకకు శయ్యాగృహంబున నుండం దలంచి యచ్చోటికిం జని యానుందిరంబు నందుఁ గుడ్డంబులపైన శ్రీకృష్ణమూర్తి శరద్రాత్రియందు వేణుగానమునేయ విని గోపి కలు తమపతులం బరిత్యజించి యేతెంచి యామురారింగలసినయతివినోదచరిత్రంబులును దారుకావనియందు రుద్రుండు తపసియిల్లాండ్రకు మరులు పుట్టించ వ్రతభంగంబుఁ గావించిన చిత్రకథలును దావనకాంతలపైఁ దలంపుగలిగి యగ్నిదేవుండు తదీయవిరహ వేదశాపరాయత్రచిత్తుం డై యుండఁ దత్పత్నియగు స్వాహాదేవి యాయాబుష్పిపత్నుల యాకారంబులు దాల్చి తనపెనిమిటిం గలసినకథావిశేషంబులును మఱియు ననేకవిధ విచిత్రచిత్రంబులును దీర్చియుండుట నేత్రానందకరంబుగఁ గనుంగొనుచు నాచిత్రభావం బులఁ దనభావంబునకుం దెచ్చుకొని తనమానసంబున,

ఉ. బాళి నెలంగ శౌరి వ్రజభామలు గూడుట దారుకావన

స్త్రీలు గిరీకుఁ బొందుటయుఁ జిత్రతమంబులు గావు చూడఁ గ

లీల హుతాశుపాల్తి యమలీమనయై పరదార నంచు నా

వాలకము న్ధరించి నుఖవారిధిఁ దేలుట లిచ్చ మెచ్చ నొక.

అని చింతించి యనంతరంబ,

గీ॥ నామనోహరశేషుషీనైపుణమ్ము, జాతిశీఘ్రసంగతి సరసుఁ డైన

పతికి విదితంబు నేయుండు భ్రమము వాయ, వానితో నిష్టలీలల వన్నెఁగాంతు.

అని నిశ్చయించుకొని యామదనమాలిని తనమనోరథపథంబునం బోవ నను వార యుచుండెను.

ఓపండితపర్యులారా! యంతకుం బయివృత్తాంతము కృతరూపా, శ్రుతరూపలసం వాదంబునం గొంతదనుకఁ దెలిసికొనవచ్చు. వారిరువురును మదనమాలినికి, దానిచేలి యలికిని బ్రీయసఖులు. వారిసంవాదంబు వినుడు.

కృతరూప ॥ ఓసీ శ్రుతరూపా నిన్నుం గాంచి యెన్నిదినంబు లయ్యెనే! నేను మనభర్తృదారికయగు మదనమాలిని మానపాలునికిఁ బట్టపురాజి యైనకారణంబున నా ప్రాణసఖయగు నాదేవితోఁ గొంతకాలంబునకు ముంద మానపాలునగరు నేరితిని. నీవు మదనవతికిం జెలికత్తెవు గాన సౌధచందనగరంబున నిలిచితివి. అందువలననే బహు కాలంబుగ మనకిరువురకు నొండొరులం జూచుకొన గూడకపోయె. ఏదేవతానుగ్రహం బుననొ యిప్పు డిది సమమూరినందుకు సంతసం బింత యని యనఁజాలను. కరము కుతూ హల మయ్యెడిని! ఇందు నానందియంబుం బాపుము. భర్తృదారికయగు మదనవతిం బాసి యాయూరఁ గాపురంబు నేయ వచ్చియున్నమణిమంతునిభార్యయగు సౌందర్య మాలినికిం జెలికత్తెవై యుండునట్లు నీకు సంభవించుటకుం గారణం బేమి! ఆమదనవతి

తననే స్తగ త్రియలకు నించుకేనియు భేదంబు జనింపకుండఁ బ్రవర్తించుచుగుణగణంబులు గలదిగదే ! సౌందర్యాదిగుణంబుల నెట్లొ యట్లే మదనపరియు మదనమాలినికిం దక్కుం గలగుణంబులందును సమాన యనుట తదీయసఖీసమూహానుప్రసిద్ధం బయినదియే కదా ! వీ రిరువురును తమప్రాణంబులను నయితము సఖీజనంబున కివ్వం బూనుకొనువారలు. అట్లుండ నాయమం బాసి వచ్చుటకుం గతం బేమొకో ! తెలియక యున్నది.

శ్రుతరూపా! ప్రియసఖి! కృతరూపా! నీవచించినది షరమాగ్ధంబు. ఒకవేళఁ బ్రాణం బులు వాసినను బాయవచ్చుం గాని మదనపరిపండిప్రియసఖిం బాయ మానసంబెవ్వతె తైన నొప్పునే?

గీ. జాగరంబున నిద్రించునయమందు, మదనపరిఁబాసి యుండంగ మనసునందుఁ
గోర్కి యందయింపుచే నాకుఁ గోమలాంగి, మాకుఁగలభేదములు కాయమాస్రమంద.

కృతరూపా! ఏమి చిశ్రము !

క. ప్రత్యక్షంబునఁ గనియెద, వ్యత్యయ మీవచనములకు పనితఱ నీవు
సత్యము వల్కెడుదానవె, కృత్యము వే ఱయ్యె దీనికిం గత మెనియె

గీ. మదనపరికిని చెలి యాట మానుకొనక, యీవజ్జిజ్ఞాయచెలి యాట లెట్లు పొనగు
కొన్నిదినములనుండి యాకుపలయాతీ, యీపురంబున వర్తింతు రీవు నదియు,

శ్రుతరూపా! స్థితమథామధురంబుగఁ గృతరూపాముఖంబుం గనుంగొని శంకా తంకసంక్రాంతంబులగు క్రేగంటిమాపుల నెల్ల యెడలం గడుకొనగ జేయుచు నిటు నటు గాంచి మెల్లన, శ్రుతరూపా ప్రియసఖి రాజకులంబునం జరుగుచుండువృత్తాంతం బెఱుంగనిదానివలె నన్నడిగెదవు, నీవు సంతిపురంబున మదనమాలినికడ నుండెడు దానవే కదా?

కృతరూపా! ఔను మదనమాలినితోడ రాజకుమారుండు వర్తించు కాలంబునన గాక పెఱునమయంబులందు సంతిపురంబునకుం పలుమఱు ప్రవేశింప ననువువడక యున్న యది. అతఁడు తాను సభాస్థలంబున కేగినప్పుడు మదనమాలిని యుండునంతిపురపుం దలుపులు ముద్రించుకొని చనును. వచ్చినప్పు డంతిపురంబునన తానుండును. ఒక్కొక్క నాఁ డొక్కొకచెలికత్తెను దనరాణికడ నుండం బనుచు. ఇట్లు సేయుటంబట్టి యేవృత్తాంతంబు గాని మదనమాలినివలనం దెలిసికొన ననువువడక యున్నది. కాన నాకు రహస్యవృత్తాంతంబు దెలియదు. ఇప్పుడు నీవు వెలువఱచినమంత్రంబు తంత్రసహితం బుగ నుపదేశింపుము.

శ్రుతరూపా! ఈరహస్యంబు వెలువడిన ననివార్యంబగు కష్టంబు సంభవించు. కాన మనయరువురమాట అవట్ కర్తంబులై యుండం జను.

కృతరూప! ఓ చెలీ! యిట్టి యర్థంబుల నాకు నీ ప్రబోధింపవలయునటే! రాజకుల సంచారంబున నీవలె నేనును జాతుర్వధుర్య నై యుండెడుదానను గానా?

శ్రుతరూప! ప్రియనభ! ఔదువు. అందుకు నందియంబు లేదు. ఆత్మహృదయంబునకునయిత మెఱింగింపంగూడనివిగాన నీరహస్యంబునం గలగౌరవంబు నన్నిట్లు పక్కించుచున్నది. మదనమాలిని తాఁ బూనుకొన్న కంఠంబు నీకుం దెల్పక యుండుటం జూడ నమయంబు దొరకక యుంటవలననే యని యనుకొన నగుం గాని యిత రముపలన ననియెంచం జనదు.

ఈయర్థంబు నీకు ముఖ్యముగఁ దెలిసియుండం జనును. కానఁ జెప్పెదను వినుము. మానపాలుండు తనరాణిని నిర్బంధమున నుంచునున్నవాఁ డంతియ కాని యాచతురప్రవర్తించుజాడ లించుకేనియు నెఱుంగఁడు.

కృతరూప! ఓ. మానవజాతి గాని పెఱిమానినలందు నశీక్షితోజ్వలా నూనకటుత్సవై ఖరులు నొప్పుచునుండఁ గఁ గానిపింపజే ఙ్గానము బోధముం గలుగుజన్మముఁ గాంచినవారలందు నం తానముఁబ్రోచుఁ గా! పరభృతం బితరాండజజాతిచే ధరకా.

1. స్త్రీ లశీక్షితపాటవశ్చిఁ దనర్తు, రనుట యెఱుంగక మగవార లాశ్చలందు నబల లంచును విప్రియ మాచరింపఁ, బూని కార్యాంతమున మోసపోవుచుండు.

శ్రుతరూప! ప్రియనభ! బుద్ధిచాతుర్యం బనునది నీ సొమ్మయి యున్నది. నీనుడి నపద్యంబులందు నేఁజెప్పంబూనుకొనువృత్తాంతం బంతయు నూచితంబ. అయినను మన నెచ్చెలియగుజాతరూపకుం గలచాతుర్యం బేకిం దెలిసికొన నసాధ్యంబు. వినుము. ఈ సునరాజకుమారునికిం బాలమిత్రంబును సామంతరాజకుమారుండును సహాధ్యాయయు గుశ్రీపాలుం డనురాజపుత్రుండు దనదేవియభ్యర్థనం బంగీకరించియాయమం దొడ్డొని చ్చి మానపాలునిచే నతక్రతుండై యీనగరంబునం దనప్రియురాలితోఁ గొన్నిదినం బలు పనియించియుండెనుగా! ఆరుచిమాలినిని మనదేవి మదనమాలిని ప్రితిపురస్కరంబుగ హూకరించుటయు నీకు విధితంబకదా! ఆరుచిమాలినితో పచ్చియుండినప్రధానసఖి పన జాతరూప.

కృతరూప! ఔరా! యేమి యీవిక! మనజాతరూప యటే ఆది! నెలదినము చతుర మనదేవికడకు వచ్చుచుం బోవుచుండినను నాకుం దెలియకపోయెనే?

శ్రుతరూప! ప్రియనభ! యట్లు ప్రవర్తించినంగదా రహస్యం బుద్ఘాటితంబు గాక ార్యం బనుకూలించు?

కృతరూప! చెలీ యాజాతరూప భర్తృదారికయగు మదనవలికిం జెలికత్తెయై యుండెనే! అది రుచిమాలిని కనుంగుండెలి యగుటకుం గతం బేమియే! ఇది వినఁ గడుఁ గుతూహలం బయ్యెడిని. వినిపింపజే!

శ్రుతరూప! ప్రియసఖి చందనసాధనాధునిరాణి గుణమణి దానిని రుచిమాలినికడ కంపెను. కాన నాశ్రీపాలునిదేవితో నేస్తంబు జేసినయది.

కృతరూప! శ్రుతరూపా! మనరాణి గుణమణి దాని నక్కడ కేల పంపె?

శ్రుతరూప! మనప్రతాపపాలునిరాణి గుణమణి తనకూతునిర్బంధము విని చింతించి యను వారసి జాతరూపం బిలిచి యోసి నీవు నీచమత్కారంబు మెఱయ నా ముద్దులపట్టి మదనమాలినికడకుం జని యేకతంబ దానితో నాలొచించి దానిమనోగతార్థంబు విచారించి వచ్చి నాకుం దెలిపెదవేని నీకపరిమితధనంబు లొసంగెదను. మదనమాలినిని దానివలి కడు నిర్బంధంబునం బెట్టియున్నాడని విందు. ఇందుచే మానసంబున సంతాపంబు గలిగియున్నది. కరము పరినిర్బంధములకు లోనై చేయునదిలేక నానుత యెంత సంతపించుచున్నయదియో? నీవు రాజకులసంచారకుశలవు. ఈయర్థం బెఱుంగుటకు నీకం దెం జతురలు లేరు. అని చెప్పి దానికిం గొంతధనంబు నొసంగిన నది గైకొని జాతరూప తనమనంబునందు నిట్లు చింతించె. నేనును మదనమాలినికడ కితైఱుంగునం బోయిన మానపాలుండు నన్నును బూర్వ మియ్యెడనుండి చనినచెలులవలె నాదేవికడకుం జేరసేడు మదనమాలిని వారలం జేరసేఁ జన దని యెంచియున్నవాఁడు. అతనిమనంబున సంశయంబు జనింప నీక మెలంగుచు నిషేధింపఁగూడనివిధంబునం జేరవలయు. అందుల కాజేసిని గౌరవాదులం దుల్యుండును ప్రియవయస్కుండు నైన శ్రీపాలునిరాణికడకుం జేరి మదనమాలినిం జూచుట కాకాంత కుత్సాహంబు ప్రకటించిన ననువుపడును. ఆశ్రీపాలునిరాణి రుచిమాలినికడకుం జేరిన నుద్దిష్టకార్యంబు సమకూరకపోదు. అని విచారించి గుణమణి కాయర్థంబు విన్నవించి యభినందితయై తదాజ్ఞం గైకొని సాధచందననగరంబును బాసి చని శ్రీపాలునివత్తనంబుం బ్రవేశించి రుచిమాలిని ముగుణంతురాలు గాన నాయమచే నాదరింపంబడుచు నాదేవికడ నుండి మదనమాలినిగుణంబు లభివర్ణించి చెప్పి యామెంజూడఁ గుతూహలంబు గల్పించి యారుచిమాలిని తనభర్తను బ్రోత్సాహపఱువ నాశ్రీపాలునితో నేతెంచిన యతనిరాణిని వెంబడించుకొనివచ్చి యిం దుండి రుచిమాలిని యందుం దదీయసఖులయందును మానపాలునికి సంశయంబు గలుగుటకు హేతుకేమియుఁ గనంబడదు గాన నారాణితోడ మదనమాలిని కడ కప్పుడప్పుడు సనుచు జాగరూకతమెయి సమయం బొరయుచుండి వైషణుటనచే దొరకినరహస్యస్థల నమ్మేళనంబునం దనరాకయు గుణమణి తనన్నం బంపుటయు నెఱింగించి యాదేవి నెప్పి

వంపినయర్థంబు తెల్లఁ దెలియం జేసి యచ్చ డామదనమాలిని తనజననికిం జేచ్చు మని నుడివినయర్థంబులం గ్రహించి రుచిమాలినితోఁ దన్నగరంబునకుం బోయి సౌధచంద నంబునకుం జనుడెంచి గుణముణికి వృత్తంబుం దెల్పినయది.

కృతరూప! శౌరా జాతరూపసామర్థ్యం బేమందును. రాజకులంబు నేరినగాటం గోలె నలిచతుర యని పేరు పడసినయది. దానిచాతుర్మతాఘన మటుండనిమ్ము. జాతరూ పతో మదనమాలిని యేమి నెప్పి పుషినది. తననుగుణములగు కార్యంబు లిప్పు డేమి జరుగుచున్నవి. ఇంతకుం బూర్వ మేమి జరిగినవి.

శ్రుతరూప! ప్రియసఖ! మదనమాలిని యేమి నెప్పి వంపినదియో యాజాతరూపకుం గాక మఱి యెవ్వ తెకుం దెలియదు. ఇంతకుం బూర్వంబునం జరిగినపనులు క్రమంబునం దేటవడం గలవు. జరుగుచుండువృత్తంబు వినుము. మణిమంతునిభార్య సౌందర్యమాలిని వృత్తాంతంబును దానిగుణగణంబులు నీకుం దేటవడి యున్నయవి కదా?

కృతరూప! చెలీ దానివృత్తాంతం బెఱుంగను. కొంద తామందయానచెలులు రాజకులసంచారంబునం జనవు గలవార లప్పుడప్పుడు మదనమాలినిమాన పాలురసమక్షం బునం దదీయసౌందర్యాదులు వర్ణించి చెప్పుచుండఁగా విదురు. ఆమదవతులు నెప్పెడి వచనంబులు వినుము.

గీ॥ మదనమాలినిసౌందర్యమహిమ యెన్నఁ, దనరు సౌందర్యమాలిని యనఁగ నదియు
మదనమాలిని యనఁ బోలు మానవకుల, నొక్కటడియచ్చునం జేసె నొక్కొయజుఁడు.

అని యివ్వీధంబున నావణిక్పల్నీ సౌందర్యాదులు తదీయసఖులు వర్ణించి చెప్పుచుం డుదురు. మానపాలుండును మానసంబున ననురాగంబుతో వినుచుండుట మదనమాలి నియు మేమును గ్రహించితిమి. ఏకారణంబుననో యెఱుంగము; సౌందర్యమాలిని గుణవర్ణ నంబునం బులక లెసగుమేనితో ననదృశమగు నాభిముఖ్యంబుతో వినుచుండురాజకుమా రునిం గాంచి యశూయవడక సారెసారెకుఁ దద్గుణవర్ణనంబునకు వారలం బ్రేరేపించు చుండు. మదనమాలినియెడం గలుగుభయంబునంజేసి ప్రకాశించుజేయఁ దంతియ కాని రాజకుమారుండు సౌందర్యమాలినియం దమందానురాగంబుతో నుండెడిని.

శ్రుతరూప! నవ్వుచు, ఓచెలీ సౌందర్యమాలిని మదనమాలినియే గాన నట్లను రక్షం డయినవాఁడు గాని పరస్త్రి లన్నం దననహోదరీమణులుగ భావించునీతండు పరదారాసురక్షం దగునే?

కృతరూప! ఓసిచెలీ! ఏమేయివింక! సౌందర్యమాలిని మనమదనమాలిని యఁదే?

శ్రుతరూప! ప్రియసఖ! ఔను! మనమదనమాలినియే సౌందర్యమాలిని యనుపేరు మణిమంతునియింట నున్నయది.

నినోడ—3

కృతరూప|| ఓసీ యేమే యీమోసము? మనమదనమాలిని పలివ్రత యని యను కొంటినే! మానపాలుని వంచిచి మణిమంతునితోఁ బొందొనర్చుచున్నదంటే. ఆహా యే మందును. సత్కులసంజాతలగు కన్యకలే యిట్టికట్టిడితనంబున కొడిగట్టినం తెఱయలివల గే మనం బోలు? పరపురుషాభిలాషగల పడంతులను బాఱంజూడనైనం గోరనియీరాజ కన్యక కిప్పు డీదుర్బుధి గలుగుటకు వగచుచున్నదానను. పిన్ననాటంగోలె నుగుణగణం బుల కాటప ధైనగుణమణిమద్దపట్టి కిట్టిచెట్ట యెట్టు లుట్టిపడెనే? ఈదుర్మార్గంబునం బ్రవర్తించం జేయువారలు సమీపవద్దిని లెవ్వరునుంగనంబడరే! కష్టము.

కృతరూప|| ప్రియసఖి మదనమాలినికడ నిట్టిదుర్గుణంబులు కలయంచైనం జేరవు. ఈమాట సత్యముగ నమ్ముము. నమస్తకాస్త్రవిత్తములగు పండితనస్త్రములకడ గురుజనాజ్ఞ ననేకకాస్త్రంబులు ధర్మకాస్త్రంబులతోఁ జదివినయీమదనమాలిని కీ చెడుగుణంబు గల్గు ననుట యెట్టిది? అట్లు దలంపకుము పాపము.

కృతరూప|| (సంశయంబుతో,) ఓయమ్మ నీమాటల కర్థంబు సంగతంబు గాక యున్నయది. మదనమాలినియే సౌందర్యమాలిని యనుపేర మణిమంతునింట నున్న దని యంటివి. మదనమాలిని కడ నిట్టిదుర్గుణంబులు కలయంచైనం జేరరా వనియెదవు. ఈపరస్పరవిరుద్ధంబులగు వచనంబుల కర్థంబు స్ఫురింపకున్నయది.

కృతరూప|| ఓసీ సంశయాపన్న మానసురాల ప్రవృత్తం బగుచుండువృత్తంబునం గలరహస్యంబు నీహృదయంబునందు స్ఫురింపలేదు. అది వినుము. అని కృతరూపచెవిలో నొకరహస్యంబు నెప్పి యిట్లునియె. ఓసీ చెలీ యివ్వధంబునం జనుచెంచియుండెడువాఁ డీమణిమంతుం డనువైశ్యకుమారుండు. ఇతరుండు గాఁడు.

కృతరూప|| (సంతసంబుతో) బౌరా సంవిధానచాతుర్యంబు కరంబు క్షామ్యుతరం బై యున్నయది. కాఁబట్టియే మణిమంతునియెడ నట్టియనురాగంబు రాజకుమారునికిం గల్గియున్నది. ఈరహస్యంబునకు భేదంబు గల్గు ననియ కాఁబోలు నావణిక్కుమారుం డును దనకు సంవత్సరసమావసీయమగు ప్రతంబు గలదనియు నందు నితరాంగసంస్పర్శంబు పరిహరణీయం బనియుఁ జెప్పి సంతోషకాలంబులందు రాజొనరించం గడంగునాలింగ నాదులను గరగ్రహణంబులను బరిహరించుచు పచ్చుచున్నవాఁడు. ప్రాయీకముగ భోజ నాదికృత్యంబులు సయిత మొకయెడఁ దీర్చుకొనునంతటి ప్రేమభరంబు వీరలకుంగల్గటకు నిరువురు నొండొరులకు సమానరూపగాంభీర్యాదులును విద్యావిశేషంబును గలవు గాన నదియ హేతు వయ్యె. మఱియు నొండొరులు మొగంబుఁ జూచుకొన్న వేళావిశేష మట్టిది యని వీరలవర్తనంబులు గాంచినవార లనుకొనుచున్నవారు. ఇప్పు డీమణిమంతుని రూపరేఖాళిశయమున్న రాజకుమారునిమానసంబు ననురాగ పరపశంబు సేయంజాలు నను

నర్థంబున నందియం బెడబాసినయది. కరంబు కుతూహలం బయ్యెడిని. ఈమణిమంతుండు తొలక మానపాలునికడకుం జేరినవిధంబు విసం గోరెదను; వచింపుము.

శ్రుతరూప! ప్రియసఖ వినుము. ఈమణిమంతుండు తననగరమునుండి కలిపయ ప్రయాణంబుల సీనగరంబున కేతెంచి తనతోడవచ్చినమమ్ము సీనగరబహిరుద్ధానంబున నిలిపి తా మానపాలునిసభకుం జనియె. మానపాలుండు నాతనిం గాంచి యతనిసౌందర్యాది గుణంబులకుం బ్రియంపడి యనురాగంబు మెఱియ నభ్యుత్థానంబు గావించి యంచితాసనముం గూరుచుండం బనిచి కుశలం బడిగి యిట్లనియె. ఓసాభాగ్యవంతుడా నీవెవ్వం డవు? నీనామంబునం దగిలి కృతార్థతం గాంచినయక్షరంబు తెవి? ఏవట్టణంపుజనులు సంతతము నిన్నుం గాంచుచుండుభాగ్యం బొనర్చినవారల! ఏసహాయంబు నావలనం బడసిన న్నానందాంబునిధిం దేలం జేసెదవు? మన్నగరంబున నుండి నన్ను సహసంచారసంభాషణాదుల ముదితునిం జేయ దయచేయుదే! యనిన మణిమంతుం డిట్లనియె. ఓదేవా మానపాలమహారాజా యేను మణిమంతుండను వైశ్యకుమారుండను. నేనుండునది యుజ్జయిని. రత్నవర్తకము సేయుచుండువాడ. తన్నిమిశ్రంబుగం బెక్కునగరంబులందు సంచరించుచుండును. విదర్భదేశాధీశుండు మానపాలుండు సకలసద్గుణసంపన్నుం డనియు దయామయుండనియు దీనజనావననిరతుం డనియు రత్నపరీక్షణంబున నతివిచక్షణుం డనియు నీయశోవైభవంబెట్లచోఁ గీర్తింపంబడుచుండ నది విని భవద్ధర్మనంబు చేసి కొన్ని దినంబులు భవత్సాహచర్యంబునం గృతార్థతంగాంచుచునాఁగొని తెచ్చినయనర్థరత్నంబు లమ్మకొనుచు సీనగరంబునం గొన్నిదినంబు లుండం గోరి వచ్చియున్నాడ. నాగొని తెచ్చినరత్నంబులు చోరగ్రస్తంబులు గాకుండ పీఠభటురక్షితంబై యుండు సంతఃపురసమీపవర్తిసౌధంబున నన్ను విడియించి మత్కాంతాజనంబుతో నుండుటకు నిర్భాధంబు గావింపవలయు నని యడిగిన విని రాజకుమారుండు కరంబు సంతసించి యతని కాంతాజనంబు వసింపందగినచో టని మదనమాలినీసౌధసమీపంబున నుండెడునున్నతహర్త్యంబున నతని నుండం బనిచె. అంత మణిమంతుండును మమ్ముం దోడ్కొని చని యందుఁ గాఁపుర ముంచెను. మణిమంతుండును నాటంగోలె నందు వర్తింపుచు రాజసభకుం బోవుచు నందుం గొంతకాలంబు వసించుచు రాజునకు సమ్మేదాపహంబుగఁ బ్రవర్తింపుచున్నవాడు. ఈ మదనమాలిని తనమగం డంతిపురంపుందలపుల ముద్రితములు గావించుకొని సభకుం జనునప్పుడు రాజకన్యకానైపథ్యంబు నెడల్పి వణిక్కునృకావేషధారిణి యై మణిమంతునిసౌధంబునకు వచ్చి యందుండి పతి యింటి కేఁగు దెంచుటకు ముంద యంతఃపురంబునం బ్రవేశించు.

కృతరూః|| చెలీ మానపాలుండు తాఁ జనునప్పు డంతఃపురకవాటంబులు ముద్రి తంబులు గావించుకొని చనుచున్నవాఁడుగదా! అట్లుండ నంతఃపురంబు వెడలి వచ్చుటకు మదనమాలిని కవళాశం బేది?

శ్రుతరూః|| ప్రియసఖి యాదేవి తా నంతఃపురంబు వెడలివచ్చుట కుపాయవిరచ నంబు నల్పియున్నది. తనకూతుడు మదనమాలిని జాతరూపతోఁజెప్పి పంపిన ప్రకారము గుణముణి తన భర్తయగు విజయదత్తునికిం దెల్పి తన్మూలకముగ నొక యనదృశ ప్రజ్ఞా మంతుండగు శిల్పివయసిం బనిచెను. వాడును విదర్భాధిపతికడ కేగుచెంచి యాతనిచేఁ బ్రియపూర్వకంబుగ నభినందితుం డై తనకుంగల శిల్పభేదంబులందలి నైపుజ్యంబుం దెలపుచు జలమద్భుమండపనిర్మాణచాతుర్యంబును విన్నవించిన నది విని రాజు మదన మాలినిమందిరోపవనకల్వారసరోవరాంతరంబున నీ శిల్పనైపుజ్యంబుఁ బ్రకాశింప నొక మణిమండపంబు నిర్మింపు మన వత్తె యని యాశిల్పి యామండపంబుం గట్టుచుం దదంత రంబున బహిర్ద్వారం బేర్పఱిచి యొకసురంగంబు మదనమాలినిసౌధాంతరంబునకుం జనునట్లుచుగాఁ గావించి యంతర్బహిర్ద్వారంబులు కరము రహస్యంబుగఁ గల్పించి మదనమాలిని కదిసెప్పి వెడలివచ్చి జేసినట్లన బహుమతులు వడసి విజయదత్తుని నగరంబు నకుం బోయెను. ఆ సురంగద్వారంబున నిర్గమించి వచ్చి మదనమాలిని మణిమంతుని యింటం జేరుచున్నయది.

కృతరూః|| ఓసీ మదనమాలిని మానపాలుని మోసపుచ్చుటకు మంచి యుపాయముఁ గాంచినది. చతురలలో నతిచతురగా నున్నది యీ మదనమాలిని!

శ్రుతరూః|| ప్రియసఖి యాదేవిచాతుర్యంబేమి గంటిని. ఒకనాఁడు రాజ కుమారుండు భోజన మొనరించి కార్యత్వరచేతం దనకనకోత్తరీయంబు మఱిచి కవాట ముద్రణంబుం గావించి సభకుంబోయె. ఆ యొల్లియంగొని చని మణిమంతునికిచ్చి యిది ధరించుకొని యెదురనిలచిన నిన్నుంగాంచి యేలిక యేమనుకొనునో! చూతము. అని చెప్పి పంపిన మణిమంతుండు దాని ధరించుకొని కొలువుకూటమునకుం జని యం దుచి తాననంబున గూరుచుండెను. రా జది గాంచి తన కనకాంబరం బితనికడకుం జేరుటకు గతం బేమొకొ యని చింతించి యడుగం దలంచుచు నీతండు శ్రీమంతుండుగాని పేద గాఁడు. ఇట్ట సునర్థాబగం బితని ముడం జనుదా! యని యాతలం పుడిగి మదీయోత్త రీయం బంతఃపురంబున లే చేసి యీతని నడుగుదమని యూరకుండెను. మణిమంతుండును రాజుచే నత్యక్తుండై తన కింటంబను బున్నవని చెప్పి రాజాజ్ఞవడసి పైకలంబ గృహ మునకుఁ జనుచెంచె. మెబడిన దానిం దీసికొనివచ్చి మదనమాలిని యథాస్థానంబున నునిచెను. మఱికొంతకడవునకు రాజు నేగుచెంచి యథాస్థానస్థితంబైయున్న సువర్ణం

బరంబు గాంచి యాహా ! మానసం బవిషయంబునం బాపంబు శంకించు నన్నమాట
యసత్యంబుగాదు ! ఏను ద్వరపడి యా వర్తకుని నీ బంగారపుంబుట్టంబు నీ కెక్కడిది
యని యడిగిన మానభంగంబు గల్గక పోవునే ? ఎప్పటికిఁగాని త్వరపడక యాలోచించి
చేయుపనులవలనఁ జెట్టనంభవింపదు. అని యెంచుకొనుచుం దనకుఁ దాన సమాధానంబుఁ
గావించుకొనియె. మఱియు నొకదినంబున రాజు తాను ధరించుకొనునవరత్నహారంబు
మదనమాలినిశయనంబున మఱచి నభాస్థలంబునకుం జనిన రాణి యాహారంబుం గొని
తెచ్చి యీ దానిం దాల్చి మణిమంతుఁడు రాజుకడకుం బోయినం గనుంగొని శంకించి
తేఁడు రత్నవర్తకునికడ నిట్టి యనర్థమణిహారం బుండం జనదా ! యని సమాధాన
పెట్టుకొని తా నేఁగుదెంచునంతలో యథాస్థానంబున నునిచియున్న తన యాదండం
జూచి మవస్తాపం బువశమింపం జేసికొనియె.

కృతరూప|| ఓచెలి రాజు తనభార్య యితరాసురక్త యగునేమొ యని మనం
బున శంకించుచుండువాఁ డగుటంజేసి యీ సందేహంబులుగల్గె నంతియ కాని నిర్మల
హృదయుం డైనం గలుగునే ? అది యట్లుండ రాజకుమారుండు వణిక్పత్నియాపరేఖా
విలాసాపహృతహృదయుండై యున్నవాఁ డంటివే ! యా యర్థ మెట్లు జరుగుచున్నది ?

శ్రుతరూప|| మదనమాలినియాజ్ఞానుసారిణి నయి నేను సౌందర్యమాలినిప్రతి
బీబంబు చిత్రఫలకంబున వ్రాసి యొక్కదినంబునం గొనిచని రాజకుమారుని కిచ్చితిని.
దాని నతిప్రేమగౌరవంబునం గైకొని నాకు బహుమతు లానఁగి న న్నంపి యా చిత్ర
ఫలకంబునందు సౌందర్యమాలినితోఁ దన్ను లిఖించుకొని యనారతంబును గాంచు
చుండు. మదనమాలిని యలనిచేతనుండు చిత్రఫలకంబుం గాంచి యిదెవ్వతె ? యని
యడుగ నీవేయని రాజు బదులు నెప్పెనఁట. సౌందర్యమాలినింజూడ రాజపుత్రుండు
కరము కుతూహలంబు నొందియున్నవాడు.

కృతరూప|| ఆతండు మిత్రదార యనియు నిందుచే నయశంబు గల్గుననియుఁ
దనమనంబునం దలంచి యంతకంతకు సంతాపం బతిశయింపం, జేయనది లేక యున్న
వాడని తోఁపెడిది.

శ్రుతరూప|| చెలి రాజకుమారుం డూరకుండలేదు. మన మానపాలండు ప్రకృ
తులకప్తసుఖంబును వాంఛితానాంఛితంబులను దెలిసికొన వేషాంతరధారియై
ప్రచ్ఛన్నంబుగఁ బ్రతనంబున సంచరించుట గలదు గదా ? అబ్బిదంబునం బోయి
సౌందర్యమాలినిం గనుంగొనఁ బ్రయత్నిపడి యీడిన ముదయనమయంబున వేటకై చను
నట్లు తదుచితంబులయిన బలంబులతో వనంబునకుం జని యున్నవాడు. తనతో వచ్చిన
వారల నొక రహస్యస్థలంబున నా యరణ్యముం దుండం బనిచి వేషాంతరధారియై వత్త

నంబునకు రాఁగలండు ఇట్లు వచ్చెడువారలం వగరవృత్తాంతం భారయుట కను వయన చోటు పురబహిష్ట స్థితంబగు పద్మసరోవరం బమహాలయైనయది గాన నయ్యెడకు వచ్చి చేరును పటిక్కుల్నియు జలాచారణవ్యవదేశంబున నయ్యెడకుం బోన నమకట్టి నర్వా భరణభూషిత యై వెడలి బోబోవుచున్నయది మణిమంతుండు సేయించిన క్రొత్త సొమ్మలను గ్రొత్తగ సేయించినసరిగెలుదేదారుచీరయుం దాల్చి పటిక్కున్యకాపై ప క్కంబుతో మన మదనమాలిని కటికటవిద్యుతకనకకుటయై వెలువడం బోయెడిని మరాఁసురుల కమృతంబు వంచిపెట్టుటకు జనుడెంచిన మోహిన్మిత్రవడిందోచు మదన మానిని గాంచి కొంచనాంగులనయితము మరులు గొనుదురు అట్లుండం బురుషుం దన నెంత ! ఈ మదనమాలినిమానపాలురు వేహంతరభారులై యుజ్జ్వలం గూడినవృక్షుడు కొన్ని క్రవణపేయంబులు బరుగకపోవు ఇరువురు నలిచాతుర్యవంతులు అబరిమితాను రాగభ్రూరికహృదయులు నీరి నమాగమూలు కరము మోదకరై యుండకపోకు నేమను పటిక్కున్యకతో నేగవలయు ఆ దేవి ప్రయాణనమయంబును సమీపించినయది ఏ జనవలయును నీవును నమయోదితకృత్యంబులందు బాగదూకకతో మెలంగుచుండుము మనము మదనమాలినినఖులమెగానఁ దదనుకోధంబునన యుండవలయు ఏ బోయి వత్తును

కృతరూప! ఈ దినమున జేక్షవన రాజా వెడలిపోవుట యేతన్నిమిత్తమా ! పీ రిరువురు పరస్పర వంచనాచలులై ప్రవర్తించుచున్నవారు ! మదనమాలియే జయంబు నొందంగలడు ఇందు నాయకు యభీష్టాంతరంబును నమహారు అంతఃపురముం గాచి యుండ రాజాక్షుదల యునునది గాన నేను నయ్యెడకు రాఁ జనదు ప్రియసఖ పొమ్ము మరలవచ్చి బసిన వృత్తాంతంబు నాకుం జెప్పము అంతఃపురంబుం గాచియుండ నేచును జనవలయునని మాటలాడుకొని యూ యిరువురును తమ కార్యంబులకుం జనిరి

అని వెక్కి మిత్ర నవూండు మండితులు గాంచి యిట్లునియె ఇంక నా మదనమాలిని పటిక్కున్యకావేషంబున రాజునుకుని వంచించినవిధం బలిరహుణీయుం బది వినుడు. ఇట్లాదేని పటిక్కున్యకామణి నైవభ్యంబు దాల్చి బంగరుమీదెం గట్టికటంబున నిడిగొని జగన్దోహనంబైయెట్లు తనదమణీయత కచ్చెరుమంది విస్తయోర్ముల్లులొననంబులతోఁ జెలు సూచుచుండ జగంబులం గెల్వ విడిచిపుచ్చిన మదనుని మదనంబి చందంబునం బోచుడు మణిమంతునిగృహంబు వెడలి తన ప్రాణత్యులగు సఖమణులు మనోహర వేహలంకృతలై బలసికొని రా సారయనమయంబులం బురబహిష్టంబులంబునం దఖులనగర కంకలు జలాహ-నాథం బదుగుపద్మసరోవరవహిష మనకు బోయి తత్సమీపంబునం దననాయకుండు నిప్రతిహరక కేషంబున నన్నిహితుం డై యుండం గనుంగొని చులి

వికాలభవశంబులై యమృతరసనదీప్రవాహపరీవాహంబులై యంచిత లజ్జాసంకుచితంబులై యనునమనోరాగసూచకంబులై యొప్పువాలారుజూపులం జూచి దవ్వలనుండి తన్నుం గాంచుచున్న కపటవిప్రకుమారు మానసం బువ్వెత్తుగ హరించెను. మఱియు లోకోత్తర సౌందర్యకాలినియగు నా మదనమాలిని సౌందర్యంబుఁ గాంచి జలహరజార్థంబు ననుడెంచియుండుతరుణులు మనంబుల నచ్చెరు వొందుచుండ సాయంకుఁ ధ్యాసమయసుఖమజ్జనంబుగావించి వచ్చియున్నపురుషులు తాము తమ తమకృత్యంబులు మఱచి లజ్జ యేని దేహంబులపై స్పృతులు లేక చేసినపనులు మరల మరలఁ జేయుచు నత్యాశ్చర్యమగ్నమానసులై భ్రమించుచుండ నా యండజయనానం గాంచి మానపాలుండు నీ తరుణీవతంసుల మణిమంతునికామిని యై యుండనోవు? మదనమాలినిసౌందర్యంబు దీనియందుఁ బడియచ్చుననొత్తినవిధంబున నున్నది యని దాసీజనంబువలన నే విన్నమాట నత్యంబు. అని తలంచుకొనుచుండ మదనమాలినియు విలాసంబు మెఱయం జని యంతకుమున్న యా సరోవరావతారంబునం దిగి సాయం సమయమజ్జనం బాచరించునట్లు నటించుచు నా కపటవిప్రుండు దిగియుండుచోటికిం దఱిసిన నయ్యంగనామణిం గాంచి మించినపంచశరశరవేదనకుం బాల్పడి భూపాల కుమారుండు తనమనంబున నయీరె యీ యెయీరీయాభిరూప్యం బేమని చెప్పంగలను, నీ. లలిత మై మాంగళ్యలక్ష్మీనివాన మై తద్దయు సాబగొందుముద్దుమోము

కడు డస్సి గ్రుస్సియుఁ బిడికిటి కణిఁ జివ్వాడుచుండెడునన దైననడుము
పిఱుదులక్రిందికిఁ బెరిఁగి నల్పెక్కుచుఁ గౌటిల్యము వహించుకచభరంబు
కడు సాఁగి సోగ యై కాంతి పెల్లుబ్బెడునతివికాలం బైనయక్షియుగ్గ
మరుణకాంతులు గ్రమ్మెడునాస్తలము, లఘులమార్దవ మొప్పారునంగగములు,
చారుసుచూల్యములపటి జాఱుభుజము, లందగింపఁ జెలంగుఁ బూర్ణేందువదన.
మఱియును,

చ. నడిచిన రాజహంస మని నవ్వు దగున్ సరి పల్కు వల్లినన్
పడిగల మారులేజి యని వర్ణనసేయఁగ నొను నవ్వినన్
గడుకొని చంద్రచంద్రికలు గా మదిఁ దోచుచు దేఱి చూచినన్
బెడఁగుకురంగి యే యనుచుఁ బెక్కుతెఱంగుల నొప్పుఁ జెప్పఁగన్.

బేరా యారామామణి నాయుండుచోటికిం దరిసి తటుక్కునం బొడనూపి నప్పుడు,

ఉ. అంచితచంచలాలలిక లంతటఁ గ్రమ్మఁగ సాఁగెఁ గాంతిచే
సంచితహల్లక ప్రకరసారభము ల్పెదచల్లె నంగమున్

సింఁచెను గృష్ణసారరమణీనయనభీను వాలుఁగన్నులన్

మింఁచెను రక్తవద్దరుచి మేనినివై పడపల్లవచ్చవిన్.

అని యనుకొని మఱియును దనలోన,

ఉ. ఈరమణీమణిం గలయ కిత్తుకరాసనసాయతోత్కరా

సారదురంతతాప మది శాంతిని జెంద ది దేటిమాట యీ

సారసనేత్ర యెన్నఁ బరసాంకవగంధియు మిత్ర దారయున్

జేరఁగ నానె దీని నిఁకఁ జేయున దేమియై తోచ దాత్మకున్.

అని చింతించుచుండ నామదనమాలిని యొకకరపల్లవంబునఁ దనపాదములవయిం జీరాడుచుండునదిగై పావడకుచ్చెలలు మదనునివిజయకామాలీయుగళసంకాశ మగుజంఘా ద్వయంబువై కైతిపట్టుకొని జలంబులం దిగి కనకకలశయుగళసంకాశపీఠరపయోధరంబు లొండొంటి నొరయ బంగరుకడవ జలంబులవై నునిచి మణివలయర్పుణార్పుణధ్వాన ముఖరితంబుగ నూచి యూచి ముంచె. ఆసొంపు తనమది కింపుఁబుట్టింప మాన పాలండు, స్తో|| * తిష్ఠంతీ జానుదఁఘ్ను పయసి నివసనప్రాంత ముత్సారయంతి

కించిల్లక్షోర్బుకాండా ముఖరితవలయం కుంభ మగ్రే ధునానా

* కాపిబాలా=ఒకపడుచు, జానుదఁఘ్నుపయసి=మోకాలిబంటిసీటిలో, నివసనప్రాంత ముత్సారయంతి=పావడచెఱుగువైకెగఁద్రోసిపట్టుకొనుచు, కించిల్లక్షోర్బుకాండా, ఒకిం చుక బయల్పడుచుండునూరుకాండంబులంగలదియై, తిష్ఠంతీ=నిలవంబడి, ముఖరితవల యంకరకంకణంబులుధ్వనించునట్లు, అగ్రే=ఎదుట, కుంభం=కడవను, ధునానా=అం దోళనముసేయుచు, స్నాతాన్=మజ్జనమొనరించినవారై, స్వాలోకసక్తాన్ = తన్నుఁ గనుంగొనుటయంద యాసక్తిగలిగినవారగుచుండు, శిష్టాన్ = యోగ్యులగువారిని, వారి= జలములను, త్రయోదవ్యధికతతమం=ముష్టాములకంటె మిగుల నూఱునూఱుమాఱులు, సమ్యక్=బాగుగా, ఆచామయంతి=ఆచమింపంజేయునదియై, మామకంమానసం=నాహృ దయమును, మదయతి=మన్నధమదగ్రస్తమైయుండునట్లు సేయుచున్నది.

ఒకపడుచు మోకాలిబంటిసీటిలో పావడకుచ్చెలలు వైకెగట్టుకొని నిలిచి కర కంకణార్పుణార్పుణధ్వనులతో బంగారుకడవ సీటిపైఁదూలించుచుండ నొకించుక బయల్ పడుచుండుదానియూరుకాండంబులుగాంచుచు సాయంకాలమజ్జనాగతులై యుండు శిష్టులు తాముసేయుకృత్యములు మఱచి ముష్టాముసేయవలసినయాచమనములను మున్నూఱు మున్నూఱుమాఱులు సేయుచు మాషమగ్నజలపాన మాచమనోచితమనువిధిం దాఁటి యవరిమితముగఁ గుడుచుచున్నవారు. ఇయ్యవిధం గాంచి నామానసంబు మన్నభోగ్నాదంబుం తొందుచున్నది యని భావము.

స్వాతా న్వాతి శ్రయాఽ వృధికళతతమం నన్యగాచామయంతి
శ్చిత్వాన్వాలోకనత్వా మదయతి హృదయం మామకం కాశి కాళా
అని చెప్పెను

అది విని మదనమాలిని మానవంబున నుల్పొంగుచు నికండు రసేకవతంయూ దగుటం
జేసి నురుయానురూపవర్ణనంబు చతురతరస్వభావోక్తియందరంబుగ రచించి ఈయర్థం చే
శుభింగి నంకసిందితి ననువిధం బీతవిని జేపు నొకప్పు నని తాను భుజావదేశంబున నిట్లు
నియె మదనమాలిని

శ్లో * నాపేక్ష న చ దాక్షిణ్యం నస్త్రితి ర్భుచ నుగము
తథాశి హరలేతాపం లోకానా మున్నతో ఘనః

అని వదించి యావశ్యమూలముగ నీకు వాయెడ నపేక్షయందలసినట్లు కనం
బడదు మోమోట మున్న నేమియుఁ గానము స్త్రీతియనునది కలుగనే లేదు నమా
గమము ననుకూరినదిగాను కాన నన్నాదనింపబలసినయక్కర నీకు లేదు అయినను
నీవు గొప్పవాడ పగుటంజేసి నుభామభురవచనంబుల నాతాపం బుపకమింపం జేసితిని
అనందంబు గల్గుచున్నది యనుభావమాను నూచింపం జేసి తనవరకీయాభావంబు దృఢ
పణుచుకొనెనో నీ తనుభామచరుంబులగు కటాక్షమాలికల విప్రతుహయమోక్షాంబు
జంబుపై బరపుచు భృంగావదేశమున నిట్లనియె

శ్లో * అపనర మధుకర దూరం పరిమళబహళీశి శేకశీపనుమే
ఇహ నహి మదులాభే స్తే ఫలతి పరం భూశిఘ్రానరం గాత్రమ్

* అపేక్షన=అపేక్షలేదు నచదాక్షిణ్యం=దాక్షిణ్యంబునులేదు నస్త్రితి=
స్త్రీతియుఁ గనంబడదు నచనుగము=నమాగమమునులేదు తథాశి=అట్లుండియు ఉన్నతో
ఘనః = గొప్పదియగు మేఘము గౌరమువహించినయభిజనుడు లోకానాం=జనుల
యొక్క, తాపం=చరితామము హరలే=హరించుచుండెడిని

గొప్పవాడు అ నపేక్ష లేక యుండియు దాక్షిణ్యంబు ప్రసక్తంబుగాక
యుండియును స్త్రీతి పొడనూచక యుండియును నమాగమ మొనగూడక యుండినను
లోకలపరితాపంబుం బోనడంచుననిభావము

ఇవల నన్యో-దేశార్థము మేఘపరమనియు స్వావదేశార్థము విప్రతుహరపర
మనియు జెలుగునది

† మధుకర=మధుదా, దూరమనరంబదవృత్తులకుబొమ్మ శేకశీపనుమే = మొగలి
పువ్వు, పరిమళబహళీశి = విశేషమధుకముగలదై మున్నను, లే=నీకు, ఇహ = ఇందు

అని చెప్పిన విని విప్రతుమారుండు తనమానసంబున నీయితి మధుకరావదేశం
బునఁ దనసరసతాదుల ననుభవింపం గోరిననన్నును పరిమళబహుళకేతకీకుసుమావదేశం
బున రూపలావణ్యాదులు విశేషించి మదనుభవయోగ్యురాలై యుండుతన్నుంజెప్పి
యియ్యెడ నీకు మధువు దొరక దనుటచే నిందు నధరనుధారసంబుం గ్రోల నీ కనువు
గాదనియును; మొగలిపువ్వుగాన నిందు మధువు దొరకకపోవుటయట్లుండఁగాఁ గంట
కులు గాచియుండుదురుగాన భావానుబంధంబులఁ బ్రకటింప ననువుపడ దనియును
రహస్యాభిప్రాయం బగపఱిచి నీశరీరము మాత్రము ధూళిధూసర మగుననుటచే నీకుఁ
బరదారాభిలాషచేతను మిత్రభార్యాభికాంక్షచేతను దుష్కీర్తి గల్గ సున్నది యని
ప్రకటికరించినయ్యె. బభీ యీకాంతయై కద చతుర! దీని చతురవచనంబులకుం దగిన
యొత్తరం బీక యుండునేని సరసత్వమునకు లోపాబు గల్గు నభినివేషంబున నీమగునకుం
జెప్ప నగుమాటలు నెప్పెదను.

* ట్టో. విభ్రమ్య కానన మసౌ దివసావసానే
త్వయ్యేవ పట్నదయువా హృదయం బబంధ,
త్వం చా పి చే న్నలిని మాన మురీకరోషి
క స్సాన్య దహో మధులిహో హ్యధునా వలంబః.

అని వదించెను.

మధులభః=మకరందప్రాప్తి, నహి=లేదు. పరం=అంతియకాక, గాత్రం=శరీరము, ధూళి
ధూసరం=దుమ్ముచేత మలినముగ. భవతి=అగును.

మధుకరమా పరిమళ మధికముగ నున్నదని మొగలిపువ్వుదగ్గఱకు రాఁబోకుము;
దానియందు మకరందము నీకు లభింపదు. ఇట్టి యిష్టప్రాప్తి లేక పోవుటయ గాక
దుమ్ముచే నీశరీరము మలినమై పోవుటయుఁ గంటకములు గ్రుచ్చుకొనుటయు నిట్టియనిష్ట
ప్రాప్తియు నగు నని యన్యార్థదేశార్థము. ఓకుమారుఁడా యతిసౌందర్యవతి నైనను
బరకాంత నగునన్నుం డాయకుము; ఇందు నీయభీష్టము సిద్ధింపదు. మఱి యీనాచెలి
కత్తెలు నిన్నుఁ దూఱుదురు. నీ కవకీర్తి గల్గు నని స్వాభదేశార్థము.

* ట్టి. అసౌపట్నదయువా = ఈతరుణమధుకరము, కాననం = అడవియందు,
విభ్రమ్య=పరిభ్రమించి. దివసావసానే=సాయంకాలమున, త్వయ్యేవ=ఓనలిని నీయందే,
హృదయం=మానసంబును, బబంధ=బంధించెను. నలిసి=ఓపడినీ, త్వంచాపి = నీవునునయి
తము. మానం=దిత్తరమున్నలిని, ఉరీకరోషిచేత్ = అంగీకరించెదవేని, అధునాహి =
ఇప్పుడే, మధులిహః=భీమరమునకు, అవలంబః=ఆధారము-గతి, కస్యాత్=ఏది! నలిసి.
భృంగపర మగునది యన్యార్థదేశార్థము. కామినీకాముకులపర మైనది స్వాభదేశార్థము
సృష్టము.

ఇట్లు నృపాలలికంబు వచించినవచనంబులు తనకుం గర్జరసాయనంబు లైన నామదనమాలిని తనలో నీకండు “వట్టదయ్యవా అనుటచే దన్నును నళిని యనుటచే నన్నును బోధించి; యే ననేకకాంతామణులం గాంచితిని, వారియందు నాహృదయంబు నచ్చిపడక నీయంద యీసాయంసమయంబున ననురక్తం బయి యున్నది, ఇట్టిసమయ మున నీవు నాయందుఁ ద్రేమాభిమానంబులుగాన్పించనిచో నాకు గలిమఱియొకటి లేదు” అనుభావంబుఁ బ్రకటింపఁ జేసెను. ఇంతటితో నీతనికి మానసంబుఁ బట్టియివ్వఁ జనదు. నామనోరథంబును సిద్ధప్రాయంబు; ఐన నీతనికి నామగండు గడుఁ గ్రూరుండనియు నిది యెఱుంగక యేల తత్తరవడియొద వనియుండెప్పి మఱియు మానసతాపంబు వృద్ధిచేసినఁ గరంబు సరసత్వంబు నొందు నని యెంచి కించిల్లజ్ఞానులీతంబు లైనకటాక్షపీక్షణముల మందన్తి తమందరముఖారవింద యగుచు నతనిం గనుంగొని యిట్లనియె.

* ట్టో. ఛాయాభిః ప్రథమం తతశ్చ కుసుమైః పశ్చాత్పతై స్సాద్యభిః

ప్రీణాత్మేవ తరు ర్హా నితి పథి క్రాంతై స్సమాగమ్యతే,

కో జానాతి తదగ్రకోటరపుటే ప్రత్యగ్రహాలహల

జ్వాలామాలకరాళఫలకః సూరః ఫణి వర్తతే.

* ట్టో. తరుః=వృక్షము, ప్రథమం=తొలుత, ఛాయాభిః=నీడలచేతను, తతశ్చ= ఆనంతరము, కుసుమైః=పువ్వుములచేతను, పశ్చాత్=పిమ్మట, సాద్యభిః = ఆస్వాద్యము లైన, ఫతైః=పండ్లచేతను, ప్రీణాత్మేవ=ప్రియమునింపుచున్నయదియే. కాన-మహా= గొప్పది, అని పథిక్రాంతైః=మార్గము నడిచి శ్రమజెందినవారలచే, సమాగమ్యతే=చేరఁ బడుచున్నది. తదగ్రకోటరపుటే=ఆవృక్షముయొక్క కొన నుండు తొట్టగూటిలో, ప్రత్యగ్ర...ఫలకః, ప్రత్యగ్రహాలహలజ్వాలామాల=నూతనమగుహాలహలవిషజ్వాలా పరంపరలచేత, కరాళ=భయంకరమగు, ఫలఫలకః=పండ్లపిఠాముగలదియు, సూరః= సూరమునగు, ఫణి=నర్పము, వర్తతే = ఉన్నది, అని-కోజానాతి = ఎప్పుడెఱుంగును. ప్రథమమునఁ జల్లనినీడల నొసంగుననియు నంతం గునుములు గురిపించు ననియు ననంతరము స్వాద్యములైనఫలముల నొసంగు ననియు మాత్రమే తలంచి మార్గాయాసపరి క్రాంతులు వృక్షముకడం జేరుదురు గాని దీనికోటరమున మహాభయంకరమై విషజ్వాలలు నోటఁ గ్రక్కుచుండునర్ప మొకటియున్నదని యెవ్వఁడును దలంపఁడు. అని భావము.

స్వావదేశార్థముః—తరు వనఁగాఁ బరకాంత. ఛాయ యనఁగాఁ జూడఁజూడఁ గన్నుల కాసేచనకమగు తదీయలావణ్యము. కుసుమము లనఁగా రసవంతంబులగు తద్వ చనములు. ఫలము లనఁగాఁ దదురోజములు. నర్ప మనఁగాఁ గ్రోధపరితుఁ డగుతత్సలి.

అని చెప్పి యపనతముఖయై యూరకుండెను. అవద్యంబు విని నృపకుమారుండు తదీయోక్తిచాతుర్యంబునకును దద్భావగాంభీర్యంబునకును మెచ్చుచుండనమానసంబునందు “ఈకాంచనాంగి తన్ను వృక్షంబుగను నన్నుఁ బ్రతిపనిగను దనమగనిని సర్పంబుగను జెప్పి కన్నులకుఁ గనుంగొనఁ జల్లునై యుండునాకాంతికిని రసభరితంబు లైనయంత్రులకును మనోహరములైన కుచకుంభంబులకును మనసు గరంగి పధికుండ వగుటంజేసి విరహతాపం బడంచుకొనుటకుం దిగినగొప్పయాశ్రయం బని నాయం దభిలాష గలిగియున్నాడవు. నాపురుషుం; డింట మహారోషపరితుండై యుండువాఁడు వచ్చి నిన్ను బాధించు నని యెఱుంగవు” అనియెడుతనయభిప్రాయంబు సూచితంబు చేసినయది. ఈమదవతి తనకు నాయం దభిలాష యుండు తెఱుగును దనపతికిఁ దాను భయపడుటయ కాక తన్నుఁ గూర్చినవా నికిం దనవతివలనఁ జెట్ట సంభవించుట తన కిష్టంబుగా దనియుఁ దెలుపు చున్నది. ఇదియుసరియె. అయినను మాట కవకాశంబు గలదు. చూతము అని యనుకొని యిట్లు వక్కాణించె,

* శ్లో. దళాని ముకుళీకృత్య ప్రవేశం న దదాసి చేత్,
పద్మ భృంగస్య కా హానిః భుల్లే చూతవనే స్థితే.

అని చెప్పిన విని యామగువయు మనంబున నితఁడు పద్మాపదేశంబున నన్నును భృంగాపదేశంబునఁ దన్నును నిద్దేశించి చూతవన మనుపదముచేతఁ దన కనుభవయోగ్య ములగుకాంతాకదంబంబులను నిరూపించుటంజేసి యామగువా నీవు నాయం దిష్టము సూచింపం జేయక పెనిమిటి యున్నాఁడని భయపెట్టి నాకు నీయందుఁ బ్రవేశ మొనం గక పోయెద వేని యిట్లు యుండుము; ఇంతకు నిన్నుఁ బ్రార్థింపవలసినయావశ్యకత లేదు; నీవు నాకుం గూర్చువేని నాకొకహానియు సంభవించదు; నా కనుభవయోగ్యులగు కాంతి లున్నారు; ఈబిగు వేల చేసెదవు అనుభావము సూచింపం జేయుచున్నాఁడు. ఇతనియభిప్రాయము మరలించుట కనువు మెఱయఁ గొన్నిరసోక్తులు వచించి వీని బింకంబు వదలింతుంగాక యని మరల నిట్టనియె,

* శ్లో యావ దేనం న జానాతి పారిజాతం మధువ్రతః,
తావ ద్భ్రమణ మే వాస్య కుంజే కుంజే ద్రుమే ద్రుమే.

* టీక. పద్మ=కమలమూ, దళాని=తేకులను, ముకుళీకృత్య=మొగిడ్చుకొని, ప్రవేశం= చొరనవకాశమును, నదదాసి చేత్=ఈయకయం దెదవేని, భుల్లేచూతవనే= విరిసించిన తియ్యవా మిడిచెట్టవనము, స్థితే=ఉండఁగా, భృంగస్య=భ్రమరమునకు, కాహానిః= చెఱు పేమి? ఇచట పద్మభ్రమరపరి మగునది యన్యాపదేశార్థము. సాందర్యమాలినీ, మాన పాలరవృత్తాంతము స్వాపదేశార్థము.

* మధువ్రతః=తుమ్మెద, ఏనం=ఈ, సారిజాతం=పారిజాతపుష్పమును, యావల్=

అని యిట్లు చిఱునగవ్రతో వచించిన విని మానపాబుండు తనమానబును నాకు భోగ్య లయనకాంతలున్నారు; నిన్నే ప్రార్థింపవలసినయావశ్యకత లేదని నేను దెల్పగా నీచూనిని నీవు నాతోఁ గలసి నాజాతనంబుం దెలిసికొంటివేని నీవితరకాంతలకై తిరుగుట మానుకొనకపోవు; నావలె రసికురాలైనకాంత లేదు; అనుభావమును చూచింపంజేసినయది. ఇక్కాంతారత్నంబు సౌందర్యగర్విత యగునాయక. దీనివచనంబుల కనురూపవచనంబులచే నమాధానము నెప్పుక పోయిన దీనితో నుండునందజయానలు పనిచాసించురు. తగినయంతర్గత బాసంగం జనును; అని యెంచి యిట్లనియె.

శ్లో. * కిం ఖలు రత్నైశ్చ రేతైః కిం పున రభ్రాంతేన వపుషా తే,
నలలి మపి యన్న తావక మర్జవ వదనం ప్రయాగి తృషితానామ్.

అని చెప్పెను. అది విని యామదనమాలిని తనహృదయంబున నీకామి నముద్రావదేశంబున నన్నును దృషితావదేశంబునం దన్నుఁ జెప్పి యానముద్రమా నీ కీరత్నము లుండియు నాకాశమువంటిశరీరముండియు నేమి యుపయోగము? దప్పి గొన్నవారికి నీజలకల మొకటి యైన నోటికిం జొనదు గదా! యను నముద్రావదేశార్థముచేత నీయరత్నంబులవంటిసౌందర్యసాకుమార్యాంగులంబు లుండియుఁ బ్రయోజనము లేదు ; నీ శరీర మాకాశమువలెఁ జూడ ననువై యున్నది గాని యనుభవము ననువుపడదు; ఇట్టిదన్న నీయ మైనయాగకములుండియు నివ్వలమె; చుదన బాధాపీడితుఁడనగురాకు నీసంగము బాకించుకదైన నమహారక యుండునది గాన నీట్టియొప్పించు గల్గియు ననాకాంత్య మైయున్నది యనుభావంబు సూచితంబుఁ గాంచి చె. ఇంతటితోఁ జాలును; ఇంకను మన నీయక పోయిన నితండు మనకు సాగ్యపడఁడు. “శ్లో. ఛిన్న క్షేపారసా భవంతి పురుషా దుఃఖానువృత్త్యా” అని యున్నది. (అనువర్తింప ననువర్తింపఁ బగువు సేయుమగువ యందుఁ బురుషులు దుఃఖానువృత్తియని స్నేహంబు మానుకొందురు) కాన నింక నితనికి ఎందఱుక, నజానాతి = ఎఱుంగదో, తావదేవ=అంతదనుకమాత్రమే, అన్య = ఈ తుష్టైదను, మంత్రేషుంజేద్రుమేద్రుమే = ప్రతిపాదించుటనుండు నొక్కొకవృక్షమునందును, భ్రమణం = సంచారము, కలుగును. పాశాకముయొక్క సాగంధ్యసాకుమార్యాదులవారసినచో భ్రమర మితరపుష్పముల వెదకుటకుఁ జన దని తాత్పర్యము.

* తే=నీయొక్క, ఏతై రత్నైః=కిం ఖలు=ఈరత్నములచేత నేమి యుపయోగము? అభ్రాంతేనవపుషా కింపునః=అకాశమువలె నుండ నీశరీరములన నుపయోగమేమి యున్నది? అర్జవం=నమ్రమా, యల్=నిహేతువుచే, తృషితానాం=దప్పిగొని యుండువారలను, తావకంజలమపి=నీ నీరమును, వదనం=నోటికి, నప్రయాతి=పోదో! అహేతువునుబట్టి భూర్వోక్తములు వ్యర్థము లని భావము.

విరుద్ధవచనంబు లాడంజనదు. అనిచింతించి జలపూర్ణఘటంబుఁ గట్టితఁటంబున నిడుకొని యాపత్తలాఱి న్నేహరసనిష్పందమందంబు లగుకటాక్షంబుల నాకపటవిప్రశుమారుం గనుంగొని లజ్జయు ననురాగంబును బెరసి యధరపల్లవము నిర్గమింపనిమందహాసంబున నతనిమానసంబుఁ గరంగింపం జేయుచుఁ దనప్రాణనఖతో,

జ్ఞో. ఇహ నగరే ప్రతిరథ్యం భుజంగసంవాసరుద్ధనంచారే,

ప్రియసఖ మమ మతమేత న్నకులప్రతిపాలనం శ్రేయః.

అని చెప్పకొనుచుఁ దనచెలికత్తెలతో మణిమంతునిసాధంబునకుం బోయెను. కపట విప్రవేషధారియగు మానపాలుండును కపటవణిక్కున్యకావృత్తమానసుం డై తదీయ రూపగుణ ప్రముఖంబులం దలంచుచు మూర్ఖోపస్థానాదులు రచించి వారలవెనువెంటం జని పురంబున నొకయంబికాదేవాలయంబునం గూరుచుండి యేకాంతంబునం దన మనంబున,

ఉ. నుందరిపొందు కానపడి సొక్కుచు నున్నది మానసంబు నా

యిందునిభాన్య ప్రేమభర మెంతయు జాణితనంబు దోచ నా

ఈపద్యమునకు నప్రస్తుతార్థమును ప్రస్తుతార్థమును గలవు.

టీ. ప్రియసఖ=హీనెచ్చెలీ, ప్రతిరథ్యం=ప్రతివీధులందును, భుజంగ...చారే- భుజంగ=(అప్రస్తుతార్థము)నర్పములయొక్క, (ప్రస్తుతార్థము)విటపురుషులయొక్క, సం వాస=వాసము చేత, రుద్ధం=అడ్డగించబడిన, సంచారే=సంచారముగల, ఇహనగరే=ఈనగ రంబున, నకులప్రతిపాలనం (అప్రస్తుతార్థము)నకుల=ముంగిసలయొక్క, ప్రతిపాలనం= కాఁపుఁదల, శ్రేయః=శ్రేయస్కరము. ఏతత్=అనునీయది. మమమతం=నాయుష్టము. (ప్రస్తుతార్థము) కులప్రతిపాలనం=పాలివ్రత్యాదులచే గులంబుఁ గాపాడుకొనుట, శ్రేయోన=శ్రేయస్కరముగాదు. ఏతత్ = అనునీయది, మమమతం=నాకు సమృతము.

ప్రతివీధియందును బాములు నిండియుండుటంబట్టి సంచారక్షమము గాకయుండు నీయూర ముంగిసలను బెంచి వానిం గాపాడుట (అని నర్పములంజంపుచుగాన) శ్రేయ స్కర మని నామతము. అను నిది యప్రస్తుతార్థము.

ఈనగరము విటకాండ్రు విశేషించియుండుటచే ప్రతివీధులందుఁ గులజాత లగు స్త్రీలు సంచారమునేయ ననువుపడక యున్నది. ఎట్టికులపాలికలేని యెచ్చోటని యే వీధిని యేకాలమని యెవఁడని యెన్నా శ్రీనగరమునం దిరుగక యుండుదు. ఇట్లు సంచార నిరోధక్రమ మనుభవించుటకంటె గులమరక్షించుకొనుటలు మానుటయ యుత్తమ మని నాకుఁ దోచుచున్నది యనునర్థము ప్రస్తుతము. కులము రక్షించుకొనుటలు మానుట యనఁగా విటకాండ్ర కనుకూలముగఁ గులట యై ప్రవర్తించుట.

కుం దెలివొందఁ జెల్పె నలకోమలికొఁగిలి యెట్టు లబ్బునో
యిందుభరాభియాతి నను నేవిధి దానినిఁ గూర్చి యుబ్బునో.

అని యనుకొని కొంతతడవునకుం దెలివి దెచ్చుకొని

ఉ. మిత్తునిభామఁ గూడుటలు మేసిని సాధువిగర్హితంబు నా
గాత్రము మారుబాణహతిఁ గ్రాగుచున్నది యేమి సేయ నొ
చిత్ర మొకప్పు డిట్టివని సేయటకుం జొరనట్టి నామదికొ
మాత్రపడంగ నయ్యెఁ బరశోధనగాత్రిరతి ప్రసంగముల్.

క. కట్టా పాపం బిది తల, పెట్టంగ రానట్టివలు పృథివీపతి యీ
కట్టిడితనమునకే యొడి, గట్టినఁ బ్రజ లెల్లఁ బాపకర్తులు గారే.

ఉ. ఎప్పుడు ధర్మమార్గమున నించుక దప్పని నామనంబులో
నుప్పలిలంగఁ జొచ్చెను బరోదుకుచారతిరక్తి చిత్ర మా
యొప్పులకుప్పుకు న్ననకు నుండు నొకో గతజన్మమర్తమీ
తప్పనకున్న దాత్తఁ బలుదారులు గల్గునె లేక యుండినకొ.

కట్టా యేమందుచు! నాఁ జేయంగదంగినబిట్టుకట్టిడికార్యంబు! నాయభ్యసించిన
సాధుశీలం బొక్కక్షణంబున నమసింపం జేయఁ బూనితిని.

చ. చదువులకెల్ల నేమిగతి! సాధుపదాంబుజ సేవకు న్ఫలం
దెలి! పితృశాసనంబునకు నిట్టిది యే తగుగౌరవంబు నా
హృదయము ధర్మబాహ్యవిధి కెక్కునిరీతి కిదే కదా ఫలం
బిదియ నుమీ ప్రజావళుల కెల్లను నమ్మికవుట్టఁ గాచుటల్.

అని యోచించి మరల నాపంచాననమధ్యం దలంచి,

ఉ. ఏనిధి నానినీలకచ నిం కిటఁ గన్నులఁ జూడఁ గల్గు నా
కేవి తదీయసంగసుఖ మిచ్చెడుభాగ్యము లామనోజరా
జ్యావనలక్ష్మి పక్షలదృశాభరణంబు గృపారసాద్ధృస
ద్భావముతో ననుంగుడెలిఁ బంపి ననుం బిలిపించి కావడే.

అని చింతించుచుండెను.

అప్పు డొకమనోహరాంగి యతిమనోజ్ఞ వేదాలంకృత యై యాయంబికాలయం
బున కేగుడెంచి యాజగన్మాతకుఁ దాఁదెచ్చినఫలకుసుమపత్రాదుల నర్పించి వలగొని నమ
స్కరించి యతఁడుండుచోటి కేకతంబ యేగుడెంచి నవినయంబుగ వందనం బాచరించి నీ
ప్రాణప్రియురాలు మదనమాలిని యనఁ బోయి యామాట మదనమాలినిపంటి రూపసం

వద గలమణిమంతునిరాణి యనినవరించి యాదినసాయంసమయమున నామె గమలసరో
వర సమీపంబున నిన్ను గాంచిన దాదిగ నీయందు మక్కువ యెక్కువయై వెక్కిరింపగు
నించునిల్చునివేదనకుం దాళక ప్రాణసమాన నగునే ననునయించి యడిగిన నెట్టికేటకు మాన
సంబు వట్టియాక యానపయిం బెట్టియడిగిన నందులకు నీయందుగలయనురాగంబు
గాన్పించి యారామణీయకళరణం బయినకరీర ముపేక్షింపఁ గూడదని నానుడివిన
యనునయోక్తులకు మెత్తబడి యిత్రాళపత్రంబున నొకపద్యంబు వ్రాసి యిది యాన్వీక్ష
కుమారుంగనిపట్టి యతనిచేతి కిచ్చి యామనోహరాంగుం డిచ్చుప్రత్యుత్తరముం గొని
రమ్మని చెప్పి నన్నుం బంపె; ఆప్రతిక యిదె కనుంగొనుమని చేతి కిచ్చినం దీసికొని
యానంచనావిప్రకుమారుండు దానియందు,

* శ్లో. భ్రమర భృమతా దిగంతరాళే క్వచి దాస్వాదిత మిక్షితం శ్రుతం వా
వద సత్య మపాస్య పక్షపాతం యది జాతీకుసుమానుకారి పుష్పమ్.

అని చదివి యారా! దీనిచాతుర్యం లే మనవచ్చు! భ్రమరావదేశంబున నన్నును
జాతీకుసుమావదేశంబునం దన్నును జెప్పి నీవును ననుస్తదిగంతంబులమధ్యంబునం దిరుగు
చున్నవాడవే కదా! ఎక్కడనైనను నాపంటియు త్రమజాలినాయకారత్నంబును నీ వను
భవించి యుందువా? లేక చూచియైన నుందువా? ముందు “పుల్లేమాతవనేస్థితే” యని
నా కనుభవించు దగినస్త్రీలు పెక్కుండు గల రనియంటివే! వారలు నావలె నలిచతుర
లై నీసరసత్వంబునకుం దగియుందురా? పక్షపాతంబు మాని వచింపు మని యావణి
క్కుమారికారత్నంబు తనభావంబును జూపినయది. అయిన నింతకే దీనిహృదయంబు

* టీ. భ్రమర=పిచ్చుదమా, దిగంతరాళే భ్రమతా=దిసలనడుమనుచరించుచుండు
నీచేత, క్వచిల్ = ఎక్కడనేని, ఆస్వాదితం = అనుభవించియెనా! ఇక్షితం = లేక
చూడంబడియెనా? శ్రుతంవా=కాదేని వినంబడియెనా! జాతీకుసుమానుకారి=జాతిపుష్పం
బును సరిపోలిన, పుష్పం=కుసుమము, యది=ఉన్నదా? పక్షపాతమపాస్య=పక్షపాతంబు
మాని, సత్యంవద=యథార్థంబు చెల్పుము.

ఆప్రస్తుతార్థము. భ్రమరమా నీవు దిగంతరాళంబులందరిగి యనేకకుసుమంబులం
గనుంగొని యున్నాడవు. ఎక్కడ నైన జాతిపుష్పంబుమంటిపుష్పాబును నీ వనుభవించి
తివా! లేక చూడనైన జూచితివా! లేక విననైన వింటివా? పక్షపాతంబు లేక సత్యము
పలుకుము.

ప్రస్తుతార్థము. నీవు భూమిలో ననేక నాయకలం జూచినవఁడవే! నాపంటి
యుత్తమనాయకారత్నంబు ననుభవించియుందువా? లేక కంటనైన జూచియుందువా!
లేక వినియైన నుందువా! పక్షపాతంబు మాని యథార్థంబు వల్కుము.

నష్టం జనదు. పరకాంతలు సమయానుగుణప్రవర్తనలు గాక యుండరు. వారల మనో గతంబు నిష్క్రలుషంబుగఁ దెలియఁదనుక నష్టం జన దని యనుకొని యావత్రికయంద మఱియొకపద్యము వ్రాసి చంపెను. అది గొని చని చేటిక రాజపుత్రి కిచ్చిన నందు,

జ్ఞో. * తునుమాని లిఖంతు నామ చిత్రే కలిచి త్కాలవిశేషరూఢశిక్షాః,
సురభిత్వ మమాని కిం లభంతే కథ మేతేషు రసం విబంతి భృంగాః.

అని వ్రాసియుండుటం జనువుకొని యానుదతి తనహృదయంబునందు నతఁడు చిత్రతునుమాపదేశంబునఁ దన్నును జెప్పి బాగుగ శిల్పవిద్యయందు సుశిక్షితు లగువారు చిత్రతునుమంబులు వ్రాసినచో వానికిసారథము గల్గునా? భృంగములు వానియందు రసా స్వాదనము సేయఁ జనునా? యను నప్రస్తుతార్థముచే బ్రహ్మ చిరాభ్యస్తపాస్త కాశలంబున సురూపనుమరిచి మదనుభవయోగ్యగానిపరకాంతపుగ నిన్ను సృజియించెఁ టా? నీకు విరహినగు నాయందు మనసు గరంగునా! అది లేనిచో నీయందు సుఖాను భవ మెద్దిధి సేయ నగుననుప్రస్తుతార్థము వెల్లిడిచేసియున్నాఁడు. కానిమ్మ! మఱి యొకపద్యంబున నితనిభీముము మాన్పెద నని యనుకొని దానిక్రింద నొకశ్లోకంబు వ్రాసి యావనితచేత నతనికంకిన రా జది విప్పిచూచి యావత్రికయందు,

* జ్ఞో. దిజ్ఞుండలం పరిమతై స్సురభీకరోషి
సౌందర్య మావహసి లోచనలోభనీయం,
ఆహో రసాలఫలవర్య తథాపి దూయే
యద్గ్రంథిలం చ కుటిలం హృదయం భిభర్షి.

* టీ. కాలవిశేషరూఢశిక్షాః కలిచిత్ = కాలక్రమంబునశిల్పవిద్యావైకారద్యంబుఁ గాంచియుండుకొండఁబు, చిత్రే = చిత్రరత్ననందు, తునుమాని = పుష్పంబులను, లిఖంతు నామ = వ్రాయుదురుగాక. అమాని = అట్టికచిత్రతునుమంబులు, సురభిత్వం = పరిమళంబును, లభంతే = పొందుచుండెడినా? ఏతేషు = నీనియందు, భృంగాః = తుమ్మెదలు, రసం = మధువును, కథం = ఎట్లు? విబంతి = పానముచేసెడిని?

* టీ. రసాలఫలవర్యం = ఉత్తమమయినతియ్యమామిడిపండా! పరిమతైః = సువాసనల చేత, దిజ్ఞుండలం = దిగ్విలయంబులను, సురభీకరోషి = పరిమళింపఁజేసెదవు. లోచనలోభనీయం = కన్నలకానందకరమగు, సౌందర్యం = చక్కదనమును, ఆవహసి = కలిగియుండెదవు. ఆహో = కట్టా! తథాపి = అట్లుండినను; గ్రంథిలంకుటిలంచహృదయంయత్ భిభర్షి = ముడులు వాఱినదియుం గుటిల మైనదియు నగుహృదయము గలిగియుండెదవుగాన, దూయే = దుఃఖ వడుచున్నాను. మామిడిపండుకొనిముట్టై గ్రంథిలంబుగను వంకరగ నున్నది యని యెఱుఁగుదువుగదా. అట్టై నీహృదయంబు సరళముగాక భయంబు గలిగియున్నది యనిభావము.

అని ప్రాసాయండం గాదువుని యాసుదరీమణిచాతుర్యవిశేషంబున కాత్తం బర
మామోదంబు నొందుచు నామానిని మామిడిపండునెబుబున నాకు ఓమామిడిపండువంటి
నాయశోత్తమా! నీగరసత్వావిగుణంబులను దిశాముఖంబులం బోగడుచున్నార; కన్నుల
కత్యానందకరమగు సౌందర్యంబు గలిగి యుండెదవు; ఇన్నియిండియు నీ హృదయము
సరళంబు గాన ముదులువాటి బహుకటలమై కనంబడుచున్నది; గాన నీయశంబు నకును
సౌందర్యంబునకును దగినసరళ మయినహృదయంబు లేకపోయెనే యని నేను దుఃఖపడు
చున్నదానను. నామనోనురాగం బింతః బ్రకటింపినను నీవు సంజేహము నొందియున్నాడ
విది తగదు; సరళహృదయంబుతో జంకుమాని నాకడకు వచ్చి శోరికలుదీర్చుకొనిపోవచ్చు
నని తనభావంబు మాలితంబు జేసి. ఇళ నూరకుంట సారంబు గాదు. అని తలంచి
యోచేటి యా ఖాటలగంధి న స్నేహ్యు డెవ్వని రమ్మన్నది చెప్పమని యడిగిన నామగువయ
నో బ్రహ్మణోత్తమా మాచేది మీకు జెప్పచున్న మాటలు వినుండు.

కా. భూకాంతుం డతిచండకాసనుడు మఘా)రాజిదోహవసత్

వీరకం దాఁ గనె నేని నిష్కరుణుడై వేవేగ శిక్షించు నే

నీశుంబెత్తుదః జేటికామరవతి నేవగ్యముందాల్చి య

న్యాకారంబున నెల్లి రమ్మ వతి కార్యాకాంక్షి యై యేగడిక.

అనిచెప్పిన నారాజు నోసీ యతిచండకాసనుడు భూకాంతుండు గాఁడు మఱి
రతికాంతుండ యనినచించి నూచుగున తెచ్చియిచ్చినచేటికానేవగ్యాదులందుకొని దానిం
బొమ్మని యారేయి యతికతోరమారదవదహనంబున వేరచు నెట్టికేలకుం గడపి మరునా
డొకవిప్రగృహంబున నభ్యవహారాదులం దీర్చుకొని వణిక్కుమారుండు నిబువాసిపోవుట
యెఱిగి దినమణి యవరగిరిశిఖర మలంకరించి వశ్చిమపయోనిధిమగ్నం డయిన సంతటం
జిమ్మవీకటలు గ్రమ్మకొనం జేటికావేషంబు దాల్చి యావణిక్కుమారుని సౌధమునకుం
దరిసి వచ్చుచుండెను. మదనమాలినీనియమిత తైనతదీయనభిమణులు తత్రాస్థానాం
తరంబుల వేచి యున్న వార లతనిం గనిపట్టి పిలుచుకొనిపోయిరి. ఒకటి రెండు మూడు
నాల్గు కత్కొంతరంబులు గడచి సౌందర్యమాలిని శయనమందిరంబునకుం దరిసి వచ్చు
చుండునప్పుడు నారీతిలకంబు లొక్కొక్కతె యొక్కొకని యున్నట్లు నెప్పుకొనుచు
నయ్యెడ వాని చనిరి. అప్పుడు సౌందర్యమాలిని తనమగండు మానినీవేషంబుతో వచ్చు
వస్నెలు గనుంగొని మించినయచరాగంబున మంచంబువయినుండిలేచియెదురేగి యజ్ఞుం
భమాణకతోరకరితుంభకనకకుంభంబులం బోలుగబ్బితులకుగుబ్బ లుండొంటితో నొర
యఁ బులకలు కనకలతాకమనీయతరంబగు, తనూవల్లిం గ్రమ్మకొన కారదపూర్ణ చంద్రుని
బంబునకుఁ బ్రతిబింబులై యొప్పుముఖారవిందంబునం జంద్రికామనోహరులై చిలునగ
వంకురింప నిపులతరనితంబుబింబయుగళవిగళమానకాంచనకాంచీదామమణిసుంటికాఘణం

అని చెప్పిన నాకప్పురగంఠియు నీవచనంబులు మిగుల నొప్పు; నేను నీనగరంబున కేగు
 దెంచిన దాదిగ నీనరసత్వాదులు విని మనంబున నువ్విశ్రులూరుచుంటిని. నీతో నిట్టిరతి
 ముఖం బురుభవింప గోరుచుంటిని. నాభాగ్యంబున నీతో సరసవచనరచనాచమత్కారసా
 రస్యసమాస్వాదనాబు సేయం గంటిని. జన్మసాఫల్యంబుఁ గాంచి మంటిని. నికామకామ
 తావత ప్రసరసకామినీసమాదరణచణుండ వని మెచ్చుకొంటిని. నీనరసతాచాతురీధురీణ
 తాదులఁ బ్రయసఖీజనంబులవలన విని తలంపు నీయంద యునిది యుంటిని. నామనోర
 థంబు దీర్చుకొనం గంటిని. ఇర్విధమున ననవరతము భవదీయసమాగమముఖ మురుభవింప
 నోచకుంటినే యని వగవుం గొంటిని. నీతో నవమన్మథమన్మథాయమానుండై యొప్పువా
 నితో ననుగుణవయోరూపలావణ్యగణ్య యనం దగి యనారత మానందవారినిధిం దేలు
 మదనమాలిని యేమిభాగ్యంబుఁ గావించెనో యని యెంచుకొంటిని. మన్మథమారీచక్ర
 రనారాచవరంబరావరాయ త్తచి త్తనై భీమించుచుంటి.

ఉ. నాపతి బట్టి కొట్టినను నన్ను జనంబులు దూఱు పెట్టినన్

కాఁపుర మేమి యైనను వికావిక నవ్విస సాటివారలున్

కోపము లత్తమామలకుఁ గ్రూరత బావకుఁ గల్గియుండినన్

శ్రీపతి సాక్షిగా భయముఁ జెందను బాయఁగఁ జాల నిన్నికన్.

నాప్రాణనాయకా వినుము.

ఉ. * తోయజనేత్ర వే విటుఁడు దుర్భరనిర్భరమారజేదనం

గాయము గ్రాగి క్రాగి రతికాంక్షలు బ్రేకొన దస్సి గ్రుస్సి వి

జాలిన త్రిపురాంతకునియొక్క, తథావిధంపౌరుషం=ఆప్రతిభుండనియనించుకొన్నయా
 పౌరుషము,(ఇచటఁ బౌరుషపదమునకు శౌర్యమనియు' మగతనమనియు చెండర్థ ములు)అర్థ
 మాసీల్=నగమయ్యెనో, తల్=ఆహేతువుచేత, మానుషలోకభాజాం = మనుష్యలోక
 నివాసులయొక్కవిషయము, కావాకథా=నిక్కడికథ?

తా|| కంటిమంటలచే జగంబులఁ గాల్పుం జాలి త్రిపురాసురాదిమహాశూరులం
 జయించి యుండునాపరమేశివునిపౌరుషమే మన్మథుఁడు తనధనుర్లత నెత్తినప్పు డర్థమై
 పోఁగా నట్టియౌతనిధాటికి మనుష్యు లెంతటివారు? వీరిని వంచుట యతని కోకపనియా!
 పూర్వము మన్మథుని దహించినవరమేశ్వరుఁడు మన్మథవశంగతుండై యర్థశరీరము తన
 నాయకియగు పార్వతి కిచ్చె ననుకథ యిచట ననుసంధేయము.

* ఈపద్యమునకు భావద్యయము గలదు.

తోయజనేత్రములవంటికన్నులుగలసాయిక; తాను పరకాంతయై యుండునది
 కాయజతాపంబునం గ్రాగి క్రాగి రతికాంక్షచేఁ గడుఁ గృశించి దైన్యంబుతో విరహ

చ్చాయముఖంబుతో విరహసాగరమందు మునింగి యుండఁగా

దాయఁగ వచ్చెనేని బరదార మనంబునఁ బాయ నొప్పునా.

అని చెప్పిన విని రాజు నోవగలాడీ స్త్రీపురుషుల కిరువురకుం దగులునట్లుగఁ జెప్పినసీపద్యార్థంబు భావంగమం బయ్యె. సీవచనచాతుర్యంబునకు నారాజ్యం బొసంగి నను జాలదు. ఏన నీకు దాసుండ నై వర్తించెదను. నీ వెప్పు డెప్పుడు సమయం బారసి రమ్మని వంపిన నప్పు డప్పుడ వచ్చి యుఖండభూమండలాధిపత్యంబుకంటె నధికం బగుభవ త్సంభోగసామ్రాజ్యముఖం బనుభవించి పోయెదను. నేను లేకుండునప్పుడు మదీయం బగు వస్తు వేదేనిం గనుంగొనుచు మనోవినోదంబు గల్పించుకొనుటకై యాయంగరము నీక డన యుండనిమ్ము. అని తనముద్రిక నాయంగనామణిప్రేల దాన యిడి దానిహస్తపట్ట వంబుఁ దనకరకమలంబునం బట్టుకొని ముద్రికాలంకృతమై యతిరమణీయమై యొప్పు దానియంగుళీదళసౌందర్యంబుం జూచుచు నోప్రాణాధికురాలా యిది దేవియగు మదన మానియంగుళమున నిడినట్టుల యున్నది. అనఁగా భవదీయప్రేమపాత్రల మగుటంజేసి యేము భేదవిరహితలము గాజె! యనిన నతం డందులకు నంతసించి మియిరువురకు భేదంబు లేకయుండినను మియెసరించు నించువిల్కానివనుల నామనంబుఁ గరంగించు భేదము మాత్రము గలదు. దేవి మదనమానిని;

ఉ. ముద్దుఁ గొనంగఁ బోవ నగు మోము మరల్చుచు నంకపాళిఁ దాఁ ద

ద్దయం జాటుచున్ గరముఁ దార్చిన నూరులఁ బెన్ని సిగ్గుచే

నొద్దకుఁ జేర రాక మదనోత్సవవేళల నీవిఁ జార్చుఁగా

నుద్దియ వల్లు వల్లునుచు నువ్విళులూరఁ గరంచు ముగ్ధయై.

నామనోహరిణీ వినము సీవన్ననో!

చ. వలపున గుబ్బుచన్దొనల వక్షము గ్రుమ్ముచు మోవి యానుచున్

బలుమఱుఁగొఁగిలించి మగపాడిని వీడకు మంచు మ్రొక్కుచున్

నముద్రంబున మునింగి యుండునప్పుడు విటుండు సరసకుం జేర నేని వానిం బాయుటకు మానసంబున నమ్మలించునా యని యొకభావము.

ఇందుఁ దోయజనేత్ర యనుదానిని గర్తృవదముగఁ జేసికొనవలయును.

విటుండు దుర్భరనిర్భరమారవేదనం గ్రాగి గ్రాగి రతికాంక్ష యతిశయింపం గృశించుచు మొగంబున విన్నదనంబు మెఱయ విరహసముద్రమున మునింగి యుండఁ గాఁ బరకాంత యైనది సరసకుం జేర నేని దానిని వదలిపెట్టుటకు మనంబున నమ్మలించునా! యని మఱియొకభావము.

సాలయుచు నంగసౌభగము చూరలు గా నెదురొత్తు లిచ్చుచున్
 కిలకిలవచ్చుచున్ సురతకేళికి దార్పద వాసఁ జొడ వై.

అనిచెప్పి మఱియు నిట్లనియె.

క. కొమ్మ రతిసుఖసర్వస్వమ్మ సౌందర్యసారసంకేతాగా
 రమ్మ మన్మథువిజయా, స్రమ్మ నీసరసతం దరంబై పొగడఁగన్.

ఇట్లు వీరు సర్వభావణములు సేయుచుండ వారివీనుల కొకగీతంబు వినంబడియె.

* శ్లో. కిం న వశ్యసి మహేంద్రదిబ్బుభే శీతదీధితి రసా వుదంచలి,
 మిలి తైవ నళి నీహమాకృథా స్త న్మధువ్రత ముథా హ్యుపాగతమ్.

అది విని భయసంభ్రమాక్రాంత హృదయందై రాజు నోమనోహరిణీ యప్రతి
 విధేయమగుసంకటంబు సంభవించెను సుమా? సుఖానంతరము దుఃఖము దుఃఖానంతరము
 సుఖము అనువచనము తద్యంబయ్యె. నీపాణిగృహీత; వాణిజ్యంబున కన్యనగరంబునకుం
 జనియుండువాఁడు భవదీయ సౌందర్యాదిగుణంబులం బరదేశంబునం దలంచి మరులెత్తి
 కొని యెక్కి! పచ్చియున్నవాఁడు. నీప్రాణసఖ చంద్రావదేశంబున నీభర్తను నళిన్యవదే
 శంబున నిన్నును భ్రమరావదేశంబున నన్నును సంబోధించి తదీయాగమనంబు మన

* మహేంద్రదిబ్బుభే=తూర్పుదిక్కు మొగంబునందు, శీతదీధితిః = చలివెలుగు,
 (చంద్రుఁడు) ఆసౌ ఉదంచలి=ఇదెయ్యదయించుచున్నవాఁడు. నళిని = తామరతీగె,
 మిలితైవ=ముడుచుకొనిపోయినదేయాయెను. ఇచట మిలనము భావికాలంబునం గలుగు
 నదియైనను భూతకాలికంబుగఁ దెలుపుట యుత్తరక్షణమున నే గలుగు ననుటను సూచిం
 పం జేయుట. ఇది ఏవకారమున నూహ్యము. తల్=అట్లుగుటచేత, మధువ్రత = మధు
 కరమా, ఇహ=ఇందు=మాకృథాః=(అన) ఉంచుము, ఉపాగతం = నీయొక్కరాక =
 ముథాహి=వృద్ధ మేయాయెనుసుమా?

ఓ భ్రమరమా నీవు కమలినియుదు మధుపానాదరంబున ననుషక్తంబ వైతివి.
 ఈకమలినిని సంబోధింపం జేయుచంద్రుం డుదయమునొందుచున్నవాఁడు. ఇదె తూర్పు
 దెసం గాంచుము. ఇయ్యడ నీకు మధువు దొరకదు. కాన వృద్ధమే నీరాక; యనునది
 యప్రస్తుతార్థము.

హీ కామి యదె సౌధారూఢుడై యీకామినీపాణిగృహీత యేతెంచుచున్న
 వాఁడు; నీ వితనిం గనుంగొనలేదా! ఈకామినియు మగనిం గాంచి భయలజ్ఞాపలిత
 స్వాంత యై మోము ముడుచుకొనియెడిని. నీ నీయిదుపదనతో నీరాత్రియెల్ల నిరాటం
 కం బగుమనోభవసుఖం బనుభవింప ననువు పడదు. నీయాసయుఁ గొనసాగనిద యైనది.
 కాన నీరాకయు వృద్ధమై యనునది ప్రస్తుతార్థము.

కెచ్చరిక సేయుచున్నది. ఓకాంతా యిట్టిమిత్రద్రోహము చేసి నే నొకనేస్తకాడ నని యానీమగని మొగం బెట్టు గాంతు. అసాధువుల శిక్షించి సాధువులం బరిపాలింపను గదా! రా జనువాడు ప్రజలచే నేర్పఱుపం బడినవాడు. అట్టివాడ న యిట్టికట్టిడితనం బున కొడిగట్టినవిషయంబు రాష్ట్రజనులచెవుల కెక్కెనేని యంతకన్న నవతీర్తియు శ్రేయోహానియు నితరము నా కేమి యున్నది? ఈనాత మ్మొకప్పటి కయిన నితరుల కర్థవధంబున కందక యుండం జేయుట నీభారము. తొలుతక ద్రేమభరంబున న న్నాద రించి కొఁగిలిచ్చి దేహతాపంబుఁ జల్లార్పితివి. దానికంది తతగుణంబును దురంతము నగు నీమనస్తాపంబును బోనడంపం గరుణింపుము. సమయానుగుణ ప్రవర్తనచాతుర్యంబు మీ వంటివారలసాముగదా! ఇప్పుడు పాలముంచినను నీటముంచినను నీవే! శ్లో. “స్త్రీణా మశిక్షితపటుత్వ మమానుషీషు సందృశ్యతే కిముత.యాః ప్రతిబోధవత్కః” (స్త్రీలకు మనుష్యేతరజాతులందును జాతుర్యము నేర్పకయ కలిగియుండఁగా నితరులు గాంచి నేర్చుకొనందగినవారల కుండుననుట కేమి) అని చెప్పియుండలేదా! యని యుగ్గడించి దీనభావంబుతో వేడుకొనఁగా నతనిం గారించి వెన్ను చఱచి భయంపడ వలదని యూరార్చి యిట్లనియె. ఓస్రాణనాయకా ఎట్టిమహాత్ము లైనను సమయభేదంబు సంభ వించినకాలమునఁ దమతమలేజంబులం దాచుకొని తా మితరుల కెఱుకవడక వర్తింప లేదా! వీరజనాగ్రే సరుం డగునర్జునుఁడు విరాటునింట బృహన్నల యనుపేరం దాఁగి యుండినవిధం బీవు వినలేదా! నీవు నిప్పటివచితం బయినచేటి వేషంబుఁ దాల్చి నాయం టం గొన్నిదినంబు లుండుము. నిన్ను నాపతి యెవ్వతె యిది యని యడిగిన నతని కిది నాతల్లియింటినుండి వచ్చినచేటి; నాకుం బ్రాణతుల్యురాలు అని యాతని నీవిషయం బున నొప్పురికింప జేసెదను. నీవలె నాపతి భార్యయందు సంశయించుచుండువాఁడు గాఁడు. ఎల్లవారలను స్త్రీలను నమ్మనివారలే యుండినం బ్రపంచంబు జరుగుట లెట్లు? సమయం బబ్బిన నిన్ను నితరుల కేరికిం దెలియకుండనంపివేసెదను. అని చెప్పి చేటి నేపథ్య ధారిం జేసి తనయండన యంచుకొని లలుపులు దెఱచి యెదురుచని వణిక్కుమారుని కిం కైదండ యిచ్చి తెచ్చి పాదంబులుగడిగి తడియొత్తి చేటిజనంబులచే రసవత్పదార్థం బులు రప్పించి భోజనం బిడి పరితృప్తుం జేసి కపటచేటివేషధారియగు రాజును దనరతి మందిరంబునొద్ద నమర్చియుండుమృదుతల్పంబునం బరుండ నియమించి తాను వణి క్కుమారునికయనంబున బరుండి నిదురించెను.

మరునాడు సాయంసమయమునం దాసౌందర్యమాలిని తానును మణిమంతుండును విలాసార్థము దనువసించుసౌధసమీపంబున నుండునతిరమణీయ మైనయౌషవనంబునం బుష్పావళయంబు పేయించు విహరించుచుండిరి. రాజునగరున నుండుదాసీజనులు గొందఱు చొచ్చోటికి వచ్చి యుండుటం గనుంగొని యామగువ వారలం జేరి దేవి యగుమది

మానినీం గుళంబకవా! రాజచంద్రుం దాదేనితో నవరవనమతనమయసౌభాగ్య
దానభిషామల ముజుచుచున్నచా దగదా!యని తనమీవమన నుండుక పటచేటిమూఖ
గాంచి యాచుక మండనములు గాంచుచు నడిసి నాదేనిదాసీజనులు నోయ
మారాజా నందవిడిచి చని నాల్గుననుల బయ్యె ఎయ్యది నుండునో! ఎప్పుటి నో
చునోయెఱుంగము నాదనమాలిని యొడిసింజె పులయలుపులు ముక్తికను లదె
యొప్పని అసౌచర్యవతి కెడివాసి యొకనా భయన శిశువులంబుల దడయనియార
చంద్రుం చేలతో యిన్నిదినంబులు పడసియొన్నవాడు క రణం తెలుక పడచని నె
చుండిం గపటచేషధారియగు ఘోషలమూడండు లెనమనమున నీమగువలు బాచత
గాన నానాదలు గని లె నీకొందురెయ్యో! అట్లయిన ప్రలహదయంబున రహస్య
రక్షింబయి యొందిడు గాన నెట్లొక నాకపటంబు దొకం ఎగు నని సంప్రదించు
నిటనటంకాచుడు నిలిచినచోట నిలువక తిరుగుచు బలుమాలు కపటతక్కువన
ముఖంబు గాంచి మెయిం బులకెల గ్రస్తు లోకవదంబియనురాగంబున నానిష్క్రు
తై నమందిహంబు నిద్రింపుంకెక్కుటద్దంబుల విండు గాని న నెదం వనరముఖం
వర్తించుచుండె అది గతుకొని మదనమాలిని దాసీజనుల నె జతర యగున్పిర
యను నొకతె యారాజాం గాంచుడు సౌందర్యనాలినితో నిట్లనియె

* శ్లో॥ గంధాధ్య సౌ జగతి వినితా తో న్వర్ణవర్ణా
వద్ధభ్రాంత్యా రసికమధుర భువ్వుచుద్ధే పచాత,
అంధీహుతిః కనుమజనా కంటలై శిశ్నరక్ష
స్థాతుం గంతుం మా యో మసౌ వైవ కన్ద్యిరేధ

అని చెప్పిన రాజా రనమాననంబుగందు ఈయ రిచితుర యగుచేటి నే నీలక
మిసీరత్నంబునం దనుర త్రిండ్రై నుకటంబుం దిగిలి త ప్పంచుకొనిపోవ ననువు లేయం
యెఱింగి తత్పరినమక్షంబు గా నిన్యావదేలుగ మునువమని నన్ను గుట పాచి
భర్తను బోధించి న్వర్ణనమం బయినట్లుంబు గలిగి పరిమళభరిత తై వని జగన్విదింబ

* టి నఖంబై యా, అనాంత శీతలమెంకలవువ్వ గంధాధ్య=పండుక
తము, న్వర్ణవర్ణా=వర్ణమునటింపగలది, అని-జగతివినితా=జగముంబ్రసిద్ధి
నది, కాన రుకమధురకలిన మెఱింగివదగుమిన్నెన, వద్ధభ్రాంత్యా=వద్దమునంటిద
ర్భమిముచేత, భువ్వుచుద్ధే=శీత కనుమజనమచు పచాత=పలయెన ఇపుడు, -
ధ=అర్చియరము, మునువపరాఅంధీహుతి=పుసొప్పడి నడి కన్నులు గానక, కంట
భిన్నపక్ష=మండ్లచే జెక్కులనిటిగి, స్థాతు=నిలుచుటకు, గంతుం=పోవుటకును,
వైవ=ఎట్టుకేటక క్రమాగయేమిన్న నఖమని కలెక్కుకానబోధనము దా

యందు సీమోగలిపువ్వుం గాంచి యుత్తమతునుమరసాస్వాదనంబున నానక్తమయిన మధుకరము పద్మమువలెనేయుండు ననిభిమించి యాకేతకీ పుష్పమధ్యంబునం బడియె. అట్లు వడి యాపుష్పమునందుఁ గలధూళిచేతఁ గన్నులుగాననిదై తదీయములగుముండ్ల చేత జెక్కలు చినిగి యయ్యెడ నుండుటకును విడిచిచనుటకును శక్తంబు గాకయున్న యది; యనున ప్రస్తుతార్థముచేత సీవళిక్కన్యక సువర్ణమువంటిదేహకాంతిగల దనియు రాసిక్యము గల దనియు జగత్ప్రసిద్ధ మయి యుండఁగా వినియుండి యట్టిదానిఁ గాంచి యారాజు రసికుఁడు గాన మోహించి దానియందుఁ దగులమి గలిగి కనదేవివలె నిరాటంకముగ ననుభవింపం దగినదని భిమించి దీనితో నుక్తాంతుండయ్యె. ఇప్పటికిని, దాని చాకచక్యంబుచే మోహంబు వెఱిగి యుక్తాయుక్తవిచారంబులు లేక దానిభర్త సమీప వర్తి యై యుండుటంజేసి నంకుచితుండై తనకు జెక్కలవంటి ప్రభుమంత్రశక్తుల నేడి దానిమగఁ డేమి సేయునో యనుభయంబున నిందుండుటకును మోహంబున విడిచి పోవుటకును శక్తుండు గాక యున్నాఁడు.” అను ప్రస్తుతార్థంబును సూచితంబుఁ జేసిన యది. ఇప్పుడు నే నేమి యైనం జెప్పితినేని యీవిధంబు సుస్పష్టం బగును గాన మిన్నక యుండుటయ మేలని హాసంబున నుండఁగా మఱియొకతె కాంచనమాల యనుదేవి నైరంధ్రి యిట్లనియె.

* శ్లో. అమరతరుకుసుమసౌరభసేవనసంపూర్ణ సకలకామస్య,
పుష్పాంతరసేవే యం భీమరస్య విడంబనా మహతీ.

అని వచింపఁ గా రాజు తనమనంబున నిట్లనుకొనుచున్నాఁడు. ఈచేటి తన చాతుర్యంబు మెఱయ నభిజాత యయినకులకాంతతోఁ బొందు చేసి యన్యకామినిం గల యుట సీకుఁ దగదని దూఱుచున్నది. దేవపారిజాతపుష్పములందలిసౌరభము సేవించి తృప్తి

* టీక. అమర.....కామస్య-అమరతరు = దేవపారిజాతముయొక్క, సునుమ = పుష్పములయొక్క, సౌరభ=పరిమళమును, సేవన=అస్వాదించుటచే, సంపూర్ణ=పూర్ణము లయిన, సకలకామస్య = ననుస్తమనోరథములుగలదియగు, భీమరస్య = తుష్టైదిత, ఇయం=ఈ, పుష్పాంతరసేవా = మఱియొకకుసుమమునందు రసాస్వాదనము సేయంగడం గుట, మహావీరివిడంబనా=గొప్పదూఱు.

అన్నింటికంటె నుత్తమమగు దేవళాక పారిజాతకుసుమరసం బాస్వాదించి మనో రథపరిపూర్తిఁ గాంచియుండుతుష్టైద మఱియొక పుష్పంబునందు మధుపానము సేయం గడంగుట నిందినీయము. ఇది యప్రస్తుతార్థము.

అభిజాతయగు మదనమాలినితో రతిసుఖంబులఁ దనివిఁ జెందియుండు రాజు కుమారుని కిప్పడివిధంబున పళిక్కన్యకతో సుఖమనుభవింపంగడంగుట చీ యవసరెను,

జెంది యందుభ్రమరమునకు నన్యవస్తువునుమందు రసాస్వాదనమునయం గదంగుట మిగుల నిద్రయు అనుప్రస్తుతార్థముచేత మహారాజకర్మయగు మదనమాలినితో నుత్త నుభయల సుఖమిది కాదులుల నన్నింటిని బలిత్రార్థములు చేసికొనినవాఁ డైనభూపతి తమరునిఁ గాంతాంకరము వనుభవించు గద గుట గొప్పదూలు అను ప్రస్తుతార్థమును ఎల్లదేచేసినయది ఇదియు సరియేదని యనుకొని స్వస్థం గలిగినసంభ్ర ముముగి, ఇది వీరలకు విచిత్రం బయ్యది దేవి! తెలిసిగించిలేని యేమేమి చెట్ట రానున్నదో యనుభయమును మాననందుకం తెనఁగొనఁ గ్రించుదనంబు దో పం గాంచిన మఱియు నుజిమాల యను నొక్కరె మదనమాలిని నీయఁగా యతనిం కాచి యట్లనియె

* క్లో నిశ్చంకిం గజపతిదానవారిధారా మారాధ్య భ్రమర దినా వ్యయా వ్యసైషిః

యావత్ స్ఫురతి కరాళకర్ణ తాళ ప్రావర్త్య నవనవదన్తి ముపేయాః

అన నవి రాజా తనమనంబున నీచాటువననచతురయగు భుజివ్య భ్రమరాద జేతంబున నన్నుచు గజపతిదానవారిధారాచదేశంబున నీవణిక్కు మారునికాంతను జెప్పి యొక్కమరమా నీవు నీగజరాజుడుదబుధార నలంకరించుచు నిన్నిదినంబులు గదవెలిది ఇట్టై జరగదు మనరిమువది యువద్రవించినచో నాగజరాజా కర్ణములచే వివరణేని యావ్రహర మతిహార మునది నీకుం దగుటఁ జోవుట అంతకుముంద గ్రొత్తగ విక సింధులునుపట్టి పద్మి విది జేయము అను ప్రస్తుతార్థముచేత నోరాజా జు గొలిండు కయు లేక నీవణిక్కు మారునిభార్య నలంకరించు నిన్నిదినంబులు బోగొట్టిలిది ఎన్ని దినంబులైన నిట్టయందును నీవు దీనితో నిష్పృథముగ బాహ్యరతుల ననుభవించుచుండుటఁ గాంచినచో దివి నాయకుడు కొలఁచుకొని నీకు బ్రాణహనిఁ గాని మను ఇట్టిది నంధిండుటకు ముంద నీవు దీనిం బా నవనవచ్చానంబు గల నీరాణియగు మదనమాలినిం జేయము అనుప్రస్తుతార్థమును నూచితంబు చేసి ఈముత్త్యరు నెవ్వినయన్యార్థదేశంబు లంచే మీరు నావృత్తాంతం బెఱిగినవారఁ డగుటను నుదియంబు లేదు ఎన్నికైన మీరు రాణి కిది చెలువకయుండదు ఇది లేని యాదేవి వైమనస్యంబుం బూనుట ఇత నియ్యోధుఁ పదయులు యుక్తంబు గాదు రాజ్యంబు విడిచి ప్రచ్ఛన్న వేషంబున నాటు

* దీక్ష భ్రమర=పీకుమైదా, గజపతిదానవారిధారా=గజరాజయొక్క మద జలధారను, నిశ్చంకిం=జుతులేక, ఆరాధ్య = అలంకరించి, ఆయాని దినాని = ఇన్ని దినంబులు, అనైషి=కదలిలిది యావత్ =ఎంతదనుక కరాళకర్ణ తాళ=కళార మగు తాళమున బిగజకర్ణము, నస్ఫురతి=దలి పడక తావత్ =అంతలో, నవనవదన్తి నీం = అభి నవమకనీతమగుతామరలీఁగెను, ఉపేయాః = పొందుదువుగాక ఇరట బానవారిధా రాం" అనుచో స్త్రీలింగస్వార్థస్యముచేత స్త్రీబృత్తాంతము స్ఫురించును

దినములు వెలుపల నుంటిని. దేవీ యన్యథాగాఁ దలంపక మానదు. అనువుతో నీవణిక్కన్యక యభిమతి పెడసి చనియెదనని యెంచి వణిక్కుత్తు నిభుజములఁ దనయంసంబువయి ధరించి విహరించుచుండు కపటవణిక్కన్యకడకుం జేరి యోదేవీ నీకల్లి నన్ను నీకడకనుపు నప్పు డియ్యెడ బహుదినములు దడయక వైశంబ రమ్మని చెప్పి పంపినయది. ఇచట నింక నుండుట బాడిగాదు. ఏను నీకల్లికడకుం జన నభిమతి యొంగును మని యడిగిన పౌందర్య మాలిని యతనిసంభ్రమంబుం గాంచి యింక నితని నిర్బంధించుట యురవు గాదని తలంచి మణిమంతునికిం జెప్పి కొన్నిరత్నహారంబులు బహుమతులిప్పించి పంపివేసెను. రాజకుమారుండును దదీయసౌధంబు విడలి చని యాఖేటనంబున కని తొలుత నెవం బిడి నగరంబునుండి వెడలించుకొని తెచ్చి యొక్కచోట నునిచియుండిన తనబలంబునం గలసికొని తననగరంబుఁ జేరెను. ఉట్టునేరి నగరు సొచ్చి యభ్యవహారాదులు దీర్చుకొని యారేయి యంతఃపురంబునకుం బోయి యచట మదనమాలినిచే నత్యుత్తుడై తదీయశయనంబునం గూరుచుండి యామగువ యందిచ్చు తెలియాకుమడుపులు గైకొని విడెము నేయుచు నాదేవీచేతివ్రేలం దనముద్రిక యుండఁ గాంచి సంశయించి యాయంగుళీయకము నేను వణిక్కన్యారత్నంబున కిచ్చి వచ్చితిని; ఇది యారాణిహస్తంబునకు రాగతం బేమి? అతినిపుణతరాలాచనగల నాహృదయంబున కిది యందక యున్నది. నిన్న సాయంసమయమున దానిచేత నిది యుండఁగాఁ గుర్తించి చూచి యున్నవాడను. ఈదేవి నడిగినచో నీమగువ నన్ను నీచేతినుండి మఱియొకరిచేతి కిది పోక నాచేతి కెట్లు దొరకును? నీచేయి విడిచి పోవుటకుం గారణం బేమి యని యడిగెనేని యందుల కుత్తరం బేమియు లేదు. కాన నీదేవి నడుగుట కనువుపడదు. మానసంబు సంశయాకులంబై యసిర్వత్రిఁ జెందియున్నది. అదియునుంగాక వణిక్పత్నికిని యాదేవికి నొకించుకయైన భేదంబు గనంబడదు. ఈరాణియే మణిమంతునింటికి వచ్చియుండునా! యని సంశయించుటకును లేదు. ఈదేవియుండు సంకల్పపురక వాటములు మదీయముద్రాంకితములై నావచ్చునంతదనుక యట్లు యుండినయవి. ఈమదనమాలిని యుండువిధంబుం జూడ భర్తృప్రతపరాముణి యనుట కొకించుక విరోధమును జూపట్టదు. నేను విప్రజేవంబున నంబికాలయంబునందుండునప్పుడు నన్నుం గనిపెట్టవచ్చినదూరిక తా నచటికి వచ్చినసందర్భము నాకుం దెల్పునప్పుడు తాను మదనమాలిని యంబుగా వచ్చితి నని చెప్పుచోయి మాటనవరించుకొని మదనమాలినికి సమానురాలైనమణిమంతునిరాణి యని చెప్పినయది. నేను నాయం గరము వణిక్పత్నిచేతివ్రేల నిడి మదనమాలినివ్రేల నిడినట్లున్నది యనఁగా నది తనకును మదనమాలినికిని భేదంబు లేదని వచించి యొకవిధముగఁ దనవచనమును సమర్థించి యున్నది. ఇవియన్నియు నారసిచూడ మర్త మిట్టిదని బుద్ధిగోచరము గాక యున్నయది.

అని యాలోచించుచు నీదురః గూరి మరునాఁ డుదయమున లేచి కాల్వకృత్కృంబులు దీర్చి యొకయను వారసి యాదినము మణిమంతుని వానిభార్యను మనయుట భోజనము నల్పం బిలిపించితిమేని మదీయవృద్ధయగతసంశయము వాయు నని తలంచి విమనాయ మానమాన యైయుండు మదనమాలినిమొగంబు జూచి యెలకో యిట్టేని తనమనంబున నుష్ట లికంబుఁ జెందుచున్నది యని సంశయించుచుండ మదనమాలిని యిట్లనియె.

*శ్లో. హేముః ఖేదో వ తాపేన ఛేదేన కషణేన చ,

తదేవ హి పరం దుఃఖం యద్గుంజానమతోలనమ్.

అని చెప్పి యవనతముఖి యై యుండిన నది విని రాజు తనయాశయంబున నిట్లు చింతించె. ఈదేవి వణిక్కునృకతో నేను గలసినవృత్తాంతంబు సకీయలచే వినియున్నది గానఁ దద్విషయమునం గుఱితగాఁ గనంబడియెడి. ఇట్లుగుటంజేసి యారాణి నేను దాని నియ్యెడకు రప్పించుటయు, అది వచ్చెనేని దానికిం దగినగౌరవంబు దాను జరుపుటయు నిరువురు సమానభావంబునఁ బ్రవర్తించుటయుఁ దన కిష్టము గాదు అనుభావము నీ వద్యభావముచేఁ దెల్పినయది. బంగారమునకు నివ్వనం బెట్టి కరగించుటవలనొండె ఖం డనము నేయుటవలనొండె ఓఱయిక వేయుటవలనొండె భేదము లేదు. మఱి కరము గొప్పతనముగలయద్దానికి గురింజతో సమానముగఁ దూఁగ వలసినట్లు సంభవించుట మహాదుఃఖమై యున్నది యనునప్రస్తుతార్థముచేత బంగారమువంటితనకు సంతోపుర కవాటము ద్రాదులచే నైననిరోధమునంజేసి మనస్తాపంబు గలిగించి, బరితపింపం జేయుటవలన నొండె, నాయందు భేదబుద్ధి యిపుడు కలిగినవాడవై యుండుటవలన నొండె, దానిదాసీజనులును దూతకలును వచ్చుచుం బోవుచుండుటవలన నొండె, దనకు దుఃఖము లేదు. మఱి కులటయుఁ దగ్గుకులము గలదియు నగునావణికిప్పత్తికి నాతో సమానమగుగౌరవము నొసంగి నాయుండునంతిపురమునకు రప్పించి యుంచుట యనునది మహాదుఃఖకరమై యున్నది యనుప్రస్తుతార్థమును తెల్పినయది. ఇది యీదేవి కిష్టంబు గాదు. ఇష్టంబు గానికార్యంబు చేసినచో నింతకే నాయొనరించినయవరాధం బున మిగుల వృథితచేతనయై యున్నయీదేవి ప్రాణపరిత్యాగం బొనరించుకొనునో యేమో, అట్టికార్యంబునకుం గడంగం జనదు అని నిశ్చయించుకొని వణిక్కుమారుని మాత్రము భోజనమునకుం బిలిపించినం గొన్నివిషయంబు లారయ నగు నని యెంచి

* హేముః=బంగారమునకు, తాపేన=కామటచేత, ఛేదేన=ఖండించుటచేతను, కషణేన=ఓఱపువేయుటచేతను, భేదః=దుఃఖము, న=లేదు. గుంజానమతోలనయతో=గురింజతో సమానముగఁ దూఁగుటయనునది యేదియో, తదేవ=అదియే, పరం=మిగుల, మన్యే=దుఃఖకర మనితలంచెదను.

యట్లకనిం బిలిపించి సమ్మానంబుచేసి తనపాత్తున భుజియించు జేసెను. వణిక్కుమారుండును భోజనము చేసి యారాజును దాను నొకవిచిత్రకంబళమునఁ గూరుచుండి విడెము సేయుచు రాజుం గాంచి యారాజచంద్రమా యే నీనగరమునకుఁ జనుదెంచిన దాదిగ నీవు నాకుఁ బ్రాణమిత్రుండవై నాకు సర్వసహాయంబులు చేసితివి. నేనును రత్న వర్తకంబునకై నిలుచుట యశునది యట్లుండ భవదీయచునోనువర్తనంబు సేయ నిన్నినాట్లు నీనగరంబున నుంటిని. స్వదేశగమనంబు నా కత్యావశ్యకమై యున్నది. నీకు నాయందు భేదబుద్ధి గల్గక యుండుటంజేసి భవత్పురిపాలితంబగు దేశ మంతయు మదీయంబయై యుండినను మాత్రపితలు కడు వృద్ధులు; నాయుం దతిశ్రీతితోఁ బ్రవర్తించువారు నన్నుం జూడ సెంచి యాదిన ముదయసమయమున నాకుఁ బత్రిక వ్రాసి యంపిరి. ఇయ్యెడ నింకఁ దడయుట కనువు లేను. భవద్విరహంబు దుస్సహం బైనను మాత్రపితల యాజ్ఞ దుగ్ధంఘ్నమైనది గానఁ బోవలసియున్నది. నాకుం బోయిరా నానలెండు, ఎట్టి నాయుంటికి వేంచేసి నాసేయు విందారగించి నన్నుం గృతార్థునిఁ జేయ నామనవి యంగీకరింపుడు. అని ప్రార్థన సేయఁగా మానపాలుండు తద్వచనంబుల కులికిపడి వణిక్కున్యకావిరహంబు మానసంబు దహించ నతనికి మా జేమియుఁ జెప్ప నను వేది యెన్నియేనిఁ బ్రయాణనిరోధవచనంబులు నెప్పియు నవి కార్యకరంబులు గామి మనసునం జీలించి ప్రియమిత్రునివిరహంబునకును ప్రాణనాయకియగువణిక్కున్యకాపునస్సమాగమవిరహంబునకు నుచ్చలించుచుఁ జేయునది లేక యామరునాఁడు తత్ప్రార్థనంబును నిర్వర్తించ నంగీకరించి యావణిక్కుమారుని గంధ, మాల్యా, నులేపన, కనకాంబరా, ౨౨భరణాదుల నస్త్రానించి యతని నింటికిఁ బంపెను. అదినమును రాత్రియు నంతఃపురమునన యుండి రాజు మఱునాఁడు నిదుర లేచి వణిక్కున్యకాగతమానసుండు గానఁ గాల్యకృత్యంబు లభిత్కరితగతిం దీర్చుకొని యంతలోనన తన్నుం బిలుచుకొనిపోవుట కేఁగుదెంచియున్న వర్తకకుమారునిం గారవించి మదనమాలిని యుండునంతఃపురము ముద్రించికొని యతని నాత్మరథారూఢుం జేసికొని తదీయసౌధమునకుం జనియె. రాజు వెడలిపోయినతక్షణంబు మదనమాలిని తాను సురంగ ద్వారంబున నిర్దమించి మణిగుప్తుని సౌధంబునకుం జని తాను వచ్చునంతలో భక్త్యభో జ్యాదినహితముగఁ రసవదన్నంబు వండి సిద్ధపఱిచి యుండఁ గాంచి యభినవసర్వాభరణ భూషితయై బంగరుపట్టునరి గెబుటేదారుచీరఁ గట్టుకొని యిటునటు నాయుంటం దిరుగుచు రాజుచతుష్పథంబునకుఁ దగిలెత్తులనట్లు నటించుచు వణిక్కుమారునికిని రాజకుమారునికిని బాద్మాదిప్రదానంబుఁ దాన చేసి కనకమయపాత్రంబులం దన్నాది కంబు వడ్డించి తత్కాలోచితవ్యజనాండోళనాదులం గావించుచుండె. మానపాలుం

డన్నంబు పడ్డించునపుడు పణిక్కన్నకొహస్తాగుళంబునం దా నిడినవజ్రాంగుళీయకంబు
మెఱయుచుండుటం గాంచి యిది గతదినాంతంబున రాజిచేత నుండంగనుగొంటిని.
ఇది యీవణిక్వత్రికాకరంబునను గానంబడుచున్నది. అది యట్టుండ నీకామిని యిడిన
కూరలును సంజాల్లును తక్కుంగలభక్ష్యదులును మదనమాలిని వండించినవియ యని
వానియాస్వాద్యతచేతం బ్రకటింపఁ జేసెడిని. ఇం దేదేని నిర్ణయింప నాడెందుబు
దార్థ్యంబు నొందక యున్నది. ఏమిసేయ నగును. అని నుదేశించుచు నింక నీశకాం
కముఖం జాడఁబోనుగా! దీనిబిగికొగిడిం గాననుగా! దీని నుచువాతెరపానకంబు లాన
ననుగా! యచునాన్తివెగలంబై మానసంబు గలంబ నెట్టకేలకుఁ దనమిత్రునితో భుజించి
లేచి యారమణి వార్చుజలంబులఁ గరంబులు గడుగుకొని యామదవతి మడిచి యిచ్చు
తెలియామడుపు లానుకొనుచు మణిమంతునితోఁ దానుచు విడెనుసేయుచుండె.
అదియు రాజుం దాఁ గాంచిన దాదిగ,

సీ. సాగనుగమోముఁ ద్రిప్పి తమి సొక్కుచు రాజును గన్నుగీటుచుకొ

నిగనిగలాడుగండముల నిండి బయల్పడులేతనవృత్తోఁ

బొగరుకుచంబులం బయలు పొల్బుగఁ గ్రుమ్ముచుఁ బైఁటఁ జార్చుచుకొ,

మగువ గరంచుచుండెఁ బలి మైమయిఁ దాఁకఁగఁ జెంతఁ జేరుచుకొ.

మఱియు విడెము సేయుచుండునమయంబున మణిమంతుండు రాజుతో నోరాజ
చంద్రమా యే నీదినము సాయంసమయమున నాచుగువం బోడ్కొని యాయూరు
వెడలి యీనగరసమీపమున నుండెడునవరసాలవనంబున విడిసి యుండి ఎల్లి సూర్యం
డుదితుండు గాఁ బయన మయ్యెదను. ఇందుకు ముదల గావలయు నని చెప్పి తదనుజ్ఞా
తుండై ప్రయాణనన్నాకంబు సేయుచుండె. దానదాసీజనులు కార్యవ్యాప్తులై
యుండిరి. అప్పుడు సౌందర్యమాలినియు,

సీ. ఒంటి నుండెడిచేత యొకత్రుటి దొరకిన వచ్చి కవుంగిటఁ గ్రచ్చి యొత్తు

లివిరి పనుల్ సేయుతీరునఁ దిరుగుచు నట్టినచో ముద్దులాడిపోవు

నొకకన్ను వణిజాపై నుంచి వేటొకకంట నయ్యాటములు నల్ప సన్న సేయు

దవ్వులనుండి మోదంబున నవ్వుచు మోవి యి వ్వుని తనమోవి యొగ్గు

కార్యసత్వరభావంబు గన్నడంగ, నురిగి చేలాంచలము పయి సోఁకఁజనును

భావివిరహవృద్ధకు దుఃఖుడెడనుపుని, నింతి యలరించె నీరీతిఁ గొంతసేపు.

ఇంతలో ఛాయావిటుండును చరమగిరిసాను వలంకిరించె. అప్పుడు రాజు తా
మానసంబునం బరితపించుచు నెట్టకేలకుఁ దనరథంబు నజ్ఞంబు చేసికొని రత్నన్న నప్పుడు
సారథియు నతిజవాత్సలంబులం బూన్చి తే రాయత్తము చేసి కొనితెచ్చిసాధబహి

ద్వారంబున నిలిపి యాభూరమణునికిం జెలువ నంశానన మణిమంతుండు గపటవణి క్కన్యకాజేమంబు ధరించి యుండుమదనమాలినితోఁ బ్రయాణనన్నాహంబొనర్చి రథారోహణము సేయం బోవుచు రాజుం గాంచి యోరాజచంద్రమా బహుదినముల నుడి నీతో సహననాదుల నెడలేక యుండి నిన్ను విరహవృథాకులితుని జేసియే బోవుచున్నాడను. స్నేహపాత్రం బన్ననో యితరుండు గాఁడు. ఏను నొక ప్రతంబుఁ బూనియున్న వాడఁ గాన భవదాలింగనాచినుఖం బనుభవింపకయ చనియెద నని చెప్పిన రాజు నవనతముఖుడై గుర్వాజ్ఞానుసారముగ నడుచుకొనుట యత్యావశ్యకమ యై యుండ నితరము లెట్లు నమకూరు? మీరలు రథారోహణము సేయుండు; ఏను నవరసాల కాననమున మిమ్ము విడిచి పురంబున కేఁగుచెంచెదను. ఇంక నొకించుకనేపు మిసహవా సము చూకుండం బోయెడి. అనిచెప్పి కపటవణిక్కన్యకతో మణిమంతుండు రథారోహ ణముసేయ రాజుదాసును వారలతో దానిపై కెక్కి సారథికిఁ జేరు బోనిమ్మని యాజ్ఞ చేసెను. పట్టణవిధిఁ దాఁటి తేరు నొక్కగడియకు నవరసాలకాననసమీపమునకుం బోయె. రథంబుఁ బలసికొని రాజభటులు వచ్చుచుండిరి. కొందఱు రోజుకీయోద్యోగు లును నగరంబునం గలభనికులును మణిమంతునియగదలిసాహృదంబుచే నారభము వెంట నముచితనూనారాధులై యేతెంచుచుండిరి. రుద్రావతరణము సేయం దగుచోటును డగ్గరించెను. అప్పుడు కపటవణిక్కన్యక మానపాలునిముఖాంబుజంబును దనకటాక్షం బుల దీనభావంబు దోఁచు జూచుచు దనీయవీరహవ్యభకుఁ దాళంజాలని తెఱంగునఁ గనుదమ్ములం బొడమి పక్షముల నిండి యుండుబాష్పంబులతో నిట్లనియె.

* శ్లో. కంచి దేవ నమయం సమాగమా, త్వాం న విస్తరతి శశ్వదంబుజం,

మానసే విహర హంస మానసే, మా నిముంచ పున రస్య సౌహృదమ్.

అనిచెప్పి యతని ముఖకమలవిషక్తంబులై బాష్పర్షుశర్షుశము లగుక్రేగంటి చూపుల నెట్టకేలకు మరలించి మఱియొకవలకు జూచుచుండె. రాజును దానివచనంబులు విని యిట్లుదలంచెను. ఈయలిచతుర నన్నుఁదా నెడబాసి పోవునప్పుడు చతురతరవచ నంబుల నుపవసించుచున్నయది. అంబుజాపదేశంబునఁ దన్నును హంసాపదేశంబున నన్నును మానసాపదేశంబున రాజిని బ్రకటికరించి యోహంసమా నీవు మానససరో

* హంస = హంసమా, కంచిదేవనమయం=కొంతకాల మే, సమాగమాల్=కలసి యుండుటచే. త్వాం=నిన్ను, అంబుజం=తామర నవిస్తరతి=మరువదు, మఱి-శశ్వల్=సారె సారెకు, తలంచుకొనుచుండును. నీవు-మానసే మానససరస్సునందు, విహర=విహరింపుము. లస్య=ఈకమలముయొక్క, సౌహృదంపునఁ=స్నేహమునన్ననో, మానసే=హృదయంబు నందు, మానిముంచ=ఎడబాయకుము.

పరంబున విహరింపం బోయెదవు. కొంతకాలము నీతో సహవాసము చేసి యుండుట చేత నీకమలము సదా నిన్నుండలంచుకొనుచుండునే కాని మరువదు, కాన దీనిసో హృదమును హృదయమున మఱువక యుంచుము” అను నప్రస్తతాగ్ధముచేత నోరాజ హంససూ నీ విక నీదేవియగు మదనమాలినితో విహరింపం బోయెదవు. నీతోఁ గొంత కాలము సమాగనుము చేసియుండుటచేత పనికిన్నకకైన నేను ని న్నికప్పటికిని మనస్సున మరువను? ఎల్లకాలము స్మరించుకొనుచుండెదను? ఈనాతోఁ జేసినన్నేహ మును వదలకుము. ఇంతటితో నయినదని యెంచుకొనక నింకను గొంతకాల ముంచు కొనుము. అను ప్రస్తతాగ్ధమును సూచింపం జేసినయది. అయ్యారె యీయెయ్యారి గదా యతిచతుర! ఇట్టి నుధామధురోక్తికుసుమంబులఁ బూజించినయీమానిసితిలకమున వియోగదశాపరిభిన్న యయియుండుదాని నాదరించి యుపచరింపనినాఁడు నాసరసత విరసతం గదా చెందు. చతురతరోక్తుల మనోనురక్తిం గానిపించెదం గాక యని యిట్లునియె.

*ష్టో॥ నిషీదతు శిరీషకే చరతు వాకదంబే చిరం, సముత్పతతు పంకజే కురవకే కరోతుఃస్థిలిం దినం నయతు కుందకే నసురసాల కాలక్రమా, న్న విస్మరతి కేవలం తపగుణా నసౌపట్పదః.

అని చెప్పఁగా విని మదనమాలిని యారాజు పరమరసకవతంసుండు గాన నేఁజెప్పినపద్యభావంబునకు మనంబునం గరంగి యతిసరసోక్తుల నన్నుపచరించుచున్న వాఁడు. పారిజాత మని నన్నును పట్టద మని తన్నును నితరకుసుమము లని తన కనుభవ యోగ్యులగు నితరకాంతామఱులను దెప్పి పారిజాతమా భ్రమరము శిరీషమునందు పసిం చినను; కదంబమున సంచరించినను; పంకజంబున దుముకుచుండినను; గురవకంబునఁ గాఁపురముచేసినను; గుందమున దినంబుఁగడపినను ఎంతకాలము గడచినను నీగుణము లీష ట్పదము మఱుచునా! యనునప్రస్తతాగ్ధముచేత నేను నాకనుభవనీయ లగుకాంతామఱు లయందుఁ గొందఱితో నివసించుచుండినను గొందఱకడ కప్పుడప్పుడు పోయినను గొంద ఱితోఁ గ్రీడావిహారాదుల సల్పినను గొందఱితో నదాసహవాసము చేసినను గొందఱకడ

* నురసాల=పారిజాతపృక్షమా, అసౌపట్పదః = ఈతుమైద, శిరీషకే=దిరిసన పుంబువ్వునందు, నిషీదతు=ఉండుఁగాక! కదంబే=కడిమిచెట్టైన, చిరం=బహుకాలము, చరతువా=సంచరించిన సంచరించుఁగాక; పంకజే=తామరయందు, సముత్పతతు=ఎగిరి పడునుగాక! కురవకే = గోరంటయందు, స్థిలిం=స్థిరవాసమును, కరోతు = చేయుఁగాక! కుందకే=మొల్లయందు, దినం=దినమును, నయతు= చెల్లించునుగాక! ఓపారిజాతమా యీతుమైద; తపగుణా = నీగుణములను, కాలక్రమాత్ కేవలం=కాలముజరిగినందు చేతనే, నవిస్మరతి=మఱువదు.

దినమంత యుండినను బహుకాల మయ్యెను బారిజాతకునుమువంటి నీసరసతాచాతు
ర్యాదిగుణంబుల నే నొకప్పటికైన మఱితునా; యశుప్రస్తుతార్థమును వెల్లడిసేసినవా
డయ్యె; ఇట్టి యితనిసరసత్వాదుల నిప్పుడివిధంబునంగాక యితర వ్రకారంబున ననుభవించ
ననువుపడునా? ఇది యనుభవించి కృతార్థమైతిని గదా యని మనంబున నామోదంబు
నొందుచు నమయోచితకార్యానుగుణంబుగా నించుక మందస్తి తంబుతోడను దీనిభావంబు
తోడను రాజుమోముం గనుంగొనుచు నూరకుండెను. ఇంతలో గమ్యస్థలంబున నవరసాల
కాననంబున గలచంద్రికాసౌధంబునకు రథంబు సేరెను. మణిమంతుఁడను సౌందర్యమా
లినియు రాజును రథము దిగిరి. మణిమంతుండు తన్నుం గౌరవించుటకు వచ్చియున్న
పౌరజనులను యథోచితసత్కారంబుల గారవించి రాజుం గాంచి యోరాజవంద్రమా
వయనమయిపోవువారలతోఁబ్రోవవిడువవచ్చినబంధువులు జలంబుల దాటి రాఁగూడ
దని పెద్దలు నెప్పుదురు; గాన నిన్ను మరలఁ బురంబునకుం దోడ్కొని పో వేచియుండు
నీపౌరవృద్ధులతో వైశము నగరమునకుం జనుము. భవద్విరహంబున దుర్జనాయమాన
మానసయై యుండుదేవి నాదరింపుము; పొమ్ము; నాయెడఁ గరుణ యుండెనిమ్ము అని
సరసవచనంబుల నుపపరించి పంపఁగా రాజును వణిక్కన్యకాగతహృదయంబు మరల్చి
జాలకయెట్టకేలకు నతని పీడ్కొని బౌరవృద్ధులతో మరలి తననగరంబునకుం బోయెను
ఇట్లునని,

మ. తరుణిం బాసినదుఃఖినీరధి దురంతంబై వెనఁ బొంగ ని

ర్భరతాపంబున వేడియూర్పులు వెన నైవైన నేపారంగా
స్తరభూతంబు మనంబుఁ బట్టికొని వేచన్సాగఁగా నవ్వడా
ధరణీకాగ్రణి యేమి దోచకయ కాంతాసౌధవాసాధియై.

మదనమాలినిసౌధంబునకుం జని ముద్రలు దీయించి లోనం బ్రవేశించి యంతకుం
బూర్వమునఁ దా లోనం బ్రవేశింప నెదురేఁగుడెంచి ప్రణయరసపరిపూరితకటాక్షమాలి
కలఁ దన్ను నలరించుచుఁ గైదండ యిచ్చి కొనిపోవుతనదేని మదనమాలిని కానంబడక
యుండుటకు మిగుల ఖిన్నుం డగుచు నచారతమును దనజేబితో నందు పసింపుచుండ
నియమిత లైనపరిచారక లేవ్వలేనియుం బొడసూపమి కష్టమొందుచుఁ బంజరకీరకారి
కానికరంబులు తన్నుం గాంచి కలరవంబులఁ గోలాహలంబు సలుప వాని నాదరించుచు
నీదేని యేను వణిక్కన్యానురక్తుండ నయినవిధంబు విని కోపంబున నాకడకురాక నన్నుం
గారవింపక యున్నది; కాఁబోలు? నంతిపురంబున గలయ నవలోకించెదనుగాక యని
రలిగృహంబునకు రచ్చమండపమునకుఁ దక్కుంగలచోట్టును జని వెదకి వేసరి తదదర్శ
నంబునకుఁ గతంబు చింతించి చింతించియు నేమియుం దోచక కట్టా తా నొక్కటి

దలంప దైవ మొక్కటి దలంచు ననుమాట తధ్యం బయ్యె. స్త్రీలమానసంబు సహవాస దోషంబునం బరపురుషాసురక్తం బగు నని యెంచి యిట్టినిర్బంధంబున నాడేసి నుంచితిని; వైవం బని యోర్వక తానె యపహరించె గాఁబోలు! సారతరంబగు వస్తువును గోరుట యెల్లవారికిం గలదు. రూపలావణ్యసార యగుటంజేసి విధియు దీనియందు ననురక్తుడై తాఁ గొనిపోయె నొక్క! కాదేని మనుష్యమాత్రులకు దీని నపహరింప శక్యం బగునే! కట్టా నాకుం గలిగినకష్టంబు కడు దుర్భరము.

గీ. ప్రాణనాయక యివ్వడ బాసి చనియె, పట్టమహిషియు నింటఁ గన్నట్ట దకట
మృదయమున కెద్దియును రమ్యమింపు గాదు, దుఃఖసాగరమగ్న మైత్రుఁగెనుదియు.
ఈమదనమాలిని నాయందుఁ బ్రవర్తించువిధంబున మహాపతి వ్రతాలిలకంబులును
దమతమగులయెడ నడచుకొనఁ జాలరు. పతివ్రతాధర్మంబు లాడేవికీ బాల్కుడి యుం
డుంగాదె.

సీ. నన్ను దాఁ గనినచో నగుమోముతో వచ్చి కైదండ యిచ్చి వే గారవించు
దాసీజనం బుండఁ దానె మత్సరిచర్య లెమిఁ జేయుచు మది కింపు నింపు
పెన్నిధి దొరకిన పేదచందంబున ననురాగమున మించి యాదరించు
క్రాంతుండ నై యుండ నరసఁ బాయక యుండి శీతోపచారవై చిత్రి నెరపు
చెలఁగుఁ బితృదేవభూజల శిష్య యట్లు, రాజతంత్రంబులందు మంత్రంబు నెప్పు
మదనతంత్రప్రపీఠత మనసుఁ గరంచు, నట్టిదయితావియోగ మే నెట్లు లోర్తు.

అని చింతించుచుండఁ దవ్వలనుండి యొకపద్యంబు వినఁబడియె.

జ్ఞో. * భర్తా యద్యపి కామశాస్త్రనిపుణో విద్వాన్ములీనో యవా

దాతా కర్ణనమః ప్రసిద్ధవిభవ శృంగారదీక్షాగురుః

స్వప్రాణాధికకల్పితా ప్రియతమా స్నేహేన సంవర్ధితా

తం కాంతం పశువ ద్విధాయ తరుణీ జారం పఠిం చాంఛతి.

* టీ. భర్తా=మగఁడు, కామశాస్త్రనిపుణోయద్యపి = కామశాస్త్రమున నమర్థం
డైనను, విద్వాన్=విద్వాంసుండైనను, కులీనః=కులీనుండైనను, యావా=తరుణుండైనను,
కర్ణనమోదాతా=కోరినవాని నొసంగెడుకర్ణునితో సమానుఁడగు నుదారుం డైనను,
ప్రసిద్ధవిభవః=ప్రసిద్ధునగు వైభవంబుగలవాఁడయ్యును, శృంగారదీక్షాగురుః = శృంగార
మునదీక్షాగురువయ్యును, స్వప్రాణాధికకల్పితా ప్రియతమా = తనప్రాణములకంటె సధిక
ప్రియతమయని, కల్పితా=కల్పించఁబడి, స్నేహేనసంవర్ధితా=స్నేహంబునఁ బెంపఁబడినది
యయ్యు, తరుణీ=కాంత, తంకాంతం=అట్టిభర్తను, పశువద్విధాయ=పశుప్రాయం జేసి,
జారం పఠిం=జారభర్తను, కాంక్షతి=కోరుచున్నది.

అని నుడువంబడిన నాశ్లోకంబు విని తనమానసంబున నిట్లు చింతించు దొడంగె.
 ఈపద్మార్థంబు స్త్రీలకుఁ బరపురుషవాంఛ యుండుట సహజ మనియు నది తనఁజెనిమిటి
 సర్వగుణోపేతుండయి యుండినను దాదృశునిసయితము మోసపుచ్చి జారపురుషునితోఁ
 బొందుసేయు ననుభావంబును దెల్పుచున్నయది. ఇది సమయసముచితమగు నుపశ్రుతి
 యగుటంజేసి ప్రమాణ మని యంగీకరించు జనును. దీనివలన సంస్కారస్థిత్వయంబును
 సేమనొప్ప. అదియునుంగాక యీపద్మంబు దేవీవృత్తాంతంబున సంశయించుచున్ననా
 కక్కామిని జారపురుషవాంఛావంచిత యయి సురంగినిధంబు నామానసంబున కవగతం
 బగుట కొకచతురయగు చేటిక నుడివినవిధంబు మువ్వక్తం బయినది. కానను మదనమాలిని
 యతిరూపవతియు నతిచతురయు నతిరసికయు నగుటంజేసి యిట్టికృత్యంబులకుం బాలు
 పడియుండుం గాఁబోలు నని యొకించుక హృదయంబునకుఁ దోచుచున్నది. కవాటములు
 ముద్రితమై యుండ నాదేవి యెన్నిధమున వెలికిం జన ననువుపడు? స్త్రీజనంబుల కిట్టి
 పనులయందు రూఢ మయియుండు బాటవంబు బహుచతురమనీషిజనదురవగమ్యం బయిన
 దనివాడుక గలదు. పణిక్పత్నికిని మదనమాలినికిని భేదం బొకించుకయుఁ గనంబడదు.
 మదనమాలినియె పణిక్పత్నియాకారంబుఁ దాల్చి చతురత్వంబునఁ బ్రవర్తించినవిధంబె
 యథార్థం బని నిర్ణయించెదను. పణిక్పత్నుడును గామినీజనంబులకుఁ గన్నులపండువు
 సేయునభినవయావనరూపలావణ్యాదులఁ దద్దయుఁ బెద్ద యయి చెలంగుచుండువాడు.
 స్త్రీయమిత్ర మగుటంజేసి యతనివిషయంబున నహితప్రవృత్తిసేయం జనదు. ఈపద్మంబు
 నిశ్చితము గామి నతని నేమియు నన నొప్పదు. ఇందుఁ బరోక్షభావంబుగఁ గలతెఱుం
 గాఱయుట యురవు. విన యిప్పుడు చోరభావంబున నవరసాలవనంబునకుం జని చంద్రికా
 సౌధంబుం జొచ్చి యతనిమచ్చకంటి నపహరించి కొనితెచ్చి మదీయసౌధంబున నుం
 చితిసేసి యేరూపమున వ్యక్త మయినను నాకనుకూలమ యగు. నాదేవియె యయ్యెనేని
 జారగ్రస్త యగుటకుం దగినపనులు సేయఁ జను. పణిక్పత్ని యగునేని విడిచిపుచ్చెదను.
 అంతలో నాకాంతాలికంబుతోడ నొకింతసేపు కంఠులీలల నితాంతవిరహవేదనాతాంతం
 బయి తపించుచుండుస్వాంతంబును విశ్రాంతంబుఁ జేసికొనియెదను. ఊరక యాయాలో
 చనచేఁ గాలయాపనంబు సేయుటవలన నుపయోగంబు లేదు. అని నిర్ణయించుకొని
 తనకుఁ రెండవహృదయంబు నా నొప్పకొందఱ గూఢచారుల రప్పించి యేకతంబున వారల
 కావిషయంబు నెప్పి చోరవేషంబులం దాల్చినయవ్వారలతోఁ దాను దదీయాకారంబు
 ధరించి నవరసాలవనంబునకుంజని స్వనియు క్తులయినరాజభటు లతిజాగ్రతతోఁ జంద్రికా
 సౌధద్వారంబుఁ గాచుచుండఁ గనుంగొని దానిపిఱిందికిం జని నిలుచుండి యా సౌధాం
 తరంబు నిశ్శబ్దం బయి యుండుటం బరికించి తనతోడ నేతెంచినవారల నయ్యయ్యెడల

దవ్వదవ్వల నుండ నియమించి మానపాటుండు తనమధికౌశలంబునఁ దదీయకయన గృహంబు నిరూపించి యానుందిరమడ్డంబునకుఁ గన్నముపెట్టి తద్విత్తికలంబుఁ జేతులం బెట్టి భూమిపయిం బెట్టి తాన యాయుంటం బ్రవేశించెను. అనుందిరంబునందు నతిరూప వతియగు నొకకాంతయుఁ గాంతుండును గమనీయమృదుళతరోపధానంబులతో నతిధన శంబయి యతిసుకుమారంబయి యొప్పుప్రచ్ఛదకటంబుతోడను క్షీరసాగరంబుకూడ్కిం జేలువారుమనోహరమహాసీయతల్పంబునందుం బయంశీ నిదురించుచుండుటం గాంచి యీ కామినితోఁ గమనీయశయ్యాకలసుఖ ప్రసవం దై యుండువనిశ్చుత్రం దొనరించిన భాగ్యంబుగదా భాగ్యం బని యచుకొనుచుఁ దత్సమీపమున నతిమనోహరమణి స్తంభంబు నం బ్రబ్బలిం చుచుండుదీవళిక నిండుక మంద ప్రకాశం బొనరించి యిండుశింశుక గ్రమ్ము చుండుచీకటులనీడలం బొంచిపొంచి యామించుబోడిమంచంబు డగ్గటి యగ్గజపతిగామిని నరస నిలిచి తదీయాంగుళీదళంబున నవధీరితభానుప్రభాభాసమానం బయి మరీచిరిం భోళికాపటలంబులం బఱపుచుఁ దద్దయు వెలుంగుముద్దుటుంగరంబుం గనుంగొని యీ యంగుళీయకంబు మదీయంబ;దీని సీవణిక్పత్నీకరంబున నేన ప్రథమసమాగమంబున నిడిన వాడను; చీకటు లిండుక బర్బటచేత సీముగదమోముదామరఁ బొగుగఁ గాంచి నిర్ణయం చుట కనువుపడక యుండినను వజ్రమణినిర్మితాంగుళీయకం బుండుటంజేసి నమ్మం జనును. రత్తిక్రీడాపరత్వంబునం బరిక్రాంతులై యీ యిరువురు గాఢనిద్రాపహృతచేతనులయి యున్నవారు. ఇం దీకందర్పకుందరునిమోమునందంబుం గనుంగొన సౌందర్యమాలిని పోలిక యుట్టిపడుచున్నది. పురుషాకారంబుం బట్టి చూడ నట్లు తోతెంచుట యనవరత తదీయభావనా భావితభావానుబంధవిశేష విశ్రమంబయిని నిర్ణయించుట యుక్తి యుక్తంబు. వణిక్కుమారునిమోముజూడ లీవనితామణిముఖారవిందంబునం జూపట్టు చున్న విందులకుం గతం బవగతంబు గాదు. ఈ విషయంబు నిర్ణయించుచు నియ్యోడఁ దడయట లగ్గుగాదు. వచ్చినవని చూచుకొని విచ్చలవిడి నాలోచింపం జనును. అని తలంచి యనువు మెఱయఁ గాంతునికరంబును గామిసీతుచకలశగ్నం బయి యుండు దానిని మెలఁకువతో నెత్తి వానియంరస్థలంబుననిడి యం దున్నతవయోధరయుగళకనక కలశంబుల నుభయంస్పర్శంబుభౌతిఁ దోచిన సస్వేదంబు ససంభ్రమంబును సపులకంబునై కరంబు కంపింప నందుకు మనంబున సంశయించుచు మరల స్ఫులికించిన నిద్రాభంగంబు గల్గ నొకో యని యనుకొని యతిహస్తలాఘవంబున నాయురుపురియందుఁ దరుణీమణి నెత్తికొని మేలుకొనకయుండ మూఁపువై నిడికొని సురంగంబునం దూరి యతినిభృత గతిం జని తన యంతకపురంబున మదనమాలినిరతిమందిరంబున సుకుమారతల్పంబునం బరుండందెట్టెను. ఇట్లు పరుండం బెట్టి దాని నరసన నిలిచి కలయం గాంచి యాకాంచ

ఉ. సిగ్గును భీతియుం గడురఁ జేరువ నుండెడురాజుఁ గాంచి యా

దిగ్గజరాజయాన యు మది న్మౌఱఁగందుచు లేచి మంచముం

డ్లి తొలంగి జాతి కటిచేశగతం బగుపైఁట దిద్దుకొం

చగ్గలికం గనుంగొనియె హల్లకరోచులు చేరుచూపులన్.

రాజును మదవత్సేనుణి మంచంబు దిగి చీర నవరించుకొనుచు సంభ్రమించు
నమయంబున నాసర్వాంగసందరిసర్వావయవంబుల నించు కించుక గనుంగొనియిట్టనిగెను,
సీ. కాదంబచరణవిక్షతులు గాంచనిపద శోశంబు లీయింతికులుకుఁజనులు

పుంస్కృతిలనుచంచుపుటము సోఁకనిమంచిలేమాచిగురాకు లేమ మోచి

భ్రమరరాజవిహార పాత్ర భూతము గానిపారిజాతనుమంబు భామతనువు

మాదుతాలింగనప్రారంభవతి గానిమాలతీలతిక యీమగువమిన్న

అండజవిహార కలితచిహ్నిత్రయంబు, గానిశారదపుళినంబు చానపిఱుండు

చాతకాకాంక్షఁ దీర్చునిజలదపటలి, యనఁగ నొప్పును గ్రొవ్వెద యబ్జముఱికి.

గీ. ఈమనోహరాంగి నింతకుఁ బూర్వము, గలసియున్నవాడఁ గానె యయిన
నిపుడు దీనిఁ జూడ నింకొక్కయభినవ, కమలనేత్రవోలెఁ గానిపించె.

దీనికిం గతంబు హృద్దతంబు గాక యున్నయది.

ఉ. ఆకమలాక్షి గాదో యిది యయ్యెద వేటికయిట్టియితియున్

నాకు లభించెనో యనుట నమృత రాదు ఊజ్జ్వలదృశా

స్తోకమనోజ్ఞ యశావనవినూతననూతనవిభ్ర మాస్పదా

నేక విలాససంపద లనేకవిధంబులు నూపె స్త్రీలకున్.

అది యెట్లనిన.

చ. మదనమహితలాభిపునిమానితరాజ్యరమావిభూతి కా

స్పదములు రూపకాంతిగుణచారిత్రాంబుజనేత్ర గాత్రమున్

తదనుచరంబు యావనము తద్విషయంబుల నూత్ననూత్నసం

పదలఁ జేలంగఁ జేయ నవి భాసిలుచుండును గ్రొత్తగ్రొత్తలై.

కాన.

చ. పలుమఱు కౌగిటం జొనిసి బాళి నెలంగఁగఁ గూడుచుండినన్

కులుకుఁగుచంబులందుఁ గొనగోరుల నొక్కుచు సొక్కుచుండినన్

మలలిత మైనమోచి జవిజూచి సుధారస మానుచుండినన్

చిలకలకొల్కు లమృదునినేతలఁ గ్రొత్తలై నాడునాటికిన్

ఆట్లుగావున నీమగువ పెక్కు మాఱులుమదమభూత యయ్యె సహజసంభూతమనో
హరిరూపలావణ్యవంచితసురవిలాసినిదినర యగుటంజేసి ఊజ్జ్వలవిజృంభమాణాగణితతా

రుణ్యవిశేషవిలాసవైచిత్ర్యమున నినదినమునకు జాముజాముకుగడియగడియకు ఊణాక్షణం
మునకు నళినవేదగమనగాఁ దోచుచున్నయది. కాని మఱియొందు గాదు. ఈచిలుకల
కొలికి మేలుకొని సంభ్రమపడువిధంబుంగన్న ముగ్ధ యయినముద్దులగున్తు తనకుం దెలియక
యెఱుఱుపాటున ధవునిచేతం దవులుకొని తత్తరపడుప్రకారంబు గానిపించెడిని. ఈ
పరికింపి శృంగారనాయికాభేదంబులఁ బలువిధముల నభినయించుచుం బ్రవర్తించు
బహుచతుర గాన నివృద్ధు నాయెడఁ దాను కన్యకాత్వంబు నటించుచున్నయది కాఁబో
లునని తోచెడిని. అని యనుకొని దానికడకుఁ జని నవ్వుచు నవ్వువ్వుఁబోడికేలు తనకే
లం గీలించి యొందుకరంబున మొగంబు నివృరంబోవుఁడు నానరసిజాక్షియఁ దనకేలు
విదిర్చుకొని మొగం బోరజేసి యొకించుక యొదిగి నిలిచి పలుముఱు రాజాముఖాఙ్ఘంబుపై
లజ్జాకులితంబు లగుక్రేఁగంటిచూపులం బఱపుచునవనతముఖయైయధరంబు వెడల లేనిమధుర
వచనంబుల నిట్లనియె. ఓమహిపాల మియంతవారల కీయతిక్రమంబు తగునా? నిరుప
హతస్థలం బని నమ్మి యేకతంబ నిదురించుచుండు నుత్తమకన్యకలఁజిత్తజాయత్తుండవై దొం
గిలి యుత్తమకులజాతమృతంబుం జెఱుపఁ గడంగుట యుచితంబై! సీకు సీకాంతపరి
రక్షణీయను గానె యేనును? అనంగవశవర్తు లయ్యు భూపతులు తమకు నియంతలు లేనివి
ధంబునం బనులు గావించెదరు. పగతుఱు నరిసంధానంబు సేయ నేర్చుకొనువిద్యలు పడఁ
తులయతిసంధానంబున నుపయోగించె గాఁబోలు! వెద్దల నడిగి పెండ్లిచేసీకొనుటలుమాని
యద్దమరేయ నిద్దురఁ గూరుముద్దియం దొంగిలి కద్దయఁ దెద్దతనంబు సగపాదించితిరి.
చాలుం జాలు! “శ్లో.*హృదయపనుకుటిరం దగ్ధకామే స్తరాగ్నా వుచిత మనుచితం
వా వేత్తి నో పండితోపి” (మన్వథాగ్ని హృదయమును పూఁబొదరింజిని దహింపం
గడంగినచోఁ బండితుం దయ్యు నుచితానుచితంబుల నారయఁడు) అనువచనంబును యథా
ర్థంబుఁ గావించితిరి. అని చెప్పిన నామదవతీలిలకంబునంచితవచనంబులకు మెచ్చుకొనుచు
నాయధిపతి యిట్లనియె. ఓవిలాసిసీవతంసమా సీచతురభావంబు చతుర్ముఖుని కైనఁ బొగడ
దరంబు గాదు. నన్నుఁ జేటివేషధారిం జేసి సీవరసన యంచుకొని సీ వానరించిన
నర్తకార్యంబులు దలంచుకొనిన మదీయమానసంబు మహాశ్వర్యరసపూరపూరితం బగుచు
న్నయది.

గీ. రమణి యొకనాఁడు నేను సైరంద్రి నగుచుఁ ! బ్రతములు దీర్చుచోఁ గుచపర్వతోప,
కంతమునఁ దిద్దినట్టిమత్కరముఁ గాంచి నవ్వి నను ప్రేయవే కేళినళినమునను.

మఱియు నొకనాఁడు.

ఉ. బంగరునిమ్మపండు కరపంకరుహంబునఁ బట్టి సైగ సే

యంగ ననుం గనుంగొని ప్రియాక్షియుగంబును లీలమైనటం

చుం గడువేడ్క మూసి కృతసూచనమై తగ నామనోరథం
ముం గొనసాగఁ జేయవె ప్రభుల్లనవాంబుజచారులొచనా.

అంతియ కాక యొకదినోదయంబునందు.

చ. కనుబొమనై గలక జెలుల గార్వనియు క్తలఁ జేసె

దీవు వల్కిన జెన నోటిమత్యములు క్రిందికి రాలినొ యంచు నేననకొ

గని రతికాలమత్మతనికామరదప్రణదూయమాన మై

తనరెడుమోవితో వదనతామరసంబును చాంచి నవ్వవే.

మఱియు నిట్టి ప్రమోదావహంబులగు నర్థకార్యంబులు చేటి నేపథ్యధారినగ
నాతోఁ జరిపినవి వెక్కులు గల వందు నిది యీవు మరచితివా?.

చ. అనుగువయస్య నై యొకదినాంతమునం గయినేత నేను నీ

కును రచించుచోఁ గనకకోమలకాంచిక నుంచబోయిన

ట్లనువున నీవి వీడిచిన నాత్మఁ గరంగుచు సిగ్గుచేత భామిని

కడు సుభ్ర మించితివిమేలము లాడి చెలుల్ హసించగలకొ.

మఱి యొకకాలంబున నీవు నితరసభికదంబంబు నేయొకమనీయనేపథ్యరచన
దులకు సంఠసింపక నన్నుంగొని యవి దీర్చుకొనుచుండం గని నీచెలు లొండొరులతో

చ. అతివల మేము మీరు మును పందఱుము న్లయినేయ లేదె యీ

యతిశయ మేమి యీమగువ హస్తముఁ దాఁగినయప్పు డెల్ల నీ

సతికి మెయి న్నగుల్పొడుపు చన్నుల నుబ్బుచు గల్గుచుంటకుం

గత మది యేమియో యనుచుఁ గామిను లెల్లను మేలమాడకే.

అట్టియాకాలంబులూ దట్టుముట్టాడుచుండిన యాసిగ్ధతనం బిప్పు డిట్టు లుట్టిపడ
టకుం గారణం జేమొకో?

చ. అని యిటు లాడుచుం దనుక మావఁగఁ జాలక డగ్గఱిల్లునా

మనసిజమత్తు రాజుఁ గని మానవతీమణి సంభ్రమించుచుకొ

వెనుకకుఁ బోవుచుండఁ గని వేడ్క మనంబున నందడింపఁ గాఁ

దనుతరమధ్య దాసి వెన దానికరంబును బట్టి నెట్టనకొ.

గీ. కొఁగిటికిఁ దార్పఁ గా నంతఁ గమలనయన, చేయునది లేక దళ మైనసిగ్గుచేత

కొసరి బాహ్యంతరమునుండి కుడికిలపడి, వీడ్చుకొనిపోయె ననువున వేగముగను.

అట్లయిన నంత.

గీ. వెంట నంటి రాజు వేడ్కతోఁ జనుదెంచి, మించుబోడిఁ దత్పటాంచలంబుఁ

ట్టి తిగువ నదియుఁ బడె నిలబయి జగ, జెట్టి మరుఁడు రాజు నట్టె తరుమ.

- క. చేలము వీడినసిగ్గున, బాలామణి సంభ్రమించి మైతాంచలసం
చాలనమున నార్చెను శ్రీ, డాలయగతదీపకళిక నలివేగమునన్.
- సీ. దీప మారంగఁ దద్దేవీకరాంగుళికలితమహావజ్రకల్పితాంగు
ళీయకప్రభలపాలీలీల లవ్వడ యంధకారంబుల నడఁగఁ జేయ
నది తాఁ గనుంగొని మదవలీమణి సిగ్గుపడుచు సుగ్రముఁ దీసి పాన్పుమైనఁ
బడవేయ నదియు భూపాబుండు దా నందుకొని తనకరమునఁ గోర్కిఁ బెట్టి
మందహాసంబు సేయుచు మగువఁ బట్టి, కొఁగిటికిఁ దార్చి ముద్దాడి కళల నంటి
మోవిపానక మాని సమైహ మెనఁగఁ, గులుకుఁగుబ్బలవయఁ గొనగోరు లుంచి.
- గీ. వలదు వల దటంచు వనితాశిరోమణి, పల్కుచుండఁ బూలపాన్పుఁ జేర్చి
పంకజాస్త్రతంత్రపరతంత్రఁ జేసె భూ పాలతిలక మాన్యపాలనతను.
- చ. విలులిత మైన పెండుఱుము విహ్వల మై యసియాడుమధ్యమున్
గలయఁగఁ బర్వినట్టిపలంగంటులతోఁ దనరారు మోవియున్
వలమగుచిన్నిపచ్చి నెలవంకలు గల్గినచప్పుదోయి యుం
గలిగి పడంతిలజ్జమెయి కంపమునొంపె మనోజలీలలాన్
అంతటఁ గొంత సేపటికి
- చ. కిలువల టేనిబీబమునఁ గ్రమ్మెను గ్రొంజెమటల్ దనంతటం
జలనము మానెఁ గమ్మలకుఁ జయ్యన ప్రస్థినిబద్ధ మాతమం
బలవడఁ జాటెఁ గైతక శిఖించితలీలలఁ గాంచె సుస్థితం
బలఘుగలి న్నడంకె నభి మంబుజసాయకసంగరంబునన్.
అప్పుడు.
- చ. చెలువ రతాంతమందు బలుసిగ్గునఁ గుందుచు మోముదామరన్
నెలకొనుమందహాసమును నిల్పఁ గ లేక సువిశ్ల ఘాబరాం
చల మది వేగ నందుకొనఁ జాలక కాంచుని నేత్రము ల్కరారాం
గుళులను మూసి దేహములు కొంకక సంకలితంబు లై తగన్.
అట్టిసమయంబున వై తాళికుండు.
- చ. మదనవలీనతీతిలక మానితనూత్నపయోవిలాసనం
పదలను గొల్లలాడి సురపల్లవపాణి యనంగఁ జెల్లునా
మదవలి దేవి యామదనమాలినిభోగరతిం జెలంగునో
మదనమనోజ్ఞమూర్తి నృపమండన మేల్కొనవయ్య మెట్లన్.

చ. సరసవతీసతీమదన చందనసౌధపురాధినాథుఁ డు

ధ్వరబలుఁ డై తదీయసుతఁ దొంగిలి తెచ్చుటఁజేసి నీవయిన్

బరువడి నెత్తి వచ్చె నలబల్లిదు వేగ జయింపఁ గా వలెన్

పురము శరీయనైన్యపరితూరిత మయ్యెను మేలుకొఁ గనే.

అనిన నాయువురు వైతాళికులు నెప్పినపద్మంబులు విని మానపాలుండు తన మనింబునందు నీవైతాళికులు ఈవేళువం జెప్పినపద్మంబులయధ్ధంబులు నానునింబునకు రాలేదు. మదనపతి యనునది దేనియగు మదనమాలినికి వైమాత్రేయ యగుచెల్లెలు. అదియు దేవియు సమానరూపాదార్యవయోవిలాసములు గలవారల మదనమాలిని పాణిగ్రహణ కాలంబున మదనపతినీసంతము నేను గోరి విజయదత్తుని నామగువను నా కిచ్చుని యడిగియుంటిని గాని మదనమాలినికిది సమృతము గాదని యతనిచేఁ బ్రతిషిద్ధుండ నై తత్పాణిగ్రహణమంగళంబుఁ బడయక యున్నవాడను. అట్లుండ మదనపతీసతీలక మానితనూత్మవయోవిలాససంపదలనుగొల్లలాడుట యనునది నా కెట్లు సంభవించు? అతండు తననుతం దొంగిలి తెచ్చితి నని నావైదండెత్తివచ్చెననుటయు నెట్లు పొనగ? అయినను వీరివచనార్థంబులు దినోదయం బగుఁడు విచారితము; విజయదత్తునినైన్యములు విదర్శనగరముననిండినట్లు చెప్పుచున్నారు; అది నిజం బగునేని నగరజనంబులకుఁ గడు గష్టంబు గల్గు. వేగ యరయ నగును. అని తలంచి శయనంబు విడిచి లేచి సమీపమున నుండెడు భద్ర ఫేటకంబులు దాల్చి యుద్ధనన్నద్ధుండై యంతఃపురంబు నిర్గమించి తననగరుపాజారంబుం దాఁటి యాత్మీయపురవరి పాలకులగు దండనాయకులు తమనైన్యంబుల నాయత్తంబు చేసి కొని వరనైన్యంబుల నడ్డగించుచుండుటం గనుంగొని యంతలోన యుద్ధనన్నాహముతోఁ దనకుం దోడ్పడినమంత్రిపుత్రుని నభినందించి దండనాయకులం జాగరూకతతోఁ బ్రవర్తింపనియమించి విజయదత్తునినైన్యంబు లని విన్నవాఁడు గాన “నాతఁడు నాను శ్వశురుండు, మదనమాలినికిఁ దండ్రీయగువాఁడు; ఇప్పుడతఁడు తనకూతు నవహరించిన హేతువుచే యుద్ధమునకుఁ జనుదెంచినట్లు తెలియుచున్నది. ఈవని యేరాజుచేసి నాపయిం బెట్టెనో? ఏభీమంబున నాతఁడు నాపయి దండెత్తెనో? తెలిసినదిగాదు. ఇని తెలిసికొను నంతవరకు నన్యోన్యసంహారంబు యుద్ధంబునం గూడ” దని యానతియచ్చి పురము వెడలి వరనైన్యంబులు పెక్కులు తననగరంబును ముట్టడించి యుండుటంగాంచి చారులం బిలిచి మీర లీనైన్యంబులకు నేతయైయుండువానికిడకుం జని నామాటలంగఁ జెప్పనది. మానపాలమహీపాలుండు యుద్ధమునకు నన్నద్ధుండై యిదె వచ్చియున్నవాడు; ఆతనితో యుద్ధంబు నేయు శక్తియుండిన నాతనితో నీవు దొడరనగు. జయావజయంబులు మనయిరువురయంద నిర్ణయింపం జనును. నైన్యములకు సమృద్ధము సంభవింపక యుండ

వారివారిబలముల వారు వారు తమతమహద్దు నిలుపుకొనవలయు. మన మొందోరులము విక్రమించి యన్యోన్యపైన్యంబుల వధించుకొనుటచే ఫల మేమి? ఇది నీకు సమ్యత మగునేని నానుడివినవగిదిఁ బ్రవర్తించుట లగ్గు. అని చెప్పి యాచారులం బంపిన వారును జని పర పైన్యనాయకునికిఁ దెల్పిరి. అందుల కాతండును సమ్యతించెను. పరబలనాయకుండును మానపాలుండును రథారూఢులైనవరసాలవనసమీపంబున నొకవిజనం బగునైకతస్థలమునం జేరిరి. ఇరువురును ధనుష్పంకారంబులు గావించిరి. మానపాలుండు ధనుష్పంకారము సేయం దొడంగుడు పరసేనానాయకునిబాణంబుచేత నతనిచేతివిల్లు విఱిగిపడియె. ఒండువి తైత్తి నన నట్లయ్యెను. మఱి యొండుచండచావంబుఁ దాల్చిన నదియు ఖండితంబయ్యె. అంతట నామానపాలుండు మహారోషంబునఁ బ్రచండమగు మండలాగ్రంబు నెత్తి రథంబుడిగ్గ నుఱికి పరబలాధినేతరథంబుపైకి నెక్కి బోయి తదీయచండకాండవిదళితభద్రుండై పెచ్చు పెరుంగురోహవేశంబున నిట్టూరుపులు నిగుడించుచు నొకగదం గైకొని యదయత ప్రేయంగమకించి; తనయభియోతియు నంతలో జేఱిండుగదాల్చి యిలవయి నిలువంబడి యుండంజూచి తదీయధర్మనిత్యతమ మెచ్చుచు గదాయుధంబునకుం బూసిన నొండో రులగదలు నన్యోన్యగదాప్రహారంబులం దుత్తుములైన నాయురువురును బాహుబాహవి కిం గడంగిరి. అప్పుడు మానపాలుండు కరసేనానేతితో నిట్టనియె.

చ. తనుజను దొంగిలించె నని తప్పులు నావయిఁ బెట్టియిట్లు మీ

జనపతి యెత్తివచ్చుట విచారిముసేయఁగ నిందు నీనెవం

బునఁ దన విక్రమంబు బలముం జలముం దగఁ జూపి నాపురిం

గొనుటకు వే గడంగుట నిగూఢతరార్థ మటంచుఁ దోచచేడి.

గీ. అతఁడు నాశోకసామంతుఁడగుట బుద్ధుభావమును జూచికరముకైవన్నకుండు

కారణంబున దర్పంబు గలిగి నాకె, శత్రువై వచ్చె మఱి నాకార్యగరిమ.

అని చెప్పిన విని పరబలసేనానాయకుండు,

చ. సరపతిచంద్ర నీవలుకు నమ్రంగ వచ్చునె నీవు తధరా

వరునితనూజుఁ దొంగిలుట వాస్తవ మైనది గాదో యట్లయే

సరు దగుదానియంగరము హస్తగతం బగు టెట్లు నీకు నా

వరతనుభోగ చిహ్నములు పల్లభ మై మెయి నుండ నేలకొ.

అనిన విని మానపాలుండు మహాశ్చర్యరసపరవశుం డగుచుం దనచేతిముద్దుటుంగ రముం గనుంగొని యది మదనవతీనామాక్షరాంకిత మై యుండుట గుర్తించి చూచి తన మానసంబున నది సేను పణిక్పల్నికరంబునుండి యీరాత్రి గైకొంటిని; దీనియందు మదన పతి యననామాక్షరంబు లుండుటకుం గారణం బేమొకొ? తెలిసినది కాదు; ఇది యతి

విచిత్రంబై యున్నది. మదనవతిని నే జిత్రపటంబునం జూచియున్నాడను. తదీయ లక్షణంబులును గొన్ని మదనుభూతయగు నానాతీయందుం దోచుచున్నవి. తన్నిర్ధారణమునకును గతంబుఁ గానము. దేవి మదనమాలిని కనంబడక యుండుటకును గతంబు స్ఫురించినదిగాదు. ఈవిచిత్ర సందర్భముం గాంచిన మదనమాలినిచాతుర్యకల్పితంబ యని తోచెడిని. గతరాత్రి యందు నేదొంగిలి తెచ్చినది వణిక్పత్ని గానుండిన నావణిక్ప త్రుండు గోడు గుడుచుచుండడే! అతడును గనంబడెడు. తదీయఁబ్బుంబులే గతరాత్రి యందు మదనుభూతయందుఁ గానంబడియెడి. అదియునుంగాక యాయెడుటనుండు సేనా వతిం గాంచిన దేవీలక్షణంబులు విశదంబు లయి యుండెడిని. మఱియును.

గీ. స్వరము సుస్విగ్ధ మున్నత మురము మిగులఁ, జూపు శృంగారరసర్వ సుభగ మంగ
కంబు చంపకశోభావిదంబనంబు, కాంతి శారదచంద్రికాభ్రాంతికరము.

ఇట్టియాలక్షణంబులు ప్రాయశఃకముగఁ బురుషుల కుండునవి గావు; ఇందుం గల యాధార్థ్యం బరయుట కెట్లునువుపడును. అని చింతించి యాలసి నిరూపించి చూచి తదీయ కరాంగుళీదళనిరాజమానంబగు పబ్రమణిమయాంగుళీయకంబును గుర్తించి యది తాను వణిక్పత్నికరంబున నిడినయాత్మీయాంగుళీయకం బని నిర్ణయించి యేమియు నడుగలేక కొంతతడ వుండి మందహాససుందరముఖారవిండుం డగుచు నోసేనావతీ మదనవతీహస్త ముద్రిక నాకరగతంబగుటకుం గారణంబు ననంతరము నెప్పెదను. భవదీయహస్తగతం బయినముద్రిక మదీయంబు. మన్నామాక్షరాంకితం బయి యేక్షమణినిర్మితం బగుచుఁ జండకిరణిరణిరిం ఛోళికామాలికలం బరపుచున్నయిది యితరజనలభ్యంబు గాదు. ఇది ప్రేమి లికినీపావోయేనేని నాది యనుటకు సందియంబు లేదు గదా? ఇది నీవకశంబుగాఁ బోణంబేమికో? నావుడు సేనావతి యోయధిపతీ యాముద్రిక నీదియై యుండిన నీ చుక్కంక యిది యితరుల కెట్లు లభింపంగలదు. అనిన నవనతముఖుండై రాజు లజ్జించు కొడు దనమనంబున నామద్దుటుంగరము వణిక్కామినితోఁ బ్రథమసంగమదినంబున దాని పీఠంగిలిని గాని మఱి యెవ్వరి కీలేదే యని యాలించుచు నాసేనావతితో నిట్లనియె. పులరాధినేతా మదనవతీనామాక్షరాంకితం బగుమద్దుటుంగరము నాకడకు వచ్చుటయు నున్నామాంకితమగుసంగుళీయకము నీకరమందుఁ జేరుటయు నిది దురూహ్యమ యై యున్నది. నీకు చెలిసియున్నా చెల్వుమర నావరనైన్యకులి యోమానపాలమహిపాలా యారాత్రియంతయు మదనవతితో మదిగసామ్రాజ్యంబు నేలిననీకు నాడుగుద లజ్జాతి రేకంబునఁ బూసెజ్జం దొరంగినయాయంగుళీయకంబు నెత్తి వ్రేల నిడుకొన్న వానికిం దదాగమకమార్గంబు చెలియకుండునే! యనఁగా రాజును దనయంతిపురంబున నేకతంబునఁ జరిగిన యావిషయం బితరులకు విదితం బగుట యెట్లుకో! యని చింతించుచు నిట్లనియె. పీ

సేనాపతీ సీతు నాయంతఃపురంబున నుండునది మదనవతి యని యెట్లు చెలియు ననఁగా నావరసేనానేత యోరాజా యందుల కీయుంగ్రమె సాక్షి యని చెప్పిన రాజును నవ్వుచు నోయి మదియొంతఃపురజనరహస్యంబులు నీ కెఱుకపడియుండవచ్చు నని తోచెడిని; నీ కెఱుక గలదేని చెప్పుము; తదియపితృకులసమాగతుండవు గాన నీ కవగతమై యుండ వచ్చు. తదియెవర హుంబునంజేసి నాయనసం బలివిదూయమానం బగుచున్నయది. నాదేవి గతదినాత్తయంబునుత నాకన్నుల కగపడకయున్నది; అందుకు గతం బెఱుంగను. అనిన నాసేనానాయకుండు నోరాజా స్త్రీలకు మానసంబునఁ గోపంబు గలుగుటకు మగండు పెఱుగునవం గామించుటవలననే గాక మఱియొంటఁ గాదు గదా! భర్తృవా ల్లభ్యంబగదా పడఁతులకుఁ దొడవు. అని లేనినాడు సర్వసఖుంబు లుండియు గానన చంద్రికాతుల్యంబు లగును; మానసీమణులకు మానమేకదా ప్రాణాధికము. ఇతరుల కెఱుక వడక యుండ నీయొనర్చినయవరాధంబు లేవి గలవో యెట్లెఱుంగంజను? అతిగంభీర హృదయయగు నాదేవిమానసంబున నయితము కోపంబుగలుగం బ్రవర్తించితి వని యూహింపం దగియున్నది. ఒకప్రవాదంబు గలదు. ఒక వణిక్కుత్తండును తదీయ పత్నియు భవదీయాభిమానంబునకుం బాత్రు లనియు వారల నూరికిం బనువునప్పుడు తత్పత్నియు నీవు నంబుకాతహంసాపదేశమునను బారికాతపట్నదావదేశంబునను బరస్పర ముపచారోత్తలు వచరించుకొనుటలు సమీపమున నేగుచెంచుచుండిన పౌరజానపదులకు విదితం బనియు విందుము. ఇట్టిమర్యాదాతిక్రమములు మీవంటివారికే గలుగుచుండ లోకంబున ధర్మపరిపాలనంబు సేయువారలు మఱి యెవ్వరు గలరు? “లోకప్రవాద స్ఫుతోయం పండితై స్సమదాహృతః” అని యున్నది గాన లోకప్రవాద మనత్య మనియుఁ జెప్పం దగదు. అనిన విని రాజును తదీయవచనములకు నిరుత్తరుండై కొంత తడ పూరకుండి మరల నిట్టనియె. ఓసేనాపతీ అది యట్లుండనిమ్ము. నేను గతదినాంతంబున సీనవరసాలకాననమునందుఁ జంద్రికాసౌభంబున విడియించినయౌవణిక్కుత్తండును దత్పత్నియు నేమైరో? వారు న్వనగరంబునకుం జనిన జాడలను గానము. అనిన నా సేనాపతి యోరాజా యాకనిపత్నిని దద్రాత్రియందుఁ దనమగనితోఁ బరుండియుండు దానిని దొంగలు కొందఱు దొంగిలించుకొని పోయిరట. అదియు రాజైనసీయెఱుకకు రాకయ భవత్ప్రేరణలేకయ జరిగియుండ దని జనులు వాడుకొనియెదరు. కలగలి యెట్లెఱుంగంజను? అనిన రాజు విచ్చాయవదనుండై యేమియు వచింపక యూరకుండి మఱి కొంతనేపటికి వానిం గొంచి యిట్టనియె. ఓయీ అట్లు చోరాపహృతకళత్తం దైన వాడు తా నది యెఱింగి యేమి యొనర్చి? అతఁ డేమయ్యెను? అనిన నాసేనాపతియు మగువం గోల్పడినవాని మగవాఁ డనఁ జనునా? వినుము.

గీ. మగువ గోల్పడి వైళ మిమ్మాడ్కి గాఁగ, మగతనముఁ బూని వచ్చి సామంతభావ
కలితసేనానమేతతఁ గాంచి గుఱ్ఱ, డియ్యెడన యుండు పొమ్ము తా నిందుకీర్తి.

అని చెప్పిన నావచనంబులు విని రాజు తనరూపసంఘున నిట్లు చింతించె.
ఈతఁడు పచించినపద్యమునకు భావద్యయం బయ్యెడును. తనమగువను గోల్పడఁగాఁదాను
మగవేషము దాల్చి సామంతరాజు ననుచు సేనాననుస్వీకుండై వచ్చి యశ యున్న
వాఁడు. అని యొకభావము. ఇందీవణిజుండు మగవాఁడు గానివాఁడు మగవేషంబు
దాల్చి వచ్చెనని విన్నవ్వుం బగుచున్నది. మఱియుఁ దనమగువ యపహృత గాఁగా
యోధుడై వచ్చి యెల్లయెడలం బరవియుండు సేనలొక దాను నొకడై యున్నట్లు
భావాంతరమును సువ్యక్తం బయ్యెడిని. నిర్ధారణాయోగ్యంబు గాక యున్నది. భావ
ద్యయభోధకంబుగఁ బ్రసన్నుండు కితనిచర్యరతకు మెచ్చవచ్చు; అని యనుకొని మరల
నోసేనాపతి చోరాపహృతయై యుండునాకాంతామణి దాలించియుండినభూషణాదు
లలో శిద్దియే ననితరసాధారణం బుపలబ్ధం బగుసేని దానిం గనిపెట్ట నగును; అని చెప్పిన
మందహాసంబు సేయుచు నోరాజు మంచిది. అనితరసాధారణం బయినతదీయాధరణంబు
లలో నొకదానిం గనిపట్టి నీకుం దెచ్చి యిచ్చినవారికి నీయొసంగుపారితోషికం దేమికో
యనిన రాజును సంశించుచు నట్టివారల యభీష్టం బెట్టిదియైన నెరవేర్చెదను; ఈమాటమర
లింపను. అని చెప్పిన నాసేనాపతి కించిదంతరితమందహాసోచిరుదంచితవదనక ముండు
యిదిగో చూడుము; దానియంగుళీయకము దానిలోఁ బ్రథమసమాగమంబు సేయునెడ నీ
నాయతివచేత నిడి యందముఁజూచినది యని చెప్పి తనవ్రేల నుండునజ్రచుణ్ణికల్పితాంగు
ళీయకం బతనిచేతి కిచ్చిన నందుకొని మానపాబుండు ప్రమోదమేదురహృదయుండై యా
యంగుళీయకము నా వ్రేలికిని మదనమాలిని వ్రేలికిని సరిపడునట్లు సేయింపఁబడియె; ఇది నీ
వ్రేలికి దగియుండుటంజేసి నీవ మదనమాలిని నని లోచెడిని ఇందుకు సందియంబులేదు;
అనిన నవ్వుచు నవనతముఖయై యాసేనా సేత్స సేవధ్యంబుఁ దాల్చియుండు మదనమాలిని
యురారకుండ రాజు బజ్జయు సంభ్రమంబును రాగంబును ముప్పిరిగొన నోదేపి నీ చతు
రత కేను మెచ్చితిని; పణిక్పత్తికిఁ బ్రథమసమాగమసమయంబున నీ వొసంగిన దని యా
యంగుళీయకం బిచ్చితిని గాన నాపణిక్పత్తివేష మూనినదాన వీవ; యని నిర్భీతం
బయ్యె. ఔరా నీచాతుర్యం దేమనవచ్చును? చతర యన్న నీవ కదా? యని యా
దేవిని సంస్తుించి మదనవలీకరాంగుళీయకము నాచేతికి రాఁ గతం దేమి? యని యడిగిన
మదనమాలిని యిట్లనియె. ప్రాణనాథా మీరు నా పసియించునంతకిపురమును ముద్రించు
కొనుచు నన్ను నమ్మక యుండుటంబట్టి యొకఁవాడు “వినాయం ప్రేణమం ప్రేణ
తం ప్రేణవినయనచ । వంచయంతినరంసార్థ్యః ప్రజ్ఞాధనమపిక్షణాల్” అని నేచెప్పిన

జ్ఞోకమును సాగ్ధకము సేయంగోరి మజ్జనకప్రేషితనిపుణతరశిల్పికల్పితసురంగద్వారంబున నిర్గమించి నావైమాత్రేయయగు మదనవతిని వణిక్కుత్రవేషంబుతో నాజనకనగరంబు నుండి రప్పించి నీకుఁ జెలికానివలెఁ బ్రవర్తించు జేసియేన తత్పత్నిగానుండి సీతోఁ గొన్ని సుఖంబు లనుభవించి భవన్తనోవృత యగుటంజేసి నా చెలియలిని నీకుఁ బాణి గృహీతఁ జేయఁ దలంపుఁగొని మనభిప్రాయానుగుణప్రవర్తనలగు జనసీజనకులయాజ్ఞ పడసియున్న దానం గాన నేను నవరసాలకాననంబున నీ చంద్రికాసౌధంబునందు మమ్ము మీర లెడబాసి పోవ మీ భావంబు వణిక్పత్నీవశంగతంబు గాన దాని నవహరింప వత్తు రని యూహించి వణిక్కుత్రవేషంబుఁ దాల్చియున్న మదనవతి కది వాసి నిజవేషాబు నమర్చి యేను పురుషవేషంబుఁ దాల్చి బరుంటిమి; చోరభావంబున మీరలు మానిద్రించు నింటిలోఁజొచ్చి యచ్చిన్నదానియురోజంబులవయ నిడియుండు నాహస్తంబు మెల్లన నెత్తి సన్నేదసంధ్రమం బైనమీహస్తంబురకు స్పర్శవిశేషంబునంజేసి చిత్తనిభ్రమంబు గాఁగా నంత వజ్రాంగుళీయకంబు గలుగుకతంబున నాకడ నుండునాచెలియలిని మదన వతి నెత్తిగొనిపోయితిరి. ఇది యంతయు నే నెఱుంగుదును. మీ యంగుళీయకమువలె నేక వజ్రమణినిర్మిత మిది దానియంగుళీయకము. అది సమయవిశేషమున మీకరగతం బయ్యెను. నా జనకునికిం జెప్పిపంపి సమయసమాగతం బగునట్లు నారప్పించినది యీ నైన్యము. ఈనిగూఢప్రవృత్తంబు వెల్లడిసేయ మీతో యుద్ధంబునకుం గడంగిరిని. నా కౌశలంబుం గాన్నించితిని. నా యవగాధంబు క్షమింప నగును ; అనిచెప్పిన నా మగువ వచనంబులు విని తదీయచతురత కచ్చెరు వొందుచు నోదేహి నీవు నెప్పిన వచనంబులు సత్యంబుల ; నీయతిచతురతకు మెచ్చుకొంటిని. మిత్రద్రోహంబు చేసితి ; నిది నరక హేతువు గదా యని సంతపించుచుంటిని. నీచే సత్యంబు విని మంటిని. అధర్మప్రవృత్తి స్వధర్మప్రవృత్తియై సుఖపంపంగంటిని. బహుకాలసంప్రాగ్ధితమగు మదనవతిమనోహర లీలావిశేషసుఖతాంతరంగుండనై మోదంబుం గొంటిని. వీనులవిం బైననీవచనామృతం బులు వింటిని. అని యుగ్గడించి యాదేవిం దోడ్కొని యాదినము చంద్రికాసౌధం బున పసియించి నవోధయగు మదనవతి నయ్యెడకుఁ బిలిపించుకొని; విజయదత్తుడు సమ యానుసారంబుగఁ దన కంపినయౌతకంబు నందుకొని యథావిధి నామదనవతిని పాణి గ్రహణంబు చేసికొని శ్వశురగృహసమాగతు లగువారలకు బహుమానంబు లిచ్చి మదన మాఠిసీమదనవతులతో సుఖం బనుభవించుచు నున్నవాఁడు. వింటిచే యోపండితులారా స్త్రీలసామర్థ్యంబు. ఆపరిమేయచాతుర్యధుర్యులకు సయితము భ్రమావహము. విద్యా సర్వస్వవేదినియు నామదనమానికంటె నతిచతుర. దానికిం గొన్ని యసమానశేషుషీ విశేషవిలాసంబు లున్న పని వినియున్నాఁడను. దానికంటె నధికుండుగాక దానిం జయింపఁ

జాలడు. అట్టివాడు మీయం చెప్పడును లేడు. అని యిట్లు మిత్రసహుండు నెప్పిని విని యుదయాదిత్యునిపండితసంఘపువారు బళాబళా బాగున్నది! ఇది యేటిమాటలు! ఒకచెడిపె పుడమియందుఁ గలపండితులను భూమిశ్వరుల నవమానము సేయుచు విద్యా సర్వస్వవేదిని యనుబిరుదముతో విజ్ఞప్తిగచుండ మిన్నకయుంట యుత్తమం బగునె ? వివిధమునఁజైన దానియాబిరుదు దీయించి పండితదాసి నని యనిపించకపోయిన నిఁకఁ బండితులన్నవారికి గౌరవంబు గల్గుట దూరాపాస్తము. కాన నామెలయాలిక న్నెం బని భవవజుచుట కర్తవ్యంబు. అందుకుం దగినవెర వ్రాపించి నీవ పలుకం జనును. నీవు నమ స్తవిద్యాచతురుండ పయి యుండుట యట్లుండ నమయనముచిత ప్రతిభావిశేషంబు చేతఁ గరము క్లాఘసీయింపడవు. అని యుగ్గడించిరి.

గీ. పరవినోదకథాకల్పవల్లిఁ బొడమి, లోభనీయతఁ గాంచుగుభుచ్చరితతి

నాద్యమున నిన్నుఁ బూజించి తంబుజాక్ష, రాజగోపాలకృష్ణభూరమణకృపను.

ఇది శ్రీరాధానాథచరణకమలచందరీకాయమాణమానస భారద్వాజకులపనిత్ర తిరుమ లార్యపుత్ర పెరుండేవిగర్భ జన్మచిలకపాటి వేంకటరామానుజ శర్మ ప్రణీతంబైన వినోదకథాకల్పవల్లి యందుం బ్రథమగుభుచ్చము సంపూర్ణము.

శ్రీరామజయము
శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.
వి నో ద క థా క ల్ప వ ల్లి

ద్వితీయగుణచూడుము.

మంగళాచరణము

క. శ్రీరాధానవనవలీ, లారలిసక్తాత్మనకు బలప్రమథనగ

ర్వారంభహరణచణదో, స్నాననకు బ్రాహ్మ మేను నలుపుదు భక్తికే.

అనియిట్లు పండితులు వల్కిన వినిమిత్ర సహుండు తనయువరాజుమోముఁగాంచి
కించిదంతునితమందహాసమందరతదీయముఖవికాసవిలాసంబున ననుమతుండై యిట్లు నెప్పం
దొడంగె.

కాళిదాసుఁడుచనుమానసమునకువచ్చుట.

ఓపండితోత్తములార విద్యాసర్వస్వవేదినీవృత్తాంతం బారసి జూడ నతిమానుష
శేముషీవిశేష యనుటకు సందియంబు లేదు. విద్యయందు మాత్రమ గాదు; యుద్ధము
సేయుట మొదలగుశూరకృత్యంబులం దది యతివిచక్షణమై యుండకపోదు. ఈరెంటు
నతిసమర్థులగువారలే దానిం గెలువఁ జనవలయు. అట్లులు గాక యలంతులు వోయి
దానివలంతులనంబునకుం గలంతఁజెంది కలంతకాలము తలయొత్తలేకయుంటుంటె యూర
కుండుటయె మేలు. ఇంతవనికి సమర్థుండు మనయువరా జుదయాశిష్యుండు గాని యిత
రుండు గాఁడు. ఈతండును ధారానగరాధిపతిభోజభూపతిసభాభూషణం బయి మహాకవి
యని బిరుదువడసి యుండుకాళిదాసుననుగ్రహంబున నాతనిసహాయంబునం గాక జయింప
లేడు. అచ్చువానియందె యస్తాదృశదీనజనులను రక్షింప దక్షుండు. విపక్షవిజయమున
నతివిచక్షణుండు. అతనినియ్యెడ కెవ్విధి రప్పింపం జను నని శంకింప నక్కర లేదు. ఇంకఁ
గొంతసేపటి కానజ్ఞానగ్రగణ్యుండు మనపురము నలూకరింపం గలండు. అనిన విని పండి
తులనోమంశ్రీ యాకాళిదాసుని నొకక్షణం బెడఁబాసి భోజభూపాలుం డుండఁడనియుఁ
గవివరుండు నారాజునందపరిమితప్రేమావేశంబుతో వర్ణించుచుండువాడగుటం జేసితద్విర
హంబున కోర్వఁజాలందనియు విని యున్నారము. అట్లుండ నాధారావతి నెడఁబాసియా
మహామహుం డిట కేగగడెంచుటకుం గారణం బేమొకయెఱుంగం బల్కు మన మంత్రి

పుత్రుం డిట్లనియె. ఓపండితులార వినుఁడు; ధారానగరపతియగు భోజభూపతిసభయందు బాణ, మయూర, రేఫణ, హరి, శంకర, కళింగ, పూర, వినాయక, మదన, విద్యావినోద, శోకిల, తారేంద్రప్రముఖులు సర్వకాస్త్ర విచక్షుణులును సర్వజ్ఞులు నగువారు పంచాశత్సంఖ్యలు విద్వాంసు లుండెదరు. వీరలలో దండి, భవభూతి, బాణ లుద్దండకవి తాకాశలా నల్పసంతోషితధరాకాంతులు. వారలకంటె సలిపిచక్షుణుండు కాళిదాసుండు. మహాకవి యనునామం బొకనియందుఁ గాక యితరులయందు సాగ్ధంబు గాదు. ప్రతిదిన మాభూపతి కాళిదాసుని విశేషముగ గౌరవించుటంజేసి విషణ్ణమానను లై పెక్కుతెఱంగుల భోజ కాళిదాసులకు భేదంబు ! పుట్టిగిచ్చియు నది విఫలంబు గాఁగా దుఃఖతులై యీకాళిదాసుని సీపురంబువెడలనడఁచినంగాని తమకు రాజసభయందుఁ బూజ్యత మించ దనినిశ్చయించి కొని యంద టొక్కటియై యాలోచించి యొకనాపితుని బిలిచి వాని కపరిమేయములగు ధనంబు లొసంగి తమకు వశగతుండై నడుచుకొనునట్లు నిర్ణయించుకొనిరి. ఇట్లుండ రాచనగరునందుఁ బితృదినము సంప్రాప్తం బయ్యె. భోజభూమిశునిజనకుండగుసింధులునిమృతాహంబున సాంవత్సరికాద్దంబు కర్తవ్యంబు గాన నాదినంబున రాజు గాళిదాసునినిఁ దక్కుంగలపండితులను నిమంత్రితులంజేసి వస్త్రమాల్యంబరాభరణమృష్టాన్నప్రముఖంబులఁ బరితృప్తులం గావించి మించినభక్తి సంస్తుతించి వారల నిండ్ల కనిపితాను తదాజ్ఞం గైకొని భోజనంబు సేయుటకుం జనియె. కాళిదాసుండు నితరపండితగణ పరిపృతుండయి స్వగృహంబునకుం జన రాజపీఠి నేఁగుదెంచుచుండఁ బూర్వము కృతసంకేతులగుపండితులచేఁ బ్రేరితుం డగుటంజేసి యానాపితుండు తుర్లప్రముఖంబులతో నుండునడపంబు జంక నిరికించుకొని పీఠిం జనుదెంచి వారలకు దగ్గఱ్ఱికాళిదాసునికడ నిలిచి యోయన్నా మొన్న సీయూరికే వచ్చితిని. నీవు బాల్యమున నస్తత్కుటుంబముఁ బాసి నం విభక్తదాయుండ నై తదీయధనంబులం గైకొనివచ్చితి వంట. భాగ్యవశంబున భూపతికిఁ బ్రేమపాత్రుండవై నెగడియన్నాఁడవు. నీవు ముష్టెడబాయుటందొట్టి నిప్పుచ్చరంబున వేఁగుచు నాఁకంటఁ గ్రుస్పి నవయుచుం జేయునది లేక జన్మభూమియంద యుండి సీకుం గలిగియుండు నిట్టిగౌరవంబు విని నిన్నుం గొని రాజానుగ్రహంబునకుఁ బాత్రుండ నగుదునని యెంచి యాయూరి కేఁగుదెంచితిని. అనుదినము నీవు నాందోళికారూఢుండవై రాజనగరునకుం బోవుచుండునప్పుడు భటులు కుటిలలై దూరంబునకుం ద్రోయుదు రనుభయంబున సమీపింపక యీదినమున నట్టివి లేకయుండం గాంచి నులభుండవై యుండు వని నీకడకిదె వచ్చితిని. నిన్నుం గాంచినవాడ నగుటంజేసి సాకష్టంబులును దీరె. నకలవిద్యలయం దీవు సాటిలేనివాడ వని వింటిని. మనకులవిద్య ననాదరింపక దానియందును బరిచయము సేయుచుండుదువే! ఎన్నివిద్యలు నేర్చినను గులవిద్య

యన్నింటికిం గొప్ప గదా! యనిన విని పండితు లందఱు నొకరిమో మొకరుకూచు కొనుచు నాశ్చర్యపడువారలవగది నభినయించుచుఁ గాళిదాసున కెడ గలుగ నిలిచి యానాపీతునిం గాంచి యోరీ నీ వెప్పుడవు? అని యడిగిరి. వాడు నేను నాపీతుడ నని చెప్పెను. ఈకవితో నీ కేమి పనియున్నది యని మరల వారడుగ నామంగలి యోయయ్యలార యితఁడు నా కగ్రజాండు, ఇతనికి నే ననుజూడను, బాల్యమున నితఁడు ప్రైశ్చకధనంబు విభజించుకొనివచ్చినవాడు. నేను జన్మభూమియంద యుండి బహుదినములు నాయన్నం జూడవలయు నని కోరుచుండి యాదినమున నీతనిం బొడగాంచిలిసి, సంతసం బయ్యెను. అని పల్కినవార లందఱును ధికశబ్దముఖులై యోచిపాపిష్ఠుఁడా కాళిదాస! బ్రాహ్మణుండ వని పేరు పెట్టుకొనివచ్చి బ్రహ్మక్షత్రంబులం జెఱువవచ్చునా? అధికతనమస్తవేద వేదాంగులై శ్రుతికథితప్రశస్తాచారవరాయణులై మట్కర్తనిరతిఁ దనర్చు నీవిప్రము ఖ్యుల నహాననభోజనాదికృత్యంబులఁ బఠితులం జేసీలివి. కట్టా యిట్టిపాపంబును గలదా! యని టిట్లు గూఁముచు నానాపీతునిం దోడుకొని జేసినకడకుం జని వృత్తాంతంబు విన్న విందిరి. రాజును విలత్తుండై యిదిమహావృత్తిక్రమా బని తలంచి యాత్రైరతునివలనఁ బూర్వోక్తప్రకారం బంతయు విని కవియొడ రోషంబు దీసింప నాదిన ముపవసించి యంగరక్షకునిం దిలిచి పురోహితుని రక్షించి ప్రాయశ్చిత్తాదులు రచియించుకొని మరు నాఁడు భుజించెను. కవివరునియందుం గలప్రేమాతిశయమున నాతని నేమియనక దండ నాదులు విధింపక యూరకుండెను. నాపీతునిమాటలు విని యదిమొనలు రాజసభకు రాక మఱియు నాపిరోధులు గల్పించిన కపటంబునకు వశంపదుం డైన రాజువలన నాకారితుండై యవమానంబుంజెంది కాళిదాసుండు శ్లోకా నేమియుఁ దోచక విలత్తుండై యింటికిం జని మనముననాహించి యింక నీ పురంబున నుండిన గౌరవహాని యట్లుండ నకలజనంబులును దూఱుదు రటుగాన నీ యూరినుండి వెడలి పోవుట తగవని యెంచి తనతో రాజసభకుండువారలు చేసినకపటంబుగ నిర్ణయించి యాపద్బాహునియగు వాణికటాక్షంబునం గానియారాజుకుం గల్పితం బై యుండు మోహంబును బాపం గూడ దని యూహించి యింక ని త్తఱి రాజుం గనుంగొనుట మాన హానికర మని తలంచి యొకనాటిరాత్రి యెవ్వరు నెఱుంగకుండ నద్దరురేయి యాం దోళికారాధుండై ధారానగరము వెడలి పసుమానసనగరమార్గంబు వట్టి పచ్చుచున్న వాడు. అని మంత్రిపుత్రుండు నెస్సిన విని పండితులు నోషమారకా యింకఁ గొంత సేవటి కామహాత్మునిం గనుంగొనంగల మచునుల్లారంబు మాయాల్లంబుల నుల్లసిల్లుచు నున్నది. తదీయపాదకమలప్రణామంబునంజేసి మాధవంబులు పుణ్యభవంబులు గాఁగలవు. అట్టియఖిలజగజ్జనన్యపరావతారుండు మనయుండునగరంబునకుఁ దాన యేలెంచుటకుం గతం బెదియో యెఱుంగం గోరెదము. వినిపింపు మన మిత్రసహుం డిట్లనియె. అట్లా

కుహాకవి చతురంతయానారూఢుండై పురంబువెలువడి తనమనంబున మనకివ్వ డెయ్యెడ
కుం బోవుట యరవు? మన కీరాజాహ్వానంబు మరలఁ గల్గుదనుక నేభూపతికడ నుండ
నగును? అని చింతించుచుండ దనపల్లకి విషమగమనంబునం జనుడు మహాకవి యాన
వాహులను బిలిచి యిది యిట్లు విషమగతిం బోవుటకుఁ గతం బే మని యడిగిన వార
లిట్లనిరి. ఓయయ్యా యేము నీయానతిఁ దలమోచి యీపల్లకి మోచుకొని పోవుచున్నా
రము. పుతము నిర్ణమించుటందొట్టి యాయొక మానవుండు మేము వలదనినను మానక
యీపల్లకి మోచుకొని వచ్చుచున్నవాడు. వీలతో యెఱుంగము. కఠినశిలాసంచయగు
కటస్థలంబుల నితండు వదంబు లిడఁజాలక కొతుకుచుండువాడు. మిట్టపల్లములగు
చోటులఁ దొడరం బోవు, శిష్టగమనంబున నిలకూ చెల్లుచులేచుచుండు. ఈమానిసివలన
నీయానము విషమగమనంబునం బోయెడి నని యొక్కనిం చెచ్చి యెదుట నిలిసిరి.
కవియునత్కుదారంబగు తదీయాకారంబుం గనుంగొని,

ఉ. స్వర్ణసవర్ణ మై తనదుచాయయు నెఱ్ఱనిలేత మోవియున్
గర్జముల స్పృశించు తెలిగన్నులు నన్ననిమధ్యభాగమున్
పూర్ణసుధాంశువీంబమును బోలెడుముద్దుమొగంబు పల్లవో
దీర్ఘదుచిం జెలంగుకరదీధుతులం గని యెంచె జానఁ గాన్.

అని యిట్లు నిర్ణయించి నిరూపించి చూచి నసంభ్రమంబుగఁ జతురంతయానం
బుడిగి యీమహారాజకన్యక యిట్టికష్టంబునకుం బాల్పదుట యేలతో యని చింతించుచు
నాకన్యకం గాంచి యిట్లనియె. ఓకన్యకామణీ నీ వీవిధంబునం బురుషాకారంబు ధరించి
వచ్చి యాయతిదుష్కరంబగుమహాకష్టంబునకుం బాలుపడుటయేల? నీకు నావలనఁ
గావలసినవని యేదేనిఁ గలదా? అది కడు దుర్లభం బయ్యును గరగతంబు చేసెదను.
కట్టా నీ వీకఠనపుంబనికిం గడంగుటంజూచి నాహృదయంబు పరితపించుచున్నయది.
ఏమందు.

చ. కమలరజంబు సోఁకినను గఁచెడునీపదపల్లవంబు లీ

క్రమమున శర్కరాస్థలంఁ గారియపెట్టుట కోర్వఁజాలు నే
యమలమణీ ద్రసంగ్రథితహారలతాభర మోర్వలేనియం
నము లివి యెంత నొచ్చెనో వెన న్నిబికాభర మూని మోయుటన్.

ఓయంగనామణీ వినుము.

చ. అనుగఁజెలుల్ సలీలపరిహాసరసంబున ప్రేయపువ్వులున్
దనువున సోఁకె నేని యది తల్క్షణమాత్ర నితాంతతాంతకన్

గను నటువంటియాతనువుఁ గష్టమువెట్టఁ గడంగ నానె యీ
ఘనశివీకాసముద్వహనకార్యనియు క్తతఁజేసి ప్రారతఁ.

అని మఱియు ని ట్లనియె.

క. వనజముఖి యీకతోరపుఁ, బనికి న్నూనుట యదేల పల్కుము తెలియక

వననిధిపరివృతపృథ్వీ, ఘనతరళభవప్రభద్రుగాదిలిపట్టి.

అని యిట్లు నగౌరవంబుగాఁ బల్కిన నాకవికులలిలకమునకుఁ గామినీమలతిలక
మి ట్లనియె.

చ. ఘనతరసంకటంబునను గాచిలి నన్నును నామనోహరుఁ

వనజజురాణి భారతి య వచ్చి కనంబడఁ జేసి నాకు నా

జనకునిమెప్పు లందిలివి సాధుజనస్తవనీయకీర్తి యా

యనఘుని మన్ననోవిభుని నాదర మార ననుగ్రహింపుమీ.

చ. అనువమశేముషీవిభవుఁ డార్తజనావనఁక్షణక్షమం

డనఘుఁడు సాధుపాదజలజార్చనభాగ్యపవిత్రమూర్తి పా

వనతరకీర్తి భూభువనవందితుఁ డాతనియింటి కేఁగి యా

ఘనునిసపర్యలం గను మకారణసత్కృప యున్న నాయెడఁ.

అని యిట్లు ప్రార్థింపఁగా విని మహాకవియు నోతోయ్యలీ నీవు కోరినకార్య
మచెట్టిడువ్కరంబైనను జేయుదు; అట్లుండ నీయవశ్యానుష్ఠేయంబై యతిసులభింబై
యతిసుఖకరంబై యొప్పుకార్యంబు సేయుటకు విచారింపవలయునే? ఏను నీయడరున
నెయ్యెడఁ గాలయాపనము సేయ నగు నని నందియ మొందుచుంటిని. భారతీజీవి భవ
ద్రుపమున నన్నునుగ్రహించినయది. నీప్రాణనాయకునికి నావలనఁ గాఁగలకార్యంబుల
నెల్ల నిర్మర్శించెదను. ఈధారాపురాధిపతికి నాపితృగోని పండితులు గల్పించియుండు
విప్రలిపతి నివర్తించునంతదనుక పనుమానసనగరంబునన యుండెదను. అయ్యెడ పసి
యించి చేయంగలపనులను నీమనంబునదలంచియుండువాని నే నెఱుంగుదును. శుభంబు
ననుకూరు. నీ విట్లు వచ్చినచోడ లితరుల కెఱుకపడకుండునట్లు మరల నంతఃపురమునకుం
బొమ్ము. ఏఁ బోయివచ్చెద నని యాయలివను నీడ్కొని కాళిదాసుండు పనుమానసనగ
రపుఁడ్రోవం బట్టి వచ్చుచున్నవఁడు. ఇది యేను గూఢచారులవలన నెఱింగిలిని. అని
మంత్రితమూరుండు నెప్పుఁగా పండితులు నోమిత్రసహుఁడా ఆపురుషవేషముఁ దాల్చు
కొనివచ్చినరాజకన్యక యెవతే? దానిపేరేమి? దానిమనోహరుం డెవఁడు? ఆయిరువు
రును రాజునకుఁ గోపము నుభవింతునంతటికప్పు నేమి జేసిరి! అది మహాకవి యెట్లు
కప్పించినవాఁడు? ఈ వృత్తాంతంబు భక్తపాలనపరతంత్ర యగు భారతీశ్చర్యచరిత

పూతం బై యుండుకోపుం గాన నవి క్షరంబుగఁ బల్కు మన మంత్రిపుత్రుండు రాజ పుత్రునిమోముఁ గాంచి నవ్వుచు నిట్లు వచియింప నువక్రమించె.

భోజితనూజయగు విరజాంబుజాదేవి చరిత్రము.

వింటిరే యోవిద్వాంసులారా! ఇప్పుడు ధారానగరము నేలుచుండు భోజభూపా లునికి సర్వాంతఃపురప్రధానభూతయగు లీలావతీదేవిమన్వధునితో రతియు మధుసూదను నితో లక్ష్మీయు శక్రనితో శచియు శంకరునితో నుమయంబోలె సదృశసమాగమసుఖం బనుభవించుచుండఁ బరిపూర్ణతారుణ్యంబున నుండునారసికవతంసులకు మూర్తీకరించిన తదీయానోన్మన్యప్రణయరసవరీవాహపరిణామవిభవంబు నా నోకకన్యకామణి యావిర్భవించె. రతిమన్వధులసౌందర్యంబు నధికరించునాదంపతులరామణీయకంబ తత్తపూభవా కారంబునఁ దోచుచున్నయదియ నా నాకన్యకామణి యెల్లవారలకు నట్లారుమధ్దుగఁ బెరుగుచుండెను. ఆకన్యకామణిరామణీయకంబు సుర, గరు, డోరగ, దైత్య, దానవ, యక్ష, విద్యాధర కన్యకామణులందు నుండంబోల దని వర్ణించుట యతిశయోక్తి గాదు. మన్వధునివంటి యతిరూపవంతుం డయినభోజభూపాలునికి రతీదేవిసంజీయతి సౌందర్యవతియగు లీలావతికిం జనియించిన యామానీనీవకంసంబునకు రూపరేఖావిలాసం బులఁ గొఱంత యేమేని యుండునో! ఆకల్పవపాణి యాకారసౌష్ఠ్యవంబించుక వినుడు.

చ. కనకలతాసమాన మగుగౌత్రము చంద్రునిబోలువక్త్రమున్

వినుతనవప్రవాళరుచివిభ్రమమున్ మృదుపాదపద్మమున్

ఘనశిఖరాట్కలూపభరకాంతము శ్రోవ్వెద మద్దుపల్కులున్

విన వినవేడ్క లా నధరవిద్రుమ మత్యరుణాభ మింటికిన్.

ఈమనుష్యులకంబున మాచూచినరాజకన్యకాశిరోమణు లెందఱో కలరు. ఎవ్వతెయేని నాబోటిగోటికైన సాటి యగునది లేదు.

ఉ. శ్రోవ్వెలవంకయో మరుండు గోరికఁ బెంచినగోరువంకయో

కన్నియజాతీబియయొ కంతునిచేడియతోఁ టమావియో

చిన్నలప్రాకయో సరసఁ జేరినగొజ్జఃగినిటివాఁకయో

పున్నపుదీవియో యవగఁ భోజన్మపాత్తజ యొప్పు నీటునన్.

మఱియు.

చ. మదనుండు లోకము లైలువ మానసమందుఁ దలంచి తా జగ

ద్విదితసుకాంబరీమహిమ వేడుక భూభువనంబునందు నీ

మదవతిఁ గా గృజించె నన మానసవృత్తులఁ జూఱగొంచు నం

ద్దుదమునఁ బొల్పు నాకరుణిమండలమండన మొప్పులొల్కుచున్.

ఓసభాసదులార యామదేభగమనాభిరూప్యంబు వినుడు.

ఉ. ఆరసి చిత్రమందు నను వారంగ రూపసముచ్చయంబునకొ

సారసగర్భుఁ డాత్మ సతిచాతురి మీఱంగ వ్రాసి ప్రాణసం

ధారణఁ గల్గఁ జేసె నొ నితంబవలీమణిసృష్టి లోకసా

ధారణ మంచుఁ దోచదు నితంబినిరూపము నెంచి మాచినకొ.

ఓమండితో త్తములార యాకాంతాలికంబు దృక్పక్షంబునం దగిలె నేని పురుషు
లన నేమి! తరుణులు సయికము చిత్తవిభ్రమంబు గాంచకపోరు.

ఉ. ఆవరవరిసీతిలక మాసఁ గనుంగొని దానిలోభసి యా

వయవంబులం దగులనత్తులఁ దాము మరల్చు లేక పుం

భావము లాత్మలం గొనుచు బాధ నెలంగఁగమై గగర్వఁగా

భావములం గరంగుదురు పాకజనేత్రయశుంగునెచ్చెలుతొ.

ఆకన్నీయ జననీజనకు లిడినవిరహంబుజయను సతిమనోహరసామంబునం
దేరుపడి యీడైనసకేయలతోడఁ గూడి తె శపంబునన నీణా, వేణు, మృదంగ, తాళాది
యంతంబుగ గానవిద్యాపారంగతత్వంబుం జెంది యభినయకాస్త్రదక్షయై యఖిల
విద్యజ్ఞసవిస్తయినీయవైకారద్యంబునం దేజరిల్లుచు నుండ భోజభూపతి దానిం గాంచి
సాహిత్యవిద్యాభ్యాసంబునఁ దదధీతనిఖిలవిద్యలను వన్నె గలుగఁజేయం దలంచి తన
యాస్థానంబునం గవిమండితాగ్రగణ్యుండై యాండుబాణభట్టారకుని రక్షించి తనమనో
రభంబుఁజెల్పి యావిప్రవద్యునికిం దినతసంజాత నప్పగించి యపరిమితధనంబుల సుతుష్టు
నింజేసి వీడ్కోలిపిన నంత నాబాణభట్టారకుండు విరహంబుజుచు స్వసుతానిర్వి కేషంబుగఁ
జూచుచు నమస్తకాస్త్రంబుల నభ్యసించు జేయ నాభోజనృపాత్మజయు నాచార్యబోధి
తంబు లయినయఖిలగ్రంథంబుల నించుకేనియు భ్రమప్రమాదంబులు లేక నేర్పుకొనియె.
విమలమగు మణిదర్పణంబునందుం బోలె నాయంగనామణిచిత్తంబున నఖిలవిద్యలు
సంక్రాంతంబు లయ్యె.

కా. నానాలంబృతభిన్న భావముల విన్నాణంబు వేఁ జెంది వి

జ్ఞానంబు న్దేయించి నాటకభాజాతార్థకావ్యంబులకొ

భూనాథాత్మజ గామకాస్త్రమున నుభ్రాసాఖ్యాధామంబునకొ

తా నత్యంతసమర్థతం గనియె ఛందశ్శాస్త్రసారజ్ఞయై.

ఆమానవలీలికంబు బాల్యంబుఁ బాసి తారుణ్యంబు నొందుచుండుతఱి తదీయ
సాభాగ్యవికేషంబు దానినెచ్చెలులు లీలావలీడితో విన్నవించినప్రకారంబుఁ దెల్పెదను
వినుండు.

శ్లో. *మాంధర్య మాప నయనం సహజైశవేన రక్తం సప్తావ మనసాధరబింబ మసీత్,
 కించాభవ స్మృగకిశోరదృశో నికంబ స్పర్వాధిశో గురు రయం సహమన్త ధేన.
 భోజభూపాలుండును దనతనూజాత యధిగతసర్వకాస్త్ర యునంజాతయావనయు
 నయ్యో నని యెఱింగి సమ స్తకవివరులయెదుట దానివిద్యావై శారద్యంబుఁ బరీక్షింపఁ దలంచి
 యొకశుభదినంబునందు సభాసదనంబును సర్వాలంకారాలంకృతంబుఁ జేసి కాళిదాస,
 భవభూతి, దండి, శంకర, తారేంద్రప్రముఖమహాకవుల రప్పించి సముచితమణిమయాన
 నంబులఁ గూరుచుండఁ బ్రార్థించి వండులును మాగధులును స్తోత్రంబులు సలుప భూసుర
 వర్యు లాశీర్వదించ వేదవిదులగు పురోహితులు పుణ్యానావాచనంబులు సదుప సమీపని
 బద్ధయమనికాంతరంబున నమరిచియుండురత్న పీఠంబునఁ దనదేవియగు లీలావతి విరజాంబు
 జతోడ వచ్చి యాసీన యగుడుఁ దానును మహావైభవంబునం జనుదెంచి సింహాసనాసీ
 నుండయ్యె. అప్పుడు మంగళ వాద్యంబులు మ్రోగెను. అచ్చరవెలందులపంజీబోగపుమచ్చె
 కంటులు నర్తనంబులు సలిపిరి. అంత బాణభట్టారకుండు భూపతిసమాచూతుండై యేగు
 దెంచికాళిదాసుని వామభాగమున నమరిచియుండురతనంపుఁబీటపయి సుపవస్తుం డయ్యె.
 భోజభూమితునియానతిం గొని యంతఃపురప్రధానవరిచారికలు నవరత్నభూరితంబు
 లయిన బంగరుపల్లెరంబులు కరంబుల నిడుకొని వెంటనేఁగుడేర జపనికాంతరంబు వెలువడి
 యారాజకన్యక సభాభవనంబునకుం జనుదెంచి పురోహితోపదిష్టమార్గంబునఁ బరిచారిక
 లందియిచ్చుమణినిచయంబుల బాణభట్టారకునిపాదపద్మంబులకుఁ బూజలొనరించి యంజలి
 గావించి కాళిదాసాదిమహాకవులకును జనకునికిని తక్కుంగలవందనీయులకు నభివందనంబు
 రచియించి యంచితరీతిఁ దనజనకునిసింహాసనంబుకడ నిలువంబడియెను. అప్పు డాయొప్పు
 కుప్పుం గనుంగొని సభాసదులు తదీయరూపరేఖావలసంబులకు మానసంబుల నచ్చేరు
 వందుచు,

సీ. శృంగారరసపరాభంగమహోదారసర్వస్వపరిణామసార మొక్క
 అభివతారుణ్యవిభవసముల్లాసలక్ష్మీమనోజ్ఞ విలాస మొక్క

దినికాంధ్ర)పద్యమును టికయును.

ఉ. *మానినివాలఁగన్నఁగవ మంధర మయ్యెను శైశవంబుతో
 మాననిరక్తిమం గనియె మానసవృత్తులతోడ మోవి యుక్
 చాననితంబబింబ మది సర్వమహత్త్వముఁ గౌరవంబునుక్
 బానఁగ సాగె నప్పు డలబొత్తికి మన్మథులతోడ వేడుకన్.

టీక. మృగకిశోరదృశః = మృగశిశువుపంటికన్నులుగలదానికి, నయనం=కన్ను,
 శైశవేనసహ = బాల్యంబుతో = మాంధర్యమాప = మాంధర్యమునొందెను. శైశవము
 మంద్రప్రవృత్తిగలదాయెను. నయనములువికృతములయ్యెను. సహోక్త్యలంకార

త్రి భువనవ్యామోహదీపకరతిరాజవిజయలక్ష్మీమహావిభవ మొక్కొ
అతులితరామణీయక సార్థపావనచారువినూత్నావతార మొక్కొ
తనరులపణ్యపుంజనిధాన మొక్కొ, పరగుసౌందర్యసముదాయభవన మొక్కొ

అభిరూప్యసముల్లాసకాభ మొక్కొ, యనుచు మనములఁ దలఁచి రాయలివఁ గాంచి.

మఱియు నాసౌందర్యనిధి ననిమేషదృష్టులం గనుంగొనుచు నొండొరులతో నా
సభాసీయ లిట్లునుకొనిరి. ఔరా యేమందు మీమందయానసౌందర్యంబు!

సీ. అభినవసౌభాగ్యవిభవసంపద లెల్ల నుదతిసె మ్రామునఁ జూడవచ్చు
మంజూళలావణ్యపుంజవైభవ మెల్ల ను ఘ్నమైఁదీగెల్లాఁ జూడవచ్చు
ననదృశసౌకుమార్యాంచిత శ్రీ యెల్ల సముఖయంగకములఁ జూడవచ్చు
శుక్లకృష్ణవిశాలసురుచిరత్వం బెల్ల ను శ్రోణికన్నులఁ జూడవచ్చు
చారుదిపులాలిపీనతాశ్చర్య మెల్ల, నుందరికఁ టీకటంబునఁ జూడవచ్చు
వృత్తసమపీనరమ్యతాన త్ర యెల్ల, నుతనువునురోజములయందుఁ జూడవచ్చు

అని యనుకొనుచుండ నాపుండరీకచత్రాక్షిం గాంచి కవిదులు తమమనఁములంగు,

సీ. శారదపరిపూర్ణ చంద్రబింబ ప్రతిబింబభావమనోహరంబు మోము
అతులితవిద్రుమలలికాప్రతీవసద్భావమనోజ్ఞంబు వడఁతి మోవి
లలితమయూరకలాపభారోదారపరిణామరమ్యంబు భామకబరి
ఉత్సుల్లసవహల్లికోదారసాధృశ్యలక్ష్మీధరంబులు లలనపదము
లతనుభుజశౌర్యదీపకం బబలమాపు, రతికళాచాతురీసార మలవపల్కు
గాన సీచాన తానలంకారగరిమ, సహృదయాష్టోదవిస్ఫూర్తి సత్సై నిపుడు.

విరజాంబుజపాండిత్యంబుకవులుపరీక్షించుట.

అట్లు తనచెంత నిలువంజడి వినయభయభక్తులు ముప్పిరిగొన నాక్షాప్రతీక్షణ
మొనరించుచుండుతనతనూజాతం గాంచి భోజభూవిభుండు నోతల్లి నీ వీబాణభట్టార
కునికి శిష్యువై యభ్యసించినవిద్యలలోఁ గొన్నింటి నీమహాకవులు పరీక్షించు దలంచి
మదీయప్రార్థనాంగీకారం బొనరించి యీనభ నలంకరించుచున్నవారు; ఈమహానీయు

ముకొఱకుమాంధర్యాదిశబ్దములకు క్షేపచెప్పనగును. అధరబింబంబొండవండువంటి మోవి,
మనసానచైవ = మానసముతోడనే, రక్తమాసీతీ = రక్తమాయెను. అధరమెఱ్ఱనిద
య్యెను. మానసము శ్రూగారరసముగలదయ్యెను. కించ = మఱియు, నితంబః=పిఱుదు,
మన్తఁగెనసహ = మదనునితోడ, సర్వాధికః = అన్నిటికంటెనధికముగను, గురుః =
గౌరవముగలదిగను, ఆయెను. నితంబమలివిశాలమైప్రభుఁడైదెను. మన్తఁగుండు తక్కి
నవానికంటె మించి తనకు లోబడం జేసికొనియె.

లడిగిన ప్రశ్నలకు తీరంబు వక్కాణించి నన్నానందపయోనిధిం జేరింపం గలవె ఇన్ని దినములు నీ యశ్యసింఛినవిద్యలయందలిసారం బీదినమున నీకవులనన్నిధిని బయల్బడిచి తదీయక్ష్మాపాత్రతం గాంచినం గదా ముంజవంశంబు వన్నె కెక్కంగలదు! అని మండ్రించిన విరజాంబుజయుఁ దండ్రీం గాంచి యోయయ్య మదమత్తసామజంబులకడ మశకంబు తనశక్తి గనంబఱుచువిధంబున నీవిద్యావధూహృతయనిదగ్రగణ్యులనన్నిధి నానేర్పినయశ్యల్యనిద్యను ప్రకటించుట మానుమంతు నెదుట కుప్పిగంతులు వేయం బూను టయ. ఆయినను మదీయగురుజనచరణకమలంబుల మానసంబునగ దలంచి తదీయప్రభా వంబునంజేసి నానేర్పినయది విన్నవించుకొనియెద. వీరలు బుధజనాగ్రగణ్యు లగుటం జేసి నాగుడువులం గలదోషంబులను బాటింపక గుణంబులు గలజేని వానిం గైకొందురు గాఁత. అని చెప్పిన దానివినయనుచుద కెల్లవారు నభినందింప రాజును గాళిదాసుం గాంచి యోయభినవభారతీ శుభావతార! మహానీ! యాకన్యక నేదేని యొకటి యడుగు మని వాక్రుష్ణం గవయు వల్లె యని విరజాంబుజం జూచి యోకుమారికా మలయమారుతంబు మందమందముగ నీచుచుండుట వర్ణింపుము అని వచియింప నా రాజకన్యకయు నవ్వడ యిట్లు సెప్పె.

* స్తో. లతాం పుష్పవతీం స్పృష్ట్యా స్నాతో విమలవారిషః,
పున స్సస్పర్శనశంకీవ మందం చలతి మారుతః.

* మారుతః = వాయువు, పుష్పవతీం = ముట్టుతయైన, పుష్పములుగలదియైన, లతాం = తీగియను, లతవంటిస్త్రీని, స్పృష్ట్యా = తాకి, విమలవారిషః=నిర్మలములయిన జలములయందు, స్నాతః = స్నానమొనరించినవాడయి, పునస్సస్పర్శనశంకీవ = మరలఁ దాఁకఁబోదుననుశంకగలవాడయి, తాఁబోలు, మందం=మెల్లగ, చరతి = సంచరించెడిని. మారుతుడు తాను బుష్పవతి యొకలతను దాఁకి యాముట్టుతం దాకినదోషంబు వోవ శుద్ధోదకంబులఁ దానమాడి మరల నాముట్టుతం దాఁకఁ బోదు ననుశంకచేత వేగముగఁ జరింపక మెల్లనం దిరుగుచున్నవాడు. తొలుతఁ జెలియక ముట్టుతను ముట్టుకొన్నవాడు దాఁ దానమాడి మరల దాని కెడగలుగ మెల్లగ సంచరించుట యివట వేద్యము. కైత్య సౌరభ్యమాంద్యములను మూఁడుగుణములు మారుతమున కుండిన సుఖకర మగుంగాన నవి యున్నవని భావము. “మందచలతి” యనుటచే మాంద్యము, “పుష్పవతీం స్పృష్ట్యా” యనుటచే సౌరభ్యము, స్నాతః” అనుటచే కైత్యమును స్ఫురించెడిని.

ఇచట “మారుతః” అనుచోఁ బుల్లిగస్వారస్యముచేతను, “లతాంపుష్పవతీం” అనుచో స్త్రీలింగస్వారస్యముచేతను “స్పృష్ట్యా” యను క్రియాపదస్వారస్యముచేతను ఒకరసితుడు పుష్పిణి యయినపూఁబోడిం గూడి యనంతరము పావభీతిచే నాపాపము వోవందానమాడి మరలఁ దాఁకుమనో యనుభయంబున నొదిగియొదిగి వర్తింతుచున్నాఁ డను నప్రస్తుతార్థము మారుతవృత్తాంతంబున గూడితంబు సేయంబఱుచున్నది.

అని చెప్పిన విని సభాసదులు రాజకుమారిక సెప్పిన పద్యంబునందుఁ గల యర్థవైచిత్ర్యమునకుఁ గడు సంతసించిరి. మహాకవియు నాసతినుడివినపద్యభావంబు శ్లేషానుప్రాణితంబై మనోరంజకం బయ్యె నని యనర్థ ముశిగణగ్రథితం బయినతనకంత హారంబును బహుమానించె. అది గని సంతసించి రాజభవభూతిం గాంచి యోకవివరా నీవు నేడేని దీని నడుగు మనిన నాతండును గామినీకాముకులయు క్తిప్రత్యుక్తిరూపముగ నొక సమన్య యొసాఁగె. * శ్లో. కాంతోసి నిత్యమధురోసి రసాతులాః సీత్యాలింగితః కిమితి నాథ పరాఙ్ముఖోసి. అని చెప్పిన విరజాంబుజ విని యాపద్యార్థంబునందు నలిమనోహరుండును

* పూర్వమయినశ్లోకమును దానియర్థాదులును.

శ్లో. కాంతోసినిత్యమధురోసిరసాతులాః సీత్యాలింగితః కిమితి నాథ పరాఙ్ముఖోసి,

త్వత్ప్రీతివరోరుకుచయగ్నమురోవిభిద్యపృష్టాద్వినిర్గతమభూత్క్రిమితిహ్య పేక్షి.

ప్రాప్తితథర్థక యగుకామిని తననాయకుండు రాఁగా వానిం గాంచి తదీయ రూపరాసీక్యాదు తెఱింగియుండునది గానఁ దమి తలకెక్కి సభజనసమక్షం బని యెఱుంగక పయింబడి కౌగిలించి మోచి కానచేయ నది తనకీర్తనం బయ్యె సభజనసమక్షం బని వెరగంది నాథుండు మొగము ద్రిప్పిసొన నది రసికునికిం దగునా యని నాయక యడుగుచున్నది. కాంతోసీత్యాదిచేత.

టీక. నాథ = ఓనాయకా, కాంతోసి = స్త్రీలమానసంబులు హరించువాడవై వెగడెడ పనియు, నిత్యమధురోసి = సర్వదాఅనుభవించినను వెగటు గలుగక రసావహుడవై వర్తితు పనియును, రసాతులాః = పరమరసికుడ పనియు, అలింగితః = నాచే నాలింగనము సేసికొనంబడినవాడవై, కిమితి = ఏమని, పరాఙ్ముఖోసి = మొగము ద్రిప్పుకొన్నవాడ వై లిని. అని యడిగె నాయకకుఁ గాంతండు తదీయమానసంబున కధికోల్లాసంబు గలుగునట్లును దాఁజేసినముఖపరావర్తనము లజ్జవలనను మఱి దేనివలనను గాదని సమర్థించుటకును దానితో నిట్లనుచున్నాడు. త్వత్ప్రీతివరోరుకుచయగ్నం = నీ పొగరుమీఱియుండుగబ్బిగుబ్బలకవ, నీవు గాఢాలింగనము చేసికొనఁగా, ఊరః = నా వక్షమును, విభిద్య = భేదించి, పృష్టాత్ = వీఁపువలన, వినిర్గత మభూత్ క్రిమితి = దూసి వెడలిపచ్చెనేమోయని, ఆపేక్షి = నాచే మరలి చూడంబడియెను. నేను మోము మరల్చినది నీ కథరమిచ్చుట లజ్జించి గాదు. నీవు హఠాదాలింగనంబుఁ జేసికొని కుచంబుల నాయుంఁబున మెఱుమఁగా నీపొగరుమీఱినగబ్బిగుబ్బలమొన లురంబు భేదించి నట్లుండ నది నావక్షంబును భేదించి వీఁపున వెడలె నేమో యని మరలిచూచితి నని నాయకుండు సెప్పినట్లు భావము.

ఈ ప్రైశ్లోకమునందును దీనిక్రిందిపద్యమునందును బూర్వార్థము నాయోక్తి యనియు నుత్తరార్థము నాయోక్తియనియు నెఱుంగవగును.

సర్వదా మృదుమధురాలావలీలాచితక్షణుండును శృంగారరసభూషణుండునగు నాథునిఁ గని నభీనమత్తుం బని యెఱుంగక మోహోషోభన నాతనిపయిం బడి కౌగిలించి మోవి పానక మానం గడింగిన నాయకుండు లజ్జించి మారుమోము వెట్టుకొనఁగా రసభంగం బగుటకు వగచి యాయధీర రసికుండవగునీ కిది తగునా యని యడిగెడుభావము గానం బడుచున్నది. మంచిది! దీనికిఁ దగినతెఱుంగున వచింప నగునని యెంచి యిట్టనియె. శ్లో. త్వత్ప్రీతిరొరుకుచయుగ్మమురో విభిద్య పృష్టా ద్వినిర్లతమభూ త్రిమితి హ్యపేక్షి. అని చెప్పిన సభాసగు లత్యంతచమత్కృతులై విరజాంబుజరసితావిభవంబును కరముక్తాఘోషం దొడలిరి. భోజభూమిశుండును దనకుమారిసామర్థ్యంబున కలరుచు నాచార్యుండైనదండెం గాంచి యో కవితులలిలకమా నీవు సేదేని ప్రశ్న పయిమని వేడుకొనిన సాదండియుఁ గన్యకావతంసంబుం గనుంగొని విరహోత్కంఠిత యగునాయిక యవస్థను బోధించువద్యార్థంబు నుడివెను. * శ్లో. “ఏకతో రచితా శయ్యా హ్యేకతో రచితాచితా” అని చెప్పి యాదండి కన్యకామణిం గాంచి నానుడివినవద్యంబున కుత్తరార్థంబువల్కు మనిన

ఈ శ్లోకమునకు సరియైన యాంధ్రపద్యము.

చ. చతురులలోన నెంతయును జాణ పటంచును నిన్నుఁ గౌగిలిం
చితి నిటు మారుమో మిడఁగఁ జెల్లునె యొరసికాగ్రగణ్య య
ద్భుత మగునట్టిబంగరపుబొంబి రిపుంగవఁ బోలునీకుచ
ద్వితయము తొమ్ము నాటి పేస పిఁపున దూసెనొ యందుఁ జూచితిన్.
* పూర్ణమయిన శ్లోకంబు నవతారికయు నర్థాదులును.
శ్లో. ఏకతోరచితాశయ్యా । హ్యేకతోరచితాచితా,
అద్యకాంతకృతాంతోవా । దుఃఖస్యాంతంగమిష్యతి.

విరహోత్కంఠితయగు నాయిక తననాయకునికిం జెప్పిపంపి నాయకుండు తా వచ్చెద నన్న కాలంబులఁ దప్పిపోయి రాక పోవుటంజేసి యప్పుడు కడపటిమాటగా దూతికాముఖంబున నాహ్వన మొనరించి వాడు తప్పక వచ్చెద నన్న కాలమునకుఁ దా నాతఁడు ననుచెంచెనేని వానితో రతిసుఖంబు లనుభవించు బుష్పశయ్యయు వాడు రానినాఁడు హుతాశనునికి దేహ మాహుతిసేయఁ జితయు సిద్ధపఱుచుకొని యున్నది. తదవస్థాబోధక మీ పద్యపూర్వార్థము. ఆయవస్థ కనుగుణముగఁ జేయ నిర్ణీతమైయుండు సాయికా సాహసంబుఁ జెల్పినది యుత్తరార్థము.

టీక. ఏకతః = ఒకచైపున, శయ్యా = పూలపానుపు, రచితా = ఏర్పఱుపం బడినది. ఏకతః = మఱియొకచైపున, చితా = చితయు, రచితాహి = కల్పింపబడియున్నది

నప్పుడ యాసుందరి యిట్టనియె. శ్లో॥ అద్య కాంతః కృతాంతో వా దుఃఖ స్యాంతం
గమిష్యతి” అని నుడవగా సభాసదు లెల్లవారును మహానందభరితులై యారాజకన్యకబుద్ధి
చాతుర్యంబునకును తదీయరాసిక్యంబునకును బలుమఱు జ్ఞాపించు దొడంగిరి. అంత మహా
కవియగు కాళిదాసుండు సభాసదు లెల్ల వినంగ నిట్టనియె. ఓ ధారాపురాధిపతీ ఈ భత
భూతియు దండియు నిచ్చినపద్యార్థములభావంబులు నాక కాక యితరులకు వేద్యంబులు
గావు ; మహాదుర్బోధములు ; అట్టిభావంబుల నతిసులభంబుగ గ్రహించి యీ మహారిక
తదనుగుణముగ నుత్తరాగ్రంబులు వచించినయది. ఓరాజా భవదీయభక్తిభావంబునకు సంత
సిల్లి యుల్లంబున నీకులంబు బావనముసేయ నెంచి యీపురంబున నుండుభువనేశ్వరియె
యీవిరజాంబుజు యై యవతరించె నని తోచెడిని. కాదేని యిట్టి కళాకాశలంబు సాధా
రణకన్యకల కెక్కడిది? ఈకలువకంటివలన నీకులం బుత్తమకీర్తి గాంచంగలదు. అని
నుడివిన భోజభూపాలుండును భవద్విధులగు మహాసీయుల యాశీర్వాదంబులకుఁ బాత్రుఁ
డనయిననాకులమున కిట్టిసుజనశ్లాఘనీయంబగు నుత్కర్షణము సంభవించుట చిత్రమే ?
అని వినయంబు దోఁచు బలంకఁ గాళిదాసుండు బాణకవిం గాంచి యోప్రియసఖుఁడా
భట్టబాణుడా! సుశిష్యావరిదత్తం బయిననీవిద్య శుక్తిగతం బయినజలబిందువుచందంబున
మహాస్థం బయి యొప్పినయది. కృతార్థుండవైతివి. అని చెప్పిన దండియు భవభూతియు
దక్కుంగలవారలకు గాళిదాసునిపచనంబులకుఁ గర మామోదించిరి. ఇంతలో ద్వార
పాలకుండు ననుచెంచి రాజునకు జోహారు సల్పి దేవా తుటుంబకవులు నల్వరు సను
చెంచి భవదీయదర్శనంబుం గోరుచు ద్వారదేశంబున వేచియున్నవారు అని చెప్పిన
రాజును వారలం బ్రవేశపెట్టునది యని ముదల యడ ద్వారపాలకుండు నట్టినరించి
తనకార్యంబు సేయుచుడుటకుం జనియె. ఆకుటుంబకవులు బ్రహ్మణివేషధారులు. వార
లలో వృద్ధుండు రాజునకు స్వస్తి యగుం గాకయని యాశీర్వాదించి భూపతియిచ్చునర్హుని
పాద్యాదులం బరితోషంబుం జేచి తన్నిది ప్రాసనంబున నుపవిష్టం డయ్యె. ఆతనితో
నొకవిప్రవేషధరుండగు కుమారుండును బ్రహ్మణివేషధారిణి యొకకన్యకయు నట్టిద
యొకవృద్ధయు నుండిరి. వారలును యథావిధి బూజితు లైరి. రాజాజ్ఞచే నాకుమారుండు
వృద్ధోపవిష్టంబగు నాసనముసమీపమున మఱియొకయాసనంబున నుపవిష్టం డయ్యె.

గదా ? అద్య=ఇట్టి సచయమున, కాంతః=నాయకుఁడుగాని, కృతాంతో=వా=యముఁడు
గాని, దుఃఖన్యః=నాయక దుఃఖమునకు, అంతః=ముగింపును, కరిష్యమి=చేయఁబోయెడిని.
నాయకుఁడు సనుచెంచెనేని రతిసేయుటకు శయనంబును రానినా డుపరతిచే బ్రాణ
వరిత్యాగంబునకుఁ జితయుఁ గల్పితంబులయ్యెను. విప్రకారమునఁ గాని దుఃఖంబును
బాపిలొన నాయక గడంగి యున్నదని భావము.

వృద్ధయః గుమారిక యు నిలువంబడియుండిరి. అప్పుడు రాజు నానల్వరిలో వృద్ధునిం జూచి మీరు తుటుంబకపుల రని వినియెదను. అట్లయిన నాయుచ్చుసమస్యను పూర్ణము నీయంజను ననియిట్లనియె. శ్లో॥ క్రియాసిద్ధి స్స త్వే భవతి మహతాం నోపకరణే' [సత్త్వంబు గల్గినమహాత్ములకుఁ క్రియాసిద్ధి గల్గు, నుపకరణంబులుగావలయుననునావశ్య కతయేమియు లేదు] అని నుడువఁగా వృద్ధుం డిట్లనియె.

* శ్లో. ఘటో జన్తస్థానం మృగపరిజనో భూర్జవనః;

వనే వాసః కందాదికమశన మేవందిధగుణః

అగస్త్యః పాథోధిం య దకృత కరాంభోజమహారే

క్రియాసిద్ధి స్స త్వే భవతి మహతాం నోపకరణే.

టీక. జన్తస్థానం = పుట్టినచోటు, ఘటః=కుంభము, మృగపరిజనః = మొక ములు పరివారముగఁ గలవాఁడు, భూర్జవనః=భూర్జవృక్షపుఁబట్టి వస్త్రముగాఁ గల వాఁడు, వనే=వనమునందు, వాసః=నివాసము. కందాదికం=దుంపలు మొదలగునది, అశనం =అన్నము, వివందిధగుణః=ఇవ్విధములగుగుణములగులవాఁడు, అగస్త్యః=అగస్త్యుఁడు, పాథోధిం=సముద్రమును, కరాంభోజమహారే = కేలుఁదామరపల్లంబునందు, యత్ = ఎందుచే, అకృతః=నిలిచెనో? తత్ = అందుచే, మహతాం=మహాత్ములకు, క్రియాసిద్ధిః= కార్యనిష్పత్తి-కార్యము నెఱవేఱుట, సత్త్వే=ప్రభావముండఁగా, భవతి=అగుచున్నది. ఉపకరణే=సాధనసంపత్తి, యుండవలయుననుట, న=అవశ్యకముగాదు.

తా. అగస్త్యుఁడు కుంభమున జనించినవాఁడు గాన జన్తస్థానప్రాబల్యము లేదు. తపస్వి యగుటచే నరణ్యవాసము సేయుటంబట్టి యారణ్యకములగు మృగములే పరిజనము వలెఁ దోడ్పడును గానఁ జరిజనమువలనం గలిగినప్రాబల్యమును లేదు. వల్కలములు భరించువాఁడు గాన దరిద్రుఁ డగుటంబట్టి ద్రవ్యబలమును లేనివాఁడు. వనమున నునికి యగుటంజేసి స్థానప్రాబల్యము లేదు. కందమూలాదులు భుజించువాడగుటంజేసి యన్నం దులవలన వై నదేహదార్ధ్యాదులును లేవు. ఇయ్యవి జన్తస్థానాదులు. మహాప్రభావనం పాదక మగుకార్య మొనరింపఁ జాలనివే యయ్యాను ఎంతటిమహాశూరు లైనను జేయుఁ గూడనిసముద్రచుళికిరణమును గుంభజమహర్షి యొనర్చెను. గాన మహాత్ములకుఁ గార్యము సిద్ధింప నుపకరణము లక్కరలేదు. మఱి వాగిప్రభావంబువలననే నెఱవేఱు చున్నవని భావము.

మిత్రావరణం లనుదేవతలకు నూర్వశిదర్శనంబు కారణముగాఁ జరమధాతుక్షరణము సంభవించ నది రెండుభాగము లయి యాగభూమియం దుండుఘటంబునందును

అని చెప్పిన విని రాజు నాతనితోకార్యంబునం గలసరసతకుం గడు నభినందించుచు బహుమూల్యంబు లయినపోడశమణులు గలహారం బొక్కటి యతనికి బహుమానం బొనరించి వృద్ధయగు కాంతం గాంచి యోయవ్యా యీసమస్యకు నీకుం దోచినది నుడువుమనఁగా నావృద్ధ యిట్లనియె.

* శ్లో. రథస్యైకం చక్రం భుజగనమితా స్పృష్ట తురగాః

నిరాలంబో మాగ్గ శ్చరణవికల స్సారథి రపి

ఘటబిః ప్రదేశమునందుచు బడగా ఘటాంతఃపతితబిందువుచే నగస్త్రుండును దనితరముచే వసిష్ఠుండును జన్మించిరి.

పూర్వము సముద్రమాదుఁ గొందఱు మహాకూరరాక్షసులు నేరి దాఁగి యప్పుడప్పుడు లోకములను బాధపెట్టుచు రాఁగా నది యెఱింగి యగస్త్యుండు తీరాభిశాయి యగుశ్రియశతం గనుంగొను నెఱుఁబున సముద్రనిఁ ద్రోవ యి మ్మని యడుగ నాతం దూరకుండినం గ్రద్ధండై యామహర్ని తనయోగశక్తిచే సముద్రనిం దనపుడిసిట నిమిషుకొనియాచమించెను.

ఈపురాణకథలు రెండు నియ్యెడ ననుసంధేయములు.

* టీక. రథస్య=అరచమునకు, ఏకచక్రం=ఏకచక్రము. ఇంచుక యొడ్డగెడవయినను భూమిం బడుటకు సిద్ధమయి యుండుననిభావము. భుజగనమితాః=సర్పములచేనియం త్రితములయిన, సప్తతురగాః = ఏడుగుఱ్ఱములు, రథమునకు విషమసంఖ్యగలగుఱ్ఱములు గట్టిన నది విషమగతిఁ జరును. అట్టివానిని సర్పములచేఁ గట్టుటయు మఱియొక కార్య విఘాతకము. మార్గః=త్రోవ, నిరాలంబః=ఆశ్రయములేనిది, త్రోవ మంచిదిగాను గతినముగానుండక యేవిధమయినపాకాదిదుర్లంఘ్యప్రతిబాధకము లుండినను నడుచుట కష్టమే. అట్లుండ నాత్రోవ నిరాలంబమే యయినచోఁ బ్రయాణముసేయుట యెంత కష్టమో తెలిసికొనవచ్చును. సూర్యుండు చనుమార్గ మాకాశముగాన నిరాలంబము. సారథిరపి=సారథియును, చరణవికలః = పాదములులేనివాఁడు అచారుఁడు, సారథియైన సమర్థుం డయ్యెనేని సాధ్యమగునంతవరకు సమర్థింప నగును. ఆసారథికిం బాదములే లేవు. అట్టివాఁడేమి సామర్థ్యము రథముతోలుటలోఁగానింపం గలండు. రవిః=సూర్యుఁడు, ప్రతిదినం=దినదినము, అపారస్య=దరిలేని, నభశః=ఆకాశముయొక్క, అంతం=కొనను, సూర్యేవ=చేరుచు నేయున్నాఁడు. కాన, క్రియా...కరణే=మహాత్ములకుఁ గ్రియానిష్పత్తి వారిప్రభావముఫలననే యగును? గాన వారి కుపకరణములు గావలసినయావశ్యకత లేదు.

రవి ర్యాత్యే వాంతం ప్రతిదిన మపారస్య సభసః

క్రియాసిద్ధి స్స త్వేభవతి మహతానోపకరణే.

అని పల్కంగా విని రాజు నాయమం గరము సంతసించి పడునే డేనుగులను విడురథంబులను బహుమానమిచ్చి కుమారుని గనుంగొని నీవును నుడువు మనఁగా నాకు మారుం డిట్లనియె.

* స్తో. విజేతవ్యాలంకా చరణతరణీయో జలనిధిః

విపక్షః పౌలస్త్యో రణభువి సహాయాశ్చ కపయః

పదాతి ర్మగ్నోస్తా సకల మపథీ గ్రాక్షసకులం

క్రియాసిద్ధి స్స త్వేభవతిమహతానోపకరణే.

తా. సూర్యుఁడు తాను ప్రతిదినమును బ్రయాణముచేయవలసినచోటు దరి లేనియాకాశము. దీనియందు దినదినము సంతయుం బ్రయాణము తప్పక చేయవలసి యున్నది. ఇట్టితుదముట్టనిచోటం బయనమునేయుటకుఁ దగినసాధనసంపత్తి లేదు. రథమునతో యొంటిచక్రము. గుఱ్ఱములు విషమములు. అవి భుజంగములచేఁగట్టంబడి యున్నవి. నిలువ వీలాలేనిది త్రోవ. రథముతోలేడువానిఁగి గాట్ల లేవు. ఇట్లు సాధన సంపత్తి లేకుండినను సూర్యుఁడు ప్రతిదినము నపార మగునీయాకాశమునందుం బ్రయాణముచేసి తుదముట్టుచునేయున్నాఁడు. కాన మహాత్ములకుఁ గ్రియానిష్పత్తి వారి ప్రభావంబువలననే గలుగును గానవారి కుపకరణములతో నక్కరలేదు.

* టీక. విజేతవ్యా=జయింపఁదగినది, లంకా=లంకానగరము. నలుగడలజలదుగ్గా వృతమైయుండునదిగాన జయింపనసాధ్యమయియుండును. చరణతరణీయః=కాలినడకచే దాటవలసియుండునది, జలనిధిః=నముద్రము. కాలినడకచే నముద్రమును దాటుట దుస్సాధ్యము. విపక్షః=శత్రువు, పౌలస్త్యః=రావణుఁడు. వీఁడును రానుఁగలం గెల్చిన మహావీరుఁడు. పగతుండును మహాప్రబలుఁడై యున్నాడనుట. రణభువి=యుద్ధభూమి యందు, సహాయాశ్చ=సహాయ లన్ననో, కపయః=కోతులు. చంచలస్వభావము గలిగి యొకదానితో నొకటి సేరకయిండుకోతుల సహాయముగా నుంచుకొని యుద్ధమునకుం గడంగినచో నెట్లు జయము గలుగునో తెలిసికొనవచ్చును. మర్త్యః=మనుష్యుఁడును, పదాతిః=వాచానాదులలేకాళ్లి చేనడుచువాడునగు, అస్తా=ఈశ్రీరాముఁడు, సకలం=సమస్తమగు, గ్రాక్షసకులం=గ్రాక్షససమూహమును, అపథీ=చంపెను. కాన మహాత్ములకుం గ్రియానిష్పత్తి వారి ప్రభావమువలననే గలుగుగాన వారికుపకరణములతో నక్కరలేదు.

అని వాక్రవ్యగా నాతఁడు నుడివినష్టోకమునకు నపరిమితామోదంబునం జేలం గుచు రాజు వారు మువ్వరు నుడివినష్టోకముల తత్తరోత్తరము రసపుష్టి గలిగియుండుటను జ్ఞాపించి కుమారునికిం బదునెనిమిది గజేంద్రములను బహుమతియిచ్చె. అంత నా మువ్వరకడ,

గీ. సౌకుమార్యవిలాససారసర్వస్వ మై మించుచుదీవియఁ బోలు మేనీదాని

శృంగారపూరతరంగమాలికలయి కొమరుమిత్రమనిలాసములదాని

నభినవతారుణ్యవిభవసారం బయి భానురం బయినరూపంబుదాని

పూర్ణేందుచంద్రికాపూరనంభార మాలావణ్యమున మించులక్ష్మీదాని

ప్రణయరసపూరకలలభరితలలిత, మధురదరహాససౌభాగ్యమంధరంబు

లగుచు సిగ్గున ననదు కాద్యంబు పొడము, క్రైలుఁగ్రేఁగంటిమాపులఁగించుదాని.

గీ. కరుణిఁ గనుఁగొని భోజిండు తనమనమున, నీసరోజాక్షి భారతీసీరజాత

లోచనానవలీలావిలాభనీయ, సౌకుమార్యాకృతి యటంచు సంస్తుతించి.

గీ. దేవి యీనమస్యఁ దెల్పుఁజాలుదువె నా, నాసరోజినేత్ర యధరవిద్రు

మంబు కెడల లేనిమధురంపుఁబల్కుల, ననియె మందహాస మందగింప.

ఓదేవా వినుము.

* ఖ్లో. ధనుః పౌష్ణం మార్శి మధుకరమయీ చంచలదృశాం

దృశాం కోటో బాణ స్సృహృ దపి జడాత్తా హిమకరః

తా. జయింపవలసిననగర మన్ననో నలుప్రక్కల జల మావరించుటచే దగ్గఱకుం బోఁగూడని లంకాపట్టణము. కార్జునే నడిచి నడుమ నముద్రమును దాటవలసి యున్నది. ఇది దుర్లంభము. శత్రు వన్ననో దేవాసురులం జయించినపాలస్త్యుఁడు. శత్రువైనను సుసాధ్యుఁడు గాఁడనుట. సహాయసంపత్తి కోఁతులగుటచే నుపయోగపడనిది. రాముఁడు తాను మర్త్యుఁడును పదాతియునగువాఁడు నమస్తరాక్షసులకులమును సంహరించెను. కాన మహాత్ములకుం గ్రియానిష్ఠుఁడై వారిప్రభావమువలననే గలుగును గాన వారి కుపకరణములతో నక్కర లేదు.

* టీక. ధనుః= చాపము, పౌష్ణం= పుష్పమునంజేయంబడినది. చాపమునందు దాగ్ధ్యము లేకపోయిన బాణములు ప్రయోగించుట నుకరముగాదు. అట్లుండఁ బుష్పమే ధను స్సృహృ నేని దానింగొని యేమి సేయఁకాలను. మార్శి=నారి, మధుకరమయీ= మధుకరములమయము. నారి సరి లేనిచో గుఱిశిష్టి బాణములు నిరర్థకము లగును. మధుకరము లొకదానితో నొకటి సంబంధింపక చెల్లాచెద రగును. అట్టి నారి యుండి యేయుపయోగము నుండదు. చంచలదృశాం=చలములగు కన్నులుగల స్త్రీలయొక్క, దృశాం =

స్వయం చైకోఽనంగ స్సకలభవనం వ్యాకులయతి
క్రియాసిద్ధి స్సత్వే భవతి మహతాం నోచరణే.

కన్నుల, కోణః=కొన, బాణః=బాణము. భనువును గుణము నట్లుండినను బాణమైనను నిభృతముగ నున్నదో యనగా నదియు లేదనుచున్నది. స్వభావచంచలము లగుకన్నులు గల కలువకంటులకునుగోన తంత నిభృతమైయుండును? బాణమో యిట్టిది. ఇట్లు సాధన సంపత్తి లేకపోయినను సహాయసంపత్తియైన నున్నచో యన నదియు లేదనుచున్నది. సుహృదః=సెయ్యుండును, జడాత్మా = జడమయిండును, హిమకరః = చంద్రుడు. దీనికి జడస్వభావము గలవాడనుట ప్రకృతోపయోగియైనయర్థము. జలమయిండునుట విరోధపరిహారార్థము. జడుండు సహాయపడుటవలనం గలుగునుపయోగం జేమియు నుండదు. అట్లయ్యును దానుగాని తనవారుగాని యున్నం గార్యసిద్ధియగును; అదియు లేదనుచున్నది. స్వయంచ=తానును, ఏకః=తనవారెవ్వరునులేనియొంటిరి. మఱియును, అనంగః=అంగము లేనివాడు. తనవారుండియు శరీరదాగ్ధ్యము గల్గియు కష్టతరసాధ్యము లయినపనులు సేయుట దుస్సాధ్యమే. అట్లుండఁ దనవారును లేక, శరీరదాగ్ధ్యమువరకుంబోనేలే? మొదటి శరీరమే లేక యుండువాని కేవల యగు? అట్లుండినను సకలభవనం = నమస్త లోకములను, వ్యాకులయతి = వ్యాకులపఱుచుచున్నాడు. మన్తధునికివశంవదుడయి వ్యాకులపడనివాడు లోకముం దెవ్వడు లేక యుండుడెని.

మన్తధుండు సకలభవనములను వ్యాకులపఱుచుచున్నాడనుటకు బ్రబోధచం ద్రోదయ మనునాటకమునందు సంస్కృతమున కనురూపముగ నారచించినయాంధ్రీ పద్యము. మన్తధునివచనము.

చ. సురపతి యాయుహల్య యనుశోభనగాత్రికి జారుడయ్యె నా

సరసిజగద్భుండాత్మసుత సమృద్ధిఁ గూడె నిశాకరుండు దా

గురుసతిఁ బట్టె దుష్పథముఁ గోరి భజింపనివాఁ డెవండు దు

ర్ధరపటుమచ్చరావళినితాంతసమాకులమానసంబునన్.

మఱియు నే నాంధ్రీకరించిన సంకల్పచారోదయ నాటకంబునందు,

చ. తరుణినిఁ బ్రీతి నాద్యుండు విధాతయె దాల్చిన నాల్గమోములన్

వరతను వయ్యె నెప్పటికి వామపుభాగము నాపురారికిన్

వరమ ము వైనతత్వ మది పాల్పడియున్నది గాదె గోపికా

తరుణుల కెవ్వ రిభువిని దర్శకవశ్యులు గానిభూదుషన్.

తా. లోకమున నలంఛనములు సేయుటకైన సాధనసంపత్తియు సహాయసంపత్తియు మిత్రగణంబులతోడనాటను బండుగులయానుకూల్యంబును తాను దృఢదేహుండై

అని చెప్పిన విని యాతస్త్విశిరోమణి నుడివినపద్యభావమునకు సభాసదులు కరము శిరఃకంఠనము గావించిరి. భోజాండును బ్రమోదభరితమానకుండై తాధరించుకొనియుండిన సర్వాభరణములను దీసి బహుమతు లొసంగె. లీలావలీదేవియు నాపద్యభావగంభీరత కాత్మసలరి యాతరుణీశిరోమణిని దనకడకు రప్పించి యాకాంతకుఁ దాఁ దాల్చియుండు భూషణముల నన్నింటిని దానికిఁ గైచేసి చందనకుసుమతాంబూలాంబుల నొసంగి యా మువ్వరకడకంపెను. అంతట నా తరుణి తనవారలకడ నిలువబడి పలుమఱు విరజాంబుజం గనుంగొనుచుఁ దనమనంబుననుండు కొన్ని యర్థంబులు ప్రస్తాపించుటకుఁ గోరిక గల దాని చందంబున నభినయింప నది గనుంగొని రాజు నోపుత్రీ విరజాంబుజానీవు విదుషీ శిరోమణి నుచితవస్తువుచే సంభావింపుము. ఇప్పుడుద నీవలన నెద్దియో యపేక్షించుచున్నట్లు దోఁచెడిని. అని నుడివిన విరజాంబుజయు దనతండ్రివచనంబులు వినయంబునం గైకొని యాతనితో నోతండ్రి యీభామాలికం బపేక్షించువస్తువు నేనొసంగుటకు సిద్ధపడి యున్నదానను. ఇచ్చినవస్తువున కేభంగమును గలుగనీక రక్షింపందగుభారము సీద. అందుల కభిమతింపితివేని యీజాలుదు నన; సభాసదు లది యేమివస్తువో యని యనుకొనుచుండ భోజాండు నోయమ్మ నీవచనంబునకు మరల్పుగలదా? నీయభీష్టంబు నడిపెదను; అని వాక్రుచ్చెను. అంతట విరజాంబుజయుఁ దండ్రిం గాంచి యోయయ్య యీమానవతి నుడివిన పద్యభావమునకుఁ బారితోషికంబుగ నొసంగందగినవస్తువు లీభూషణాదులుగావు; రాజ్యంబును గాదు; ధనంబును గాదు. మఱి నేను నన్నే యీ కామినీలిలకంబున కొసంగం జను. ఇందుకీ వభిమతింపదు జను ననిన భోజాండును గరము సంతసించి యోపుత్రీ యీకాంతామణిని బ్రయసఖినిగా నంగీకరింపు మదై న నీమనోరథంబు సిద్ధప్రాయంబ యని వల్కిన సభాసదు లెల్లవారును విదుషీశిరోరత్నం బయినవిరజాంబుజకు సీరసికావతంసం బయినమానీసీరత్న మనుంగుండెలి యగుట దగు నని నుడివిరి. కాళిదాసాదులును కరము సంతసించిరి. విరజాంబుజ యంతటఁ దానుండెడుస్థలము నుండి కదలి యాకాంతకడకుం బోయి యానాతికేటదమ్మి దనకేలం గీలించి ప్రియసఖి! యిదినుత నీవు నాకుం బ్రాణతుల్యురాలవు. నీవైదువ్యం బనికరదుర్లభంబు; ఇంక నాకదన యుండి కావ్యామృతరసా యుండుట యిట్టివి కావలసియుండ గొప్పకార్యముల కివి గావలయు ననుట యనాదరణీయము గాదు. ఈమన్మథుడు తాఁజేయుకార్యము నమస్తలోకములను వ్యాకుల పెట్టుట; గాని సాధారణముగాదు. ఇట్టి మహాకార్యమునేయ సాధనసంపత్త్యాదులులేవు. అట్లుండిన నప్రతిహతముగ నన్ని లోకములను వ్యాకుల పెట్టుచున్నాఁడు. కాన మహాత్ములకుం గ్రియానిష్పత్తి చారిప్రభావమువలననే యగుంగాని యాభకరణములతో నావశ్యకత లేదు.

స్వాదనంబునను సంగీతవిద్యావి నోదనంబునను భరతాగమపారీక్షితాప్రదర్శనంబునను నా కనుకూలవై ప్రసర్తింపు మనిన నాదేవియు విరజాంబుజను గరము గారవించి యోరాజపుత్రీ సీనర్వవిద్యాచతురత్వం బఖిలదిశల నందఱు సంస్తులింప విని సీతోజెలిమిఁ గోరి వచ్చితిని. నాభాగ్యవశంబున నది యిప్పుడు నాకు సమూహం. కృతార్థమైతి నని నుడివెను. అంత రాజును మహాకవుల వీడ్కొని విరజాంబుజతో లీలావతి వెనువెంట నేలేర నారాజిసౌధంబునకుం జని యధోచితాభ్యవహారానికృత్యంబులను దీర్చుకొని లీలావతి వినుచుండ విరజాంబుజతోడల్లి సీ వింకం బూర్వపుఁదెఱంగున నఖిలమనుజ నయనగోచరత్వంబు నందక రాజకన్యకోచితం బగుకన్యాంతఃపురంబున నుండం జనును. జనసీజనకుల మమ్మం జూడఁగోరితివేని సీదాసీజనులచేఁ దొలుత మాకు వృత్తాంతంబుఁ బుత్తెంచి మాముదలఁగొని రాఁజనును. జగన్మాత యగుభూవనేశ్వరి పాదారవిందార్చనంబు నకు నేఁగవలసినప్పుడు నాదేవీమందిరంబున దాసీజనంబుంగొని లాఁతివారలు లేకుండం జేసి యాజగన్మాతను దర్శింపం బోవుచుండునది. సీయాదేశంబునం బ్రవర్తించుచుండు చెలల నూర్పురు కన్యకల నేర్పఱిచి యున్నాడను. సహస్రసృఖ్యంబులు దానదాసీ గణంబులు నిన్నుంగొలుచుచుండును. రాజకన్యకలు రూపలవణ్యాదిగుణసంపన్నలగువారు యౌవనావార్థ్యంబు గలిగినదాదిగఁ బరపురుషుల కక్షిగోచరత్వం బందుట మంచిది గాదని క్షత్రులవృద్ధు లీకట్టడ నేసియన్నవారు. పూర్వపరికల్పితమర్యాదాపాలనంబును గావించుట యుత్తమలకుఁ జిత్తవిరోధంబు గాదు. సీవును వయోరూపలవణ్యాదిద్యా వ్రైభవంబులఁ దుల్గులగు సీనూర్పురుసఖులతో ననుదినమును గావ్యగీతకళావినోదంబులం బ్రొద్దుపుచ్చుచుండవలయును. అనిచెప్పి యందుకునస్తులించినవిరజాంబుజను నూతనముగ నిర్మితంబై యందుకన్యకాంతఃపురమునం బ్రవేశపెట్టి యప్పుడప్పుడు వైపరీమానికితో నుండనగునని లీలావతి కాజ్ఞ చేసి తాను తనగృహంబునందు సుఖంబున నుండెను. ఇట్లు కొన్నిదినంబులు గడచె.

శుకశారికలుదెల్పిన విరజాంబుజవృత్తాంతము

ఒక్కనాఁడు భోజిభూపతి లీలావతీసౌధంబునందు భోజనానికృత్యంబులు దీర్చు కొని వెన్నెలబయట నమగ్నియందుదంతపుఁగోళ్ల మంచంబుపయిం బరుండి లీలావతి యం దిచ్చునాకుమడుపు లందుకొని విడెముసేయుచు నాదేవీముఖంబున నించుక చింతాకులత్వం బుం గనిపెట్టి యోదేవీ పూర్ణ నుభాకరబింబంబును నయిత మధఃకరించునట్టి సీమోమున సీదినం బొకించుక విన్నఁబాటు చూపట్టుచుండుటకుం గళం బేమి! పరిజను లెవ్వరేని సీ యాజ్ఞాతిక్రమణంబు సేయరుగదా! అని యడిగిన నాదేవియు నిట్టనియె. ఓప్రాణనాథా సీవు నన్నుఁ బ్రాణాధికఁగాఁ దలంచియుండఁ బరిజనులం దెవ్వరేని మదాజ్ఞావిలంఘన మను

మాటయైన రానిత్తురా? మదీయ-చింతాజ్వరంబునకుం గారణం బొకటి గలదు. అది యెది యని యంటిరేని విన్నవించెదను. మనకూతురు విరజాంబుజ బాల్యం బతిక్రమించియోవ సంబున నున్నది. కన్యక కష్టాదశవర్షంబుల ప్రాయమప్పుడు సంపూర్ణమగు నవయవసౌష్ఠ్య వంబు గల్గి నాయకోపభోగ్యదశం గాంచును. అట్టిసమయంబున నతివతు మనోహర సమాగమంబు లేనిచోఁ దదీయతారుణ్యంబు సఫలంబు గాదు. ఇందు మీకేజెప్పంగల దాననే! మనము సర్వవిధకామంబులనునుభవించుచు యోవనప్రాదుర్భావబంధుర యయిన తనూజాత నూరక యింట నుంచుకొను టన్యాయముకాదే! యని యనిత మేను జింతించెదను; ఇది యిప్పుడు మీతో విన్నవించితిని. ఇం దాలస్యంబు సేయక యనురూపవర సంపాదనమున దానినుగుణగణంబు సార్థకంబు సేయం జనును. అని చెప్పగా విని భోజ భూపతియు నిట్టూరుపు విడిచి యోదేవి యేను సీయర్థంబున ననుదినము చింతించుచుఁ గర్తవ్యతానిశ్చయంబుఁ గానక యున్నవాడను. మనవిరజాంబుజ యన్ననో సర్వవిద్యల యందును సాటిలేక యున్నది. ఇట్టియొకన్యక కనురూపవిద్యావయోరూపప్రాగల్భానీ దుల నొప్పురాజకుమారుం డెవ్వఁడును గనంబడఁడు. విద్యావిహీనునికొండె నల్పవిద్యుని కొండె నొసంగెదమేని యిది వానితో నసురక్త యైసుఖంబు నొందుచు సంసారంబు సేయ దనుట నిశ్చయము. ఇందు కొకకథ గలదు. అదియనతిచిరకాలంబునన జరిగినది. అది నీకు వినిపించెదను; వినుము. దక్షిణావధంబున భద్రగిరి యనునొక పురంబుగలదుగాదా! దానిని పరాక్రమభద్రుం డనునరపతి యేలుచుండు. అతనికిఁ గాంతచందనుఁ డనుకుమారుం డుద యించె. వాని కానామంబు తదీయాకారంబుం గాంచి తల్లిదండ్రులు కెట్టినది. అతఁడు శైశవంబునఁ దనయ్యాడుబాలరతో నాడుకొనుచు నాటలయంద మరగి యథాకాలం బునఁ దనజనకుండు విద్యకఱుపుట కని నిర్ణయించియొంచినగురుజనమును వంచించి కన్నులకుం గానంబడక; విద్యయం దభీరుచి యించుకేనియు లేకుండుటకు వగచి యాచార్యులు పలుమఱు నెప్పిదను వినక; వారలనిరాకరించి యగద్బాలకులతో నహంసాచారంబు సేయుచుండెను. భద్రగిరియు గురువులవలనఁ దనకుమారునిమూఢత్వంబు విని కర మను తపించి చేయునదిలేక యూరకుండినం గాంతచందనుండును దుర్దనసహవాసంబున నగర జనంబులకు బాధలు గల్పింప నుపక్రమించినం గాంచి రాజు వానిొ బిలిపించి యోరీ నీ వంటి విద్యావిహీనుండగు కుమారుండు బ్రతికియుండం గన్నులఁ గాంచుచుండునంతటి కష్టంబు నాకు వేటొండేమియు లేదు అని విసికికొనిన నాకాంతచందనుండు విని తన తండ్రి తనవయి సేవగించుకొనుటకు వగచి యొక జనకుని మోముఁజూడఁగూడదనియొంది యాపురంబు వెడలి దేశాంతరగతుండై యాయాదేశంబులు గలవిశేషంబుల నారయుచు

చుం గొన్ని దినంబు లందుండెను. తత్పురపాలకుండగు నలకానాథుం డను తోనికూతురు యావనము వచ్చుపరువంబును సమస్తవిద్యావైకారద్యంబును గలిగి కళావతి యనుపేరఁ బరంగునది యొకనాఁడు సాయంసమయంబునఁ దనయుండుసౌధోపరిదేశంబునందు సవ యన్యలతోఁ గందుక క్రీడావినోదంబు నలుపుచుండ నాసౌధంబుక్రింది కీరాజునుతుండు నని యారాజునుతంగంచుచు నిలువంబడియుండిన నాకళావతియుఁ గాంతచందనునిం గనుంగొని తదీయరూపంబున కచ్చెరువంది యీ యాకారంబునకుం దగినబ్రజ్ఞ యితని కుండకపాదు; ఈతని నేను వివాహంబుచేసికొనవలయును అని యెంచి తాను సర్వ విత్యాచతుర యగుటంజేసి యితనికిఁ దనయభిప్రాయంబు నెఱింగింపఁ గోరి తనకర్ణంబున నుండునువర్ణమయంబగు చెవ్వాకుదీసి దానియందల క్తకరసంబున నిట్లు వ్రాసెను.

క. ఓనవమన్నధ పాంథుండ, యీనది దాటుటకు నీకు నీరేయ దగున్

నూనకర సేవకుం జను, మానితవేతననికుంజమండపముకడన్.

అని వ్రాసి యదియు విసరి వేసెను. ఇంతలోఁ బెజకాంత లయ్యెడకుం జను దెంచిన వహ్వారలం గనుంగొని రాజపుత్రియు గృహంతరంబునకుం బోయెను. ఆ కర్ణ పత్రంబుచు గైకొని రాజకుమారుండు విచ్చిచూచి తన కక్షరములు తెలియవు గాన దీసి కొని చని యా యూరం బడి పెట్టుకొనియుండు నొకకుమ్మరోగికిం గాన్పించి వృత్రాంతముఁ జెప్పెను. వాఁ డది నదివిచూచుకొని రాజపుత్రి సమాగమంబునకుఁ దా నానచేసి కపటంబుగ నాచందనకాంతుని కిట్టనియె. ఓరీ రాజకుమారై నీ కీకమ్మయందు వ్రాసి యుండువృత్రాంతము వినుము. నీవు రాజస్త్రీ యైనతన్నుం జూచినందుల కది నీయందు దయగల్గి నీ కొకహితంబు దెల్పుచున్నయది. అది యేమంటివేని? నీవు తన్నుఁ జూచిన యర్థంబు దానిచెలులు తెలిసికొనిరఁట. వారు రాజున కీవృత్రాంతంబుఁ దెల్పెదరు. రాజు కొవ్వొంది నిన్ను శిరఃఖండనంబునీయును. కాన నీ విప్పుడ మఱియొండు నగరమునకుం జనునది. నాయం దాశపడి నాకై శిరశ్చేదంబుఁ గాంచఁబోయెదవే! యనుపాపచింతచే సీగతి నీ కెఱింగించితిని. అని యీ కమ్మయందు వ్రాసియున్నది యని కుమ్మరోగి నెప్పుఁగా విని రాజకుమారుం డూరువిడిచి పాఠిపోయెను. అంతఁ గుమ్మరోగియు రాజకన్యకా భోగంబున కువ్విశ్రులూరుచు రాజకుత తనపద్యమున నీనిశీఢసమయమునం దీచిరముదగ్గఱం బాణు నదితీరమునం బ్రబ్బలితీ గల నడుమనుండుమండపమునకుఁ దా వచ్చెదనని సందేశ మిచ్చినది గాన నే నయ్యెడకుం బోయి యుండఁ జనునని యెంచి సుగంధంబుగల నలుఁగుపిండి పూసికొని స్నానమాచరించి మేలైనవస్త్రంబులు ధరించి చీకటి వడఁగానే బయలుదేరి యామండపముకడకుం జని యుం దొకమూల నొడుగుకొని యుండిను. కళావతియుఁ దనచెలుల వై శ్రమయింటి కంటి స్నానంబుచేసి సర్వాధరణిభూషితయై రస

వదన్నంబు భుజించి తనకాంతునికన్నం బెత్తించుకొని వేషాంతరంబుఁ దాల్చి నిశీఠ సమయంబున దాసీద్వితీయయై వెడలి యూరికి వెలుపల నదీసమీపముననుండు వేతసీ కుంజమండపమునకుం బోయి మోహవేశంబు తలకెక్కియున్నదిగానఁ దనప్రాణనాయకుం డెయ్యొడ సున్నాఁడో యనివెనకి యామండపంబున నొకచో నుండుకుష్మరోగి జీకటియగుటంజేసి తెలియక రాజపుత్రుండని గాఢాలింగనంబుఁజేసికొన నా కుష్మరోగి యొడల నుండుకురుపులు పగిలి చీమును నెత్తురును గారి యవి యత్రిపాలవలెఁ దన శరీరమున కంటుకొనుటయుఁ బనసశలాటుకంటకములవంటి వానియొడలిపక్కులు గ్రుచ్చుకొనఁగా నా నుందరి యేవగించుకొని తేరిచూచి యిది యేదో మోసమని యెంచి వాని యసహ్యమగు దుర్గంధముచేతను బూర్వము నెప్పినగుణంబులచేతను దావలసిన రాజపుత్రుండు గాఁడని నిశ్చయించి యసహ్య మగుచింతాభరంబున నొచ్చి యచ్చిటుత ప్రాయంపుఁగన్నియ తననన్నమును రోసి తక్షణమ ప్రాణంబులు వదలెను. వెంట వచ్చిన దాది భయార్థితయై తాఁగొనివచ్చిన పెద్దెలోనియన్నము మొదలగువాని నా కుష్మరోగి యెదుటఁ బారవేసి కుమారికాశవంబు నా పెట్టియ నిడుకొనిచని కన్యాంతకపురంబున మంచమువయిం బరుండఁబెట్టి ఆకస్తికముగ రాజుకూతురు మరణంబునొందె నని యెఱింగించిన రాజును తత్పత్నులును దుఃఖించి దానికిఁ బరలోకక్రియలు నిర్వహించిరి. చందనకాంతుండును రాజపుత్రికాహృతమానసుం డగుటంజేసి దానిం గాంచ నగు నన్నతలంపుతోఁ గొన్నిదినంబులు గడచినయనంతరము మరల నాయూరికి వచ్చి క్రమక్రమముగ బయల్పడియున్న రాజకన్యకావృత్తాంతంబు విని తనకై యాయ్నితి ప్రాణత్యాగంబుఁ జేసినచోటికిఁ జని తానును ప్రాణంబులు వానెను. మిటివా యోదేవీ విద్యయెఱుంగనివానికిని విద్యావతికిని సమాగమం బివ్విధి ననర్థకరం బగును. మనవిరజాంబుజ కనురూపుండగు విద్యద్రాజకుమారుని నారయుచుఁ గాలంబుఁ గడపెదను. అని యిట్లా భోజభూషణియు నతనిదేవియు సంభాషణంబులు సల్పుచుండఁగా నొకకారిక యతి త్వరితగతిం జనుచెంచి లీలావతిహస్తంబును వ్రాలఁగా నాయమ దానిని దువ్వ్వఁచుఁ జక్రైరలునెట్టి ముంజేతి కెక్కించుకొని యుపశాలన మొనరించుచుండ నాకారికను వెంబడించుకొని యొకశుకంబు ననుచెంచి టేనిముంజేతిపయిం గూరుచుండ నందు కలరి రాజును దానికి బింబఫలంబు లామెత లిత్తు తనకరకాఖిలం దువ్వ్వఁచుడెను. అప్పుడు లీలాదేవి తాను తనకూతు కనురూపగుణవిభవంబులుగలమగం డెవ్వఁ డెక్కడ నుండు నని చింతించుచుండునది గాన నుబుధుపాకకు నాకారికం గాంచి యొకపద్మంబు నెప్పుమని యనునయింప నది యి టసియె.

1 శ్లో. వాన ప్రదేవ వపుషో వలయం తదేవ హస్తస్య సైవ జఘనస్యచ రత్నకాంచీ,
వాచాలభ్యంగమభేగే సురభౌ సమస్త మ ద్యాధికం భవతి మే సఖ కిం నిధానమ్.

అని చెప్పిన విని భోజభూపతి లీలావతిం గాంచి యోదేవీ యీపద్య మొక నాయిక పురుషానురాగము వొడమి తత్సమాగమముఁ గాంచక సిగ్గున దనమనోరథంబు ప్రియసఖులకు సయితము వట్టియింపవలక తనప్రాణతుల్య యగుసఖితోఁ దనవిరహవేదనం దెల్పుటకుం జెప్పినయదిగాఁ దోచుచున్నది. కార్యమనుమదనాపస్థ యీనాయిక తా ననుభవించుచుండునట్లు నెప్పిన యీ పద్యమునకు గలభావము సహృదయహృదయంగ మంబై యున్నది. ఈ నాయికయు సకల కావ్యవిచక్షణయై యుండనోవు. సర్వనాటకాలంకారములు గామకాస్త్రంబు నీ కుమారికకు హృదయగతంబులై యుండకపోవు. చక్షుః శ్రీతిమనస్సంగాదులఁ దెల్పుపద్యము లింతకంటె రసవంతంబులై యుండు. అది యట్లుండనిము. ఈ శుకం బేదేవి నుడువం గలదా! ఖరీక్షీంతము. అని చెప్పి తన చేతివయ వ్రాలియుండుశుకమును తెక్కులుదువ్వి ముద్దిడుకొని నీవు నొకపద్యంబు నుడువుమా! యనిన నా శుకం బిట్టనియె.

2 శ్లో. జగతి జయిన ప్రేలే భావా నవేందుకళాదయః

ప్రకృతిమధురా స్సంలేఖ వాస్యే మనో మదయంతి యే

1 దీనికి సరియయిన తెలుఁగుపద్యము.

ఉ. వీరయు మున్ను గట్టినద చేతుల నొప్పెడకంకణంబులున్

దీరగురత్నకాంచి యుపతీమణి తొల్లట నున్నదేకదా

భూరిమదాళిరూంకరణపూర్ణవసంతమహోత్సవంబులన్

వేటుగఁ దోచె నిన్నియును వింతలు! కారణ మేమి దెల్పవే.

టీక. నాయిక తన ప్రియసఖితోఁ జెప్పుకొనుచున్నది. సఖి=చెలియా, వపుషి = మేనికి, వాసః=వలవ, తదేవ = ముందుధరించుకొనియుండునదియే. హస్తస్య = చేతికి, వలయం = కంకణము, తదేవ = అదియే. జఘనస్య = కటితటమునకు, రత్నకాంచీ = రతసంపు మొలనూలును, సైవ = అదియే. వాచాలభ్యంగమభేగే = రొదలునలుపుచున్న తుమ్మెదలచేత నతిమనోజ్ఞ మైయున్న, సురభౌ = వసంతరువును, అద్య = ఇప్పుడు, సమస్తం = ముందుచెప్పిన వస్త్రకంకణకాంచీకలును తక్కుంగలవియును, మే=నాకు, అధికం భవతి=అధికమగుచున్నది. పదులగుచున్నదనిభావము. దేహమునకు వస్త్ర మధిక మగుచున్నది; చేతులకుఁ గంకణములు పదులగుచున్నవి. మొలకుఁ గాంచియు పదులగుచున్నది; యని యర్థము.

2 టీక. జగతి = ప్రపంచమునందు, ప్రేలే=అయా, నవేందుకళాదయః=అభినవచంద్రకళాప్రముఖంబులగు, భావా=వస్తువులు, జయిన=మన్న, ధునికి సహాయము లగుచు

మమతు యదియం యాతా, లోకే విలోచనచంద్రికా

నయనవిషయం జన్త నృప్తి౯ నవీవ మహోత్సవః.

అని యాశుకము వల్లిన విని భోజాండు లీలావతితో నోడేసి ఈ శుకంబు నుడి వినపద్యంబు వింటివే! ఒక శృంగారి యగుపురుషుండు తనకుం దగిన నాయికారత్నంబు నొక్కదానిం దొలుతఁ గాంచినవిశేషములు దననర్చ సఖునితోఁ జెప్పకొనుచున్నాఁడు. ఇతండు రసికాగ్రజులైన యుండువాఁడు. లోకమున విరహిజనులను లోఁబఱచు కొనునట్టి నవేందుకళాప్రముఖుంబు లయినమనోహరవస్తువులును, దౌత్యకృంబుఁ గలి గించునట్టి తక్కినవియు నుండిన నవి తన కింపుఁ బుట్టింపఁ జాలవు. ప్రకృతపుంగన్నయ గన్నులకు వెన్నెలవలె నింపు జనింపం జేసినయది. దానిం గాంచుటయ యీ లోకంబున మహోత్సవము. అని నుడువుచున్నాఁడు. నాయికానాయకులకుం జన్మఃప్రీతియు మన స్సంగంబును గలిగినయర్థం దిది. ఈకారిక పచియించుపద్యంబు నెప్పిననాయకయు, ఈ శుకము పఠించుపద్యము నెప్పిననాయకుండు నన్యోన్యప్రణయరసపాశబద్ధాశయులై యుండురేని రసికజనక్లామాపాత్రతం బడయుదురు. ఓడేసి నాతలంచిన యీ యర్థంబు యథార్థం బగునేని యీ రసికశిఖామణులకుం జరిగిన యనంతరవృత్తాంతంబు కరము రసావహంబై యుండకపోదు. ఇట్టి మహోదారులచరిత్రంబుకంటె శ్రోత్రపేయం బే మున్నది? మనకు నిది యత్యుత్సాహజనకంబు యనిన లీలావతీదేవియు నవ్వుచు కారికం గాంచి యోతమాలికా యీ శుకమువచించిన పద్యంబుకంటెఁ గడు రసవంతంబైన

విరహిజనులను లోఁబఱచుకొనుచుండునవి ; ప్రకృతిమధురాః = స్వాభావికముగ మనో హరములగునవియును, ఆశ్లేఃసా మనంబుననుండు ప్రియతమకంటె నితరములును, యే మనోమదయంతి = మానసంబునం దౌత్యకృంబుఁజేయుచునవి, సుత్యేవ = ఉండనేయు న్నవి. దానినిఁ జూడనివారికి మనంబున నౌత్యకృంబుఁ గలిగించునవి యంతియకాని దానింగాంచినవారి కివియాత్యుక్త్యాపాదకములు గానేరవు. మమతు = నాకన్ననో, ఇయంవిలోచనచంద్రికా = ఈ కన్నులపండువు, నయనవిషయం = కన్నులకు గోచరత్వం బును, యాలేలియత్ నవీవ = చెందెననుటయే, అప్తి౯జన్తని = ఈ జన్మమునందు, మహోత్సవః = గొప్పయుత్సవము.

స్వభావమధురంబు లగుటజేసి మనంబు హరించుచు మనఃకునికి నహాయములై విరహిజనులను లోఁబఱచుకొనునట్టివి యగునభివచంద్రకళాప్రముఖుంబు లయినవస్తువు లును యనన్యన కుత్యుకత్వము వుట్టించునట్టియభీష్టనాయికేతరవస్తువులును బెక్కులున్నవి. అవి యెల్లను నా మనస్సున కింపుఁ బుట్టింపలేవు. మఱి కన్నులపండు వైనయూకన్నె నాకుం గనంబడుటయే నాకీజన్మమునందు మహోత్సవంబు. అని తాత్పర్యము.

పద్యం బొక్కటి నుడివి వెండియు శ్రవణంబులకు సంతసంబు గల్పించుమని ప్రేరేపించిన నాకారిక యిట్లనియె.

* స్తో. పరిమృదితమృణాళిష్టాన మంగం, ప్రవృత్తిః
కథ మపి పరివారప్రార్థనాభిః క్రియాను
కలయతిచ హిమాంశో నిష్కళంకస్య లక్ష్మీ
మభినవకరిదంతచ్ఛేదకాంతః కపోలః.

అని చెప్పిన విని భోజభూపతి కరంబు కావ్యాచ్యుతరసాస్వాదనంబునం దనకు సాటిలేనివాడగుటంజేసి మెచ్చుకొనుచు లీలావతింగాంచి యోప్రాణనాయకా వింటివా యీకారిక నుడివినపద్యంబు ! విరహిణి యగుతరుణిమణి తన కనురూపరూపగుణవిభవైశ్వ ర్యంబులు గలనాయకునియం దనురాగంబుం గాంచి కార్మ్యంబు నరతియు ననుమదనా వస్థలం జెంది యుండువిధంబును దానిచెలికత్తై లాండోరులతో నాడుకొను నర్థంబు దీని యందు విస్ఫువ్వుం బయ్యెడిని. శరీరము కర మవమర్దిత మగుతామరతూడ్డువలె వాడియు న్నది. పరిజనము ప్రార్థించినం గానియెట్టకేలకు స్నానాదివ్యాపారంబులం బ్రవృత్తిగొం దడు. విరహపాండురం బగుటంజేసి దానికపోలము లభినవపాటితకరిదంతకాంతిపాట చ్చరంబులై (చేతంబట్టుకొని తటస్కునవిడిచిన యేనుగుగోమ్మలభండంబులవ్వు డువ్వు తిట్లువన్నెలమంటిపన్నెలుగలవి) కళంకరహితంబులగు చంద్రబింబులకాంతి గలవియై యున్నది యనునాయితామణి విరహావస్థావర్ణనంబు కరము హృదయంగమంబై యున్న యది. మహాభాగ్యంబునం జన్మంబుఁ గాంచిన యొకకుమారునియందు నీకాంతామణికి విరహవేదనాదికారంబు బహుదినములనుండి వృద్ధిఁ గాంచుచువచ్చెడువిధంబు శరీరహ్లాసి, యరలి, పాండుత మొదలగుగుణంబులు ప్రకటింపం జేసెడిని. దీనింగోరిన నాయకుని

* టీక. ఆంగం=శరీరము, పరిమృదితమృణాళిష్టానం=అవమర్దితమయిన తామర తూడ్డువలె ద్దానింజేందినయది. క్రియాను=స్నానపానాదిక్రియలయందు, ప్రవృత్తిః=చొరవ, పరివారప్రార్థనాభిః=పరిజనులు చాటువచనములు నెవ్వరు బాదములపయింబడి ప్రార్థించుటచే, కథమపి=ఎట్టకేలకుఁ గలుగుచున్నదిగాని స్వరసముగఁగలుగుటలేదు. ఇట్టిగుణము లితరకారణములచే నుండవచ్చునని యనుకొనఁగూడదు. విలయన? అభినవ కరిదంతచ్ఛేదకాంతః = పద్యకాలమునవిడిచినయేనుగుదంతపుభండములవలెనొవ్వుకాంతి గల, కపోలః=గండము, నిష్కళంకస్య=కళంకరహితంబయిన, హిమాంశోః = చంద్రుని యొక్క, లక్ష్మీం=కాంతిని. కలయతిచ=చెందియునున్నది. పాండిమమునయితము కారణాంతరంబుచేత సంభవించునదై నను నిష్కళంకేంద్రునిబసాదృశ్యము విహిణిముఖుని బంబునకే యుండుననిభావము.

గుణంబులును విన్న సత్యామోదము జనించు. అని శుకంబుం గాంచి యోనాసావిజితకిం శుకమా శుకమా యాకారిక వచించినపద్యంబుకంటె గడురసోదారంబగు పద్యంబు నుడువు మనిన సంతట శుకం బిట్లనియె.

*శ్లో. భత్తే చక్షు ర్ముఖాని రణతోక్తిలే బాలచూటే

మాగ్ధే గాత్రం క్షీవతి పశుకామోదగర్భస్య వాయోః

దావప్రేక్షా సరసబిసీనిపత్రమాత్మోత్తరీయ

స్తామ్యస్తూర్తి శృయతి బహుశో మృత్యువే చంద్రపాదాః.

అని చెప్పిన విని భోజభూవతి యావద్యమనర్థగౌరవంబునకుం గరము జ్ఞాపించుచు లీలావతింగాంచి యోసరసవలీవతంసమా వింటివే యీశుకంబు వచించినశ్లోకము. రసికవర్ణం డగునాయకుండు తన కభిమతనాయకాప్రాప్తి సంభవింప దనునై రాశ్యముచే మరణంబనుమన్న భావస్థకుం బూర్వభావసంజ్వరోన్మాదంబులును మూర్ఛనంబు ననుభవించి ప్రీయతమాసంగంబు లేక జీవించుట యశక్యం బని భయంపడుచుం బ్రాణాపరిత్యాగంబు సేయుటకుం దెంపుఁగొని తదనుగుణప్రవర్తనంబు నలుపుచుండ నతనివిరహోపస్థం గనుం గొని వానిప్రీయవయస్కు లొండొరులతో నాడుకొనునర్థం బీపద్యమువలన నవగత మగుచున్నది. కోవెలలు గూర్చుచుండు లేమామిడిపయిం గన్నుల నిల్పుచున్నాఁ డనుటచేత ముండ్లచెట్టుపైన నన్ననివస్త్రంబు జేసిన నది చిశిఁగిపోకపోదు; అట్లే ముండ్లపంటిమొగ్గల గలయెలమావిపైనం బ్రసరింపంచేసినఁ దనకన్నులును జెన్నుదొఱంగి పోవుఁగాఁత యని యావరహి చిన్నియెలమావిపయిం దనకన్నులు నిల్పుచున్నాఁడని తోచుచున్నది. మఱియు నాతఁడు జగదధృవ్యులవాసనలు గలవాయువుపచ్చెడిమార్గ మునం దనయొడలు బడనై చుచున్నాఁ డనుటచేత సమరసమయంబునం బయింబయింబబడు క్రూరనారాచము లకు శరీరం బప్పగించుచున్నట్లు సేయుచున్నాఁడని భావ మగుచున్నది. సరసములగు బిసీని పత్రములమాత్ర ముత్తరీయముగ భరించి తామ్యస్తూర్తియై యీతావ మిశిరోప చారంబున కాంతంబు గాదని యొంచి విరహిజనులకు దావానలజ్వాలలై యెసఁగుచంద్ర

*టీక. ముఖాని-అరవిరి మొగ్గలుగలిగి, రణతోక్తిలే-కొలకొలగూర్చుకొనెలలు గల, బాలచూటే-లేమావియందు, చక్షుః-నేత్రమును. భత్తే-నిల్పుచున్నాఁడు. పశుకామోదగర్భస్య = పగడపులవాసనలుగర్భమునంగల, వాయోః = మారుతముయొక్క, మాగ్ధే-త్రోవయందు, గాత్రం=శరీరమును, క్షీవతి = వడవేయుచున్నాఁడు. సరసబిసీని పత్రమాత్మోత్తరీయః=ఆర్ద్రము లయినతామరాకులుమాత్ర ముత్తరీయముగఁదాల్చిన వాఁడై, తామ్యస్తూర్తిః=ద్దానిం జెందెడుశరీరముతో, మృత్యువే=మృత్యువుకొఱకు, బహుశః = నలుమాటు, చంద్రపాదాః=చంద్రకిరణములను, శ్రయతి=సేవింపుచున్నాఁడు.

కిరణబులం గాంచి సంతసించి యగ్ని బాహుల లను ప్రేమంబునం దక్షిణము మృత్యుప్రాప్తికై నాని నాశ్రయించుచున్నాఁడు అని చెప్పంబడుటచే నీవిరహి ప్రయతమావరహంబున శార్వలేక యెంతదుష్కరము బగువనులును జేయుచున్నాఁడని యీయతిగభీరాధము స్ఫురించుచున్నది. ఈవిరహి యనుభవించుచుండునవస్థావిశేషంబు వీని ప్రయతమయననుభవించుచుండినఁ గదా కరము రసోత్తరంబై యుండు. ఇట్టి మతిసుకుమారుం డగుకుమారుని యాదు భావంబు నిల్పినకుమారికయు నింతకంటెఁ గడుదుస్సహా బగుదశయం దుండక పోదు. అది యెట్లైఁబుంగంజను ననుకొనుచుండఁగా నాశుకకారిక లాక్షిప్రత్యుక్తిధోరణిం దగిలి యొకటివెంబడి మఱియొకటి యిట్లు నెప్పందొడుగె, అందుఁ దొలుత కారిక యిట్లునియె.

* శ్లో. నికామం త్నమాంగీ సరసకదళీగర్భమథగా

కళాశేషామూర్తి శృణివ ఇవ నేత్రోత్సవకరీ

ఆవస్థామాపన్నా మదనదహనోద్ధాహవిధురా

మియం నః కల్యాణీ రమయతి మనః కంపయతిచ.

అని చెప్పఁగా భూపతియు విని తనయూహ కనురూపముగ వచించిన యాకారికను కర మను మోదించి దేవి గాంచి యోవిదుషీరత్నమా కర మభినందనీయ మగునీ వద్యభావంబును మానసంబునకుం దెచ్చుకొంటివే? ఇందుంగల యతిసుకుమారార్థంబు సరసజలపూదయంబు నుద్వేత్తుగ హరించును ' వినుము. ఈవిరహిణి కరము త్నమాం బయినయంగముతో సరసమగుకదళీగర్భమువలె సుభగ యగుచు మార్దవ సౌకుమర్య పాండుత్వాదులు దోఁడఁ గృష్ణవతుర్దశినాటి కళామాత్ర శేషాకార యగుచంద్రకళ వలె నయనానందంబు గల్పించుచున్నది. ఈకల్యాణావయవలక్షణోపేతయగు కన్య కాతిలకము మన్తభదహనంబున విహ్వల యగుచుండునవస్థ గాంచిన మనంబున కాష్టోదంబు గల్పించుచున్నది; గాని కంపింప జేసెడిని అని యిది విరహిణి గనుంగొని తదీయ లగునఖయ లాదుకొనువచనము. ఈకామినీరత్న మనుపమరూపలావణ్య సౌకుమార్య

* టీక. నికామం=మిగుల, త్నమాంగీ = చిక్కియిండుశరీరముగలదియై, సరస కదళీగర్భమథగా = సరసమగుకదళీగర్భమువలెసుభగయగుచు, శశినిః = చంద్రునియొక్క, కళాశేషా = కళామాత్రావశిష్టయగు, మూర్తిరివ = ఆకృతివలె, నేత్రోత్సవకరీ=నయనానందంబుగల్పించుచు; మదనదహనోద్ధాహవిధురాం = మన్తభాగ్నివలనంగలిగినమహా దాహంబుచేవిహ్వలంబగు, ఆవస్థా = దశను, ఆపన్నా = చెందియుండు, ఇయం కల్యాణీ = ఈమంగళలక్షణోపేత, నః=మనలను, రమయతి=ఆష్టాదశలుచుచున్నది. మనః=మానసమును, కంపయతిచ = కంపింపం జేయుచున్నది.

దులు గలిగినది తనకభిమతుడగు నాయకునియందు బుద్ధి యుంచి తదలాభంబుచే శరీరము చిక్కిలావణ్యావళిష్టయై యుండుటచే గలామాత్రావళిష్టయగు చంద్రకళలెనయ నానందంబు గల్పించుచున్నది; ఇట్టి రూపాదార్థ్యగుణంబులు గలిగినయాకాంతతుం గల శుభలక్షణము లుత్తమపురుషానురాగంబుం గాంచినకారణంబున సార్థకము లగుటంజేసి యిది మననదవహానంబున వేగి విహ్వల యగుటంబట్టి నాయకసమాగమంబున కనుకూల యగు ననియెంచి యాహ్లాదంబుం జేందుచు నభిమతుమార యగుటవలన దుస్సహ విరహవ్యధాదూయమానయై యేదేని యనిష్టంబుం బ్రాసించునో యని చెలికత్తెలు కంపంబు నొందెదరు. తనతోడనుండుచెలికత్తెలకే యిట్లు మనోహరిణియై యుండు నీ యండజయాన తన్నుం గనుంగొనినకుమారునిమానసంబు నేవిధంబుగఁ గరఁగింది యుండునో! ఇట్టికాంతాభిలకంబుం గనుంగొని యవిదితవిషయాంతరంబుగ నాకుమారుండు నిరంతరతడియచింతానంతానదంతురితస్వాంతుండై యుండకపోవునే! యని యనుచుండ శుకం బిట్లనియె.

* ట్టీ. లీనేవ ప్రలిబిదిలేవ లిఖలే వోప్రీర్థరూపేవచ

ప్రత్యుప్తేవచ వజ్రలేపఘటిలే వాంతర్నిఖాలేవచ

సా న శ్చేతసి కీలిలేవ విశితై శ్చేతోభువః పంచభి

శ్చింతాసంతతితంతుజాలనిబిడన్మూలేవ లగ్నా ప్రియా.

అని నుడివిన విని భూపాలుండు పరమామోనభరితమానసూడై యాశుకంబును గర మభినందించి తనదేమి గాంచి మించినయరురాగంబుతో నిట్లనియె ఓశృంగారరస నర్పవ్యవేదిని! వింటివే యాశుకంబు నుడివిరపద్యంబు. విరహి యగువాఁడు తనయభిమత నాయకం జూచి యిది తనకన్నుల కమృతవర్తికవలె నత్యానందకారిణియై యయ

* ట్టీక. సాప్రియా = ఆప్రియురాలు, నః = మాయొక్క, చేతనే = హృదయము నందు, లీనేవ = లయించినదియుంబోలెను, ప్రలిబిదిలేవ = ప్రలిఫలించినదియుంబోలెను, లిఖలేవ = వ్రాయబడినదియుంబోలెను, ఉప్రీర్థరూపేవచ = మలంచినయాకారము గలదియుంబోలెను, ప్రత్యుప్తేవచ = వెక్కిరిబడినదియుంబోలెను, వజ్రలేపఘటిలేవ = వజ్రలేపముచేత దీగితముచేయబడినదియుంబోలెను, (వజ్రలేపమనఁగా గుడమాషరసాది వ్రవ్యములచేత భావితమగుగారభూత) అంతర్నిఖాలేవచ = లోనఁబాడువ. బడినదియుంబోలెను, చేతోభువః = మన్నభునియొక్క, పంచభిర్విశితైః = విదుబాణములచేత, కీలిలేవ = కీలితముసేయబడినదియుంబోలెను, (కీలితము = పీలచే గ్రుచ్చిఘటితము సేయంబడినది) చింతాసంతతితంతుజాలనిబిడన్మూలేవ = మనోరథములదొంతరలనియెడుదార ములగుంపుతోఁజేర్చి దృఢముగ నేయబడినదియుంబోలె, లగ్నా = సంగతయైయున్నది.

స్కాంతమణిశలాక లోహాధాతువుంబోలె నంతఃకరణము నుపసంహరింప నత్తైజంగునం
 దనప్రియతమాన్వృతిసంతానంబుచేతఁ దన్తయత్నంబుఁ జేంది యాప్రియురాలు తన
 మనమునందు సలగ్నయయినవ్రకారంబు వచియించుచున్నాఁడు. అది యెట్లనిన?
 పాంసురాళియందుం బడినజలకణమువలెఁ దనమనమున నాప్రియురాలంతగ్నితయయి
 నట్టు లున్నది యనియు; అట్లయిన వెండియు భృరింపక పోవలదా యన! తటాకజలంబు
 నందుఁ జంద్రమాండలంబుభౌతిఁ బ్రతిబింబింపున ట్టున్నది యనియు, అట్లయిన నంత
 స్పృగణంబు సంభవించునుగాని బింబసాన్నిధ్యంబు లేనిచోఁ బ్రతిబింబ మెట్లు తోచు
 నన! తనచిత్త మనుభిత్తియందు మన్తఘ్నం దనుచిత్తకారుఁడు చింతయనుతూలిక చేసను
 రాగ మనువర్ణంబున లిఖించినట్టు లున్నది యనియు, అట్లయినఁ బ్రియతమాచిత్రమే
 హృదయలగ్నం బయి యున్నది గాని సాక్షాత్ప్రియతమ హృదగ్గ గానట్లుదోచుచున్నదే
 యన! శిలయందు బొమ్మను మలిచినట్లు తనచిత్తంబున మన్తభశిల్ని ప్రియాకారమును
 మలిచినట్లున్నది యనియు; మనస్సునిరవయవపస్తుచే! అది యెట్లుపవన్నంబన, బంగారము
 నందు వజ్రాదిమణులను జెక్కినట్లు విరహాన్నిం గరంగి తత్పన్నగ్గపిండనదృశంబైయొప్పు
 తనమనంబున మదనుం దనునువర్ణకారుం డాస్త్రీరత్నంబును స్థాపితంబు జేసిన ట్టున్నది
 యనియు, ఇట్లు స్థాపితము చేసినదానిని విడఁదీయ ననువుపడును గాన నట్లుగాకయుండ
 వజ్రలేపముచేత బిగితము చేసినట్లున్నది యనియు; అట్లయిన మానసంబునకును ప్రియతమ
 కునుపడుమ వజ్రలేప ముండునట్లు తోచుచుండుటంబట్టి ప్రియతమాసంబాధము హృద
 యంబున కుండునట్లు స్ఫురింపజేయన! భూతలంబునందు నిధిపతి హృదయ
 గర్తంబున నాకామిని పూడ్చింబడిన ట్టున్నది యనియు; అట్లయినం బైకిఁ దోచ
 కుండపలయునే యనఁగా! చెండు దారుఖండంబుల నినువశలాకలచేఁ బిగగొట్టినట్లు
 తనమనంబునం దతిఠిష్ఠము లగునైదుమన్తభబాణములచేత నిలువ్రక్కయలం జొనిపి
 గ్రచ్చి తనప్రియతమ కీలిత యైనవిధంబున నున్నది యనియు; తనచిత్తము కఠిన మగుట
 చేత శలాకావేధవృధను సహింపంగలదు గాని ప్రియతమ యతిసౌకుమార్యశాలిని
 యగుటంజేసి దదీయాంగము కనుమగ్నృగ్మంబునను సయితము భేదము నొందునది; శలా
 కావేధ కోర్వం జాల దని యనుకొని వస్త్రమును పడుగున పేకన నేసినట్లు చింతా
 సంతానంబు లనుతంతునమూహులుతోఁ జేర్చి దృఢముగ నేయంబడినవిధంబున
 నాప్రియురాలు తనహృదయంబున సలగ్నయై యున్నది యనియు ననుచున్నాఁడు.
 ఈశుకంబు నెప్పిననాయకుండు కర ముక్తంబితుండై యుండుటకుం దగినవిధంబున
 నాయకయు నట్లుండవలదా యనుచుండ శారిక యిట్లనియె.

* భో. ప్రకృతిలలిత మేత శ్వాకుమారైక్ సారం

వపు రయ మసి సత్యం దారుణః పంచబాణః

చలితమలయవాతోద్ధూతమాతప్రసూనః

కథ మయ మసి కాల క్షారుచంద్రావతంసః.

అని చెప్పగా భోజిభూపతియు విని యాశాకితోక్తులఁ గర మనుమోదించుచు లీలాదేవిని గాంచి యోశ్మంగారవతీతిలకమా యీశారిక నుడివినట్లొకార్థంబు సీకు భావం గమం బయ్యె గాదె? నాయక ప్రియతమానురాగంబున విరహాన్ని పుటపాకరీతిం జెంది దహింపఁ గరము గృశించి యతిగంభీరప్రకృతి యగుటచేఁ బ్రాణతుల్య లగునకియలకు నైతము తనమానసంబునం గలయర్థంబు నుడువక యుండుటంజేసి వారలం ప్రియత మానయనాదు లొనరించి తావశాలి సజప ననువు గారచక శీతోపచారంబులు రల్పియు సంతకంతకుఁ గంతుసంతాపంబు నిరంతరంబై యెనంగుచుండ నది యే యనిష్ట రంపాదకం బగునో యని భయంపడుచు; నాయనర్థవిరచనంబునకుం దోడుపడినపసంత కాలంబును గాంచి నాయక యుండుతోచనీయావస్థకు వెరగంది యిట్లనుకొనుచున్నాడు.

ఈకన్యకామణియంగం బిష్కడ శృంగారానుగుణ మగుయావసారంభంబు వొడమి స్విభావలలితంబై యొప్పునది; యితరసత్త్వంబు లేక సాకుమార్య మాత్రావలంబనంబై యున్నది. ఈపంచబాణుండు పరమదారుణుండు. వీరి డీనుకుమారవస్తువున కేమి యని యంబు సేయనో యని భయంపడుచుండఁగా కట్టా మెల్లమెల్ల నం గదలుచు మలయ

* టీక. ప్రకృతిలలితం = స్వాభావికముగ లలిత మనుయావసారంభదశ గల యై వీడుచుండు, వీతత్వపుః = ఈశరీరము, సాకుమారైక్ సారం = సాకుమార్యంబు లన మాత్రమే యవలంబన పేర్పడియున్నది. సాకుమార్యమాత్రావశిష్టమైయున్నదనుట. పంచబాణః = మన్మథుండు, దారుణః = కరము భూరములగుపసులుసేయువాఁడు. కని రంబించుకయైనలేక యతిసుకుమారల నతికఠోరదశాపరిణామంబులకుం జొనుపువాడ ట. సత్యం = ఇందుకునందియములేదు. చలితమలయవాతోద్ధూతమాతప్రసూనః = లించుచుండు మలయమారుతముచే విదిర్పంబడిన మామిడిపువ్వులగలదియయి, చారు చంద్రావతంసః = మనోహరుఁడగుచంద్రుండు శిరోభూషణమై యొప్పునట్టిదియగు, యమసికాలః = ఈకాలమును సంప్రాప్తముకావలయునా! కథం = కట్టా! యిది ట్టుగునో?

లలిత మనఁగా! స్త్రీలకు భూనేత్రాధర్మ యావలములు గలనుకుమారాంగవి గ్నన ముల్పంబు గాక మన్మథుడై యుండునేని యట్టిశృంగారానుగుణాత్రారంభము.

మారుతంబు సహకారతరుకునుమనికరంబులం గదలించి యామకరందబిందువులు మోచు కొని యాకునుమరజిపుంజంబులదుమారమ్ము రేఁపుకొనుచు 'నలుదెవలం గ్రమ్మకొన మనంబుహరించుపండువెన్నెలలు చెన్నుమీఱి కాయుచుండునిట్టికాలంబును సంప్రాప్తం బయ్యెనే; ఏమి సేయనగు నని ప్రియసఖులు విహదవడుచున్నవారు. కట్టా యీ నాయక యావసారంభదశయంద యుండునది; యిట్టి యతిదారుణ దశావరిణామంబుం జేందియుండుట కడు శోచనీయుము. ఈజగన్తంగళం బై యొప్పునాయకారత్నంబునకు నభిమతప్రాప్తియగుదనుక నేయనిష్ఠంబును సంభవించక యుండం బ్రార్థించు జనును అని యనుచుండ నింతలా శుకం బిట్టనియె.

* స్తో. సంభూయేవ నుఖాని చేతసి పరం భూమాన, మాతస్యతే

యత్ర లోక పథావతారిణి రలిం ప్రస్తౌతి సేత్రోత్సవః,

యద్బాలేందుకళోచ్చయా దుపబితై స్సారై రివోత్పాదితం

తత్పశ్యేయ మనంగమంగళగృహం భూయోపి తస్యా ముఖమ్.

అని చెప్పగా నాకుకంబు నుడివినపద్యంబునందు నభివ్యక్తం బగుచున్నగంభీర భావంబునకు శిరఃకంపంబు సేయుచు రాచిం గాంచి యొప్పియనభి యాపద్యభావం బెంతచింతినియందై యున్నయదియో యెఱింగిలివే! ఈకాముకుండు తనప్రియతమా ప్రాప్తిగోరి ప్రయత్నించి తదలాభంబుచేత ఖిన్నుండై దానిప్రణయవరీరంభలీలాటాట పరిహసప్రమాఖంబులందు వైరాళ్యంబుం జేంది దానిమొగం బింకొక్కమాటు కనుం గొనినం జాలు ననునంత్యం బయినతనప్రార్థనంబు వెల్లడిసేయుచున్నాఁడు. తన కాప్రియు రాలిముఖాంబుజంబు దృష్టిమార్గంబునం దగిలెనేని సుఖసాధనంబు లయిన వెల్ల, నొక్కటిగఁ జేరినట్లుకొలె నిరతిశయం బైన యొకవిశేషంబును గల్పించుచుండు. మఱియుఁ

* యత్ర = ఏ ప్రియురాలిమొగము, ఆలోకపథావతారిణి=దృష్టిమార్గంబునం దగులంగా, నుఖాని = సుఖమునమంగల సాధనములు, సంభూయేవ = ఒక్కటిగఁజేరు కొన్నవియోయన, చేతసి = హృదయంబునందు, పరంభూమానం = నిరతిశయమగునొక విశేషంబును, ఆతస్యతే = కలిగించుచుండునో, మఱియు సేత్రోత్సవః=నయనానందము. రలిం = ఇచ్చావిశేషమును, ప్రస్తౌతి=ప్రస్తావమునకుం దెచ్చెడినో, యత్ = ఏ ముఖము. బాలేందుకళోచ్చయాత్ = బాలచంద్రుని కళల సమాహమువలని, సారైః = సారముల చే, ఉత్పాదితమివ=నిర్మితమైనదియుంబోలె నొప్పుచుండునో, తత్ = అట్టి, అనంగ మంగళగృహం = మన్నథునికి మంగళసంపాదకమందిరంబైతగు, తస్యాః = ఆ కామిని యొక్క, ముఖం = మొగమును, భూయోపి = వెండియును, పశ్యేయం=చూతునా,

గన్నులపండువు నగుచు నెట్టియొయొకయిచ్చావిశేషంబుం బుట్టించుచుండును. అది సౌకుమార్యం బలిశయించికళంకరహితంబు లయ్యెప్పుచుండుబాలచంద్ర నికళలరానుల వలన చానిసారంబుల నంగ్రహించి యాసారాంశంబులచే జేయంబడినదియైంబోలె నతిసౌకుమార్యంబుతోడను లావణ్యంబుతోడను జేలంగుచుండుటంజేసి యనంగునికిం ద్రిభువనవిజయమంగళప్రాప్తిమందిరంబై యొప్పునాప్రియతమముఖంబును పుణ్యపరిపాక శేషంబుక తంబునపెండియుం జూతునా! ఇట్టిభాగ్యంబు నాకుం గలదా! అని చింతించు చున్నాఁడు. ఓప్రియురాలా యీవిరహిహృదయగతమగు నధ్యవసాయంబు రసిక జన హృదయసంస్తార్యంబై యుండలేదా! ఈచామినీకామకులచరితం బారయం దగి యున్నది. ఇట్టి నకలవిద్యావిచక్షణులై యభినవతాద్యభూషితులై యనుపమరసిక తానర్వస్యమీదులై వెలయుతుమారులవృత్తాంతంబు వీరలయన్యోన్యదర్శనంబుందొట్టి యెఱుంగం బోలునది. దీనియందు బరన్నరప్రాప్తివృత్తాంతంబు బహుతరముగ శ్రవణ ప్రియ్యుషంబై యుండును. ఈశుకశారికలు నుడువుచుండువద్యంబుల వలన నదియు నారయఁ జను ననునంతలో,

క. ఎయ్యడ కేఁగితివో యని, యయ్యయ్యెడలకును బోలి నన్నేషింపక

జయ్యన రమ్మ చెలికాఁ, డియ్యెడ నీ వున్నవృత్త మెఱిఁగెను శుకమా.

అని యొకవద్యంబు వినంబడుటయు శుకం బుప్పురంబున కెగసి యలివేగంబునం జనియె. రాజు సీశుకం బెక్కడిదో? ఎవ్వనిపెంపుడుచిలుకయో? ఇది సెప్పుచుండు ణ్ణోకంబు లెవ్వనింగుఱించినవియో? వానివృత్తాంతంబెట్టిదియో? సర్వంబు నెఱుంగం గోరు చుండినవాఁ డగుటంజేసి గూడచారులం బిలిచి తద్యవృత్తాంతం బంతయు నానసి రండని యాజ్ఞ సేయ నాచారులు వాశుకంబు రాజుహస్తంబు నిడిచి యాకనంబున కెగసిన దా దిగ నది యొకమందిరోద్యానంబునం బ్రవేశించుదనుక దృష్టులుసారింది కనిపెట్టి తన్నా ర్గానుసారులై చనిరి. అంత భోజభూషణి తనమహిషిం గాంచి యోదేపి యీశుకంబును శారికయు నెవ్వరినో! తెలియకయున్నది. దవ్వులనుండి యీశుకంబును బిలిచినవాఁడు నెప్పినవద్యంబువలనను అదివిని తటాలున నాశుకం బెగిరి పోయినహేతువువలనను అది యొకవిలాసి పెంచినశుకం బని నిర్ణయింపం జనును. మఱియు నాశుకంబునకు శ్రుతంబు గ్రహించి పెండియుం జేప్పుగల నేర్పు నావిలాసియై కఱివయిండు ననుటయు నిక్కు పంబై. తక్కింబద్ధము లయినవద్యంబుల యీశుకంబువలన నుడువంబడియున్నవి. అదియు నుంగాక యీశుకం బొకరాజపుత్రునిచేలిక్రిడాశుకం బని తోచెడిని. కాదేని నిర్భయ ముగ నాముంజేటివయి వచ్చిహారుచుండునంతటిదైర్యం బుండదు. ఇంక సీశారికను పెంబడించుకొనివచ్చినది యగుటంజేసియున్నది యీశారికతోఁజెరపరిచయంబుగలదియని నిశోద—రి

తోచుచున్నది. అట్లుండుటంబట్టియే యాశుకంబు దీని బలుమఱు జేనకంబోయి మన్ని
 రోధంబున నూరకయుండెను. ఈయర్థంబుచే బరస్పరానరత్న లయినకామిని కాము
 కులు మెచ్చినకుకళారిక అనియు వాసిపుత్తంబులు వెలియవలయుచుపద్యంబు లివి వచిం
 చినవనియు నిర్ణయింపఁ జూచు. అని యిట్లు నెప్పుడుండఁగా నయ్యెడకు నిజువురుకన్య
 కలు సరుడెంచి దేరికిని రాజునకును బ్రజామములునల్పి నిలుచుండఁ గాంచి లీలావతి
 యోగీ రత్నావళి యోగీ సాగరికా యారాత్రివేళియయ్యెడకు మీరు రాఁగతం జేమి?
 యని యడిగిన వార లిట్లనిరి. ఈకారిక భర్తృదారికయగు విరజాంబుజ కరము ప్రేమం
 బునం బెంచుచుండునది. దీని నెడఁబాసియొకనిమివంచేసి యుండఁ జాలదు. దీని నేము
 కంజరనిర్గతం గాంచి యింతకుముంద భర్తృదారిక కువచారంబు లొనరించుచుం గాద్య
 వశంబున మఱచితిమి. పలుమఱు నియ్యెడకు భర్తృదారికతో మేము గొనిరా నియ్యె
 డకు వచ్చుచుం బోవుచుండునది గాన నియ్యెడకిప్పుడ యిది పఱియెంచె. దీని నన్నే
 పించుచు మే మిదె వచ్చుచున్నారము. అనిచెప్పఁగా లీలాదేవియు నోరత్నావళి యిదె
 మీభర్తృదారిక మెచ్చినకారిక. దీనిపాచ్చరికలోఁ గొనిచని విరజాంబుజకిం దని చెప్పి
 యాకారికను వారిచేతి కిచ్చెను. ఆకన్నయలు దానిం గొనిచనిరి. అంత రాజు నోమనో
 హరిణి యాకారిక నుడివినపద్యంబులయర్థంబులు మనవిరజాంబుజకు సంబంధించిన వని
 తోచెడిది. ఇట్టియత్యుదారప్రకృతియు నతిశయితనిద్యావైభవంబును గరము మనో
 హరములగుగుణంబులును దానికేగాని యితరకాంతకు లేవు. దానిస్థాయంబును బురుషాను
 రాగంబు పొడనూపునట్టిద. దైవంబు ననుకూలించి దానికిం దగినమగనిం గూర్చునేని
 కరం బామోదంబు గల్గును. అని చెప్పి మఱియుం గొన్నిసరసాలాపంబు లాడుచుం
 బ్రొద్దుపుచ్చి నిదురించి మరునాడు మేలుగొని కాల్యకృత్యంబులు దీర్చినభాగ్యలంబున
 కేతెంచి ముత్రిసామంతదండనాథపురోహితాదులు గొల్లఁ గొలుపుదీరియిండఁ
 బ్రతీహరి పనుడెంచి జోహా రొనరించి దేవా పనుమానసనగరపరిపాలకుం డగు

విరజాంబుజ నుదయాదిత్యుని కడుగుట.

ప్రతాపాదిత్యునియాజ్ఞావహు లయి కొందఱు విప్రవర్ములు ననుడెంచి వాకిటనిలిచి భవ
 ద్దర్శనంబునకు వేచియున్నవారు; అని విన్నవించ భోజాండును దనమనంబునం దమందానం
 దంబుతో నవిశంబంబున నామేదినీనురులం బ్రవేశ పెట్టునది యని ముదలయివ్వ నప్పుడ
 యాప్రతీహరియుఁ జని వారలం దోడుకొని సభకువచ్చి యోద్విజన త్రములారా! యిదె
 భోజభూపతి భవత్సంప్రాప్తికి సంతసించుచు మీరాకతుం గతం బరయ వేచియున్నవాఁడు.
 దగ్గఱకుం జనుం దని చెప్పి వాడు కనఁపికిం బోయెను. అంత నాచేదవిదగ్గరఁజులును
 భూపతినిన్నిధికిం జని స్వప్రీతచనంబుల నాకీర్వదించి తదీయప్రజామంబులు గైకొని

యర్హాదివిధుల యథావిధిఁ బూజితులై యతఁడు సూషినయ్యై త్రమాననంబులం గూరుచుం
డిరి. భోజుండు నావిప్రవర్త్యులంగాంచి యోమహీనురకులాలంకారంబులారా మాభావు
కుండు నార్కుండునగు ప్రతాపాదిత్యుండు సేమంబున నుచ్చవాడే! ఆర్య యగుధరావ
లియుఁ గుమారుం డుదయాదిత్యుండును సంతసంబునం జెలంగుచున్నవారలే! ఇన్నిదినం
బులకు నాయెడ నాభావుకునికిని నాయగ్రజాతకు నక్కటికంబు గల్గినయది గాఁబోలు!
మాకుం బుత్తైచిననందేకం దేమి! అని యడిగిన నాబ్రాహ్మణు లిట్టిసిరి. ఓభోజనరేంద్రా
వారల కుదయాదిత్యునిం బోలునుదయాదిత్యుండు తుచురుండును నీకు నంబుజినివంటి
విరజాంబుజ తుహారికయ్యె జనించి నమానరూపవయోద్బాదులఁ దద్దయుం బెంపుఁ గాం
చుచుండ సేమంబునకుం గొఱుతయేమున్నది? ఆర్యధరావలియు భావుకుండు ప్రతాపా
దిత్యుండును నిన్నుం దలంచుకొననిదినంబు లేదు. అదియునుంగాక నీకు విరజాంబుజ
యవతరించుటంబట్టి యాప్రతాపాదిత్యుండు తననహోదరీమణిలిలావలిబాంధవ్యంబుం
దొట్టి తనపట్టికిం బట్టంపురాజిం దెచ్చుకొనంగలిగెఁ గదా యనియు ధరావలి తననహో
దరుతనూజాత తనకుం గోడలం గాఁగలదుగదా యనియు ననారతంబు నానందంబునం
దేలుచున్నారు. ఆయిరువురు నీకుం బుత్తైచిననందేకంబు విచుము.

సీ. ముంజరాజాన్వయమునకును మావిమలాదిత్యరాజాన్వయంబునకును

సంబంధ మది నమస్తప్రజాకాంక్షిత మంలియ కాదు పూర్వానుగతము

గాన భవద్గర్భకలశపయోరాశి కరవిందవాసిని యైనకన్య

విరజాంబుజను గుజోత్తరుఁ డైనమనయుడయాదిత్యున కొసంగి హర్ష గరిమఁ,

గాంచఁ జేయుము మమ్ము భూకాంతగణ్య, లలితసౌభాగ్యవతికి లీలావతికిని,

కరము ప్రియ మిది వైశమ కార్య మిందు, మంగళముఁగూర్చు కైలజార్థాంగుడగ్గి.

అని చెప్పిన విని భోజభూపాలుండు కరముసంతసించి యిట్టియె. ఓవిప్రోత్తము
లార యీరెండువంశములకు సంబంధము నర్పణనత్కాఫునీయంబ. ఇది పూర్వులనుండి జరు
గుచున్నది. ఈయర్థంబున సే నతనికిం జెప్పిపంపున దేమనిన ?

గీ. పేర్చి నాముద్దుపట్ట నిప్పించుటకును, గూర్చిఁ దనపట్టికిని దీసికొనుట కతఁడ

కర్తయై యుండ నన్నడుగంగ సేల, స్వగృహమున నీవిచారంబు నన్నె సేయ.

అనిపల్కి జాంబూనదాంబరాభరణంబుల నాబ్రాహ్మణుల బహుకృతులంజేయుం
డు వారలు రాజును వీడ్కొని వసుమానసనగరప్రయాణోన్ముఖులైరి. బుద్ధిసాగరుండను
మంత్రి భోజునిం గాంచి యోనరేంద్రోత్తమా కన్యకామనోనురాగంబుంగనుంగొనక
తత్ప్రదానంబుకొఱకు మాట యివ్వం జనదని మందలించెద నన భోజభూపాలుండును
దనకన్యక కనురూపవరుండు దొరికె నను మహోల్లాసంబునఁ బ్రత్యుత్తరం బొసంగఁ

డయ్యెను. మధ్యాహ్న సమయంబు గాఁగాఁ గొలుపు సాలించి యాత్మ సౌధంబునకుం జని
 స్నానభోజనాదికృత్యంబులు నిర్వర్తించుకొని తాంబూలము సేయుచుండెను. పూర్వరాత్రి
 యందు శుకవృత్తాంతంబు నెఱుంగం బంపియుండుచారులు వృత్తాంతం బారసి వచ్చి
 యామహిపతితో నిట్లువిన్నవించిరి. ఓదేవా యేము మీయాత్మానుసారముగ శుకంబు
 ననిన మార్గంబుం బట్టిచని యీనగరమున నొకమహావార్త్యంబుకడకుం జేరితిమి. శుకంబును
 దానిముంగిటం జొచ్చి మందిరాంతరాళంబు జేరినయర్థంబుం దెలిసికొంటిమి. అంత మరు
 గాఁడు మట్టమధ్యాహ్న సమయంబున మేము కొందఱుము బ్రాహ్మణ పేషధారులమై యా
 యింటం బ్రవేశించితిమి. తత్క్షణంబ కొందఱు దాసీజనులు ననుచెంచి మాకుఁ బాద్యం
 బొసంగి పూజించి యొవిప్రవర్త్యులార పక్ష్యాన్నంబు భక్ష్యభోజ్యాద్యుపేతం బలిఘటకు
 నివేదించినట్లయు సేయఁబడియున్నది. ఆరగించి మాభవనంబును శుభభవనంబు సేయుఁడునా
 మేమును వారివినయయాపాదార్యాదుల కభినందించుచు నోదాసితలార యిదియెవరియిట్లు!
 వచింపుఁ డని యడిగిన వార్త నోద్విజోత్తములార భోజనపాలనభాలంకారం బయిన
 భవభూతి యనుమహాకవిని మీరు వినియుండుదురు. అతనిగృహం బిది. అతఁడు శ్రీకంఠపద
 లాఘనఁ డనుబిరుదుగలవాఁడు. బ్రాహ్మణోత్తముఁడు. మీరు విందారగింప నేయనుపవత్తి
 యు నుండదు. అని చెప్పిన మేము నోదాసితలారా యేము దూరదేశప్రయాణాయానపరి
 త్రాంతులము. అభ్యవహారాదికృత్యంబు మాకిప్పు డపేక్ష్యంబు గాదు. దినకరకేరణతాపత
 ప్తలమై చల్లగ మెల్లనిగాలి పీఁచుచుండునరోపరసమీపంబున ఛాయాపాదపంబునీడ నిం
 చుక నేపు విశ్రమించి శ్రమ యడంగిన నరిగెదము. ఈవార్త్యం బరసమేయమహావిభవాళి
 రామంబై యొప్పుచున్నది. గాన దీనియందలియుపవనములలో మాకోరినచోటు లుండు
 నని యెంచి వచ్చితిమి. అట్టిచోటు చూపితిరేని మీకుం బుణ్యం బగును. అని యడిగితిమి.
 అది విని వారలు ఓమహనీయులారా యీమహాకవియింట నలిఘటకు యథావిధి ప్రాప్య
 ములు గానివస్తువులు లేవు. గానమీరలు నేతన్నందిరాభ్యంతరవర్తియగునభినవారామము
 నందలిగుఱ్ఱాలేమావినీడ మాధవలతామండపంబునంబద్ధ సరోపరసమీపముననుండుదానియం
 దుం బరుండి విశ్రమించు జనును. రం చాచోటు చూపెద మని మమైక కడలేవనమధ్య
 వర్తిమాధవలతామండపంబుకడకుం బిలుచుకొని చని విడిచిపెట్టి పోయిరి. మేము నామం
 డపమధ్యదేశమునం గొందఱు విప్రకుమారు లుండం గనుంగొని వారికెఱుకపడకుండ
 గుఱ్ఱాలేమావినీడ నలినుకుమారపుష్పధూళిదూసరితంబై యుండుచోట శయనించితిమి. ఆ
 విప్రవటువులలో నొక్కఁ డతరిమణియాకృతి గలవాఁడు భవన్నిర్వృద్ధంబగు శుకంబును
 దన ముంజేలిమీఁద నిదుకొని ఐక్యంబు దువ్వి యోహాతమా గతరాత్రి యెక్కడికేగి
 తివి. ఏల యంతకాలము దడసితివి. అని యడిగి దాని ముద్దుపెట్టుకొనుచుఁ గళాపంతుం
 డనునొక నవయన్యునిం బిలిచి యోగి యీశుకము నీచేయిడిచి యేల చనియె! ఎయ్యెడ

నెవ్వని వెండియు లబ్ధం బయ్యె? నని యడిగిన నొకవిప్రకుమారుండు పనితో నోరి త్రుతశ్రవుడా గతదినంబు రాత్రి నీవు గురుజనాపచాతుండవై తత్సన్నిధికిం బోయి యుండుతఱి దీని కభ్యవహారకాలం బగుటంజేసి యని నిర్వర్తింపం బంజరంబు వెలిచి నాచేతి కెక్కించుకొనినం దత్క్షణంబున నిది యుప్పురంబున కెగసెను. నేనును గడువడి దీనిం బరికింప నున్నతసౌధాగ్రసమారాధుండవై నబదిశలు గలయం బరికించుచుంటి. ఈశుకము విరజాంబుజాసౌధమార్గంబుం బట్టి ననుచుండెను. ఇదియం దత్సమీపము నతుం జనుడు నాదేవి పెంపుడుచిల్క తమాలిక యనునది కన్యకాంతకపురోపవనమునుండి నిర్గమించి దీని నెదుర్కొనియె. నీవు విరజాంబుజయందు నాదేవి నీయందును గర మనురాగంబుం గలిగియుండునట్ల యీశుకకారికలు నన్యోన్యప్రేమభరంబునం బరగు చుండునవి యగుకతంబున,

క. ఈశుక మాశారిక గని, యాశుగలి స్త్రుతరాద్రవయి ముద్దిడి తా
నాశమెయిం గలయం గడంగె, దా కారిక యనువు మీఱఁ దప్పించుకొనె.

గీ. వెండియును దాని సీచిల్క వెంబడింపఁ, బఱచి లీలావతీదేవి భవ్యహర్ష్య
తలమునకు జేరె కారిక తదనుసరణ, కలితమతి నీవిహంగంబు లలిని జనియె.

అంత నేనును నామనంబున నిట్లు వితర్కించితిని. ఈశుకంబు లీలావతీసౌధంబు నకుం జనియె. దీనికి నో రూరకుండదు. ఆనవరతము నేదేనిఁ బల్కుచునె యుండు. కారికయు నట్టిద. ఇది పరస్పరదర్శనంబున నుత్తానంబువెరిగి తా మభ్యసించినవద్యంబులం పయింబయి నెవ్వకొనం బూనుటయు గలదుగదా! అట్లై యంతకపురంబునను జేష్టుం గడంగిన మహానర్థంబు వాటిల్లఁగలదు; భూపతియు సీనమయంబున రాణికడనయుండు. ఈశుకకారికలం గాంచెనేని యత్యుల్లాసంబునం జేరంబట్టి యారెంటి నుక్తిప్రత్యుక్తి ధోరణిం దగిలించెనేని యిచటం జరిగినరహస్యం బుద్ధాటికంబు గాకపోదు. దీనం జెట్ట సంభవించు. ఇందుల కేమి సేయఁ జనును; అని చింతించి గ్రక్కున సౌధంబు డిగ్గి లీలా వతీసౌధోద్యానభూమిబహిఃప్రదేశంబులం దిరుగుచుం గొంతతడవునకు రాజునురాణియు నందుఁ బండువెన్నెలబయట నున్నవృత్తాంతం బారసితత్వాకారకుడ్డనమీపమున నిలు వంబడి యొకింతసేపటి కీశుకంబును కారికయు నన్యోన్యోల్లాసంబు మెఱయం గొన్ని వద్యంబులు వదియించుచుండుటయు వీని దీని కుతస్వరంబు నిరూపించి యేను దీనిం బిలిచితిని. రాకవాయెను. నీ పేరుపెట్టి పిలిచినఁ దక్షణము గగనంబునన పఱతెంచి యిది వచ్చి యియ్యెడకుం జేరె. ఆనిన నాశ్రుతశ్రవణం డనువిప్రవటువు కట్టా మహాప్రమా దంబు గాఁగలదు! ఈశుకహతకము భోజభూపతికడ నేమేమి వచించినదో? ఏమి నేయఁజనును. ఇది మహానర్థంబునకు బీజ మగును. గతంబుఁ జిలించి ఫల మేమి? రా నున్నది రాక మానదు. కౌశిక! యీసంతాపంబు నవ్యాంబు గాక యున్నది. మన

విద్యాగురువు భోజనాదికృత్యంబులు దీర్చుకొని విద్యామండపమునకుం జేరునంతటా నాప్రాణనాయక యంపినసందేశపద్యంబు ఫలించుకొని యించుక యాశ్వాసంబుఁ జేందెదను. వేటొంటి సీతాపథరంబు నవ్యావేదనంబు గాదు. ఈపుష్పనికుంజంబునం దమాల పాదపశాఖవై నిడియుండు స్రీయాకరణలపలిఖతాక్షరాపఠివిరాజితం బగు కమల పత్రంబు నాచేతి కందిమ్ము; అని యడిగిన నాకాశికుండును వై శంబ యొకకమలపత్రంబు నలక్షకరపలిఖతాక్షరవిరాజితం బగుదాని నెత్తియిచ్చెను. అది గైకొని శ్రుతశ్రవుండు మహానురాగంబున నిట్లు పఠించె.

* శ్లో. నవా సోధం శక్యం నళినశరబాణా నవిరతాఁ
న ధైర్యం తారుణ్యం నవ మధికబాల్యం వితనులే
సువక్తవ్యే లజ్జా విరమయతి పూతం కుల మపి
స్వతంత్రత్వం లంప త్యథ కి మబలావాంధితశత్రైః.

* ఇందుకాంధ్రపద్యము.

మ. పనకాతాన్రకుఁ డేయుసాయకముల న్నారినపఁగా రాదు నూ
తనబాల్యాధికయావనంబు మదికిం ధైర్యంబు రా నీదు న
త్యగిరుక్తిన్ ముబోంట్లకుం దెలుప నాహా సిగ్గు మైకొదు పా
వనవంశంబు స్వతంత్ర మివ్వదు సఖివాంధల్ తుదల్ ముట్టునే.

టీక. అవిరతాఁ = నిరంతరముగఁబయింబడుచుండు, నళినశరబాణాఁ = మున్న
భవాణములను, సోధం=పీర్చుటకు, నవాశక్యం=శక్యమేకాశయున్నది. ఆధికబాల్యం =
బాల్యమతిశయించియుండునదియగు, తారుణ్యం = యౌవనము, ధైర్యం=ధీరభావమును,
నవితనులే=కలిగింపదు, సువక్తవ్యే = మంచిమాటలాడునర్థంబునందు, లజ్జా=సిగ్గు, విరమ
యతి=ఊరకుండుమనుచున్నది నోరెత్తనివ్వదు. పూతం=పావనమగు, కులమపి = ఆభిజన
మును, స్వతంత్రత్వం=స్వాతంత్ర్యంబును, లంపతి=త్రుంచివేయుచున్నది. ఆధ=ఇంక,
అబలావాంధితశత్రైః=అబలకు మనోరథశత్రులు గల లిగియుండినను, కిం=ఏమియు ప
యోగము?

తా. మన్మథుం డవిరతముగ బాణము లేయుచున్నాఁడని సహింపం దరంబు గాకు
న్నది. బాల్యమే మైకొని యుండుటంబట్టి తారుణ్యము నిండారమింతేసి యేమి సేయుట
కును ధైర్యంబు చాలక యున్నది. మంచిమాట లేవని జెప్పునగు నని యొంచినచో సిగ్గునో
రెత్తనివ్వదు. వజ్జయు సుత్రము వగుకలఁబునకుం గళంకంబు గల్గునే యనుభయంబున
స్వతంత్రించి ప్రవర్తించుటకును లేక యుండు. తాన స్త్రీలమనోరథంబులు పెక్కు
లుండినను ప్రయోజనం జేమియు లేదు.

అని యావిప్రవటుండు నదివి కన్నుల నిండ నీరుదెచ్చుకొని కొంతనే పూరకుండి తలయెత్తి యోప్రాణమిత్రమా కౌశిక యిప్పు డెట్టిదురంతమగు కంతునిసంతాపంబునం బొగులుచున్నదో విరజాంబుజ యని నామనంబు బ్రకంపంబు నొందుచున్నయని. అని చెప్పుచుండునంతలో మఱియొకవిప్రకుమారుం డేగుడెంచి గురువగు భవభూతి విద్యా మండపమధివసించె; భవదాగమనమునకు బ్రతీక్షించుచున్నవాఁడు. తక్కుంగలశిష్యులెందఱుండినను సంగ్రహణకళాకౌశలంబునంజేసి నీయంద తనసుతునికంటె సధికప్రేమ ముంచియున్నవాఁడు; వేగ రమ్మ; నావుడు శ్రుతశ్రవుండు నవయస్కులతో త్వరా కులితుండై ననియె. కౌశికండును వానిచేతిపత్రంబుఁ దా నందకొని యాతమాలకాఘా గ్రంబున నునిచి చనియెను. వా రటు వోవ నేము నితరులు లేకున్నారా యని కలయ నవలోకించి యావత్రంబును గైకొని దానిని దాచి యించుక బగుండి లేచి భవభూతి నదువునెప్పుచోటికింజని కూరుచుండి వారు విద్యాభ్యాసమునేయుంటఁ గాంచి యడ వచ్చి నారము. ఆపత్రంబిదిగో అని రాజుచేతికి బత్రం బిచ్చిరి. రాజును గైకొని మంచి యాచారులకు బహుమతులొంగి పంపెను. అట్లు పంపి తనమనంబునందు నాహాంబా విరజాంబుజకు నీబ్రహ్మణవటువునందుఁ దగులంబు గల్గుట యత్యాశ్చర్యంబు. దీనికంటె సర్వవిద్యాధికుం డగురాజకుమారుని కిచ్చి పరిణయము చేసి దానం గలుగుతదీయగౌర వంబున కాష్టాదంబుఁ జెందవలయు నని యుండ మన్వభుం డనుచితఘటన నేసి కులంబు నకు గౌరవంబుఁ దొలగించెను. శాంతాదేవి ఋశ్యశృంగుని లోపాముద్ర యగస్త్యునిఁ బరిణయంబు చేసికొనిరి. వారును బహుకష్టశతసాధ్యంబగు తపంబు సంపాదించిరి గాని కామసుఖాగరంబులం దేలం గలిగిరే! భోజభూపాలునియల్లుం డొకయోజయడంగిని విప్రవటుం డనఁ గొఱంత గాడే! ఈతలవంపుల కేమి నేయుదు. ప్రతాపాదిత్యుని కుమారుండగు నుదయాదిత్యునికి నీమగువ నిచ్చెదనని చెప్పిరిని గదా! దాని కేమి నేయ నగు. అది య ట్లుండనిమ్ము. నావలన నించుకేనియు భీతి లేక యిట్టియకార్యంబులం బ్రవర్తించి కులంబునకుం గళంకంబు సంపాదించువారిం బట్టి శిక్షింపనేని యింక నెట్టి కట్టిడివనులు నేయఁ బూనరు. సుతావత్సల యగుటంజేసి లీలావతీదేవి కిది విప్రియంబ యగుం గాన సాదేవి చెవికెక్కునీయకయ కొన్ని దినంబులు విస్ఫుటంబు గానీయక గోపి తంబు చేసి వీరియపరాధంబులఁ బ్రత్యక్షమునం బట్టుకొని దండింపం జనును. అందుల కొక పెర పూహింపవలయు నని యాలొచించుచు లీలావతికిని విరజాంబుజకును ఆవగతము గాక యుండఁ గొండఁబ గూఢచారులను వీరభటులను గన్యాంతఃపురమునఁ బోతుఁజేగ నయితము చొరఁగూడనీయని యలినిర్బంధంబునం గావలియించి తాను పలు మఱు సాళ్లులపైఁ బరామరిక గలిగి ప్రవర్తించుచుండెను. కన్యాంతఃపురము

నందు నిర్జీతతై యున్నవారు దప్పు పెరివారలు తెలివలు సయితము ప్రవేశించుట దిన శ్రమమున నివారించబడియె. ఉద్యానాదివిహారములు సేయునప్పు డలిజాగరూకులై వీరభటులు తదధిష్ఠితారామబహిష్కలంబులఁ గావలి యుండునట్లు నిర్ణయించెను. ఇట్లు కొంతకాలంబు జరిగిన నొకనాఁడు భోజభూపాలుండు విరజాంబుజకు జన్మదినం బని యాజన్మోత్సవంబుం గొనియాడ నగరంబు నలంకరింపం బంపి యాదినంబునఁ గన్యాంతః పురమునందు బ్రాహ్మణులకుం గర మాస్వాద్యతమంబగు నన్నంబు వెట్టింపఁ బ్రయత్నించి పాకకాస్త్రప్రవీణులై నబ్రాహ్మణుల నియమించి భక్ష్యభోజ్యలేహ్యచోష్య పానీయభేదంబులం బరఁగువంటకము సిద్ధముసేయించి కాళిదాస, భవభూతి, దండి, బాణ, ప్రముఖకవివర్ధంబును శిష్యు, ప్రశిష్యాదిసంఘసహితంబుగ భోజనమున కాహూతంబుచేసి తక్కుంగల ధారానగరమునందలి విప్రసంఘంబును గన్యాంతఃపురమునందు భుజింప రాఁ గట్టడయిడి యాదినమధ్యాహ్న సమయమున కామందిరమునకు వచ్చుచుండువిప్రవర్గుల నర్హ్యాదీవిధులం బూజించుచుండెను. లీలావతియు బ్రాహ్మణిభూజనములం దనవలికి సహాయయై మెలంగుచుండె. దండి, భట్టబాణ, కాళిదాస, శంకర, తాతేంద్రప్రముఖు లయినమహాకవులును ననుదెంచిరి. అప్పుడు భవభూతియఁ దన కొకింతయెడఁగలుగ పెరిబడివచ్చుచుండు శిష్యసంఘంబుతోఁ గన్యాంతఃపురద్వారసమాగతుండు గాఁ రా జతనిం గనుంగొని లేచి నబహుమానంబుగఁ బూజించి తోడ్పెట్టి కాళిదాసుని సరస నమర్పణబడియొండు సుఖాసనమునం గూర్చుండఁ బెట్టి యతనిశిష్యసంఘంబునందుఁ బండుటాకులలోఁ బడియొండుబాలసహకారపల్లవంబువోలె నలివిలోభ నీయమూర్తియై యాజానులంబం బయినబాహ్యంగంబును మూర్ఖచంద్రసుందరంబగు ముఖారవిందంబును గలిగి విరహవిక్లబంబులగు నంగంబులతో నలనమగు గమనంబున వచ్చుచుండువాని నొకకుమారునిం జూచి యితఁడ తనకూతురివిషయంబున నవరాధంబొనర్పినవాఁ డయి యుండనోపు నని యూహించి తనభావంబును దృఢీకరించుకొనం దటచి భవభూతిం గాంచి యోమహాకవీ యానీశిష్యసంఘంబున నతిగంభీరమనోహర మూర్తియై యేతెంచునాతనిపేరేమి యని యడిగిన నాకవియు నీకుమారుండు శ్రుత శ్రవుం డనువిప్రకుమారుండు; మదీయశిష్యులలో నగ్రగణ్యుండు; గురుశుశ్రూషులందును విద్యాగ్రహణంబునను దద్దయు నామనంబున కెక్కినవాఁడు; అని చెప్పిన రాజును కవిగాంచి యోభవభూతీ యితనియారంబుం గనుంగొనిన నీనుడివినగుణంబు లితని యందుండు నని యెఱింగించెడిని. సంతసం బగుచున్నది. ఇతఁ డిప్పు డుండువిధంబు నీ వెఱింగించి కర్ణపీయూషంబు సేయ నడిగెదను. ఇతనియవస్థానంబు నితనింగుఱించి నీకునంబునం దోఁచునభిప్రాయంబును నాకుఁ చెల్పిం జనును. అని ప్రార్థింపఁగా భవభూతియు నతనిని క్షేపించి యిట్లునియె.

*శ్లో. గమన మలసం శూన్యా దృష్టి శరీర మసౌత్తవం
శ్వసిత మధికం కిష్కీత త్స్యాత్ కిమన్య దతో ధనా,
భృమతి భువనే కందర్వాజ్ఞా వికారిచ యోవనం
లలితమధురా త్తేజే భావాః క్షీపంతిచ ధీరతామ్

* టీక. గమనం = నడక, అలసం = ఇచ్ఛోన్మిటికేఁబోఁ బ్రయత్నించితి నని యెఱుంగకుండుటంబట్టి యెట్టకేని ధరింపంబడినదిగాఁ జోఁచుచున్నది. అలస్యం బనఁగాఁ గ్రియారద్వేషము. అని గలిగియున్న దనుట. దృష్టిః = చూపు, శూన్యా = మానసంబు నం జింత యతిశయించుచుండుటంబట్టి తాఁ జూడంగడంగినవిషయం బిది యని యెఱుంగక యున్నది. కసీనికలును పుటములును సమము లయి స్పృగ్ధమయి చలింపక దర్శనంబు లేక బాహ్యార్థంబుల మాత్రము గ్రహించుచు శ్యామముయి యుండునది శూన్యదృష్టి. ఇది చింతనంబునం గల్గు. శరీరం = కాయము, అసౌత్తవం = బలహీన మగుటంజేసి వ్యాపారానమర్థమయి యున్నది. శ్వసితం = ఊఱుపు, అధికం = విశేషించి యున్నది. మనో రథంబులు వైవైవఁ జింతించుచుండుటంబట్టి సారసారక విశ్వాసములు గలుగుచున్న వని భావము. వితల్ కిన్ను న్నాల్ = ఈచింతాలస్యాదులకు నిమిత్తమే ముందునో? అథవా అతః అన్యత్ కిం = మన్తధవికారంబునకంటె వ్యతిరేకమే ముందంబోవును. కందర్వాజ్ఞా = మన్తధమహారాజానాజ్ఞ, భువనే = లోకమునందు, భృమతి = అడ్డులేక ప్రవర్తించుచున్నది. యోవనంచ = యోవనమును, వికారి = వికారములఁగలిగించునది. రతివ్యాయామమున ఖోర్వం గలిగి మదమత్తమాతంగంబునకుం గలకుత్తకవోలె నొప్పుచుండుయువ భావము యోవన మనంబడును. లలితమధురాః = నయనమధుకరములును మనోహరములు నగు, తేజేభావాః = ఆయాభావంబులు - చంద్రచంద్రికలు నుద్యానాదులును, ధీరతాం = దైర్ఘ్యమును - చాపల్యంబులేక యేవస్తువులపై ననుమెచ్చుకొనకయుండుస్వాభావికచిత్త స్ఫుర్తిదైర్ఘ్యమనంబడును, క్షీపంతి = త్రోసివేయుచున్నవి.

తా. ఈకుమారుఁడు దా నిచ్ఛోన్మిటికిం బోవుచున్నా నని యెఱుంగక యప్రయత్నంబున నడుచుటయు; ఈతనిదృష్టి మానసంబునఁ జింత యతిశయించుటంబట్టి తాఁ జూడంగడంగినవిషయం బిది యని యెఱుంగకుండుటయు; శరీరము బలహీనమై యుండుటయు; నిష్ఠూరువులు వైవైవఁ నతిశయించుచుండుటయు గనుంగొన నీగుణంబులు జేసి పలనం గలిగియుండవచ్చునో యని యూహింప దీనికంటె నితరము మఱేమియున్నది; మన్తధవికారమువలననే యిది కలిగియున్నది; అని నిర్ణయింపవగును. ఏలయన? లోకము నందు మన్తధునాజ్ఞ యడ్డులేక సంచరించుచున్నది. యోవనమును వికారము గలిగించుకట్టిది. కన్నులపండువు లయి మనంబును హరించుచుండు చంద్రచంద్రికోద్యానాదులను దైర్ఘ్యము నవహరించునవి. ఇవియెట్లఁ జేరియుండుటంజేసి యితని కీగుణములుగల్గు ఏలకు మన్తధవికారమే కారణ మనిభావము.

అని చెప్పిన రాజు నోకపీ సీనుడివినది యథాదృష్టంబుగ నున్నది. మెచ్చవచ్చు. అని చెప్పి భోజభూమితుండును గవని బహుళకరించి యతనిశిష్యసంఘం బంతలాసమావ మునకు రాఁగా చారల నుచితస్థలంబులం గూరుచుండ నియమించెను. రాజ నియం క్తులయిన పరిచారకులును బరిచారికులు నశూపసూపకాకాదివస్తువుల నన్నంబును వడ్డంచిరి. రాజజ్ఞ చేత విరజాంబుజ నువేషాలంకృతయై మణిమయభూషణంబులు దొడిగి కనకమయ ఘృతపాత్రంబు హస్తకమలంబునందాలించి దేవతలకమ్మతంబు వడ్డింప నమృతకలశహస్త యై బోడసూసినమాయా మోహినిరీతిం దోఁచుచు విప్రులకు ఘృతంబువడ్డింప నయ్యోడకుం జను దెంచెను. ఆచందనగంధిం గనుంగొని తదీయసుషమావిశేషంబునకు నిరవద్యసౌభా గ్యంబునకు నచ్చెయివొందుచు నచ్చటిజను లొండరులతో నిట్లునొనిరి. ఔరా యీ రాజతనూజరామణీయకంబు వొగడఁ దరంబు గాదు,

సీ. అడుగు పెట్టినచోటు లభినవహల్లక పజ్జి నిండించినపగిదిఁ దోఁచెఁ

దిలకించునెడ లెల్ల లలితసీలాత్పలమాలికల్ గట్టినమాడ్కిఁ దోఁచెఁ

దిరిగినచోటులు దీప్తసౌదామసీతులములు గ్రుమ్మెడుకలిమిఁ దోఁచెఁ

నుండినచో టెల్ల నుళ్ళల్లశతపత్రసౌరభంబులు గ్రక్కునరణిఁ దోఁచెఁ

కేళి నవ్వినచోటు లక్తిష్టమయిన, బొండుమల్లెలు వోసినపొల్కిఁ దోఁచెఁ

సీలతాబాహుసౌభాగ్య మేమి నెప్పు, పచ్చు దేవాంగనలు దీని కెచ్చుగారు.

అని యాశ్చర్యమగుమానసులై నిర్వి మేషంబులగు దృష్టులం గనుగొనుచుండఁ గాలిదాసుండును భోజుని మొగంబుం గనుంగొనుచు భవభూతింజీరి యొచ్చెలికాఁడా సీపు పూర్వ మొకవిరహివర్ణనంబుఁ గావించితి వది యతిమనోహరంబై యొప్పుచున్నది. తదను గుణముగ నొక విరహిణీవర్ణనంబును సీనుడివినదాని నాకర్ణింప బ్రయం బయ్యెడు; నని పల్కిన భవభూతియొఁ దనమనంబునందు సీకవి యారాజతనూజను వర్ణింపు మని ప్రత్యక్షముగఁ జెప్పక పరోక్షంబుగఁ చెప్పెను. వర్ణింపక యొండుట యంత్రమంబు గాదు. వర్ణించినచో భోజునిమనంబున కొండుగాఁ దోఁచు; ఆయినను విశేషనిర్దేశంబు మాని మానిసీనుడివరహదశను వర్ణింతుఁగాక యని యనుకొని యిట్లుచెయె.

* సీవీబంధోఽధ్వననమధరస్పందనం దోర్విషాదః

స్వేద శ్చక్షు ర్నృణముకుళాకేకరస్మిగ్ధముగ్ధం

గాత్రస్తంభ స్తనముకుళయో రుత్పబింధకప్రకంపో

గండాభోగే పులకపటలం మూర్ఛనా చేతనాచ.

* టీక. సీవీబంధోఽధ్వననం = కట్టెపుట్టంబుముడివిశ్లేధమగుట, దెలియఁచున్నది.

తాబాలిక తనమానసమనందుఁ బ్రయతముగితోఁ జేరుచుండునట్లు మనోఽధింఁచుచుండు

అని చెప్పిన విని భోజభూపాలండు తనదేవియగు లీలావతిం గనునై గతోఁజూచి
 యీవిరజాంబుజకుం గలవిరహవృధానిశేషము గవి వర్ణించినయది యొకించుక యైన లేక
 పోలేదు; ఇట్టియవరాధంబునకు భాజనంబైన నీవట్టియంతదిట్టయో కనుంగొంటివా యను
 తన యభిప్రాయంబు నాదేవికి నూచింపం జేయ నాదేవియు నితరులనన్నిధిం దా
 నేమియు వచింపం గూడ దని యూరక యవనతముఖయై యుండెను. ఇంతలో నావిర
 జాంబుజయు శింజానమంజూమండేర్పులంపులనినాదంబులు రతివతిపోషిత రాజహంసవతం
 సకమనీయరుతంబుల కనుకరింపఁ బృథుళతరనితంబబింబయుగళ సంక్రాతకాంచన కాంచికా
 మణికింకిణీఘంజంఘణనినాదంబులు త్రిభువనజన మోహనదర్శక ధానుష్కంధసుద్గుణిటంతార
 విరావంబుల ననుసరింప నీవదవనతగాత్రవల్లరీగుళుచ్ఛచ్ఛాయాకలిత కనకకలశయుగళ
 సంకాశపీవరవయోధరభారవరికంప్యహానవిలగ్న యగుచు నవధీరితకారదపూర్ణిమాచంద్ర
 బింబప్రతిమానమగు ముఖాంబుజాతంబున నత్యభివృక్షంబు గాక పొడముమందహాసాం
 శూరంబులు సుభాధారానుకారు లయి చూచువారలహృదయంబుల నత్యాష్టోదపరిష్కృ
 తంబులు సేయ జగంబులం గెల్వ శంఖరాగి యాత్మీయకాంబరీమహిమచే నృజించిన
 మోహిని దేవతవిధంబున నామనోహరాంగి యుపవిష్ట శిష్టగోపీనన్నిధికిం జనుదెంచి
 నది గాన నతనికరము నితంబబింబసంక్రాంతంబై కాంచీదామాకర్షణంబునకుం గడంగి
 నట్లు తలంపుంగొనుటంజేసి యట్టిస్ఫుర్వసుఖభావనముచేత వలపులముడి వీడుచున్న దని
 భావము. ఇంకఁజెప్పంబడుగుణంబులెల్ల నీయింటికినొకల్పరతినంభావితములని తలంచుకొన
 వలయు. అధరస్పందనం = అధరముకదలుటయు, దోఁచుచున్నది. మోము మోముఁజేర్చి
 మోవిన్మోక్తు ననుభావన యిండుకతంబున నధరము స్ఫురించుచున్న దని భావము.
 దోర్నిషాదః = భుజలతలు శిథిల మగుటయు గానంబడియెడి. స్వేదః = చిలుచెమ్మటలు,
 గ్రమ్ముచున్నవి. నాయకుండు చతురుం డగుటంజేసి పూర్వమె సాయక తనకు రతి
 లాభింబు గలిగెనని యెంచుచున్నదిని భావము. చక్షుః = కన్ను, మసృణముకుళాకేకర
 స్నిగ్ధముగ్ధం = అనురాగకషాయితంబులై సుఖోన్మీలితంబులగుకనీనికలును, సవ్యాజంబు
 లగుభావగర్భస్వభావంబులవెలయుచు; స్నేహోనువిధములయి యర మోడ్చువైకొనుచుండు
 క్రేఁగంతిచూపులును గలగియున్నది. ఇవి యన్నియు సుఖపారవశ్యంబునం గలుగునవి.
 గాత్ర ప్రంభః = శరీరముననిశ్చేష్టకయఁ జూపబడెడిని. ప్రసముతుళయోః = మచకోరకము
 లందు, ఉత్ప్రేబంధః = నిలువనివ్వని, ప్రకంఠః = గాత్రకంఠము నున్నది. గండాభోగే =
 విశాలమగుకపోలమునందు, పులకపటలం = రోమాంచములచాలను బొడసూపుచున్నది.
 మూర్ఛనా = జ్ఞానము స్థిమితంబగుటయు దోఁచుచున్నది. చేతనాచ = జ్ఞానంబునుగన్పడు
 చున్నది

యాయంగనామణియు నాశ్రుతశ్రవుని సుత్తరంగంబులయి ప్రేమరసభరపరిపుతంబులై
యద్భాధరాగనూచకంబులై నివర్ణమధరంబులై స్త్రీమితవికసితంబులై యల్లవద్భూబతా
మహాదారంబులై యొప్పుకటాక్షపిక్షణంబులం గనుంగొనిన నది గాంచి తేనియభిప్రా
యంబు గుర్తించి భవభూతి లీలావతికిం దెలియుట కాకన్య యాకుమారునింజూచిన
విధం బిట్లు వర్ణించుచున్నాఁడు.

* శ్లో. ఆవిరళ మిన దామ్నా పాండరీకేణ నధః

స్పృశిత ఇవచ దుగ్ధస్రోతసా నిర్భరేణ

కబళిత ఇవ కృత్స్నశ్చక్షుషా స్ఫూరితేన

ప్రసభ మమృతమేఘేన సాంద్రేణ సిక్తః.

అని చెప్పిన విని కాళిదాసాదులు భవభూతికవితాచాతుర్యంబునకు మెచ్చుకొను
చుండిరి. ఇంతలో నాశ్రుతశ్రవుండును దలయెత్తి విరజాంబుజం గాంచి చిరకాలము
నుండి తనప్రియురాలిం గాంచక యుండినయుండ్యేగంబునంజేసి దేహంబుపైస్పృతి
యొదినవాడు గాన రాజనన్నిధానం బనుటయు మఱచి వెన్నిధింగన్న పేదచందంబున

* టీ. అతర్కితోపనతమగు తనప్రియతముని సందర్శనంబుం గాంచి యత్యుల్లా
సంబుం జెందినమించుబోడి యతనిం గనుంగొనినప్రకారము వర్ణింపంబడుచున్నది. ఈ
కుమారుండు, పాండరీకేణ=తెల్లదామరపువ్వులచే నిర్మితంబయిన, దామ్నా=మాలికచే,
ఆవిరళం = అంతరములేక యుండునట్లు, బధ్ధఇవ = చుట్టంబడినవాడువోలెను, నిర్భ
రేణసంపూర్ణమగు, దుగ్ధస్రోతసా = పయఃప్రవాహంబుచేత, స్పృశితఇవ = అభిషేకింపఁ
బడినవాడువోలెను, స్ఫూరితేన = విస్తరింపంబడిన, చక్షుషా = కన్నదోయిచే, ప్రస
భం = బలాత్కారముగ, కృత్స్నః = పూర్ణముగా, కబళితఇవ = మ్రింగఁబడినవాడు
వోలెను, సాంద్రేణ = నిరంతరమగు, అమృతమేఘేన=అమృతమువర్షించు మేఘముచేత,
సిక్తః = తడుపఁబడినవాడువోలెను, అయ్యెను.

తా. ఈకాంతామణి తలఁచనితలంపుగఁ జీరకాలస్థాథితుం డగుప్రియతముండు
తనకుం గనంబడిన నత్యుల్లాసాభాసంపి హర్ష పరవశయై యాశ్చర్యంబుంజెందుచుఁ బ్రీతి
విస్తారితంబు లయిననేత్రంబులచేఁ జూచునప్పు డతిధవళంబు లయినకన్నులకాంతులు
చాలుగట్టి వానివయం బడుటచేతఁ దెల్లతామరపువ్వులమాలిక లెడఁతెఱపిలేక చుట్టుకొన్న
ట్లును, పరిపూర్ణమగు పయఃప్రవాహము వెల్లివిరిసి యతని ముంచినట్లును, విషయం బధిక
మధురం బగుటంజేసి యతని హతాత్కారముగఁ బూర్ణముగ మ్రింగినట్లును నిరంతర
ముగ నమృతమువర్షించు మేఘము గ్రమ్మకొని తడిపినట్లును కరం బీయతివహృదయం
బునం గల ప్రణయరసవిశేషంబు ద్యోతిత మగుచున్నది యనిభావము.

నుబొంగుచుఁ ద్రీతివిస్సాగితంబు లగులొచనకమలంబుల, నానందబాష్పబిందుబృందంబు
ధారలు గట్టి దర్పణతలంబుల బోలుగండతలంబులఁ బడి నెడరి యుత్తరీయంబు దడవ
నాపరానిప్రేమధరంబున నావిరజాంబుజ నిట్లు వర్ణింపఁ దొడంగెను.

* శ్లో. భూవిక్షేపణరక్తరక్త మభవత్తే పాదపద్మం శుభే
మధ్యోయం కుచకుంభభారనమితః క్లాంతో భవత్కామిని
ష్టానం లే ముఖపంకజం శ్రమజలశ్రీరాజిఫాలస్థలం

అని యావిప్రవటువు వర్ణింపం దొడంగినం గాంచి భోజభూపతి తనమనంబునఁ
గట్టా ! వీడు మదియనన్నిధానం బనియుండలంపక నుచిరకాలంబున కీచిరజాంబుజం

* పూర్వమగుశ్లోకము.

శ్లో. భూవిక్షేపణరక్తరక్త మభవత్తే పాదపద్మం శుభే
మధ్యోయం కుచకుంభభారనమితః క్లాంతో భవత్కామిని
ష్టానం లేముఖపంకజం శ్రమజల శ్రీరాజిఫాలస్థలం
భ్రామ్యంత్యాద్రవ దేవి వాణి దధి విక్రేతుం కఠోరాతపే.

టీ. శుభే = ఓమనోజ్ఞారాలా ! లేపాదపద్మం = నీయడుగుదామరలు, భూవిక్షే
పణరక్తరక్తం = పుడమియందడుగిడుటచేఁగరముగందియొజ్జనిని, అభవత్ = అయ్యెను.
అతిసుకుమారము లగుటచే న్వభావరక్తము లయి యొప్పునాయడుగులు కర మెఱుపు
మీఱిన వయ్యె ననుట. కామిని = ఓకాంతా! ఆయంచుధ్యుః, ఈనడుము, కుచకుంభ
భారనమితః = కుచకలశములభారమునకవంగియుండునది; క్లాంతోభవత్ = బడలికంజెం
దినదయ్యెను. పయోధరభారమునకుం దొలుత బడలియుండులేనడుము నడిచినశ్రమ
ముచే గడు బడలికంజెందియున్నదనుట. లే = నీయొక్క, ముఖపంకజం = మోము
దామర, శ్రమజల శ్రీరాజిఫాలస్థలంసల్ = శ్రమమువలనబోడమిశ్చబిఱుచెనుటలచాలుచే
నందగించులలాటంబుగలదియై, ష్టానం = వాడినయది.

దేవి, వాణి = ఓదేవివైసరస్వతీ! కఠోరాతపే = కడుఁగ్రూరమగునెండయందు,
దధి = పెరుగు, విక్రేతుం = అమ్ముటకు, భ్రామ్యంత్యాః = తిరుగుచుండెడు; తపః = నీకు,
పాదపద్మము పుడమినిడుటచే నతిరక్తం బయ్యెననియు, లేనడుము క్లాంతం బయ్యె
ననియు ముఖపంకజము చెమర్చె ననియు నన్వయించుకొనవలయును.

తా. రాజకుమారుండు తనప్రియురాలిని వర్ణించినవర్ణనావిశేషము కవి కడపటి
పద్య పాదముచేత పెరుగమ్ముకొనం బరిభ్రమించుచువచ్చినసరస్వతియం దుండునట్లు
వర్ణించి శుభే, కామిని యనునంబోధనపదములకు విశేష్యవాచకముగ వాణి యనుపద
కును జెప్పి సరస్వతిపర మగునట్లు వాక్రుచ్చె.

గాంచినయుత్కంఠావీశేషంబును దెలుపుచు నించుకేనియు భయంబు లేక వర్ణింపంగడం
గెను. వీని సీయపరాధంబునంజేసి వట్టి దండింపవలయు నని క్రోధోద్దీప్తికుండై యలివికాల
భవళంబు లైనకనుదమ్ములందు రక్తకాంతులు గ్రమ్మఁ బ్రహ్మసీతాధరుఁడైన నప్పుడది
గాంచి కాళిదాసుండు తనమనంబునం దీభోజంబు తనకూఁతువిషయంబున నితఁడు జరిసి
యందు మహాపరాధంబు వరోక్షంబున విని వీనిం దండించుట కను వారసి లీలావతికి
మనస్తాపం బువళమింపం జేయ వేడి ప్రత్యక్షంబున నపరాధంబుఁ గాన్పించి తనమనో
వ్యాధిని జక్కుంజేసికొన నెంచి బ్రాహ్మణభోజనవ్యాజంబున సీత్రతత్రపునిం దిలిపించి
విరజాంబుజాదర్శనంబున మైమఱిదియందు నావిరహితుమారుండు వదించినరాజకుమ
రి కావర్ణనంబు ప్రత్యక్షపరాధముగ నిర్ణయించుకొని యీ ప్రహుమారుని దండింప నంభ్ర
మించుచున్నవాడు. ఈకపటం బెఱుంగక యున్నతునిభాతి యీతఁ డిందుమిఠాననను
చ్చించినవాడు. ఈమారుని మోమువలన సీవద్యచతుర్థభాగము నిర్గత మగునంతలో
వీని శిరశ్చేదం బాజ్ఞాపింపకపోఁడు, అట్లయిన సీతవన్దిని యియ్యెడన తనప్రాణంబులు
వారు. ప్రత్యక్షపరాధనర్థంబున నాగ్రహగ్రస్తుండై యున్నవాఁడంటియ కాని
యారాజు తదనంతరము తనకూఁతుకుఁ గలుగుననర్థంబుఁ జూడ నోపక తాన యను
వులు వెరం బరిత్యజించు, అట్లయిన లీలావతీదేవియు మృతప్రాయయ, అంతట సీథారా
నగరజనములు తమకుఁదామ యానోరాదులు మానుకొని చావ తుండరు. ఈజిగిననంక
టంబున మహానర్థంబు వాటిల్లునున్నయది. దీని నన్యథాగా వదించి జేనివృద్ధయంబునం
గలజ్వరంబును బోనడంచి యీవిప్రవటువును గాన నగును; అని యాలోచించి తనయిష్ట
దేవత యగునరస్వతిని మనంబునం దలంచి యీవిప్రహుమారుని మోమువలన నావద్య
తృతీయపాదము వెడలివచ్చినవెంటడైన యావద్యచతుర్థభాగంబును దా నందుకొని
శ్లో. బ్రాహ్మ్యంత్యాస్తవ దేవి వాణి దధి విక్రేతుం కతోరాతపే. అనిచెప్పెను. అప్పుడది
విని భక్తజనులపాలిటికల్పకవల్లి యై యొప్పునాతల్లి;

సీ. సితనరోజాతపంతతులకాంతులు దేరునతిమనోహరదేహాలికతోడ

కారదపరిపూర్ణచంద్రచంద్రికలతోఁ దులఁదూఁగఁ గలజిల్లువలంపతోడ

రాజహంసవిరావరమణీయ మయి యొప్పుచరణహంసకర్పశంకర్పశలతోడఁ

గుచమంభభారసంకుచిత మై జవ్వాడునలికంపు లేతనెన్నడుముతోడ

నట్లవీణాక్షమాలికాహస్త యగుచు, రత్నదధిభాండ మొకటి మూర్ధమునఁ దాల్చి

పెరుగుపెరుగో యటంచు గానరసీజాత, సంభవునిరాణి యాభోజనభకు వచ్చె.

ఇట్లువచ్చినయచ్చెలువం గనుంగొని చతుర్భుజంబులును చంద్రరేఖావతంసంబును
గలిగి వీణాపుస్తకధారిణియైకారద పుండరీక మండకాంతులం గొల్లలాడుచుండుదేహకాం

తితో నోప్పునాయెప్పలకుప్పును భారతి యని నిశ్చయించి శ్రుతశ్రవకాళిదాసులు వచించిన పద్యపాదములందు బోధితము లయినలక్షణములు గలిగి వెలుంగుచుండుదేని గాంచి మహానీయుండును భక్తజనప్రసన్నగజ్జుండును కవికులకమలవివాకయందు నయినకాళిదాసునివచనము యథార్థము సేయ నియ్యోడకు ననుచుంచి యీవాణి యాత్మదర్శనం బొసగి మరల నందఱు ననుగ్రహించిరయని. ఈకాళిదాసునియందు గలభక్తవాత్సల్యమునంజేసి వత్సాబునకుఁ బాటసేపుధేవువు ప్రజలం దరక్షిరంబులఁ బరితృప్తులఁ జేయు విధాబున నీజగదంబికయు నస్తద్విధులఁ బునీతులం గావించిరయని యని యాదేనిని సాస్తుతించుచు నానందంబులకుఁ జేరి ముఖతకరకరులై ప్రజానుంబు లానరించి సాస్తుతులనల్లు భోజుండు నాజగన్నాతపావకమరుంబుల కెరగి యారందబాష్పధాన కలితకపోలుండై సాస్తుతించి యీకాళిదాసుని సహవాసంబునఁ దనకులంబు పారనంబై సరస్వతీయుఁ బ్రత్యక్షంబున వచ్చి యనుగ్రహించునంతటి యత్యైన్నత్యంబునఁ బూజోటయ్యె నని యొందుకొనుచుండ నానునీశ్వరి యెల్ల వారలు సూడ నంతర్ధానంబు గొందె. పరమసాత్వికమూర్తిఁ దాల్చి కరుణామయు యును పాదపూజకమునుజురాణి నన్నిధానప్రభావంబునంజేసి భోజభూపాలునిమానసంబు కాంతక్రోధులై నిర్మలత్యంబుఁ గైకొనియె. శ్రుతశ్రవండును విరజాంబుజపై నుండుమోహంబునం గలిగిన చిత్తవిభ్రంతు బడంచుకొని యంతటఁ దద్దతమానంబును మరల్చి తాఁజేసినయనిన యమునకు హృదయంబునఁ గొంతుచు లజ్జాకులితుండై మోము పంచుకొనియుండె. భవభూతియుఁ దనకిప్పుండు గాళిదాసు ననుగ్రహంబున జీవీతుం దయ్యెగదా యని నంతసించి యతనిం గొనియాడెను. భోజుండును గాళిదాసునియెడం గలగు భారతీదేవి వాత్సల్యంబుం బరికించి యతనిమహనీయత కచ్చెరువందును నాకవికడకుం జని ప్రమోదమేదురహృదయంబుండై నమస్కరించి నంస్తుతించి యొమిత్రమా నీవు నాపలన సేదేని యొకవరంబుఁ గోరి నన్నుం గృతార్థుఁ జేయవలయునని ప్రార్థించిన నందు కలరి కాళిదాసుండు నోభూపతీ నీవు వరం బొసంగుట తథ్యంబేని యీశ్రుతశ్రవని యవరాధంబు మన్నింపు మిదియ నాశోరినవరం బనిన రాజును వట్టెయని యందులకు నస్తుతించి యయ్యోడకుఁ జనుదెంచియున్న బ్రహ్మజనంఘంబునకు మృష్టాన్నభోజనంబు లిడి యమూల్యంబులయిన వస్త్రంబులను ధనంబులు నొసంగి నంతసంబున వారివారియిండ్ల కనిచెను. బ్రహ్మణులును గాళిదాసుని యతిమానుషప్రభావంబును దీనవాత్సల్యంబును నంస్తుతించుచుం జరిరి. వింటిరే యోవండితులార యిదియ భోజభూపతితనూజాత యగువిరజాంబుజను దదీయప్రాణనాయకునిం గాంచి కాళిదాసుండు ధారాపతివలన మెప్పులువదసిన చరిత్రము. ఈతని యతిమానుషశక్తియును వింటిరగదా. ఇతండు

గాక యితరుండు విద్యాసర్వస్వ వేదిని జయింపలేడు. అని మిత్రసహుండు సెప్పుగాఁ బండితులు విని పరమానందభరితులై మంత్రికుమారు నుపన్యాసశుద్ధి కత్యంతము మనం బుల నలరుచుండిరి. ఇంతలోఁ బ్రతిహారి యేగుచెంచి యుదయాదిత్యునికి జోహారు

కాళిదాసుండు వసుమానసనగరమునకు వచ్చుట

రచించి దేవాధారానగరమునుండి కాళిదాసుం డనుమహాకవి మననగరోపవనంబున విడిసి తనరాక యెఱింగింప సం దేశహరులం బంపెను. వారును ద్వారంబున వేచియున్నవా రని చెప్పిన నుదయాదిత్యుండును దక్కినవారు నవరిమితాష్టాదంబు నొంది యౌఘప్రతీ హారీ! ఉదయాదిత్యుండు తనకవివండితసంఘంబుతో నామహాకవి నెదుర్కొన నిజ వచ్చుచున్నవాఁడు. మీర లాకవినియోగంబు ననుష్ఠింపఁ జనుఁడు, అని యాసందేశ హరులతోఁ జెప్పునది యనిచెప్పి ప్రతీహారిం బంపి జనకుననుజ్ఞం గైకొని పురంబున నష్ట శోభనంబులు రచియింపం బంపి మంగళవాద్యంబులు మ్రోయుచినం బ్రతాపాదిత్యుం డును గరహాయనుండును పురస్పరులై పాదసంచారంబున నేగుదేర కవివండితసంఘంబులు బలసికొనిలిచి రా నువాసినులు మంగళపూర్ణఘటంబు లెత్తుకొని నడువ నచ్చరలంబోలు వెల్లాటకత్తియలు నర్తనంబులు నలువ నుదయాదిత్యుండు మిత్రసహునితో బయలు వెడలి తననగరంబునువనమనుకుం జని యచట విడిసియుండుమహాకవిం గాంచి యతని యడుగుల కెఱఁగెను. ప్రతాపాదిత్యుండును కవికి వందనంబు ల్లాసరించి యనర్ఘ మణిరత్నంబుల నతనియడుగులం బూజించెను. కాళిదాసుండు వారల కాశీర్వాదంబులు రచియించి యుదయాదిత్యుని కవివండితసంఘంబువారల యధోచితవిధానంబునం గార వించెను. అంతఁ బ్రతాపాదిత్యకరహాయనసంప్రార్థితుండై కవియు సర్వాభరణభూషి తంబై కనకమయకుథానసాధంబై యొప్పుచుండుభద్రకరిపై నెక్కి యింద్రునిచే నత్పుత్రుం డగుబ్రహ్మసృజించందంబునఁ దోచుచు నుదయాదిత్యుండు తాన యంకు శంబుఁ దాల్చి ధారుణీతలంబున నిలిచి భద్రదంతావళంబును నడిపింప నచరిమితవై క వంబుతో వసుమానసనగరంబునం బ్రవేశించెను. అప్పుడు,

సీ. మణిగణమండిత మహనీయకుండలకలిత కవీలయంగంబువాని

మృగమదపంకనమ్మిశ్రిత మలయజసాంద్ర చర్చితతనుచ్ఛాయవాని

కనకదివ్యాంశుకకల్పిత ప్రావరణానూనరుచులచే నమరువాని

శృంగారరస మిట్లు రంగారఁ బిణామ మొందెనో యని చెప్పనొప్పువాని

కవిత యారీతి దేహంబుఁ గాంచె నొక్కొ, పరవిలాసము మూర్తితో వరలె నొక్కొ

యనుచుఁ జూడంగఁదగువాని నఖిలజులు, కాళిదాసుని గాంచిరి కౌతుకమున.

ఇట్లు రాజనదనంబునం దాక వివర్ణండు సొచ్చి యువరాజసౌధంబున విడిసె. మజ్జనభోజనాదుల్లెఁ గవియుఁ గవిపండితసంఘంబువారును ప్రతాపాదిత్యకరహాయను లును మిత్రసహుండు నుదయాదిత్యునితో యువరాజసౌధంబునన నిర్వర్తింఁచిరి. ఇట్లం దఱును కృతకృత్యులై యలిమృదుళచిత్రకంబళంబులు వఱచియుండుమండపంబునం గూరుచుండి యతిరూపవతులగు విలాసవతులు కనకకంఠఞ్జయుకాత్కారముభరితంబుగ నురటులు వీచుచుండ నెలజవ్వనులగు పువ్వులబోండ్లు మడిచియిచ్చు తెలియూతునుడుపు లందుగని విడెము సేయుచు నెల్లవారు నిష్టగోష్ఠిం బరితృప్తులై యుండ నుదయాదిత్యుని కవిపండిత సంఘంబువారు కాళిదాసుని గాంచి యోకవివరా వింటివే యని మందలించి విద్యాసర్వస్వవేదినిచరిత్రం బంతయుఁ గట్టెల మోపులఘోనువాఁడు వల్కినవిధంబునం జెప్పి యాలంబెను జయించి విద్యాసర్వస్వవేదిని యరుచిరుడు దీయించిన గాని కవిపండి తులగఁబున కింక గౌరవంబు దక్కదు; ఇది యవశ్యక త్రవ్వంబ యనిప్రాణించిన వినికాళిదా సుండును వారిప్రాధన నంగీకరించి యుదయాదిత్యునిం జూచి యోకుమారక యాకట్టెల నమ్మువానిం బిలిపింపు మన నతం డట్లు చేసినం గాంచి కాళిదాసుండు చాచితో నోరీ యూవిద్యాసర్వస్వవేదిని వసించియుండుసౌధంబును నీవుగనుంగొనియున్నాఁడనా? దాని యందుఁ గలవిశేషంబులు వినియెననుండెదవా? తెల్పు మన నాకట్టెలఘోనువాఁ డిట్లు నియె. ఓమహాకవీ వినుము నేను దానిసౌధంబున నర్చనమండపమువరకుం జూచితిని. అత దనుక నతిచిత్రంబై దేవసభతోఁ దులఁదూఁగునట్లున్నది. పోనుపోను పెక్కువిశేషము లతో నొప్పుచుండు నని తోఁచెడిని. ఆవిద్యాసర్వస్వవేదినిసౌధంబునం దొక్కొకద్వారం బునకు బద్యములు నెప్పకొనుచుం బోయి యంతకక్ష్యంతరంబులంజూచి యచ్చటి వినోదంబులం గాంచి వచ్చినరాజకుమారులు నెప్పఁగా నందలివిశేషంబులు వినియున్న వాఁడను. ఆవిశేషంబులు నీతో విన్నవించుకొనియెదను వినుము.

విద్యాసర్వస్వవేదినిసౌధవర్ణనము.

మహాపావనమగు నుత్తరసివాకినికిం బూర్వతటంబున నుండుసింహపురి కుత్తరపు త్రై పునం బురోపవనమునందు విద్యాసర్వస్వవేదినిసౌధంబు కట్టంబడియుండు. అసిప్రాకార సత్తాకపరివృతంబును చతుష్పత్తిద్వారసంయుతంబు నై యొప్పు. ఆవాకిళ్ లాకదాని కంటె మఱియొకటి మహావిచిత్రంబులయి ప్రత్యేకవిశేషంబులతో పెలుంగుచుండును. అందుమొదటివాట వార్తాహారిజు లుండుదురు. ఆనంతరము కీలుబొమ్మ లుండునదియు వెవ్వేజువృక్షములు భిల్లూకములు మదకరులు కోతులు వేటకుక్కలు నుండునదియు ; వాకిళ్లుగలవు. అవి గడచిన ద్రోవకడ్డముగ నూయియుండెడువాకిలి గలదు. ఆనూతిలోఁ దిగఁగాఁ గీలుపలకలు బావని మూసికొనును. ఆపలకలు వారు తెరిచినఁ గాని బయలు వెడలి వచ్చుట కను వుండదు. అది దాటఁగాఁ గుంకుమవంకంబు గలవాకిలి యుండు. దానిని దాఁటి వచ్చినవాడు కాళ్లు గడిగొనుటకు నాలుగుపలములవన్నీరు వెండితాం

బాళమునందు నిండించి ఆవలిగట్టున నుంచుకొనును. దానిం గడచినఁ జీత్రమండ
వపువాళిలి యుండు. అం దత్యద్భుతములగు చిత్రములు కన్నుల నవహరించుకొనునవి
ప్రాచుంబడినమండపంబులు పెక్కులు క్రమంబున భారతరామాయణాదివృత్తాంతంబులు
గలవి నిర్మితంబులైయుండు. అవి దాఁటిసం గ్రమంబుగ జలమధ్యమండపములు స్ఫటిక
మహామణిమండపములు విద్యావినోదమండపము సంగీతమండపము సాహిత్యమండపము
నర్తనవిలాసమండపము నివి నిర్మించియుండు ప్రత్యేకద్వారంబులు గలవు. అవి యతి
క్రమింపఁగా ననంతరము గోడిపుంజాలపంజెములు విడుచువాళిలియు శ్లేష్టిపాట్లాటలు
వేయువాళిలియు పాట్లేట్లడిసినవాళిలియు నాటకకాలవాళిలియు నుండును. అది యతి
క్రమించి చనిన నతివిపులచతురశ్రస్థలంబున నపరిమితాకారములతో నిర్మితంబై యుండు
కొలుపుమండపము గలదు. దానినడుమ మదదంతిదంతనిర్మితములై స్త్రీ శివేణుగను బురు
షునికి వేణుగను దూఁగుటయ్యెలవలె నమర్పబడియుండు మణిమయమంచకంబు లుం
డును. అవి తలకడ యిదియని కాళ్లకడ యిదియని యెఱుంగ ననువుపడక యుండునట్లు
మాటుబాటుగ వేసి తలగడ ప్రక్కన నిలుపుటద్దంబును గాళ్లకడనఁ గీల్పొమ్మలు నుంచం
బడి యుండును. ఆమంచమువైఁ దలగడ కాళ్లకడ యెఱింగి పరుండెనేని యాకీల్పొమ్మ
లెల్ల గొన్ని పాదసంవాహనము సేయు, కొన్ని చేతులాత్తును, కొన్ని వీచనల వినరును,
కొన్ని వక్రలాతులు మడిచి యిచ్చును, కొన్ని తమ్మపడిగెంబు వట్టును. ఇట్లుచిరకాల
మతిసుఖకరముగ నుపచరించుచుండు. ఒకవేళ యనువెఱుంగక కాళ్లకడఁ దలయుంచు
కొని పరుండెనేని యాబొమ్మలలోఁ గొన్ని తలఁబట్టి యీడుచును, కొన్ని కాలాడి విడు
చును? కొన్ని గొరుగును. గొన్ని దీపస్తంభము నెత్తినఁ బెట్టును? కొన్ని దీపము ముట్టిం
చును. ఇట్టి వినోదంబులు మఱెన్నో చేయును. ఈకొలుపుమండపమునకనంతర మెన్నెన్నో
విచిత్రము లున్నవట! అవన్నియు నెవ్వరెఱుంగరు. కరమునమర్థులును బండితులు నగు
వార లింతదనుకఁబోయినవారల కాని దీనిం గడచివని తదీయహర్వ్యంబునం గల
విచిత్రవిశేషంబులనైనఁ గాంచినవారు లేరు. ఇది నే విన్నవిశేషంబు లని యాకట్టెలమ్మ
కొనువాడు నెక్కిన విని కాళిదాసుండు మహాహర్షింబుతో నిన్నియు నుండఁజను !
మఱెన్నో వినోదంబు లుండక పోవు. తప్పక పోయి యాయెప్పలకుప్పం జూడవలయు.
దానివిద్యావైకారద్యంబుఁ బరీక్షింపవలయు నని వాక్రవ్య సంఘంబువార లలిహర్ష భరిత
హృదయులై యేమును భవత్సహాయులమై యాపడంతిం గెలువ నరుగురెంచెదము.
మమ్ము దోడ్కొని యరుగు మనిచెప్పినఁ గాళిదాసుండు నోమహానియులార యిందఱము
గూడుకొని చనిన నపకీర్తి సంభవించుంగాని కీర్తిగల్గదు. ఒక పడపుంబడంతిని గెలువఁ
గవిపండితసంఘంబు సమదెంచెనని యాపురివారు పరిహాసించురు. కాన నిందఱము ననఁ
గూడదు. ఏను నీయుదయాదిత్యునిందోడుకొని యరిగి కార్యంబు సమకూర్చెదను. మీకు
మోదం బోనకూర్చెదను. మీయాశీర్వాదబలంబ మాకన్నిపనులకు సహాయము. అని చెప్పి

యుదయాదిత్యుని గాంచి యోకుమార యెల్లి యుదయంబునకు సింహపురికిం జేర్పంగల
యుక్తమాశ్వంబుల చెంటిని సర్వసిద్ధంబులు నేసి తెప్పించుము. మఱియు నిమ్మపం దొకటి,
దండం బొకటి, గంధకరాయియొకటి, వెదరుల్రద్ద యొకటి, నూనియందడిసిన గుడ్డపేలిక
యొకటి, నాతిస్థూలంబు గానిరాయి యొకటి, ఎఱ్ఱప్రత్తిపూలు, ఇత్తుఖండంబులు, గండు
చీమలు, మల్లెపూలు, ఎండ్రకాయ, అరటియూచ ఇవిసంపాదించు బంపు మనిచెప్పెను.
జీదయాదిత్యుండును భటులచే దక్షిణమ యవి రప్పించె. కాళిదాసుండును కవిపండిత
సంఘంబు నిండ్లకనిచి యారేయి యవరాజసౌధంబున సుఖనిద్రంగూరి రేపకడ లేచి
యుదయాదిత్యుని దోడుకొని లిఖచాదులంగైకొని సింహపురిజేరెను. కాళిదాసునసజ్జ
పడసి పూర్వపుంగట్టెలమ్మువాడును దురగారూఢుండై వారలకు పెనుపెంటఁ దగిలి సింహ
పురికిం జనుచుండె. కాళిదాసుండు నుదయాదిత్యునిఁ గనుంగొని యౌరాజకుమారబహుదిన
ప్రయాణప్రాప్త్యమగు నీసింహదేశమున కొకముహూర్తకాలంబునన మనలందెచ్చిన యీ
యుక్తమాశ్వరత్నంబులజవనత్వంబులను మిగుల మెచ్చవచ్చును. కరము క్రాంతంబులయ్యె.
ఈగుఱ్ఱంబుల నీకట్టెలమ్ముకొనుచానికప్పగించి మన మీషివాకిసినదిం దానమాడి కాల్యకృ
త్యంబులు దీర్చి యాయూర నొకవిప్రగృహంబున భోజనాదికృత్యంబులు నిర్వర్తించు
కొని సాయంసమయంబున విద్యాసర్వస్వవేదిని యుండువార్త్యంబుకడకుం బోవుదము.
అదిగో చూచితివా యావెలయాలిమందిరమధ్యసౌధంబుపై కనకరత్నశిఖరంబు కఠోర
కిరణప్రభాభాసమానంబులు కన్నులకుమిఱుమిట్లు గొల్పుచున్నయది. పక్షనంబునంజొచ్చి
యచ్చెలువయుండు నారామసమీపంబున విడియుదము. గట్టెలమ్మువాడు మఱియొండు
చోటికిం బోవఁగలఁడు అనిచెప్పెను. అందుకు వల్లెయనిన నాయువరాజుం జూచి కాళి
దాసుండు మనము సాయంసమయంబున నీవేషంబులఁ బోవఁ జనదు. కట్టెలమ్మువారివేషం
బుతో దానికడకుం బోవునది. అందుకుఁగాఁ గట్టెలమ్మువానివేషము ధరించుటకుందగిన
యువకరణంబులు సంపాదించుకొని రా నీకట్టెలవాని కుత్తరువు నేయుమన నాతఁ డట్లు
యగుంగాయని యాకట్టెలమ్మువానిచేఁ బేలికలును గొడవండ్లును తీఁగలును దెప్పించిన
నవి గైకొని కాళిదాసుండు రాజుతో నగరంబున బ్రవేశించి యొకబ్రాహ్మణగృహం
బున విడిసి యభ్యవహారాదికంబుఁ దీర్చుకొనియెను.

క. అనువమరసభరితంబై, తనరుకథాకల్పవల్లిఁ దలరుగుభుచ్చుం,

బునఁ గృష్ణ నిను ద్వితీయం, బునఁ బూజించితిని యాచభూపతికరుణన్.

ఇది శ్రీరాధానాథచరణకమలచంచరీకాయమాణమాసన భారద్వాజకులపవిత్ర తిరుమ
లార్గపుత్ర పెరుండేవీగర్భజన్తచిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ ప్రణీతంబైన
వినోదకథాకల్పవల్లియందు ద్వితీయగుఱుచ్చము సంపూర్ణము.

శ్రీరామజయము
 శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణేనమః.
 వినోదకథాకల్పవల్లి
 తృతీయగుణచ్ఛము.

మంగళాచరణము

క. భక్తజనసార్థపాలన, సత్తాత్మన కాదిరాజసంస్తుతనయశో
 వ్యక్తికి రాధాకమలా, రత్నసి కభివందనంబు రక్తి నొనర్చున్.

కాళిదాసుండువిద్యాసర్వస్వవేదినకింగట్టెలమ్ముట

ఇట్లు కృతార్థమనరులై యిరువురును గొంతతడ వొకయెడవిశ్రమించి సాయం
 సమయం బగుటలేచి తమవేషంబులు వీడ్చి మనీపేలికలు గట్టి, తీవెలు తలకు మొలకు దిం
 డుగాఁ జుట్టి యందుం గొడవండ్లు దోఁపుకొని కట్టెలమ్మువానివేషములు దాల్చిరి. అందుఁ
 గాళిదాసుండు చీమలు మొదలగువానిని బదిలముగ మొలబట్టు గట్టుకొని యరణ్యయాఁ
 చలు మోపుగట్టి తలవయి బెట్టుకొని రాజకుమారునివెంటఁ దోడుకొని వెడలి విద్యాకర్మ
 స్వవేదినయిండుసాధము నిర్దేశించుకొనిచని దరియం జొచ్చి యామందిరముభద్రావరము
 నెదుట నిలిచి యయ్యెడ నుండువార్తాహరిణుల నంగుడుదుడుపులను దెసకలకు గాంచి,

క. మోహా కట్టెలమోహా, రూపవతులు విలుచుకొనుండు రుక్త మొనఁగి తా
 మోపెట్టెఁ గాయజుడు విలు, మోపుగ జవ్వనులచూపుములుతులు వర్చున్.

అని చెప్పిన నాయంగన లొండొరులమొగంబులు గనుంగొని నవ్వుకొనుచుఁ
 దన్నుం జూచి ముసీముసినగవులుఁ గుసగుసలు వోపుచుండ నాకాంతలతెఱంగుం గని
 కాళిదాసుండు మొసటిహజారంబునం బ్రవేశించి వారింగాంచి యిట్లునియె.

చ. ఉరువిరహాగ్ని వేడి యయి యూనుతమిం గడు వాఁడి మీఱి యీ
 తరుణుల చూపుతూపుగమి దందడి మీఱఁగ వెంటింప బ
 య్యెర వయి పీచుసౌఖ్య మది యించుక గానకయన్నవాడ నీ
 ఖరకెరణుండు గ్రుంకె నెఱుంగ గట్టెలు విల్చుకొనుండు గ్రుక్కునన్.

అని వారల సంబోధించి చెప్పిన నతనివచనంబులందలిరసితావిశేషంబు గ్రహించి
 కాళిదాసరాజకుమారులరూపంబులకు మనంబుల నచ్చెరువందుచు దూతిక లొండొరు

గతంబేమొకొ? విద్యాసర్వస్వవేదనియందు నర్హి లిఁ గొని యీవేషంబున మన్వ భవసంకులు
ననుదెంచియుండుదురుగాఁబోలు! కానినాఁ డీసరసంపువచనంబు లెల్లర కెక్కడివి? వీరలు
కట్టెలమ్మకొనవచ్చినవారు గారు. నికృతిమెయి వారివేషము భరించి యేతెంచినవారని
తోచెడి నని యనుకొనుచుండిరి. అందు గొందఱు చతురలు ననుదెంచి కాళిదాసు
తో నో కట్టెలమ్మవాఁడా నీ వీకట్టెలు విలుచుకొ మ్మనియెవవు! వీనిని మే మేల గైకొన
వలయునో వచింపు మనఁ గవియు నోమనోహరిణులారా యేను బెక్కుచోట్ల నిట్లు కట్టె
లమ్మకొనుచు వచ్చుచున్నాఁడ; ఏకామినీమణులుగాని యిట్లు నన్నడిగినవారలు లేరు
ఁళీ! మీబుద్ధిచతురతకు మెచ్చవచ్చు నని పల్కి యిట్లనియె.

చ. జత యయియుండుసొంపుఁ గనఁజాలక చూడ మనోజ్ఞ మైననం

హతకయఁ లేక తప్తవరహాటకకాంతి య టన్నమాటయే

మితమయి యుండ ఘర్త హిమమిశ్రితకాలనుభుప్రదంబు లా

నలివలయుూరుకాండముల కన్నిట నోడినస్థిచేత శు

ష్కృతఁ గయికొన్నవృక్షములకట్టెలు సూపె! కొనుండు వేడ్కతోన్.

అని చెప్పిన వారును మందహాసంబు నేయుదురు జనిరి. అంతం గాళిదాసుండు
“మోహా కట్టెలమోహా రూపవతులు విలుచుకొనుండు” అని బిగ్గరనఱిచెను. అదివిని మఱి
కొందఱు ననుదెంచికాళిదాసుంఁగాంచి యీకట్టెలవలన మా కుపయోగం బేమియో యని
యడిగిన నందులకు మహాకవి యిట్లనియె.

ఉ. మోహము మేరమీఱు నగు మోముల ముద్దిడి శంఖరారిఁ

ల్లాహ మడంగఁ గొఁగిటికిఁ దార్చి పునారతిఁ గూడునట్ల మీ

దేవాలతం జెలుగుశ్రమ దీర నలందెడుకప్పరంపునం

దోహమొనంగుభూజములఁ దోచినకట్టెలు సూపె యోలతా

బాహులు మీరు గొండు శుభభావముల న్నన మిచ్చి వేడుకన్.

అని చెప్పిన నక్కామినులు నవ్వుకొనుచుం జనిరి. అంతం గాళిదాసుండు
వెండియు, మోహాకట్టెలమోహాయని బిగ్గరనఱిచెను. అంతం గొందఱుకాంత లతనికడకు
వచ్చి యో కట్టెలమ్మవాఁడా వీనికింగలయంబయోగం బట్లుండనిమ్మ. ఇది పీలువఁబడు
టకుఁ గారణంబేమి యనిన నాకవి యిట్లనియె.

ఉ. బాలల కెందు జవ్వనపుఁబ్రాయము గల్గిన దాది గాఁగ నా

గోలల పెన్మటంపుఁదళుకుందొడలం జెలువారుపన్నెలక్

లీల హరించుచుండి యది లే దన లేక విదారితంబులై

తూలఁగఁ దెచ్చినట్టి వివి తొయ్యలులార కొనుండు కట్టెలన్.

అని చెప్పిన నాకాంతలును సేమియు శిష్యుం జాలక నవ్వుచుం జనిరి. అంతం గాళిదాసుండు వెండియు, మోపా కట్టెలమోపాయని బిగ్గరనఱిచెను. అనంతరము మఱి కొందఱు వనజాననలు వచ్చి యోచి యెండినచెట్లకట్టలేనా! యని యడిగిన నందు లకుఁ గవి యిట్లనియె.

చ. కులుకురుటంపుఁ బెందొడలగోము హరించుటఁజేసి లోనఁ బెం

జలమును బూని వేగ మదసామజహస్తము లాత్మలందుఁ దొ

య్యలులతదూరునఖ్య మభయంబునఁ గోరుచుఁ ద్రుంప వాడి వ
త్తలు నయి నట్టివృత్తి ములదారువు లియ్యవి కొండు వేడుకన్.

అని చెప్పిన నావడఁతెయు నించుక హసించుచుం జనియె. ఇట్లు నని యాకాంత లందఱు నొండొరులతో సేమి యీచిత్రము! ఇంతదనుక నిట్టికవితాధోరణిగలవాఁ డొకరుండైనను మనవిద్యాసర్వస్వవేదినిపొందుగోరి రాలేదు. మఱి వచ్చినకొందఱును మనయేలికసాని చెప్పియుండుపద్యంబునకు భావం బడిగి యది యెఱుంగలేక తత్తరింప వారిం గొట్టి తఱిమివేయుచుంటిమి. ఇట్లు భనము గోలుపోయినవారలును చెబ్బలు దీసికొన్నవారలు నెందఱో లేక్కయిడంగూడదు. వీఁడు మాటమాటకుఁ బద్యంబు నెప్పుడున్నాఁడు. వీని నుపేక్షించి యూరకున్న మనల శపింపక పోఁడు. కాన నీవృత్తము మనయేలిక సాని కెఱింగింప జనును. అని యనుకొని యందఱు సేఁగి విద్యా సర్వస్వవేదినిగాంచి యోయవ్వు యెవ్వఁడో కట్టెలమ్మువాడఁట యొక్కండు తానరఁటి యూఁచలు కట్టగట్టి తలమీఁదఁ బెట్టుకొని యమ్ముచు మనయింటిమొగసాలకువచ్చి తొలుత నొకటియు నంత మఱొక్కటియుఁ బద్యంబులు నెప్పి యవి యవశ్యము విలంబుకొనుటకు మఱి కొన్నిపద్యంబులు వచించెను. ఆపద్యంబులు విను మని యాదూతి కలు కాళిదాసుండు నెప్పినపద్యంబులఁ జదివిరి. అది విని యావిద్యాసర్వస్వవేదిని యాపద్యభావములకు మెచ్చుకొనుచుఁ దనమనంబున నీకట్టెలమ్మువాఁడు దా నీవేషంబుఁ ద్రాల్చి వచ్చిన యొకకవిగాని సాధారణుండు గాఁడు. వీఁ డీవేషంబుతో వచ్చుటకు గతంబు దురూహ్యమ యయియున్నది. వినసేమి! అలంతులకు నెఱుంగరానియొకయర్థం బడిగి వీనిం దఱిమివేయవలయు నని తలంచి యాదానికలతో నోసీ మిర లాకట్టెలమ్ము వానిపాలికిం బోయి నావవనంబులంగ నిట్టనుం డని యొకపద్యంబు నెప్పి వంపెను. వారును గనుదెంచి యోయయ్య నీవు కట్టెలమ్ముకొనం జనుదెంచినవృత్తాంతంబు మా యేలికసాని విని నీతోఁ జెప్పం డన్నమాట వినుము; అని యిట్లనిరి.

గీ. ఇద్ద ముచ్చ వచ్చి యిడుములు పడనేల, యీనమిచ్చయంబు నిపుడ కొందు

రివి జనించినట్టియిం పైనవృత్తంబు, చెవులపండువుగను జెప్పిలేని.

అని వారు నెప్పిన వెంబడిన మహాకవియు నారా యాకన్యక కరము సమర్థు
రాలుగాఁ దోచుచున్నది యనియనుకొని యిట్లు వచియించె.

* చ. మునివరుఁ డాత్మగోరి నవమోహనరూపను బెడ్డియయ్యె నా
యనువసురూపచూపుగమియట్టులు చల్కులు వాడి యయిన నా
యనఘుఁడు కోపజీలికిని నప్పుడ యాహుతిచేసి కన్యకా
జనకునిప్రార్థన స్వరలఁ జయ్యన దీని సృజించె నెచ్చెలి.

అని చెప్పిన నాపద్యంబు గొనిచని వార్తాహరిణులు విద్యాసర్వస్వజేదినికిం
జెప్ప నామెయు బెండుపడి తనమనంబున నీకట్టెల్మువాయు కడు సమర్థు డని తోచె
డిని. వీనివచనంబులచేతన పీనిభావంబు ప్రతిహతంబు సేయం జనును. అందుల కీవెరవరి
యేమిసేయం గలందో! కనుఁగొందము అని చింతించి యాకన్యకలతో నోసీ నే జెప్పిన
మాట లాకట్టెల్ముకొనువానికి మరలఁ జెప్పఁ డని యర్థపద్యంబు వచించిన నది గొని
వార్తాహరిణులు కవికడకుం జనుడెంచి యోరీ మాయేలికసాని నీకు జెప్పమన్నమాట
విను మని యిట్లనిరి.

క. మునికావపావపాత్రతఁ, గనియందెడువస్తుచయము గాదు కొనంగా

అని చెప్పిన నది విని కవి యిట్లనియె. ఓసీ దాసికలార మీయేలికసాని నుడివిన
పద్యపూర్వార్థంబున కుత్తర్థంబు వచియింతు; నది దానికిం జెల్పుఁ డని యిట్లు నెప్పె.

క. ఘనమానితపోహుతభం, గ్జనితమహాకుద్ధిగలది చనుఁ గొన నబలా.

అని వచియింప దాసికలు విద్యాసర్వస్వజేదిని కది నుడివి యది వెండియుం
బదులు నెప్పినపద్యంబుఁ గొని వచ్చి యిట్లనిరి. ఓరీ కట్టెల్మువాడా నీచెప్పినపద్యంబున
కుం బ్రతిపద్యం బొక్కటి విద్యాసర్వస్వజేదిని నెప్పిపంపినయది విను మని యిట్లనిరి.

క. లోనఁ దడియుండుఁ బచ్చిని, జానుగ ముడ వివి పొగయఁ జానలు కొనుఁడం

చాసికఁ గూసెద వింట న, జ్ఞానివి పోపొమ్ము నుకవిజాలము దెగడుకొ.

అని చెప్పఁగా విని కవియు రెండవకట్టుంబుఁగడచి యి ట్లనియె.

* పూర్వము దూర్వానమహాముని యొకమునికూతును గండలి యనుదానిని
బహురూపవతిం గాంచి మోహించి యాకన్యకం దన కిమ్మని యడిగిన దానిజనకుండు
ఋషికాయమ నొసంగె. ఆకన్యక వాగ్దుష్టగావున నాదూర్వాసోమునిని దిట్టుటకు
గడంగినం గుపితుండై మునివరుండు దానిని భస్మమై పోవునట్లు శపించె. అంత దానిజన
కుండు ఋషిని బ్రార్థింప నాకందలిని గదలిగా నుద్యువంబు జేసె. అదియె యాయరఁటి.
అనునీపురాణకథ యిచ్చట ననుసంధేయము.

గీ. చాల నెండిన దీమోపు జాలకముల, మార్గమునఁ బోవుఁ బొగయును మానవతుల
కసితసరసిజనేత్రల కాఁగి మండుఁ, దనువిలగ్నలు కట్టెలు గొనుఁడు మీరు.

అని వచించిన నావార్తాహరిణులౌపద్యంబును నేర్చుకొని చని విద్యాసర్వస్వ
వేదినీకిం చెల్లుగా నని విని యామగువ యతనికవితాసారస్యంబునుం గొనియాడి తన
మనంబున నీతఁడు మంచివిద్వాంసుండును లక్షణ మెఱింగినవాఁడు నైయున్నాఁడు.
కవిత్వము రసగుంభితమయి యున్నది. వీనితో మనము కెట్టింప గూడ దని తోచెడిని.
ఇంతదనుకఁ గన్యాత్వమునకు భంగము లేదని యశంబు సంపాదించితిని. ఇప్పు డీతం
డేకారణమున నియ్యడ కేతెంచెనో తెలియదు. వీఁడు మనలం బరిశోధించుటకు వచ్చి
యున్నవాఁడని తెలియఁచున్నది. అయిననేమి? వీనిసామర్థ్యంబు నంతయుఁ జూచె
దము. ఈకన్యోత్తరములు దాఁటుకొనుచువచ్చునప్పటి కితనికి భ్రమప్రమాదంబులు
పుట్టి తప్పి పోకుండునా! అట్లు దాఁటివచ్చినను నాతోఁ గవిత్వాప్రసంగంబునం దోడక
పోవునా! మనకంటె నధికుఁ డని యేర్పడిన నప్పటికిం దగినవెర పూహించుకొనవచ్చును.
అని యెంచి కవినిఁడివిన పద్యంబునకుం బ్రతిపద్యంబుఁ జెప్పి పంపిన నాదూతకలంఘ
ననుబెంచి కవితో మాయేలికసాని నీతోఁజెప్పమన్నపద్యంబు విను మని యిట్లు నెప్పిరి.
గీ. ఇంచుపాల్గార నఱికి యెండించి తెచ్చి, కాలఁ దాఁచుచు మోపుగాఁ గట్టినాకొ
చాలఁ బొగయునె చెపుమ నిజంబు గాఁగ, వాకిటికి నీవు ననుబెంచి వరలుమలిసి.

అని వారలు నెప్పుగా విని కాళిదాసుండు మూఁడపద్వారంబునం జొచ్చి యా
విద్యాసర్వస్వవేదినీపద్యంబునకుఁ బ్రతిపద్యం బిట్లు చెప్పె.

గీ. మించుబోడిగొ యార్ద్రత యించుకైన
లేదు మర్తరమయి యిది లేమ దోఁచు
రాత్రి గాఢాంధకారంబు రాక మునుప
వేడ్క మెయి వచ్చి యామోపు విలంఘకొనుఁడు.

అని చెప్పిన నాపద్యంబు వార్తాహరిణులు విద్యావేదినీకిం జెప్ప నదియు,
ఉ. కట్టెలు కట్టెలో యనుచుఁ గంటకుఁ డియ్యెడ గూయ సాఁగె లో
గు ట్టెఱుగంగ మీరు శని కూళను గన్గొని వేడ్క మీఱ నా
కట్టెలవిల్వ యెంత యని' కాంతలు గ్రక్కునఁ బ్రశ్నచేసి యా
కట్టెలనానియు త్తరముఁ గౌతుక మొప్పుగఁ నాకుఁ దెల్పుడీ.

అని వచించ నయ్యెది వార్తాహరిణులు కవికిం జెప్పిన నతం డైదవహజారంబుఁ
దాటి యి ట్లనియె.

క. లలనావజులారా యీ, యిలఁగలక వివరలు దీని కేర్పఱచిరి నా
తలమోపెడకట్టెలకుం, గలవిలువ వినుండు వేయగద్గూణంబుతో.

అని చెప్పకొనుచు నాజవద్వారంబుకడకుం జేరెను. ఈపద్వంబును దూతికలు విద్యావేదిని కెఱింగింప నది విని యితఁడు మంచివిద్యాంసుం డనుటకు నందియము లేదనియనుకొని యాయ్ని వడంతులతో ని ట్టనియె.

ఉ. పచ్చిద యానమిచ్చయము బాగుగ మండదు భూమిఁ జీత్రమీ

యిచ్చకు మేర లేదొ యిది యంతటివెల్వకుఁ దాళనే బళా

గ్రచ్చరఁ బోయి దీనికిని గల్గినవిల్వ నిజంబు గాఁ గ నా

స్తుచ్చును జూచి మీ రడిగి ముద్దియలార వచింపుఁ డాదటకా.

అని చెప్పి పంప దూతికలు వచ్చి కవికది యెఱింగించిన నాకట్టెలమ్మువాఁడును సప్తమకక్ష్యంతరంబు గడఁచి యిట్టనియె.

గీ. వేయి గద్యాణములే దీనివిలువ గాదు, అన్న మటుమీఁదఁ గూరలు నాన నిడఁగ వలయు మునునేను నెప్పినవచనములకు, భేదము వొనంగునే నిరుపేదలార.

అని చెప్పఁగా విని వార్తాహరిణులు నని విద్యావేదిని కది విన్నవించి యాకాంతయు విని స్వాంతంబున సంతాపంబు నొందుచు వచ్చినవన్నియు రానిమ్ము చూత మనుచు నాదూతికలచేత వేయివరహాలును సేరుబియ్యము నువ్వ మిరవకాయలు కూరలు మిర్యాలు మొదలగునవి యిచ్చి యివి యాకట్టెలమ్మువానిచేత నిడి వాఁ డిందుకువేయవస్తువుల వేయించుకొని వాని నంపివేయుఁడు. అని చెప్పిన నవ్వారలు వేగవచ్చి వేయివరహాలును బియ్యము మొదలగువానిఁ గట్టెలవానిచేతి కిచ్చి కట్టెలు వేయుమని యడిగిరి. వారడిగిన ప్రకారము తనతలనుండుమోపు నెనిమిదవవాకిటఁ బడవేసి యయ్యెడ నిలువంబడి యుండు నంగుడుదుడుపులం బిలిచి మరల నావేయివరహాలు వారిచేతి కిచ్చి బియ్యము లోనగువాని నొసంగి యాధనము నీరాత్రి మీయేలికసానికి బోగముగఁ బెట్టుకొను మని చెప్పఁడు. ఈబియ్యము వండి యీరాత్రికి నాకు భోజనము పెట్టునదియని నానుడివిన మాటగా వచింపుఁడు. అని చెప్పి యందు కొకపద్వంబును వచించెను.

ఉ. మిండతలార యాధనము మీయలయేలికసాని కిచ్చి యె

యండజయాన భోగమున కాదటఁ గట్టెలమ్మువాఁడ యిం

దుండి యిచ్చి వంపె నని యూర్జితరీతిని బల్కరించి యీ

తండులరాకి కన్న మిడ దానికిఁ దెల్పుడు రాత్రి వేళకుకా.

అని చెప్పిన వార్తాహరిణులు విద్యాసర్వగ్నవేదినకడకుం జని వేయివరహాలును బియ్యముమొదలగునవియు నొసంగి కట్టెలమ్మువాఁడు వచించినపద్వంబుం జెప్పిన నాకాంతయు నది గనుంగొని విచారగ్రస్త యయి యొకించుక సే పొడలెఱుంగక యుండి తెలిసి యిది యేమొ క్రితవిధంబుగ నున్నదే యనుకొనుచుఁ పలయూఁచి దనదాసీకలం బిలిచి

యోదాసికలార మీర లీధనమును ధనాగారంబునం జేరిచి బియ్యము మొదలగువానిని పాకకాలకుం గొనిచని పండింపుడు. మఱియు నాకట్టెలమ్మవానిని మనయింటివాకిటి యరుగుపయిం గూరుచుండు మని చెప్పి యచటనతఁ డుండి యేమి వచించునో దానిని మీరలెఱుంగనివారువోలె నిటునటుఁ దిరుగుచుఁ బోవుచు వచ్చుచుంజెలిసికొని నాకతి శీఘ్రమున దెల్పుడు. అని చెప్పి పంపెను. ఆదాదులును ధనమును బొక్కనంబున నునిచి బియ్యము పాకకాలకుం గొని చని పంటకత్తెలచేతి కిచ్చి వండం గట్టడచేసి కట్టెలమ్మ వానికడ కలిక్కిరితగతి నేఁగుదెంచి యెవరయో ఇక్కడ! ఈవాకిటియరుగునైఁ గూరు చుండుడు. అని చెప్పి తా మేమి యెఱుంగనివారువోలె నిటునటు సంచరించుచుండిరి. కవియు వారియాజ్ఞకు లోఁబడి యరుగుపయిం గూరుచుండెను. ఆయరుగుకెదుట నొక చింతచెట్టును దాఁచిచెట్టు నొకచోటం బుట్టి పెరిగి యారెండు నేకముగఁ బెనఁగిరి యుండెను. ఆసమయము సూర్యాస్తమయకాలము గాన నావృక్షముపయి నొకకొంగ పచ్చి చేరెను. ఆకొంగను గాంచి మహాకవి యిట్టనియె.

గీ. చింతతాఁటిపైనఁ జేరినయొకొంగ, చింత యేల నీకుఁ జెలిమిఁ జెల్పు ।

కాంతతోడఁ బొందు గాకుండ మము నెడఁ, బాపువారె మిమ్ము బాఁసారొ.

అని వచించిన వార్తాహరిణులు విద్యాసర్వస్వపేదినీ కది వచింప విని యాచెటవ యాకట్టెలవానినిఁ దొమ్మివకట్టులానికిం బిలుచుకొని వచ్చునది యని యాజ్ఞ సేయ దాదులు నట్ల యొనరించిరి. అయ్యెడ మంచు మించి యుండుచోటు గాన నాకట్టె లమ్మవానివేషముధరించినకాళిదాసుండు దా నిట్టనియె.

గీ. నూదిమొరఁ గూర్చుముత్తాలసొబగు గాంచి, వీచుమంచునఁ జలి మేన విస్తరిల్లె

కాంత నీయింటిపలుకుఁజన్గవఁ దలంచి, వెతలు వడఁ జేయఁ దలంచి లీగతిని నన్ను.

అని చెప్పిన విని వార్తాహరిణులు తమయేలిక సానికడకుం జని దానితోఁ జెప్పిన నాలకించి యావిద్యాసర్వస్వపేదినీ వరపుడుకత్తెలం జూచి యోదాసికలార యాకట్టె లమ్మవాని నీవలకుం బిలుచుకొనివచ్చి యెండుగడ్డితోఁ బడక వేసి దానియందుఁ జరుండు మనిచెప్పఁ దని నియోగించి పంపిన నాశంపాలతాంగులు కవికడకుం జనుదెంచి యతనిని బిలుచుకొని పడవకత్తెలంతరంబునకు వచ్చి యచ్చట సమర్పియుండునెండుకనవుపాసు పుంజూసి యిందుం బరుండి యుండునది యని పచియింపఁ గాళిదాసుం డాకసప్తసెజ్జపై నుత్తరీయముగధరించియుండుపేలికను బిలుచుకొని యందుం బరుండి యిట్టనియె.

గీ. కనవుసెజ్జపైనఁ గాయమా పడియుండు । కొంగు మీఁదఁ బిలుచుకొని కడకం,

బూలసెజ్జపైనఁ బొలఁతితోడఁ బరుండఁ । గలుగు నీ కొకింత కష్టపడిన.

అని వచింపఁగా విని సత్వరంబుగం బోయి పెద్దగడ్డి క్రియ లాకసప్తకాళిరోహణి కిం చెల్పు నావిద్యాసర్వస్వపేదినీయు నది వినియోనాప్రాణసఖులార మీరలు శీఘ్రంబున

నటిగి వానినీవలనికిం తోడైచ్చియొకచాపయుఁ గనవుదిండు నొసంగి పరుండు మనుఁ
డనఁగా వారలు నట్ల యని వచ్చి కవి బదునొకండవకట్టునకుం బిలుచుకొనిపోయి
యాచాపపయిం బరుండుమననఁతఁడు వచ్చియట్ల యొనరించి యిట్లువచించె.

క. కఱకఱలాడెడుపానుపు, గుటి నేసినకనవుదిండు తుతుకంబున నా,

మఱదండు సేయు నెయ్యపు, నొఱపులు హృదయమునఁ బాయ కుండ నెయ్యపుడె.

అని పల్కిన విని దూతికలు విద్యానర్వస్వవేదినికిం చెల్పు వారలతో నోదాసిక
జార యాకట్టెలమువానిని బండ్రెండవకట్టుకుం గొనివచ్చి యొకయీతచాపయు దిండు
నొసంగి పరుండు మని చెప్పఁడు అనిన వార లట్లు కవి నోడైచ్చి ద్వాదశతమకట్టు
యందుం బరుండం బెట్టినం బండుకొని కవి యిట్లనియె.

ఉ. జోమలకాటు పెల్లెనఁగ దూకొనుచుం జలిగాలి వీవఁగాఁ

గోమలియుండుమన్నయెడఁ గుండుచునేఁ బడియున్నవాడ నా

రామరుటంపుఁబెందొడల రాగము మీఱఁగ నంటఁజాలమిఁ

వేమఱు నాతోడల్ దడవి వేనరుటల్ విధి గానకుండునే.

అనిన నచటికన్యకలు విని తమయేలికసాని కెఱింగింప నాయువిద యతఁడు
గొప్పవిద్వాంసుండుగాని యల్పుఁడు గాడని యెంచి వారలతో “నతని ద్రయోదశకట్టు
యందుం బ్రవేశపెట్టి యం దొకనులకమంచము వేసి దానిపయి నీతచాపఁ బఱచి దిండు
వేసి దానిపయిం బరుండు మని చెప్పి మనవనికత్తెలలో మిగుల నందకత్తై నొకదానినిశృం
గారించి వానికడకుం బంపుఁడు అని చెప్పి పంపెను. వారలు నట్లు మంచమువేసి చా
పపఱచి దానిపయిం గవిని బరుండుచునిచెప్పి యొకయభినయవేదినిం బిలిచి నర్వవిధాలం
కారంబులు రచించి యాకట్టెలమువానికడ కంపిరి. ఆకులుకులాడియుఁ జనుదెంచి
కాళిదాసునియెదుట నిలువంబడిన నక్కాంతం గనుంగొని కాళిదాసుడు,

క. శంభుళి పోపొమ్మా యా, రంభోరువువేష మూనిరాఁ గూడుదునే

జృంభదీర్ష్యమ మృగరా, డ్లింభము పుల్ దినునె యాకటికి లోనైనకొ.

అని పల్కుఁగా విని వినతాననయై యావనజాతలోచన నని విద్యానర్వస్వవేదిని
తోడ చెల్పుకొన నామగువ యతనిఁ బదునాల్గవకట్టుంతరంబునకుం దోడ్కొనిరెండు;
ఒకకవుమించమువేసి దానిపై యీతచాపపఱచి దిండువేసి వానిం బరుండు మనినానై
రంధ్రులలో నుత్తమరూ లైనమత్తకాళినిని భూషణములిడి మంచిచీరగట్టించి వానినరస
కుం బనుపుఁ డని యాజ్ఞ సేయ వారు నట్లపదునాల్గవకట్టుకుం దోడైచ్చి మంచము మొ
దలగువానిని వేసి దానియందుం గవిం బరుండంబెట్టి యొకకన్యకను శృంగారించి పంపిరి.
అది తనకడ కేతెంచునంతలోఁ గాళిదాసుఁడు దీపవర్తిని దిగననద్రొచి యాదిష్ట

యడఁగిపోవుచుండునట్లుచేసెను. అక్కన్నియ యాటిపోవుచుండుదీపపు వత్తిని జూట్టన వ్రేలనెగననద్రోచి యాచమురు తనతలకుఁ దడవుకొనియె. అది గని కాళిదాసుం డిది యానర్వస్వవేదినియింటిబానిసగఁ తై యని నిర్ణయించి దానిం గాంచి యిట్లనియె.

గీ. కట్టెపుల్లల నమ్మెడుకప్పుఁడైన, మీకు నేలిక సాని యామిననేత్రఁ,
గలయఁ గోరెడువాఁడు నిన్గలయ నమ్మ,లించునే యేల పోభామ్మ మించుబోడి.

అనిన విని యాకనకగాత్రియు వినమితముఖయై లజ్జచేఁ దలయొత్తికొనలేక
యచటువాసి చని విద్యానర్వస్వవేదినికిం దెల్పఁగా నావేదినియొఁ దనపరిచారికల కాకట్టె
లమ్మువానినిఁ బదునైదవకక్ష్యోంతరంబునం బ్రవేశపెట్టి తూఁగుమంచంబుపై పెత్తనిపట్టు
పటుపుపటిచి కులిసితలాడ యిడి యందు వానిని శయనింపం బంపుఁడని చెప్పిపంపి తన
చెలులలో మదనసేన యనునొక శృంగారవతికిఁ దాను ధరించుకొనెడి జీసిచీసాంబరంబుంగ
ట్టించి తనభూషణము లలంకరించి తనవింజూమరంబులును బంగరుకళాచికయుఁ బావుకోట్లు
నొసంగి దానిని గట్టెలమ్మువానివేషము దాల్చియుండుకనికడకుం బనుప నాయమయుఁ
జీటునగవుతోఁ గవికడకు వచ్చి యెదుట నిలువ దానిం గాంచి కవియిట్లనియె.

ఉ. దానిదె వట్టుచీర కలును దానిదె భూషణజాల పెల్లయ

ద్దానినె పాదుకతో దలఁపఁ దానిదె యాకయిసేత యంతయున్

దానిదిధాన వేషమును దాల్చికదానపు దానిదానవే

చానరొ నిన్నుఁ గూడను నిజంబుగ నిల్వకు మీపు నాకడన్.

అని చెప్పిన విని యాసీనకుచాభరణంబు విఫలప్రయత్నయై దుఃఖించుచుం జని
తనయేలికసానికిం దెల్పిన నాయమకు దుఃఖింపకమనంబుఁ గావించి యాచంచలాక్షి
తనమనంబున నుమ్మలించుకొనుచు నచట నుండునంగుడుదుడుపులం జీరియోపడుచులార
మీరలా కట్టెలమ్మువాని పోదశతపంబగు కక్ష్యోంతరంబునకుం బిలుచుకొని వచ్చి పంటసా
లలో నన్నము వండి సిద్ధ మయి యుండిన నాయన్నము నతని కిడుం డని యాజ్ఞసేయ
వారలు నట్లు కవిం డోడ్చెచ్చి పదునాఱవకట్టునం గూరుచుండం దెట్టి యొక పుల్లితో
నొకపుల్లెం దోసికొని వచ్చి కవియెదుటఁ బుల్లెలో నుడికియొ నుడకక మట్టియు తాల్లను
వడ్లును గలిసియుండునన్నంబును వడ్డించిరి. ఆయన్నముం గనుంగొని యది యుండునవ
రణ మనంబునకుం దెచ్చుకొని యది భుజించువానిపగిదిఁ దనహస్తంబు నంనుంచికొని
యాచువోకవి యిట్లనియె.

ఉ. మూలిని ముట్టఁగా వెఱుకు ముద్దపముద్దకుఁ గూటిలోపలన్

బాతిక పాలు నై కతము పచ్చడి కొంచెను యాది యంత్రమున్

జాత నుటన్న లేదు మఱి నున్నముకన్న మృదుత్వ మన్న మీ

రాతిరివంటి భోజన మరాతికిఁజైనను వడ్డు చైవమా.

అని చెప్పిన నాచోటిదాసికలు వచ్చి యన్న మెట్టున్నది యని యడిగిరి. అందుకుఁగవి,
గీ. కట్టె లినుము వడ్డు ఘనమైరతాట్లును, చెత్త యుండఁబట్టి చెప్పనొప్పు
నడవి యుదధితీర మనువైనమాగిలి, కొండ మెట్ట యుద్ధి కూటి కఱుచు.

అనిన మఱికొందఱు వచ్చి మాయేలికసాని తననే శ్రేష్ఠుడ వండించినది యి
యన్నంబని పల్కినఁ గవి మెడియు నిట్లనియె.

క. ఒకతాయి చెడువడ్డును, బ్రకటితముగ నినుము మూడు బలబియ్యము నా
ల్లిక నా కల మైదుగ నా, నిక వండించినపడంతినే శ్రేమందుకొ.

అని చెప్పి యాయన్నము నటు ద్రోసివేసి యావల నుండెను. వార్తాహరిణు
లది విద్యావేదినీకిం దెల్పిరి. అది విని యామగువయు నాకట్టెలమ్మువానిం గొలుపునుండవ
మునకుం దోడ్కొనిరం దని నియమింప నాదాసికలుకు చని యోయయ్య నిన్నుం
గొలుపుకూటమునకు వచ్చి యుండునట్లు మాయేలికసాని యానతి యిచ్చె నని చెప్పినఁ
గట్టెలమ్ముకొనువానివేషంబుధరించియుండుకాళిదాసుండు వల్లె యని చనుచుఁ బడునే
డవకట్టునం బ్రవేశింప నయ్యెడఁ గీలుబొమ్మలు పెక్కు లొక్కమొగి నేఁగుడెంచి తన్ను
మూఁగికొనినం గాంచి చేతనుండుదండంబునఁ బ్రహరింపఁగా నది యెల్ల వికలంబులై
నేలం గూలెను. అది దాఁటి పడు నెనిమిదవకట్టునం బ్రవేశింపఁగా నయ్యెడ నిరుప్రక్క
లం బులులు నోట్ల చెఱచుకొని గాండ్రించుచుఁ దనపైకి రాఁగాఁ గవియు నెఱ్ఱప్రతిభా
లావ్యాఘ్రములముందట నేయుఁగా నాశార్దూలంబులు వానిని మానసంబు లని యెత్తు
కొని చనియెను. ఆవాకిలి దాఁటి పుదొంబవకట్టునం బ్రవేశింప నయ్యెడ సుభయ
పార్శ్వంబులను భట్టాకంబులు వఱుతెంచి పయికి గవీసినఁ గవియుఁ దనచేత నుండు
గంధకపుతాలిని శిలాస్తూభంబునం దగులునట్లు విసరివేయ నం దగ్ని యుదయూపుడు
నాయెలుంగులు కలగుండువడి చనియె. ఆవాకిలి గడఁచి యిరువదవకట్టొంతరంబునం
బోవుచుండ నిరువైపులను మదపుటేనుంగులు ఘోరకారంబులు నేయుచుఁ దొండంబులెత్తు
కొని యతనిపయికిం బాటుతెంచినంగని కవియుఁ దనకరంబున నుండునిత్యభూడంబులు
గజములకరంబుల కందిచ్చెను. అవి గైకొని యాహంతులు సంతసంబునం జనియె. అయ్యెడ
వాసి యిరువదియొకటవ కట్టొంతరంబునందు బ్రవేశింపఁ గోఁతులు పెక్కులు పయిం
బడవచ్చెను. కవియు వాని మూదటఁ గండుచీమలను కర్కటంబును విడిచిపెట్టెను.
వానిం గాంచి వానరంబులు మానసంబున భయంపడుచుం దొలంగి చనియె. అచోట్టు
గడఁచి యిరువదికొండవకట్టొంతరంబున జొచ్చిన నచ్చట జూలింబులు కొన్ని యతనిం
జుట్టుకొనియె. కవియుఁ దనచేత నుండుమల్లెపూలు వానియెదుటఁ జల్లెను. అన్న మని
యెంచి యాకుక్కలు మూర్ఛినుచుండెను. ఆస్థలంబును బాసి యిరువదిమూడవకట్టు
లోనం జొచ్చునెడఁ ద్రోవ కడ్డముగ నొకనూయి యుండఁగాఁ గాంచి దానిఁ గలయ
నిరూపించి యందులో దిగికాని యావలికిఁ జనుటకు శక్యముగాదు; దీనిలోఁ దిగఁగా నీ

వాసికాద్వారంబును పలక యొకటి యావరించుకొనును; లోపలికి దిగినవాడు తప్పించుకొనును పాయంబు దొరకడు; అని తెలిసికొని తనయెత్తుకొనివచ్చిన పెనుతాతిబండ నందులొక బడవ్రేయ నావాసికాద్వారంబు నొకఫలక మావరించుకొనియె. దాని మీదుగా నడిచి కవి యవ్వలికిం బోయెను. ఇరువదిసార్లువకట్టునం జొచ్చిన నయ్యెడఁ గుంకుమపంకకంబు నిండియుండు త్రోవ గనం బడియె. అప్పు డామహాకవి తాఁగొనిచనిన నూనెపేలికలతోఁ గాళ్లు దుడుచుకొని యాపంకంబునం దిగి నడిచి యవ్వలికిం బోయి పాదంబుల నించుకించుకఁ దగిలియుండు కుంకుమపంకంబును వెదురుబద్దలచేఁ దుడిచివేసి యయ్యెడ వెండితబుకున నుంచుయుండు రెండు పలములపన్నీ రెత్తుకొని దాన సగముఁ గొని తాళులు గడిగొని తక్కినసగమును దనవెనువెంటనేతెంచుమించుబోదులచేలి కిచ్చి యిది కొనిచని మీయేలికసానిశిరంబునం గ్రుమ్మరింపుఁ డని చెప్పి యావాకిలి గడఁచి యిరువదై దవకట్టునం జొచ్చి పోవుచుండఁగా భారతరామాయణాదికథావిశేషంబులు వ్రాయంబడినయతిమనోహరచిత్రంబులం గాంచి యతఁడు మన మియ్యెడ నీవినోదంబులం గనుంగొనుచుండిన మార్తాండుం డుదయంబగునుగాన నియ్యెడ మసలఁ జన దని తలంచుచు ద్వరితగతిం జనుచుండ వెనువెంటం జనుచెంచునగుడుడుపులు కట్టెలమ్ము వానితో నీదిత్రములవినోదంబులను జూఁడుము చూఁడుమని బలవంతముసేయఁగా నప్పు డాకవియు వారలతో నీట్లనియె.

చ. కులుకుమిటారిగబ్బిచనుగుబ్బులు వెల్వడఁ బైటఁ జార్చి కొం

దహుకునిగారపుండొడలదట్టములం దొలఁగించి చూపి నె

చ్చెలిగ గనుగీఁటి దగ్గఱకుఁ జేరి నిగారపుమారుచక్రపు

న్వలఁ దగిలించి సొమ్ముగొనువైఖరి చిత్ర! మిదేమి? చిత్రమా!

అనఁగా నచ్చటిమచ్చెకంటులు తమదేవికడకుం జని విన్నవించ నాయన్నుల మిన్నయు మనంబున నచ్చెరువందుచు నోచెలులార యతని వైశంబ దోడ్కొని రుండని యాజ్ఞసేయ నట్లు వార లరిగి కవివరుం దోడుకొని వచ్చుచుండ నిరువదాటవవాకిట జల మధ్యమండపమునం బ్రవేశింపవలసినట్లయిన నొకపలక వం తెనగాఁగల్పించుకొని చని యామండపమును దాఁటి యవ్వలి కరుగునప్పు డిరువదేదవకట్టునందు మహాస్ఫటికమండప మును జూచెను. అమండపము నూర్ధ్వదేశంబున నిర్మితము లయియుండుచిత్రప్రతిమలను జూచుకొనుచుం బోయెనేని యడుగునఁ జాటుబండలవైగాళ్లుజాటి పడును. కవి యది యెఱింగి వెరవునం దప్పించుకొని యవ్వలికిం జని యిరువదెనిమిదవవాకిట విద్యావినోద మండపమును దాఁటి యిరువదితోమ్మదవవాకిట సంగీతమండప మతిక్రమించి యంత ముప్పు దవకట్టున సాహిత్యవినోదమండపమును గడఁచి యంతట ముప్పుదొకటవకత్కైతరంబున నభినయ వినోదమండపముం గాంచి యయ్యెడఁ గోడిపుంజాలయార్థమును బొట్టేళ్లజగడం

ఋను మఱియు ననేకవిధవినిో సంబులనుబోడ గాంచి యచ్చటఁ దాశ్శర్వనులతో మర్దశవికా
 సంబులతో నాటకము లాడునెచ్చెలాడులు నభినయజ్ఞులగు కొందఱునుందయానలు నెదు
 రేగుచెంచి ప్రోతములు నల్పుచు నాడుటకు రాఁగా వీరలవినిోదములు గాంచుచుండినం
 దెల్లవారు నని యెంచుకొని యుద్దిష్టకార్యసాధనత్వరాన్నితుండై వారలు జూచి మీయా
 టలు పాటలు మీయేలికసానికే చూపుఁ డని వారలకుం బసదనంబు నొసంగి యచోట్టు
 వాని కొలువుమండపమునకుం బోవుచుండఁగా దాదులు నని విద్యానర్వన్య వేదినితో నో
 యమ్మా కట్టెలమ్మువాఁ డేక త్రింశద్ద్వారంబు నతిక్రమించి యియ్యెడ కఱుచెంచుచున్న
 వాఁ డని చెప్పిరి. అదివిని యానుదవతి మానసంబున నచ్చెరువంది యంతకాఁపునెట్టి
 యుండుద్వారంబుల నెల్ల దాఁటి వచ్చిన యీకట్టెలమ్మువాడు దేవుఁడుగా నుండునోపు
 ననియెంచుచు నచోట్టినుండి లేచి తనయుండు లానగరునకుం బోయెను. మహాకవియు
 నాకొలువుకూటమునం బ్రవేశించెను. ఆసభామండపము చతుష్పక్షిహాటక స్తంభంబులు నిలిపి
 వానివై నమర్పంబడి నవరత్న పాంచాలికాసహస్రాచితము గావించి చీనీచీనాంబరంబులు
 గట్టియుండుటంబట్టియు నొకచో మదమయూరవారంబులు నర్తనంబులు నల్పుచు
 నొకయెడ పికంబుల కలువకంతనినాదంబులు సేయుచు నొకయెడ రాజహంసలు మనోజ్ఞ
 గమనంబుల సంచరించుచు శ్రమరతులంబులు ఝాకారములు సేయుచు రాజకీరంబులు
 మనోహరంబుగఁ బద్యము నెప్పుడు మలయానిలంబులు వీచుచుఁ గీలుబొమ్మలు నానావిధ
 వాద్యంబులు వాయించుచు సాంబ్రాణిధూపధూమంబు లంతట వ్యాపించుచు మల్లెలుమొ
 ల్లలు జాజులు పగడల పొన్నలు మరువములు మొదలగువాననోవకరణములు గమగమ
 వలచుచు నచ్చటికిం జనినవారిమనంబుల నుజ్జ్వల్తుగా నపహరింప నానావిధాలంకారాలం
 కృతం బగుచుఁ గరంబు విరాజమానం బయియొప్పుచుండె. ఇట్టియమృదవంబున నవరత్న
 మయంబులగు తూఁగుమంచంబులు గజదంతనిర్మితంబు లగునవి యొకటిగ జతఘటపం
 బడి వీలుబొమ్మలు బలసి సురటులు మొదలగువానిం గైకొని సజ్జములై యుండుటను
 గాంచి దానిరామణీయకమున కాశ్చర్యమునొందుచుఁ దనమనంబున నీవిద్యానర్వన్య
 వేదిని యిట్టిమహావైభవంబు దనకుఁగలదుగాననే తన కొక్కరుఁ డీదులైఁ డని గర్వంబుం
 జెంది యున్నది. దీనిం జయింప నాకుం గాక యితరుల కశక్యంబ. అని యనుకొనుచు
 నామంచంబులకడకుంబోయి దాని నిరూపించి యాశ్చర్యపడుచుఁ దనకరంబున స్పృశించి
 యిది యపరిమితమార్దవోపేత మగుటంజేసి స్త్రీగూరుచుండునది యనియు; నందు కొకింత
 మృదుత్వమున భేదము గలదిగాన మఱియొకటి పురుషుండు వసించునది యనియుఁ దీర్తా
 నించి దానికిం దలగడ కాళ్లకడ యెఱుంగుటకుఁ దనచేత నుండెనునిప్పుపండును నట్లనడు
 మ నుంపంగా నది దొరలిచని కాళ్లకడ నిలిచినం గాంచి కాళ్లకడఁ గీలుబొమ్మలును తల
 గడ నిలుపుటద్దము నున్నది యని నిర్ణయించి యందుఁ బురుషుఁ డభివసేంపం దగుమంచం
 బున నారోహించి తాను జుట్టుకొనియుండు నొకపేలికగుడ్డను విప్పి పఱుచుకొని పరుం

డెను. ఆమంచంబునందు సంబద్ధము లయినవిగానం గీలుబొమ్మలు గొన్ని పాదసంవాహ నము సేయఁ దొడంగెను. కొన్ని చేతులు పినుకుట కుపకృమించె. కొన్ని యంగవిమర్ద నంబుఁ గావించె. కొన్ని మయూరకించికారచిత్రాలవాలంబులును గొన్ని శ్వేతచామరం బులను ధరించి వీచ దొడంగెను. కొన్ని యెదుట నద్దముపట్టుకొని నిలువంబడెను. ఇట్లు కీలుబొమ్మ లూడిగంబులు సేయుచుండఁ బరుండియుండుకని గాంచి యచటి యంగుడు దుడుపు లచ్చెరువొందుచుం జని విద్యాసర్వస్వవేదినికిం దెలిసిరి. ఆమానినియు ననూన విచారభరక్రాంతయై యొకింతసేపటికిఁ దెలివిదెచ్చుకొని యెంతటివలంతి యైన సెలంతల మాయలం దగులుకొని కలంతఁ జెందక తనంత సమర్థించుకొనువాఁడును గలఁడే? వీడు సామాయలం గొన్నింటిని దాఁటినవాఁడ. అయినను మఱి దేనియందైన మోసపోఁడా? చూతము! అని తలంచి తనప్రియసఖయగు సాహిత్యసర్వస్వవేదినిం బిలిపించి దానికిఁ దనయాభరణంబు లెల్ల నలంకరించి మనోడంబరముతో నతనికిడ కంపెను. అదియుఁ దనకడకుం జనుచేరం గనుంగొని కవియు నిది విద్యాసర్వస్వవేదిని గాదని నిర్ణయించి కట్టెలమ్మువాఁడగుకాళిదాసుండు దానితో నిట్లనియె.

మ. కులుకుంగుబ్బులదాన ప్రాణసఖి వాకుంభోపమోరోజు కీ
యిల నేకాత్మలు మీరు శక్తిశివుల ట్టి వాపెకుం దాదివే
లలి మీఱున్నదిలోఁ గరంగుచును లీల న్నంసి నావచ్చుతో
య్యలి తానుండగ నేల వచ్చితివి కొమ్మా నీవు పామ్మా వెసన్.

అని యిట్లు నెవ్వఁగా నాతోయ్యలి యోయయ్య నీవు దిట్టినను గాదనం జనదు. అట్లు సేయక బహుమానముగఁ బొమ్మ యని చెప్పి పంపిన యదియ చాలు నని వల్కి గృహంతరంబునకుం బోయి యాపుత్రాంతంబు విద్యాసర్వస్వవేదినికిం దెవ్వఁగా నిది విని మనంబున భయంబుంజెంది యింక నీతనికిడకు మఱి యెవ్వ తెనుగాని వంపంజనదు. నేన చనవలయు నని నిర్ణయించుకొని తనతల్లియగు రతిరూపను బిలిపించి యోయమ్మ కట్టెలమ్ము వానికిడ కేసెవ్వతె నంపినను గనిపట్టి నేనుగానని తిట్టి వంపివేయుచున్నాఁడు. ఇంక నేన వానికిడకుం బోవలసియున్నది. ఇందుల కేమి వచించిచెద వని యారతిరూప నడుగఁగా నదియు నోహఁతురా నీవెక్కడ! కట్టెలనమ్మువాఁడెక్కడ? వాడు నిన్నుం గోరుట వా మచు డున్నతతరుఫలంబునకుం గేలంసాచుట గాడే? ఇది యెంతయుఁ దగనిపని. ఇంతద నుక నీవు విద్యాసర్వస్వవేదిని పని భిరుదు వహించి నీ కీభూతలంబున సాటిలే దను కీర్తి గాంచి యున్నదానవు. ఇప్పుడు వచ్చియుండువానికిం దగినమగువలఁ జీఱునగవు దేఱుమొగములుగలవారలఁ గొందఱుం జిన్నిలేఁబ్రాయంపుమగలాడులంబనిచి వానియెదుట నాచాసల నాడంజేసి యావినోదంబుం గానిసించుచుఁ దెల్లవారుదనుకఁ గాలయావనంబు చేసి యనంతర మో మోసపోతివిరా యని కొట్టితఱిమివేయినదియే గాక యాకట్టె

లక్ష్మీవానితోఁ గలయుటయు నీకుఁ దల విధివ్రాసినవ్రాలా యేమి? నీవు వానికడకుం బోవం జనదు. అని చెప్పఁగా విద్యాసర్వస్వవేదిని దానిలో నోయిష్ట వచ్చినవాఁ డెం దైన మోసపోయినం గదా కొట్టి తఱిమివేయవచ్చును. వీఁడో యెచటను దప్పిపోలేదు. లక్ష్మణజ్ఞాఁడును మహావిద్వాంసుండును మనకంటె నతిసమర్థుండునయి ప్రతికఙ్క్షాంతరంబు లందును బద్ధములు నెవ్వకొనుచు వచ్చినవానిని మనము మనబలముచేతఁ గొట్టి తఱిమి వేసినచో భూమియుం దపకీర్తిపా లగుదుము. ఇట్టివాఁడు బలంబునను మనలఁ జయించు నహాయనంప త్రి గలవాఁడయి యుండును గాని రి త్తయయి యుండఁడు. అది లేకయుండి నను వశ్యవాక్కుగానఁ దిట్టయై రిట్టిపోవును. అది యాచంద్రార్కస్థాయియై యుండక పోదు. కాన నన్యాయమున నతనిం దఱిమివేయుట తగదు. చెప్పెదను.

చ. కవిత యెఱుంగనట్టియొకకప్పుని గూడుటకంటె గాంతకుఁ

కవికిని గొంగువేసి బలుకష్టము లందిననైన మే లగుకొ

భ్రమనములందు నింబఫలపుంజము మెక్కుటకంటె నిత్యునం

భవనధార లానుటలె భావ్య మటంచుఁ దలంపరే మదికొ.

అని వల్కిన విని యారతిరూపయు వట్లెయని సమ్మతించెను. అంత నక్కాంతా తిలకంబు నాభరణంబులు వీడిచి మజ్జనకాల కఱిగి సుగంధద్రవ్యంబులు గలసి గమగమ వలచుచుండెడి హరిద్రాచూర్ణంబు నంగంబుల నలందుకొని పన్నీటఁ జలకంబాడి చలువ పావడ ధరించి కనుదమ్ములఁ గజ్జలరేఖాబంకృతములఁ గావించుకొని కలపం బలంది దాదులు గై నేయుభూషణంబులు ధరించుకొని కస్తూరితలకంబు దిద్దుకొని సంగీతసర్వస్వ వేదినికే బ్రధానాలంకారంబుఁ గావించి “మరలఁ జనుడెంచెనే! యీమానినియె విద్యా సర్వస్వవేదిని యై యుండనోపు”నని యతఁ డెంచుకొనునట్లు మంగళవాద్యంబులతో “పాగ్గడికత్తెలు నెప్పునెచ్చరికలతో” సంగీతసర్వస్వవేదినిని మున్నిదుకొని తా నడవకత్తె వేషమూని దానివెంబడి నిలువంబడి తెలియాకులు మడిచి మడిచి చేయిజూపి యందిచ్చు చు వచ్చెను. కవియు నాచను దెంచినమించుబోడులలో నలిరుచిరముఖకాంతియు ననవద్య రూపలక్షణంబులును గలయొచెలువయె విద్యాసర్వస్వవేదిని యై యుండు నని సంభా వించి దానింజూచి యిట్లనియె.

*శ్లో॥ మధ్యం విష్ణుపదం తుచౌ శివపదం వక్త్రం విభాతుః పదం

ధమ్నిల్లః సుమనఃపదం ప్రవిలసత్కాంచీ నితంబభలీ

*అవతారిక:—కవి కాంతామణి నపూర్వవర్ణనము నేయుచున్నాఁడు. ఇం దుప మానములగు విష్ణుపదాదులకు, నుపమేయములగు మధ్యాదులకు నభేదాధ్యపకాయము. లక్ష్మీతలక్షణవలన విష్ణుపదాది శబ్దములకుం బ్రస్తుతార్థము స్ఫురించుచుండును.

వాణీ చేన్దధరాఽ ధరోఽ రుణధర శ్రీరంగభూమి ర్వపుః

తస్యాగ్గిః కిం కథయామి భాగ్యశుల బైర్వాన్యా నదా నిర్జరైః

టీక. తస్యాగ్గిః = కాంతకు, మధ్యం = నడుము, విష్ణుపదం = విష్ణువుండు శ్రీవైకుంఠము-అకాశము. “అకాశంగగనంశూన్యం” అనియుండుటంబట్టి అకాశపదమునకు లేనిది యనునర్థమున్నురించును. అనగా లేనడుమతిసూక్ష్మమైయుండుటచే గంటికింగనంబడక యున్నది యనిభావము, కుచో = కుచములు, శివపదం = శివుడందుండుకై లాసము-కై లాస మనునది పర్వతముగనుక దీనికుచములు పర్వతములే యనిభావము. వక్త్రం = మొగము, విధాతుఃపదం = బ్రహ్మవసింతుస్థానమగుపత్మలోకము - బ్రహ్మకమలాననుండు గాంబట్టి యతఁడు వసింతుస్థానమనుట, అనగా ముఖము కమలమేయని భావము. ధమ్మిల్లః = కొవ్వ, సుమనఃపదం = దేవతలుండునర్గము-పుష్పములకుంబోటు. సుమనఃశృంగమునకుదేవ తలును బుష్పములునర్గము-అనగాగొప్పనంబువులు దుఱిమియున్నవనుట. నికంబశ్రవీ = కటిప్రదేశము, ప్రవీలనత్కంఠీ-ఇచట క్లేవ, ముక్తిదాయకపట్టణములలో నుత్తమ ముగ వెలుంగు కాంఠీపట్టణము. ప్రవీలనత్ = ప్రకాశించుచుండెడి, కాంఠీ = బిడ్డాణముగలది. ఉత్తమరత్నకింకిణులునెలంగు నొడ్డాణమును నికంబశ్రవమునభరించుకొని యున్నదనుట. వాణీచేత్ = వలుకులువల్కెనేని, మధురా = మధురానగరము. ముక్తి దాయకపత్తనములలో నొకటియగు మధురాపట్టణము-అది కడుఁబుణ్యక్షేత్రము. స్తో. అయోధ్యామధురామాయాకాశికాంఠీఅవంతికాపురీద్వారావతీవై వనపైతే మేక్షదాయ కాః అనియున్నది. వాణీచేన్దధరా = ఇదిమాటలాడెనేని కడు మధురముగనుండును. అధరః = మోచి, అరుణధరః = అరుణాచలము. అరుణాచలము శివక్షేత్రములలోఁ గరముముఖ్యమయినదొకటి. అది భరతఖండదక్షిణదేశముననున్నది. అరుణధరః = తొవరుమోతీయుండునది. అనగా నెఱువలిశయించియుండునదనుట. వపుః = శరీరము, శ్రీరంగభూమిః = విష్ణుక్షేత్రములలో నత్యంతముముఖ్యమగు శ్రీరంగ మనుక్షేత్రము. ఇది యుభయకావేరిమధ్యగతమైనదగుటంజేసి రంగమునాఁబడును. ఇందు భగవంతుండు నెలకొనియుండి భక్తజనరక్షణము రచించుచున్నాడనుట ప్రసిద్ధము. కింకథయామి = ఏమి నెప్పుడును. దీనియొక్కమధ్యాదులయిన యంగములు శ్రీవైకుంఠాది పుణ్యక్షేత్ర మయములుగనుండుటంబట్టి దీనిభాగ్య మేమనివర్ణించవగుననిభావము. భాగ్యశులభైః = శ్రమము లేకభాగ్యమునుంపాదించినవారగు, నిర్జరైః = దేవతలచేత, నదా = ఎల్లకాలము, మాన్యా = సమ్మానింపందగినది యైయున్నది. ఈకాంతామణి యుత్తమపుణ్యక్షేత్ర మయయయుండుటంబట్టి దేవతలకుఁ గరము సమ్మానింపందగినది. నవయోవనసంపన్నులు నవరిమితభాగ్యులై భవభరిత్రాస్థులనగు రసికుల కసారతమునసంభాషనీయ యని భావము.

అని చెప్పినదిని విద్యానరవ్యవేదిని తనమనంబున నతండు మదీయలక్షణంబులు నిర్వర్ణించి వర్ణించినాడు. ఇతం జొనరించినయభూర్వవర్ణనము కర్ణామృతంబైయున్నది యనుకొనుచు నతనిందనవాలుంగన్ను లెత్తి క్రేగంటిచూపులం జూచినఁ గవి యిట్టనియె. చ. పురహరుఫాలనేత్రశిఖిపుంజమునందుఁ బ్రదగ్ధుడైనయా

నరసింజబాణంఁ డుద్ధరత సారసలోచనవాణంజాపులక

గరము ప్రవృద్ధిఁ జెంది యిటు గాఢీయపెట్టె బహుస్పర్వధా

తురు నను దైవమా కలుపు కుంభకుచాభరణంబుతోడుతన్.

అని చెప్పఁగా విద్యానరవ్యవేదిని యతనికవితాచమత్కృతికి మనంబున మెచ్చు కొనుచు స్త్రీగూరుచుండెడు దంతపుమంచంబువయిఁ బ్రధానగా నేఁగుదెంచిన సంగీత నరవ్యవేదిని గూరుచుండఁ దాను క్రింద నిలువబడి తమలపాకులు మడిచి యాచెలి కందిచ్చుచుండెను. అది గని కాళిదాసుండు దానికపటచేష్టలకుం దలయూచి యా యడవగ త్రియగా వచ్చినవిద్యానరవ్యవేదినిం జూచి యిట్టనియె.

* ఙ్గో. తాళాకారపయోధరే తనుభువ స్తంత్రాధికారక్రియే

తామృన్నధ్యలతే తటిత్సమరుచే తంప్రీసమాలాపిని

తాటంకాంతతరంగితాక్షియుగళే తన్వంగి తామ్రాధరే

తారానాథనిభావనే తవ కరా త్రాంబూల మానీయతామ్.

అని చెప్పఁగా నాయడవకత్తెగా నుండు విద్యానరవ్యవేదిని వెనువెంట నిలువబడి యుండు నొకయందజయాన తమలపాకుమడుపు లివ్వ వచ్చిన నొల్లనని కనిపెడియు నిట్టనియె.

*టీక. తాళాకారపయోధరే = తాళఫలములపంటి కులుకుంగుబ్బలుగలదానా! తను భువః = మన్నభునియొక్క, తంత్రాధికారక్రియే = రాచటికపుంబనులయందధికారము నెల్లిండుకార్యముగలదానా! రతితంత్రముజరుపుదానా యనిభావము. తామృన్నధ్యలతే = తీగవరి నన్ననైకులుకుం గబ్బిగుబ్బలభారమునకోర్వంగలేక పేదతనంబునంబొరసి శ్రమ పడునట్టి లేనడుముగలదానా! తటిత్సమరుచే = మెఱుపుండివియకొప్పయిన దేహరుచుల గలదానా, తంప్రీసమాలాపిని = వీణీయయొక్కతంతిలో సమానమయిన పలుకుగలదానా! తాటంకాంతతరంగితాక్షియుగళే = కర్ణాంతాయతలోచనయగుటంజేసి శ్రవణముల నుండుకుండలములదనుక బ్రణయరసపూరతరంగంబులు దేరుచుండు కనుదోయిగలదానా! తామ్రాధరే = ఎఱునిమోవిగలదానా! తారానాథనిభావనే = చంద్రునితో సమానమగు మోముగలదానా, తన్వంగి = నన్ననిమెయిడిఁగెగలయొచ్చినదానా? తవకరాత్ = నీచేలి నుండి, తాంబూలం = తాంబూలము, అనీయతాం = ఇవ్వంబడుంగాత. ఇష్టనిభావము.

* శ్లో. రాజీవారుణచారుపాణియుగళే రాకేందురమ్యాననే
విద్యుద్వల్లిసమానదేహాలికే మత్రేభకుంభస్తనీ
రంభోరూ రమణీయఫాలలికే కాసుంభవాసాన్నితే
ముక్తాహరధరే ప్రియే తవ కరా త్తాంబూల మానీయతామ్.

అని చెప్పగా నచ్చట నుండు మత్రేభయానలు కవల జూచి యోయయ్య తాంబూల మిచ్చెడుదాని వర్ణించెద వంటియ కాని తాంబూలంబును వర్ణింపక యున్నాడ వట్లును నెట్లు తాంబూలంబు లభించు నని చెప్పినఁ గవి మణియు నిట్లనియె.

† శ్లో. కస్తూరీపరిమోదపూగశకలం కర్పూరఖండాన్నితం
ముక్తాచూర్ణ సమేత మిందుకిరణై స్సచ్చాయవల్లిదళం

*టీక. రాజీవారుణచారుపాణియుగళే=ఎఱ్ఱదామరపువ్వువగెఁగడుర క్తమై మనోహరమైనకేలుదోయిగలదానా! రాకేందురమ్యాననే = పున్నమనాటిచందమామకన్న నతి మనోహరమగు మోముగలదానా! విద్యుద్వల్లిసమానదేహాలికే = మెఱుఱుదేదీయ కొప్పయిన మెయిదీవెగలదానా! మత్రేభకుంభస్తనీ=మచించియుండు నేమఁగుల కుంభముల వంటినుచములుగలదానా! రంభోరూ = అరటికంబములువోలు తొడలుగలదానా! రమణీయఫాలలికే=మనోహరమగు నెన్నొసట నింపైనలిలకము దిద్దుకొనియుండు దానా! కాసుంభవాసాన్నితే=కుసుంభవస్త్రముదాల్చియుండుదానా! ముక్తాహరధరే= ముత్తియంపు దేరులు ధరించియుండుదానా! ప్రియే=ఓప్రియారా! తవకరాత్తాంబూల మానీయతాం=నీచేతినుండి దాంబూలం బొసంగుము.

† టీక. కల్పే=సమర్థురాలా! కల్పలతాసమే=కల్పకవల్లితో సమానురాలా! ప్రియ తమే = కరమిష్టురాలా! కస్తూరీపరిమోదపూగశకలం = కస్తూరిగలిపియుండుటంబట్టి గమగమవాసించునట్టి పూగములఖండంబులతోవెలయుచు, కర్పూర ఖండాన్నితం= పచ్చకప్పురపుశకలములతోమిళితము సేయఁబడి, ముక్తాచూర్ణ సమేతం = ముత్తియంపు నున్నముతోఁగూడి, ఇందుకిరణి=చంద్రకిరణములతో, సచ్చాయవల్లిదళం = సమాన మగుచాయలు దేరుచుండు తాంబూలీదళంబులుగలిగి, తత్తాదృచ్ఛదనాగమోక్తసురతప్రస్తాపవిస్తారకం = మదనశాస్త్రప్రతిపాదితమగునాయాదిభక్తుసురతప్రస్తాపములను విస్తరింపఁజేయునదియయి యొప్పు, తాంబూలం = తాంబూలము, అనీయతాం = ఒసంగం బడుఁగాత. తాంబూలము పూర్వోక్తగుణములు గలదియనుటకుంబ్రమాణము. శ్లో. తాంబూలంకటులిక్తముష్ణమధురం త్వరంకషాయాన్నితం వాతస్పృంక్రిమినాశనం కఫహరం కాయాన్నిసందీపనం, స్త్రీసంభాషణభూషణంకుంభకరంశోకన్యవిచ్ఛేదనం తాంబూలేజనితాస్త్రయోదశగుణాస్సర్వదేపితేదుర్లభాః. అని వైద్యశాస్త్రము.

తత్తాదృష్టదనాగమోక్తసురతప్రస్తాపవిస్తారకం

కల్యే కల్పలతానమే స్రియతమే తాంబూలమానీయతామ్.

అని చెప్పినవిని యడవకత్తెగానుండువిద్యానర్వనృవేదిని యాకులు మడుచుచు నానికి నున్నము రాయుచు నిట్టివనులచే జాగునేయుచు గాలంబు గడుపుచుండుటం గాంచి కవి వెండియు నిట్లనియె.

*శ్లో. ముగ్ధే చంద్రవిరాజమానవదనే సంఘట్టనేత్రోత్పలే

కాంత్యానిర్జితపద్మరాగశకలే సంసారసంజీవనీ

గత్యానిర్జితరాజహంసగమనే న్వర్ణాంబరాలంకృతే

ముక్తాహారపరిష్కృతే ఝడిలి మే తాంబూల మానీయతామ్.

అనిచెప్పుగా విని యయ్యెడ నుండువనజాననలు ననుచెంచి యొకవివరా తాంబూలమును దానింబట్టుకొనియుండుదానిని వెన్నెరుగ వర్ణించిలివి. తాంబూలంబును దాంబూలకరండంబు దాల్చియున్నదాని నొకపద్యంబున వర్ణింపు మని చెప్పినం గవియు విద్యానర్వనృవేదిని జూచి యిట్లు నెప్పం దొడంగె.

† శ్లో. త్వన్నేత్రాంచలవత్ప్రేమచితరసం త్వన్నధృవ స్తుష్టినా

గ్రాహ్యం త్వత్కుచకుంభవన్నఖముఖవ్యాపారలీలాశ్చదం

త్వచ్చేతోప దమందరాగజనకం త్వద్ధాత్రవ త్కామదం

స్వాద్విప్లవం తవోష్ణ వత్తరుణీ మే తాంబూల మానీయతామ్.

*ముగ్ధే=ఓముద్దరాలా! ఉదయద్యౌవనాముగ్ధాలజ్జావిజితమన్నభా, అనియున్నది. తారుణ్యశ్రీయంతురితమై=లజ్జచే మన్నధవికారంబులు బయల్పడక యుండునది. చంద్రవిరాజమానవదనే = పరిపూర్ణచంద్రనివలె గాంతులుదేరుమొగముగలదానా! సంఘట్టనేత్రోత్పలే = వికసించిన నల్లకలువలతోపలకొప్పురు కన్నులుగలదానా! కాంత్యా = దేహచ్ఛాయచే, నిర్జితపద్మరాగశకలే = పద్మరాగమణిఖండంబును జయించినదానా! సంసారసంజీవనీ = సంసారమును జీవింపజేయుదానా! గత్యాగమనముచేత, నిర్జితరాజహంసగమనే = రాజహంసముయొక్కనడకనోడించినదానా! న్వర్ణాంబరాలంకృతే = కనకాంబరముధరించుకొని యలంకృతయైయుండుదానా! ముక్తాహారపరిష్కృతే=ముక్తాహారమయాలంకారంబులుగలదానా, మే = నాకు, ఝడిలి=వేగముగ, తాంబూలం = తాంబూలము, అనీయతాం = ఇవ్వంబడుగాత.

†టిక. త్వన్నేత్రాంచలవత్ = సీక్రేగంటిచూపులవలె, ప్రేమచితరసం = రసమును విస్తరింపజేయునదియై, దానిక్రేగంటిచూపులు శృంగారరసమును పృథ్విసీయునది యనియుం దాంబూలము అన్వాద్భక్తినువిస్తరింపజేయునదియనియు సర్థము. త్వన్నధృవత్

అనిచెప్పిన విని విద్యాసర్వస్వవేదినీయుఁ గవిసామర్థ్యంబునకు నాశుకవితాచమ
తాత్పర్యంబునకు వర్ణనాతిశయంబునకు రసికభావనంబునకు నెడ మెచ్చికోసుచు నితఁడు
నే నంపియుండుశంపాలతాంగుల నెల్లర నొల్లనని పంపివేసినవాఁడు. అదియును గాక
ప్రధానవేషంబుదాల్చి వచ్చియున్నదానింగ న్నై త్రియైనఁ జూడకయుం డెడిని. మఱియుఁ
ద్వచ్ఛబ్దంబుచేత నన్నె చూపుచున్నవాఁడు. ఇట్ట కారణంబులంబట్టి విచారింపఁగా
నేను విద్యాసర్వస్వవేదినీ నని యితఁ డెఱిగినాఁడనుటకు నందియంబు లేదు. పూర్వము
తనకడకుం జేరినసారసనేత్రులం గొందఱుఁ దిట్టియుఁ గొందఱుఁ ఓట్టకయు విడిచిన
యీతఁడు నన్నుం గాంచి యపూర్వవర్ణనంబుఁ గావించెను. కాన నితని నీక మోసపుచ్చు
ననువువడదు. నాకవితాచాతుర్యంబున నోడింపనగును. అని యెంచి యాతని నెగాదిగం
జూచి యొక టైలమువాఁడా నేఁజెప్పెడుపద్యంబునకు భావంబుఁ దెల్పెదవేని నీకుఁ
దాంబూలం బొసంగెదను. చెప్పలేనివాఁడ వైన నివ్వను. అనినఁ గవియు వల్లె యని
యోమించుబోడి నీచెప్పెడిపద్యంబులు నెప్పు మనఁగా విద్యావేదినీయుఁ బురుషుఁడు
వసించుమంచంబునకును స్త్రీవసించుమంచంబునకును నడుమ నీహారవరణసదృశం బయిన
దోమ తెరగట్టించి విద్యాసర్వస్వవేదినీత్యమునకుం దగినసర్వాభరణంబులదాల్చి యలకం
బుల మొల్ల మొగ్గులు దుఱివి సర్వావయవంబులందుఁ గన్పూరింతుమాదిమితం బయి
గమగమవలచుచందనం బలంది కాంతీకలాపవిభాసిత యయి సంగీతసర్వస్వవేదినీ నంతః
పురంబున కంపి యది గూర్చుచుడియుండిన గజదంతమయమంచంబువయిం గూర్చుండి
కవితో వివాదంబు నేయఁ గడంగి యిట్టనియె.

= సీమధ్యమువలె, ముష్టినా=పిడికిట, గ్రాహ్యం=పట్టుకొనందగినదియు, స్త్రీలకుఁ బిడికిట
నడంగియుండునడుముగలిగియుండుటయు త్రమాలక్షణము. తాంబూలమును జేతఁబట్టుకొని
విడెముసేయుటయనునది విడితమైనదియేకదా! త్వత్కుచకుంభవల్=నీకుచకళములవలె,
నఖముఖవ్యాపారలీలాస్వదం = కొనగోభలపనులలీలలకెడమైనది. ఆనఁగాఁ గుచములు
నెలవంకలగలిగించునప్పుడు కొనగోభలిడుశృంగారచేష్టలకునువైనవనియు, తాంబూలము
నఖముఖవ్యాపారములవలనఁ జీల్పుట సీరలెత్తుట మొదలగువానికిం దగిన దనియు
నెఱుంగునది. త్వచ్ఛేతోవల్=సీమానసంబువలె, అమందరాగజనకం = ఆధికమగురాగ
మునుగలిగించునది. హృదయము ఆశనుగలిగించునది యనియు, తాంబూలము ఎఱుపును
గలిగించునది యనియు చెల్లినీకొననగును. త్వద్ధాత్రవల్=నీశరీరమువలె, కామదం=
కామోద్దీపకమయినదియు, తవ = నీయొక్క, ఓష్ఠవల్ = వాతెరవలె, స్వాదు =
ఆస్వాద్యమయి, ఇప్తంచ=ఆస్వాదింపనాస్వాదింపఁజై మైనం బ్రియంబువలయుంపంజేయు
నదియైయుండు. ఆట్టి తాంబూలం = తాంబూలము, ఆనీయతాం = ఇవ్వఁబడుఁగాఁత.

కాలిదాసుండువిద్యాపర్వస్వవేదినితోవాగ్వాదముసేయుట

ఉత్సా. వితి నైదు నైదు నైదు నైదు నైదు గల్గినకా,

భాతి గుమ్మిటీలు నైదు పుకళాస్త్రుః డేసినకా.

చేతి వై డెఱుంగనట్టిబీకుపోతుండు నే

నీతి మేలి వైదు లేనినీరజాక్షి వేడుకకా.

అని వచించి దీనిభావంబు వెల్లడిసేయఁజను ననినఁ గాలిదాసుండును, ఓకన్యకా విను మని యిట్లు వివరించె. మొదటియైదు అరణ్యసంభవంబు లయినలక్క, మద్యము, తేనె, సెమలిపురి, మృగమదము అనునవి. రెండవయైదు సముద్రభవంబు లయిన గవ్వలు, శంఖము, ప్రవాళము, ముక్తాఫలములు, ఉప్పు అనునవి. మూడవయైదు దేశజంబు లయినకాలిధాన్యము, ముద్గములు, నాకెడంబులు, కదళి, ఇక్షువు అనునవి. నాలుగవ యైదు నగరసంభవంబులగు దర్బణము, ఉన్నత్తుడు, నల్లకోతి, వనగజము, మహిపతి. ఐదవయైదు పర్వతభవంబు లయిన మాచిక్కము, మరకతము, వైడూర్యము, సీలము, బంగారము అనునవి. మున్నఁగునిబాణములయిదు. ఆరవదము, ఆశోకము, చూతము, నవ మల్లిక, నీలారత్నలము అనునవి. చేతివైదనఁగాలెక్కించుట, వ్రాయుట, అకులుగోయుట, పువ్వులుగట్టుట, వీణవాయించుట అనునవి. మేలివైదనఁగా నావలింత, సెటిక, ఘూర్ణి లుట, కుబ్జత, గ్రుడ్డితనము అనునవి. అరణ్య సంభవాదు లయిన యైదయిదుగా నుండు వస్తువు లొసంగినను; మున్నఁగుండు కడు ముహురముగ నైదుబాణములం గ్రమ్ముచుండి నను; కాయజంబు లయిన యాలస్యాదులు లేని యుత్తమకాంతాతిలకము వ్రాయుట మొదలగువాని నైదింటి సెఱుంగనివాని; మగవాడ నని పేరుపెట్టుకొనియుండువానిని; బెండ్లాడునా? అనుటయే దీనిభావము. అని యిట్లు తాఁజెప్పిన పద్యమునకు భావంబు వెల్లడిసేయఁగా విద్యాపర్వస్వవేదినియు నోకవివరా మఱియొకపద్యంబు సెప్పెదను దాని భావంబు సెప్పంగలవా! యనిన నడుగం గలవారుగల్గినఁ జెప్పంగలవారు లేకపోయిరా! యనఁగా నామగువయ్య,

క. వండిన యొండిన దొక్కటి, ఖండించినపచ్చి దొక్కటి కాలిన దొక్కటిఁ

దిండికి రుచియై యుండును, ఖండితముగఁ దీనిఁ బెట్టకవియును గలడే.

అనినఁ గవియు నన్ని యోచుగువా దీనిభావంబు వెల్లడు యొకదుష్కరమా!

వినుమని యిట్లనియె.

క. శిలవృక్షలతలఁ బుట్టిన, చెలువలు మువ్వరును గూడి చిడిముడిపడుచుకొ

తలవాకిట రమియింతురు, సలలితముగఁ దీని సెఱుంగునరసులు గలచే.

అనఁగా నావడఁదియు దనపల్కినతాంబూలపర్ణసంబునకుఁ బ్రతిగా నడ్డానిని గని వర్ణించుటకు మిగుల సంతసించి మఱియు నిట్లనియె.

క. శుద్ధకులజాత యొకనతి, యిద్ధరణిం దండ్రీ జంపి యెనఁగువిశుద్ధిన్
 బుద్ధి బితామహుఁ ఁందుచు, సిద్ధముగాఁ దండ్రీ గనియెఁ జెప్పఁము దీనిన్ -
 అనఁగాఁ గవి యిది తక్రము; ఇది శుద్ధమగు తీరవంశమునం జనించినది. తండ్రీ
 యగుదధిని చంపుట యనఁగా మధించుట. దీనికిఁ బితామహుఁడు తీరము. దానితోఁ
 జేమిరి యిడుట పితామహుఁబొందుట యని చెప్పి కవి తా నిట్లువచించెను.

ఉ. ఊరవు లంట రాఁ దిగిచి యున్నత మైనకుచద్యయంబువైఁ
 జీరెఱిఁగఁగుఁ దీసి సరిఁ జేరి చనుంగవఁ బిగ్గఁబట్టి తాఁ
 గోరినకోర్కిఁ దీర్చుకొనెఁ గోమలిఁ బొందక యున్నమాత్రనే
 సారము చెల్పుమి సురకసౌఖ్య మెఱిగినజాణ వై నచోన్.

అని చెప్పఁగా విద్యానరస వేదనియు మేఁక చన్నులకుఁ జుట్టిననుచ్చుపాఁతలు
 వీడిచుట భావ మనియు దానివెనుకటికాళ్లు పాలుపితుకువాఁడు దిగిచి తనరెండుతొడల
 నడుమ నిఱికించుకొని నుచ్చుపాఁతలు చన్నులనుండి విడదీసి చన్నులు గట్టిగఁబట్టి తాఁ
 గోరినతీరదోహంబుఁ గామిడుటయ యాపద్యార్థం బని చెప్పి మరలఁ దా నిట్లనియె.

క. ఆంచిత చతుర్థజాతుఁడు, పంచమమార్గమునఁ బోయి ప్రథమతమాజ్ఞ

గాంచియు నచటఁ దృతీయం, బుంచి ద్వితీయంబుఁ దాఁటి యొందెను రాజాన్.

అని చెప్పఁగా విని కవియు నోచతురా పంచభూతంబులగు పృథివ్యప్రైజాతో
 వాయ్వాకాశములలో నాల్గవవాడగు వాయువునకుం జనించినవాడు హనుమంతం
 డయిదవదియగు నాకాశపుండ్రోవం జని ప్రథమమగు పృథివికిం జనించినసీతాదేవిం
 గనుంగొని యామె యండవలంకయందు మూడవది యగునగ్ని నుంచి రెండవదియైన
 జలతత్త్వమయమగుజలనిధిం దాఁటి రామునికడకుం జనుడెంచె నని దీనిభావము. అని
 చెప్పి యోమలిమఱి నావచియిం దుపద్యమునకు భావం బిచ్చు కాదేని యిం దుడుగు మని
 యిట్లు వచియించె.

ఉ. కన్యకు నైదు పాదములు కన్యకు నేడు విలోచనంబులన్
 కన్యకు నాల్గు కన్యోచులు కన్యకు నాఱు కుచద్యయంబునున్
 కన్యకు ద్వాదశం బనఁగఁ గారణమధ్యమ మున్నయట్టియా
 కన్యకు నీకు నాకుఁ బది గావలెఁ గా! యిప్పుఁ డంగనామణి.

అని చెప్పిన విని వనజానన నవ్వుకొనుచుఁ దనమనంబున సీతండు నన్నుఁ బంపిం
 బయిఁబోసిన యుడుపుచున్నాఁడు. ఇతండు నుడివినపద్యమునం దొకకన్యకుఁ బాదములు
 మొదలగుననియైదాఱునిట్టినిగానున్న పని విరోధార్థము వైకిఁ దోచుచున్నది. అది యట్లు
 గాదు. కన్యారాశితైదవది మకరము. దానివంటిని పాదములు. ఆకన్యక కాఱవది కుంభము.

దానివంటిది ప్రసద్దయము. దానికి నాల్గవది భనుస్సు. దానివంటిది కనుబొమలు. దానికి నేడవది మినము. దానివంటిది లోచనములు. కన్యకు ద్వాదశమగు సింహమువంటికొను గలకన్యనగునాకును తనకును కన్యకత్వం బదవది యగుమిథునము గావలె నని యీకవి యడుగుచున్నాఁడు. దీనికిం బదులు నెప్పట కనువు లేదు, ఇతఁడు తాను నావచియించు పద్యమునకు భావం బిమ్ము కాదేని యిం దుడుగు మని చెప్పి యున్నాఁడు. కాన నీయాంధ్ర భాషయందు వివాదంబు మానుకొని యింక సంస్కృతమున నుపక్రమించి వివదింతుంగాక యని యనుకొని యిట్లు చెప్పె. ఓకవీ నీ చెప్పినపద్యమునఁ గన్యారాశి కైదవది యని యిట్లర్థంబు వర్ణించిన నరి యగును. నీ నుడివిన పద్యభావం బదియ. ఇంక నేఁగొన్ని సమస్యల నిచ్చెదను. వానిని బూర్ణము సేయం గలవే! యనినఁ గవియొ నవ్వుచు నట్ల కానిమ్మ. ఈవు విజిత వగుదువేరి నా నుడువు తెఱంగునం బ్రవర్తించెదవే! యేవు విజితుండ నగుదువేరి నీయింటం గావలివాడదనై నీయిడినయన్నంబు భుజియించుచు నీవ దానుం డనై యుండెనననిన నా వనజముఖియు నోకవివరా మీచేత విజితనగుదువేరి మీ చెప్పినచోప్పున నడుచుకొందు. ఇందుకు నందియ ముండదు. అనినఁ గవియు సరే! యట్ల కానిమ్మని నీ నుడువునకున్య లేవియో వచింపు మనఁగా నాకనకాంగి యిట్లనియె.

సమస్యా|| “అదత్త మభుక్త మనుప్తం,

[దత్తముగాదు. భుక్తముగాదు. నిద్రయుఁగాదు.]

అనఁగాఁ గవియు,

శ్లో. వేదవిదే కిల దత్తం దత్తం బంధుజనై సహ భుక్తం భుక్తం,

క్రియతమయా సహ సుప్తం సుప్తం అన్య దదత్త మభుక్త మనుప్తమ్.

[వేదము లెఱింగినవాని కివ్వఁబడినదే దత్తము. బంధుజనులతోడి భోజనమే భోజనము. కడునిష్ఠురా లైనకాంతతో నిద్రించుటయ నిద్ర. ఇట్లుగానిచో; దత్త మదత్తము. భుక్త మభుక్తము. నిద్ర యనిద్ర.]

అని చెప్పిన విని యాకాంత మెడియు నిట్లనియె.

నను. “మా యాతి నాఁడ యాతి నయాతి యాతి”

[పోఁడు. రాఁడు. పోదు. పోవుచున్నది.]

అనినం గవి యిట్లు వచియించె.

శ్లో. వీటికరాగ్ర విరహాతురాంగీ చేటి మవాదీ దిహ చిత్తజన్మా,

ప్రాణేశ్వరో జీవిత మర్థరాత్రం మాయాతి నాఁడ యాతి నయాతి యాతి.

[తననాయకుఁడు వచ్చునని కయ్యాగృహంబున నుండి యెదురుచూచుచుండ నాయకుఁడు రాకపోఁగా సంతపించుచుండు వానకనట్టికావృత్తాంత మిందుఁ బెల్లం బడు

చున్నది. తాంబూలము చేతంబూని యొక నాయక తననాయకుడు వచ్చునని ప్రతీ
క్షించుచుండి యతడు రామింజేసి విరహవిక్లబాబులగు నంగంబులతోఁ జేటి జూచి
యోసీ! యిందుం జిత్తజన్మఁ దైనమన్నఁడు కడు బాములు పెట్టుచున్నాఁడు గాని
నన్నుంబాసి పోడు. ఈ వేదనవలన నిస్తరింతునన్ననో ప్రాణనాయకుండురాఁడు. ఇట్టి
నాయక ప్రేమవంచితం బగున జేల యుండవలయును! నన్నుంబాసి పోగూడదా?
యటన్న నీ జీవితము పోదు. ఇంక చైనను గొంతసేఁటికిఁ బ్రాణనాయకుడు వచ్చి
గారించునేమో యటన్న నా ప్రత్యాశయు లేదు. అర్థరాత్రంబును గడచి పోవు
చున్నది. ఇంతదనుక రానివాఁ డింక రాఁబోవునే యని భావము.]

అనఁగా విద్యానర్వస్వ వేదినియు మనంబునఁ గవికౌశలంబునకు మెచ్చుకొనుచు
నిట్టనియె.

సమస్య. “త్రయం యది భవే దతిచిత్ర మేతత్”

[మూఁడు నుండునేని యిది మహాత్పర్యము]

అని చెప్పిన నందుకుం గవి యిట్టనియె.

శ్లో. త్యాగో గుణో గుణతా దధికో మతో మే

విద్యావిభూషయతి తం యది కిం బ్రవీమి

కౌర్యం హి నామ యదితత్ర నమోస్తుతస్తై

తచ్చ త్రయం యది భవే దతిచిత్ర మేతత్.

[దానగుణము తక్కినగుణములు నూటికంటె నధికమని నా మతము. అట్టిత్యాగ
ముండువానిని విద్యయు నలంకరించెనేని యేమందును? అతనియం దింక కౌర్యంబు
నయిత ముండునేని యతనికి నమస్కారంబు సేయనగును. త్యాగము విద్యయు
కౌర్యంబు నను నీమూఁడు నొక్కనికిం గలిగియుండిన నది మహాచిత్రము]

అని చెప్పఁగా నా మానవతీయఁ గవివచనంబులు క్లాఘించి వెండియు నిట్టనియె.

సమస్య. “నహి కృత ముపకారం సాధవో విస్తరంతి”

[సాధువులు తమకుం జేసినయంబకారంబును చుఱువరు.]

అని చెప్పిన నందుకుం గవివరుండు వచించె.

శ్లో. ప్రథమవయసి పీతం తోయ మల్పం స్వరంతః

శిరసి నిహితభారా నానికేతా నరాజాం

నలిల మమృతకల్పం దద్యు రాజీవితాంతం

నహి కృత ముపకారం సాధవో విస్తరంతి.

[నానికేతవృక్షములు తమకుం చిన్ననాటంబోసినసీత్య త్రాగియున్నవీగాన నవి
స్వరించుకొనుచు శిరంబున బరువు మోచుకొని తమజీవిత ముండుదనుక నమృతతుల్యంబు

లగు జలంబులను నదుల కొనంగుచ్చున్నయవి. ఇవి పిన్ననాటం దమకుఁ జేసినయవ
కారంబు మఱివక మహావిశేషమగు ప్రత్యుపక్రియయ ట్టినచ్చెడిం గాన సాధువులు
తమ కొనరించిన యుపకారంబును మఱివరు.]

అనఁగా నాపద్యంబు హృద్యం బగుటకు సంతసిల్లి యాపట్టవపాఠి యిట్టనియె.
సమస్య. “స్వయం యాతి విస్తారం వస్తు రక్షితమ్”

[రక్షితము సేయఁబడిన వస్తువు తనకుఁ దాన విస్తారంబు నొందుననియు దాఁచఁ
బడినవస్తువు స్వయం మే ప్రకాశమునకువచ్చుననియు చెందుభావములు.]

అని చెప్పఁగాఁ గవియు,

శ్లో. జలే తైలం ఖలే గుహ్యం పాలే దానం మనాగపి,

ప్రజ్ఞాదానం స్వయం యాతి విస్తారం వస్తు రక్షితమ్.

[జలంబులం దైలంబును ఖలునియందు రహస్యంబును నుత్తమపాత్రమునందుం
జేయఁబడినదానమును జ్ఞానప్రదానంబును అనునీవస్తువులు స్వల్పమయ్యును రక్షితంబు
లయ్యుఁ దమకుఁదామ విస్తారమునొందును.]

అని చెప్పఁగా నాపద్య ప్రతిపాదితంబగు లోకన్యాయంబునకు సంతసించి
యాకుటిలకుంతల యిట్టనియె.

సమస్య. “యయోస్తు మైత్రీ న తయో ర్హి దూరమ్”

[ఎవ్వారలకు మైత్రి గలదో యవ్వారలకు దూరము లేదు.

అనినఁ గవియు నిట్టునెప్పె.

శ్లో. గిరా మయూరా గగనేచ మేఘా లక్షౌతరేర్క సులిలేవపద్మం,

లక్షద్వయే ద్దాః కుముదాని భూమా యయోస్తుమైత్రీ నతయోర్హి దూరమ్.

[మయూరంబులు గిరులయందును మేఘంబులు గగనమునందు నున్నవి. లక్షయో
జనాంతరమున మూర్ఛుండును సలిలాబున బద్దంబును, చెండులక్షలదూరంబునఁ జుద్దం
డును భూమియందుఁ గలువలు నున్నయవి. ఇందు మయూరపద్మకుముదంబులందు
దూరంబున నుండు మేఘసూర్యశకాంతలు సమీపమున నుండెడువారివలె మైత్రిం జేయి
యున్నారు. అనిన నామదపతి యతనివచ్చించినయఁ బమానంబుల కనుమోదించుచుమరల
నతని కిట్టనియె.

సమస్య. “రతిసమయే వేదపాఠ ఇవ”

[రతికాలంబున వేదపాఠంబువలె.]

అని చెప్పఁగాఁ గవియు నిట్టనియె.

శ్లో. అవసరే యత్పఞ్చితం నుభౌషిత మపి భవతి హాస్యాయ

వసతో పౌ ధవధూనారతి సమయే వేదపాఠ ఇవ.

[అవసరము గానిచోఁ జెప్పఁబడినమాట సుభాషిత మయ్యెను అవహాస్య మగును. స్వరునిచే మందీకృత ప్రీత్యలై సంపూర్ణ యావనలై ననవిల్పకాస్త్ర విచారసారచతురగోష్ఠీ కుతూహలలై యొప్పు ప్రాధికామినులు వసించుస్థలంబున నవ్వారలతోఁ జొందునేయుచు నతివై దగ్ధంబు మెఱయ ననురాగ పేశలంబుగ సంభాషించుచు వారలముద్దువల్లంబు; బ్రజయరసవరీవాహ మేదురంబులగు వానిని వినుచుండునప్పుడు వేదపాఠంబు స్త్రీలకును బురుషులకు నవహాస్యం బగును. వేదపాఠము సుభాషిత మయ్యె ననవసరంబునం బ్రవృత్తం బగుటంజేసి యవహాస్యం బగువిధంబున ననవసరంబునం జెప్పినది మంచిమాట యయ్యెను బరిహసించంబడును]

అని చెప్పఁగా నాయొప్పులకుప్పయఁ గవి వచించినయఃపమేయంబునకు శిరఃకం పంబు నేయుచు మఱియు నిట్టనియె.

సమస్య. “వృద్ధస్య భార్యా కరదీపికేవ”

[వృద్ధునికి భార్య చేతంబట్టుకొన్న దీపమువంటిది.]

అనిన నప్పుడ కాళిదాసుం డిట్టనియె.

శ్లో. కరే గృహీతాపి పురస్థితాపి స్నేహేన సమ్యక్ పురివర్థితాపి
వరోపకారాయ భవ త్యజస్రం వృద్ధస్య భార్యా కరదీపికేవ.

[దీనికిం గరదీపికా కులటల వరములంగ రెండర్థంబులుగలవు. కరదీపిక యయినది హస్తమునం బట్టుకొనఁబడినదియు నెదుట నుండునదియు నూనియచే బాగుగనింపం బడినదియు గానుండి యెల్లప్పుడును బరులయఃపకారంబునకే యగును. అనఁగా నదియె వఁడుచేతఁబట్టుకొనియుండునోవాని కుపయోగింపదు. తదితరుల కుపయోగించుననుట. వృద్ధునిభార్యయు నట్లే యెల్లప్పుడు పరుల కుపకారంబు నేయుటకే యుపయోగించును. ఆవృద్ధుఁడు దానిం దనచేతం బట్టుకొనియుండినను తనయెదుట నుంచుకొనియున్నను స్నేహపూర్వకముగఁ దత్కాంత్యతవస్తువుల నొసంగి ప్రీతించుచుండినను వానిని వంచించి పరులతోనే గూడును.]

అని వచియింపఁగా నావిద్యా వేదినీయుఁ గవి నెప్పినలోకానుభవోక్తికిఁ గరంబల రుచుఁ దాను మరల నట్టనియె.

సమస్య. “ఇతి సంచిత్య వై శంభు రర్థాంగే కామినీం దధా”

[అని తలంచియె శంభుం డర్థాంగంబునందుఁ గామినిని ధరించె.]

అని చెప్పఁగాఁ గవియు నిట్టనియె.

శ్లో. అసారభూతే సంసారే సారభూతా నితంబినీ,

ఇతి సంచిత్యవై శంభు రర్థాంగే కామినీం దధా.

[అసారభూతమగు సంసారమందు సారమైనది నితంబినీయ, యని తలంచియె శం

అనఁగా సతనియుఁజేసి తపస్తువు, సరి యని యెంచి యాపంచాననమధ్య మఱియు నిట్లనియె.

సమస్య. “సందీప్తే భవనేతు కూపఖననం ప్రత్యుద్యమః కీదృశః”

[ఇట్లు రగులుకొని మండుచుండఁగా నూయి ద్రవ్యటకు యత్నించుట యెట్టిది?]

అనఁగా గవి యిట్లనియె.

* టీ. యావ త్వస్థ మిదం శరీర మరుజం యావ జ్వరా దూరతః
యావ చేంద్రియశక్తి రప్రతిహతా యావ త్తయో నాయుషః
అత్తశ్రేయసి తావదేవ విదుషా కార్యః ప్రయత్నో మహాన్
సందీప్తే భవనేతు కూపఖననం ప్ర త్యుద్యమః కీదృశః.

[ఈశరీర మెందనుక రోగంబులేక సుస్వస్థమయి యుండునో; ఎందనుక జర దూరమునన యుండునో; చక్షురాదీంద్రియములపాటవ మప్రతిహతమై యెందనుక నుండునో; ఎందనుక నాయువునకు సంక్షయంబు గల్గదో; అంతకు లోపలన విద్వాంసుం డాత్మశ్రేయంబుకొఱకు మహాప్రయత్నం బొనరింపఁజనును. రోగములును జరయును సంభవించి యింద్రియపాటవంబు తగ్గి యాయువును క్షయంబునొందినయనంతర మాత్మ శ్రేయంబుకొఱకు యత్నింపం బ్రయోజన ముండదు. ఇంటికి నిప్పంటుకొనుటకుమంద యిట్టియాపదలం బాపికొనుటకు నూయి ద్రవ్యించుకొని యుండవలయు. అట్లుగాక యిం టికి నిప్పంటుకొని మండుచుండునప్పుడు నూయి ద్రవ్యటకై యత్నించుట యనునది యెట్టిదని? నిరుపయుక్తమని యర్థము.]

అని చెప్పిన విని సంతసించి యామించుబోడి మఱియు నిట్లనియె.

సమస్య. “దారుభూతో మురారిః”

[మూరాసురునిం జంపినవాఁ డగువిష్ణుండు దారు వయ్యెను.]

అనఁగా గవి యిట్లనియె.

* టీ. ఇదంశరీరం = ఈశరీరము, యావల్ = ఎంతదనుక, అరుజం=రోగములు లేనిదై, స్వస్థం=సుఖావహముగనుండునో! యావల్ = ఎంతదనుక, జరా=ముసలితనము, దూరతః=ద్రవ్యలనుండునో! యావల్=ఎంతదనుక, ఇంద్రియశక్తిః = చక్షురాదీంద్రియ ములపాటవము, అప్రతిహతా=అడ్డగింపఁబడదో! యావల్ = ఎంతదనుక, ఆయుషః = జీవితమునకు, క్షయః=హాని, న=సంభవించదో! తావదేవ=అంతదనుక నే, విదుషా=విద్వాం సునిచే, అత్మశ్రేయసి=తనయొక్క తేమమునంగు, మహాన్=గొప్ప, ప్రయత్నః=ప్రయ త్నము, కార్యః=చేయఁదగినది. భవనేసందీప్తేతు=ఇట్లునిప్పంటుకొనిమండుచుండునప్పుడు, కూపఖననంప్రతి=నూయిద్రవ్యటకుఁగా, ఉద్యమః=ప్రయత్నము, కీదృశః=ఎట్టిది?

* ష్టి. ఏకాభార్య ప్రకృతి రచలా చంచల చ ద్వితీయా
పుత్ర సంగ స్త్రీభువనజయీ మన్మథో దుర్నివారిః
శేష శృయ్యా భృదధిశయనం వాహనం పన్నగారిః
స్తారం స్తారం స్వగృహచరితం దారుభూతో మురారిః.

[ఒకభార్య యచల ప్రకృతి. అనఁగా ఇదస్వభావముతోఁ గదలకయుండునది. రెండవభార్యయన్ననో చంచలరాలు. ఒకచోట నుండదు. పుత్రుం డన్ననో యనంగుండగుమన్మథుడు. శరీరములేనివాఁడును ముష్టికములంజయించువాఁడును నివారించుగూడనివాఁడు నైయుండెడిని. వానికి శరీరములేనికొఱంత యొకటి యట్లుండ ముష్టికములను జయించి తనవశము జేసికొనునొద్దత్సంగు గలిగి వలదనిన నుడుగువాఁడు గాక యుండెడిని. పానుపు సర్పము. “ననర్చేచగృహేవాసోమృత్యురేవనసంశయః” అన్నట్లసారతమును మనంబున నతనివిషయ మగునులంతు మానక యుండు. శయనమందిరము గాంచగా జలనిధి. “తూపస్యతీరేనివనన్న పాయంకోవానధత్తే” అన్నట్లు విత్తట్టు కొరిగిన నపాయము గల్గునో యనుభయము బాయక యుండు. వాహనము సర్పములతో స్వైకాలము పగబట్టి పోరాడుచుండు. ఇతఁడు వాహ్యశి వెడలనప్పుడు సర్పముం గాంచె నేని దానితో జగడమునకుం బోవును గాని యితనిగంతవ్యసంగుంబునకుఁ బోఁడు. ఇట్టి తన గృహచ్ఛిద్రంబులం దలంచి తలంచి విష్టుండు దారుభూతుం డయ్యెను. ఒకభార్య యచల ప్రకృతి యనఁగా భూదేవి; రెండవభార్య చంచల యనఁగా లక్ష్మీదేవి; దారు భూతుం డయ్యె ననఁగా భగవంతుండు శ్రీ పురుషోత్తమశ్చేత్ర మనంబుడుజగన్నాథస్థలంబున దారుమయారాచరూపియై యేతననందక్షణ మాచరించుచున్నవాఁ డనునర్థ మను నందేయము.]

అని చెప్పిన నాకలువకంటియుఁ గవివచించినయర్థవిశేషంబునకు మెచ్చుచు వెండియు నిట్టనియె.

సమస్య. “విశాళకాలే విపరీతబుద్ధిః”

[చెడుకాలంబునకు బుద్ధియు విపరీతం బగును.]

* టీ. ఏకాభార్య=ఒకభార్య, అచలప్రకృతిః = స్థిరప్రకృతిగలది. (భూదేవి) ద్వితీయా=రెండవభార్య, చంచలరాచ=చలంబురాలు (లక్ష్మీ) పుత్రః=కుమారుడు, అనంగః=అంగహీనుఁడును, త్రిభువనజయీ=ముష్టికములనుజయించువాఁడును, దుర్నివారిః = అని వార్యుఁడునగు, మన్మథః=మన్మథుఁడు, శయ్యా=పానుపు, శేషః=శేషుఁడనుసర్పము, ఉదధిః=నముద్రము, శయనం = పరుండుస్థలము, పన్నగారిః = పానులకుకేత్రుఁడు, (గరుత్మంతుఁడు) వాహనం = వాహనము. ఇట్టి-స్వగృహచరితం = తనయింటికతను, స్తారం స్తారం=స్వ రిందిన్నరించి, మురారిః=విష్ణువు, దారుభూతః=కాఢమయ్యెను.

అనఁగా గవి యిట్లనియె.

శ్లో. స నిర్మలౌ చైవచ దృష్టపూర్వః సక్రాయలే హేమమయః కురంగః,

తథాపి తృష్ణా రఘునందనస్య వినాశకాలే విపరీతబుద్ధిః.

[కనకమయచుగు మృగము నిర్మలఁబడెనున్నదని యింతకుం బూర్వమున కన్న దియులేదు; విన్నదియులేదు; అట్లయ్యెను రఘుపతి కట్టిమృగంబున నాసగలిగెను. అది మారీచమాయ యని తలంపకపోయె. చెడుటకుఁ గాలము వచ్చినప్పుడు బుద్ధియు విపరీత మగును.]

అని చెప్పఁగా నామగువయం మరల నిట్లనియె.

సమస్య. “పాపాయ పరశీడనమ్”

[పరులను బీడించుట పాపముకొఱకు.]

అనఁగాఁ గవియు,

శ్లో. శ్రూయతాం ధర్మసర్వస్వం యదుక్తం శాస్త్రోఽతిభిః,

పరోపకారః పుణ్యాయ పాపాయ పరశీడనమ్

[శ్రోతిశాస్త్రములచేఁ జెప్పఁబడినధర్మపురుషులు విచుము. పరుల కుపకారము నేయుట పుణ్యంబుకొఱకును; పరులను బీడించుట పాపంబుకొఱకు నగును.]

అనిన నాకనకాంగి యిట్లనియె.

సమస్య. “శాకాయ లవణాయ వా”

[మారకొండె నుచ్చకొండె.]

అనఁగాఁ గవియు,

శ్లో. ఆకాతురంగ మారుహ్య నిత్యం ధావతి యాచకః,

యత్క్రించి క్షండులార్థాయ శాకాయ లవణాయ వా.

[యాచకుడు తా నాశయతురంగమంబు నెక్కి ప్రతిదినము నొకించుక తండు లంబులకొండె గొంఠెపుం గూరలకొండె నుచ్చకొండెఁ బరుగిడుచున్నాఁడు.

అనఁగా నాకలకరియె,

సమస్య. “కృశే కన్యాస్తి సౌహృదమ్”

[చిక్కియండువానియం చెవ్వనికి సౌహృదం బుండు.

అనఁగాఁ గవివరుండును,

శ్లో. ననాని దమాలో వహ్నే స్సఖా భవతి మారుకః,

సవీర గీవనాకాయ కృశే కన్యాస్తి సౌహృదమ్

[వక్ష్మా వనంబులు దహించుచు విజృంభించు చుండునప్పుడు చండమారుత మత నికి సహాయుడై యతనిని మఱియు వృద్ధిసేయుచున్నది. ఆచండమారుతమే దీపమును సళింపఁజేయును. కానఁ జిక్కియుండువానియం దెవ్వనికి సౌహృదం బుండు.]

అనఁగా నాకాంతయు నిట్లనియె.

సమన్య. “మనుష్యరూపాః షశవ శ్చరంతి”

[మనుష్యరూపంబులం జరించుపశువులు నా నొప్పించుండుదురు.]

అనఁగాఁ గవియు,

శ్లో. ఏషాం నవిద్యా నతపో నదానం నచాపి శీలం నగుణా నధర్మః,
లేమర్త్యలోకే భువి భారభూతాః మనుష్యరూపాః షశవః చరంతి.

[ఎవ్వారలకు విద్యయుఁ దపంబును దానంబును శీలంబు నుత్తమగుణంబులును ధర్మంబునుండవో; ఆమర్త్యులు భూమికి భారభూతులై మనుష్యలోకంబున మనుష్యరూపం బులతోఁ జరించుపశువులు నా నొప్పించుండుదురు.]

అనఁగా నానుదతియు,

సమన్య. “శిరసి లిఖితం లంఘయతి కః”

[తలవ్రాలుదన్నించుకొనువాఁడెవ్వఁడు?]

అని వచించెను. అందుకుం గవి యిట్లనియె.

*శ్లో. త్రిలోకేశ శార్ఙ్గీ శబరశరలక్ష్మత్వ మగమ

ద్విధాతా లోకానా మలభత శిరఃకృంతనవిధిం

ప్రయాతౌ లౌ రాహోః గ్నినకరకాంకౌ కబళతాం

ప్రభు ర్నగ్న శంభు శ్శిరసి లిఖితం లంఘయతి కః.

[త్రిలోక సాధుడై నశిష్టవు శబరనిశరంబులకు లక్ష్మ్యం బయ్యెను. శ్రీకృష్ణావతార సమాప్తయందు నేకతంబ యాకృష్టుండు తనపదమును మఱియుక పదంబువై నుంచుకొ

*టీ. త్రిలోకేశః=ముల్లోకములకుఁ బ్రభువగు, శార్ఙ్గీ=విష్ణువు, శబరశరలక్ష్మత్వం= ఎఱుకువానిబాణమునకుం గుఱియగుటను, అగమత్ = చెందెను. లోకానాంవిధాతా = లోకములనుసృజించినవాఁడగునలువ, శిరఃకృంతనవిధిం=శిరముగిల్లి వేయుటను, అలభత = బ్రాందెను. ఇందుకుం గారణము పలువిధములుగనున్నవి. తౌదినకరకాంకౌ = ఆచంద్ర సూర్యులు, రాహోః=రాహువునకు, కబళతాం=కడియగుటను, ప్రయాతౌ=చెందుచు న్నారు ప్రభుః = సమర్థుడగు, శంభుః = రుద్రుఁడు, నగ్నః=దినమొలతోనున్నాఁడు కాన, కః = ఎవఁడు, శిరసిలిఖితం = తలయందువ్రాయఁబడినదానిని, లంఘయతి= దాఁటెడిని.

బొటనప్రేలు గదలించుచుం బరుండియుండ వ్యాధు డొకఁడు గాంచి జింక చె
వ్యాడించుచున్న దని యెంచి దాని లక్ష్యంబుచేసి బాణంబు విడిచిన నది భగవంతుని
యంగువంతునం జూచెను. అనంతరము శ్రీకృష్ణావతారసూక్తి యయ్యెను. ఇది పురాణ
కథ. లోకములకు నృప్తికర్తయగు నలువశిరము గిల్లివేయఁబడె. పూర్వ మిశ్వరుఁడు
బ్రహ్మకుం గలశిరంబును గిల్లివేసి నని పురాణకథ. సూర్యుఁడును చంద్రుఁడును
రాహువుచే మ్రింగఁబడుచున్నారు. గ్రహణకాలంబున రాహువు సూర్యచంద్రుల
మ్రింగు నని పురాణకథ. సర్వశక్తుం డయిన శంభుండు వస్త్రములేక దినమొలతో నున్న
వాఁడు. కాన నింతటిగొప్పవారికే యిట్టినివత్తులు కలిగి నొనట ప్రాసనప్రాతన మిఱు
టకు శక్యము గాకయుండఁ దక్కినవాఁ డెవ్వఁడు గాని దానిఁ దాఁటం గలఁడే.]

అనఁగా నాజన్మని వెండియు

నమస్య. నాఁడత్ర మువలిష్ఠతే,

[ఇచ్చిపెట్టినది దొరకడు.]

అనఁగాఁ గవియు,

శ్లో. యస్య రత్నాకరస్తాతః యస్య లక్ష్మీ సుహౌదరి

శంఖో రోదితి భిక్షార్థీ నాఁడత్ర మువలిష్ఠతే.

[దేనికి రత్నాకరం డనిచెప్పఁబడునముద్రము తండ్రియో; దేనికి సర్వసంపత్తి
దాయని యగులక్ష్మీ సుహౌదరియో; అట్టిశంఖము ప్రలియింటివాటను బిన్నమునకు
రోదనము సేయుచున్నది. కానఁ దొలుత నిచ్చిపెట్టినది దొరకడు. “తనవారి కెంతగల్గినఁ
దనకలిమియ తనదిగాని” యనున్యాయమునుసంధేయము. శంఖము నముద్రమునఁ
జనించునది గాన నముద్రుఁడు తండ్రి యనియు లక్ష్మీ సుహౌదరి యనియుఁ జెప్పం
బడినది.]

అని చెప్పఁగా నాలలనామణి మఱియు నిట్లనియె.

నమస్య. ప్రాకృతం కే న భుంజతే, అనఁగాఁ గవియు,

[ప్రకృతి సంబంధంబునంగలిగెడు దుఃఖంబునెవ్వరేని యనుభవించని వారు గలరే!]

శ్లో. మాతా లక్ష్మీ. పితా విష్ణుః స్వయంచ విషమాయుధః

తథాపి శంభునా దగ్ధః ప్రాకృతం కే న భుంజతే.

[తల్లియో! లక్ష్మీ. తండ్రియో! విష్ణుండు. తానో! విషమాయుధుండు. కానం
దల్లిదండ్రుల బలమును దవయస్త్రబలాని నుండియును శంభునిచేత నామన్వధుండు
దగ్ధుండయ్యెను. అట్లుగుటండేసి ప్రకృతिसంబంధంబునం గలదుఃఖంబు నెవ్వారేని యను
భవించక పోగలరే?]

విశోద—11

అని చెప్పగా విద్యావర్ధన్య వేదినీయుఁ డాను సమన్య చెప్పిముగియక ముంద కవి శ్లోకం బుపక్రమించి వదించుటకు నాశ్చర్యపడుచు నితనిఁ జయించుటకు శక్యంబు గాదని తలంచి “ఏనను జాతము; విషమసమన్యలఁ గొన్నిటి నడుగుదము” అని యనుకొని యిట్టనియె.

సమన్య. మోక్షంతు సేవమానః పత త్సధః,

[మోక్షధర్మములను సేవించువాఁ డధఃపతనంబు నొందును.]

అనఁగాఁ గవియు నవ్వుచు నోకామినీ నీ పెండు జయింపం బోయెదవో చూతు నని యిట్టనియె.

శ్లో. ఋణాని శ్రీ జ్యపాకృత్య మనో మోక్షే నివేశయేత్

అనపాకృత్య మోక్షంతు సేవమానః పత త్సధః.

[మానవుఁడు దేవఋణము పితృఋణము మనుష్యఋణము అనుఋణాత్రయమును యజ్ఞములు చేసియు సంతానము వడసియు వేదాధ్యయనమొనరించియు దీర్చుకొని యనంతరము మోక్షచింతనము సేయం జనును. ఈఋణాత్రయమును దీర్చుకొనక మోక్షధర్మమును సమాచరించెనేని యధఃపతితుం డగును.]

అనఁగా నామానినియు మరల నిట్టనియె.

సమన్య. మక్షికాపాదఘాతేన కంపితం భువనత్రయమ్,

[ఈఁగెకాలిదెబ్బచేత ముల్లోకంబులను గంపము నొందెను.]

అనఁగాఁ గవియు,

శ్లో. స్ఫురితే జలరే విప్లవః నవనీతభుజ శ్శిశోః

మక్షికాపాదఘాతేన కంపితం భువనత్రయమ్.

[శ్రీకృష్ణుడు శిశు వయి యుండునప్పుడు నవనీతంబు భుజించె. అనవనీతంబున నీఁగె యుండెను. అని లోపలికిఁ బోగా వెన్నునికిఁ గడుపు గలియఁబెట్టెను. అతని యుదరంబునం ద్రిలోకంబు లున్నవి కాబట్టి యప్పు డామక్షికకాలు దాఁకి ముల్లోకంబులను గంపంబు నొందెను.]

అని చెప్పగా విని యావనజాతనయన తనమనంబున నితండు విషమసమన్యల యందును విజితుండు గాఁ డని తోచెడిని. గూఢార్థం బయినశ్లోకంబు నెక్కి వంచింప నగునో! యదియుఁ జాత మని యిట్టనియె.

శ్లో. హతో హనుమతా రామః సీతా సా హర్షనిర్భరా

రుదంతి రాక్షసా స్సర్వే హా హా రామో హతో హతః.

[హనువంతునిచే రాముండు చంపఁబడియె. అనీత సంతోషభరిత యయ్యెను. అక్కటా! రాముండు హతుండయ్యెనే యని రాక్షసు లందఱు సేడుచుచుండెదరు.]

అనిచెప్పగా విని కవియు నోమానీతిలకమా నీవు చెప్పినట్లొకంబునందు హనుమతాంతరామః అని భద్రభాగంబు చేసిన సరిపడు నని చెప్పి;

[అరామః=తోట, హనుమతా=అంజనేయునిచే, హతః=పాడుచేయఁబడినది. అనియర్థము, తక్కినవి పూర్వమువలె.]

ఓకాంతా నీవు మాత్రమే యడుగుచుండ నేనింతదనుకం జెప్పుచు వచ్చితిని. ఇంక నీ వడిగినదానికి నేను నేనడిగినదానికి నీవును జెప్పుకొనుచు రాఁ జనును. అట్లయిన మనయిరువురతారతమ్యంబు విస్పష్టం బయ్యెడి నని చెప్పగా నామానినియు వల్లెయన నానుడివెడు య్లోకంబునకు బదులు సెప్పంజనునని గవి యిట్లనియె.

శ్లో. కేశవం వతితంద్యస్తా పాండవా హర్ష నిర్భరాః,
రుదంతి కారవా స్ఫుర్వే హః హః కేశవ కేశవ.

[కేశవుండు వతితుండు గాఁగాఁ గనుంగొని పాండవులు సంతోషభరితులైరి. కారవులందఱును అక్కటా యొకేశవా యొకేశవా యని యేడుచుచున్నారు.]

అనగా నాసర్వస్వవేదినియు, కం అనగా జలము. దానియందుఁ బతితందై యుండు శవంబును గాంచి పాండవము లనుపక్షివిశేషంబులు దానిం దిననగు నని సంతించుచున్నవి. ధార్తరాష్ట్రంబు లనుపక్షివిశేషంబులును నీటియందుండు శవమా! శవమా! యని కూయుచున్నవి యని దానిగూఢార్థంబును స్పష్టంబుగా విడదీసి చెప్పి యావిద్యావతి యొక నిండు నితని జయింప ననువుపడ దని యెంచి క్షేపార్థంబుగల య్లోకంబు జెప్పం బూని యిట్లనియె.

శ్లో. అనేక సుషిరంవాద్యం కాంకంస్త్రీముఖపంకజం,
చక్షుశ్శ్రోత్రప్రియకరం యోజానాతి సపండితః.

[వాద్యము పెక్కురంధ్రములు గలది. స్త్రీముఖపంకజముకాంతము. చక్షుశ్రుతములకుఁ బ్రితి గల్గించునది. ముఖము కన్నులకు నాద్యముచెవులకును బ్రియము నేయును. ఇది యేమో యెఱిగినవాడే పండితుఁడు. ఇది యొకదానితో నొకటికి సంబంధము లేనట్లు నుపయుక్తార్థము లేనట్లును దోచుచున్నది.]

అని చెప్పగాఁ గవియు నీవు వచించినది పుట్టగాని యొం డేమియు గాదు. అదెట్లన! పుట్ట పెక్కురంధ్రంబులు గలిగి యుండు. దానికి వల్లిక మని సంస్కృతమునఁ బేరున్నది గాన వకారము మొదటి యక్షరముగాఁ గలది యగుటంజేసి వాద్యం బయ్యె. స్త్రీయనగాఁ జదలుపురుగులకుఁ బేరుగలదు. వానిముఖమున నుండుపంకముచేఁ బుట్టినది గాన స్త్రీముఖపంకజం బయ్యె. చక్షుశ్శ్రోత్రము లనగా సర్వములు. వానికిఁ బ్రియా పహము అని యర్థవివరణంబు సేసి తానిట్లనియె.

శ్లో. సువర్ణాలంకృతా నారీ హేమాంకారవస్తితా,
సానారీ విభవాజ్ఞేయా గృహే రోదితి. తత్పతిః.

[నువర్ణాలంకారములు గలనారి హేమమయాలంకారము లేక యున్నది ఆనారి విభవ యని యెఱుంగనగును. దానిభర్తయింట నేడుచుచున్నాడు. నువర్ణాలంకారములుగలది హేమాలంకారవర్జితయై యుండుట యెట్లు? అది విభవ యయియుండదా? భర్త యింట నేడుచుచుండుటయెట్లు? ఈరెండర్థములు పరస్పరవిరుద్ధములంగఁ జైకిఁ దోచును.]

అనినఁ గవివల్కులువిని విద్యారస్వస్వచేదిని యిట్లనియె. నువర్ణమనఁగా మంఃదేహచ్ఛాయ. దానిచే నలంకృత యయియుండుకాంత; బంగారుభూషణములు ధరింపనిది అనఁగాఁ దనదేహకాంతి తగ్గునని యాభరణాదులు ధరింపనిది యనియర్థము. ఆనారి విభవ యనఁగా విశేషించియుండు మగలుగలది. ఇది అంతుతనమురకుం బోవుచుండఁ గఱి దానిమగఁ డింట నేడుచుచున్నాడు. అని యీపద్యార్థంబు. అని యిట్లు వచియింఁ దామించుటోడి దీనియందు నితనినోడింప నలవి గాదు. పదములకు భాషాంతరమున నర్థము స్ఫురించుటచే జిత్రభ్రమము గల్గించునట్లు వచింప నగు నని తలంచి యిట్లనియె.

శ్లో. అంబలిద్వేషిణం వందే ఊరు సిండికృతానురం,

ఉరగాయకృతత్రాసం పాలసేత్రియంగవామ్.

[అంబలియందు ద్వేషము గలవాడనియు, ఊరుసిండిగాఁ జేయఁబడినదై తులు గలవాఁ డనియు ఊరగాయకుగా భయముపడువాఁ డనియు గోవులపాలును సేయియు ప్రియపడువాఁడనియు నట్టివానికి నమస్కరించెదనని సాధారణార్థము. అంబలి, ఊరుసిండి, ఉరగాయ, పాలు, సేయి ఈపదము లాంధ్రభాషాపదములు. అవి చేరియున్నవి గాన శ్లోక మనమంజున మనితోచుచుండును.]

అనఁగాఁ గవియు మందహాసంబు సేయుచు వినుమనిచెప్పె. అంబలిద్వేషిణి అని పదవిభాగము సేయ బలిని ద్వేషించినవాడును ఆకారవాచ్యుండు నై నవిష్టుని నమస్కరించెద ననియు, నతఁడు తనయూరువులచే ననురులగు మధుశైటభుజనవారల నలిపివేసినవాఁ డనియుఁ గాళియోరగంబునకు భయంబుగొల్పియమునను పిడిచిపోవునట్లు చేసినవాఁ డనియు గోవులపాలనంబున సత్రియము గలవాఁ డనియు నీయర్థము. పాల సేత్రాత్రియంగవాం, అనివిభాగంబుసేయ నగుననియు నిట్లాపద్యార్థంబు పట్టించిచెప్పి తాను బదులుగా నొకశ్లోకంబు వచించె.

శ్లో. భాండే జలంవా తక్రంవా సీరోమోరో వదాంగనే,

మార్గమూహీకృ గంతవ్యం ముల్లు స్యాత్తత్త కంటకమ్.

[ఒకపురుషుండు తక్రభాండంబు నెత్తుకొనివచ్చుదాని నడుగుచున్నాడు. భాండంబునందు జలమా! తక్రమా! లేక నీరమా! మోరా? ఓయంగనా వచింపుము. ఓసియా

వనమదంబు చేతఁ ద్రోవం జూడకపోయెదవు. మార్గముం జూచుకొని పొమ్ము. అట్లు విమార్గంబునం బోదువేని యందుఁ గంటకము ము ల్బండును. ఇందు జలం అనుపదమునకు వెండియు నీరో అనియు తక్రంతనుపదమునకు వెండియు మోరో యనియుఁగంటకం అను పదమునకువెండియు ముల్లు అనియుంజెప్పబడియున్నది. ఇది యిచట భ్రమజనకము.]

అనిన విద్యావేదినియు నోకవీ యాపద్యంబునందు అంగనే యనునంతోధనము నకు నీరోమోరో అనుదానిని విశేషణంబు చేసినట్లులైన నీరోమ+డోరోఅని రోమములు లేక తళతళలాడుతొడలుగలదానా యనునర్థవివక్షయందు సరిపడుచున్నది. “ముల్లు” అనుదానికి ముదమును బోగొట్టునది యనునర్థవివక్షయందు నదియు సరిపడును. అని వచియించి యాచంపకగంధి తనమనంబున నిందు సీతండు విజితుండు గాఁడు; గూఢభావంబుగల ప్రత్యుక్తి చెప్పవలసినవాక్యములు గొన్నివచియింతు. అం దీతం డెంతటి వాఁడో కనుగొందము. అని యనుకొని యిట్లనియె.

శ్లో. అర్థాస్వాదన వేళాయా శబ్దోత్పత్తివిచారకాః,

[కావ్యములయం దర్థస్వార్థస్యమును దా మాస్వాదనము సేయు వేళలయందు శబ్దములయొత్పత్తినిగుఱించి విచారము సేయువారు.]

అని చెప్పఁగాఁ గవియు,

శ్లో. సీవీ మోక్షణ వేళాయాం వస్త్ర మూల్యవిచారకాః,

[నవరసరసకయగు శృంగారనాయికలతో బాహ్యోపభోగంబులు సలపుచుండెమి తలకెక్కి మోచినొక్కి చెక్కిలులు ముద్దాడి యత్కునం జేర్చి యనువు మెఱయఁ దటు క్కున వలపులముడిజార్చి లజ్జాకులత్వంబున సంభ్రమించు నామించుబోడుల కమనీయ విలాసంబులను గనుంగొనవలసినయుద్వేల మోదభరావహంబగు నాకాలంబున సీవీవదల్చి యాపీరవిలువ యెంతయుండు నని వస్త్ర మూల్యమును విచారించునారే! కవి వచించి యుండు నవనవకల్పనామనోహరంబులగు నర్థంబుల ననుభవించు వేళల నర్థాస్వాదనము మాని శబ్దము లేభాత్యుపనలంబుట్టిన వని విచారముసేయుట కడు విరసము. అట్లే వలపు లముడిసేడుచుకాలమందుఁ గామినీమణిశృంగారంబు లనుభవించుట మాని యాపస్త్రమును జేతం బట్టుకొని దానివిలువను విచారించుటయఁ గడువిరస మని భావము.

అని చెప్పఁగా విని కవకాంగి కవివచించినయర్థంబునం గలరసవంతంబగు భావంబునకు సంతసించి మఱియు ని ట్లనియె.

శ్లో॥ ద్వాపేవ కోమలౌ పథ్యౌ,

[లేకవి రెండే పథ్యములు].

అనఁగాఁ గవియు,

శ్లో॥ వార్తాకవనితాధరౌ,,

[పంకాయయు పనితమోవియు లేతవి గెండే మంచిపథ్యములు.]

అనఁగా విద్యాసర్వస్వవేదినియు,

శ్లో॥ ద్వా వేష కఠిన్ వఞ్ఘౌ,,

[కఠినములయినవి రెండే పథ్యములు.]

అని వచింపఁగాఁ గవియు,

శ్లో॥ కూక్తాండమచమండలా,,

[కూక్తాండమును గుచమండలమును గఠోరము లయినవి రెండే పథ్యములు.]

అనఁగా నామగువయు సంతసించుచు,

* శ్లో॥ కళారత్నం,, అనియెను.

అందుకుఁ గవి,

శ్లో॥ గీతం,, అనిచెప్పెను.

ఇ ట్టిశ్లోకము నాయురువురు సుత్తరోత్తరసారప్రశ్నోత్తరరూపముగ ముగించిరి.

అందు విద్యాసర్వస్వవేదిని. కళారత్నం! కవి. గీతం! విద్యా. శ్రవణసుఖరత్నం! కవి. హరికథా. విద్యా. రజేరత్నం! కవి. వాణీ! విద్యా. గగనతలరత్నం! కవి. దినకరః. విద్యా. నిశారత్నం! కవి చంద్రః. విద్యా. శయనతలరత్నం! కవి. శశిముఖి. విద్యా. సభారత్నం! కవి. విద్వాక్. విద్యా. నృపతికులరత్నం! కవి. రఘుపతిః.

[చతుష్టక్తికశలలో సుత్తమ మగునది యెది యనఁగా గానము అని బదులు. ఇట్లే పయిం బయి నేర్పఱుచుకొనవలయు. శ్రవణసుఖములలో సుత్తమము హరికథ. యథ మనఁ బ్రకాశించునది హయము. ఆకాశతలంబునకు నలంకారభూతుఁడు సూర్యుఁడు. రాత్రిని బ్రకాశింపఁజేయువాఁడు చంద్రుఁడు. శయనతలంబునకు దామోదావహం బగునది చంద్రముఖి. సభను బ్రకాశింపఁ జేయువాఁడు వండితుఁడు. రాజసమూహ ములలో వన్నెకెక్కినవాఁడు శ్రీరఘురాముఁడు.]

* పూర్ణమగుశ్లోకము.

శ్లో॥ కళారత్నం గీతం శ్రవణసుఖరత్నం హరికథా

రజేరత్నం వాణీ గగనతలరత్నం దినకరః,

నిశారత్నం చంద్రః శయనతలరత్నం శశిముఖి

సభారత్నం విద్వాక్ నృపతికులరత్నం రఘుపతిః.

అనఁగా నామానవతీమణియిం దనమానసంబున నీతఁ డెందును, విజితుండు గాక యున్నాఁడు. వీరిపాండిత్యంబును గవితాశక్తియుం జూడఁ గాభిదానమహాకవివరునికిం బోలె నవిజేయంబై యున్నది. ఇందు కేమి సేయనగు? వీనిం జయించుమార్గంబు మదికిం దోఁచదు. అయినను గానిమ్ము. ఈతనిం దిట్టిచూచెదను గాక యనుకొని యిట్లునియె.

శ్లో. కఠిన,,

[ఓకఠినుఁడా]

అనఁగాఁ గవియు,

శ్లో. కుచౌ తవ బాలే,,

[ఓబాలికాలికమా నీకుచంబులు కఠినంబులు గాని నేను గాను కఠినుఁడను. అనియెను.]

అంత నాకామినియు,

శ్లో. చపల,,

[ఓచంచలస్వభావముగలవాఁడా.

అనఁగాఁగవియు,

శ్లో. చక్షోరాక్షి తావకే నయనే.

[ఓచక్షోరములవంటికన్నులుగలదానా! నీకన్నులు చపలములు గాని నేను చపలం డను గాను.] అని యనియెను.

అంత నాచతురయు,

శ్లో. కుటిల,

[కొటిల్యముగలవాఁడా.

అనఁగాఁ గవియు,

శ్లో. సుకేశ్యలకాస్తే,

[మంచివేండ్లుకలగలదానా! నీముంగురులు కుటిలములు గాని నేను కుటిలంఁడను గాను.] అని యనెను.

అంత నాకాంతామజియు,

శ్లో. మిథ్యావాదిక్

[మిథ్యనుబల్కువాఁడా.

అనఁగా నాపనితతోఁ గవియు,

శ్లో. నతాంగి తప మధ్యం.

[ఓనతాంగీ సీమధ్యము మిథ్యావాది గాని నేను మిథ్యావాదిని గాను. మిథ్య యనఁగా లేనిది. మధ్య మతిసూక్ష్మ మని భావము.]

అని చెప్పఁగా నావిద్యాసర్వస్వవేదినీ యెవ్వధిపైన నతని జయింపలేక చింతా క్రాంతయై యోచించి నిగూఢభావకలితములుగఁ గొన్నింటి నడిగి చూతమని యనుకొని యిట్లునియె.

* శ్లో. గుంజాకుంజే క్షుజ్జమాకందకాఖా మాలం బ్యాలం వల్లరీ రుట్లునంత్యాం,
లీలావత్యాం కౌరిణా సంలపంత్యాం కాఖాంకాఖాం మార్దలేనసౌ బిడాలీ.

[ఒకలీలావతి బండిగురిగింజపొదరింట గుజ్జాలేమావికొమ్మను బట్టుకొని లేచివియ గోటంగిల్లుచు శ్రీకృష్ణునితో నరససంలాపములు సేయుచుండ నొక యాడుపిల్లి యచటఁ బ్రతికొమ్మను సారెసారెకు వెదకుచున్నది.]

అని చెప్పి యొకపి యాపద్యంబునకు భావం బేమి? అపిల్లి ప్రతిచెట్టుకొమ్మను సారెసారెకు వెదకుటకుం గారణం బేమి? యని యడిగినఁ గవియు నలతిలేనగవున నప గణనసేయుచు నిట్లునియె. ఓకాంతా యాలీలావతి కుకవాణి గాన దానిపలుకులు చిలుక పలుకులవలెఁ దోచుచుండుటంజేసి బిడాలికి చిలుక భక్ష్య మయినవస్తు వగుటంబట్టి తల్లారభంబునంజేసి యది యాకుంజసదనంబునఁ బ్రతికొమ్మను వెదకుచున్నది. మాకందకాఖా నూతగాఁగొని నిలువంబడి మాటలాడుచున్నదిగానను చిలుక చెట్టుకొమ్మన నుండునది గానను కాఖలందు వెదకుచున్నది యని యిట్లు వచియించి వెండియు నామహాకవి యా విద్యావేదినీం గాంచి యోమగువా సీనుడివినపద్యంబున కేను భావవర్ణనంబు గావించితి. నానుడువుపద్యంబున క ట్టివు సేయం జను. అని యిట్లుచెప్పె.

† శ్లో. ఇందీవరాక్ష్య స్ఫుటవిద్రుమోష్ఠ్యా స్సంకేత ముద్దిశ్య నిశిప్రయాంత్యాకి,
చోరా స్వమస్తాభరణాని హృత్వా నాసానుజీం నాపహరంతి చిత్రమ్.

* టీక. గుంజాకుంజే = గురిగింజలివె లట్లుకొనియుండు నొకపొదరింటియుండు, క్షుజ్జమాకందకాఖాం = గుజ్జాలేమావికొమ్మను, ఆలంబ్య = పట్టుకొని, వల్లరీ = లీలెలను అనఁగా వానియందలిపుష్పములను, ఉట్లునంత్యాం = గిట్లుచుండెడు, లీలావత్యాం = విలాస వతి, కౌరిణా = శ్రీకృష్ణునితో; త స్నదిరమ్మన్న సంకేతస్థలంబుగాన నయ్యెడకేతెంచి యుండువానితో, సంలపంత్యాం = మాటలాడుచుండఁగా, అసౌబిడాలీ = ఈయాడు పిల్లి, కాఖాంకాఖాం = ప్రతికొమ్మను, మార్దలే = చూచుచున్నది.

† టీక. ఇందీవరాక్ష్యః = నల్లకలవఱేకులంబోలుకన్నలుగలదియు, స్ఫుట విద్రు మోష్ఠ్యాః = పవదంపుఁదీదియవోరె వెలుపుమీఱులే మోవిగలదియు, సంకేతం = నా

[నల్లకలువజేకుల కొప్పుయినకన్నుదోయియుఁ బవడంపుఁదీవియ్యకొప్పుయిన నును మోవియుం గలయొకకాంత తననాయకుండును దాసును నిర్ణయించుకొనియుండునంకేత స్థలంబుఁ గూఱిచి పోవుచుండఁ ద్రోవయందు రాత్రివేళఁ జోరులు, దాని నడ్డగించి దానియొడలనుండు యాభరణంబుల నన్నింటిని నపహరించిరి గాని ముక్కున నుండు ముత్యమునుమాత్ర మపహరింపరైరి. ఇది కరము చిత్రము.]

అని నుడివిన విని విద్యాసర్వస్వవేదిని సుస్థితంబు గావించుచు నోకవివరా దీని భావంబు వచించెదను విను మని యిట్లునియె. ఇందుఁ జోరులు నాసామణి నపహరింప మఱచిపోయిరనుభావంబు శ్రోతృబుద్ధిభేదజనకంబుగఁ దోచుచున్న దది దీనిభావము గాదు. ఈకాంత యిందీవరాక్షిగాన దీనికనుదోయిడాలు నల్లకలువలచాలం బోలి నాసామణి యూర్ధ్వభాగంబువై నొలయుటంజేసి యాభాగము నల్లనిదయి కనంబడు చున్నది. మఱియు నది విద్రు మోహి గాన నాయోవృద్ధిబంబుదోవరుజిగి యసోభాగం బునం బ్రసరించుటంజేసి యాభాగము రక్తవర్ణంబై కనంబడుచున్నది. కొంతభాగము నల్లనై కొంతభాగ మెఱునై యుండునది గురిగింజ గనుక నిదియు గురిగింజగా నుండ నోవు ననుభ్రాంతిచే నాసామణి నపహరింపరైరి. ఇదియ దీనికి భావము. ఇది ఇందీవ రాక్ష్యః విద్రుమోహిః అను పదములయందు స్ఫురించుచున్నది. అని చెప్పినం గవియు సంతసింప నావిద్యావేదిని వెండియు నిట్లునియె.

* శ్లో. కాచిన్పృగాక్షీ పతివిప్రయోగే నిశీధిసీపార మపారయంతీ

ఉద్ధాతు మాదాయ కరేణ వీణా మేణాంక మాలోక్య శనై ర్దు మోచ.

[ఒకమృగేక్షణ తనపతివియోగకాలంబున రాత్రి యపారముగఁ దోచఁగా విసోదంబునకు వీణ వాయింపుం దొడంగి బిగ్గరగ గానము సేయం బూని మృగాంతం దైన చంద్రునిం గనుంగొని మెల్లన నానంగీతంబు జాలించుకొనియె.]

యకునితోఁదానుజెప్పినసంకేతస్థలమును, ఉద్దిశ్య = ఉద్దేశించి, నిశి = రాత్రియందు, ప్రయాంత్యాః = పయనమయిపోవునట్టిదియు, నగునొకకాంతామణియొక్క, సర్వాభరణాని=సమస్తాభరణములను, హృత్వా = ఆపహరించి, చోరాః=దొంగలు, నాసామణిం=ముక్కుననుండుము త్రియంబును, నాపహరంతి=తీసికొనరైరి. చిత్రం=సమస్తాభరణ ములునుదీసికొని యీనాసామణిని మాత్రముదీసికొనక పోవుటచిత్తము.

* టీ. కాచిన్పృగాక్షీ=ఒకకురుంగనయన, పతివిప్రయోగే = భర్తృవిరహంబు నందు, నిశీధిసీపారం = రాత్రికిరుదను, అపారయంతీ = కనిపెట్టనిదై, ఉద్ధాతుం=ఒకింత యుంబుసుపోకలకై గానముసేయుటకు, కరేణ = హస్తమున, వీణాం = వీణియను, ఆదాయం=కైకొని, వీణాంకం=చంద్రుని, ఆలోక్య = చూచి, శనైః = మెల్లన, ముమోచ, పదలిపెట్టెను

అని చెప్పి దీనిభావము వర్ణింపు మనఁ గవియు నామృగేశ్వర చంద్రునిం జూచి సంగీతంబు నిలుపుట యేల యనఁగాఁ జంద్రుఁడు మృగాంకుఁడు; మృగమునకు గానమునందు మ్రియ మధికము; ఈకారత దాను కంఠంబెత్తి పాడఁగా మృగాంకుని నడుమ నుండెడిచింక చంద్రునిం దిగిచికొని తనయండకు జేరును; చంద్రుఁడు విర హోద్దీపకుఁడు గానఁ దత్సాన్నిధ్య మనర్థావహం బగును; కాన నీవియోగదశయందు రాత్రి మృగాంకునెదుట గానము సేయం జన దని యాసంగీతకమును మానుకొనియె. ఇదియ దీనిభావం బనుచుం జెప్పి కాళిదాసుండు నోమానినీ యింక నొకటి యే నుడివె దను. తదీయభావంబుఁ దెల్పుచునఁగా నక్కామినియు వల్లె యనినం గవి యిట్లనియె.

1 శ్లో. మణిమయమండపమధ్యే రమమాణా కాపి కామినీ ముగ్ధా
అపరాధేన వినాఽహో కాంతం చరణేన తాడయామాస.

[మణిమయ మయినమండపమునడుమ రమించుచుండిన యొకముగ్గుర యగు కామిని యపరాధంబు లేకయ కాంతునిం జరణంబునఁ దాఁకెను.]

అని చెప్పఁగా నాకవ్వరగండియు మండపము మణిమయ మైనదిగాన దానినడు ముం గ్రీడించుచుండినదంపతుల ప్రతిబింబంబులు దర్శనాతుల్యంబు లగుమణిమండప కుద్యంబులందుం దోచ నందు ముగ్గుర యగుకాంత యదిగాంచి తనప్రతిబింబం బన్య కామిని యనియు నాకామినీతోఁ దనభర్త గ్రీడించుచున్నాఁ డనియు నెంచి ముగ్గుర గావున వాస్తవముం దెలిసికొనలేక కోపంబుచేఁ దనపతిని జరణంబునం దాఁకె. ఇది యీపద్యభావము అనిచెప్పి మరలఁ దా నిట్లనియె.

2 శ్లో. కాచి త్తృషారా తరుణీ నిదాఘే గంగాం సమభ్యేత్య సుధానవర్ణాం,
ఆదాయ తద్వారి కరద్వయేన విలోక యంతీ నపశా కిషేతత్.

1 టీ. మణిమయమండపమధ్యే=రత్నమయమగుచుండపమునడుమ, రమమాణా= శ్రీడనలుపుచున్న, ముగ్ధా=ముగ్గురయగు, కాపికామినీ=ఒకకాంత, అపరాధేనవినా= అపరాధంబులేకయ, కాంతం= నాయకుని, చరణేన= పాదంబున, తాడయామాస= తన్నెను. అహో=అశ్చర్యము.

2 టీ. తృషారా= దప్పిచేత నార్చిజెందియుండు, కాచిత్తరుణీ= ఒకనిండు బిడ్డని, నిదాఘే=గ్రీష్మర్తువునందు, సుధానవర్ణాం=అమృతముతో సమానవర్ణముగలది యగు, గంగాం=గంగానదిని, సమభ్యేత్య=డగ్గఱి, తద్వారి= ఆగంగాజలమును, కర ద్వయేన=కేలుందోయిచేత, ఆదాయ= కైకొని, విలోకయంతీ= ఆజలంబులం గనుం గొనుచు, నపశా=త్రాగకయిందెను. కిషేతత్=దప్పిచే నీరుంబులం కైకొని యవి గనుం గొనుచు వానిం బానము సేయుట యేల?

[ఒకసిండుజవ్వని గ్రీష్మ సమయమున దప్పికిఁ దాళలేక గంగానదికిం జని సుధకు సమానమగువర్ణము గలిగినయాగంగోదకంబులను దనకేలుదోయిటం గైకొని యాజలంబులం గనుగొనుచు దానిం బానమునేయదయ్యె. ఇదియేమి?]

అనినం గవియు నోయెలజవ్వనీ : యానిండుజవ్వనికన్నులు వాలుగలంబోలునవి కేలుదోయి నెత్తికొన్ననీటా బ్రతిబింబితంబులై యుండుకారణంబునంజేసి తనకన్నుల బెరుకు మిథోబద్ధస్ఫురస్ఫురితశఫరయ్యగళంబ యని నిర్ణయము గలిగింప నాజలంబులు ద్రాగకయ చూచుచుండెను. అని యాపద్యభావమని చెప్పి యాభామావతంసంబుం గాంచి తా నిట్లనియె.]

*క్ష్లో. దయితోరసి శయితా మపి దయితా మభితాపయాంచక్రే

ఉత్పల్లకమలకాననపరిమళసంభారమేదురః పవనః.

[వికసించినకమలచనపుఃపరిమళభారముచే ముపుఁగొనియున్న వాయువు ప్రాణ నాయకునివత్సలమునం బరుండి సుఖించుచున్నదై నను నాయకుని ప్రణయపాత్ర మగు వల్లభున గడుం బరితపింపంజేసెను. కమలవన వాయువులు నాయకుఁడు సమీపమున లేని విరహావలెనిం గాఱియ పెట్టుట గలదు గాని మగబాడిం గూడుచు దయితునివత్సమున కేక్కిమక్కువ నెక్కినుమోహంబున జ్ఞాపకమా బోలునీక్కుగుబ్బల నతని యురంబుఁ గ్రుమ్ముచుండుదానికి శ్రమాపనోదనంబునంజేసి సుఖావహంబులై తోఁచవలసియుండఁ బరితాపకరంబులై తోఁచుట యేల యని ప్రశ్న.]

అని చెప్పఁగా సంగనయు నోకవికులకుంజరమా యామానిని వచ్చినీజాలిదిగాన దానికిఁ జతుర్థరూమును రలికాలంబు, అందుఁ దనదయితునితోఁ బునారతికిం గడంగి మగపోడుములఁ దనవిన్నాణంబు సూపుచుండెను. ప్రత్యూషము గాకమునుపు కమలములు వికసించువు. కమలములు వికసించి యాకమలవన వాయువులు తదీయపరిమళభార భరితంబులై వీవఁగాఁ గాంతయుఁ దెల్లవారుచుండునమయం బని యెఱింగి గురుజనంబులు నిద్రమేల్కొనకముంద కేళీమందిరంబు వాసి పోవలసిన దగుటంజేసి ప్రియవిరహంబునకు విషణ్ణయై రలిత్వప్రగామిఁ బరితపించుట యొప్పును. ఈభావ ముత్పల్లకమలకాననపరిమళసంభారమేదురః పవనః” అనుపదముల సున్నది.

* టీక. దయితోరసి=నాయకునియురంబునందు, శయితామపి = పరుండియుండునదయ్యెను, దయితాం = ప్రియంబాలిని, ఉత్పల్ల...మేదురః=ఉత్పల్ల=వికసించిన, కమలకానన = కమలవనములుదలి, పరిమళ = సువాసనలయొక్క, సంభార=ప్రేగున, మేదురః = మంపుఁగొనియుండు, పవనః = మారుతము, అభితాపయాంచక్రే=కరము తపింపుంజేసెను.

అని వచించి యాకాంచనాంగి మఱియు నిట్లనియె.

* శ్లో॥ నవతులయశ్రేణీం నాఽణీయసీం కబరీభరే
బహు భృతవతీ సీలం చేలంచ కించన విభ్రతీ,
ఉపవనతలే కృష్ణేనా లింగితా రతిసంగతా
నగరయువతి ర్హతా చంద్రోదయే పరితాపినీ.

[ఒకనాగరకాంత గ్రీత నల్లకలువలమాలికలు మెండుగఁ గ్రొమ్మడిందుఱుము
కొని యొకసీలవస్త్రంబును ధరించుకొని యుపవనస్థలంబునందు నల్లనివాఁ డగుకృష్ణునిచే
నాలింగిత యయి రతిం గలసి యవృద్ధు చంద్రుం డుదయింపఁగానే పరితపించెను.]

అనఁగా గవి యోమగువా యానాగరకాంతకృష్ణునిచే నాలింగితయై రతియందుఁ
గలయుంచుండువేళలఁ జంద్రోదయమునకుం గరంబు సంతసింపవలసినట్టులేకాక చంద్రో
దయనమయమునం బరితపింపవలసినట్లు లేకున్నను బరితపించుటయేల యని నీ వడిగెదవు.
వినుము. ఇది పరీయాత మోళిసారిక యనునాయిత. ఈకాంత మెండుగం గొప్పనందుఁ
దుఱుముకొన్న శ్రొత్తకువలయములు చంద్రుండుదయించుటచే వికసించిపరిమళములు నలు
గడలం బఱిపును. దానిచే నిదియుండుచో దెఱుకవడును. మఱియుఁ జీకటియందుం
దెలియవడకుండం దాల్చినవన్నియు జ్యోత్స్నయందుఁ దన్ను నెఱుకవఱుచుటకు సాధ
నములయి యొప్పును గాన నవియెల్లందలంచియే యాకాంత దానునాగరిక యగుటంజేసి
తనగుట్టుబయులవడిన నలుపురిలోనవ్వుఁబాటులగునుగదాయని పరితపించె ననిభావము.
చీకటివేళఁ దెలియవడకుండని త మోళిసారికావేషము; నల్లకలువలు దుఱుముకొనుటయు
నల్లనివస్త్రంబులఁ దాల్చుటయు ననునవియే ! త మోళిసారికావేషము జ్యోత్స్నయందు
విపరీతమగుటకుం దా నాకాంత పరితపించెను. అనిచెప్పి కాళిదాసుండు తనమనంబున నీ
వెలది యిట్లుత్తరోత్తరయుక్తులు సమస్యలు నిగూఢభావంబుగలపద్యములును జెప్పఁచుం
దెల్లనార్చి మనలం దఱుముఁగొట్టనున్నది. ఇ ట్టిమగువతో మాటలాడుచుఁ గాలయాప
నముజేసి దీనివిడిచిపెట్టిపోవుటయిం నుచితంబు గాదు. దీనిం జయించి విద్యాసర్వస్వవేదినీ
యనుచిరుదు దీయించి దీనిగర్భంబడంచకపోయినఁ గీ ర్తిగల్గుటకవివరులును నన్ను బహుశాక

* టీక. నాణీయసీం = కడునధికమగు, నవతులయశ్రేణీం = శ్రొత్తకులవల
మాలికలును, కబరీభరే = కొప్పన, బహు = ఎక్కువముగ, భృతవతీ = ధరించినదియు,
కించన = ఒక, సీలం = నల్లని, చేలంచ=చీరెను, విభ్రతీ = తాలించినదై, ఉపవనతలే =
ఉద్యానవనస్థలియందు, కృష్ణేనా = నల్లనివాఁడగు శ్రీహరిచేత, ఆలింగితా = ఆలింగ
నముచేసికొనంబడినదై, రతిసంగతా = కామలీలయందుఁగలయుంచుండు, నగరయువతిః =
నాగరికురాలైన జవ్వని, చంద్రోదయే = చంద్రుండుదయింపఁగా, పరితాపినీ = పరితాపము
గలదిగ, శాతా = అయ్యెను.

రింపరు. ఈషికాలంబు నేరుడుఁ గార్వనని గల్గును. ఇప్పుటికి యామం బొక్కటి గడఁచి నది. ఈకన్నెయన్ననో యపరసరస్వతివంటిదిగాని, విద్యలయం దించుకేనియుఁ దక్కువ గాదు. వినుగాఁబట్టి దీనితో నింతదనుక నోర్చితిని. ఎట్టినిగూఢభావంబునైన నిది తెలిసికొని మనకుఁ బ్రతి నెవ్వచున్నది. ఇంక నిది తెలిసికొనఁ గూడనిది గానము, ఇది తెలిసికొనఁగూడినను నోట నుడువఁగూడనివ్యంగ్యార్థవిశేషంబు గలపద్యం బొక్కటి వచించి దానిభావం బడిగినంగాని యిదివిరమించుకొనదు. చేయవలసినపని యిదియ. ఇట్లు గాక యితరవిధంబున నిది విజిత గాదు. అని తలంచి తలపంకించి యిట్లనియె.

ఓవిద్యాసరస్వతేదిసి నీకుం గలకవితాచమత్కృతికిని విద్యావిచక్షణత్వంబునకు నేను మెచ్చుకొంటిని; నీవంటితరులగు కాంతల సీచతురుదధివేలావలయితం బగు భూమండలంబునం గన్నదియులేదు. విన్నదియులేదు. కరము క్షాణునీయ వయితివి. స్త్రీలకుం గల లజ్జాదినయవివేకశీలంబులకే హాని కలిగె ననునవయశంబు నీనకాశంబునం జేరకుండ నా నుడువంగలయొకపద్యంబునకు భావంబు చెల్పుము. చెల్పువేని నీవు విజితవే యగుదువు. చెల్పితివేని నేన విజితుండ నగుదును. పూర్వ మొనరించినమనయిరువురప్రతిజ్ఞయు నంతటంజెల్లి నగును. అనిన నావనజాననయు మహాకవి నాతోడ నింతదనుక వివాదంబున నోడక పయింబయి నమస్కలకుఁ బూరణములు నుక్తులకుఁ బ్రత్యుక్తులును బద్యంబులకు నిరవద్యంబులగు మాటుపద్యంబులును జెప్పుకొనుచు నాతో నమానముగ విద్యావైకార్యంబుం జూపినవాని నిందనుక నేఁ గాంచలేదు. మహాకవి కాళిదాసుం డొక్కరుండ నన్నుంజయించువాఁ డని వినియుంటిని. నీ వెవ్వఁడవో యెఱుంగను. ఆతనిచేతం గాక యితరులచేత నే విజితం గాను. నిన్ను మెచ్చవచ్చును. నీనుడువు పద్యంబు వచింపుము! చూతము. అనినం గవి యి ట్లనియె.

శ్లో. నవకువలయ పాళీకల్పితానల్పచాళీ

కమితు రుపరికేళీకారిణీ కాపి చోళీ,

అమితలిమిరజన్యాం మధ్యమాయాం రజన్యా

మమలకమలగంధై ర్వాసయామాన సౌధమ్.

* టీక. నవ.....చాళీ = నవ = కొత్తగఁగోసి తెచ్చిన, కువలయ = నల్లకలువల, పాళీ = చూలికల చేత, కల్పిత = తుఱుముంబడిన, అనల్ప = గొప్ప, చాళీ = తుఱుముగలది, కమితు = నయితునికి, ఈపరికేళీకారిణీ = మగపొడుములునలుపునట్టి, కాపిచోళీ = ఒకచోళకాంత, అమితలిమిరజన్యాం = అధికమగుసంధికారమువర్సనట్టి, మధ్యమాయాం రజన్యాన్యాం = పడిరేయి చుండు, అమలకమలగంధై = నిర్దోషములగుకమలగంధంబుల చేత, సౌధం = హర్షమును, వాసయామాన = పరిమళింపంజేసెను.

[ఒక-చోళకాంత నవతుపలయమాలికలను మొందుగఁ దనఁతుఱుమునం దుఱుముకొనినదై తనకాంతునితో మగపొఁడుములు నలుపుచుండునది యపారమగు గాఢాంధకామును గలిగించునర్థరాత్రమునందుఁ దనకేళికాసౌధంబు వంతయు నిద్దోషమగు వికఃకమలగంధంబులచేత గమగమలాడునట్టినట్టెను.]

అని చెప్పిన విని యావిద్యాసర్వస్వవేదిని మందహాసనందరముఖారవింద యగచుం దలచాంచుకొని యూరకుండెను. సమీపమున నుండెడుదానినఖిలు మనవిద్యాసర్వస్వవేదిని దలవంచుకొనంజేయఁగలవాఁడు నొకఁడు వచ్చెను చూచితిరా! యనుచు నచ్చెరువందుచు టిచ్చువడి చూచుచుండిరి. కవియు నోవిద్యాసర్వస్వవేదిని యీపద్యభావంబు వచింప వేల! యని యడిగిన నావడఁచి యేమియు వచింపలేక తనమనంబున నిట్లుకొనియె. ఈకవి నుడివినపద్యమునందు నాయొక నవతుపలయమాలికలు తుఱుమునఁ దుఱుముకొనియుండుటఁజేసి రతిచకుంధంబునఁ బరిచ్యుతమగు కబరికాభరంబునుండి యాకుసుమమాలికలు జారఁగా నాయాకుపలయవాసనలు సౌధంబునం బ్రసరించె నని చెప్పవలసినదై యుండ నట్టిసమయంబునందు వికచకమలవాసనలు సౌధంబునఁ గ్రమ్మంజేయఁట యెట్లు! నిశీధనకుయంబునందుఁ గుపలయములు వికసించునుగాన నావాసనలు గ్రమ్మవచ్చును. కమలములు ముకుళించునకుయ మగుటంజేసి యావాసనలు బ్రసరింపవు. కుపలయవాసనలు గ్రమ్మెనని చెప్పక కమలవాసనలు గ్రమ్మెనని వచించుట యేల యనునది విరోధముభంగిఁగఁ దోచును. దీని కర్థం బిది గాదు. ఆకాంతామణి పద్మినీజాతిది. అది నిశీధనకుయంబునం దనభర్తతో మగపాడి నల్పుటకుం బూని మూఁడవజామున భావాపసానంబుం జెంది కృతార్థత్వంబు నొందె. శ్లో. పుల్లరాజీవగంధస్సరతపయసియస్యాస్సారభం, అని పద్మినీలక్షణముగాన దదనుగుణముగ వికసితతామరసగంధంబు రతిత్పథితతదీయచరమధాతుగతంబు కేళికాసౌధంబును కుపాసితంబుం జేసెను. అని యీపద్యభావము. ఇది కులజాతలగు కాంతలు పురుషులయెదుటం జెప్పిన లజ్జాహీన లని యనకపాదు. ఈభావం బీతనితోనే జెప్పిన నాకుం గన్యాత్వమునకు భంగంబు గల్గినట్లయగు.

శ్లో. స్వరణం కీర్తనం కేళిక ప్రవణం గుహ్యభాషణం

సంకలాప భగవసాయశ్చ క్రియానిష్పత్తి రేవచ,,

అని చెప్పెంబడునష్టవిధరతులలో రహస్యవిషయంబుల గుఱించినసంభాషణము గుహ్యభాషణ మనురతియందుం జేరును. ఈభావంబు నోట నుడివితినే నష్టవిధరతులలో రహస్యభాషణం బనురతి నల్పినదాన నగుదు; కాన నాకన్యాత్వంబు నెఱును. లజ్జాహీనత్వమును విన్నవ్తం బగును. చెప్పకపాదునేని యితనికి విజిత నగుదును. ఎట్లును గదలఁటకు లేక మిణకరింపవలసియున్నది. ఈగుహ్యభాషణంబుచేసి కిలంబు గోలుపొవుటకన్నను విద్యాసర్వస్వవేదిని యనువిరుదు వోయినను సమ్యక్మే? మఱియు నోడిపోతి నని చెప్పట

యు నిష్టమే! యని యిట్లు చింతించి యాదంకపుమంచులు దిగ్గన డిగ్గి యగ్గజరాజయాన
తనయుండు లోనగరునకుం జనియె. ఇట్లు వని చింతాభరాత్రంతయై చేయునదిలేక తన
మనంబున నిట్లు వితర్కించెను. ఔరా యేసు నిన్నిదినంబులదనుక సెంతవలంతులనైన
జయించి విద్యాసర్వస్వవేదినీ యనువీరుడు గాచుకొనుచుంటిని. ఇట్టియీనావై భవం బొక
కట్టై లమ్ముకొనువానివలనం జెడిపోవలసినట్లయ్యె. ఇంతకంటె నవమానము మఱేమి
యున్నది? ఇది సమర్థింప ననువును లేక యున్నది. మనశ్శివ కాళిదాసునివలనఁ గాక
యితరులవలన నా కవజయంబు గల్గ దన్న దేవతావరంబును గల్జయయ్యె. ఆజగదంబిక
యొసంగినవరంబు నమ్మి యీవేశ్యాకస్యకావేషంబునం బ్రవర్తించుచున్నదాన సంలియ
కాని కులశీలంబులను ప్రతంబును గోలుపోలేదు. ఉదయాదిత్యుండు నాకు భర్త గావ
లయునని నే నోచిననోములును నిష్ఫలంబు లయ్యె. ఏమి సేయ నగును. ఈకట్టైలమ్ము
వానికిం బత్నిని గావలసినట్లు నాతలయందు విధి వ్రాసియున్నది యేమె! ఇట్లునుచిత్రఘట
నంబున నైవంబు కరం బానక్రంబయి యున్నది కాఁబోలె! విధిసేతలకుఁ దప్పించుకొను
వారలను గలరే! యని యిట్లు చింతించి యొకదాసిం బిలిచి నీవు పోయి యాకవిని
ముప్పదిమూఁడవకట్టునకుం బిలుచుకొనివచ్చి యయ్యెడ నుండునతిమ్మదశశయ్యాతలం
బునం బరుండుమని యొకింతసే పాతనికఁ బూనురటులచే విసరుమం గొన్ని యుపచారం
బులు నల్పుచు నుండుఁ దతఁడేమేని వదిలించిన నది యప్పడ నాకుం దెల్పుమని కట్టడ
యొనరించి పంఁగగా నది కవికడకుంబోయి విద్యాసర్వస్వవేదినీ మిమ్ము ముప్పనిమూఁడవ
కట్టునకుం దోడ్కొని రమ్మన్న దనఁగా విని దానితో ముప్పదిమూఁడవకట్టునం బ్రవే
శించి యాదాసి నూపినమనోహరశయ్యాతలంబున నుపవిష్టుడై యాదాసి సేయు నుప
చారంబులకు సంతసింపక తనమనంబున నీనైరంధ్ర కాలయాపనంబుసేయుట కిప్పు డివ్వి
ధంబు నల్పుచున్నది యనియెఱింగి యిట్లనియె.

చ. మదవతిచేరినీడియము మన్ననఁ గాంచక యుండ వానరం

బది హరివానరం బగుచు నాత్మకుఁ దోఁచెఁ బయోజగంధి యిం

పొదవఁ గఁ గొంగిటం బొదివి యున్నతపీనకుపంబులందు శ

ర్షదగతిఁ జేర్చుదాక శివరాత్రియె రాత్రి యటంచు నెంచెదన్.

అని వదిలించి విని యాదాసికయుఁ జని విద్యాసర్వస్వవేదినీకిం దెల్పిన నామ
గువయుఁ దనమానసంబున సీకవివచియించినపద్యమునందుఁ గలభావంబు కర మభినందనీ
యము. స్త్రీచేరితాంబాలము తనకు లభింపమింజేసి వానరము హరివానరముగఁ దోఁచె
ననఁగా హరివానరము భోజనములేనిదిన మగుటంబట్టి యీదినము తా భృజియించియు
వెలఁది యిచ్చునీడియ మందమింజేసి భోజనముసేయన ట్లున్నది యనియు; ఇప్పుడు తరుణీ
ఘటి నాలింగనము చేసికొనుదనుక నీరాత్రి శివరాత్రి యని తలంచెదననఁగా శివరాత్రి

నిదురలేనిరాత్రి గాన నీమదవతి నాలింగనముచేసికొనక కంటికిఁ గూరుతు రాకున్నయది
యనియు భావము గనంబడుచున్నది. ఔరా యీతని కవితాచాతుర్యంబు కర మభినం
దనీయంబ. ఇతండు మహాకవియగుకాళిదాసుం డేమొకో? కానినాఁ డిట్టికవితాచాతుర్యం
బెక్కడిది? అతండైన నీట్లు నీచునివేషంబుతో రాగతంబు స్ఫురింపదు. ఎట్టిచతురులును
ముప్పదిరెండవకట్టున నాతో వివాదంబుచేసి యోడనివారులేరు. అంతకుం బైన నింత
దనుక మీఁదటి కత్క్యంతరంబులందుం జొరఁ బ్రసక్తియు లేకపోయె. కాళిదాసుండు
గానినాఁడు తక్కినముప్పదికత్క్యంతరంబులం జొరఁ మనుష్యమాత్రులకు దుస్సాధ్యంబ.
ఈతండును మహాకవిగాని సాధారణుండుగాఁడని తోచెడిని. అట్లయ్యెను విదియే నొక
సెపంబు వెట్టుచుఁ గాలయాపనంబు సేయుచుండఁ జనును గాని యూరకుండఁ దగదు.
ఉత్తరమండినం దిట్టినను దిట్టుంగాక. ఎంతవలంబియైన నొకకపటంబునం గాకపోయినను
మఱియొంటనైన మోసపోకపోవునే! బుద్ధిమంతుండు దాఁ జేయుప్రయత్నంబులందు విర
మించుకొనం జనదు. ఎందాక బుద్ధి నెగడు! నందాకఁ బ్రయత్నించుచుండవలయును.
పయింబయిఁ బ్రయత్నించుచుండేనేనిఁ గార్యంబు ప్రాయశఃకంబుగ సిద్ధిం జొరయక పోదు.
విరమించుకొనినం గార్యహాని యనివార్యం బగుంగాఁదె! యని యాలోచించి కార్యంబుఁ
జించింది తనకడనుండునతిచతురయగు దూతికంటిలిచి యోసీ నీ వామహాకవికడకుం జని
నీదూతీకళాకాశలంబు ప్రకాశింప ననువు మెఱయ నమయోచితార్థంబు నిగూఢముగ
వచించి యది యెఱింగి యతండు బ్రవర్తించిన నాతని దోడ్కొని వచ్చి ముప్పదిసార్లవ
కత్క్యంతరంబునం బ్రజ్ఞేశపెట్టి రమ్మ పొమ్మని ముదల యడ నాదూతికయుఁ జని వినయ
భయభక్తులు దోఁచఁ గవికడ నిలిచి మందహాససుందరపదనారవింద యయి యొకవివరా
యేను విద్యానర్యస్థుడేదిని యంపినదూతికను; నీకడకే తెం దిలిసి. ఒకయర్థంబు విన్నవిం
చుకొన వచ్చియున్నదానను. కరుణాయుంచి యాలకింపు మని చెప్పి యిట్లనియె.

* స్తో. సంతప్తా దశమధ్వజాస్త్రనికరై నృష్టార్థితా నిర్జలే
తుర్యద్వాదశవ ద్విత్తీయగతినా చై కాదకాభస్తసి
సా వస్త్రీ కటిపంచమాచ నవమభూ) నప్రమావర్జితా
ప్రాసాన్ని త్వష్టమవేదనాం త్వ మధునా తూర్జం తృతీయో భవ.

* టీక. సావస్త్రీ = రాసులలోనాటవది; అనఁగాకన్య; కన్యాశబ్దముచేతమగువ
యనునర్థమువివక్షితము. కటిపంచమాచ=ఇచ్చటఁగఁటిశబ్దమునడుమునకుపలక్షణము. నడుము
నపై దవది. అనఁగాసింహమయదవరాశిగనుకదానినడుమువంటినడుముగలది. నవమభూ=
తొమ్మిదవది ధనూరాశి. ఆధనున్నపంటిబొమలుగలది. నప్రమావర్జితా = విడవరాశితుల,
తులయనఁగాసామ్యము. అదిలేనిది. ఏకాదశాభస్తసి = వదనొకండవదికుంభరాశి. తుం
భమనఁగాఘటము. దానివంటి కుచములుగలది. అట్టియాకన్య, ద్విత్తీయగతినా = రాసుల

అని యిట్లు నెప్పుడూ విని యాదూరికతం గలయుక్తిచాతుర్వంబునకు మెచ్చుచు దానింగాంచి యోకాంచనాంగీ యాపంచాననమధ్యకుం దగినకేందిద్విలగ్నపీఠేదూతికవు. నీ నెప్పినపలుకులు రసికజ్ఞైకవేద్యంబులు. విరహిణియగు కామినికిం గలిగియుండు విరహ వస్త్రను ద్వాదశరాసులతో వర్ణించుట కవిజనజ్ఞానునియంబ. దీనియర్థంబును జతురేతరజన దురవగమ్యంబు. ఏ దీన నెఱింగినయర్థంబు వచింతు వినుము. 'వస్తిసా' అన రాసులలో నాణవది అది కన్య. దానికిం గన్యక యచునర్థంబు వివక్షితము గావించుకొని తక్కినప్రథ మాంతంబులగు స్త్రీలింగపదముల సావస్థీ యనుపదముగతు విశేషములుగ నొనరించి యష్టచత్వరీయశబ్దములకు వృత్తికమిధునములు నావ్యంబులు చేసిన; నాకన్యక పురుషర్ష భుండ వగునీకొఱకు సింహముమాటినడుమును ధనుస్సులవంటి కన్యములును కుంభములవంటి కుచములును గలిగి తనకు సాటిలేనిసౌందర్యంబుతో నొప్పుచుండునది మకరకేతనునికర పరంపరలచే సంతప్తయై నిగ్ధలస్థలంబునం బడినకటకమీనంబులువోలె మిట్టిపడుచు సహిం పంజాలక తేలుగుట్టినట్లు దున్నహమగువేదనం బడుచున్నది. కైశంబ నీవు మిధున మగుము అనుటయ యాహ్లాదకాంక్షం బనిన నాదూతికముం దనమనంబున నతనిబుద్ధికళంబు నకు సంతసించుచు నాతనిం దోడ్కొని పోయి ముప్పదిసాల్లవకట్టనం బ్రవేశపెట్టి యా వృత్తాంతంబు విద్యావేదినికిం జెల్పుటకుంబోయెను. ఆయొడ నొకమునలిది తనతో నొక నిండుజన్మనిని నొకయెలజన్మనిని దోడ్కొనివచ్చి కవికడ నిలిచి యోగినిలవతంతనూ లో ద్విగీయమువృషభము. వృషభచునగా నాఁబోతు. దానిపాటిగమనముగలవాండవగునీ చేత, అనఁగాఁ బురుషపుంగవుండవగునీచేత ననిభావము. దశమధ్వజాస్త్రనికలైఁరాసు లలోఁ బదపది మకరము. మకరమనఁగా మొసలి. అది ధ్వజముగ నొప్పువాడు మకర ధ్వజుండు. మన్మథుండు. వానియ స్త్రసమూహముచేత, సంతప్తాఁతపింపంబడినవై, నిగ్ధలేఁ జలములేనిచోట. తుర్కద్వాదశవల్ఁకానులలో నాల్గవది కటకము. ఎండ్ర. ద్వాద శము = మీనము, చేప. ఈరాటివలె, సూర్యునితాఁమూర్చునుజెందినవై, అష్టమవేద నాంఁఅష్టమరాశి వృత్తికము. తేలు. దానివలనఁగలుగుబాధపడుటిబాధను. ప్రాప్నోతి = పొందుచున్నది. ఆధునాఁఇప్పుడు, త్వం=నీవు, త్వాన్మ=శిష్యునిగా, తృతీయోధవ = రాసులలో తృతీయము మిధునము. మిధునచునఁగా గంధులు. నీవుమిథున మగుము.

తాత్పర్యము. సింహమువంటి నడుమును, ధనుస్సునాటి కన్యములును, కుటమువంటి కుచంబులునుగలిగి తనకుసాటిలేని సౌందర్యమోయై యొప్పునాకన్యక వృషభమువంటిగమ నముగల నిన్నుంగాంచి మోహించి మన్మథుడు శరనికగంబులు పయింబయిం గుప్పఁగా మూర్ఛితయై మిట్టమీనై పడుచుఁ దేలుగుట్టినట్లు బాధపడుచున్నది. ఇప్పుడు నీవుకైశంబ యాకామినికి జతగాండ వగుము.

యది బదులునెప్పుగా నానీరు వెడలిచి వెండియు నీహనిక యిప్పు డెట్లన్నది యని యడి
గెను. డోర తన్నదని యానుపతి యుక్తగ మొనంగెను. అయూరకను నీవు దీసికొన్నవి
యాపడలికిం గవి నెక్కిన నదియు నిగతమయిందా దనచేత నీతండు చిక్కువడినవాడని
తలంచియుండుచు నీ నెట్లెఱవడి యేమియుం బలుక లేక మనమోహమునను దగినమోహకా
డిశంధ యని యెంచుకొనుచు జరిగెను. ముప్పగియాతహాగాగంబు దాటి గవియుం
బోవుచుండెను. అయ్యెడ కొక చేయిలేనివాడు నొకకన్న లేనివాడు నొకకాలులేనివా
డును జనుకొని ఓరీ మిశ్రమా యిచ్చార్లదాక రాగురుకులం గనబడెను? పెట్టికి బో
యెదను వదిలినములదకు నీయొకకన్నను నీయొకచేయియును నీయొకకాలుగ నాకన్
క్తి నీ యడిగిలేకొనిపోయినమాకన్నను గాలును చేయియు వెండియు నీయకయ యూ
రూగికి దిరుగబోవుట న్నాయమా! వదిలినముల కన్నది నెలలినములకైన నీయవలదా!
మాకన్న కాలు చేయియు నిప్పు అని నిర్భగించినం గవియు వారలనామోహయంబు
లకుం దలయూచి నవ్వుచు నోయన్నలార మినుడిలినది యథార్థంబు; యయిన మికన్న
కాలునేకు లిచ్చుట కడ్డం బేమన్నది. ఇదె సిద్ధపడియున్నాడను; మిమికాలునేకు
లును గన్నను దీసివోని చనుండు. తూచి యిప్పుచెదను. తన్నికముగఁ ద్రాసు కొనిరండనిన
వారలును తమమనంబులందు నికండు మనకపటంబునకుం జిక్కువడియె; దీనివలనం దప్పిం
చుకొని పోక జాలండు. నేత్రకరపాదములు వోగొట్టుకొని యింక డెక్కడకేగంగలండు.
అని శలంచుకొనుచు కైకంబ చని ద్రాసు వెచ్చివగ గాంచి కది కవనమిహమనఁ గట్టె
లమ్ముచానినేమంబునో వచ్చుచుదురుకమానియుని గాంచి యోరీ నీ నీమువ్వురపాణి
పాదనేత్రములను ఛేదించి యీత్రాసుక నుచును. అని నూచి యనంతరము వానివాని
ప్రమాణములగు దగిగట్టు నామాయంగంబుఁ ఛేదించి తూచి నమపమాణములుగ వారి
వారి కామూయంగంబు లొసంగ నగును. అంగులకుం దొలుక నీమువ్వురియంగంబులు
ఛేదించు వనఁగా నామువ్వురు నికాంగులును కవినచనాముల కుల్కి యొకపటంబునం
దుం నొలుతడిమినయరుంబును జెడిపో మన్న నని భయంకరము బాసపోయి. కవి
యు నవ్వుచు ముప్పదేకపమాకాగంబు దాటి నకుచుండెను. అయ్యెడ నొకయతికన్న
వేమంబును ముప్పగిశువులను గలయొక్కతే బోగుకాలు నికడదగా జనుకొని యో
మగఁదా నన్ను బెద్దాడి వాయు నిండలి శిశువులంబునైచి నాతోడ గాపురమునీయు
చుండి నీనహోవరనిపెట్టికొనియు యిచ్చిగంబులు దడసిరి. దుశిశువు లొకటికి నుల
ముల మాడిపోవుచున్నారు. కట్టిన గడ్డల లేన. చాతంబులు పేసుంబునకుం బోలే
నీకై మేము ప్రసీక్షించుచున్నాము. పెద్దాడికి వానిని కన్నబొంది దానికద్దమంబులు
కుం బొల్కుచక లెరుగుచుండిన మోక్షంబు గల్గునే! ఈనీతిశువులను నీవ ప్రసీక్షించును.

నాకుం బనిలేదు; నీవలన నాకుఁబడికెడన్నంబ య పేక్షితము. అదియు నిడలేక యిట్లు తిఁ గుదుండువాడ వేల వివాహంబు చేసికొనవలయు? న్యాయమా యిది! యని యిట్లు వల్కు చు శిశువులం దనవైరి దోలఁగాఁ గవియు మనంబునఁ గరం బచ్చెరు వొందుచు నో! నీవు నాకు భార్యనగుట నిజంబగు నేని కానుడివినప్రకారంబునం బ్రవర్తింపం దగునుగదా ఈశిశువులం దీసికొని నావెనువెంట రమ్మ. మాఱుమాట వల్కుతు మనిన నాయనాగరి కారితయు నాశిశువులం దోడ్కొని యాకవివెంటం జనుచుండెను. వారలతో ముప్పదా మిదవమాజారంబుం దాటి యతివేగంబునం బోవుచుండె. అయ్యెడ కొకనువేమాలంకృతు డొక్కరుండు నను నెంచి యోయయ్య నీ పేరేమి? యని యడిగినఁ గవియును దారుశిరు డనువాడ ననఁగా నతఁడు నీయుద్వోగం బేమి? యేయూర నుండువాడవు? ఏమివనినై యియ్యెడదను జనుదెంచితివని ప్రశ్న వేయఁ గవియు నోరీ నాకుం గట్టెలగొట్టితెచ్చియమ్మ కొనుట యుద్వోగము. ఈసించాపురి నున్నాడను. విద్యానర్థస్వ వేదినికడకుంజనుచున్న చాడ నని బదులు నెప్పెను. ఇంతలో మఱియొక్కరుండు తాటాకులకవిలెక్కయొక్కటి యెత్తుకొనివచ్చి పూర్వపరిచితుండువోలె నెగాదిగఁజూచి మాచి బహుకాలమయినట్ల లభినయించుచు నతండు కవిపాలికేతెంచి యోయయ్య నిన్నుం గాంచి యెన్నిదినంబ లయ్యె; నాకడ నప్పు దీసికొనునంతదనుకఁ బ్రతిదివము వచ్చుచుంటివి. నెయ్యెడదవని నేన నప్పుడగక యిచ్చుచు వచ్చితిని. నీనహోదరునివెండ్లికి వస్తువులు గావలయు నని కొ యుంటివి. వెండ్లికాగానే వత్తు వనియు నాబుణమ నెల్లింతు వనియు నెదురుచూచుచుఁ టిని. ఇన్నిదినములదనుక రాకపోతివి. నాబుణమచ్చవలసియుండి యిప్పుడు దైవవశంబున వచ్చితివేమో? యెఱుంగను. నాయప్పు నా కిచ్చి యడుగువెట్టుము ఇదిగో! నీ పేరనుండు లెక్కచూచుకొ మ్మని చేతికిచ్చినం గాంచి మహాకవి లాన నవ్వుకొనుచు దనహృదయం బున ని ట్టనుకొనియె. ఇట్టి దుష్టరంబులగు కపటంబులం దగులకొని యెవ్వం డేని ని స్తీర్ణం దగునే! భళిరా! యీకపటరచసావమత్కారము. అని తలంచుకొనుచు నాతాటాకుల కట్టలవానితో నోయన్నా! నేను నీకచ్చవలసిబుణంబు సత్యంబ కదా! యని యడిగి యందు కతం డో ననినఁ గాళిదాసుండు బుణముదీసికొన్నవాడు ధనహీనుం డయ్యెనేని య ప్పిచ్చినవాడు తనధనంబును రాఁబట్ట కొనవలసినవిధంబు నీకుం దెలిసియుండునుగదా! ఇ డ్లెందఱో నీ వప్పు వెట్టియు వెండియు రాఁబట్టుకొని యుండువాడవే. దీనికి నదు పాయం బేమియో నీవే వచింపుము. అని యడిగెను. అందుల కాతఁడు మనంబున నీతం డు తనకపటాబునకుం చిత్కృపడినవాఁ డని యుపన్యాసించు నోరీ యప్పునెల్లింప ధనము లేవన్న సొత్తులు తాకట్టువెట్టి చనవలయు నంలియకాని యొ డేమియు నుండ దనినం గవియు నట్లయిన నాసొత్తు లిప్పు డియ్యెడ నుండునవియెల్ల నీకుం దాకట్టువెట్టినవాడ ననిన నాతండు నీకుంగల సొత్తు లేవి యని యడుగఁగాఁ గవియుఁ దనవెంబడిన వచ్చు

ననాగరికకాంతను దానిబిడ్డలను జూసి నేను నాధనము నెల్లించుదనుక నాభార్యపుత్రులను నీకు దాకట్టు పెట్టియున్నాడ నిందుల కీ పనుమతింపకపోవుటకు న్యాయంబు లేదనిన నాగణతుండు వివ్వెఱపడీ తనమనంబున “నయ్యల రిని జేయఁ బోవం గోఁటిపిల్ల యాయెనే” యని యనుకొనుచు దనకుఁదాన మోమువంచుకొనిపోవుచుండఁ గవియు నాయనాగరికకాంతం జూచి యోసీ నిన్ను నీనుతులను నే నీతనికిం దాకట్టు పెట్టియున్నాను. వానికడన మీ రుండఁ జను నని తఱుమంగొట్టి ముప్పదితొమ్మిదవహజారంబుఁ దాటి చనుచుండెను. ఈవృత్తాంతంబులెల్ల సకియలు విద్యార్యవృద్ధు వేదినికిం దెల్పఁగా నాకాంతయుఁ దనమానసంబున నిట్లు చింతించెను. ఔరా! యిన్నికపటోపాయంబులు వన్నియు నివియెల్ల నాకవివరునిబుద్ధిచతురతకు భరకిరణునికరణజాలంబునకు హిమంబు వోలే నడంగెడిని. కవితాచాతుర్యంబునందు మాత్రమే కాదు. కపటోపాయంబునందు నైత మతఁడు పాటిలేనివాఁ డనుటకు నందియం దేమియు లేదు. నీచలగు వేశ్యాకన్యకలు సేయుకపటప్రయత్నంబులు నయితము చేసితిని. అందులకును మోస పోకయున్నాడు. ఏ నీతనికిం గొంగువేయక యుగమునట్టియు పాయంబు లెన్నియేనిం జేసి నాకిలంబుం గాఁచుకొనియెననుగాక. ఇప్పటికే సమయోచితముగ నే నియ్యెడ వాసి వేటొండుచోటికిఁ జనుట యురవు. అట్లయిన నితఁడు తక్కినహజారంబుల జయించియు నేమిసేయంజాలు ? పురుషవేషంబుతోఁబోయి యతఁడు నూచుచుండ నీమందిరంబు వాసి చనియెద. అని యాలోచించి తాను మరుషాకారంబునకుం దగినసేవధ్యంబుం దాలించి నలువదవకట్టునఁ గవి ప్రవేశించునంతకు నాతని కెదురేగుచెంచిన మహాకవియు నామగువం గాంచి మొగఁజునంగలబక్షణంబుల గుఱిలించి విద్యావేదినిగా నెఱింగి తనమనంబునందు అహా! దీనిచతురతయెనుగదా ? వేషాంతరము దాలించి తన యొండుసౌధంబును రిత్తనీసి నెడలిపోవసమకట్టినయది. దీనిం బోనిచ్చిన నింతవఱకు నాపడినప్రయాసంబునకు ఫలంబు లేకపోవును. ఇప్పు డిది వచ్చియుండుకపటమున కనురూపముగ మాటయిచ్చి యుద్యుక్తకార్యమునందు మిత యగునట్లొనర్చెదం గాక యని యిట్లాలోచించి యాపురుషవేషధారిణిం జీరి,

జ్ఞో. క్వభ్రాత క్షలితోసి

[ఓయన్నా యెక్కడ కేగెదవు.]

అని యడిగెను.

అందుల కావిద్యార్యవృద్ధువేదిని తనమనంబున నితఁడు నన్నెక్కడ కేగెదవని యడుగుచున్నాడు. అపవ్యక్తిముగఁ బోవలసినకార్యం బొక్కటి వదించినం గాని యితఁడు పోనివ్వఁడు. ఆకార్యము భేషకార్యముగం బోయెద ననుటయ యనివార్యము అని యుంచి,

శ్లో. వైద్యకగృహం
[వైద్యునియింటి కేగెదను]

అని బదులు సెప్పెను.

అందుకుం గవి

శ్లో. కిం తత్త్ర,
[అచట నేమిదని.]

అని యడిగెను.

అందులకాయునిద,

శ్లో. కాంత్యై రుజాం,
[రోగములను కాంతిపలుచుకొనుటకు.]

అని వత్కిను. అది విని యాకవి మరల నిట్లునియె.

శ్లో. కిం లే నాస్తి గృహే తవప్రియతమా సర్వం గదం హంతి యా
వాత శ్చే త్కుచకుంభమర్దనవకాత్ పిత్తంచవక్త్రామృతాత్
క్షోష్ణాణం వినిహంతి హంత సురతవ్యాపారకేశీశ్రమాత్.

[హియన్నా నీకు నీయింటం బ్రియురాలు లేదా! రోగకాంతికి వైద్యునింటి
కేలపోవరే! నను ప్రరోగంబులను భార్యయ హరింపంజేయును. అ దెట్లనిన! సర్వరోగ
ములకును వాతశ్చిత్తశ్లేష్మము లనుగవి మూడు దోషములు కారణములు. ఆమూడిటిని
బోగొట్టివన దజ్జనికములై సరోగంబులును కాంతి నొందకపోవు. ఆమూడిటిలో వాత
రోగంబయ్యెనేని గుచకుంభమలమర్దనంబునను, బిత్తం బయ్యెనేని యధరామృతం
బొసంగియు శ్లేష్మం బయ్యెనేని రతివ్యాపారముల శ్రమపటిచి తన్మూలకముగను త్రిదో
షంబులను హరించును. నీవేల యిందుకు వృథాయాసంబుఁ జెందెదవు. ఇంటి కేఁగుము]

అని చెప్పిన నాకవివాక్యంబులకు మాటు వల్క వెఱచి ఇయ్యెడ నిక నుండినఁ
దనకపటంబుఁ బ్రత్యక్షమున వచ్చించి పరిభవించునొకో యని సంకయించి నేగ తనయుం
డులొనగరునకుం బోయి యావేషం బుజ్జగించి యాకవివలనం దప్పించుకొనునుపాయం
బొందేమి గల దని విచారించి యిక నీతని సామంబున వచ్చింతు నని నిర్ణయించి తన
దాదులం బిలిచి యోసీ మీర లాకవి నలువదొకటవకత్కొంతరంబునం బ్రవేశించుటకు
ముంద యచటికిం జనియండి యచట నతిమనోహరముగ నిర్మితంబై యున్నప్రాసాదో
పరిభాగంబునం గలచంద్రకాలయం దతిమృదుశ్శుభ్రవృక్షయనంబునందుం గూరుచుండం
బెట్టి మదియంబగు నాకేశికాగృహంబున పిజ్జామృదంగాదివాద్యంబులతో మీరలు
గానంబు సేయించుండం జనును. అది వినుచుం గాలుంబు జరిపిన మేలయ్యె. అట్లుగాక
యతర డేదేని వచించినచో నతిశ్శ్రుంబున నాకుం తెచ్చునని యనిన వారలు నని కవి

నెమర్కొని తోడైబ్బి యత్యున్న కప్రాసాదోపరిభాగంబునం బరచుచుండ్రకాలయందు నతిమనోహర మయినకేళికాగృహంబునం బూలపానుపువయం గూరుచుండం బెట్టి యా మానిసేతిలకంబులు కవి బలసికొని నీజాదివాద్యులవ్వరంబులతోఁ దమకంతనినాదగలు మేళింప నతివైదగ్ధ్యంబు మెఱయు బాడఁగా విని కవియు నాసుగీతకంబుగకు మె చ్చుచు నిట్టికార్యంబులు గాలహరణంబు సేయుచు వీరలు తన్నుం దఱుమఁగొట్టుటకు సిద్ధపడెయిండుట యెఱిగియున్నవాఁడుగాన నప్పు డామృదయానలు విన నిట్టనియె.

* శ్లో. ఆసాయం కథమ ప్యనాయ దివస స్సంకల్పజాలై ర్మయా

దీప్య త్యద్య వియోగదీపమునలే చేతిః పతంగాయతే

ప్రాసాదేపి శిరోగృహేపి సుమనస్తల్పేపి కేళిగృహే

నిద్రా వైతి నిశా న యాతి తరుణీ నాయాతి కా యాతనా.

అని చెప్పఁగా నది విని యాసుదయలతోఁ గొందఱు విద్యావేదినికిం దెలుపఁ జనిరి. కవియు నది వాని నలువదిరెడవమాజారుంబుని జొరం బ్రయత్నించుచుండెను. అప్పుడు విద్యాసర్వస్వవేదిని తనదాదులవలనఁ గవినెప్పనిశ్చోకంబు విని దానియర్థంబునకు మనంబున జ్ఞాపించుచు శ్లోకార్థం బొకటి వ్రాసి తనపిలికతైలచేతి కిచ్చి యిది మీరు గొనిచని యాకవిచేతి కిచ్చి దీనికిం బదులు వాఁడేమి వ్రాయునో తీసికొని రం దని వంప నది గొనిచని దానిసఖులు విద్యాసర్వస్వవేదినిచీటి యిది యని చెప్పి యీ నది యందు కొని కవియు నందు,

* టి. ఆసాయం = సాయంకాలముదినుక, మయా=నాచేత, దివసః = దినము, కథమసి = ఎట్లకేలకు, సుకల్పజాలైః = మనోరథములవలనపలచేత, ఆనాయ = గడవఁ బడెను. రాత్రికాఁగానే కాంతామణితో ననేకవిధములగుఖాబనుభవించుచు ననుమనో రథములను మనోరథించుచు నందువలన నూరాయుచు దినంబు గడుఁగిప్రపంచుంగడపితి ననిభావము. అద్య=ఇప్పుడు, వియోగదీపమునలే = విరహమునియెడనీపకళిక, దీప్యతి = జ్వలించుగా, దానియందు, చేతిః = హృదయము, పతంగాయతే = శలభమై దాని యందుఁబడుచున్నది. దీపమునందు శలభమువలెవిరహాగ్నియందు మానసముదగ్ధమయి పోయెడిననిభావము. ప్రాసాదేపి=పైకైటింటను, శిరోగృహేపి=చంద్రకాలకు, సుమనస్తల్పేపి = భూలపానుపునను, కేళిగృహేపి = కేళికామందిరంబునను, మనంబుగకును శరీర మునకును సుఖకరమగునిట్టిదోటులం దక్కుంచినను అనిధావము. నిద్రా=నిదుర, వైతి = రాదు. నిశా=రాత్రి, నయాతి = గడవదు. తరుణీ=జవ్వని (అవిద్యావేదిని) నాయాతి = రాదు. కాయాతనా=ఏమి? యిబాధ! విద్యాసర్వస్వవేదినిరాక మీర లిట్టిమనోహర ఘంటల నిట్టియువచారంబు లొసర్చినను సుఖముఁబుగదు. మఱి బాధయతిశయించు చున్న దనిభావము.

శ్లో. అల మలిమలినత్వాత్ స్వప్నమాయోపమత్వాత్

చరిణివిరసత్వాత్ సంగమేన ప్రియాయాః,

[అలిసించు బగుటంజేసియు స్వప్నమాయాసదృశం బగుటంజేసియుఁ బరిణామ విరసం బగుటంజేసియు ప్రియాసంగమంబుఁ గోరుట మానుకొనుము.]

అని వ్రాసియుండుటఁ జూచి దానియందుఁ గని యిట్లు వ్రాసెను.

శ్లో. వయ మసి శతకృత్స్వ స్తత్త్వ మాలోచయామ

స్తవసి న హరిణాక్షీః విప్లవ త్యంతరాత్తా.

[మేము శిల్పశాస్త్రంబులు నదివినవారమే. ఏమును వలుమఱు తత్త్వమాలొచించుచు నున్నవారమే. అట్లయ్య నంతరాత్త మాత్రమాహరిణకాబకనయన నొకప్పటికిని మఱువక యున్నది.]

అని వ్రాసి యిది యావిద్యానర్వస్వపేదినీ కొనంగుం డని యీ వారలును దాని కడకుం బోయి యాశ్లోకార్థంబు నొనంగిన నదియు విచారగ్రస్తయయి తనహృదయం బున సీతనికి నేను గాంతానురాగము కత్తల మగుటఁజేసి మానుకొనుట పండితుఁడ వగు సీతుండగు నని చెప్పఁగా నాతఁడు సెనుడివినిది తథ్యంబు యైన నిందు బుద్ధి నివర్తింపక యున్నదని బదులు నెప్పియున్నాఁడు. ఇంక నిట్టిసత్రం మానుకొని శాస్త్రవిచారంబున దించి యీతని సామర్థ్యంబు గఱంగిన నగును. కాలయాపనంబునకేని పేటొం డుపా యంబు గానము. అని యాలొచించి తనకడ నుండువిద్యుషీశిరోమణులుం జేరి మీర లాకవిననుదెంచుమార్గంబున నాయాస్థలంబులం దాయామతానుగుణవేషభాషాభూషణాదులు దాల్చినవారగుచు నిలువఁబడి యుండి మీమీవేషభాషాదులం గాంచి తత్తస్థానంబులఁ దత్తస్థతాభిప్రాయంబులు మీఁడుగకయ యాతండు దెలిసికొని యాయా సిద్ధాంతానంబుల వయిం గూరుచుండి యయ్యయ్యెడల మతసిద్ధాంతంబులు నెప్పు కొనుచు వచ్చెనేని నిషేధింపక వినుచు నాకుం దెలియపఱచునది. సిద్ధాంతం బువస్యసింపనిచోనైన నన్యథా యువస్యసింపిననైన మార్గనిరోధంబునేయునది యని ముదలయిడి వంపఁగా వార లాయామతానుగుణవేషంబులు దాల్చి యాయాస్థలంబుల నుండిరి.

గీ. ఈవినోదకథావల్లి నింపుమొలు, మూడవగుభుచ్చమునభక్తిముఖ్యముగను

భ్రాజచేసితి హరి నిన్ను నోజ యెనఁగఁ, దనరు వెలుగోటియాచభూధవునికృపను.

ఇది శ్రీరాధానాథవరణకమల చంచరీకాయమానమానస భారద్వాజకులపవిత్ర తిరుమూర్యపుత్ర పెరుండేవీగర్భజన్మ చిలకపాటి పంకటరామానుజశర్మ ప్రణీతంబైన వినోదకథాకల్పవల్లియందుఁ దృతీయగుభుచ్చము సంపూర్ణము.

శ్రీరామజయము
 శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.
వి నో ద క థా క ల్ప వల్లి
 చ తు ర్థ గు ణ చ్చ ము.

మం గళా చ రణ ము.

క. శ్రీరాధానవననలీ, లారంభవిరాజమానహరిసులత్నై
 దారసుమారసుందర, సీరదతసురుచికి హరికి నే బ్రణమింతుకో.

కాలిదాసుండు మతతల్లైంబుల సిద్ధాంతీకరించుట.

ఆభ్యుదయ మహాకవి నలువది రెండవకావ్యంశరంబునం బ్రహ్మశివ నయ్యెడం గొం
 దఱు,

చ. తిలకము ఫాలభాగములఁ దిద్ది మదర్శన పాంచజన్యసం
 కలితసరోజలక్ష్యపరికల్పితకాంఠినితాంతసుందరో
 జ్వలతనువుల్ నవీనమృదువర్ణితపీతవటంబు లొప్పు గా
 లలిఁ దులసీసజంబులు గళంబులఁ దాల్చినవైష్ణవాగ్రణుల్.

వినయసంభ్రమంబుల మెఱయఁ దమతమయాననంబులనుండి లేచి శ్రీహరి
 స్వరణంబులు సేయుచుఁ దత్కథాకథనగములతో మహాకవినెదుర్కొని పాదంబుల కెరఁగి
 ప్రణయరసపూరితమానసులువోలె నాతిథ్యంబున సత్కరింప నలరుచుఁ బురుషవేష
 ధారిణుల నావిద్యానర్వస్థవేదిశాస్త్రజ్ఞాకారిణుల నెఱింగి తనమానసంబున నీకాంతాతిల
 కంబు తనకడనుండుపిదుషీశిరోమణుల నీయాకారంబులచేఁ గాలయాపనం బొనరింపం
 బంచినయది యని తలంచి కాని మ్హిమాయలా! న న్నడ్డగింపంగలవు; వీరలమతంబునం
 గల సారాంశం బీసభ నువన్యసింపిన నంతట వీరినిర్బంధంబు మానకపోడు. అని తలంచి
 తత్పూరితుండై యయ్యెడనుండు నలివిశాలస్ఫటికశిలామండవమధ్యభాగంబున నమర్చిన
 మణిమయాననంబున నువవిష్టుఁ డగుచు వారలం గాంచి యిట్లనియె.

* శ్లో. ఈషస్త్రిలితలాచనో దృఢతరప్రారబ్ధయోగాననో
 య ద్భ్రష్టాదిసురేంద్రవందితవద శృంఖు స్వయం ధ్యాయతి,

* టీక. యల్ = వివస్తువును, బ్రహ్మాదిసురేంద్ర వందితవదః = బ్రహ్మ మొదలగు దేవనా
 గులచే సేవించబడిన పాదములుగలవాఁడగు, శంఖుః = శివుఁడు, దృఢతరప్రారబ్ధయోగా

వైకుంఠైకనికేతనం జగ దభివ్యాప్య స్థితం లీలయా

తద్భ్రష్టాభ్యుపపు సృజైవ ముచితం చేత సృజాలంబతామ్.

అని యిట్లుపన్యసించు విని వైష్ణవవేషధారిణులగు విద్యాసర్వస్వవేదినీదేశకారి
జులు వైష్ణవమతతత్త్వోపన్యాసంబున నించుకేనియు భేదము లేకుండుట కచ్చెరు
వందుచు విరచితాంజలులై యుగ్గడింప వారల వీడ్కొని యయ్యెడనుండి వయంబయి
నలువది మూడవకత్యంతరంబునం జూర నందు.

చ. ఆరుణజటాకలావముల నందము మీతెడు మాళిభాగముల్

నిరుపమభూతిభూషితవినిర్మలముగ్ధతనుద్యుతుల్ ధృత

స్ఫురదరుణాక్షమాలికలు సొంపులు గుల్కెడువ్యాఘ్రుచర్మ ము

బరముగఁ దాల్చి యుండుకటిభాగములుం గలతైవపుంగవుల్.

తన్నుం గనుంగొని ప్రణయపరిపూరితాంతరంగంబులతో యథోచితసపర్యావేశ
వంబులు నలువ నాకైవదీక్షావిచక్షణులవేషంబులు ధరించినవిద్యాసర్వస్వవేదినీనియుక్త
లగు వక్షాపాక్షలూఁదనకు బలిప్రదానంబు నలువం బ్రార్థించి కైవదీక్ష వహించి యనేక
తనువులం బరిగ్రహించి యోగంబున నిలిచి తదేశ ధ్యాననిష్ఠం బూనుటంజేసి భ్రమరకీట
స్వాయంబునం దన్తయత్వంబుం గాంచినరహితసతులొ యన నొప్ప నెలజవ్వనులం
గరం బభిసందించి నారలవేషోబున కియ్యకొని తన్తధ్యమున నొకవటవిటపిమూలంబున
నమర్చి యుండునొంబ్రుసిం గూరుచుండి తన్నుం బలసికూరుచుండినయవ్వారలభావం
బులం గలయఁ బరికించి యిట్లనియె.

ననః = కరము దృఢకరముగ యోగాసనంబుమరిచికొనినవాఁడును, ఈవస్థిలీతలోచనః=
ఇంచుక మూసొనిననేత్ర ములుగలవాఁడునై, స్వయం=తాను, ధ్యాయతి=ధ్యానించెడినో!
వైకుంఠైకనికేతనం = శ్రీవైకుంఠ మేముఖ్యమగుస్థానముగావసించుచు, లీలయా=విలాసా
ర్థము, జగల్=జగంబును, అభివ్యాప్య = వ్యాపించికొని, స్థితం=ఉండెడు, తల్=ఆ,
బ్రహ్మభ్యుపపుః = బ్రహ్మమనుపేరంబగుచుండికరీరముగలవస్త్రపును, చేత= మాననము,
నదా=నిల్లవ్వడు, ముచితంసదేవ=మోదమునొందినదియగుచు, సమాలంబతాం = ఆశ్ర
యించుగాత.

శ్రీవైకుంఠంబునందు సారాయణుండు వసించి చేతనసంరక్షణముఁ గాంచుచుఁ
దాను లీలార్థముగ సృజించియుండునీజగమున నంతరాత్మస్వరూపముచేవ్యాపించి బ్రహ్మ
మనియు విష్ణుమనియు వాసుదేవుండనియుఁ జెప్పంబడుచుండును. ఆట్టియొ బ్రహ్మమయుం
డగు సారాయణుని శివుండు దాను వైష్ణవాగ్రణియగుటంజేసి యోగాసనంబుననుండి
హృదయకమలంబున ధ్యానించుచుండును. అనునది వైష్ణవమతము.

* శ్లో. యం గాయంతి సదా సమస్తసిగమా ధ్యాయంతి యం యోగినో

య స్యాత్థా మధిగత్య దైవతగణాః కుర్వంతి సృష్ట్యాదికం

సోయం త్వా మవతాన్నిరాకృతి రపి త్రాతుం జగత్సృతిః

ధ్యాయౌ స్వం స్వయమేవ సర్వజగతీరక్షాకర శృంకరః.

అని నుడువఁగాఁ గవివచనంబు లాలకించి శైవమతతత్త్వము నొకించుక భేదపడక యుండుటకుఁ దా మంతరంగంబుల సంశసంబు లందుచు సాధువాదంబులు నలిపినంగని మహాకవి వారల వీడుకొని యచ్చట నాసి నంబుది నాల్గవకక్షాంతరంబునం బ్రవేశించ నయ్యెడ,

చ. ఆరుణజపాశుమంబు శరణుందును మల్లెదండ లానఁ దా

మురమునఁ దాల్చి ఫాలముల నోపికఁ జేపులు మీఱుగందపుల్

గరగరనైనబొట్టిడి ఘనం బగుభక్తి నెలంగ చేసి నా

దరమున సంస్తులింతుచు ముదంబున కాత్తులు గొందఁ జూడఁగల్.

మహాకవియు వారలంగనుంగొని తనమనంబునం దియ్యెడ నుండువీరలు శాస్త్రులు; పరబ్రహ్మచూషీ ధ్యానసిద్ధాగరిష్ఠులు వీరలు; సాక్షాత్కరించినబ్రహ్మతుల! యనం జెప్ప నొప్పుబుద్ధి శేషంబున నెనంగుచుండుదురు. ఆ చేవియను గ్రహంబునకుం బాత్రులయి యుండుదురుగాన వీరలతో వివాదంబునకుం గడంగుటకు శక్యంబు కాదైనను నాయభీష్టప్రద

* టి. యం=ఎవ్వనిని, సమస్తసిగమా=ఎట్ట వెదములును, గాయంతి=గానము సేయుచున్నవో; యం=ఎవ్వని, యోగినః=యోగము నల్పవారు, సదా=ఎట్ట కాలము, ధ్యాయంతి=ధ్యానము సేయుదురో, యస్య=ఎవ్వనియొక్క, ఆత్మా=ఆనతిని, అధిగత్య=పొంది, దైవతగణాః=దేవతలసమూహంబులు, సృష్ట్యాదికం=సృష్టి మొదలగు కార్యములను, కుర్వంతి=చేయుచుండెడినో; సోయం=అట్టివాడు, నిరాకృతిరపి=రూపము లేనివాడయ్యు, జగత్=ప్రపంచమును, త్రాతుం=రక్షింప, సాకృతిః=ఆకారముఁదాల్చినవాడును, స్వం=తన్ను, స్వయమేవ=తానే, ధ్యాయౌ=ధ్యానించువాడును, సర్వజగతీరక్షాకరః=ఎల్లజగంబులకు రక్షణమునల్పవాడును అగు, శంకరః=శంకరుడు, త్వాం=నిన్ను, అనగానీతోఁజేరినయందఱును, అవతాల్=రక్షించుఁగాఁత.

పేదంబులనన్నిట శివునిమహత్త్వము బ్రతిపాదించబడియున్నది. ఇతనిని యోగిశ్వరులు సర్వకాలములందును ధ్యానించెదరు. ఇతనియాజ్ఞంగైకొనియె బ్రహ్మదిదేవతలు సృష్ట్యాది; కార్యంబులంజేయుచుండెదరు. ఇతనికి వాస్తవకారులగు రూపంబులేదు. భీష్మలనుగావ నాకారులం దాల్చియున్నవాఁడు. తన్నుఁదాని ధ్యానము సేయుచు సర్వజగంబులను రక్షించుచున్నాఁడు. అని యిదిశైవమతాభిప్రాయము.

యు నాదేవీయు కాన నే నియ్యోడం బరాభవంబు నొంద నని తలంచుచు వారలకడకుం
బోయి యధోచితాలాపసత్కారాదులం బూచేతుండై యపరిమితవైభవాధరీకృతపురమ
భవసుందరీక్షీరసాగరమధ్యమందిరంబగు సభామందిరంబునం బంగరుదీప స్తంభంబులనడుమం
బెక్కువిధంబులగు దేవీయంత్రంబులు గల్పితంబులయి యుండుచోట నొక మనోహరాన
నంబునందుం దత్పూర్ణితుండై యుపపసించి వారలభావంబు లెఱిగి యిట్లనియె.

* శ్లో. యా మాసాద్య విధీయతే హరిహరబ్రహ్మదిభి ర్దైవతైః

స్వీయం స్వీయ నుతీవ దుష్కరతరం కర్తృజ్ఞా త్తీలయా
సా దుర్గా భవభీతిరీతిశమనీ లోక త్రయత్రయణీ
భూయా ద్యః ప్రతిపక్షపక్షదశిని వాంఛాఫలోత్థాసినీ.

* టీ. యా=ఏదేవని, ఆసాద్య=పొంది, హరిహరబ్రహ్మదిభిః=విష్ణువు, శివుడు, బ్రహ్మమొదలగు, దైవతైః=దేవతలచేత, అనీవ=కడు, దుష్కరతరం=చేయవసాధ్యంబయిన, స్వీయంస్వీయం=వారివారి, కర్తృ=పాలన, సంహార, సృష్ట్యాదిక మగుకార్యమును, జ్ఞాత=జ్ఞుడనున, తీలయా=అనాయానంబున, విధీయతే=చేయఁబడుచున్నదియో సాదుర్గా=అట్టిదుర్గాదేవి; భవభీతిరీతిశమనీ=సంసారభయంబురీతులనడంచునదియు, లోక త్రయత్రయణీ=ముల్లోకంబులరక్షించునదియునై యున్నది; వః=మీయొక్క, ప్రతి పక్షపక్షదశిని=ప్రతి పక్షంబుల నాశముసేయునదిగాను, వాంఛాఫలోత్థాసినీ=కోరినఫలంబులనొసంగి యుల్లాసముఁజేయునదిగాను, భూయాత్=అగుం గాత.

పరమపురుషుఁడు సృష్ట్యాదికార్యంబులు సేయంబుని తనకంటె పటిన్నంబయిన ప్రకృతికింగలనత్వరజస్తమోగుణంబులంగలసిఁగి హరి, విరించి, హరులనునాకారంబులం దాల్చి సృష్ట్యాదికార్యంబులు నలుపుచున్నాఁడు. ఇందుకు శ్రీభాగవతము. “సత్త్వంరజస్తమ ఇతి ప్రకృతేర్ధణానైర్మర్త్యక్షః పరఃపురుష ఏక ఇహోన్మధతే, స్థిత్యాదయేహావిరించి హశేతిసంజ్ఞాః” అని. అప్రకృతి ప్రళయంబున నాపరమపురుషుని కనుదమ్మలనధిష్ఠించి యుండి యతండు సృష్టికింబానుకొన లక్షి నరస్వతీరాధాదిరూపంబులం దాల్చి మరల దుర్గారూపంబునుదాల్చినయది. ఆయను యొక కారణంబు చే బాద్వతియై యవతరించె. ఈదుర్గాదేవి ప్రకృతిరూపిణిగాన ప్రకృతితో సంబంధపడక హరిహరబ్రహ్మదులరూపంబులు పరమపురుషునికేవు. అప్పుడు సృష్ట్యాదికమును లేదు. ప్రకృతితో సంబంధపడి నప్పుడే పరమాత్మకు సృష్ట్యాదికర్తృంబులు సంభవించును. సృష్ట్యాదికమునకు బ్రకృతియే ముఖ్యకారణము. పరబ్రహ్మహాషియగు ప్రకృతిస్వరూపిణియైన దుర్గాదేవియే సృష్ట్యాదికమునకుఁ గారణము. ఇది శాస్త్రమతము. ఈదుర్గాదేవివయంబులంగఱించి నేను డెనిగించియుండు శ్రీబ్రహ్మవైవర్తమహాపురాణమునందు విశదముగఁ దెలిసికొనవచ్చును. అది యుష్మాదశమహాపురాణములలోఁ బదపపురాణము.

అని వచియింప నతనిచేపీమాహాత్మ్యబోధకం బగును. నాలికించి యాకాక్షవేష ధారిణు లేమియుఁ బ్రతిపచనంబులు వల్కలేక ఫాలభాగవిరచితకరకమలపుటంబులతో ననుమోదింప నవ్వారల పీడ్మొని కవి గుఱు నలువదైదవకట్టునం బ్రవేశించి యయ్యోడ.

క. ఒకవంకఁ దులసిమాలిక, లొకవంకను భస్మలేప మొప్పుశరీరం
బకలంకమై వెలంగఁగఁ, బ్రకటితమురహరశైవై క్యభావులు వరుసన్.

హరిహరాద్వైతవాదంబులు నలుపుచు వచ్చి త స్మైదుర్మొని సత్కారంబు లొనరింప వారల నభినందించుచుం దత్పాస్థితుండై వారలు “హరిహరాశరణీకరవాణి” యనువాక్యంబుల విస్ఫుటంబుగం బల్కుచుండుట కనురూపముగ ని స్టనియె.

‘శ్లో.’ బ్రహ్మవిష్టమనా నృదైవ కమలానక్తో విహదో విభుః

కావాసోఽథ విభూతిమాన్ గిరివరాఽధారో భగూవల్లభః

* ఈశ్లోకమునందుఁ బ్రతిపదమునకును విష్ణుపరముగ నొకయర్థమును శివపరముగ నొక యర్థమును స్తోత్రచేత జెప్పవలయును.

బ్రహ్మవిష్టమనా=విష్ణుపరమగునర్థము. బ్రహ్మచేనావేశింపంబడినహృదయముగల వాడు. మనశ్శబ్దమునాభి తుపలక్షణము. నారాయణుని నాభియందు బ్రహ్మజనియించెనను నర్థమునుసంధేయము. శివపరమగునర్థము. బ్రహ్మమునందావేశితమగు మనస్సుగలవాడు. యోగీశ్వరుండుగాన బ్రహ్మమునందుఁ దనహృదయంబునునిచి ధ్యానముసేయించుండు వాడనిభావము. నృదైవ = ఎల్లప్పుడును, కమలానక్తః = వి. లక్ష్మీయందాన క్తిగలవాడు, శి. జీవకయందాన క్తిగలవాడు, లీలార్థము సారంగమునుంచుకొని యుండువాడని భావము. అవిహదః=వి. దుఃఖములేనివాడు. శి. విహదః=విషమునుభుజించినవాడు. ఇచట నక్తోవిహదః అనుపదములకు విష్ణుర్థమున అవిహదః అనియు శివార్థమున విహదః అనియుఁ బదవిభజనము. విభుః=ప్రభువగువాడు, కావాసః=వి. జలమునవాసముగల వాడు, నీటివైఁబరుండియుండువాడు, శి. గంగాజలముదాల్చినవాడు. విభూతిమాన్ = వి. విశ్వర్థముగలవాడు, శి. భస్మ ధారణముగలవాడు. గిరివరాధారః=వి. గోవర్ధనమునకు మందానపర్వతమునకు, ఆధారమగువాడు. కృష్ణావతారంబున గోవర్ధనమునెత్తిపట్టు కొన్నవాడు, కూర్మావతారమున సముద్రమగ్ధనముసేయ దేవతలు నిలిపినమంథానపర్వ తము మునిగిపోగా మరలదానిని పీఠుననెత్తినవాడు. శి. కైలాసపర్వతము నాధార ముగఁ గలవాడు. ఆభయోవల్లభః=వి. యమునయందుఁ బ్రీతిగలవాడు, శి. పార్వతికి నాయకుడగువాడు. సర్వాధీశధరః. వి. కాళీయుండను సర్వరాజును బట్టుకొన్నవాడు. శి. సర్వరాజైన వాసుదేవి భూషణముగఁ దాల్చినవాడు, విభుంగవచరః=వి. పక్షిరాజైన గరుత్మంతునిచే సంపరించువాడు. శి. విశేషముగ నాబోతుచేసంపరింఘవాడు, లోక

సర్వాధీశధరో విపుంగవచరో లోకత్రయానందకో

భూయా ద్యో హృదయం గతః ప్రతిలవం కృష్ణోఽథవా శంకరః.

అని చెప్పగా నచ్చోటివారలు శివేశశ్వలను సమానముగ స్తుతించుటంజేసి యాఁవితో నేమియు వివాదంబు నటవం జాలక నిటలకటకుటితనిజకరకమలపుటులై యాతనియుక్తులను సంస్తుతించుచుండఁ గాళిదాసుండును గడుఁగారవంబున వారల వీడ్కొని నలువదాఱవకట్టునం బ్రవేశించుచుండ నయ్యెడ.

శీ. సకలకాలతత్త్వసంవిదు లలిదూర, దృష్టు లఖిలభూతవృత్తవర్త

మానముఖివేకమహితౌతా కార్తాంతి, కుటు భకాస్త్ర వాదకుశలమతులు.

మహాశివం గాంచి మించినగౌరవంబు దోఁప నెదురేఁగెంచి యంచితభక్తిప్రశ్న యంబులు నూపుచు దోడ్కొని చని యచట నిర్జితంబై కలయఁజొలిపెలయంబు నందు నానావిధజ్యోతిర్వ్యంత్రంబు లునిచియుండునెడ నొకరమ్యప్రదేశంబునం గూరు చుండఁ బ్రార్థించినం గవి యట్లు యొనరించి వారలం గాంచి యిట్లనియె.

*శ్లో. సూర శూరపదం రుచిం హిమరుచి స్సన్నంగళం మంగళో

బోధం బోధన ఆతనోతు లలితా వాచశ్చ వాచస్వతిః

కావ్యః కావ్యకళాకలాపనిరతిం మందో ద్విషన్తందతాం

దుర్వృత్తేషు తమ స్తమో జయకరీం కేరుశ్చ కేతుశ్రియః.

అని చెప్పిన నచ్చోటివార లొకవి నవగ్రహకార్యము తెఱిగి తత్త్వార్థకులుగ నేర్పడియుండు సూర్యాదిగ్రహములు తత్త్వముల నొసంగువిధంబును బోధించినందుల

త్రయానందకః = ముగ్ధాకములను సంతసించఁజేయువాఁడు, అగు-కృష్ణః = విష్ణువొండె, అథవాకానిచో, శంకరః=శివుండొండె, ప్రతిలవం=ప్రతిఱిమమును, వః=మీయొక్క, హృదయం=మానసమును, గతః = చెందినవాఁడు, భూయాత్ = అగుగాత.

* టీక. సూరః=సూర్యుఁడు, శూరపదం=శూరపదవని, హిమరుచిః=చంద్రుఁడు, రుచిం=కాంతిని, మంగళః=కుజుఁడు, సన్నంగళం = ఉత్తమచగుశుభమును, బోధనః = బుధుఁడు, బోధం = జ్ఞానమును, వాచశ్చ = గురువు, లలితాః = మనోహరము లగు, వాచశ్చ=వాక్కులను, కావ్యః = శుభ్రుఁడు, కావ్యకళాకలాపనిరతిం=కావ్యములయు చతుష్పక్షిశలయం సమూహంబులందు పర్యకాలమువ్యాసంగమును, మందః=శని, ద్విషన్తందతాం = శత్రువలహీనశ్చమును, తమః = రాహువు, దుర్వృత్తేషు = దుర్వార్తప్రవర్తనములందు, తమః = ముఖ్యును, కేరుశ్చ = కేరువు, జయకరీం = జను ప్రదమగు, కేతుశ్రియం=అల్లవారికిం దలమిన్నయగుసంపదను, ఆతనోతు=లిగించుగాత.

కమందానందంబుం జేసి యందఱును సొంతింప వారలకై వారంబులు గొనుచు నచ్చోటువాని నలవదేడవకట్టునం జొచ్చి యయ్యెడ,

గీ. అలిగిభీరమూర్తు లఖలదేహిత్రాణ, నిరతు లమృతకీరణినిభులు భోగ

రాగజనకు లుదితరాగులు వైద్యులు, కొంద ఱందుఁ గూడుకొని కడంగి.

అవ్వారలు నుభవే నుభాకీరణుండువోలెఁ దమగుణంబులచే నకలజగంబులకు నాప్యాయనముం గల్పించుచు రోగపీడితులకుం బ్రసన్నం బైనయాయువులువోలెను వ్యాధుల కలివ్యాధుల తెఱంగునను దోచుచుం జనుదెంచి యామహాకవి గేలువట్టుకొని కొనిచని యయ్యెడ నుండుభేషమందిరంబునం దతిమనోహరముగఁ గల్పితంబైయుండు నున్నతాననంబునం గూరుచుండం బెట్టినం గాంచి కవిమరుండును వారలు సేయునత్కారంబుల కెదమెచ్చుచు నందుండి యిట్లునియె.

* స్తో. ప్రజాచక్రోరాయితదృష్ట్యాంక రూపేణ కామేశ్వరతుల్యమూర్తే,

స్వస్త్వై తే సర్వరసాయ నిత్య మర్థేకచింతామణయేచ విష్ణవే.

అని పల్కంగా నావైద్యులు విష్ణుండు సముద్రమథనకాలంబునందు ధన్వంతరియై యావిర్భవించిన చరితము నశఁ డాయుర్వేదప్రసర్తపండగుటంజేసి క్షేమానుప్రాణికమగ

* టీ. ప్రజాచక్రోరాయితదృష్ట్యాంకరూపేణ = ప్రజలయొక్కచక్రములై యొప్పుకన్నులకుంజదురుండై యెనుగొనట్టి చక్రందనంకాబుచేత, మేశ్వరతుల్యమూర్తే = మన్నఘనిశిసమానమగుమూర్తిగల వాడవగునోధన్వంతరి! సర్వరసాయ = సమస్తరసాత్మకుండవై, అర్థేకచింతామణయే = యాచతుల్యమఖ్యముగఁజింతామణియై వెలయు వాడవై, విష్ణవే = విష్ణుస్వరూపివై, ఆలరారుచుండు. లేనీతి, నిత్యం = ఎల్లప్పుడు, స్వస్తి = మంగళము, అస్తు = అగుఁగాత.

ఇందు 'మృగాంక' అనుపదముచేత మహారాజమృగాంక మను రసంబును, 'కామేశ్వర' అనుపదముచేత కామేశ్వర రసంబును, సర్వరస, అనుపదముచేత సర్వరసంబును, చింతామణిమనుపదంబుచేతఁ జింతామణిరసంబును బోధితములగుచున్నవి. ఇవి వైద్య కాస్త్ర ప్రక్రియాబోధకమగువైచిత్ర్యము.

క్షీరసాగరమథనకాలంబున నమృతఘటంబుఁ గరంబునఁ దాలిది విష్ణుండు ధన్వంతరిరూపంబున నావిర్భవించి జనోపకారార్థమాయుర్వేదమును బ్రవర్తింపజేయుటంబట్టి వైద్యకాస్త్రాభిజ్ఞులకరముభక్తితో నాధన్వంతరిని సొంతించెదరు. ఆధన్వంతరి విష్ణువతార మగుటంజేసి సర్వరసాత్మకుం డని నుడువబడియున్నది. భగవాంతుండు సర్వరసమయ్యుం డని వేదములు నుడువుచున్నవి.

మృగాంక, కామేశ్వర, నర్మద, చింతామణిగనంబు లనియెడిమహావధుల రూపముగ వర్ణించుట కంతరంగంబుల నలరుచుం గర మభినందింప వారల బ్రయతూర్వకంబుగ వీడ్కొని యచ్చొట్టు వాసించని నలువడనిమిదవక్షయ్యంతరంబుఁ జొచ్చి యచ్చట,

క. చారుతరగద్యవద్యము, లారీతులు వృత్తిశయ్య లని యెఱుంగునలం

కారికులు భారతీసతి, వారక న స్తింపఁజేయునై ఖరితోడకె.

తమకవితాచైపుణ్యంబుం గానిసిగ్గుచు వృత్తి, రీతి, పాక, శయ్య, ప్రసాద, మాధుర్య, కాం, తోజః ప్రకటితవాక్యవర్ణతులం బ్రవృత్తితంబులు సేయుచు శృంగార హాస్య కరుణాదినవరసభేదంబులు బ్రస్తాపితంబు లొనర్చుచు నామహాకవికడకుం జను దెంచి యాతనిం గారవించి మించిన ప్రణయగనభరంబునం దోడుకొనిచని యాలంకారిక గోష్ఠీపరివృత్తంబగు నొకమణిమండవసుధ్యంబున నమర్చియుండు స్ఫటిక మణిమయాన నంబునం గూరుచుండం బ్రార్థించిన నట్లునరించి కవి వారలం గాంచి యిట్లనియె.

* ట్టి. శృంగారహాస్యసహితాద్భుతరౌద్రవీరాః

సంప్రాప్య కాల ముచితం భవతో భవంతు

కించ ద్విషాం గిరిదరీనివాసభాజాం

భీభత్సభూరికరుణాభయకాంతయః స్యుః.

అని యుపన్యసింప నామాలంకారికులు విని నవరసవర్ణనంబు ప్రస్తుతానుచుం బుగ ననుకూర్చి శృంగారాదిరసంబులు తమకును భీభత్సాదులు తమశత్రువులకు నుండు నట్లు వర్ణించుటకుం గరం బలరుచు రసవత్కవిత యీతనిసొమ్మయి యున్నదని కొని యాడుచుగ దన్ను బహూకరింపం గవీయు వారల నడిగి లేచి యచ్చొట్టు వాసి నలు వదితొమ్మిదవక్షయ్యందుం బ్రవేశించి,

క. విమలాంబుజపత్రాక్షులు, సముపాగ్నితయోగశ్లాఘ సారవివేకత్

కమనీయధామనిధులు, ద్గమమాంసలతూర్వకాయధారులు వరుసకె.

* ట్టి. శృంగారహాస్యసహితాద్భుతరౌద్రవీరాః = శృంగారరసము, హాస్యరసము, అద్భుతరసము, రౌద్రరసము, వీరరసము అనునవి, ఉచితంకాలం = యోగ్యకాలమును, సంప్రాప్య=పొంది, (ఆయూరసముల కుచితములైనకాలంబులందు) భవతః = మిమ్మును, భవంతు=పొందియుండునుగాత. అనగా శృంగార, హాస్య, అద్భుత, రౌద్ర, వీరరసము లాయాకాలములందు మిష్టుంబొందియుండుగాతయనిభావము. కించ = మఱియు, గిరి దరీనివాసభాజాం = అపజయంబునొంది నేశత్యాగముఁజేసి గిరిగుహలయందు వాసము సేయు, ద్విషాం = మిశత్రువులకు, భీభత్సభూరికరుణాభయకాంతయః = భీభత్సరసమును, అధికమగుకరుణారసమును, భయానకరసంబును, కాంతియును, స్యుః = అగుగాత.

యను, నియను, ప్రాణాయాను, ప్రత్యాహార, ధ్యాన, ధారణ, మనన, సమాధులం దలివిచక్షణలు యోగాసంఖ్యలం గూరుచుండి నాసికాగ్రనిశ్చలదృష్టు లగుచు నుండం గనుంగొని వారలం సాంఖ్యపాతంజలమతవేత్త లని నిశ్చయించి యయ్యెడ నా యోగులనడుమ నమర్పంబడియిండు దర్శాసంఖ్యనం గూరుచుండి వారలం గాంచి యిట్లనియె.

* ట్టో. పద్మపత్రాంబునిర్దేవ పురుషస్యానుకారిణీ

ప్రకృతి స్తే మహత్తత్వం సంవర్ధయతు సర్వదా.

అని చెప్పఁగా నచ్చటివారలు “ప్రకృతికర్త్రీః పురుషః పుష్కరపతాకవన్నిర్దేవః”

[సర్వముగల్పించునది ప్రకృతి. పురుషుఁడు తామరపాకునందు జలంబువలె బ్రవంచ సంబంధములేనివాఁడు]

అను నది సాంఖ్యపాతంజల సిద్ధాంతంబు గాన సీకవి వచించినది తన్నతంబునకు సరిపోవుటంబట్టి యందఱును క్లాఘీంచుచు నాతని నతిప్రణయగౌరవసూచకంబులగు కటాక్షంబులం గారవింపం గనునన్నలన వారియభిమతి వడసి యచ్చొట్టు విడిచి చని యేబడవకక్ష్యయందుం జొచ్చి యచ్చట

గీ. సత్కథాప్రవాహసంతతి జిహ్వగ్ర, సీమ వెల్లివిరియఁ జిత్తమందు

కాంతి ధర్మనిరతి సచ్చరిత్రంబును, గలుగునత్పురాణకథనచణులు.

విశుద్ధవాసోధారులు నారాయణనామోచ్చరణాదరకీలతరసనాప్రవర్తనులు వినియవివేక శీలార్జవదిసద్గుణగణోపేతులు సకలపురాణకథాప్రసంగపారీణులు పాప కర్మపరాజ్ఞులు నగువారు తన్నుం గని యెదురేగుడెంచి మందనంబు లొనరించి యర్ఘ్యపాద్యాదివిధులం బూజించి తోడ్కొనిచని యష్టాదశమహాపురాణేతిహాసంబు లందు వైవిధ్యపాయనుండు నెప్పిన శివవిష్ణుభౌస్మరాదులచరిత్రంబు లెల్లను బహురుచిర వర్ణనకలనమనోహరంబుగఁ జిత్తరూపంబులతో వ్రాసియుండు నొకమహోత్సంగసౌధం బున నలివికాలంబగు తన్నభ్యసీమం బొలుపారుమహనీయాసంఖ్యనం గూరుచుండం బ్రార్థించినం దత్పార్థసాంగీకారం బొనరించి యవ్వారలం గనుంగొని యిట్లనియె.

* టీక. పద్మపత్రాంబునిర్దేవపురుషస్య = పద్మపత్రంబుననుండుజలంబువలెనంటు లేనిపురుషునికి, అనుకారిణీ = అనుసరణమునేయునదియై, యొప్పు, ప్రకృతిః=ప్రకృతి, మహత్తత్వం = మహత్తత్వమును, సృష్టికుష్టుఖమగుప్రకృతి మహత్తనిచెప్పఁబడును. (గొప్పదనమును) తే=నీకు, సంవర్ధయతు=వృద్ధిపేయుఁగాక.

* ట్టి. వేదా యేన సముద్భృతా వసుమతీ పృష్ఠే భృతా పుష్కలృతా
 చైత్యేనో నఖరైర్వృతః ఫణితే గ్లోకం బలిః ప్రాపితః,

* ట్టిక. యేన=ఎవ్వనిచే, వేగాః=వేదములు, సముద్భృతాః=ఉద్ధరింపబడినవో,
 (సోమకుం డనుననురుడువేదముల నపహరింప మత్స్యావతారంబుఁజేసి భగవంతుండా
 యనురునింజూపి వేదంబుల నుద్ధరించెను.) వసుమతీ = భూమి, పృష్ఠేభృతాపి = వీచున
 దాల్చుబడినదయ్యె, ఉద్భృతా = ఉద్ధరింపబడినదో; (భగవంతుండు అదికూర్చుమై
 భూమినిదనపృష్ఠంబునధరించియున్నాడనుటపురాణప్రసిద్ధము. ఇదిదశావతారములలో
 జేరనిదియైనను కూర్చావతారమనిమాత్రము తోధించుచున్నదని యెఱుంగనగును. మందర
 పర్వతముచే దేవతలు సమద్రము మధింప నది జలంబులమునింగినంగాంచి భగవంతుండు
 కూర్చుమైయుంథానాచలమునుదనవీచునధరించినిలిచెను. ఈకూర్చావతారమేదశావతార
 ములలోజేరినది. కూర్చావతారమని సూచనామాత్రముచేయబడుటం జేసి దశావతారసం
 ఖ్యాతమగు కూర్చావతారమే యిందుగ్రహము. మఱియు నీభూమిమహాప్రళయజలంబు
 లందుమునింగిసోగావరాహరూపముఁదాల్చిభగవంతుండు దానినుద్ధరించియథాస్థానంబున
 నునిచెను.) చైత్యేశః = దిలిసంతానపువారలకుం బ్రభువగు హిరణ్యకశ్యపుఁడు, నఖరైః=
 నఖముల చేత, హతః = చంపబడెనో; (తనభక్తుడగు ప్రహ్లాదునిబాధింపగా నరసింహ
 రూపముందాలించి హిరణ్యక్షునిసంహరించె.) బలిః = బలియనుచైత్యుఁడు, ఫణితే
 లోకం=పాతాళలోకమును, ప్రాపితః=చేర్చబడియెను. (ఇంద్రునైశ్వర్యం బహురించిన
 బలి యాగమునేయ భగవంతుండు నాచునాకారంబున మూఁడడుగుల నేల యతని
 యాదించి త్రివిక్రముండై కొలిచి యంతయు నాక్రమించుకొని బలినిపాతాళంబునకుం
 బంపివేసెను.) త్వా = భూమి, అక్షత్రా=క్షత్రియులులేనిదిగా, కృతా=చేయఁబడినదో;
 (వరశురాముడై క్షత్రియులనందఱు నిరువదొక్కమాటు సంహరించెను.) జగతీ=భూమి,
 దశాస్యరహితా=రావణవిరహితముగ, కృతా=చేయఁబడినదియో; (శ్రీరాముడై యవత
 రించి దశవదనుని నీభూమిలో లేవండఁజేసెను.) రోహిణీ=రోహిణి యనువనుదేవునిభార్య,
 మాతా=తల్లిగా, కృతా=చేయఁబడినదో; (బలరాముడై రోహిణికవతరించి శ్రీకృష్ణు
 గ్రజుండై భగవంతుండుండెను.) హింసా=హింస, దోషవలీ=దోషముగలదిగా, కృతా=
 చేయఁబడినదో! (బుద్ధావతారంబుంజేసి 'అహింసాపరమోధర్మః' అనుదానిని స్థాపించెను.)
 ధరాపి=భూమియు, ఆయవనా=యవనులులేనిదిగా, కృతా=చేయఁబడినదో; (ఈకల్పం
 తమునందు విష్ణుయశుండనుబ్రహ్మజునికింజనించి భగవంతుండు యవనులసంహరించి
 క్షత్రియరాజ్యంబునువెండియు స్థాపింపబోయెడిని (ఈకల్కవతారచరిత్రమువేనాంధ్రీ
 కరించియుండు కల్కిపురాణమునందు విశదముగఁ జూడవచ్చును.) నః=అట్టిదశావతార
 ములదాల్చినవాడగు, నారాయణః=భగవంతుండు, పాయాల్=రక్షించుగాత.

త్వై యత్ర జగతీ దశాస్సరహితా మాతా కృతా రోహిణీ
హింసా దోషవతీ ధరా ప్రియవనా పాయా త్సనారాయణః.

అని చెప్పిన విని యచ్చటిపూరాణినులు భగవంతునిదశావతారంబులు తత్తదవతార
కృత్యంబులచే నెఱింగించిన వైచిత్ర్యంబునకు గరం బలరుచు నాతనిని విశేషసత్కారం
బుల బహుకరించిరి. కవియు నారణ్యమన్ననల నంగీకరించి యిండుకేనిగఱు సుకేశంబు
గానక యేఱబదియొక్కటవద్దారంబు నతిక్రమించి యందు మహావిశాలహర్షలంబున,
క. లలితవరస్పరతర్కీ, జ్వలన్యై వాద్దోవి రసన వరభేలనముల్
నలువగ ధిక్కుతపండిత కులంబై తార్కినులు వాదకుశలతఁ జూపన్.

కనుగొని వీరలు తార్కినులు గాన నితరకుండితులం దృఢీకరించుచు వివాదకౌశ
లంబున నావాగధిదేవతను భారతినిం దమరసనాగ్రదేశంబుల వర్తనమునలుపం జేయువా
రులై వెలయుచుండెదరు. కానిమ్ము. వీరినడుచు జూచి తృప్త శత స్త్రంబు బోధించి వీరల
గారవంబుం గాంతు నని యెంచి డాయగజని నిలువబడి నైయాయకమతం బి ట్టువస్య
నించె.

*శ్లో. యస్యస్థిస్థితిసంస్థితీ ర్వితనుతే బ్రహ్మనిమ్నాన్తిగిక్రైః
యస్యాఽధీనతయా స్థితాని సదసక్లర్కాణ్ణిస్థాని
నిత్యేచ్ఛాకృతిబుద్ధిమా నథ పరో జీవా గృహాత్తా స్వయం
సోయం వో విదధాతు పూర్ణ మచిరా చేతోగతం యస్థవేల్.

*టీక. యః=వివరమాత్మ, బ్రహ్మనిమ్నాన్తిగిక్రైః=బ్రహ్మ, హరి, హరుండు నను
మూడుశరీరములచేత, స్థిస్థితిసంస్థితీః=స్థిస్థియును పాలనమును సుహారమును,
వితనుతే = చేయుచున్నాడో; స్థానివాం = జీవాత్మలయొక్క, సదసక్లర్కాణ్ణిస్థాని =
పుణ్యపాపరూపములయినకర్మంబులను, యస్య=ఎవ్వనియొక్క, ఆధీనతయా = స్వా
ధీనముగ, స్థితాని = ఉన్నవో; నిత్యేచ్ఛాకృతి బుద్ధిమాన్=నిత్యములయిన ఇచ్ఛయు
నాకారంబును బుద్ధియుఁగలవాడును, జీవాత్ = జీవాత్మకంటె, పరో = అధికుడై,
స్వయం=తాను, పరాత్మా=పరమాత్మ యై, యెఱుఱుచుదానో; సోయం = అట్టివాఁడు,
వః=మీకు, చేతోగతంయస్థవేల్ = హృదయముననుండెడుదానిని, అచిరాత్ = స్వల్ప
కాలమునన, పూర్ణం=సరిపూర్ణముగ, విదధాతు=చేయుగాక.

జీవాత్మకంటెంబరుండుగఁ బరమాత్మగఁడు. ఆతఁడు నిత్యములయినయిచ్ఛాకృతి
ప్రముఖములంగల్గినవాడు, బ్రహ్మవిరూపాబులగాల్పి స్వప్నాదికార్షంబులు సేయు
పుణ్యపాపఫలంబులు తదధీనముగ సంప్రాప్తములగుచుండును. ఇది నైయాయకమతమా.

అని చెప్పిన నతనివచనంబు లాఱకెంచి 'నిత్యము లయిచయిచ్చాదులు గలిగి జీవాత్మ కంటె బదుండై బ్రహ్మనిష్ఠులు హేయరుల యాకారంబుల దాల్చి సృష్టిస్థితిసంహారంబులు సేయుచుండువాఁడు పరమాత్మ, యచనై యాయుకమతం బుచన్యస్తం బగుటకుం గరంబలరుచు నాతని ననేకవిధంబుల గౌరవించి పంపిరి. కవియు వారల వీడ్కొని యచ్చోటు వాసి చనియెను. ఇట్లు మహాకవి సర్వమతంబు లుచన్యసించుచు నిరాటకం బుగ హాసారుంబు దాఁటి వచ్చుచుండుటకు దూతికలు విద్యాసర్వస్వ వేదినీకం దెల్పిరి. అది విని యానిదుషీయు భయసాధ్రమంబులు పెనగొనుచుండఁ దనమనంబునం దిట్లు కొనియె. ఔరా మచన్యమాత్మ! డగువానికి సర్వవిద్యావిచక్షణత్వంబు గల్గుటయే యరుదు. అట్లుండెనను ఇట్టియనన్యావృశం బయినసామర్థ్యంబు దృష్టశ్రుతపూర్వంబు గానినెయి. భోజభూపాలసభాలాకారంబయినమహాకవి కాళిదాసుండొక్కరుండు దక్కఁ దక్కినవారి కిట్టిసామర్థ్యంబు లేదని విందు. ఎవ్వఁడేని సర్వమతతత్త్వంబు లెఱింగినవాఁడు గలఁడే? ఆహ! యేచును నీతనిచదురు! ఇకనిం జయించుట శక్యంబు గాదు. అయి నను నానేర్పుకొలఁది గాలయాదనం బొనరించుచుండెదను. తుద కెది యెట్లు గాఁగలదో యెఱుగ ననువుపడకున్నయది. చేతనయిచుతనకుఁ బ్రవర్తింతుము. అని తలంచితనదగ్గఱ నుండెడి కొండఱి మందయానల నలివిద్యావిచక్షణల నవధీరితసురగురుబుద్ధిచాతుర్యలం జీరి యోసీ చెలులారా యేఁబదిరెండవకత్యంతరంబునం గవి ప్రవేశించునంతలో మిరలు పురుషవేషంబులు దాల్చి యయ్యెడకుం బోయి యుండి యాతని బహుళాకరించియుచి తాననంబుపైఁ గూరుచుండందెట్టి మిర లొండొరులు వివాదంబునకుం బూని యతని మధ్యస్థుని జేసి కలహించుచుం గొంతదనుకం గాలంబు గడపుడని యాజ్ఞాపించి కుం పఁగా నావిదుషీరత్నంబులు నని పూర్వము వైష్ణవవేషధారిణులై యతనివెనువెంటం జను దెంచుచుండు నండజయానలయందుం జేరికొనిరి. మఱియుం గొండఱు శైవాదివేషధారి ణులతోఁ జేరుకొనిరి. ఇంతలోఁ గవియు నేఁబదిరెండవహాకారంబునం బ్రవేశించిన నావిదుషీ శిరోరత్నంబులును కవికడకుం జని యయ్యా! మిరలు సర్వకాస్త్ర పారంగతులు; మీరెఱుంగనివి లేవు. పెక్కుదినంబులుగ మేము మామామతతత్త్వంబులు యుత్తమంబు లని తలంచి యన్యమతంబులయందు నసూయపడుచుండుదుము. అయ్యది మాకుంబాపి నెయ్యంబు గానిపింపు మనం గవియుం దనమనంబున వారలకటటోపాయంబు లెఱింగియుం గానిమ్ము వీరలకు నన్నడ్డగింప ననువుపడునా! యని తలంచి తలయూచి యోవిద్వచ్చి శిరోరత్నంబులార మీమీమతంబు లుచన్యసంపుడు. మీవివాదస్రకారంబు విని యేను తీర్చానించెద నని చెప్పిన నందు వైష్ణవుండు తొలుత నిట్లనియె.

క. హరిసేవ లేక ముక్తికిఁ గరమరుదుగఁ జనఁగఁ దాను గడఁగుజనుఁడు నం

తరణము లేకయ జలనిధిఁ, దరియింకఁ గడఁగువాఁడు తథ్యము గాఁగన్.

[శ్రీహరిపాదపంకజార్చనంబు లేకయ మోక్షంబునకుం జనం గోరువాఁడు నాకాసాధనంబు లేక సముద్రంబు దాటం గోరువాఁడ. నాక లేక సముద్రంబు దాటట దుష్కరము. అట్లే శ్రీహరిసేవ లేక మోక్షము గలుగుటయు సంభావ్యము గానిదియ యని భావము.]

అని చెప్పఁగా విని కైపుండు నోవైష్ణవా! నీనుడువుపద్యార్థంబు సమంజసంబు గాదు. హరిసేవ లేక ముక్తికిం జన ననువుపడ దని వచించెదవు; అందుకు సంతరణము లేక సముద్రమును దాటట కనువుపడదనుట నమర్థకంబుగాఁ జెల్పితివి. అది యుప పన్నంబు గాదు. నమర్థకం బుపపన్నంబు గానినాఁడు సమర్థి తంబు నుపపన్నంబు గాఁ జాలదు. వినుము.

క. తరుణేందుధరుని గొల్చుచు, నరుదుగ సేతువు రచించి యారాముఁడు దాఁ

దరణి యది లేక జలనిధి, దరియించినరీతి జనులు దాటుదు రుదధిన్.

అని చెప్పఁగా వైష్ణవులలో రామోపాసకుండు కైపునిం జూచి యోరీ మహాత్ముం డగురాముఁడు శివునిం గొలిచి యతనికరుణ వడసి సేతువుం గట్టి జలధిం దాఁటెను. అట్లే లోకులు సముద్రంబు దాటటయందు నీకునిదయం గొని దాటవచ్చు నని చెప్పితిని. ఇందు రాముఁడు శివునిం గొలిచె ననుట యసంభావితము. తన్మూలక ముగ నీనుడివినపద్యార్థంబు నసంభావితము. ఎ ట్లనిన?

ఉ. రామ యటంచుఁ జెప్పినఁ దిరంబుగ నీ భవసాగరంబు ను

ద్ధామరయంబునం జనులు దాటంగఁ జాలుదు రామహత్ముఁడున్

భూమిని నన్యనిం దనకుఁ బోడిమితో శరణంబు వేడుసే

యామరవైరి లోకముల కన్నిటికి న్విభుఁడౌ బెఱుంగలే.

శ్రీరామనామంబు నోటనుడివినమాత్రానన యీదరిలేని సంసారసాగరంబును దరించు నట్లగు; నట్టిమహాత్ముండు తా నన్యని శరణంబు వేడు ననుట గర్హితము. మఱియు నారాముఁడు ద్రిలోకనాథుం డైనలక్ష్మీవల్లభుండ గాఁడె!

క. కల వతనికి బహురూపము, లలరూపులలోన శీల మమరినవాఁడై

వెలసినరామునికంటెను, గలఁడే యధికుండు దధ్యగతి వివరింపన్.

అని చెప్పిన గృష్టోపాసకుండు లేచి యోరీ! నీనుడివినయన్తులలో శ్రీవిష్ణునవతారంబులందు శ్రీరామం డధికుం డని పల్కుట యాదరణీయంబు గాదు. ఏలయన?

కా. శ్రీరాధాముఖిగోపికాజనదృశాశ్రేణీచకోరాఖిని

స్ఫూరచ్ఛారదపూర్ణమాశళికిఁ గంఠప్రాణసంహారికిన్

శ్రీరాజన్నరళినినాదహతదుర్జిపన్ధురత్నావళుం

అని వచియింప నది విని రాధోపాసకుండు లేచి యో నేస్త్రకాండా నీనుడివిన శ్రీకృష్ణనిమాహాత్మ్యంబు సత్కంబు. శ్రీగోపికాజన నయనచాతకతూర్ణచంద్రుండు శ్రీకృష్ణుండ. అతడు నేయుపంశీనినాదంబు సకలపాపిపాపపుంజదళనచణంబు. ఆతండు పురాణపురుషుం డనుటయు నో'ర్వకొనం దగు. మఱి 'శ్రీరాధాముఖగోపికా' యని రాధను సాధారణగోపికాగణంబునం జేరిచి చెప్పుట యొప్పిదంబు గాదు. తదీయగౌరవం బెఱుంగక పల్కితివి. వినుము.

క. నందకిశోరుండు వనం, బండు గృహంబండు యమునయందును రాధా
సుందంపవద్దార్జున, మందంబుగఁ జేయకుండఁ జనుదిన మాసఁ.

అదియునుంగాక.

ఉ. ఆనళినాక్షి నీశ్వరిగ నాచర మొప్పు రచించి దాసుడై

తాను నట్టిచుచు జరణితామరసంబులఁ బూజనేసి యా

మానవతీలలామకృతమానితసత్కరుణాకటాక్షునం

తానముఁ దాను గైకొను ముదంబున మూర్ధము వంచి భక్తితోఁ.

మఱియు నాగోపాల బాలకుండు శ్రీరాధను దనపుట్టలతాళంబుగఁ గల్పించి యున్నవాడు. అట్టి యాదేవి ననన్యసామాన్య యని యెఱుంగక గోపకలలో నొక్కతె యని చెప్పితివి. ఇందుకు ని స్నేమనవచ్చును. అనినం గృష్ణోపాసకుడు నోయయ్యా! నీసేష్ఠినవచనంబు తద్భంబు. ఏ నా వేకవిశేషంబున నట్లు వల్కితి నంతియకాని యిశ్చరం బునం గాదు. వినుము.

గీ. దేవకిదేవినుతుఁ డైనదేవదేవు, ప్రాణనాయక రాధికారాజముఖయే

యిపుడు నాదేవితోఁ గృష్ణుడంపు మెఱయఁ, దాను గ్రీడించుచుండు బృందావనమున.

ఈకతంబునం గాడ శ్రీరాధాకృష్ణుల నొండొరులం బ్రత్యేకంబ యుపాసంకుం జనదని మహర్షులు నెప్పయున్నారు. ఎట్లనిన?

శ్లో. రాధాం వినా ధ్యాయతి యశ్చ కృష్ణం కృష్ణం వినా ధ్యాయతి యశ్చ రాధాం
ఇమా వృథాన ప్పుపపన్న మోహా వృథాజనీ ధర్మైరసానభిజ్ఞా.

అన్నట్లు రాధాదేవి వినాగా శ్రీకృష్ణుని ధ్యానించువాడును శ్రీకృష్ణునివినాగా రాధను ధ్యానించువాడును మోహనంప్రాప్తు లగుటండే తమ జన్మంబు నిర్భక్తంబుగా ధర్మైరసంబు నెఱుంగనివార లని చెప్పబడుదురు. ఇందుకుం గారణంబు వినుము.

గీ. కృష్ణుఁ డుండఁడు రాధికాకృష్ణుడే, బాసి రాధిక యుండదు పద్మనయనుఁ

బాసి యాయెర్చు రన్యోన్యభక్తిమాన, సవ్యరసభూరమగ్న మానఘలు దలఁప.

అని చెప్పగా విని రామోపాసకుండు నవ్వుచు నోరి! కృష్ణుని కంఠట శృంగార రసప్రాధాన్యంబునన మహత్వంబుం బ్రతిపాదించితివి విమండును. అనినం గృష్ణోపాసకుం డిట్లనియె.

ఓరి కృష్ణునికి మాత్రము గాదు. శ్రీరామచంద్రునికి సయితము శృంగారరస ప్రాధాన్యంబు గలిగే యున్నది. కృష్ణునిశృంగారమువలె నయోగంబుం గొన్నది గాక; రామచంద్రునిశృంగారము విప్రలభంబుం గొన్నది యని యిదియ భేదము.

అని చెప్పగా మహాకవి కాళిదాసుండు వారలవాగ్వాదంబు దన్నుం గాలయాప నచే మోసపుచ్చుం బ్రయత్నించుటయకాని యన్యంబు గాదని యెంచి యూవాదంబుడిసి పోదలంచి యిట్లనియె. ఓక్షైవ్యపులార! మీలానన వృథాకోలాహలం దే? చెప్పెదను వినుండు.

శ్లో. య ఏవ రామో హి స ఏవ కృష్ణః యఏవ కృష్ణోహి సఏవ రామః
అన్యోన్యభిన్నౌ సహి రామకృష్ణౌ సారాయణస్య వతరౌ య దేతౌ.

[టీ. యఏవ = ఎవ్వఁడు, రామః = రాముఁడో; సఏవ = వాఁడే, కృష్ణోహి = కృష్ణుఁడు. యఏవ=ఎవ్వఁడు, కృష్ణః=కృష్ణుఁడో, సఏవహి=వాఁడే, రామః=రాముఁడు. యల్=ఏకారణమునుబట్టి, ఏతౌ = నీరలు, సారాయణస్య = సారాయణునియొక్క, ఆవతరౌ=అవతారములా! ఆకారణమునుబట్టి; రామకృష్ణౌ=శ్రీరామకృష్ణులు, అన్యోన్య భిన్నౌ=భిండాదులతో భేదించినవారు, సహి=కారు.]

అని వచింపగాఁ గృష్ణోపాసకుండు సవినయముగ నిట్లనియె.

ఓమహాత్మా! రాముఁడే శ్రీకృష్ణుఁడు; శ్రీకృష్ణుఁడే శ్రీరాముఁడు; వీరిరువురు చారాయణునియవతారముల యని తమవల్క్రినయది ప్రామాణికంబు. వినను సారాయ జునియవతారము లగుటంజేసియె రామచంద్రునికిని శ్రీకృష్ణదేవునికిని సామ్యంబు గల్గె నేసియుం బూర్ణావతారమగుటంజేసి శ్రీకృష్ణదేవునికిఁ బ్రాధాన్యం బుండునదే! అతఁడు పూర్ణావతార మయినర్థము శూన్యమాణ మయియున్నను గ్రియావిశేషంబులచే నున్న తంబు నయ్యుడిసి, వినుము.

సీ. చక్ర గదా శంఖ శార్ఙ్గ నందకములు దాల్చి చతుర్భుజోదారుఁ డగుచు

బ్రహ్మదీనుడు లలిభక్షితో నులియింప నావిర్భవించె బీతాంబరుండు

బాలం డాయమున నుల్లోలవాఃపూర నల్పదకం బట్టుదా నుత్తరించె

గోదకకులరాజాశుంతు మహామాయ మధురకుం బంపె నమృదము మీఱ

గీ. పూతనాదిమహాకురపుంజ శుణించి, తల్లికిని లోక మంతయుం దనకడుపునఁ

జూపి ప్రాగల్భ్యమున గోపనుడలిపిండుం, గూడి క్రిడించె శిశువయ్యుంగురుకమునను.

చ. గిరి దనకేల నెత్తి హరికి స్థలగర్వముఁ బాపె నంత ను

ధ్వరజులఁ గంఠునిం దునిమెఁ దోడ్కొనివచ్చెఁ గృతాంతఘోరమం

దిరముననుండి బాలుర నుదీర్ణరయంబున నిద్రవోవు మా

ధరులను జేర్చి ద్వారవతి దుర్ధర మాతనమాయ వ్రేల్చిడిన్.

గీ. వేదక లిగురెత్తఁ బదునాఱువేలరాజ, కన్యకలతోడ భోగంబుఁ గాంచఁ దివిరి

యన్నియూర్తులు దాలిచె హరిజనదున, లందఱకునింట నొక్కొక్కఁ డగుచుదోఁప.

మఱియు నానర్వజగన్తయందు తనమొగంబులు గొన్ని మనోహరము లగుదంత ముకుళంబులును భూభంగలీళానిర్జితకార్డుకంబు లయిన చారులోచనంబులును గలిగి స్నేరమందరంబులై సౌమ్యంబులై తేజోవంతంబులై వెలుంగుచుండఁ గొన్ని వదనంబులు కరము వర్చులంబులయి కొలఁతులఁ గెంపు వెంపార నుగ్రంబులై యొప్పుననేకచక్షుర్వాలి కలతో దీపించుచు నలికరాళ దంష్ట్రాభయంకరంబులై తనరాధుచుండ మఱియుం గొన్ని త్యామసీతసీతరక్తంబులయి రక్తంబులు ద్రావుముఁ గాలానలజ్వాలామాలికలం గ్రమ్ము చుండ నాత్మీయంబగు విశ్వరూపంబును ధనంజయనికిం జూపె. అదియునుంగాకయా దేవుండు దైత్యస్వరూపులగు రాజులం జంపి భూభారం బవనయించి తనకులంబు నుప సంహరించుకొని తనతేజంబున నెల్లలోకంబులం గలయ వ్యాపించి దివంబున కరిగె. శ్రీరామప్రభృతులును శ్రీహర్యంకావతారంబుల. అయినను అవి యెల్లను శ్రీకృష్ణ దేవునితో సామ్యంబుఁ గాంచునే! అని వచియించి యూరకుండె. అంత రామోపాసకుం డిట్లనియె. కట్టా! శ్రీరామచంద్రునిమహిమం బెఱుంగనివాడవు; చెప్పెదను వినుము.

ఉ. పీతదుమాలధారి యయి పీవరబాహుచతుష్టయంబుతో

నాతకసూర్యతోటికలితాంశువిరాజదుదారతేజుడై

భూతలమందుఁ గోసలునిపుత్రికకుం గనుపడై నంత నా

భీతకురంగనేత్ర తనుఁ బ్రేమ నులంబ శిశుస్వరూపి యై.

గీ. పెరిగి బాలుఁ డయ్యఁ బెరలకుఁ దలఁపఁగా, రానితాటకాదిరాక్షసాళి

వధమొనర్చి మానివరుమఖి మఁటఁ గాచి, కిలను బాలుఁ జేసెఁ జేలవ మొప్పు.

అంత.

సీ. మల్లోకముల నుండుమొనగాండ్ర కేరికి నవిచాల్య మాపురహరునిచాప

మనలీల విఱిచి జనాపకుల్ దమలోన నచ్చెరు వందఁ గా నంత దైవ

కల యైనయొకకన్యఁ గామరూపను భూమిసుత నయోనిజను భానురశుభాంగి

సీతను బెండ్లాడి ఖ్యాతితో జగదేకమాన్యుడై క్షత్రియమండలికిని

గీ. గాళరాత్రి యనంగ ఘనతఁ గాంచినమహా, బలని బరశురాము భంగవఱిచి

దీప్తి వైష్ణవఁబుఁ దేజఁబుఁ గొనియెను, రాముఁ డభిషేకఁజూచుఁ దగఁచు.

- గీ. తండ్రివచనంబుఁ గావఁ గాఁ దలఁచి రాజ్య
మఖిలమును బాసి పత్నితో ననుజాతోడఁ
గానలకు నేఁగి జటియఁ వల్కులియు నగుచుఁ
గూర మయినట్టిరాక్షసకులముఁ ద్రుంచె.
- క. జనకజ యంతర్నిత యై, చన సురకార్యంబుతోటకుఁ జయ్యన మాయా
కనకాంగి నీత రావణుఁ, డసురక్కనుఁ డపహరించె నాసురవృత్తిన్.
- క. లీలావళగతి రఘుభూ, పాలుండు ప్రియాదియోగపరిపాటిఁ బ్రజా
పాళికిఁ గాన్నింపఁగఁ దన, శీలము పెంపొంద దుఃఖశిఖఁ దపియించెన్.
- గీ. అపుడు పురహరునవతార మైనహనుమ, దానుడై చేరి కోఁతులదళముఁ జేర్చ
దుస్తరం బగుజలనిధిఁ బ్రస్తరముల, వేగ బంధించె బ్రతిబంధవిరహితముగ.
- ఉ. దానవదేవతావిభు లుదారబలుల్ సెగలేనిలంక స్వ
ర్దానినిలోకబంధి మదమత్తనిశాచరకోటివాటికన్
బూనిక మీఱి వృక్షచరపుంగవపుంజముతోడఁ జొచ్చి న
న్యాసతబాహుశౌర్యరమ మానులు సిద్ధులు వేల్పు లెన్నఁగన్.
- గీ. లంకయం దుండి యెవ్వఁడు లలిని స్వర్గ
మందుఁ జరియించుమదహ స్తిహస్తముసల
మంటి లిగిచెడి నట్టిమహాబలాధ్యుఁ
గడపె నొకభల్లమునఁ గుంభకర్ణు ననురు.
- చ. బలి యయి యెవ్వఁ డీభువనపజ్జులఁ గాఁతీయపెట్టి దేవతా
కులములఁ గొట్టి డిట్టయయి కోరిక నాశివుఁ డుండునట్టియా
కులగిరి వే బెకల్చిన యకుంతిబాహుబలాధ్యు రావణున్
జలమున నొక్కకోలను పెసంబరిమార్చె సుర ల్నులంపఁగన్.
- క. ఆరావణుకమ్మని లం, కారాజ్యంబందు నిల్చి గ్రక్కున మాయా
కారను నీతను శిఖఁ జొరఁ, బారంజేసెడిసెపానఁ బడసెఁ దనసతిన్.
- గీ. కమలభవుఁడు రుద్రగణములు మునులను, సిద్ధసాధ్యగణము సేరి కొల్వఁ
బుష్పకంబు నెక్కి పురి కయోధ్యకు వచ్చి, రాజ్యమేలె దినకరప్రభుండు.
- క. లోకత్రయభారంబును, సాకేలేశ్వరుండు వాపి చనియె దివికి నా
సాకేతవాసిజంతువు, లాకులపాటేది వెంట నరుదేరంగాన్.

‘ఇయ్యది మారామమహీపాలచరిత్రంబు. మీశృష్టదేవునిచరిత్రంబు సంతంబునం
గరము పరితాపకర మది వినుము.

మ. హతులై బందుగు లంద టొక్క మొగిఁ బ్రాణాపాయముం జెందఁగా

భృతి బోయిల్ దనవత్తు లావనితలం దెట్లంబ కొంపోవఁగా

వితతంబై కలిరీతి వర్ష దివికి నే్వంచేసె నొక్కండ ని

శ్చిత మె ట్టారఘరాముకన్న ఘనుడా శ్రీకృష్ణదేవుం డగున్.

అని చెప్పిన విని వైష్ణవుండు వారలం గాంచి కట్టా! మీకు నితదనుక నీవ్యామోహంబు నివర్తింపకయ యున్నది. మీరలు విష్ణుసిద్ధాంతము విన్నవారలుగా రని తోచెడిని. ఏజెప్పెదను వినుండు.

* స్తో. లోకే గృహీతాకృతికస్య తస్య న వాస్తవః కోపి వికార ఆస్తే

పదం జన స్త్యేవ సమస్తకార్యే లీలావిలాసః పురుషోత్తమస్య

త్యాగోహి రాజ్యస్య వనే నివాసో దారాపహః రోంబుధిసేతుబంధః

రక్షోపధాదిశ్చ విలాసమాత్రం చకార భూమా వవతీర్య రానుః

ప్రకామఖేలా ప్రజసుందరీభి స్త్యాగోహి తాసాం జలధౌ నివాసః

భూభారనాశ స్వకులక్షయశ్చ దారాపసంగాదిచ కృష్ణలీలా.

* టీక. గృహీతాకృతికస్య=ఇచ్చాగృహీతమగుశరీరముగల, తస్య = ఆశునికీ లోకే=ప్రపంచమునందు, శోపెరికారః=ఏవికారమును, నవాస్తవః ఆస్తే=వాస్తవముగాని దైయున్నది. పురుషోత్తమస్య=శ్రీవిష్ణునికీ, (మీదటఁ జెప్పంబడునవి) సమస్తకార్యే = సర్వకార్యంబులందు, జనస్య=ప్రజకు, పదమివ=వ్యవసాయంబువోలె, లీలావిలాసః = క్రీడాధమగుచేష్టలు. జనులుప్రాద్దువోకలకై యేకార్యంబులందై నను బ్రవర్తించెదరుగదా! అట్లై యుత్తరమునఁజెప్పంబడుచేష్టలును విష్ణునిక్రీడాధమగుచేష్టలు. అందు, రాజ్యస్య = రాజ్యముయొక్క, త్యాగోహి=వరిత్యాగమును, వనే=వనంబునందు, నివాసః=వాసము సేయుటయు, దారాపహః=భార్యనితరుడవహరించుటయు, అంబుధిసేతుబంధః=నము ద్రమునకు సేతువుగట్టుటయు, రక్షోపధాదిశ్చ=రక్కసులంజంపుట మొదలగునవియు, విలాసమాత్రం=వేడుకకై చేయుటనుమాత్రమే. ఇవి; రామః=శ్రీరాముఁడు భూమా = భూమియందు. అవతీర్య=అవతరించి, చకార=చినరించెను. ప్రజసుందరీభిః=గొల్లపల్ల వాధరులతో, ప్రకామఖేలా=విశేషముగ విహారణమునల్పుటయు. తాసాం=వారల యొక్క, త్యాగః=వదలుటయు; జలధౌ=నముద్రమున, నివాసః=ద్వారపతియనుపట్టణము నిర్మించుకొని వసించుటయు; భూభారనాశః=భూమియొక్క భారమును నశింపఁ జేయుటయు, స్వకులక్షయశ్చ = తనకులమునశింపఁజేసికొనుటయు. దారాపసంగాదిచ= భార్యలుబోయలచేతంజిక్కువడుటయు నివిమొదలగునవి, కృష్ణలీలా=శ్రీకృష్ణునిలీలలు.

అనుప్రామాణికోక్తులంబట్టి యారసిచూడ భగవంతుం డగుఁజ్ఞుండు తనయిచ్చచే లీలార్థము లొకంబున ననేకవిధాకారంబులం దాలించి యవతరించుచుండువాఁడు. అతని కీచెప్పంబడినవికారంబు లేవియును లేవు. ఉండినట్లు తోచుచుండిన నవి వాస్తవంబులు గావు. లోకులకు సర్వకార్యంబులందు వ్యవసేతంబు వొందుపడు చందంబున నివి యెల్ల నాపురుషోత్తమునీలీలావిలాసంబు లయి యుండు. అందు రాజ్యపరిత్యాగంబును పనవాసం బును దారాపహరణంబును జలధిసేతుబంధనంబును రాక్షసవధయు ననునివిరాముండు భూమియొ దవతరించి కావించినలీలామాత్రములు. వ్రజమానినులతోఁ గడుననురాగం బునం గ్రీడలునల్పుటయు వారలు బరిత్యజించుటయు జలనిధియందు వసించుటయు భూభారంబు నశింపఁజేయుటయు స్వకులనాశంబును దారాపహరణంబు ననునివి శ్రీ కృష్ణునిలీలలు నై యొప్పుచున్నయవి. కాన నీకార్యంబులచేత భేదబుద్ధి గావించు జనదు. శ్రీరామభక్తుడును శ్రీకృష్ణభక్తుడును శ్రీనృసింహాద్భక్తుడును వీరల్లె వైష్ణవులనియె వైష్ణవకాస్త్రం బెఱింగినవారలు పలుకుదురు.

శ్లో. యో ద్వేష్టి రామం భజతే తు కృష్ణం యోద్వేష్టి కృష్ణభజతే తు రామం
ఇమా ఉభౌ వైష్ణవసర్గమార్గే బహిర్భుఖత్వేన నివేషతౌ స్తః.

అని ప్రామాణికోక్తి గలదు గాన శ్రీరామనియందు ద్వేషబుద్ధి నేయుచు శ్రీ కృష్ణుని భజియుచు వాఁడును; శ్రీకృష్ణునియందు ద్వేషబుద్ధి నేయుచు రాముని భజియుచు వాఁడు నీయిరువురు వైష్ణవసీద్ధాంతసూర్ధంబునందు బహిర్భుఖు లని చెప్పంబడినవార లగుదురు. కాన నెవ్వని కెవ్వని కేయంపబునందు; భక్తిభావం బుండు; నాయామానవుండు తానాయాయాపంబులను భక్తిభావంబుల భజియుచుచుండ నగుం గాని యితరాకృతుల యందు భేదబుద్ధి నేయం జనదు.

ఉ. కాన మహేశ్వరుండును, నికామసమాశ్రితభక్తిభావనా
ధ్యానమున న్విభేదమతితప్పరభావము లేక కృష్ణుని
గానకళాధురంధరునిఁ గార్తుకదిక్షితుఁ డైనరాముని
మానవసంహరూపుని రమాసఖునిన్ హయవక్త్రుఁ గొల్పిడిన్.

అనిన విని కైపుండు కరము కుపితుండై యోరినీవె శివుండు మహేశుండనివక్త్రుడవు. అతం డితరుని భజియుచువాఁ డనియు నుడువుచున్నాఁడవు. నీవచనంబులు పరస్పర విరుద్ధంబు లగుటంజేసి దూష్యంబుల.

శ్లో. ఈశో మహేశః పరమేశ్వరోవా, మహేశ్వరః కేవల మిశ్వరోవా
సమాఖ్యయా కః కథితో మహద్భి, శ్చివాదృతే వేదపురాణవిద్భిః

అని యుండుటంబట్టి యీశుండనియొడై మహేశుండనియొడైఁ బరమేశ్వరుండనియొడైమహేశ్వరుండనియొడైఁ గేవలమిశ్వరుండనియొడైఁ డనినమాఖ్యలతోమహర్షు

లగు వేదపురాణవిదులచేతఁ జెప్పఁబడువాఁడు శివునికంటె మఱి యెవ్వఁడు గలఁడు? అని చెప్పిన విని వైష్ణవుండు నవ్వుచు నిట్టనియె.

ఓరీ యీశ్వరుఁ డని పేరు గలగుటంబట్టియే యైశ్వర్యంబు గల్గునా? భగవంతుం డగువిష్ణునైశ్వర్యంబు వేదపురాణాదిసిద్ధంబు. అయ్యది నీకుం జెప్పెదను వినుము.

చ. సీరులకుఁబుట్టిని ల్లయినచేడియ భార్య చతుర్ముఖాండముల్
మరుసను సృష్టిసేయఁగలవాఁడు సుతుండు సమస్తదేవతా
వరనికురుంబముల్ సుభటవర్ణము స్తోతలం సర్వవేదముల్
పరమపదంబు వాన మలవంకజనేత్రుని కెన్న నెప్పుడున్.

ఇట్టిమహాసీయంనికిం గౌస్తుభభూషణునికిఁ గనకాంబరధారునికి లక్ష్మీస్వయంవర పతికి నీశ్వరుం డనునామంబున వ్యవహరింబులేమి యొక కొఱుంకయే? కపాలమాలికా ధారికి దిగంబరునికి నాదిభిక్షుకునికి నీశ్వరుం డన్నపే రుండినమాత్రానం బేమి గల్గునే? ఎఱుంగనిదియే యాశివునికిం గలయైశ్వర్యంబు?

మ. చితిభస్మం జనులేవనంబు జ్వలదస్థిప్రాయహరింబు లం

చితభూషల్ భుజగంబు లుత్కటపికాపీప్రాయభృత్యాళి యు

ద్ధతభేతాళమహాత్మకానమున భూతవ్రతసంయుక్తి సం

తతవాసంబును నీశ్వరత్వమునకుం దార్కాణయే యెన్నఁగన్.

గీ. ఈయమంగళరూపంబు చెపుడు గలిగి, యుండునాతఁడు మంగళ మొదవఁ జేయఁ గలఁడె యాతనిఁ గొల్పిన మనవికాచ, భావము లభించునే కాక పరము రాదు.

క. ఈరూపున సీసంపద, నీరమృక్రియల నుండునితనికిఁ గలిగెన్

చారుమహేశనమాఖ్యయ, నారయఁగ యథార్థ మగునె యది యాతనికిన్.

అని యివిధంబున నెల్లవారలకు విస్తయంబు గలంగ నుడివి వైష్ణవుం డుండిన మహా కోపరముతో వైపుం డిట్టనియె.

ఉ. ఆతఁ డనంతరూపుండు విహారరతుండు విచిత్రచేష్టుఁ డన్

ఖ్యాతిగలాఁడు గావున నొకవృత్తి కిందు స్వరూపహిని యే

రీతిని గాంచుఁ డిన్నయశరీయని కంద మదేల యావిభుం

డాతతచిత్రరూపముల నానఁ జెలంగుచుఁ గ్రీడ నల్పడిన్

గీ. చిత్రరూపాళిఁ దాల్చి విచిత్రగతుల, భక్తపరిపాలన మొనర్చుభవునితోడ

సముఁ డనం జెల్లునె హరి సారసాక్షుఁ, డాత్మనయనాబ్జమునఁ ఖూజ లాచరించె,

అనిన నది విని యయ్యెడనుండుకొందఱు వారలవాక్కులహంబు వారించి మహా కవం గాంచి యిట్టనిరి.

ఓమహాత్మా నీవు నమస్తవిద్యార్థవకర్త భారుడవు! నిన్ను గాంచిన నాభారతీజీవి ప్రగల్భ మగువురూపంబు దాల్చి సాక్షాత్కరించినట్లు దోచుచున్నది. నీ లేజోబిశీషంబున నీయనదృశసామర్థ్యం బనుమికం బయ్యె. ఈవైవైష్ణవులకు వివాదంబు సాంప్రతము సంప్రవృత్తం బయ్యున్నది. వైపుడు శివునికీ మహత్వంబు నుడివెడిసి. వైష్ణవుండు విష్ణునికీ జెప్పచున్నాడు. ఈయర్థంబున మీరు మాధ్వార్థ్యం బంగీకరించి మాకు గలసౌకయముల నివృత్తంబులు సేయుడు. అని యడుగఁగా సకలవిద్యానిధి యగుకాళిదాసుం డిట్లనియె.

మ. కలికాలంబు కరంబు తుచ్ఛతర మీకాయం ది దేహాత్మ మీ
యిల సుబత్తి యి డెంత బుద్ధి యిది తా నేపాటి దిట్టుండఁగా
బలవన్దోహమహత్వ మెట్టిదియై కోపసూచిత్తో మానవా
సఖి సర్వంబు నఖర్వగర్వకలనావార్యంబు గాఁ బొల్పెడికొ.

ఎవ్వర లైనఁ బరస్పరకోపంబుఁ బరిత్యజించి గర్వపర్వతంబుల భేదించి పర్యాలోచన మొనర్చిరేని యిట్టివాదంబులు ప్రవృత్తంబులు గావు. కలిబలంబునం బలుఘోరం బయి యొప్పునీకలియుగంబునం గొన్నికాస్త్రంబు లభ్యసించి పాపండప్రాయులై యొప్పు పండితంబుల్యుచే విమోహితులై వైష్ణవులు శివుని వైపులు విష్ణుని నిందించుకొనుచు భక్తివిశేషాభిమాను లయి ముక్తిం గోరుచుండెదరు. వస్తుగతి యెట్టిదనిన! నేను పురాణంబుల వేదంబుల దదంగంబుల కాస్త్రంబులఁ గలయ నవలొకించినవాడను. ఎయ్యెడనైన శివవిష్ణుభేదంబు గనప్పట్టిదని గాదు. ఇయ్యెడ నుండుపండితమండలి నడిగెద. ఎచ్చట నేని శ్రుతియందొండె స్మృతియందొండె కాస్త్రపురాణములనొండె శివవిష్ణుభేదంబు సూపట్టెడినే? యని వారల నడిగి వారలు గనప్పట్ట దని ప్రత్యుత్తర మొనఁగ మహాకవి మఱియు నిట్లనియె.

* శ్లో. శివస్య విష్ణోః పర ముక్తిరేషా పురాతనీ శ్రూయత ఏవ సర్వైః
య కావయో ర్భేదధియం కరోతి నర గ్నఘోరం నరకం ప్రయాతి.

అన్నట్లు లాశివకేశవు లిరువురును దమవిషయంబున నెవ్వరు భేదబుద్ధిఁ జేయుదురో; వారు ఘోరమగు నరకంబునకుం బనియెద రని. చెప్పియుండుపురాతనోక్తి యెల్ల వారు వినియుండునదేకదా! యని నుడివి మఱియు నిట్లనియె.

* శివస్య=శివునియొక్కయు, విష్ణోః=విష్ణునియొక్కయు, పరముక్తిః = ఉత్తమ పవనముగ, ఏషా=ఇది, సర్వైః=అందఱుచే, శ్రూయత=వినిపించుచు నేయున్నయది. యశ్చ=ఎవ్వఁడు, ఆవయోః=శివకేశవులయగుమాకు, భేదధియం = భేదబుద్ధిని, కరోతి = చేసెడినో! సఃజనః = అజనుఁడు, ఘోరంనరకం = ఘోరమగునరకమును, ప్రయాతి = తొందుచున్నాడు.

గీ. కాన భేదబుద్ధి గలుగనియక భక్తుఁ, డాదరమున హరిని హరుని నొందెఁ

గొలువవలయు హృదయకుహరంబునందుఁబ్ర, సాద మొంది భక్తి సలుపుకొనుచు.

గీ. భుక్తిముక్తులు దానిచేఁ బొడముచుండు, భక్తి శివునందు పాచ్చిన భవుని నదియ
నిష్ఠునందు నెనంగిన విష్ణుఁ గొలువఁ, బూనుకొన నగు సాధకపురుషుఁ డెలమి.

క. హరి గొలుచుచుండు హరునికొ, హరుఁడును దాఁగొలుచుచుండు హరినిం దను కొం
డొరులకు భేదము లే దని, తిరముగ నెఱింగింప వారతిప్రీతిమొయిక్.

అని నుడివిన నెల్లవారును సాధువాదంబులం బ్రస్తుతించిరి. మహాకవియు వారలచే
సత్కృతుండై యేఁబడిరెండవ కక్ష్యాంతరంబుం గడచి యేఁబడిమూడవమాజారంబునం
బ్రవేశించి యయ్యెడ.

క. భృతయజ్ఞ దీక్షులై నం, తతస్తుప్రతకలకపూర్ణ కలితాదరుడై
సతశివ్యతలికిఁ గర్పము, గతిఁ చెల్పుచున్నవారిఁ గనియె న్నోలక.

ఇట్లు గని యామిమాంసాకాస్తదక్షులసమిపంబున కేగి తత్సమాహూతుండై
నృకృష్ణవాదినహేతు లయినయాపండితులనడుమ నుండునొకదారుమయాసనంబునం
గూరుచుండి మహాకవి యిట్లనియె.

* శ్లో. యేనాభవ చ్చతమభో ధిపతి స్సురాణాం
యేనాభ్యయం చినకరోఽధిపతి ర్గ్రహణాం,
రాజాథ భూమివలయేఽధిపతి ర్నరాణాం
తస్మిన్ పున ర్భవతు కర్తృణి తే ప్రయత్నః.

అని చెప్పఁగా నచ్చటివారలు కవి వచియించినశ్లోకంబునందు సర్వంబునకుం
గర్వంబ ప్రధానం బని యుక్తమగుటంబట్టి యాతని సతినచూడరంబునం గారవింప వారల

* టీ. యేన=నికర్తముచేత, శతమభి=నూఱుశ్వమేధములురచించిన యీద్రుండు,
సురాణాం=దేవతలకు, అధిపతి=అధికారిగ, అభవత్=అయ్యెనో? యేనాసి = దేనిచేత,
అయంచినకరః=ఈనూర్కుండు, గ్రహణాం=చంద్రుఁడగుభగవంతు క్రశనులకు, అధిపతిః=
అధికారిగ, అభవత్ = అయ్యెనో? అధ=మఱియు నేకర్తముచేత, రాజాసి = రాజున,
భూమివలయే=భూమండలమునందు, నరాణాం=జనులకు, అధిపతిః=అధికారిగ-అయ్యెనో?
అస్మిన్=ఇట్టిదియగు, కర్తృణి=కర్తమునందు, తే = నీకు, అనఁగా మికందఱుకుననుట.
ప్రయత్నః=ప్రయత్నము, భవతు=అగుం గాత. శతమభిప్రములు లాయాయధికార
ములకు వచ్చుట తత్కృత పుణ్యకర్తృఫలము గాన నట్టిపుణ్యకర్తంబు రచియింప నెల్ల
వారును బ్రయత్నపడుచుండనగు నని భావము.

వీడుకొని మహాకవి యామిమాంసకులు వెనువెంట జనుడేర నాహజారంబుఁ గడచి
యెఱచినాల్గవహజారంబునం బ్రవేశించి యయ్యెడ.

ఉ. సంస్కృతిఘోరవారినిధిసం స్తరణం బొనరించి వేగ వి

సంసితభోగరాగులయి సర్వజనంబులఁ గావ నాశ్రమో

త్తంసముఁ బూని తుండీకయ్య దండము దాల్చి కపాయచేలులై

కంసరిపు న్నశించుజీతకాముల వేదశిరోవిచారులన్.

కొందఱు; సాక్షాత్కరించిన బ్రహ్మవిద్యావివర్తంబులం బోలినవారి; సన్యాసివేష
ధారులం జూచి యాశ్రమోదితధర్మంబు సలుపుట తగవని యవ్వారల కంజం యొన
రించి మించినయనురాగంబున నాదేశికవతంసంబులు నిర్దేశించినస్థలంబున నొకయెడం
బ్రుసీయం దధివసించి వారలం గాంచి యిట్లనియె.

* ట్టి. యస్తిక్ త్రైలోక్య మేత స్వహాసి దినపతే ర్వాసిత ద్ధానమానం

త్వం చాహం చా య మిత్థం వ్యవహరతి యదజ్ఞానత స్సర్వవివ

విజ్ఞానానందరూపం విమల మవిదితం సర్వగా మ్యద్వితీయం

నిత్యం చాపేత్య మాయాం కలయతు సహసా తద్భవాక్ స్వస్వరూపమ్.

* ట్టి. యస్తిక్=ని బ్రహ్మమునందు, ఏత త్రైలోక్యం=ఈముఠ్లోకములును, దినప
తే ర్త్వహాసి=సూర్యునికిరణజాలరూపమగు మరుమరీచికలయందు, వారివల్ = నీరువోలే.
ధానమానం=తోచుచున్నదియో; సర్వవివ=ఎల్లజనులును, యదజ్ఞానతః = ని బ్రహ్మము
నెఱుంగకయుండుటచేత, త్వంచ=నీవనియు, అహంచ=నేననియు, అయంచ=నీడనియు
ఇత్థం=ఇవ్విధముగ, వ్యవహరతి = వ్యవహరించెదరో; విజ్ఞానానందరూపం = విజ్ఞానము
యందై నూనందమయందై, సర్వగామి=అంకటచుండునదియు, అద్వితీయం=తనకం
టె భిన్నములేనిదియై, నిత్యంచ=నిత్యమై, విమలం=దోషవిరహితమై, అవిదితం=ఎఱుక
వడనిదై, స్వస్వరూపం=ఆత్మస్వరూపమై యొప్పు, తత్ = ఆ బ్రహ్మమును, భవాక్ =
నీవు, మాయాం=మాయను, అపేత్య=విడిచి, సహసా=వేగముగ, కలయతు = శిపాసీం
తువుగాత.

మరుమరీచకలయి చూపట్టుచు ధ్యాన్ముకాలపుసూర్యునికిరణములయందు నీరు
గనంబడుచున్నది. అదిభాగితి. అట్లే బ్రహ్మమునం దీజగంబు మిథ్యాభూతందై తోచుచు
న్నది. అదియు; నీవు, నేను, వాడనువ్యవహరము నావరమాత్మ తానని యెఱిగిననశిం
చును. అట్టి యెఱుకలేమిఁజేసియే యిట్టి వ్యవహరము గానంబడుచున్నదనియు, ఆ
బ్రహ్మము విజ్ఞానానందాదిరూపమయి యంతటనిండియుండి యాత్మాకారందై యొప్పు
ననియు వేదాంతులయభిప్రాయము.

అని యుభయసింహులగా విని యచ్చోటనుండుపరాజకులు కవివచించినట్లొకంబునకుం గరంబలరుచు బ్రహ్మం బొక్కటియ సత్యం బనియు దానియందు దీక్షగంబునుచుమరీచి కలయందు జలంబులుపోలె దోచుచుండుఁ గాన మిథ్యాత్వకం బనియ విజ్ఞానానంద రూపంబును సర్వగామియు నద్వితీయంబునగు నాబ్రహ్మంబు నెఱుంగమి నీవు నేను నన వ్యవహారంబు గలిగియున్నదనియు మాయ యనునది యిట్లు సేయుచుండుంగాన నదినిః క్రించెనేని స్వస్వరూపజ్ఞానంబు సంభవించు ననియునిట్టియర్థం బుపనిషత్సంతతిప్రతిపాద్య మగుటబట్టి తదుపన్యాసంబున నీకవి మహనీయుండుగా నుండు నని యతనివివేకంబును గొనియాడి యథార్థంబుగ నత్కరించి సంస్తుతింప నయ్యెడకుఁ దరుణుండు,

గీ. ఘోరమయూరవాలకలితకరాబ్జుండై, యిలను దుడిచి యడుగు లిడుచు హింస
కంతరంగమందు నలిగితిఁ జెందుచుఁ, వచ్చె బాధుఁ డొకఁ డవార్తగలిసి.

ఇట్లు ననుబెంది యాతండు “అహింసాపరమోధర్మః” అని చెప్పెనుః గవిగడకుం బోయిన నాతనిం గాంచి మీమాంసకులు ఓరీ! హింస సేయకయుండుటయ పరమధర్మంబనియెదవు. అట్లు నుడువం జనదు,

శ్లో. వేదప్రణిహితో ధర్మో హ్యధర్మ స్తద్విపర్యయః

వేదో నారాయణ స్సాక్షాత్స్వయంభూ రితిచ శ్రుతిః.

అని ప్రామాణికవచనం బుండుటంజేసి వేదబోధితమగునది ధర్మమనియు దాని! విపర్యయ మగునది యధర్మ మనియుం చెప్పనగు ననిన వారలం గాంచి యాబాధ్యుండ నన్ని హేళన మొనరించుచు నిట్టనియె.

శ్లో. దేవా నర్పయ సంచయ ప్రతిదినం పుణ్యాని జన్మాంతరే

భోగాయ ప్రయతో మహాక్రతువిధౌ స్వర్గాయ హింసాం కురు.

* డీ. దేవాక్ = దేవతలను, అర్పయ=పూజింపుము. ప్రతిదినం = అనుదినము పుణ్యాని=పుణ్యములను, జన్మాంతరే=మఱుసటిజన్మంబునందు, భోగాయ=నుఖానుభవము నకు, ప్రయతః=ప్రయత్నించినవాడవై, సంచయ=సంపాదింపుము. స్వర్గాయ=స్వర్గము నకు, క్రతువిధౌ=యోగమునందు, హింసాం=హింసను, కురు=చేయుము! ఇళ్లం=ఇన్విధముగ, వంచకవంచనోత్పథగతా=వంచకులుసేయువంచనలచేత దుష్టమార్గమునందుంట్రింపియుండు, త్వడీయా=నీయొక్క, బుద్ధిః=మతి, అచిరాత్ = వేగముగ, అప్రత్యక్ష పదార్థసార్థరహితం=కంటికింగానరాని వస్తువులగుంపులులేనట్టి, పంథానం=మార్గమును ఆరోహతు = ఆరోహించుంగాత. అప్రత్యక్షవస్తువులులేని మార్గమనఁగాఁ బ్రత్యక్షపే ప్రమాణము అను బాధ్యమార్గము ననిభావము.

ఇత్థం వంచక వంచనోత్పథగతా బుద్ధి స్వదీయా చిరా
దప్రత్యక్షపదార్థసార్థహితం మథాన మారోహతు.

అని,, లోకమునం గొందఱు వంచకులు తా మితరులకు మీరు దేవతలం బూజిం
పుడు; పుణ్యంబు సంపాదించువుడు; జన్మాంతరమున నుభయ బనుభవించు గోరి ప్రతాదులను
ప్రింపుడు; స్వర్గమునకుఁగా మహాయజ్ఞంబు లొనరించుచు నందుఁ బశువులను జంపు
డంచు నివ్వధమునం జెప్పదురు. వారలు నుడువు దుష్పథంబునందు నీబుద్ధి ప్రవేశించు
జనదు. ఆమార్గ మప్రత్యక్షపదార్థసార్థము గలది గాని ప్రత్యక్షవస్తువులం జెప్పనది కాదు.
అని యిట్టియర్థంబు లుపన్యసించునాబొద్దండు నుడివినజ్ఞోకంబు విని సామాజిక లెట్ల
వారు నపహాసంబు సేయుచుఁ గట్టా! యీపాపుండు, దురాత్ముడు ఎచ్చోటనుండు
వాడో; ఎయ్యిడనుండిచను జెంచెనొక్కో! అని ప్రకటముగనాడుకొనిరి. అదివిని యూ
నాస్తికుం డిట్లనియె; ఆ! ఏను పాపుండనే! కానిండు! మీరలు నిరర్థకంబుగఁ బశువులం
జంపువారలు కరము పుణ్యశీలురరు. అనిన మీమాంసకుండు మహాశోకంబుతో,

హ్లో. స్వర్గ్యా గతిః క్రతుహతస్య హోశ్చ తస్య

తృప్యంతి దైవతగణాః పరివారవర్తైః

స్వస్యాపి వాంఛితఫలాని భవంతి నూనం

పాపాయ కిం భవతి త ద్విధిజాతహింసా.

అని,, ఓరీ నిరర్థకంబుగఁ బశువులను జంపెద మని యనియెదవు. క్రతువునందుం
జంపంబడినవతువునకు స్వర్గగతి సంభించుచున్నది. ఆపశువీలనము సేసి యాగంబొనరిం
చుటవలన దేవతాగణంబులు తదీయపరివారకులంబులతోఁ దృప్తి బడసెనరు. అది రచి
యించినయజమానుం డగుతనకును వాంఛితఫలంబులు సిద్ధించు. వేదచోదిత నుగుటంజేసి
యాగమునం జేయఁబడినహింసవలన; నిట్టిసస్థులముగలిగించుదానివలనఁ బాపంబు సంభవించు
చునా! యనునర్థంబు వెల్లడి యగునట్లు నుడివిన నాస్తికుండు.

* టీ. క్రతుహతస్య=యాగమునందుంజంపంబడినదగు, హోశ్చ=పశువునకును
తస్య=అయజ్ఞము సేయుయజమానునికిని, స్వర్గ్యాగతిః=స్వర్గప్రాప్తి, గలదు. తస్య=వాని
యందు, దైవతగణాః = దేవతలసమూహంబులు, పరివారవర్తైః = పరిజనములగుంపులతో,
తృప్యంతి=తృప్తిజెందుచున్నవి. స్వస్యాపి=తనకును, అనఁగా యజమానునికిని, వాంఛిత,
ఫలాని=శోరంబడినవియగు ఫలములు, భవంతి=కలుగుచున్నవి. నూనం=నిజము తత్ =
అట్లుగుటంజేసి, విధిజాతహింసా=వేదములందు విధించుటవలంబు వృష్టమగుహింస, పా
పాయ=పాపమునకు, భవతి=అగునా!

1 ణ్ణో. స్వర్గః కుత్రచ కుత్రచైవతకులం కుత్రైఽథ జన్మాంతరం,,

అని,, స్వర్గ మనునది యెక్కడనున్నది! ఆస్వర్గఫలప్రదాతలని నీసెప్పెడుదేవత లెక్కడివారు? జన్మాంతరంబున భోగం బనుభవించుం బుణ్యంబునీయుమనియెదరే! ఆజన్మాం తర మనునది లేనేలేదు. అనునర్థంబు విస్ఫువ్వు బగునట్లు వచింప మీమాంసకుండు వాని గాంచి,

ణ్ణో. ఆహో వేదపురాణమధ్యవిలసద్వస్తూని కిం నిందసి,,

అని,, యోరీ! కట్టా! వేదములయందును బురాణములయందును బ్రతిపాదిం పంబడినవస్తువులను నిందించెదవా? వానియందు స్వర్గ మున్నదనియు దేవతలు తృప్తులై స్వర్గఫలం బిత్తు రనియు మఱుజన్తుంబు గలదనియుఁ జెప్పఁబడియుండలేదా? అను నర్థంబు విశదపడునట్లు నుడువఁగా నని విని వెండియు నాస్తికుండు,

ణ్ణో. ప్రామాణ్యం కిము యాంతి పంచకకృతా వేదాః పురాణాదయో,

యేచా తీంద్రియగర్వవస్తుకథయా పంచంతి సర్వం జగత్.

అని,, ఓరీ! ఆవేదములను బురాణాదులను లోకమును పంచించి పంచకులు రచిం చినవి; అట్టివి ప్రమాణంబు లగునా? ఆవేదపురాణాదులయందుం బ్రతిపాదించుం బడువస్తువు లెల్ల నతీంద్రియంబు లయి యున్నవి. అట్టివస్తువులను జెప్పుచు సమస్తలోక ములను పంచించెదరు. అనునర్థంబు గన్పడ వచ్చియుంచిన వెండియు మీమాంసకుండు,

2 వాక్యం. కథ మహో విచైవ కర్త సుఖదుఃఖాదిభోగీ పురుషః,,

అని, ఆహా! అతీంద్రియమగు కర్తము లేదంటివేని యది లేక పురుషుండు సుఖదుః

1 టీ. స్వర్గః=స్వర్గమనునది, కుత్ర=ఎక్కడనున్నది? చైవతకులం=దేవతలసమూ హము, కుత్రచ = ఎక్కడనున్నది? అథ=మఱియు, జన్మాంతరం = మఱుజన్త మనునది, కుత్ర=ఎక్కడిది? ఆహో=కట్టా! వేదపురాణమధ్యవిలసద్వస్తూని=వేదములయు పురాణ ములయు నడుమఁబ్రతిపాదితంబులైయుండు వస్తువులను, కిం నిందసి=నిందించెదవే! యేచ=ఏవి, అతీంద్రియగర్వవస్తుకథయా=ఇంద్రియములకగోచరములగు సమస్తవస్తువు లనే నడుపుటంబట్టి, సర్వంజగత్=సమస్తలోకంబును, పంచంతి=పంచించెడినో; అట్టి- వేదాః=వేదంబులను, పురాణాదయః=పురాణాదులను, ప్రామాణ్యం=ప్రమాణత్వమును యాంతికిము=చెందెడినే! చెందవనుట.

2 టీ. ఆహో=ఓరా! విచైవకర్త = కర్తములేకయ, పురుషః = పురుషుండు, కథం=ఎట్లు, సుఖదుఃఖాదిభోగీ=సుఖముదుఃఖము మొదలగువానిని ననుభవించువాడుగా; నగుట? కథం=ఎట్లు?

ఖాదుల ననుభవించుటయెట్లు? పురుషుడొసరించినశుక్రదుష్కృతంబులకునతీంద్రియంబగునదృష్టంబొకటి కలిగి యది శుక్రతమూరచించినవానికి నుఖానుభవమును, దుష్కృతమూరచించినవానికి దుఃఖానుభవము నిచ్చుచుండును. అట్టి యదృష్టంబొకటి గలదని యొప్పుకొననిచో జీవుల కందఱకు నొకవిధమగు భోగంబు గలుగుచుండవలదా? యనునాపత్తి నంభవించును. అట్లు గాక జీవుల కందఱకును భోగంబు భిన్నంబై యుండుటదృష్టంబు. జీవులు పెక్కుండు పెక్కు తెలుగులఁ గర్మంబురచియుండుటంజేసి కారణభేదంబునం గార్యభేదంబు గా నుండుభోగభేదంబును గల్గు ననుట యనుభవంబునకుం దగును. అనునర్థంబులు దొఁచునట్లు వలియుండు నాస్తిసండు,

* వాక్యం. అహోతుత్ర కర్త? కేన దృష్టం? కదావా కేనవా ఉపాస్థితం? జన్మాంతరే కృత మితిచేత్! తదేవ నాస్తి: ప్రమాణాభావాత్. శుభదుఃఖాదికం పునః ప్రవాహధర్మతయా శరీరిణా మనియతమ్. వస్తుతో జగ దేత దనత్. ఇతి సర్వ మిదం భ్రమవేవ.

అని, కర్తమెక్కడిది? ఎవఁడు గాంచె? ఏవాఁ డెవ్వఁడు సముపాస్థితం? జన్మాంతరమునందుఁ జేయఁబడియున్నదని యంటివేని! అట్టిజన్మాంతరంబునదియే లేదు. అది కలదనుటకుం బ్రమాణంబు జూపట్టదు. శుభదుఃఖాదికంబులన్ననో ప్రవాహధర్మంబు లగుటంజేసి దేవాధారులకు నియతంబులు గావు. వాస్తవాకారమున నీజగంబునత్యంబు. అంతయు నిది భ్రమమే! అనునీయగంబులు గలవచనంబులు వక్కాణింప మీమాంసకుండు; విని జీవునికి జన్మాంతరంబు గల దనుటకుఁ బ్రమాణంబు లేక; శుభదుఃఖాదికంబులు ప్రవాహధర్మంబులు గా వనుటకు యంత్రలేక; జగం బనత్యంబు గా దనుటకుఁ గారణంబు దెల్ప

* టి. అహో=ఔరా! కర్తకుర్త=కర్తమెక్కడిది? కేనదృష్టం=ఎవ్వనిచేఁ జూడఁబడెను? కేనవాఉపాస్థితం=ఎవ్వనిచే సరిపాదించఁబడియెను? జన్మాంతరేకృతమితిచేత్=జన్మాంతరమునందుఁ జేయఁబడినది యందు వేమొ! ప్రమాణాభావాత్=ప్రమాణము లేకపోవుటంబట్టి, తదేవనాస్తి=అజన్మాంతరమునదియేలేదు. శుభదుఃఖాదికం పునః=శుభముదుఃఖము మొదలగునవియన్ననో! ప్రవాహధర్మతయా=ప్రవాహధర్మములగుటంజేసి. ప్రవాహధర్మమనఁగా “పూర్వపూర్వరూపనాశేనఽపి జ్వరోత్తరస్యతత్సమానరూపత్వం” అనియుండునట్లు తొలుతటి తొలుతటి స్వరూపమునశించుగా మీఁదమీఁదఁ గలుగుచుండు దానికిఁ బూర్వపుదానితో సమానమగురూపముగలిగియుండుట. శరీరిణాం=జీవులకు, అనియతం=నియతములుగావు. వస్తుతః=వాస్తవాకారమున, ఏతత్=ఈ, జగత్=జగము, అనత్=మిథ్య. ఇతి సర్వమిదం భ్రమవేవ=అను నిదియంతయుభ్రమంబు.

లేక; స్వర్గ మొకటి గలదనుట భీమం జని నుడివినవచనంబునకుం బ్రతి వల్కలంబాలక పరాభూతుండై మిణకరించుచు నూరకుండెను.

అంత వేదాంతి నా స్తికునిం గాంచి యిట్టనియె.

1 వాక్యం. అహో జగ దేత న్నవైవేతి సత్య ముక్తం శ్రీమద్భిః. కింతు ఏకం బ్రహ్మ సత్యభూత మాస్తే. యస్మి న్నేత ని థ్యాభూత మపి సత్యతయా ప్రతిభాసి,

అని, అహో మీర లీజగం బసత్యం జని చెప్పినమాట సత్యంబు, అయినను సత్య భూతమగు బ్రహ్మంబొక్కటి యున్నది. మిథ్యాభూతమగు నీజగం బా బ్రహ్మమునంద సత్యంబుగఁ దోచెడిని. అని పల్కిన నా స్తికుడు;

2 వాక్యం. సాధుసాధు! కించిత్తప్తప్రవిష్టాసి. పరంతుకీదృక్తద్బ్రహ్మభవతామ్.

అని, సరే సరే! ఓరీ యొకించుక మన్తతంబునం బ్ర వేశించినవాడవె. జగం బసత్యం బనుట మనయిరువురకుం దుల్యంబ. అదిగాక బ్రహ్మ మొండు గలదంటివి. మీర లా బ్రహ్మం బెట్టిదందురు? అనిన వేదాంతి యిట్టనియె.

3 శ్లో॥ క్రియాహీన మనాకారం నిర్గుణం పరమం మహాః,

తత్ బ్రహ్మ పరమానంద మవాఙ్మానసగోచరమ్.

అని,, క్రియా తరాన్యము; ఆకారరహితము; గుణములులేనిది; తనకంటెం బరము లేనిది; లేజన్మరూపమయియుండునది యా బ్రహ్మము. అది యపగిమితానందమయమై వాఙ్మానంబులకు విషయంబుగాక యుండు. అనునర్థం బగునట్లు వేదాంతి నెప్పిన నా బోధుండు వెండియు నిట్టనియె.

1 టీ. అహో=బహా! జగదేతత్=ఈజగము. న్నవైవ=మిథ్యయే, ఇతి=ఇట్లుని, సత్యం = వాస్తవము, శ్రీమద్భిః=మీచేత, ఉక్తం=చెప్పబడినది. కింతు=కాని, ఏకం= ఒకటి, బ్రహ్మ=బ్రహ్మమనునది, సత్యభూతం = సత్యముగ, ఆస్తే=ఉన్నది. యస్మిన్=ఏ బ్రహ్మమునందు, మిథ్యాభూతమసి=అసత్యమయ్యను, ఏతత్=ఈప్రపంచము, సత్యతయా =సత్యముగ, ప్రతిభాసి=తోచుచున్నదియో! అట్టి బ్రహ్మమనునది యొకటి సత్యముగ నున్నదని పూర్వముతోనన్వయము.

2 టీ. సాధుసాధు=మేలుమేలు! కించిత్ మన్త తప్రవిష్టాసి=ఒకించుక నామతంబు నం బ్రవేశించినవాడవయితివి. పరంతు=అయినను, భవతాం=మీయొక్క, బ్రహ్మ=బ్రహ్మ మగు, తత్=అది, కీదృక్=ఎట్టిది?

3 టీ. తత్ బ్రహ్మ=ఆబ్రహ్మము, క్రియాహీనం=క్రియలులేనిది. అనాకారం=ఆకారములేనిది. నిర్గుణం=గుణములులేనిది. పరమం=తనకంటెఁబై దిలేనట్టిది. మహాః=లేజన్మరూపము. పరమానందం=పరమానందమయము, అవాఙ్మానసగోచరం=వాక్కునకును, మానసంబునకును విషయముగానిది.

1 ఖో. జగన్మయైవేతి భవన్తతం చేత్ కిం కథ్యతే బ్రహ్మ నిరర్థకం తత్,
ఆకారశూన్యేన గతక్రియేణ కర్తవ్య మేతేన కిమస్తి లోకే.

అని,,జగం బసత్వం బని సీమతంబయైన సీమిక నేమియుం జెప్ప నొప్పదు. ఆ బ్రహ్మ ముండియు నిరర్థకంబ. ఆసత్వమగు సీజగమునకుం గావలసినదియు నసత్వమే. కాన సీజగంబునకుం గావలసినది యేమియు లేదు. సీనుడివిన బ్రహ్మం బాకారశూన్యం బును క్రియా విరహితము నయినదగుటంజేసి యది యేమియుం జేయ వలంతి గాదు. మిథ్యాభూతమగు లోకమునకుం గావలసినదేమియులేదు గానను, బ్రహ్మ మనునదియేమియుం జేయ వలంతిగాదు గానను, ఆ బ్రహ్మ ముండుటకుం బ్రయోజనంబు నూపట్టదు. అనునర్థంబు గన్పట్టినట్లు చెప్పఁగా విని వేదాంతియుం దనమనంబున నా బ్రహ్మమునుగుఱించి వేదము ప్రమాణ మని చెప్పించును. అది నాస్తికుఁడొప్పుకొనఁడు; ఏమి నేయుండును; అని విచారింతుచు నేమియుం జెప్పలేక మిణకరింతుచు నూరకుండఁగా నచ్చోటిసభాసదు లెల్ల వారును నాస్తికునిచే వేదాంతి భరాభూతుం డగుట యెఱింగి నవ్వుకొనుచు మహాకివి మొగంబుం గాంచిరి.

కాళిదాసుండును వారలయభిప్రాయం బెఱింగి తనమనంబున నిట్లు తలంపె. ఈ నాస్తికుండు కరము సమర్థుండుగాని యలంతిగాఁడు. లీలమెయి సీమిమాంసకుని వేదాంతిని సముచితయుక్తిచే బరాభూతులం గావించె. వీనిం బరాభూతుం జేయ సీసభాసదులం వేడుచున్నారు. వీని నవమానితుం జేసి జగత్కారణవస్తు వున్నదని నిర్ధారణ కేయక యాహజారంబు దాఁటి పో ననువువడ దని తోచుచున్నది. ఈబొద్ధునికి నైయాయిక మతావలంబనమున వైశంబ సమాధానము నెప్పనగును. మఱియొంటం గాలహరణం బగును; అని యిట్లు నిర్ణయించుకొని తనయెదుట నుండునాస్తికుని గాంచి,

2 వాక్యం. కథ మహో కింబ్రూతే భివాన్ స్వమత మపరిష్కర్మన్నేవ

1 టీక. జగత్ = ప్రపంచము, మృత్యువేతి = మిథ్యయెయని, భవన్తతం చేత్ = మిమతమగునేని, కింకథ్యతే = చెప్పవలసినదేమి? ఆకారశూన్యేన = ఆకారములేనట్టిదియు, గతక్రియేణ = చేప్టలులేనిదియనగు, ఏతేన = ఈ బ్రహ్మముచేత, లోకే = లోకమునందు, కర్తవ్యం = చేయఁదగినది, కిమస్తి = ఏమున్నది.

2 టీక. కథమహో = ఏమియొక్కర్థము! స్వమతం = స్వకీయమగు మతమును, అపరిష్కర్మన్నేవ = పరిష్కరించుకొనకయ, భివాన్ = నిపు, కింబ్రూతే = ఏమిచెప్పెదవు? నిజోక్తిదోషాన్ = తనమాటలయందుం గల దోషములను, అభాలయన్నేవ = పోగొట్టుకొనకయ, అన్యోక్తిం = పరులవచనములను, ఉక్త్యా = మాటలచే, తరికితరోషి = తొట్టువడఁజేసెదవు, అయం = మీఁడు, అనుందరాక్షసి = అందములుగాని కన్నులుగలవాఁడు, అని-బ్రహ్మ

శ్లో. ఆభాలయన్నేవ, నిజోక్తిదోహనస్యోక్తి ముక్త్యా తరళీకరోపి,

అనుందరాక్షోయ మితే బ్రువాణః కాణోహి హాస్యాస్పదతా ముపైతి.

[ఓరీ! సీవు సీమతమును బరిష్కరించుకొనకయ పలికెదవు! కట్టా! యిట్లులే సీవు సీనుడువుచుండువచనంబులం గలదోషంబుల నిరూపింపకయ యన్యులవచనంబులను మాటకారితనంబునం గెలువం జూచెదవు. చీకువగువాడు విరూపాక్షునిని గనుల సొంపులేనివాఁ డని నుడువ నతని నందఱుఁ బరిహసించక!] అని నుడువఁగా నాస్తిమండు తనమనంబున నిట్లు చింతించె. ఆహా మనము యుక్తిధారాసహస్రంబులు వర్షించుచుండం బ్రచండనమిరఁజింబుభాతి మనలఁ గడకుం ద్రోయ నితండు గడంగుచున్నాఁడు. అయినం గానిము. శక్తిగలకొలుందిం బోరాడెద. అని చింతించి మహాకవి గాంచి యిట్లనియె.

* వాక్యం. ఆకర్ణయతావన్తమస్తాకమ్.

శ్లో. న స్వర్గో నైవ జన్మాన్యదపి న నరకో నా ప్యధర్మో నధర్మః

కర్తా నైవాన్య కశ్చి త్ప్రభవతి జగతో నైవ భిర్తా నహర్తా

ప్రత్యక్షస్య న్న మానం న నకలఫలభు గ్దేహభిన్నో స్తీ కశ్చిత్

మిథ్యాభూతే సమస్తే వ్యసుభవతి జన స్సర్వ మేత ద్విమోహతో.

[ఓరీ! మీమతమును తిరిష్కరించుకొనకయ చెప్పచున్నాఁడ వని నన్నుంటివి. మామతంబు నెప్పెదను వినుము. స్వర్గ మనునది లేదు. జన్మాంతర మనునదియు లేదు. నర

కః=వచ్చిండు, కాణః = గ్రుడ్డివాఁడు, హాస్యాస్పదతాం = గేలికిఁబాత్రుఁడగుటను, ఉపైతి=చెందుచున్నాఁడు.

* టీక. ఆస్తాకంమతంతావత్=మామతమును, ఆకర్ణయ=వినుము.

స్వర్గః = స్వర్గము, న = లేదు! అన్యదపిజన్మ = మఱియొకజన్మమును, న = లేదు. నరకః=పాపమునకుఁగాఁజేయు శిక్షాస్థానమును, న=లేదు. అధర్మః=పాపము సేయు టవలనఁజనించిన దుష్టఫలసంపాదకమగు నదృష్టమును, న=లేదు. అన్యజగతః = ఈ ప్ర పంచమునకు, కర్తా=సృష్టించినవాఁడు, న=లేఁడు. కశ్చిత్=ఒకఁడని, న ప్రభవతి=ప్రభు వయ్యుండలేదు. మఱియు-భిర్తా=పాలించువాఁడు, నైవ=లేనేలేఁడు. హర్తా=సంహ రించువాఁడును, న=లేఁడు. ప్రత్యక్షస్యత్ = ప్రత్యక్షమునకంటె సితరము, నమానం= ప్రమాణముగాదు. నకలఫలభుక్ = సమస్తములగు ఫలంబులను భుజించువాడై, దేహ భిన్నః = శరీరమునకంటె భిన్నుండై యొప్పు, కశ్చిత్=జీవుండనిచెప్పంబడు నొక్కఁడు, న=లేఁడు. సమస్తే=సర్వము, మిథ్యాభూతేపి = అసత్యమయ్యుండినను, దీనియందు- జనః=జనుఁడు, ఏతత్సర్వం=ఇట్టిదంతయును, (అనఁగా స్వర్గ మనియు నరకమనియునిట్టి వన్నియును) మోహతో=అజ్ఞానముచేత, అనుభవతి = అనుభవించెడిది.

కంబును లేదు. అభర్తృంబును లేదు. ధర్తృంబును లేదు. ఈ ప్రపంచమును జేయువాడు మఱియొక్కరుండును లేడు. (ఈజగంబును బుట్టించినవాడునులేడు.) దీనికిం బ్రభువును లేడు. భరించెడువాడును లేడు. సంహరించెడివాడును లేడు. ప్రత్యక్షమునకంటె నితర మగు ప్రమాణమును లేదు. దేహమునకంటె భిన్నుండై సకలఫలంబులననుభవించెడు వాడును (ఆత్మ) లేడు. సర్వ మిది మిథ్యాభూతం బయ్యెను దీనియందు జనుడు విమోహంబువలన నిదియంతయు ననుభవించుచున్నాడు.]

అని వచించి మఱియు నిట్లనియె.

*కించ. శ్లో. అహింసా పరమో ధర్మః పాప మాత్మప్రసీదనం,
అపరాధీనతా ముక్తి స్స్వర్గో భిలషితాశనమ్.

[మఱియు మామతంబు దేటపడం బల్కిదను. హింస సేయకయుండుటయ వరమ మగుధర్మము. వ్రతాదుల ననుష్ఠించుచు నాత్మను బాములుపెట్టుచున్నారగదా ! అట్లు లాత్మను బాధపెట్టుటయ పాపము. పరులకు స్వాధీనుడగు గాక యుండుటయ మోక్షము. ఇష్టములగు వస్తువుల భుజించుటయ స్వర్గము. హింససేయువాడు తనబాధనంటినియ యన్యునిబాధ యని యెఱుంగడు. హింస సేయ నివర్తించుకొనువాడు తనవంటికష్ట మితరుల కుండుననుసాధుభావంబు గలిగియుండు. అది సేయకయుండుట యనేకజుతువులకుఁ గరము నుభకర మగుటజేసి యహింసయ వరమధర్మంబనియు ; పాపమువలనఁ గష్టము లనుభవించుగలుగు, నట్టికష్టములు వ్రతాద్యనుష్ఠానంబులవలనం దన్నుఁబొందును కానం దన్నుఁ గష్టపెట్టుటయ పాప మనియు ; పరునికిం బరతంత్రుడై యుండువాని కానందం బుండదు. స్వతంత్రుడై ప్రవర్తించువాడు బరమానందంబుగలవాడు, ముక్తి యనునది యానందమయంబు గాన నపరాధీన్యతమే ముక్తియనియు; అభిలషితములగు వస్తువులను భుజించుటవలనఁ దృప్తిగలుగును. స్వర్గంబునను దృప్తియే గల్గినది, కాన సభిలషితవస్తువుల భుజించుటయ స్వర్గ మనియు బొద్ధాభిప్రాయము.]

అని చెప్పి తానుడివినస్వర్గ సుఖాదుల ననుభవించుచు ప్రకారమును వచించుచున్నాడు.

* టీక. మఱియును అహింసా = హింససేయమి, పరయోధర్మః = ఉత్తమమగు ధర్మము. పాపం=పాపముననది, అత్మప్రసీదనం = ఆనశనాది వ్రతములచేతను ఇష్టప్రవృత్తికి నిరోధంబుగల్గించుటచేతను, తిన్నబాధించుటయ. అపరాధీనతా=ఇతరునికిం బరతంత్రుడగుగాక స్వతంత్రుడైయుండుటయ, ముక్తిః=ముక్తి. స్వర్గః=స్వర్గముననది, అభిలషితాశనం = కోరినవస్తువు లనుభవించుటయ.

నా స్తికుడు. 1 ఖో. స్వదారవరదారేషు యథేచ్ఛంజవిహారే త్సదా,
గురుశిష్యప్రణాళీం చ త్యజేత్సహిత మాచరన్.

[ఇట్టిస్వర్గాదులయ్యవి యియ్యెడన జనుండు తా ననుభవించవలసినదిగానఁ దనభార్యలనియుఁ బరునిభార్యలనియుం జూడక తన కభిమతలగు కాంతలతోఁదనయిచ్చ మెయిఁ గ్రీడింపంజనును. గురుశిష్యప్రణాళికయందు గురువునెప్పినవిధమున శిష్యుండు నడుచు కొనవలసియుండుట యీపూర్వోక్తసుఖమున కంతరాయము గానఁ దనసుఖమునకు విరోధము లేకయుండ నాగురుశిష్యప్రణాళికం బరిత్యజించునది. ఇదియ మామతంబు.]

అని నుడివి నా స్తికుం డూరకున్న నవ్వడు మహాకవి యిట్లునియె.

2 వాక్యం. సాధురే ! సాధు ! యది ప్రత్యక్షాన్యన్నమానం తర్హి”

ఖో. భవాదృశే దూరవిదేశ మాగలే చరంతు వైధవ్యవిశేష మంగనాః,
అదర్శనేనైవ యత శ్శరీరాణో విదేశయానస్య మృతేశ్చ తుల్యతా.

[ఓరి! మేలు! మేలు! ప్రత్యక్షమునకంటె బ్రమాణము లేదంటివి! అట్లయ్యె నేని! నీవంటివారు తమయిండ్లు వా సి దవ్వయినవరదేశమునకుం బోవుదురుగదా! అవ్వడు మీభార్యలు వైధవ్యం బనుష్ఠించుగలవారు. ప్రత్యక్షమునకంటె నితరము మీకుఁ బ్రమాణము లేమింటేని కన్నుల కగపడనివస్తువు లేదనియే యొప్పుకొనంజనును. విదేశంబునకుం జనినవాడును మరణమునొందినవాడు నిరువురును బ్రత్యక్షగోచరులుగారు. కాన విదేశ

1 టీక. స్వదారవరదారేషు=తనభార్యలయందు నితరులభార్యలయందును, సదా= ఎల్లప్పుడు, యథేచ్ఛం=ఇచ్ఛప్రకారము, హారే=విహరింపంజనును. స్వహితం=ఆత్మ హితంబును; ఆచరన్=చేయువాడై, గురుశిష్యప్రణాళీం=గురువు, శిష్యుండు నను సనూచానాచారమును, త్యజేత్=విడువనగును.

2 టీక. సాధు! రే! సాధు!=మంచిరా; మంచి! యది ప్రత్యక్షాన్యన్నమానం తర్హి=ప్రత్యక్షమునకంటె బ్రమాణంబులేకపోయెనేని! భవాదృశే=నీవంటివాడు, దూరవిదేశం=దవ్వలం దేశాంతరమునకు, అగ లే=వచ్చియుండఁగా, అంగనాః=స్త్రీలు, వైధవ్యవిశేషం=పతిలేని సతి యుండవలసిన యవస్థావిశేషమును, చరంతు=ఆచరింతురు గాత, యతః=ఏహేతువునుబట్టి, శరీరాణి=దేహభాగికి, అదర్శనేనైవ=కనులంగనుంగొన మిచేతన, విదేశయానస్య=దేశాంతరగమనమునకును, మృతేశ్చ=మరణమునకును, తుల్యతా=సామ్యమో, ఆహేతువుచేత వైధవ్యవిశేషము ననుష్ఠించవలయునని యర్థము. కనులం గాంచకయుండుట విదేశగమనంబునందును మరణమునందును గలదుగాన నీరెండిటికిని సమానత్వము.

గమనంబును మరణంబు నొక్కటియ, విదేశగతుండును మృతుండును మీ కేకాకారులగుటంజేసి మీవంటివారు విదేశగతులయి యుండ మీభార్య లింట వైధవ్యంబుం జరిపించుచుండవలయు.]

అని మహాకవి నుడువఁగా నానా స్థితుండును,

1 వాక్యం. ఆహో మృతస్య న పునర్దర్శన మితి నిశ్చయః; శరీరనాశస్య స్వయమేవ సాక్షాత్ కృతత్వాత్. విదేశం గతస్యతు పునర్దర్శన మస్తీతి న సామ్యమ్.

[ఓరి! మరణమునొందినవానిని వెండియుం జూడ మనుట నిక్కము. శరీరము నశించినపుట ప్రత్యక్షమునఁ గానంబడుచున్నది. విదేశగతుఁడు వెండియు నేడగుజెంచెడిని. కాన మృతునిని విదేశగతునిని సామ్యము వచింపం జనదు.]

అనఁగా గవియు నిట్లనియె.

2 వాక్యం. కథ ముత్కటకోటికసంభావనయా నార్తి ర్భవతి?

[విదేశగతుండగువాఁడు ప్రత్యక్షమునఁ గానంబడఁడు గాన నట్టివాఁడు జీవించి యుండునో జీవించియుండఁడో యనుసందేహమునందు జీవించియుండఁ దనుకొనకొటి యుత్కటంబై యా ముత్కటకోటికసంభావనచే (అనఁగా జచ్చియేయుండునను నిశ్చయకల్ప మధికమగుతలంపుచే) నార్తి యెల కలుగదు! ప్రత్యక్షమున లేనప్పుడు చచ్చియేయుండవచ్చుననితలంచి యార్తిం జెందవచ్చుం గాడే!]

అని వచింపఁగా నా స్థితుఁడు,

3 వాక్యం. పత్రాదిద్వారాఽధిగతవారానాం కథ మార్తిః.

1 టి. ఆహో=ఔరా! మృతస్య = మరణమునొందినవానికి, పునర్దర్శనం = వెండియుఁగనుంగొనుట, నా స్తి=లేదు, అనుట=శరీరనాశస్య = శరీరనాశము, స్వయమేవ=తానే, సాక్షాత్కృతత్వాత్ = సాక్షాత్కరించుటంజేసి, నిశ్చయః = నిజము. విదేశం గతస్యతు=దేశాంతరగతుండగువానికన్ననో, పునర్దర్శనం=వెండియుఁగనుంగొనుట, అస్తీతి=కలదని, సామ్యం=సమానత్వము. న=లేదు. మృతునికి బునర్దర్శనములేదు; దేశాంతరగతునికి బునర్దర్శనంబుగలదుగాన మరణమునకును విదేశయానమునకును సామ్యము సంభవింపదు.

2 ఉత్కటకోటికసంభావనయా = చచ్చియే యుండవచ్చునను కల్పము హెచ్చిన యూహచేత, ఆ ర్తి=దుఃఖము, కథం నభవతి=ఎట్లు కలుగదు?

3 టి. పత్రాదిద్వారా = పత్రప్రముఖములమూలముగ, అధిగతవారానాం = వృత్తాంతమెఱుంగుచుండినవారలకు, ఆ ర్తి=దుఃఖము, కథం=ఎట్లుకలుగును? కలుగదనుట.

[దేశాంతరగతుం డగువానినిగుఱించి పుత్రికాప్రముఖములచే పృథ్వాంతం బవ గతం బగుచుండుటంజేసి యార్తిం జెంద నవకాశంబు లేదు.]

అనినం గవి మఱియు నిట్లనియె,

* వాక్యం. స్వాగతమేవ కర్మి అనుమాన మసి ప్రమాణమ్. యత్తదీయలిప్యాదిసా జీవత స్తస్యావధారణేన నార్తి ర్భవతి. ఏవం శబ్దస్యా పృథ్వాంతే! ఆప్తవాక్యాదౌ విశ్వాసాభావా న్నిఖలప్రవృత్తినిరోధః స్యాత్. స్యాచ్చ భవాదృశాం మూకతైవ శ్రేయసి. ఇతి శబ్దోపి ప్రమాణత్వేనాంగీకార్య ఏవ శ్రీమద్భిః.

[అట్లే న మంచిదియే యయ్యె. అనుమానము నయితము ప్రమాణ మని యొప్పు కొన్నవాడవైతివి. ఆదేశాంతరగతుండు వ్రాసినలిప్యదులవలన నతండు జీవించి యున్నాడని యవధారణ మొనరించుటంజేసియేకద యార్తి గలుగ నవకాశంబు గను పట్టదు. దీనిచే దేశాంతరగతుండు స్వహస్తలిపివంపియుండుటంబట్టి జీవించియుండనినాఁ డదినంభవింపదను నన్వయవ్యతిరేకంబులు గలయనుమాన ప్రమాణంబు సిద్ధింపుచున్నది. శబ్దంబును ప్రమాణంబు గాదనియంటివేని యిట్లు యగును. శబ్దప్రమాణం బన్న నాపుని వాక్యము. అది ప్రమాణంబు గాదన్న నందు విశ్వాసంబు గలుగకయుండం బోలును. అట్లు విశ్వసించనినాఁడు సర్వలోకవ్యవహారమునం బ్రవృత్తి జనింపక యూరకుండ వలయు. ఇతరునిమాటయందు విశ్వాసములేనినాఁడు సర్వంబును దాన ప్రత్యక్షమునం జరపుకొనవలసిన ట్లగును. అట్లు లోకవ్యవహారంబు జరగదు. కాన ననుమానంబును శబ్దంబును ప్రమాణములుగ నొప్పుకొనంజను.]

అనిచెప్పిన నా స్తికుండు కడు సంతోభంబునొందుచు

* టీ. స్వాగతమేవ=మంచిలో వకువచ్చితివే! తర్హి = పత్రాదులచే దేశాంతర గతుల పృథ్వాంతములను తెలిసికొనుచున్నారందుచే నార్తిజెందదనియంటివేని! అనుమాన మసి=అనుమానమును, ప్రమాణం=ప్రమాణమనియొప్పుకొనంబడుచున్నది. యత్=ఎట్లు నఁగా? తదీయలిప్యాదిసా=దేశాంతరగతునియొక్క లిపి మొదలగువానిచే, తస్యావధార ణేన=వాడున్నాడని నిర్ణయించుటంజేసి, ఆర్తి=దుఃఖము, నభవతి=కలుగదు. ఏవం= ఇట్లే, శబ్దస్యాపి=శబ్దమును, ఆ ప్రమాణత్వే=ప్రమాణముగాకపోయేనేని, ఆప్తవాక్యాదౌ= అపునివాక్యము మొదలగువానియందు, విశ్వాసాభావాత్ = నమ్మకములేమిచేత, అఖల ప్రవృత్తినిరోధః = సమస్తవిధ ప్రవృత్తులకు నడ్డంకి, స్యాత్ = అగును. భవాదృశాం = మీపంటివారలకు, మూకతైవ=మాటలాడకయుండుటయ, శ్రేయసిసీస్యాత్=శ్రేయస్కర యగును. ఇతి=ఇట్లుగుటంజేసి, శబ్దోపి=శబ్దంబును, ప్రమాణత్వేన=ప్రమాణముగ, శ్రీమ ద్భిః=మీచేత, అంగీకార్యః=అంగీకరింపదగినది.

1. వాక్యం. భీవతు నామానుమానం శబ్దోపి ప్రమాణం. తథాపి కథ మిశ్వర సిద్ధిః ?

[నరే! కానిమ్మ. అనుమానంబును శబ్దంబును ప్రమాణంబుల. అట్లయ్యు నీశ్వరుం డొకరుం డున్నాఁ డనుట యెట్లు సిద్ధించును]

అనఁగాఁ గవియు వానిం గాంచి యిట్లనియె.

2 శ్లో. కార్యదైర్వ రనుమియతే, సభగవాక్ కార్యంచ సృష్ట్యాదికం,
నాస్తేచే దయ మిశ్వరః కథ మహో సృష్ట్యాదికం జాయతే.

[కార్యప్రముఖంబులచేత నీకార్యములగువస్తువులం గలిగించినవాఁ డొక్కరుండుండనగు నని వీనికిం గర్తగా భగవంతుం డొకఁ డనుమించఁబడును. ఈకార్యంబని చెప్పఁబడునది సృష్ట్యాదికము. సృష్టములగువస్తువులకు సృష్టికర్త యొకఁ డుండఁజను ననుట యనుమానము. ఇట్టి యీశ్వరుం డుండనిచో నీసృష్ట్యాదిక మెట్లు గల్గుచుండెడిని. “కార్యత్కారణ మనుమియతే” (కార్యముండుటంబట్టి కారణముండం బోలననుట) యనుటంబట్టి కార్యమగుసృష్ట్యాదికంబు గొని కారణభూతుఁ డగుభగవంతుండు గలఁ డని నిశ్చయింప ననువువడియొన్న దని భావము.]

అని యిట్లు నుడివినఁ గవివచనంబులు విని నాస్తికుం డిట్లనియె.

3 శ్లో. కా సృష్టా వరిదేవనా యది పునః పిత్రో రవత్యోద్భవః,

1 టీ. భీవతునామ=అగుంగాత, అంగీకారమేయనుట. అనుమానం శబ్దోపి = అనుమానమును శబ్దంబును, ప్రమాణం=ప్రమాణంబుల. తథాపి=అట్లయ్యును, కథం = ఎట్లని, ఈశ్వరసిద్ధిః=ఈశ్వరుండు సిద్ధించుట అగును.

2 టీ. సభగవాక్ = అభగవంతుండు, కార్యదైర్వ = కార్యరూపములగు వస్తుప్రముఖంబులచేత, అనుమియతే=అంకురాదికింపక ర్తృకంకార్యత్వాత్ ఘటవత్” అనియెడి యనుమానముచేత నూహింపఁబడియెడిది. కార్యంచ = ఆకార్యంబన్ననో, సృష్ట్యాదికం=సృష్టి మొదలగునది. అయమిశ్వరః=ఇట్టియీశ్వరుండు, నాస్తేచే=లేక పోయెనేని, సృష్ట్యాదికం = సృష్టి ప్రముఖము, కథం=ఎట్లు, జాయతే = కలుగుచున్నది, అహో=అహా!

3 టీ. సృష్టా=సృష్టివిషయంబున, కావరిదేవనా = ఈయెడుపేల! పిత్రోః = తల్లిదండ్రులకు, అవత్యోద్భవః = నుతులునంభించుట, యదిపునః = అగుచున్నదిగా, అట్లే-అమితరదాద్యాః=ఈఘటము మొదలగునది, సంతతం=సర్వకాలము, తత్తత్కూలా గాదితః=ఆయాకులాల ప్రముఖులవలన, ప్రభవంతి=కలుగుచున్నవి.

కుండాద్యాః ప్రభవంతి సంతత మమీ తత్తత్కులాలాదితః.

[ఓరీ యాస్పష్టినిగుఱించినయేడుపు ఎదుకు? తల్లిదండ్రులవలనఁ గుమారులు గలుగుచుండెదరు. ఘటశరావాదు లయ్యవి యాచూకులాలప్రముఖులవలనం గలుగుచున్నవి. ఆస్పష్టియందును దల్లిదండ్రులవలన నవత్సంబులను గులాదులవలన ఘటాదులు గలుగుచుండ నిది ప్రత్యక్షమై కనంబడఁగా స్పష్టినిగుఱించి శార్వములగువానికిం గర్తగా భగవంతుం డొకఁడు వేఱుగ నున్నాఁడనుట యేల యొప్పుకొనవలయును? కాన నీనుడివినయనుమానం బొప్పుకొనం జనదు.]

అని నా స్తికుండు నుడువఁగా నంత మహాకవి

1 వాక్యం. సత్యం! సత్యం! శ్లో. కర్తారా పితరా సుతస్య కలశాదీనాం కులాలాదయః, కర్తారాహి యథా తథాస్తి కతమః కర్తా వనే శాఖనామ్.

[ఓరీ నీనుడివినవల్లు సత్యమే! సత్యమే! నుతునికి మాతాపితరును ఘటాదులకుం గులాలప్రముఖులును గర్తలగుదా! అట్లయగుంఁగాత. వనంబునం గలవృక్షములకుం గర్త యెవ్వఁడు? అవత్యములకు మాతాపితరును ఘటాదులకుం గులాలాదులును గర్త లుగఁ బ్రత్యక్షమునం గనంబడుటంజేసి యొప్పుకొంటివి. అట్లే వనంబునం గలవృక్షములకుం గర్తయగువాఁ డుండవలదా! ఆకర్త యెవ్వఁడు? ప్రత్యక్షమునం గనంబడు మాతాపితృకులాలాదులవలె వనవృక్షములకుం గర్త గనంబడకయున్నవాఁ డందుకుం గర్తయ ప్రత్యక్షంఁ డొక్కరుం డుండు నని నిర్ణయింపవలసియున్న దని భావము.]

అని వచియింపఁగా నా స్తికుండు.

2 శ్లో. జాయంతే స్వతనివ తే ఖలు యథా స్వేదోద్భవాః ప్రాణినః,

[ఓరీ! యావనవృక్షములు తమకుఁ దామె యుత్పన్నము లగుచున్నవి. స్వేదము (చెమట) వలనం జనించుమతకాదు లగుప్రాణులు ఎట్లు కుమారాదులవలె దల్లిదండ్రులవలన జనింపక యొందునో; యట్లే వనవృక్షాదులును తమకుఁదామె కలుగుచున్నవి. కానఁ గార్వంబునకుం గర్త యొక్కం డొరుం డుండనగు ననుట లేదు.]

1 టీ. సత్యంసత్యం=వాస్తవము వాస్తవము! సుతస్య=కుమారునికి, కర్తారా = కర్తలు, పితరా=తల్లిదండ్రులు. కలశాదీనాం = ఘటప్రముఖులులకు, కులాలాదయః = కులాలుండు మొదలగువారును గర్తలు. కర్తారాహియథా = నుతునికి దల్లిదండ్రులును, ఘటప్రముఖులకుం గులాలాదులును ఎట్లుండెదరో, తథా=అట్లు, వనే = అరణ్యము నందు, శాఖనాం=వృక్షములకు, కర్తా=కర్తయగువాఁడు, కతమః=ఎవ్వఁడు?

2 టీ. తేఖలు = అవృక్షములన్నిటో! స్వేదోద్భవాఃప్రాణినఃయథా = చెమట వలనం గలిగెడు జంతువులువోలె, స్వతనివ = తమకుఁదామె, జాయంతే = సంభవించుచున్నవి.

అనఁగా విని మహాకవి యిట్టనియె.

1 స్తో. స్వా దిత్తం యది తద్వివైవ పితరౌ పుత్ర స్వతో జాయతామ్.

[ఓరీ కార్శ్ణంబునకుం గర్త యొక్కరుం డొరుం డుండనగు ననుట లేదంటివి. అట్లయినచో! తల్లిదండ్రులు లేకయ పుత్రుండు తనకుఁదాన జనియించుంగాత. కాశ్యమనుగుఁటించి కర్త యావశ్యకుఁడు గాఁడని నీనుడివదాన నేర్పడినయిది. కానఁ దల్లిదండ్రులు లేకయ కుమారుండు గలుగఁబోవు ననునాపత్తి గలిగియున్నది.

అనఁగా మహాకవివచనంబులకు నాస్తికం డిట్టనియె.

2 వాక్యం. కేహం చి ద్వేహీనా మయం స్వభావః; యథా స్త్రీపురుషసంసర్గా దే వోత్పత్తిః; యథా మానుషపశుపక్షిణామ్. కేహంచిత్సున ర్వివైవ శుక్లశోణితసంపా తం స్వేదాదీనా; యథా మశకాదీనామ్. కేహంచిత్సున ర్బీజజలభూమివిశేష సంసర్గేణ; యథాతరుసస్యాదీనామ్. తథాహి కాననవాసినా మపి లేహం యదృచ్ఛయాఽపతతా మిహ వారిదవారిక్షీతసంసర్గా దబ్ధాస్తై వోత్పత్తి రితి స్వభావవివ విలక్షణాఽనేకకార్యో త్పత్తై శరణమ్.

[వినుము. దేహధారులలోపలం గొన్నింటికి మానుషపశుపక్షులకుంబోలె స్త్రీపురుష సంసర్గంబువలన నుత్పత్తియగుట యనునది యిది స్వభావము; కొన్నింటి కన్ననో మశక కాదులకుంబోలె శుక్లశోణితసంపాతంబు లేకయ స్వేదాదులవలన నుత్పత్తియగుట స్వభావము; మఱి కొన్నింటి కన్ననో సస్యతగ్గుల్తాదులకుంబోలె బీజజలభూమివిశేష సంసర్గంబువలన నుత్పత్తియగుట స్వభావము; అట్లే కాననంబున నుండు వృక్షాదులకు నయితము యాదృచ్ఛికముగ సంప్రాప్తము లయిన మేఘజలంబులకును భూమికిని గఱగిన

1 టీక. ఇథ్యంయది=ఇట్లుయ్యెనేని, స్వాత్=అగుగాత, తత్=అట్టై నచో, పితరౌ వివైవ=తల్లిదండ్రులువి నాగా, పుత్రః=కుమారుఁడు, జాయతాం=కలుగుగాత.

2 టీ. కేహంచిత్ దేహీనాం కొన్నిజంతువులకు, మానుషమృగపశుపక్షిణాంయథా = మనుష్యులకుమృగములకు బశువులకు బక్షులకుంబోలె, యథా స్త్రీపురుషసంసర్గా దేవో త్పత్తిః=స్త్రీపురుషసంబంధమునన యుత్పత్తియగుట, అయం=ఇది, స్వభావః=సహజము. కేహంచిత్సునః=కొన్ని జంతువులకన్ననో, యథామశకాదీనాం=దోమలు మొదలగువాని కింబోలె, శుక్లశోణితసంసర్గంవివైవ=శుక్లశోణితములసంయోగములేకయ, ఉత్పత్తియగుట స్వభావము. కేహంచిత్సునః=మఱికొన్నిటికన్ననో, తరుసస్యాదీనాంయథా=వృక్షములు సస్యములు మొదలగువానికింబోలె, బీజజలభూమివిశేష సంసర్గేణ = బీజవిశేషంబులయందు జలవిశేషంబులయందు స్థలవిశేషంబులయందు సంబంధంబునం జేసి, ఉత్పత్తిగాంచుటయు స్వభా వము. తథాహి=అట్లే, కాననవాసినామపి=అరణ్యంబుననుండునవియగు, లేహం=అపృక్ష

సంస్కరణములను నుత్పత్తి నిర్మాధముగ సంభవించుచున్నది గాన విలక్షణములగు సనేక కార్యములు లుత్పత్తియగుటకు స్వభావమే కారణము; స్వభావమునకంటె భిన్నం బగు కర్తయొక్కఁడున్నాఁడని నుడువలసినయావశ్యకత లేదు].

అని నుడివిన విని మహాకవి యతనిం గాంచి యిట్లనియె.

1 వాక్యం. సత్యం స్వభావ వివాయం పరంతు.

శ్లో. సమాలిక్ష్ణ కేలిమహిమహీరుహం ప్రసేనాగ్ధం ఘటకో యథాఽంబునః,

తథాక్తి శో వన్యకృతే వయోముచా మచేతనానాం ఘటకస్యచేతనః.

[ఇట్లుగట స్వభావమే యని నీమ వల్కినది సత్యమే! అయినను శ్రీధార్ధముగ నుంచుకొనియుండు నుద్గానవనములయందు సచటిమహీరుహంబులకుం బ్రసేచనము గావించజలంబులు వోయుటకు / మానికుం డొక్కరుం డుండునట్లు వన్యంబు లయిన వృక్షంబులకు జలంబులు వోయు మేఘములకు ఘటకుం డొక్కరుం డుండనగు గదా; వాఁ డెవ్వఁడు? అచేతనంబులకు నైతన్యముగలవాఁడు ఘటకుం డనట సిగ్ధమే! వన్య వృక్షములకు జలములు వోయు మేఘము లచేతనంబులయి యుండ వానిని ఘటంపంజే యువాఁ డొకరుండు సింధింపవలసియున్నది. అట్లు సింధింపువాఁడ యాశ్లరుఁడు.]

అని వచియించి మఱియు నిట్లనియె.

2, వాక్యం. కించ ఆసౌ స్వభావః స్వస్వరూపః కచ్చి దపరోవా? సాద్భాస్య ప్రైవ స్వస్వప్రతి కారణత్వస్ర సంగాత్. వాః ద్వితీయః భవన్త తే దేహభిన్నా భావాత్.

ములు మొదలగువానికి, యద్యచ్ఛరూపతతాం = యాద్యచ్ఛిక్తమగుసంస్కృతిగలిగియుండు వానికి, ఇహ=ఇందు, వారిదవారిక్షితిసంస్కాత్ = మేఘపునీటియొక్క యభూమియొక్క యుపపత్త్యమువలన, ఉత్పత్తిగలిగి=ఉత్పత్తికలుగుచున్న దనిచెప్పబడుటంబట్టి, విలక్షణ సనేక కారోత్పత్తై=సానావిధములగు పెక్కు కార్యంబులు సంభవించుటయందు, స్వభావ వివ=స్వభావమే, కారణం=హేతువు.

1 టీ. సత్యం = నిజము. అయం=ఇది-ఇట్లుకలుగుట. స్వభావవివ = స్వభావమే. పరంతు = అయినను, కేలిమహిమహీరుహం = ఉద్గానభూమియందుం డెడివృక్షములకు, ప్రసేనాగ్ధం=తడుపుటకుఁగా, అంబునఃఘటకః=నీట్లవోయువాఁడగు, సమాలిక్ష్ణః=అమా లికుఁడు, యథా=ఎట్లు. తథా=అట్లే, వన్యకృతే = అరణ్యసంభవములగువృక్షములకు. వయోముచాం=నీట్లవోయు మేఘములకు, ఘటకః=ఘటంపం జేయువాఁడు, కః=ఎవఁడు. అచేతనానాం=నై తన్యరహితములగు జడపదార్థములకు, సచేతనః=నై తన్యముగలవాఁడు, ఘటకః=ఘటంపం జేయువాఁడై యుండనగును.

2 స్వభావవాదలమతమున స్వభావమనుదాని స్వస్వరూపమా? పరస్వరూపమా అని వికల్పించి రెండుపక్షంబులను నిరసించుచున్నాఁడు.

గుండ్లమొదటి వివాహము. 21-3-1951.

చతురగుళుచ్చము
చతురగుళుచ్చము

223

యది దేహభిన్నో కల్పి ద్విలక్షణకలకార్యకారీ స్వీక్రియలే తస్మి సపి వాస్తవక
మిశ్వరః. ఆకవివ నద్వితీయః పక్షః.

[అదియునుంగాక ఈస్వభావ మునుది స్వస్వరూపమా? (అనఁగా దానే యాస్వ
భావమా? యనుట) లేక స్వస్వరూపముకంటె భిన్న మగుమఱియొక్కటి మా? ఈస్వభా
వము స్వస్వరూప మనుపక్షమునం దనఁకుదాన కారణము గావలసినట్లుగును. స్వభావ
మువలన నన్నియుం జనించుచుండును. ఆస్వభావమునుది తానే యన్నచో సుతస్వన్నము
లగువస్తువులు తమకుం దాను కారణంబులు గావలసినట్లుగు ననిభావము. ఇట్లుగుటంజేసి
మొదటిపక్షము సరిపడదు. ఆస్వభావము తనకంటె భిన్నమగు మఱియొక్కటి యను రెండవ
పక్షమును సమంజసము గాదు. నీమతంబున దేహమునకంటె నతిరిక్తము లేదు గనుక
స్వభావ మనునది మాత్రము దేహమునకంటె వేరుగా నెక్కడిది? విలక్షణములగు సర్వ
కార్యంబులం జేయునదియై యొప్పునొకటి దేహమునకంటె భిన్నంబై యుండునది గల
దని యొప్పుకొనియెనవా! అట్లయిన నదియ యాశ్వరుం దని మేము వచించెదము. కాన
రెండవపక్షమును సరిగాదు.]

అనిన నా స్తికుం డిట్లనియె.

* వాక్యం. ఇయా నేవాచయో ర్మతభేదః య ద్భవా నీశ్వర మేకం నిత్యం
దేహవ్యతిరి క్తం విలక్షణాఖలకార్యకారిణంబ్రసీతి. అహం పున ర్విలక్షణకలకార్యక
ర్తృకానిత్యాత్ దేహవ్యతిరిక్తా ననంతా సంగీకరోమి.

కించ = మఱియు, అసాస్వభావః = ఈస్వభావము, స్వస్వరూపః = స్వాత్మక
మా? (అనఁగాదానేమా) కల్పిదపరోవాతనకంటె వేరైనదొకటిమా? నాద్యః=స్వ
స్వరూపము మొదటిపక్షము సరిపడదు. స్వస్వైవస్వప్రతికారణత్వప్రసంగాత్=తన్ను
గుఱించితనకే కారణత్వమునంభవించు ననునాపత్తిగలుగును. కానసరిపడదు. నాసిద్ధి
యః=తనకంటె వేరైనదొకటియనుచురెండవపక్షమునుసరిపడదు. భవన్త లేదేహభిన్నా భావా
ల్=నీమతంబునందుశరీరమునకంటె భిన్నంబు లేదు. కనుకసరిపడదు. దేహభిన్నోపి=దేహ
మునకంటెభిన్నుండును, విలక్షణకలకార్యకారీ = విలక్షణములగుననుస్తకార్యములను
జేయువాడునగు, కల్పిత్=ఒక్కరుండు. యదిస్వీక్రియలే = అంగీకరింపబడియె నేని?
తస్మి=అట్లయిన, సపివ=అతడే, అస్మాకం=మాకు, ఈశ్వరః=ఈశ్వరుడు. అతవివ=
ఈస్వభావము దేహమునకంటె భిన్నమనుటచే విలక్షణకలకార్యకారి యాశ్వరుండునిద్ధిం
చుటంజేసియే, నద్వితీయపక్షః=రెండవపక్షము నుపపన్నంబుగాదు.

* టి. అవయో=మనకు, మతభేదః = మతభేదము, ఇయానేవ=ఇంతియయ.
భవాత్=ఈపు, ఈశ్వరం=ఈశ్వరుని, ఏకం=ఒక్కనిని, నిత్యం=నిత్యుండగువాని, దేహవ్యతి
రిక్తం=దేహమునకంటె భిన్నుండగువాని, విలక్షణాఖలకార్యకారిణం=విలక్షణములగు

[మనయరువురమతంబులకుం గలభేదం బింతయ; నీవు ఈశ్వరుం డొక్కరుండ నిత్యుండు దేహవ్యతిరిక్తుండు విలక్షణంబులగు సర్వకార్యంబులకుం గర్త యగువాడ గలం డనియెదవు; నేనన్ననో నిత్యంబులును దేహవ్యతిరిక్తుంబులును విలక్షణముల నగునకలకార్యంబులకుం గర్తలు నగునని యనంతంబులు గల వని చెప్పెదను. భిన్నభిన్న ములగు కార్యములకుం గర్త యొక్కరుం డని నీమతము. అట్టికర్త లనంతంబులని నావ తము. అని భావము.]

అనినం గవి యిట్టనియె.

* స్తో. ధన్యా భవంతీ యదనంతకర్తృ ననంతకార్యం ప్రతి కీర్తయంతి,

వయం వదామః ఖలు సర్వకార్యకర్తార మేకం పరమేశ మేవ.

వాక్యం. ఇ త్యనయో ర్మతయోః శ్రేయఃపర్యాలోచనం స్వలోచనై ర్భవద్భి రేవ కరణీయమ్,

[మీరలు కరము మహాత్ములరు (అనగా బుద్ధిహీనులరనుట) అనంతములగు కార్య ములంగుఱించి కర్త లనంతంబుగ నుండెద రని నుడివెదరు. ఒక్కొక్కకార్యమునుగుఱించి యొక్కొక్కకర్తృవిధముగ నవియ దేశకాలాదివిభేదంబున భిన్నముగ నుండుటజేసి యనంతంబులుగ నుండు నని చెప్పెద రని భావము. మేము సర్వకార్యంబులకుమగర్త పర మేశ్వరుం డొక్కరుండ యని నుడివెదము. కాన మనయరువురమతంబులలో నెది శ్రేయం బగుననుట మీబుద్ధివలన మీరల యాలోచింపుండు.]

అనిన విని నాస్తికుండు సంకుచితముఖుడై,

నమస్తకార్యంబులొనర్చువానిని, బ్రవీటివచించెదవు. ఆహంపునః=నేనన్ననో, విలక్షణ సకలకార్యకర్తృత్వాత్=విలక్షణములగు సమస్తకార్యంబులకుం గర్తలగువానిని, నిత్యాత్= నిత్యంబులయి, దేహవ్యతిరిక్తాత్=దేహమునకం బెభిన్నంబులయియొప్పువానిని, అనంతాత్= అనేకంబులకు. అంగీకరోమి=విప్లవమొనియెదను.

* టీ. యత్=ఏహేతువుచేత, అనంతకార్యం ప్రతి=అనంతములయిన కార్యములను గుఱించి, అనంతకర్తృత్వాత్=అనంతకర్తలను, కీర్తయంతి=చెప్పెదరో! అహేతువుచేత, భవంతః=మీరు, ధన్యాః=కృతార్థులరు. దీనికివ్యతిరేకంబునభావము. బుద్ధిహీనులనుట. వయం=మేము, సర్వకార్యకర్తారం=సమస్తకార్యములనుజేయువానిని, పరమేశమేశమేవ= పరమేశ్వరునొక్కరునే, వదామఃఖలు = చెప్పెదముగదా? ఇతి = ఇట్లుని, అనయోర్మత యోః=ఈరెండుమతములయందు, శ్రేయఃపర్యాలోచనం = శ్రేయం బెదియోదానిసార యుట, స్వలోచనై ర్భవద్భి రేవ=మీకన్నులచే మీపలననే, కరణీయం=చేయందగినది.

1 వాక్యం. భవతు లాఘవా జీకవీవ కక్తాః పర మస్య నిత్యతాయాం కిం మానమ్.
[అగుంగాత. లాఘవం బుండుటంజేసి యొక్కరుండ గర్గ నొప్పుకొందుము.
మఱి యతఁడు నిత్యుం డనుటకుం బ్రమాణ మేమి గలదు?]

అని యడిగిన వ్యవకవియొ.

2 వాక్యం. య ద్యసా వనిత్యః క ర్తవ్య ఉత్పాదో నాశో వా, అస్తిచేత్
కశ్చి త్తాద్యోపేక్షా తస్యా వ్యనిత్యత్వే అనవస్థా ప్రసంగః. నిత్యత్వేచ సవి వాయ
మస్తాక మిశ్వరః.

[గాఁ డనిత్యుండంటివా! వాని కుత్పాద కుండెవ్వఁడు? నాశకుం డెవ్వఁడు?
ఉన్నాఁడని యనియెదవేమి? అట్టివాఁడు మఱియొక్కరుం డుండంజను. వాఁడు నని
త్యుండయని యనవస్థా ప్రసంగం బగును. నిత్యుం డంటివా! యాతఁడ యీశ్వరుండని
మామతము.]

అని చెప్పిన విని నా స్తికుం ధూరకయుండఁగాఁ గవివరుండు మఱియు నిట్లనియె.

3 శ్లో. వినా ధర్మాధర్మ రచయతి కథం వా స భగవా

నిహంఽనందక్షేతై రుపచిత మవలో జీవమఖిలం,

1 టీ. భవతు=అగుంగాత. లాఘవాత్ = లఘుత్వముండుటవలన, కర్తా=కర్త,
వీకవీవ = ఒక్కరుండే! అనేకక ర్తలనొప్పుకొనుటకన్న నొకక ర్తనొప్పుకొనుటయందుఁ
బాహుళ్యములేకపోవుననిభావము. పరం = అయినను, ఆస్య = ఈయాశ్వరునికి, నిత్య
తాయాం=నిత్యత్వమున్న దనుటయందు, కింమానం=ప్ర చూణ మేమి?

2 టీ. అసా=ఈయాశ్వరుండు, అనిత్యోయది=అనిత్యుండేయగు నేని, తస్య=అత
నికి, ఉత్పాదో=పుట్టించువాఁడుగాని, నాశో=నశించు జేయువాఁడుగాని, కః=
ఎవఁడు? అనిత్యుండగువానికిఁ బుట్టించువాఁడునుసంహరించువాఁడునుండనగుంగా? ఈ
యాశ్వరుండనిత్యుండంటివేని వానికుత్పాదకుండును నాశకుండు నెవ్వఁడనుట. తాద్యో
పేక్షా=అట్టివాఁడునొక్కరుండు, (అనఁగా నీశ్వరునికిని గర్తయగువాఁడు) అస్తిచేత్=
ఉన్నాఁడంటిరేని? తస్యా=వానికిని, అనిత్యత్వే=అనిత్యత్వము సంభవించును.
అట్లే న-అనవస్థా ప్రసంగః = అవ్యవస్థా ప్రసంగంబగు. నిత్యత్వేచ = నిత్యుండంటివేని,
సవివ=వాఁడే, అస్తాకం=మాకు, ఈశ్వరః=ఈశ్వరుండు.

3 ధర్మాధర్మములు లేవనువచనమును భండించుచున్నాఁడు.

టీ. సభగవాక్ = ఆభగవంతుండు, ధర్మాధర్మనినా = ధర్మాధర్మములులేక,
ఇహ=ఇందు, ఆనందక్షేతైః=ఆనందముచేతను దుఃఖముచేతను, ఉపచిత=వ్యాప్తమయి
యుండు, అఖిలఃజీవం = సమస్తజాతువులను, కథం=ఎట్లు, రచయతి=చేసిడిని. అవలో=

జగత్ప్రస్థా స్పృష్టిం కిమపి సమదృష్ట్యా రచయతో
న రాగో న ద్వేషః క్వచి దపి జనే తస్య జయతి.

[ఈజగంబునందుఁ గలజంతుసంతాన మంతయు నానందక్షేత్రమునచిత్తంబై యున్నది. ఇట్టిజంతుస్రాతంబును భగవంతుండు తాను ధర్మాధర్మంబులు లేక యెట్లు గలిగించు? ధర్మంబుచే నానందంబు నధర్మంబుచేఁ ద్వేషంబు ననుభవించునట్లు సమస్తజంతువుల నాభగవంతుగాఁడు సృజించెడి నని యొప్పుకొనవలసియున్నది. లేనిచో జంతుసంతానగంతయుఁ గేవలనందంబునొండెఁ గేవలక్షేత్రంబునొండె ననుభవించుచుండనగు ననునాపత్తి గలుగును; కాన ధర్మాధర్మంబులంగొని తత్తత్పూజ్యపాపానుసారముగ నానందక్షేత్రంబు లనుభవించుచుండునట్లు జీవులను భగవంతుండు సృజించుచున్నాఁడని వచింపవలయు. దీనివలన ధర్మాధర్మము లున్నవని సిద్ధించెడిని. అట్లే వచింపవలె? భగవంతుండు కొందఱను శుభభాగులనుగఁ గొందఱు ద్వేషభాగులనుగ సృజించెడి నని చెప్పిన సరిపోదా! యనఁగా! జగంబులను సృజించునాభగవంతుండు సర్వజనంబులందును సమదృష్టిచే సృష్టి గావించుచున్నవాఁడంటియకాని యాతం డొక్కనియెడ ద్వేషంబు నొక్కనియెడ నాశయు గలిగియున్నవాఁడు గాఁడు. అట్లున్నాఁడని చెప్పుదురేమో! అట్లుండు ననిచెప్పుట యపేక్షాకంబు. ఇట్లు కొందఱయెడ ద్వేషంబుం గొందఱయెడ ననురాగంబు నతనికిం గలదనుట వికల్పించిన నిలువం జాలదు. కాన రాగద్వేషంబులులేక సర్వజీవులయందు సమదృష్టితో వర్తించుచు సృజించుభగవంతుండు కారణాంతరములేక జీవులను శుభదుఃఖభాగులుగఁ గల్పించుననుట యుక్తంబు గాదు. ధర్మాధర్మంబులు గొనియే యట్లు సృజించుచున్నాఁడనుట యుక్తి సహము. ఇందు వలన ధర్మాధర్మంబులు గల వనుట సిద్ధించెను.]

* వాక్యం. ఏవంయది స్వర్గ సరకాదికం నాస్తి: తదా భవానపి కథం చైత్య నందనాదౌ ప్రపృత్తో హింసాతో బిభేతి. సహి వినా భయాభిలాషౌ ప్రవృత్తినీవృత్తీ.

ఔరా! ధర్మాధర్మములులేకయే జంతుసంతానంబును కొంతదుఃఖోపచిత్తంబుగను మఱి కొంతనుభోపచిత్తంబుగను రచించునని చెప్పఁబోవుటకుభండనము వల్కుచున్నాఁడు. కిమపి=ఏదేనిక, స్పృష్టిం=స్పృష్టిని, సమదృష్ట్యా=సమదృష్టిచే, రచయతః = చేయుచుండు నాతనికి, క్వచిదపిజనే = ఏకానొకజనునియందేని, రాగోనజయతి = ఆశలేదు, ద్వేషోన జయతి=ద్వేషమును లేదు.

* స్వర్గము నరకమును లేవకుపచనములుబుడించుచున్నాఁడు.

టీ. ఏవం=ఇట్లు, స్వర్గ సరకాదికం = స్వర్గమునరకముమొదలగునవి, నాస్తియది= లేనట్లేదు, తదా=అట్లుగచో, భవానపి=నీవును, కథం=ఏల; చైత్యపందనాదౌ = ఆలయం

[మఱియును స్వర్గంబు నరకంబు మొదలగునవి లేవంటివేని నీవును జైత్రవందన ప్రముఖంబులందుం బ్రవర్తించుచున్నవాడవు. హింసవలన భయంపడుచున్నాడ విది యే? భయంబు లేక నివృత్తియును అభిలాషంబు లేక ప్రవృత్తియును గలుగనేరవు. నీకుం జైత్రవందనాదిప్రవృత్తి గలుగుటకుఁ బారశాకికబాధాభిలాషయు, హింసవలన నివృత్తిగలుగుటకుఁ బారశాకికబాధాభితియును గలిగియుండుటయ కారణ మని వ్యక్త మయ్యెడిని.]

అని చెప్పి మఱియు నామనఃకవి యిట్లనియె.

* వాక్యం. తత్ఫల మపి చై హికం; అననుభూయత్వాత్. తస్మాత్ పారశాకిక మేవ స్వర్గనరకాదిరూపమ్. ఫలజనకావపి ధర్మాదర్శా నేనాజన్మ స్వేవ కృతా; జన్మత వివ ఫలదయాత్. తస్మా దస్త్యేవ జన్మాంతరమ్. ధర్మాధర్మా పునః ప్రతిపాదయంతీ శ్రుతిః తదనుయాయముని ప్రణీతస్త్వతిపురాణాదయః ఇతి. వేదవిహితై హికఫలానుకార్యభిచారాదికర్తృభి ర్జ్ఞానమానవృష్టికత్త్రుచ్చేదాదిరూపఫలైః పారశాకికర్తృణ స్సాఫల్య మను మియతే. ఏవ మేతదభిహిత గ్రహణగ్రహోదయాదిదర్శనా తత్తద్దర్శితాఖిలవస్తునః ప్రామాణ్యం సిద్ధ్యతి.

[అట్లు చైత్రవందనాదులవలననగు పుణ్యఫలంబును హింసాదులవలన నగుపాప ఫలంబు ననుభవంబునకు రామింజేసి యైహికంబు లనం జనదు. మఱి స్వర్గనరకాది రూపములగు పారశాకికముల వానిఫలంబులు. ఫలంబులు గల్పించుధర్మాధర్మంబులు నీజన్మ ముననయొనరించినవి గావు. జన్మంబుందొట్టి సుఖదుఃఖాదిఫలంబులు సప్రాప్తము లగు చుండుటంజేసి పూర్వజన్మంబులం జేసినవియగు పుణ్యాపుణ్యంబు లానుభదుఃఖాదుల నొసంగుచుండు నని చెప్పం జరును. కార్యంబునకుం బూర్వభావిగఁ గారణ ముండం జనును గాదె! జన్మముదొట్టిసుఖదుఃఖాదిఫలంబు లొసంగుధర్మాధర్మంబులు పూర్వజన్మం బులం జేసియుండునవి సిద్ధిచుటాబట్టి జన్మాంతరంబును సిద్ధం బయ్యె. అట్టిధర్మాధర్మంబు

బునందువందనాదుఁడేయ, ప్రవృత్తిః=ప్రవర్తించెడువాడవగుచున్నాడవు. మఱియు' హింసాలోచిభేతి=హింసపలననుండి భయంపడియెదవు? స్వర్గములేదనువానికిఁ దత్ప్రాప్తి కై చేయుచైత్రవందనాదులే! నరకములేదనువానికి అది ప్రాప్తింపకయుండుటకై చేయ వలసినహింసానివృత్తియేల యనిభాము. కారణములేకయ చేయుచున్నార మనువచన మునకుఁ బ్రతివల్కుచున్నాడు. భయాభిలాషాదివా = భయమునభిలాషయునులేక, ప్రవృత్తినివృత్తి=కార్యమునంబ్రవృత్తియం దన్నివృత్తియు, నహికంబుగవు. అభిలాష లేకప్రవృత్తియు, భయంబులేక నివృత్తియు గలుగవనుట.

*టీ. తత్ఫలమపి=చైత్రవందనాదులకును హింసానివృత్త్యాదులకునుగలఫలము, చై హికం=ఇహలోకసంభావ్యముగాదు, అననుభూయత్వాత్=అట్లుఅనుభవించుటకయ్యండుట

తెన్ని యన? శ్రుతియును దదనుసారములుగ మునివరులు రచించియుండున్న ప్రతిపురాణములు నా ధర్మాధర్మము లిట్టివి యని ప్రతిపాదించుచున్నవి. విహికఫలంబులగు శత్రువినాశమును వృష్టియును గుఱించి వేదవిహితంబు లయినయభిచారాదిక్రియ లొనరింపని సంభవించు చుండెడిని. అవి మైహికము లగుటంజేసి ప్రత్యక్షదృష్టంబుల. అశ్రీకైయలచేతం బరలోకఫలప్రదము లని వేదమునం జెప్పంబడినకర్తృంబులకును ఫలంబగలదనుట ననుమానంబునం చెలియనగును. సూర్యోపరాగాదులును శాస్త్రప్రతిపాదితంబులు గనంబడుటంజేసి తత్తద్విధితంబు లగువస్తువు లెట్లును ప్రమాణంబుల యనుట సిద్ధము.

కాన నీవు “నవ్వర్లో వై వ జన్మా న్గదపిదేహభిన్నోస్తి కశ్చిత్”, అనుడివినవచనంబు సర్వజనహాస్యాస్పదంబ. యనగా నయ్యెడ నుండువార లుట్టానంబున! గరతలధ్వను లొనరించుచు నట మర్తము దూఱిపాఱి నాడెడువచనములతో వసింక బౌద్ధుండును జేయునదిలేక మిన్నక తలవాంచుకొనియుండె. ఇట్లు నాస్తికపరాభవంబు గావించి మహాకవి తనవెనువెంటం దన్ను సంస్తుతించుచు నాయామతతత్త్వవేత్తలగు డాడికొని చతుడేర నేఁబదిపాల్గవకత్నొంతరంబు బాసి మహాముదంబున నేఁబదియైదవ హజారంబు జొచ్చి యచ్చట నొకమహాన్నతమణిమయాననం బొండు స్ఫటికమణిమండపమధ్యంబున నుండుటయు దానిం బలసికొని వెక్కుచుణిమయాననంబు లమర్చుంబడి యుండుటయు గని యందు నలబలం బేమియు లేక రిక్తమయి యుండుటకుం జింతించుచు దనగౌననగాను నట్లు వితర్కించె. ఈకత్నొంతరంబున నాతో వివాదంబు నేయంగడంగువార లెన్నారేని లేకుండుటందలంచి చూడ నీవిద్యాసర్వస్వవేదిని నాచే నన్నిట విజిత యయి యింక వివాదంబునకుం గడంగక విరమించుకొన్న విధంబు గానం వలన నదియొప్పుకొనందగు. తస్మాత్ = అట్లుగుటంజేసి, స్వర్గనరకాదిరూపం = స్వర్గనరకస్వరూపమగునది, పారలౌకిక మేవ = పరలోకమునంగలుగునదియ, (దీనిచే స్వర్గోభిలషితాశనం, అన్న చూటనిర్వము.) ఇంక జీవునికి జన్మాంతరముగలదనుచున్నాడు. ఫలజనకావపిధర్మాధర్మ = ఫలమునొసంగునవియగు ధర్మాధర్మములు, ఇహజన్మస్వేవనకృతో = ఈజన్మమునంజేయఁబడినవియేకావు. జన్మతపివఫలోదయాత్ = పుట్టువుందొట్టియే ఫలంబుగలుగుచున్నది గాన నీపుట్టువునంజేయునదికాదనవలయును. తస్మాత్ = అట్లుగుటంజేసి = జన్మాంతరం = మఱియొక జన్మము, అస్వేవ = ఉండునదియే. ధర్మాధర్మపునః = ధర్మాధర్మస్వరూపంబులన్ననో? శ్రుతిః = శ్రయి, ప్రతిపాదయంతీ = ప్రతిపాదించుచున్నది. తదనుయాయముని ప్రణీతస్మృతిపురాణాదయః = శ్రుతిసనువర్తించుమహర్షులు రచించిన స్మృతులును పురాణముమొదలగు నవియును ప్రతిపాదించుచున్నవి. వేదవిహితకర్తృముస్వర్గాదిఫలము నొసంగుననుటకుం బ్రమాణమువచించుచున్నాడు. వేదవిహితైహికఫలానుకార్యభిచారాదికర్తృభిః = వేదవిహిత

బగుచున్నది. అయిన నియ్యెడ నమర్పబడియుండునాసన ప్రముఖంబులనన్ని వేశంబుం గాంచినం గాలయావనంబునకుం దాను గరము విస్తయనీయమగు ప్రయత్నంబు సల్పిన రీతి విస్ఫుష్టం బగుచున్నయది. ఇంతదనుక రెండుయామంబులు గడచె. మూడవయామం బుపక్రాంతంబునయ్యె. కానిమ్మ. నాపరమదైవతంబగు భారతీదేవిదయయుండుదనుక నాసేయం గడంగినకార్యంబునందు విఘ్నం బేదేని చూపట్టఁ జాలదు. ఇప్పు డియ్యెడ నుండు నీమహోన్నతాననంబువై గూరుచుండి మదీయజయు బుద్ధోష్ఠించితినేని యనం తరం బేమేమి కాఁగలదో చూతము. ఆని తలంచుకొనుచుం జని యాయున్నతాననంబు నం దాను గూరుచుండి నాస్తీకుండు తనయెదుట నొకపీఠంబునను దక్కినవారలు తక్కిన పీఠంబుల పయినను నుఖాసీనులై తన్నుంజూచుచుండ వారలం గాంచి కాళిదాసుం డిట్లునియె.

* శ్లో. సిద్ధోయం పరమేశ్వరః ప్రభుతయా సర్గస్థితీర్ధ్వంసకృత్
నిత్యో నిత్యమతి ర్గత స్తతభృతాం కుర్యా జ్జగన్తంగళం,

తంబులగు నైహిక ఫలంబులనొసంగెడునభిచారప్రముఖములగు కర్మములచేత, (అభిచార కర్మముచేసిన శత్రుక్షయమును ఇంద్రియాగాదులుచేసిన వృష్టిప్రముఖములును గలుగునని పేదమునం జెప్పబడియున్నది.) జాయమానవృష్టిశత్రుఁ డృఢాదిరూపపైఁకలగుచుండు వర్షముశత్రువినాశము మొదలగుఫలంబులచేత పారలౌకికకర్మణిఁపరలోకమునొసంగునట్టి కర్మమునకును, సాఫల్యంఁఫలప్రదత్వము, అనుమిత్యేఅనుమానప్రమాణముచేనూహిం పంబడుచున్నది. పేదవిహితమగు నైహికకర్మమునకు ఫలముప్రత్యక్షమున ననుభూయమా నంబగుటం జేసియట్టి పేదవిహితమగు పారలౌకికకర్మమునకును ఫలముగలదియనుమానప్రమా ణంబున నూహింపంబడుచున్నదనిభావము. ఇకకాస్త్రముప్రమాణమనిసాధించుచు న్నాఁడు. ఏవం ఇట్లే, ఏతదభిహితగ్రహణగ్రహోదయాత్ = కాస్త్రమునంజెప్పబడిన సూర్యోపరాగంబును గ్రహోదయములును గలుగుచుండటం జేసి, తత్తద్విరుత్తాఖిలఽస్తునః = ఆయాకాస్త్రములందుఁ బ్రదిర్భంపంబడినసమస్తవస్తువులకును, ప్రామాణ్యంఁప్రమాణత్వము, సిద్ధతిఁసద్బింబుచున్నది.

* టీ. పరమేశ్వరః = పరమేశ్వరుఁడు, సర్గస్థితీర్ధ్వంసకృత్ = సృష్టిసీతీసంహారిము లొనరించువాఁడు, సిద్ధిః = సిద్ధించినవాఁడయ్యె. అయం = ఇతఁడు, నిత్యః = నిత్యుఁడు నిత్య మతిః = నిత్యమగుబుద్ధిగలవాఁడు, తనుభృతాం = జీవులకు, గతిః = దిక్క్రియినవాఁడు, జగన్తంగళం = లోకములకు మంగళమును, కుర్యాత్ = చేయుఁగాత. వయం = మేము, ఆద్యః = ఇప్పుడు, జేతారిః = జయించినవారము. ద్వేషిణిః = కత్తువులగు, పరానపి = ఇతరులను. నాస్తీక మలప్రధ్వంసనాత్ = నాస్తీకకులంబును ధ్వంసముచేయుటంబట్టి, తదీయచ్ఛయా = ఆనాస్తీ కునియచ్ఛచేత, పరాభూతాత్ = అవమానింపబడినవారలను, సహసా = సాహసమున,

శ్రేతారో వయ మద్య నా స్తికలప్రధ్వంసనా ద్వేషిణో
జానీమ స్సహసా పరా నపి పరాభూతా న్నదీయేచ్ఛయా.

అని, తాను నాస్తికునికుయ్య క్తులకుం బ్రతియు క్తులు నెప్పి వానిం బరాభూతునిం గావించుటచే నృప్తిస్థితిసంహారములు నేయువాడును నిత్యము లయినయిచ్చాబుద్ధిప్రయ త్నప్రముఖంబులు గలవాడునగు పరమేశ్వరుండు జీవులకుఁ గలిగాను జగంబులకుం బ్రభు వుగా నున్నాడని సిద్ధించుచున్నది. అట్టి యాపరమపురుషుండు జగంబులకుమంగళంబుఁ గూర్చుచుం గాత. ఏ మిప్పుడు విజయంబుం గాంచితిమి. ఈనాస్తికులకులంబుం జయించు టంజేసి ద్వేషంబుగ లిగియుండువరులును నాస్తికునికి వశగతులైనందున నాచేబరాభూతు లయినవారలే! మేమందఱు జయించితిమి. అనుర్థంబు విన్నవ్తం బగునట్లు లుపన్యసింప నదివినియానాస్తికుని మోముంగనుంగొనుచు విన్ననగు మోములతో నెల్ల వారలేమియు ననలేక యూరకుండిరి. అప్పుడు మహాకవియు నుదయాదిత్యునిం గనుంగొని యోరీ యస్తజయంబు పురంబునం గలయెల్లజనంబుకు వెల్లడియగుటకు జయశంఖధ్వనంబు నేయనది యనిన నారాజనందనుండును విద్యాసర్వస్వవేదినీసౌధం బదరునట్లుగను ఆకాల ఘనఘటానఘట్టనజనితమహానాదంబు ననుకరించునట్లుగను విజయశంఖధ్వనంబుఁ గావించిన నదివిని యచ్చటివారు భయసంభ్రమక్రాంతహృదయులయ్యి నాస్వరం బతి గభీరమేదురం బగుటంజేసి యించుక సేవటికి నున్నట్లుచిత్తులై యొకరితో నొకరు “ఏమి! యీవంత; ఈశంఖధ్వనంబు విన్నం బ్రశయజలధరధ్వనఘర్జనంబై యున్నయది. ఇట్లు శంఖనినాదంబుఁ గావించుట పరిపాలితసర్వసర్వంసహాచక్రుండై మథితమదరిపుయాధ నిర్వక్రపరాక్రమండై యొప్పును త్రవక్షత్రవశసంజాతుం డగురాజన్యునికిం దగును గాని సాధారణునికిం దగదు. ఈకవి యెట్లు విద్యావిశేషసర్వస్వపారీణుండై కనుపట్టెడినో! యట్లే యీతనితో నేగుడెంచియుండుకుమారుండును సకలశస్త్రాస్త్రపారంగతుండై పార్థునితోడలదూఁగువాడై యొప్పునని నిర్ణయము గలుగుచున్నది. భారతీ ప్రథమమాను షావతారంబగు నీకవియు వీరరసప్రథిమావతారసరణియగు నీకుమారుండు సన్నిమారుతంబు లట్లు పరస్పరసంగతులయి వరుల కజేయులయి యెసంగెడరు. విద్యయందు మాత్ర గాదు. పరాక్రమమునందు నయిత మివిద్యార్వస్వవేదినీ వీరల కోడిపోకపోదు. ఇది నిక్క ము. మనమిందఱుము స్త్రీలము. కేవలము ప్రైకి బురుష వేషంబులు దాల్చియున్నార ము తియ కాని రణంబున మెయిమెయిఁ గలసినప్పుడు మనయబలాత్వంబు బయల్పడక పోదు. ఇప్పు డిందు విద్యాసర్వస్వవేదినీ దడయుచున్నది. ఇక్కడ దస్పించుకొన నే వెరవు పరి పరాభూతాకానాచేతనవమానింపంబడినవారలనుగా, జానీమః = ఎఱింగెదము. నాస్తి కుండు నాకోడిపోయెను. నాకోడిపోయిననాస్తికునికోడిపోయియుండుటంబట్టితక్కినశక్తు లును నాకోడినవారలే! మేము ఎల్లవారలం జయించినవారమనిభావము.

కించుచున్నదో యెఱుంగము. అదియునుంగాక యీజయశంఖధ్వనంబు విద్యాసర్వస్వ వేదినీసౌధంబునం బొడమినదని యెఱింగి పురంబునంగలజనంబులు నిశీఢనమయం బని యెంచక యంచితాశ్చర్యరసపూరతరంగితాంతఃకరణులై యియ్యెడకుం జనుచెందురు. ఇంతదనుక విద్యాసర్వస్వవేదినీయుంట విద్యావైకారద్యంబున నడ్డంకిలేక ప్రవేశంబు గాంచి దాని నోడించి జయంబు గాంచి మించినవాఁ డెవ్వఁడును లేడు. ఈనాఁ డేమి వింతయిది యని పౌరజనంబులు చిత్తవిశ్లేషంబు నొందకపోరు. అని యిట్లు దలంచు కొనుచుండఁ బ్రాసతో మరభిధ్వజపరశ్వధమునలముద్గరపరిఘాద్యాయుధధారులును కంచు కొట్టివకవచంబులు దాలించి యుద్ధసన్నాహంబున నొప్పుచుండువారలునగు వీరభటులు సహస్రసంఖ్యులు గరంబు రయంబున సేనాపతినిర్దిష్టమార్గంబునం జనుచెంచి బారులు దీరి నిలువంబడుచుండఁ గనక పీత్రలతాహస్తులై కొందఱు ముందఱు బరాబరులు సేయ నవధీరితసురసుందరీ సౌందర్యవిలాసలగు విలాసవతులు సిద్ధావిశిష్టధనుణిమయభూషణ రాజివిరాజమాన లగుచుఁ గరదీపికాసహస్రంబులు ధరించి పురోభాగంబున నడువఁ గొందఱు మందయానలు వాలవ్యజనితాలవృంతకళాచిక్రాప్రముఖంబులు దాలించి యుభయపార్శ్వంబులం బలసికొని రా కారదపూర్ణిమాశశాంకమండలంబువోలె విలసిల్లు ముక్తాతపత్రంబు నొకకనకలతాకమనీయకాయ ధరించి వెనువెంటం జనుచేరి నవ్వొగఁగఁ పరివృతుండగు శవీపతిచందంబునం దోచుచు మహావైభవంబుతో నాసింహపురాధ్యక్షుండు గవియందునేఁబడియొసవ కత్యంతరంబునం బ్రవేశింప నాశనిం గాంచి విద్యా సర్వస్వవేదినీదాసికలు నిటలతటంబులు భూతలంబు సోకఁ బ్రణమిల్లి విరచితాంజలులై పురోభాగంబున నిలువ వారలంగనుంగొని రాజచంద్రుండు నోదాసికలార! ఈనిశీఢనమయంబున సీవిద్యావేదినీసౌధంబునందు జయశంఖధ్వనంబు గావించినవాఁ డెవ్వఁడు? అకామినీరత్నంబుచేఁ జతుష్టస్థి ద్వారంబులందు నియమితమైయుండు విదుషీమండలిని జయించిన యపూర్వభారతీమానుషాపతారంబుగాదే! యిట్టి విజయశంఖధ్వనంబు సేయగలవాఁడు. ఇన్ని దినంబులదనుక నీగింపిషీలిరోమణిసౌధంబున నిట్టినిజయంబు నొందినవాఁడు లేకయిండె. ఇప్పుడీధ్వనంబు విని మానసంబు శంకాతంక మోదాశ్చర్యంబులం బొరసెడిని. కుమార్తప్రవర్తనంబున నెవ్వఁడేని యీసౌధంబునఁబొచ్చి స్త్రీజనంబులఁ గలంతపెట్టి యిట్టికట్టిఁడపలులు గావించెనో? వానిం బట్టి డిట్టతనంబునఁ గొట్టి బెట్టిదంపుదండనకుఁ బాల్పలుపందలందియినై నికవీరభటసమూహంబుతో నేఁగుచెంచితి. ఈవీరభటవర్గంబు నాసౌధంబును బలసికొని రాత్రి వేళ పర్వాయుధంబులు దాలించి సమర సన్నాహంబుతో నుండునది. అట్లు దుర్విసీతుం డెవ్వఁడేని యీకక్కనంపుదనంబున కొడిగట్టియుండు నేని వానింబట్టి బంధింపం బనిచెదకు. కలవృత్తాంతంబు వినిసింపుం డనిన నాదాసీజనంబు రాజునకు వందనంబు లాచరించి యిట్లునియె.

సీ. ఈక టైలమ్మువాఁ డిందీవరాననఁ గోరి పద్మంబు లకుంతగలిసి
బలుకుచు నిరఁజియూఁచలకట్ట వేయివరాల కీయింటికి రాణ నమ్మి
మగుడ నాధనమిచ్చి మదవతిఁ గూడంగ సమకట్టి ద్వారముల్ సరవి గెలిచి
భామినీచుణిసి ముప్పదిరెండవహజారమునఁ గవిత్యవిశేషమున జయించి

గీ. యంత వేవేగ సర్వసిద్ధాంతత త్త్వ
రీతుల నుపన్యసించుచు ఖ్యాతితోడ
నితని జౌద్ధుని జీతుఁ జేసి యెల్లవారు
తనకుఁ జీతులౌట నీజయధ్వని యొనర్చె.

క. ఇచ్చె యాగద్దియ నాకవి, మదదంలిమ్మగేంద్ర మధికమహిమ మొఱియ స
మృదమున నెలకొనియున్నది, మనిరాక్షసుణిసి గోరి మనుజాధిశా.

అని యిట్లు నెప్పిన విని రాజచంద్రుండు పొరలు సూపిన కవివరునివలనీకిం
జాడ్కులు నిగుడించి యాతనియతిదుర్భగవేషంబునకు నేవగించుకొనుచు నిట్టియతి
వికృతాకారుఁడా! మనవిద్యాసర్వస్వవేదినిం గామించివచ్చినవాఁడు. ఎట్టివిద్యావిశేషం
బుండినను వీఁడు కట్టె లమ్మకొనువాడ గదా? ఈయతిదుర్భగంబగు కిరాతత్వంబు లేక
యెన్న నీవిద్యయు నుజున్జ్ఞాన్యుత వహించును. ఈమహాదోషం బుండుటంజేసి యీ
తండు కవివరుం డయ్య నిగ్రాహ్యుండు గాని యాదరణీయుండు గాఁడు. జలంబు
లాస్వాద్యంబు లయినను జండాలహాపంబునం బడెనేని యవి పరిత్యాజ్యంబు లయిన
విధంబున నీదుర్భగునియందుం గలవిద్యయు ననాదరణీయంబ యని నుడివిన నింతలా
రాజునకు మహోన్నత రక్షితులయిననంబుం బెచ్చి సభామధ్యంబున నమర్చిరి. రాజును
రత్నపీఠంబుపయిం గూరుచుండె. అంత నాభూపతిఁ గాంచి మహాకవి యిట్లునియె.

*శ్లో. ఖ్యాతశ్శక్తి భగంగో విధురపీ మలినో మాధవో గోపజాతః
వేశ్యాపుత్రో వసేష్టా రతిపతి రతిని స్సర్వభక్షీ హుతాశః
వ్యాసో మత్స్యదరీయో లవణజలనిధిః పాండవో జారజాతాః
రుద్రః ప్రేతాస్థిధారీ త్రిభువనవిషయే కస్య దోషో నచాస్తి.

*టి. శక్తి=ఇంద్రుఁడు, భగంగి = శిరీరముననంతట భగములుగలవాఁడని,
ఖ్యాతః=ప్రసిద్ధిజెందినవాఁడు. తన్నువంచించి తనభౌర్యయగు నహల్యతోఁబొందుచేసిన
శారణమునుబట్టి గౌతముఁడు దేహముననంతటభగములుగలుగుఁగాతమని శక్తునికిశాప
మిచ్చెను. విధురపి=చంద్రుండును, మలినః=మాలిన్యముగలవాఁడు. కళంకియనిభావము,
మాధవః=శ్రీకృష్ణుఁడు, గోపజాతః=గొల్లనికొమరుఁడు. వసేష్టః=వసిష్ఠమహాముని, వేశ్యాపు
త్రః=వేశ్యయొక్కకుమారుఁడు. భౌర్యము నిమియనుచక్రవర్తియై వసిష్ఠుండును ఋషి

అని,, యింద్రుడు శరీరమునం దంతట భగములు గలవాడు; చంద్రుడు మలి నుండు; శ్రీకృష్ణుండు గొల్లవాడు; వసిష్ఠుండు పెళ్ళయగు నూర్వశికిం బుట్టినవాడు; మన్మథుండు శరీరము లేనివాడు; (అంగహీనుడనుట) అన్ని సర్వమును భక్షించువాడు; వ్యాసుడు మత్స్యగంధికిం జనించినవాడు; జలనిధి యంతయు నుచ్ఛ; పాండవులు జారులవలనంజనించినవారు; శివుండు ప్రేతములయస్థులం దాల్చువాడు. ఈమహాత్ములకే యిట్టిదోషములండఁగా నిక ముల్లోకంబులను దోషములేనివాఁ డెవ్వఁడు? వారలయం దాయాదోషము లున్నచందంబున నాయందును గిరాతత్వ మనుదోషం బున్నది. శ్లో. 'ఏకోహి దోషో గుణాన్ని పాతే నిమజ్జ తీందోః కిరణే ష్వీవాంకః' అన్నట్లు గుణనమూ హమనం దొక్కదోషము చంద్రునికరిణంబులందుం గళంకంబుభాతి నణఁగిపోవును అనునీయభిప్రాయంబు దోషం బల్కుగా మహాకవివచనంబులు విని రాజు ప్రతివచనం దేమియొక బల్కులేక యతఁడు వచించినపద్యంబునకుం గలభాషనీశేషంబునకు మెచ్చు కొనుచు నిట్టిసమస్తవిద్యావిశేషవివర్తం బయినయాకవికులవతంసంబునకుం గులహీనత గల్పించిన నలువకు రసికవతంసావలంబియంబగు యకావసంబునకుం జరయును; దరుణ జనహృదియహరియగు మదవతీకుచయోగళంబునకుం బతనంబును సృజియంచినయవ యశం బుడివోవకుండు. విద్యాసర్వస్వ వేదసి యొనర్చియొండు ప్రతిసకుం దగినమహా విద్యావై భవం బితనికుండియు రాజకుమారునిన చేపట్టుదు నన్నయానాతివచనంబునకుం దగనివాడై యుండెడిని; ఏమి సేయనగును. ఈసంకటంబువలనం దప్పించుకొనును పా యాంతరింబు దోషదు. అని యిట్లు చింతించుచుండునవసరంబున,

జత్వమునుగుఱించి రొసగించుకొని యొండొరులశరీరంబులఁబోవునట్లు శపించుకొనిరి. అందు వసిష్ఠుండు చతుర్ముఖునివరంబున మిత్రావరుణులూర్వశిం గాంచి మోహించి స్థలిత వీర్యులయిన యజ్ఞ కాలయందుంబడినయొరువురవీర్యంబునకు వెండియునుదృఢించె. రతి పతిః=మన్మథుండు, అతనుః=అంగహీనుండు. రుద్రునికంటిమంటల చే మన్మథుండంగ హీనుండయ్యె. హుతాశః=అగ్ని, సర్వభక్షీ=సర్వమునుభక్షించువాడు. వ్యాసః = వ్యాస భగవానులు, మత్స్యోదరీయః=మత్స్యగంధి యుదరమునంజనించిన వాడు. ఉపరిచర వసువువీర్యంబునకు మత్స్యోదరంబున దాశరాజశత్రుకపుట్టె. ఆమెయందువ్యాసుండుద యుండె. లవణజలనిధిః=సముద్రముఉచ్ఛ. పాండవాః=పాండుపుత్రులు, జారజాతాః = జారులయిన ధర్మాదులకుంజనించినవారి. దూర్వాసోమునిదత్తమహామంత్ర జపంబునం బ్రసన్నులయిన ధర్మాదులకుం గుంతియందుంబుట్టినవారి. రుద్రః=రుద్రుండు, ప్రేతాస్థి ధారి=ప్రేతములయస్థులందాల్చుచుకొని యుండువాడు. కాన-త్రిభువనవిషయే = ముల్లోకంబులందు, కన్యదోషోనచా స్తి=ఎవ్వనికదోషములేదు.

సీ. అనీతదీర్ఘారుణ మయి యొప్పుకనుదోయి జడిగొని బాష్పముల్ వొడముచుండ
 వీసనితంబోరుబిబభారంబున వడిమిఱుగమనంబు జడనువడఁగ
 గురుతరకుచనుభేదరమున శోగ్యక యలఱిలేనడుము జవ్వాడఁ దొడఁగ
 లక్ష్మీనివాసమై లలిఁ గూర్చునెచ్చెము దైన్యతాప్తికి నికేతంబు గాఁగ

గీ. మొగిని కరముల వడింబు మోదుకొనుచు
 ప్రాణసఖ! నిన్నుఁ బాసి నే బ్రతుకఁగలనై
 యనుచు విలసింపు చొకకాంత యతిరయమున
 సభకుఁ జనుచెంచె జనములు సంభ్రమింప.

అప్పు డప్పడలిం గాంచి,

గీ. జలదఘ్న ణముచే జాతి తత్తతి మందుక్రిక్కాయమెఱుంగు నాఁ గొమరుమిగిలి
 నటనక్షత్రధమహానటజటాగళిత మానిదురేఖ యొ నాఁగ నండ్మమొప్పి
 శేజేలముగుదలచేదప్పివడినట్టినుదుదామ మో యన సొంపుఁగాంచి
 యిహాలాక నందర్శనేర్చుచే వచ్చిననాగకన్యక యొ నా బాగుమిఱి

గీ. తోచుచున్నది మదికి నీతోయజాక్షి
 యీవరోదువుప్రియసఖ యెవతె యొక్క
 యేల యెడబాసె నొక్కో యాయందుముఖిని
 యని సఖికు లాడుకొనుచుండి రబ్బరమున.

అది గాంచి యానరవతి కరము మనంబున నరమరికంజెంది విద్యాసర్వస్వవేదినీ
 దానీకలు దిలిచి యోసీ యీకుమారికామణి యెవతే! ఇని యేల యిట్లు వగలా బొగులు
 చున్నది! దీనికి సఖ యెవ్వతే! ఇప్పు డేహేతువుంబట్టి దానిని దీనిని వియోగంబు
 సంభవించినది! ఈవృత్తం బెల్లం చెలిసికొనుఁ డన వారును రాజుం గాంచి యిట్లునిరి,
 ఈమనవలీచుణి మనవిద్యాసర్వస్వవేదినీకిం బ్రాణసమానయగు చెలి. దీనిపేరు సాహిత్య
 సర్వస్వవేదినీ. దీనికిం బ్రియసఖ విద్యాసర్వస్వవేదినీగాని మఱియొక్కతె గాదు. దీని
 వృత్తాంతం చింతదనుక నే మెఱుంగుదుము. అని వల్కుచుండ వారలవచనంబులు మిఱి
 యాసాహిత్యసర్వస్వవేదినీ రాజుం గనుంగొని యిట్లునియె. ఓయధిపతీ! యేను విద్యా
 సర్వస్వవేదినీకి సర్వవిద్యలయందును సహాయనై దానికి బహిష్కరంబగు ప్రాణంబు నా
 నుండుదానను. ఒకింతపేషటికి ముందు నేను తన్నియుక్తనై తత్ప్రేషితంబగు విద్యనంద
 లికి నండఁగా నియ్యోదకు వచ్చియుండి యీమహాకవిని తక్కుంగలవారికిని జరుగుచుం
 డిన నిరవద్యవిద్యావిశేషచర్చాచాతుర్యంబుం గనుంగొనుచు నాప్రియసఖ తన కప్పు
 డప్పుడు కట్టెలమ్మవానిని విద్యనందలికిని జరుగుచుండువృత్తంబుఁ బెల్పుచుండుమన్న
 మాటమఱచి యాయాస్త్రీకాస్త్రీకులవివాదంబున నేమియు బుద్ధికిం దోచక స్థాణుప్రాయనై

యుండి యిప్పు డియ్యోడ కేలిక విజయమునేయ నీవృత్తాంతంబు నాప్రియశఖ కెఱింగింప నలికర్పితగతి నాయంగనామణియుండుసౌధంబునకుం బరుచిడితి. ఆయ్యోడ నాప్రియశఖ గానంబడదయ్యో. ఇంతకుం దొలతఁ దనయుండు సౌధాంతరంబునందు మచితరపరిజనప్రవేశంబు నామదవతి నిషేధించియున్నది. ఈకట్టెలమ్మువానితో నామగుడ నర్వవిద్యలయందును వివాదంబునకుం గడఁగి యోఁటువడి యితఁడు నీచుండుగానఁ దనప్రతిపక్షుఁ గలయ నిష్టపడక యితనిపలనఁ దప్పించుకొన ననేక కష్టతోపాయంబు లొనరించియు విఫలప్రయత్నయై తా నిన్నిది నంబులదనుకఁ గన్యకాత్వంబునకు భంగంబులేక విద్యా నర్వస్వ వేదినీ యునుబిడ్డఁ గాచుకొనుచు నసమానవై భవంబునవిజ్ఞునిఁగుచుండి నేఁడొక్క కట్టెలమ్మువానికడ నివి యెల్ల గోలుపోయి యెల్లియెవ్వరిమొగంబైన నేవిధి గనుంగొందు ననితలంచి ఘనంబగునచమానంబున నీమేనిపైయానయెడబాసి యెట్టికఠోరదశావివర్తముఁ జేదెనో! ఎయ్యోయ్యోడల నన్నేషించినం గానంబడకయున్నది. నిక్కముగ నామదవతి యామానభంగంబునకు రోసి యాకట్టెలమ్మువానికీ లోఁబడుటకంటె గాయంబు దొరంగుట మేలని రజ్జువిహిజలంబుల జీవలూక దుకిభవివర్తాంతంబు జేదియుండును. అట్టియభిమానంబుగలమానినీలకంబు భూలోకంబున నిక జనించుటోదు. స్నేహం బన్నది దానియంద యుండు. ఆరమణీశిరోమణి యీలాకంబుననుండునంతదనుకయ ఆనంసారంబు సారవంతంబు. అరామణీయకనిధి లేకున్న నీమల్లొకంబుల నిక రత్నంబు నునదిలేదనవచ్చు. ఆసౌందర్యసారసముదాయనంకేతనంబుం గాననినాఁడు లోకంబు లయాలోంబులు నిరాలోకంబులు గాకపోవు. ఆలావణ్యసారశరణంబు నెడబాసిన బాంధవజనంబు మరలై కళరణంబు గాకపోదు. ఆసౌభాగ్యవతివతనంబు వోయినేని కందర్పుని కింక దర్పం బన్నమాట యుండదు. ఆ సర్వాంగమౌదురికచకతప్రత్యక్షీనిచానం బగు ముద్దు మొగంబుంగనుంగొననిచో నకలజననయనంబులనిర్పాణంబు విఫలంబయగు. వేయేల? ఆయెలనాగ లేకుండిన నీజగు బంతయు జీర్ణారణ్యంబయగును. అంతట విద్యలకు భూలోకంబునందు పులి నశియింపే. మగుణంబుల కాకరింబు చొలంగు. ఆవిద్యానర్వస్వ వేదినీ నాకేగాదు! తక్కినవారలకు సమాతము జీవితసర్వస్వమ్ము యుండునది. ఎట్లు నాప్రియశఖ ముద్దుమోము వెండియుం గాంతు. ఎట్లు దానినుధాధారామధురంబులగు వచనంబులు మెడియువిందు. ఎట్లుహరిచందనచల్లవరసనంకేతనంబుతోలినదానియాలింగనంబు మెడియుం బడయుదు. నారత్నం బేమయ్యెనో! నాజీవితం బేగలవటైనో! నానర్వస్వం బేయవర్థం బొందెనో! హా! ఏమి నేయుదు? ఎటు వోదు! ఎవ్వని శరణువేడుదును? ఎవ్వని నడుగుదును? ఎవ్వనితోఁ జెప్పుకొందును! ఏవిధి వర్తింతును? ఎయ్యోడ నుందును? ఏమి యీనామకునంభించినవిధివై పరిత్యము. అని మఱియు ననేకవిధంబులం బ్రలాపింప నానా హిత్యసర్వస్వ వేదినీవచనంబులు విని యయ్యోడనుండు నెల్లవారును తమతమమనంబులం

దీనిద్యాసర్వస్వవేదిని యాకటైలమ్మువానికి విజితయైనకతంబున నితనికి వశపర్తిసియై
 వర్తింపవలసిన టై నహేతువుంబట్టి మనంబునం గుందుచు నభిమానహానికి రోసి ప్రాణంబు
 లం బరిత్యజించుచోకో! యనునంతయంబు గలవారలై యుండుటంజేసి తదనుసారముగని
 నాహిత్యసర్వస్వవేదిని పల్కినపల్కులచేత విద్యాసర్వస్వవేదిని మరణంబు నొందియుండు
 నని నిర్ణయించి మించినకోకంబున మూర్ఖాక్రాంతలై కొంతవడికిం దెప్పిరి లి కను
 దమ్ములం బొడముబాష్పజలధారావారంబులతోఁ బయిఁబయివెడలు వేడినిట్టూరుపులతో
 సర్వాంగసంగతం బైనకంపంబుతో సమున్నతా ర్తనాదంబులతో మహిపతికడకుం జేరి
 యోరాజేంద్రా! గ్రక్కున నావిద్యాసర్వస్వవేదిని వెదకింపం బంపుము! ప్రాణపరిత్యాగ
 వ్యవసాయంబునందు విధివశంబుగ నేదేని యభ్యంతరంబు సంప్రాప్తం బయిన జీవితంబు
 తోడన ప్రియసఖా బడయవచ్చు నని ప్రార్థించిన మహిపతియు వీరభటులచేత జలము
 జ్ఞనాదిచతురులగు ననేకుల బెత్తలను రావించి వారల వాపీహాపతటాకాదుల వెదకున
 ట్టుచు తక్కుంగలగూఢచరుల నాయూరహస్యస్థలంబులను వెదకునట్లు కట్టడయిడెను.
 వారలు వెల్లయెడలం గలయ నన్వేషించి యెందునుంగానక తద్వృత్తాంతంబు భూపతికి
 విన్నవించిరి. ఆవృత్తాంతంబు విని యెల్లవారును కరంబు పరితపించుచుదమమనంబుల నిట్ల
 నుకొనిరి. మానహానికి వెఱచి యామానినీతికంబు ప్రాణంబులు వాని యుండునని
 మృతకళేబరంబైనను దొరకదా! ఆదియును గనంబడదు. ఇది యెట్లు? ఏమైయుండునో
 తోచక యున్నది. ఆప్రతిబద్ధేయం బయినయాయనర్థంబునందుఁ గార్వం బిదియని యవ
 గతముగాదు. అని యారీతివాడుకొనుచుండ రాజు మహాకవిం గాంచి యిట్లనుకొనియె.
 ఇతండు కరము ప్రయాసమునొంది విద్యాసర్వస్వవేదిని తనయనవద్యవిద్యావైదుషీవిశే
 షంబున జయించినవాడు; దానితోఁ గలయంగోరిక గలవాడు; తా నది గన్నడకపోయె
 నన్నక్రించుదనం బొకించుకయు మొగంబునం గానిపింపక ప్రమోదమేదురహృదయంండై
 యుండెడినితనచేయలంటిం జిక్కినచక్కెరబొమ్మ బెడిసిపోయిన నెవ్వండేని కరం బార్తిం
 బొరయకుండునే? ఏమి యానింత! అని వోయినవల నితండు మనంబున నెఱిగియుండని
 వాడు గాఁడు. పూర్వము వేషాంతరంబుఁ దాలించి వెడలిపోఁ బ్రయత్నించినదానిని నితం
 డడ్డగించి యుండలేదా? అట్టిసూక్ష్మదృష్టి యిప్పు డియ్యెడరున నూరకుంట యారని చూడ
 నిదియతనికి విదితంబయి యుండక పోదని తోచెడిని. ఇతని నడిగిన నంతయు విస్పష్టంబు
 గాఁగలదు. అని చింతించి మహాకవిం గాంచి యాభూపకులాధ్యక్షుం డిట్లనియె. ఓమహా
 త్తా! నీవు సర్వవిద్యావిచక్షణుండవు; భారతీదేవి నూతనమానుషావతారంబు వని తోచె
 డిని. నీవు సర్వజ్ఞుండ వగుటకు సందియంబు లేదు. కాన నీ వెఱుంగని దే మున్నది. ఇప్పు
 డీ విద్యాసర్వస్వవేదిని నీకు నమస్తవిద్యలయందు విజితయై యలిదుర్భగం బయినయాకటై
 లమ్మువానివేషంబుతోఁ దోచుచుండు నీతోడఁ గలయుట కేవలించుకొని యేనిధంబుననొ

యంతర్వికమయఃస్పష్ట దోచుచున్నది. ఆ గురినై పుణ్యసీమంబట్టి మాయెదుటంబెట్టితి
వేని నేన యాయితని నీ కర్పించువాడ. గ్రక్కున నక్కమహాన నెక్కడకు రప్పిం
పుము. ఆ విద్యాసర్వస్వవేదిని మున్న నీకు విజితయాట నీకు లోబడియుండు నానిబంధ
నం బొకరేయిక కాని యంతకుం బయిని జరగదు. ఇప్పు డట్లు గాక కలకాలమును నీకు
వశపర్చియై యుండం జేసెదను. కరుణించి యానాతి వోయియుండువలకు గానిసిం
పుము. ఈ విద్యాసర్వస్వవేదినిసాధంబును దీనిసమస్తపరిచారికాజనంబును ఆ విద్యావేది
నిచే జయింపఁబడి గృహదానంబై యూడిగంబు నేయుండునీరాజుసమరచక్రంబును
ఆ రామామోగడించిన యఖిలధనసంచయసంబాధంబగు కోశనిచయంబును దానికాశ్వ
రభతురగవ్రాసంబును నీయధీనంబుఁ గావించితిని. ఇక నీవ యావనితారత్నంబునకు నధి
నాఘండవు. నీదియే నొకకారణమును బట్టి యిట్టివికృతవేషంబుఁ దాలించి వచ్చియుండు
దేవతవు గాని నీవు సాగారణమునుష్ణమామ్రండవు గావు. మనుష్యమామ్రండవమైన భువ
నేశ్వరీనిర్నిద్రకరుణాకటాక్ష వీక్షా విశేషవివర్ధమానానుభవానా నూనకవితాచాతురీనిరస్త
నిఖిలపండితకవిమండల సంకీర్త్యమానవిమలయశోమృతధారాసారధవళితదశదికావకాశ
యగు నీరాకాశశివదనను జయింప నీకుం దరంబగు నే? మహావికృతరూపంబుతో నలుండును
బృహన్నలరూపంబుతో నర్జునుండును ఋతుకర్ణమత్స్యకతులకడఁ గార్పార్యంబు నేరిన
యట్లు లీకీరాతవేషంబున నెవ్వడవో మహాపురుషుండవు దీనివిద్యాగర్వం బడంచుట
కొక్కొక్క! దీనియతివిలోభనీయంబగు నవయోవనంబు; సకలకాచాతురీవిశేషంబునంజేసి
యతులితా మోదంబుంజెందిన నువర్ణంబుభాతి ననూనరసికజనాదరణీయతం గాంచి
యుండునది; కాననచంద్రికయై జానదొఱంగక మాననీయతం గనం జేయుట కొక్కొక్క!
ఏతద్వాగ్విజయన నస్తాదృశదీనజనరక్షణంబు సలిసి యాత్మీయనిష్కారణ కాదుణ్యరస
పూరంబు వెల్లిరియం జేయ నొక్కొక్క యిక్కడ కరుదెంచి యున్నాడవు. నీ కసాధ్యం
బొం దేమియు లేదు నామానసంబును నీయందు నచ్చియున్నది. అని యిట్లు భూమిశ్వ
రుండు వేడికొనినఁ గాళిదాసుండు విని మానసంబున సంకసించుచుఁ గించిదంకురితమంద
హాసరోచిరుదంచితముఖారసిండుండై యోధగావలీ యింత యుగ్గడింపనేల? జయోప
జయంబు లెల్లవారికిం గలిగినవియకదా? నాకోడినమాత్రానన యీతమమాత్రమధ్య
దుష్కీర్తిప్రాత్రతం గాంచునే? ఇన్నివిధంబుల నాకోడియు నావడఁచి నాకుం జిక్క
కయ తప్పించుకొనుచున్నది. ఇట్టిచాతుర్యసీమలగు భామల నెందేని గాంచినది లేదు.
కరం బరుదై యొప్పునీయొప్పులకుప్ప నేర్పరితనంబు సకలమనీషిజనసంక్షాఘ్యం బయినదియ.
ఈ వగలాడిమాయలు నాయందుమాత్రము కార్యకరంబులు గాక కడుపడి నెడయు
చున్నవి. ఇప్పుడు నేను దానిం గాన్నిగుంజలను గాని యది విశ్వాసార్థంబు గాదు. ఈ
యుండునండజమానలందు నాఁగోరినకీరవాణులఁ గొందఱు నధికతభరతకాస్త్రతత్వవిత్త

మల నాకటపువ్వుత్రాంతంబు నభ్యసించి నాటకచ్ఛాయం దేటపఱువఁ గలవారలఁ గైకొని
వారలంగొని యొకవృత్తాంతంబు మీకుంబ్రదర్శింపఁ జేసి దాన మీయభిప్రాయం
నమకూర్పఁ గలను. అని చెప్పి యయ్యెడనుండు కొందఱ నుందరాంగులం బ్రత్యేకం
చీరి వారలకుం గఱపవలసినది వివరించి యే బదియూఱవకత్యంతరంబునందు రంగస్థల
బలంకరింపుఁ డని వారలకు మువలయిడి జనిచి తక్కుంగలదాసదాసీజనంబులకు సభికో
వేశనముచితంబుగ నాసనాదుల నాయత్తంబు సేయఁగట్టడయిడి వార లట్లు సేయఁ జను
డొకింత తడసియుండ యాసనంబు విడిచి లేచి రాజును తక్కుంగలవారలను తనవెం
రాఁ బ్రార్థించి వెనువెంటఁ జనుదెంచుచుండు భూపతితోడను నాస్తికునితోడను విద
న్తండలితోడ నేఁబదియూఱవకత్యంతరంబునం జొచ్చి యెల్లవారల నుచితాసనోపవిష్ట
లం గావించి తాను రంగస్థలంబున కభిముఖులుగ నుదయూచిత్సునితోఁ గూరుచుండెన
ఆయ్యెడ నాటకచ్ఛాయయిం బ్రవృత్తం బయ్యె.

నా ట క చ్ఛాయ.

నేపథ్యంబున

గీ. కలువకంటులయందును గవులయందు

జనులు దోషైకదృష్టులై చెలఁగుచుండు

వాక్కులయు కాంతలయు గుణవృత్తి కరము

కష్టలభ్యంబు నుజ్జనై కకాంక్షితంబు.

అని యొక్కగీతంబు వినింబడ నది నభాసదు లెల్లవారలు తమమనంబులందు !
నినంబడినగీతంబునకు నుచమానోపమేయసాంగత్యంబువలనఁ గవులవాక్కులయందు సర్
జనులును దోషంబ గణించుచుండుచుదంబునఁ గలువకంటులయందును దోషంబుల
గణింపుచుండుదురు. వాక్కులగుణము ప్రకాశించుట కరము కష్టలభ్యమయినట్లు కాం
లయు నుగుణప్రకాశము బహుప్రయాసంబునం గాని కలుగదు. ఆదియును నుజ్జన
మాత్రము క్షాఘింతురు గాని తక్కినవారు క్షాఘింపరు. అనునర్థంబు వెల్లడియగుచుండ
టంబట్టి యొకయు త్రుచుపతి వ్రతాలిలకంబువై గొందఱు దోషైకదృష్టులు దోషం బార
వింపనది బహుప్రయాసంబునఁ దనసాధుగుణంబు బయలుపఱిచి నుజ్జనక్ష్మాఘృత వడసెనఁ

కొనుచుండ సంగీతావసానంబునం బటాక్షిపంబుఁ గావించుకొని యొకకాంతాలిలకంబు వచ్చి రంగంబున నిలువంబడి సామాజికులం గనుంగొని యిట్టనియె.

* ట్టి. కిం చిత్త్రం యది రాజనీతిమళలో రాజా భవేద్ధార్మికః
కిం చిత్త్రం యది వేదశాస్త్రనిపుణో విప్రో భవేత్పండితః
త చ్చిత్త్రం యది రూపయావనవతీ సాధ్వీ భవేత్కామినీ
త చ్చిత్త్రం యది నిర్ధనోపి పురుషః పాపా నకుర్యాత్క్వచిత్.
అని షెప్పి నేపథ్యంబువలనకి మరలి చూచి.

ఔరా! ఏమి యీయనుకూలసందర్భంబు! సామాజికోక్తి కనురూపముగ లోక చిత్త్రం చేప నుడివిలిసి. మదుక్తి కనురూపముగ నియ్యెడం గొందఱు బ్రాహ్మణులు రహస్యాచనంబునకుం గుంపుగూడి యేదియో యొకమహాపాపంబు సేయం బ్రవర్తించుచున్న వారనితోచెడిని. కట్టా దారిద్ర్యంబుగదా వీరల నిట్టిరట్టడితనంబున కొడిగట్టం జేయుచున్నది. పేదఱికం బెట్టిపాపంబులపైనఁ జేయింపక పోదు. వీర లెవ్వరో కనుగొందము.

(నిరూపించి చూచి, గౌరవానూయాసంభోదంబులతో.)

ఔర! వీర లీధారానగరవాసులు. భోజభూపతి సభాలంకారంబైన కవిపండిత సంఘంబులోనివారు. వీర లిట్టికార్యంబులకుం గడంగుటెలకొ? భోజభూపాలదత్త భనకనకవస్తువాహనప్రముఖులుచేతఁ బరితృప్తిః గాంచియుండినవారలు గాఁత!

(విమర్శించి)

సరి! సరి! వీరల కామహీపతి యెంతయిచ్చిన నేమి! తమలోఁ గొందఱు గడు గారవించుచున్నాఁడనుననూయ వీరలం గారియపెట్టుచుండ మానసత్పత్తిబడయని వారలు గాన వీరలు దరిదులే. ఇందుశంకరుడును గోవిందుడును తాచేంద్రుండునుగోకి బండను మయూరుండును హరియుఁగళింగుండును భూరుండును వినాయకుండును మఱి యుం గొందఱును జేరియున్నవారు. వీరలు సేయనాచారనం బెట్టియియో తెలిసి

* ట్టి. రాజనీతిమళలో=రాజనీతియందునమద్భుండగు, రాజా=రాజు, ధార్మికోభవేద్యుఁ=ధార్మికుండై యుండేనేని, కించిత్త్రం=ఆదియేమిచిత్తము? వేదశాస్త్రనిపుణః=వేదములందును శాస్త్రములందును నమద్భుండగు, విప్రో=బ్రాహ్మణుడు, పండితోభవేద్వేద్యుఁ=వేదశాస్త్రప్రతిపాదితమగుజ్ఞానముగలవాడై యుండునేని, కించిత్త్రం = ఆదియేమిచిత్తము? రూపయావనవతీ = రూపమును దారుణ్యముగలదియగు, కామినీ=కాంక, సాధ్వీభవేద్యుఁ=పతివ్రతయైయుండునేని, తచ్చిత్త్రం=ఆదిచిత్తము. నిర్ధనోపి=ద్రవ్యము లేనివాడయ్యెను, పురుషః=పురుషుండు, క్వచిత్=ఒకచోటనైనను, పాపః=దోషమును, నకుర్యాద్ద్యది = చేయకుండునేని, తచ్చిత్త్రం=ఆదిచిత్తము.

కొందము. రాజకులమునకు సంబంధపడినదయినచో నుచితసంవిధానంబునం బ్రయత్నింపం జనును. శారదపుండరీకషండపచయంబునవైవచ్చినదాన; నేనును వీరలకడకుం బోయి చాతుర్యంబు మెఱయ వృత్తాంతం బారయుదును. అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

అప్పుడు సభాసదు లది నుడివినపద్యంబు విని ఈపద్యంబుచేత రాజసీలికుశలుం డగురాజు ధర్మమార్గమునం బ్రవర్తించుటయు వేదశాస్త్రంబు లభ్యసించినబ్రాహ్మణుఁడు శాస్త్రజన్మజ్ఞానము కలిగియుండుటయుఁ గడు విచిత్రంబులు. దీనికంటె రూపయావన ములు గలకలువకంటి వలిత్రతయై యుండుట కరము చిత్రము. అట్లే నిర్ధనుం డగుపురు షుండు పాపము నేయకుండుటయు చిత్రమే యని *కావ్యార్థసూచనంబు నేయం బడియెనని యనుకొనిరి.

ప్రస్తావన.

ప్రథమాంకము

అంత బ్రాహ్మణులు రంగంబునం బ్రవేశించిరి.

అందొక్కండు-మిత్రములార! యేను గొన్నిదినంబులకు ముందు ధారానగరంబుఁ బాసి విద్యవ్నండలమండితమండలాధిపతులసభాస్థలంబులం గాంచం గోరి చని తనైక నక్తి నీభూమి యంతయుం దిరిగి మరచి గతదినంబున నీవత్తనంబు జేరితిని. భవన్నియు క్త యగుచేటిక గతదినసాయుసమయంబున మన్తందిరంబుకే తెంచి ప్రణమించి యెట్లి భువ నేశ్వరీదేవాలయంబు వెనుకటి వటవిటపినికుంజంబునం గవివరులు నేరి యచ్చుల కేరికి నెఱుకవడకుండం గొన్నిరహస్యాంశంబులు చర్చింపం గలరు. మీరలు చచ్చిటికివిచ్చేయం జను నిది యాకవివరులచూట యని వల్కి చనియె. దానంజేసి యే నియ్యడకురానయ్యె. ఓవరయచి మయూర చేఫణ హరి శంకర కళింగ పూర విసాయక మదన విద్యావిసోద కోకిల ప్రముఖులారా! శారదసమయముతృప్తి పుండరీకషండమండితంబులై యొప్పు చుండు మీముఖిబింబంబులు చెన్నుఁ దొఱంగి యుంటుకుం గారణంబేమో? కవిజనకల్పకం బగుభోజభూపతి మిమ్ము ననుదినమ్ము సమ్మాననలం దనుభవచూడెడినే!

మయూరుండు-ఓతారేంద్రా! ఇప్పుడీవిన్నదనంబునకుం గారణంబుగలదు! వినుము.

గీ. కాళిదాసకీర్తిఘనతరచంద్రికా, విసర మఖులదిశల వెల్లివిరియ

మొగిని నన్నదీయముఖసారసంబులువ, సైదొఱంగి మొగుడుచున్న విపుడు.

* కావ్యార్థసూచన మనఁగాఁ బ్రతిపాదించఁబడుకావ్యంబునం గలయర్థంబు సంగ్రహముగఁ దొలుతఁ దెల్పుట. ఇది నాటకములందు ముఖ్యముగ నుండవలయు.

తాచేంద్రుడు. ఓకవిమలలిలకంబులారా!

డి. ఆకవికల్పకంబు సరసాగ్రణి స్నేహరసైకపాత్రమీ
భూకమనానురాగపరిభు కవిమాతనభోగభాగ్యుల
త్వీకలితుండు సాధుజనసేవధి దీనజనానుకంపసుం
డాకవిపర్యుచై మనములందు విరోధము గల్గ నేటికిన్.

మయూరుండు.

గీ. సర్వవిద్యాగరిష్ఠులై శర్వసములు, కవులు పెక్కుండ్రు సభలోన గరిమ నుండఁ
గాళిదాసుండు సప్తనగారవమునఁ, బెంపువడయుట వైరంబు బెంపకున్నె!

తాచేంద్రుడు. ఈవైరంబు సాదింపం గోరి భూపతి కాళిదాసుని గౌరవింపక
యుండ మీయొనర్చినకపటోపాయం బేమి! అది యెవ్వనిది బరిణతం బయ్యె!

మయూరుండు. ధారాపతికిఁ గాళిదాసుండు వేశ్యాలంపటుండని రాజకులసంచార
నిరతులచే నెఱింగించితిమి; ధరారమణుండు నొకనాఁడు కాళిదాసుని గాంచి సమస్త
విద్యావిచక్షణుండగు నీతని కీవేశ్యాలంపటుత్వం బుండుట కరము భేదకరం బని మానసం
బునం దలంచె. అది గాంచి నీత యనురాజుచామరగ్రాహిణి తేనీం జూచి యిట్లనియె.

*శ్లో. దోష మపి గుణపతి జనే దృష్ట్వా గుణరాగిణీ న భిద్యంతే,

ప్రీత్యైవ శశని పతితం వశ్యతి లోకః కళంక మపి.

అనిన విని భోజుండు తనమనంబునందు గుణపక్షపాతము గలుగువారు గుణవంతుం
డగుమనుజునియందు దోషంబుం గాంచియు వానియందు భేదజ్ఞానంబు నొందరు. మఱి
గుణవంతుండగు చంద్రునియందుం బడియుండుకళంకంబునునయితయు ప్రీతిమెయిం
గాంచువారుపోలే దోషంబునునయిత మాదరింతురు. అనునర్థంబుగలపద్యంబుచేత నీ
చతురయగుచామరగ్రాహిణి కాళిదాసునియందు గుణంబులు గలవు; ఒక్కదోషంబునకుఁగా
భేదబుద్ధి యొనర్పం జనదు; మఱి యాదోషంబును చంద్రునియందుఁ గళంకంబును లోక
మాదరించుచందంబున నాదరింప నగు ననుభావంబు సూచితంబుచేసినయది. బళిరా! మెచ్చ
వచ్చు దీనికివితాచమత్కారంబున కనియెంచి యానీతకు లక్షవరహాలు బహుమాన
మిచ్చి యితరకవులతోఁ గొంతతడవు సంభాషించుచుండి కొలువుసాలించి యంతఃపురంబు
సొచ్చె. రా జంతఃపురంబు సొరఁగాఁ గాళిదాసుండు తనకు రా జొనరించినయవమాన
మునకు మనంబున విషణ్ణత్వముం జెందుచుఁ దనగృహంబునకుం జనియె. ఏ మెల్లవారము
సంతసంబున మామాయండ్లకుం బోతిమి.

ఇట్లురూపకవస్తువు ప్రవృత్తం బగుచుండ నది గాంచి సామాజికులలో నొక్క
రుం డైయుండునా స్తికుం డిట్లనియె.

* గీ. గుణముగలవారలందుదుర్గుణముఁగనియు, భేద మొందరుగుణముల నాదరించు

సరసులమృతాంశుపతితమైవరలుచుండు, నాకళంకంబుఁగాంచరేయాసజనులు.

* శ్లో. యం యం నృపోఽనురాగేణ సంమానయతి సంపది

తస్య తస్యో త్సారణాయ యతంతే రాజవల్లభాః.

అని చెప్పిన నానభాసదు లందఱును రాజు తా నెవని నెవని ననురాగంబుతో సభయందు సమ్మానించునో అట్టివారి నందఱును రాజునొద్దఁ జనువుగలవారు తఱుమం గొట్టుటకుఁ బ్రయత్నించుచుండుదురు అనునర్థంబుగల యీశ్లోకంబు ప్రకరణంబునకుం దగినది. కర మభినందనీయ మని కొనియాడిరి.

(రంగస్థలంబునందు.)

మయూరుండు. అట్లు విమానితుండై యింటికిం బోయినవానికి మఱునాఁడు గలి గినమహాసమ్మానంబు వినుము. ఆమఱునాఁడు రాజు కాల్వకృత్యంబులు నిర్వర్తించుకొని సభామండప మలంకరించె. పండితులును గవులును గాయకులును పందిమాగధబృందంబు లును సమస్తప్రకృతులును సభాస్థలంబునకుం జేరిరి. ఏమును జని రాజుచే సత్కృతుల మై యధోచితాసనంబుల నుపవిష్టల మైతిమి. కాళిదాసుం డొక్కరుండు రాఁడయ్యో అందుల కేము సంతసించుచుంటిమి. అప్పుడు రాజు తనసేవకుని నొక్కనిం బిలిచి కాళి దాసునిం దోడుకొని రఘుని ముదలయిడ నాభటండు వేశ్యాగృహంబునకుం బోయి కాళి దాసునిం దోడుకొనివచ్చె. దవుల నఱుదెంచుచుండు కాళిదాసునిం గాంచి మహిమతి మహానందంబు నొందుచు నాననంబుడిగ్గి ఓనుహాకిపీ! మన్మథమా! యీదినంబున నేల విలంబంబుఁ గావించితి పని చెప్పుకొనుచు నాతని నెదుర్కొన నై దాఱుడుగులఱిగెను. రాజు తోడ నవ్వుడు సభ యంతయు స్వాననంబునుండి యుత్థితం బయ్యె. అప్పుడు రాజు తన కరకమలంబున సతనికరంబు పట్టుకొని తనసేవకునం బుండుచోటికిం దోడ్కొని తెచ్చి యాయాననంబున నాతని నుపవిష్టనిం జేసి తాను సతనియానతింగొని యాయాననంబునం గూరుచుండెను. అది గని మామొగంబులు, విచ్ఛాయంబులయ్యె. పూర్వము ప్రధూమితం బగుచుండువై రానలంబు మామాననంబులం బ్రజ్వలంపం దొడంగె.

ఇట్లు ప్రవృత్తం బగుచుండురూపకవస్తువును విని నాస్తికుండు సభికులం గాంచి యిట్టనియె.

గీ. అవభరతి యనఁ దగనట్టిరాణి, యామహాకవియోగ్యత యరసి యుండుఁ

గాన భూనాథునకుఁ జెప్పి కరము కవిని, గారవింపంగఁజేసి నికామరక్తి.

అనిన విని సభాసదు లెట్లు సతనినమయోచిత ప్రతిభావిశేషంబునకు మెచ్చుకొనిరి.

(రంగంబునందు)

క. నరనాథుండుసభలోనొరు, నరు నెవ్వనిగారవించునర్పిలిమిఱిక్

దిరముగనాతనిదఱుము, గరము ప్రయత్నింతురధిపగౌరవకలితుల్

కారేంద్రుడు. మిత్రమా అనంతర మే మయ్యో! పృథ్వుమణిలము. అట్లు తొలుదినంబున విమానీతునిం జేసినయతని మఱునాడు నిరుపమసన్మానంబున గార వించుటకుఁ గారణం బేమియో? కని పెట్టితిరే?

మయూరుండు. అంతం గొంతతడవుండి మేము మాగృహంబులకుం బోతిమి. ఇం దులకుం గారణంబుఁ దెలిసికొనుట కెన్నియో ప్రయత్నంబులు గావించితిమి. బహుదినం బులకుక నీది యవగతంబు గాకయ యుండెను. కొన్నిదినంబులకు ముందుఁ గళావతి యనులీలావతీదేవిపరిచారిక నాకడన సాహిత్యవిద్యాభ్యాసం బొనర్చి యతి చతురయై యాదేవి విద్యావినోదకాలంబునందు వీణా వేణుమృదంగాదివాద్యంబులు దననే శ్రేష్ఠుడ నంతసంబు గల్పించి యారాణిమన్ననలు వడయుచు నుడువని గురుజన పాదాభివందన మునకు జనుచుంది నన్నుం గని నమస్కరించి యోషూత్తమా మీరు పూర్వపురితిఁ బ్రశన్నముఖుఁడవిదంబుతో నుడమికిం గతం బేమొకో! యని యడిగిన నేను నోకళా వతీ! కాళిదాసుండు మాతో నేవిద్యయందును సరిపోలఁ దట్టివానికి భోజుండు తనయర్థా ననం బొసాగి గారవించె; మఱియు నపరిమితధనరాసు లొసంగుచున్నవాడు; వేశ్యాలంప టుం డని కవియం దనాదరము నేయుచున్నవాఁ డిప్పు డిట్టివిశేష గౌరవంబునకుం బాత్రుం జేయ గతం బేమొకో; యీవిధంబునం బ్రవర్తింపఁ గతం బుండునేని యది నీకవగతంబులు యున్నం దెల్పు మన నాకళావతి యిట్లునియె. ఆర్యోత్తమా యిది యంత యు లీలావతీదేవి కాళిదాసునియందుం జెందియుండునిస్సీమ ప్రేమభరంబున నయిన కార్యముగాని యితరంబునంగాదు చెప్పెదను వినుము. మీర లందఱురు రాజకులసంచార నియుక్తులం గొని కాళిదాసుండు వేశ్యాలంపటుం డని రాజున కెఱింగించితిరి. ఆదోషంబు మనంబునం దెట్లుకొని రాజు కాళిదాసుని నుపేక్షింప నీత యనుచామరగ్రాహిణి తెలి యం జెప్పియు భూపతి మనంబునకుం దెచ్చుకొనక కాళిదాసునితో సంలాపంబు నేయక కొలువు సాలించి యాచినంబున నిత్యకృత్యంబులు దీర్చ లీలాదేవి గృహంబునకుం జని కరము భిన్నుండై యుండెను. దేవియు ప్రాణనాథ! మీమొగంబు కారదపూర్ణిమూ చంద్రనుందరంబై యుండునని యిప్పుడు నీహారావృతమగు కమలంబువోలెఁ గానుపించుట కుం గతం బేమి? యని యడిగెను. అందులకు రాజు దేవిం గాంచి యోలీలావతీ! కాళి దాసుండు నకలకవికులవతంతుండు; ఇట్టియామహనీయుండు సర్వకాలము వేశ్యాలంప టుండై యుండుటకుఁ గడు భేదపడుచున్నాడను; ఈదిన మాతనిని నభాగ్యంబునం బల్క రించుకొనక యవజ్ఞఁ గావించితిని అని చెప్పెను. అది విని లీలావతి యిట్లునియె. దేవ ! ప్రాణనాథ ! నీవెల్లయర్థంబుల నెఱింగినవాడవు.

1 క్లో. స్నేహా హి వర మఘటితో న వరం సంజాతవిఘటిత స్నేహాః

హృతనయనోహి విషాదీ నవిషాదీ భవతి సఖలు జాత్యంధః.

అని చెప్పగా భోజుండు తనమనంబున నీదేవి స్నేహము సేయకుండుట యుత్తమము. స్నేహముచేసి జెండియు దాని విఘటింపంజేయుట యుత్తమంబు గాదు. కొన్ని దినంబులు కన్నులుండి యవి చెడిపోయినవాఁడు దుఃఖంబుం జెందును గాని జాత్యంధుం డొకించుకయు విషాదంబు నొండఁ బోఁడని వచించినది. దీనివలన నీకాళిదాసునియెడ స్నేహంబు చేసి యున్నవాఁడ విప్రు డది విడనాడుట విషాదకరంబని సూచింపం జేయుచున్నది. ఈదేవిభావంబును రసికజనాదరణీయంబు యని యనుకొని యోప్రాణిదయితా! నీచెప్పినది యొప్పు వైనను నా కతనియందుం గలదోషంబుం దలంప మనంబు సమాధానపడక యున్నది. అనఁగా దేవియు నోప్రాణినాథ! కాళిదాసుండు భారతీదేవి పురుషావతారంబుగాని సాధారణుఁడు గాఁడు గానం గవులకందఱకన్న నాతనిం గరము విశేషముగ గారవింపుము దోషం బొందు గల దని యనాదరింపకుము.

2 క్లో. దోషాకరోసి కుటిలాసి కళంకితోసి మిత్రావసానసమయే విహితోచ్ఛయోసి,

చంద్ర స్తధాసి హరపల్లభతా ముపైతి నైవాశ్రితేషగుణదోషవిచారణా స్మాత్.

అని చెప్పిన విని భోజుండు తనమనంబున నీదేవి యీవద్యంబుచేత దోషాకరత్వంబుండియుఁ గుటిలత్వంబు గల్గియుఁ గళంకియై తోచినను మిత్రవివాహకాలంబున వృద్ధిం జెందుచుండినను చంద్రుండు హరుని కిష్టుడై యున్నవాఁడు. ఆశ్రితులందు గుణదోష విచారణ యుండం జనదు. అని కాళిదాసుం డాశ్రితుండు గాన నాతనియందు దోష ముండినను హరుఁడు దోషాకరత్వాది దుర్గుణములు గలచంద్రునియందుఁ బ్రియంపడు విధంబున గుణదోషవిచారణ సేయక శ్రీతుండవై యుండం జనునర్థము సూచితము చేసినది. ఇది యత్యాదరణీయం బయినవచనంబు. అని తలంచి యోప్రాణిపల్లభా! నీనుడివిన యర్థంబు సత్యంబు. నీచెప్పినయట్లు యెల్లి కాళిదాసుని సంతోషపెట్టెదను. అని చెప్పి యానాఁడు లీలావతితో నుఖంబుండి మఱునాఁడు నధకు వచ్చి లీలాదేవి చెప్పిన చొప్పునన జరిగెను.

కాళిదాసునికి రాజు తనయర్థాసనం బొసంగి గారవించిన దాదిగ మీరు రాజ సుఖపవచ్చినవారు గారు. కాన వృత్తం బెఱుంగరు. లీలావతినెప్పినపవచనంబులను రాజు

1 క. నెయ్యము సేయమివరమగు, నెయ్యంబొగిఁజేసిసీఁడనెంజిలివెరుగుకొ

చయ్యనఁగన్నులువోయిన నయ్యదిజాత్యంధతార్తి కధికమునూజే.

2 గీ. కూర్చి దోషాకరుండయ్యుఁ గుటిలుఁ డయ్యునోలి మిత్రావసానకృత్యోచ్ఛయంబు
పైకళంకియు నగుకళి హరుఁడు గూర్చు, నాశ్రితులయందు గుణదోష మరయజనదు.

దాసు కాళిదాసునియం దమితాసురాగంబునం జేలంగుచున్నవాడ. కవిమాత్రము కలిపయ దినములనుండి రాజసభకు వచ్చుట లేదు. ఈకవిపండితసంఘమువారు కొందఱు కాళిదాసుండు మంగలి యని పెల్లడిచేసిరి. ఆకారణమునన యుండఁబోలును.

అని చెప్పి యాకళావతి యొకవివరా! రాజకులంబునకుఁ గ్రక్కునం జనవలయు; నేఁ బోయివచ్చెద నని పీడ్మొని పెడలిపోయెను.

అని మయూరుండు పల్కుట విని మీఁదటిరూపకవస్తువు తనమనంబునకు రాఁగాఁ సామాజికులలో నుండునా స్థికుం డిట్లనియె.

గీ. కామినియు సాధుభావంబుఁ గాంచి యొకనిఁ

బ్రేమఁ గీర్తించెనేని యారామయందు

దోషచింతన మొగిఁ జేయఁ దోఁచుఁ గాని

కాదు భావంబు విమలంబు కాంతలందు.

అని చెప్పిన సభానదు లందఱును విని లీలావతీదేవి కాళిదాసునియందుం గల సుగుణవిశేషంబులంబట్టి యాతని నుగ్గడించినయది. ఇది యాచేవియందు దోషంబు నారోపింప హేతువు గాఁబోయెడిని. అనుభావం బీతండు సూచింపఁజేయుచున్నాఁడు. వీని బుద్ధిచతురత చతురజననందనీయం బని చెప్పిరి.

రంగస్థలంబునందు

తాచేంద్రుండు మయూరుఁడా! “భోజునికిని కాళిదాసునికి నీఁక నెన్ని భేదంబులు గల్పించినను లీలావతీదేవి తనకుం గవియందుం గలగౌరవజ్ఞానంబున నడంచి పయింబయి నాతనియందు రాజునకుం బ్రేమభరంబును బెంచుచుండును. లీలావతీకాళిదాసులయెడ దోషజ్ఞానంబు భూపతిమానసంబునందుఁగల్పించినం గాని కాళిదాసుని పెడలనడుచుటకుం దరంబు గాదు. తదనుకూలం బయినకపటం బన్నేషింపఁ జనును. ఇది యిప్పుడు సేయం జను కార్యంబు” అని నీయభిప్రాయము గన్నడుచున్నది. మాళవపతి కాలివాహనునివైఁ బ్రయోగించినయడిదంబు వెండియు వచ్చి యావిక్రమాదిత్యునివత్సంబుఁ బగిలించినట్లులు మహాపతి వ్రతాతిలకంబునకును మహానీయుం దగుకవికిని గల్పింపఁబోవు నికృతి సుకృత హీనులగు నీవిప్రులకు వికృతిం బొరయింపకపోదు.

విద్యావినోదుఁడు. ఓతాచేంద్రా! వైరివర్తంబును జయింపఁ గడంగువాఁడు శత్రువులందుం గలసుగుణంబులను జేకొని పాపచింతనంబు సేయుచుండినఁ గార్యంబు గడమట్టగలదె! అని నుడివి పండితులం జూచి ఎల్లవాఁకిని లీలావతీకాళిదాసులయందు రాజునకు భేదంబు వుట్టించుట యభిమతంబకదా! యని యడిగిన వార లందఱు నభిమతంబయని వల్కిరి.

మయూరుండు. మనము సేయంగడంగుకపటంబునకు నిట్లు డీరాణి కవియందుఁ
ద్రేమభరంబున నతని నుగ్గడించినవిధంబును సయితము దోడ్పడి రాజునకు లీలావతీకాళి
దాసులయందు భేదబుద్ధిని దృఢము సేయ ననుకూలంపం బోయెడిని. ఇది మనప్రయత్నం
బునకుం గరం బనుకూలంబకాని ప్రతికూలంబు గాదు.

మదనుండు. ఓకవికులవతంసంబులార! యిందు కనురూపమగు వృత్తంబు లీలావతీ
కాళిదాసులయందు భోజానికి సంశయంబు గల్గింప ననువై యొప్పునది యొకటి సంప్రవృ
త్తంబై యున్నయది. అది యెద్ది యంటిరేని! ఈధారావతియు నతనియంతఃపురమహిళా
జనంబు నన్యోన్యప్రణయగౌరవంబులం గరం బనితరసులభానుకూల్యంబునం జెలంగుచున్న
వారిది యెల్లరకు నుపదితంబ కదా ! అందు,

సీ. పద్మవాసినియట్లు భక్తిమై భర్తకుఁ దానె శుశ్రూష మోదమునఁ జేయు

భారతీసతిభారీ బలిని నానావిధసత్కృతా సారస్యసరణిఁ జేల్పు

రతివిలాసినిరీతి రమణుని బహువిధరతికళాలీలానురక్తుఁ జేయుఁ

బొలామివిధమునఁ బ్రాణనాథు నపారభోగభూతి మదంబుఁ బొందఁ జేయుం

గీ. నిట్టియగుణగణంబులపుట్టినిల్లు, గానఁ దక్కినకాంతలకంటెఁ గరము

భర్తృవాల్లభ్యమును గాంచి ప్రాణదయిత, యగుచు లీలావతీదేవీ యతిశయిల్లు.

ఇట్లు లీరసికేశిరోమణు లన్యోన్యప్రణయరసభరపరిపూరితాంతరంగులై యకతార
తారుణ్యనుభంబుల ననుభవింపుచు ననువమానప్రమోదమేదురంబుగఁ బ్రవర్తించుచుండిరి
ఆట్లుండ నొకప్పుడు.

సీ. మందహాసాంకూరసుందరంబై మించుమద్దులుగుల్కు నేమైముదాని

నిలుపేదతనమున కుత్తవై నయిరవయి నకనకల్గుడుచు నెన్నడుముదానిఁ

దప్తహాటకనవద్రవము లొల్కుచు నింపుదీపించుకుటుమైఁదీఁగెదాని

వాలారు బెళుకురువారంపుఁజూపులఁ దమిఁగొల్పునేత్రమీనములదాని

గీ. నకలసౌందర్యసంకేతసదన మగుచు, లలితసౌభాగ్యసారై కనిలయ మగుచు

బరంగులీలావతిని జిత్రఫలక మందుఁ, దీను వ్రాయించి చూడంగఁ దలఁచి విభుండు.

ఈధారానగరంబున నున్నరంగకారుం డనుచిత్రకారుని, బిలిపించి తనయభిప్రాయం
బాచిత్రకారునికిం దెల్లంబుచేసి లీలావతీదేవిసౌందర్యంబంతయు నంగప్రత్యంగసౌష్ఠ్య
వంబుతోఁ దెటవడం దెలిపి వానికి నోటి! యాలీలావతీదేవికింగల రూపభేదాలు నానుడి
వినవిధంబునం జిత్రరూపమున నించుకేనియు భేదంబుం బొరయక సర్వవిధంబుల నమాన
మైయండుగట్టు లిఖించుకొని యుండు. ఇంచుక యెక్కువయొండె దక్కువయొండె దీనినుం
డంజన దని కట్టడ చేసి యారంగకారునికిం దెక్కుధనంబు లొసంగి యప్పటప్పటికి విచా

రీచుచున్నవాడు. ఆచిత్రకారుండు కడు సమర్థుం డయ్యె నతిరూపవతియగు నాసతి నిరవద్యంబగునంగప్రత్యంగసౌష్ఠవంబు చిత్రరేఖయందుఁ బొందించి వ్రాయుచుండఁ గొంతకాలంబును గడచె. నాకు నారంగకారుండు మిత్రుం డగుటంజేసి యప్పుడప్పు డేను నాతనియింటికిం బోయి వచ్చుచుండును. చిత్రరూపసౌష్ఠవంబును గాంచుచుండును. అప్పు ధంబునన గతదినాంతంబునందుఁ జిత్రకారుని నిలయంబునకుం బోయియండి తత్సమాసీ తంబయిన లీలావతీచిత్రఫలకంబును నయనానందకరంబుగఁ జూచుచుండి యాచిత్రరేఖ యందు మధితామృతభేనపిండపాండరం బైనజిలుఁగువలఁపూనం బొడనూపునవధీరిత కనకరంభాస్తంభసంరంభారంభంబు లయియొప్పునూరుకాండంబులం దొక్కట నొకయెడఁ దిలప్రమాణంబగు సీలంపుమచ్చ యొకటి గనుపట్టినం గనుంగొని యాచిత్రకారుని నిది యియ్యెడ నున్నదని నీ కెట్లు తెలిసె; భోజుండు దెల్పఁగా లీలావతియంగప్రత్యంగ సౌష్ఠవంబునుదద్దతలక్షణంబులును దెలిసికొన్నవాడవు; ఈలక్షణంబియ్యెడ నాదేవికున్నట్లు రాజువచ్చిచె నని నీవు నా కింతదనుకఁ జెప్పినవాడవు గావు. ఇ దేలకో యిట్లు వ్రాసితివి; ఇది గాంచెనేని రాజు సీయందభిప్రాయభేదంబుం గాంచి రోసగించుకొనక పోడు; ఇది యేల వ్రాసితి వని యడిగిన నాచిత్రకారుం డిట్లనియె. ఓవిద్యద్రత్నమా వినుము. ఏను భోజభూమతియాజ్ఞానుసారివై యాయేలిక చెప్పినచొప్పునన యీలీలావతీచిత్రరేఖ వ్రాసి పూర్ణము గావించితిని. సర్వావయవసౌష్ఠవంబు రాజునెప్పినవిధంబున నమర్చితిని. కారదచంద్రికాధవళం బైన నదుకూలంబు వ్రాయం గడంగిమఱచి నల్లనివర్ణంబుఁ దీర్చు తూలిక నెత్తికొంటిని. అదిచెదరి యానల్లనిచుక్క యాతొడలోఁబడినయది. అంతం దటా లున నే నాక్షిప్తహృదయంండ నై యిట్లుగుటకు వగచుచు నది యాయూరువు కందంబై యుండుటవలనను, తుడిపితినేని వర్ణసాంకర్యంబు గల్గి చిత్రరేఖకుం గలసొంపు రాణింప దని తోఁచుటవలనను జేయునదిలేక చింతాకులస్వాంతుండనై యుంటిని. అప్పుడు మహా కవికాళిదాసుండు వీధివెంటం జనుచు నాయింటికేతెంచి వాకిటనిలిచియుండునన్నుం గాంచి యోరీ రంగకార చిత్రఫలకంబువ్రాత సంపూర్ణ మయ్యెనా? యని యడిగెను. అప్పుడేమనోగతవేదనచే నేమియుం బల్కుక యుంటి. ఏల దీనాననుండవై యుండెదవు? చిత్రఫలకంబున నేదేని వివర్యయంబు గల్గెనా? ఏది చూతము! తీసికొని రమ్ము చిత్రఫలక! మ్మన నేనును ఫలకంబుఁ దెచ్చి చూసి యూరుమధ్యవలితంబగు నల్లనిచుక్కం గాన్నించి యదివడినవిధంబుఁ దెల్పి జింటించితిని. అప్పుడు కవి యోరీ రంగకార యానల్లనిచుక్క తిలప్రమాణం బైనది యాదేవితొడయం దుండునదే! రా జుది యెఱుంగఁడు గాన సీతుం జెప్పుడయ్యెను. దైవవశమున సీమచ్చ యిచ్చుటం బడినయది. దీసినిగఱించి నీవు చింతం గూఁకుము. దీనిని పరిక్షించి సీతు రాజు విశేషునివ్వానంబు నేయంగలడు. రాజు నిన్ను నది నీవెట్లెఱిగితి వని యడిగినచోఁ గవి నెప్పినవి వచింపుము. అని చెప్పి వెడలిపోయె.

అనుహకవివచనంబులు విని యవి తద్యంబులై యుండకపో వని నిశ్చయించి మానసంబున సేను సంతసంబు నందుచు నీఫలకంబు వ్రాసి ముగించితిని. అనియోచిత్రకారుండు నెప్పె.

అక్కాలంబున రాజసంప్రేషితుండగు పరిచారకుడు డొక్కరుం డయ్యెడకుం జను దెంచి యోరీ! రంగకార లీలావతిచిత్రఫలకంబు పూర్ణంబుగ వ్రాయబడిన దని మహిపతి విని యాఫలకంబుతోడ నిన్నుం దోడ్కొనిరమ్మని నాకు ముదలయిడి పంపినవాడు. రా జాజ్ఞయొనరింపు మని చెప్పగాఁ జిత్రకారుండు చిత్రఫలకంబుం గైకొని నన్ను పిడ్కొనిచనియె. కాళిదాసుండు నెప్పినది యథార్థం బగునేని యాకవియందు మానని సంతయంబు భూపతికిం గలుగకపోదు. ఇది రాజు శ్రీ డానమయంబునందుఁ గడచినరాత్రి పరిక్షించియుండును. మచ్చయుండుట తద్యమో యతద్యమో తెలియకయున్నది. అతి గంభీరప్రకృతిగానఁ గారణంబులు పెక్కులు గనుపట్టినంగాని యధర్మనిర్ణయంబు సేయఁడు. మానసమునందుమాత్ర మతని కీమెరమెరపాటు జనించియుండును. ఇదియు లీలావతి కాళిదాసులయెడ భేదంబు పుట్టింపం గారణంబు గాఁగలదు.

మయూరుండు. ఓకవులార ! కాళిదాసుండు లీలావతిలోఁదొడ నుండునుచ్చను దెలిసి చెప్పెంగాన రాజునకు లీలావతీకాళిదాసులకు నిగూఢంబుగం బ్రణయకార్యంబు సంప్రవృత్తం బగుచుండు నని మానసంబునం దోఁచక పోదు. ఈభావంబును దృఢ పఱుప మన మనుకూలప్రయత్నంబునం గపటోపాయంబు లొనర్పం జనును. ఏతదర్థము మనము రంధ్రాస్వేషణము సేయఁచుండఁపలయు. భువనేశ్వరీదేవాలయమునకు సాయంసమ యసేనార్థులు నాగరజనంబులు సనుదెంచువేళ యయ్యెను. మనము నింక నియ్యెడ నుండఁ జనదు. ఇందులకు సమీపమున నుండుకమలనరోవరంబునకు సాయంసమయమజ్జనార్థ మరిగినట్లు తత్ప్రాంతదేశసంచారదులు గావించి యిండ్లకుం బోవుదము. మఱియు రేఫణ ప్రముఖు లీదినంబునం గొన్నికపటంబులు నల్పు రాజకులంబునకుం జని యున్నవారు. వారలు సేయునికృతియు మనకార్యంబునకుఁ దోడ్పడవచ్చు. ఆనుచు నిష్క్రాంతు లైరి. నాటకచ్ఛాయయందుఁ బ్రథమాంకము సంపూర్ణము.

ద్వితీయాంకము.

అంతం దరంగవతి ప్రవేశించి. (సవ్యాకుల యగుచు.) ఏ సెల్లె ప్పడును భోజభూపతి శయనాగారాధికృతమై యయ్యెడన యుండుదాన; నీదినము లీలాదేవిదర్శనార్థంబారాణి కడకుం జని శరచ్చంద్రపూజార్థము భుజనేశ్వరీమందిరపశ్చాద్భాగంబున నుండుకమలనరో వరంబునం దోఁచినపుండరికవారంబులు గొనీతేరి నాదేవిచే నీయోగింపబడి యానరో

వరసకాళంబునకుం బోయియుంటిని. తన్నిమిత్రంబునంజేసి మనంబునచైనం దలంపరాని మహాపాతకంబొందు సేయూ బాల్పడవలసివచ్చె. కట్టా! చైవమా! యెట్టికతోరంపుంబనికి నన్నొడిగట్టించితిని. తీర్థోదకంబులును వహ్నియు నేవరమవతి ప్రతాపిలకంబునంపురంబు నం బావనత్వంబుం జెందునని తలంపంజను; నట్టిభూభువనాలంకారంబునందా? దోషంబు గల్పించవలసివచ్చె. హా! విధి! యొకమకం గనుంగొనిన ననేకబ్రాహ్మణవధపాతకంబు, నొక మకం గనుంగొనిన మహాపతి ప్రతాపిలకంబున కవచనీయం బయినదోషకల్పంబు సేయు మహాపాపంబును గలంగనున్నది. ఏల యీదినమున దేవీదర్శనార్థం బరిగితిని. ఏల యీ రాజి నన్నానరోపరంబున కంజె. ఏల నేను పుండరీకమండంబు గొని రా నయ్యెడ కరిగితిని. ఆ ట్టగినదానను నలుదెసల నవలొకింపక పోయినకార్యంబు దీర్చుకొని యెల రానైతిని. ఆహా! ఆబ్రాహ్మణులు సేయుకపటం బారయ వారలకడ కే నేల పోతిని. బ్రాహ్మణు లని నమస్కరింపం బోయినదానను. తత్పాదాభివందనంబు నేసి తక్షణమ మరలి రాక వారలవై వర్ణ్యకారణం చేల యడిగితిని! ఆడిగినదాన నంతటితో నొప్పురికిం పక వార లొతరంగవతి! మామనోగతం బగుదుఃఖాబు బోకార్ప సేవ వలంతిని; ఇందు లకు నమృతించెదవేని వర్కెదను అని యడిగినందు కే నేల యట్లకానిం డని నమృతించి తిని. కట్టా! ఆవిప్రులు సేసినకపటం చేతుందును. నశవధంబుగ నాచే నొప్పించిరి. ఆవిప్రు లంతట గడు బెట్టిదంపుంబని నాతలపయిం బెట్టిరి. అది వినియేను వారలదుర్వ్యవసాయం బున కేవగించుకొనుచు గడుఁబాపహంబగు కార్యంబు గాన దానికి మనంబున నులు ము నామాతృజనతుల్గు యగుపతిభక్తయందా! యెట్టికతోరావరాధంబు సేయు మంటి రని వారలం దిట్టుచు విప్రులై పుట్టి యిట్టిరట్టడివసులకం గడంగితికే యని దూఱు కెట్టుచు పట్టరానిదుఃఖభీరంబున నేడుచుచు నీదుర్వ్యవసాయనిర్బంధంబుననుండి నన్ను విముక్తం జేసి రక్షింపుఁ డని వారలయడుగులపయి చ్రాలి వేడుకొంటిని. నానిధివై చరిత్యంబు వార లకు మహాకతోరమతి గల్పింపక "దొలుత నీ వేల యొప్పుకొంటిని; ఒప్పుకొని కాదనినం బోవునే! యిందఱబ్రాహ్మణులకుఁ బ్రియం బైనయీకార్యంబు నీ వొప్పురికించితివేని ప్రాయోపవేశంబుఁ గావించి యే మందఱము మృతి నొందంగలవారము; అనేకబ్రాహ్మణ వధ మహాపాతకంబు నీకుం జుట్టుకొనును. ఈబ్రాహ్మణహితంబునకుం గడంగి నీ వీకార్యం బవశ్య మనుష్ఠింపవలయును. అని నీ కతికతనంబుగఁ గట్టడయిడినవారు. ఇది దాఁటిన బ్రాహ్మణవధమహాపాతకంబగును. ఒనర్చిన మిత్రద్రోహవధమహాపాతకంబగును. ఒక్కత్రుటిలా విధి నన్నెట్టిసంకటంబునం జిక్కించె! అక్కటా! నాప్రాణవరిత్యాగంబుం జేసికొనియైన నీసంకటమువలన విముక్త నగుదాన నని యొకడనేని యప్పుటికిని విముక్తిగాంబు విధంబు గానరాదు. కట్టా! యేను మానవంతున నొక్కటి దలంచుకొనిపాప మతియొక్కటి సంప్రాప్తంబయ్యెనే! ఏమిసేయుదు! వీరలయోధాచనంబు రాజులమున నేరికేననిన్దు

సంపాదకం బగునేని యది చెలిసికొని తత్ప్రతివిధానంబునకుం బ్రయత్నింప నెంచియే నలుగ నేన యాయనిష్టంబు నేయ వలసివచ్చెను. ఇంకఁజేయక తీరదు.

అని యొకింతతడవు చింతాక్రాంతయై నిర్ణయించిచేయంగలకార్యంబు నిశ్చయించి నట్లభినయించుచు భూకాంతునిశయనాగారంబునకుం బోయెదను అని యా తరంగవతి నిష్క్రాంతయయ్యె.

ప్రవేశకము

చంద్రకాలయందు శయనస్థుండై భోజాండు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

భోజాఁడు. (చింతించుచు.) ఔరా! యేమి యాయాశ్చర్యము! నేను రంగకారునికి లీలాదేవిచిత్రఫలకంబు లిఖింప ముదల యిడితిని. ఆచిత్ర పటంబునందుఁ దదూరుతలంబున వర్ణతూలిక నెదరి నట్లనిమిచ్చు యొకటి వడుట యేమి? అందుకై వగచుచున్నయాచిత్ర కారునితోఁ గవి యీమచ్చు యాదేవితోడ నుండునదే! దానిని దుడువం జనదు; అది వైచాయ త్రంబుగఁ బడవలసినదియే వడినది యని వచించుట యేమి? పూర్వదినంబురాత్రి వెన్నెలబయట నాడేవితోఁ గ్రీడించుచు నేను కరము గుఱివించి చూడఁగా నాదేవితోఁ దోడయం దీమచ్చు యుండుట యేమి? ఇన్నిదినములదనుక నిది నేగుఱుతుగాఁ జూడక యుండితి ననవచ్చు! ఇది కాళిదాసుని కెఱుకవడుట యెట్లు? ఈయర్థంబు కడు దవ్వు చింతించినను ఇట్టి దని నిర్ధారణనేయ ననువువడక యున్నది. లీలావతీదేవియందు దోషంబుఁ దలంతు నన్ననో! యది యొకించుకయు సంభవింపదు. ఈరాత్రి యంతః పురమున కేరానగునా! యీయర్థంబు దేవి నడిగి ర వ్వుని తరంగవతిని కొంత ప్రాప్తండు నప్పడ వుపిలిసి. అది యంతదనుక రాకయున్నది. కారణం దేమిటో యెఱుంగను.

తరంగవతి. (ప్రవేశించి.) మహారాజ! వందనంబు రచించెదను.

భోజాఁడు. ఓసీ! తరంగవతి! లీలావతీసౌధంబునుండి రా నేల యింతతడ వయ్యె?

తరంగవతి. దేవ! మహారాజానాజ్ఞను కలమోచుకొని దేవీసౌధంబునకుం బోతిని. దేవియు కారదచంద్రపూజనంబు నల్ప సీదినంబున నాదృతనియమయై భుజింపకయ వ్రతానుష్ఠానంబున కనుకూలకార్యంబులు నేయించు నన్న భువనేశ్వరీదేవాలయంబునకుం బల్చిచుదిక నుండుకమలసరోవరంబునం గలపుండరీకంబులు గోసికొని రవ్వుని యానతి నేయఁ దదాజ్ఞ ననుష్ఠింపం జని కమలంబులుచెచ్చి యిచ్చి యిదె విచ్చుచున్నదానను.

భోజాఁడు. అట్లయిన నాదేవి వ్రతానుష్ఠానంబున నుండుటంజేసి యే నయ్యెడ కుంజన నావశ్యకంబు లేదు. మానసంబును నిరంతరచింతాదంతురితంబై నుఖం బెడవాసి యున్నది. ఇయ్యెడన చంద్రకాలయందు నిద్రించెదను. అని శయనంబునం బడుండెను.

తరంగవతి. రాజు వరుండినశయనంబునకుం గుఱంగటనమర్చియుండు ముక్కలి పీటవయిం గూరుచుండి యతనియడుగులొత్తుచుండె. రాజును బింతాకులస్వాంతంబుతో నాలొచించుచు నించుక నిద్రఁగూరెను.

గొంతతడవు నిదురించి రాజు నీవజ్జాగరూకతఁ జెందుచుండగాఁ జరణనంచల నాదులనెఱింగి తరంగవతి తనమనంబునందు రాజిష్ఠుడు నిదురఁగూరి మేల్కొను చున్నాఁడు. ఇష్ఠుడు నిదురించుదానియట్టుగన్నడి బ్రాహ్మణహితంబుఁ దీర్చెదను అనియను కొని యాశయనంబు దగ్గఱ నుండుకంబంబువై నానుకొని నిద్రయభినయించుచున్నది. రాజు నిదురలేచి తరంగవతిని గాంచి యిది కార్యనిర్వహణ శ్రమభరంబున నిద్రించు చున్నదని యనుకొని దేవీగతంబగుపూర్వోక్తచింతతో నుండెను. అష్ఠుడు తరంగవతి యవి స్పృహతో రంబుగాఁ గలవరించునదియుం బోలె నిట్టనియె. ఓసీ! కాళిదాసుం డెంతదురా త్ముడే! అనిన నది విని రాజు ఓసీ! తరంగవతీ! మేలుకొనియుండెదవా! అని రెండుమూఁడు మాటు లడిగినను బలుకక నిదురించునదియుంబోలె నుండిన భోజంబు నిది నిద్రావ్యా కులయయ కలవరించుచున్నది; ప్రాయశఃముగ ననుభూతార్థంబులు స్వప్నంబున స్ఫురించె డిని; ఇవి వినందగినవియ; అని యనుకొని యుండగాఁ దరంగవతి మఱియుం గొంతతడ వునకు ఆపాపాచారుండు స్త్రీవేషంబు ధరించుకొని యంతఃపురంబు సొచ్చి, అని యూర కుండెను. రాజు విని చింతాకులస్వాంతంబుతో నిది యవధ్యనిగ నవమాప్తార్థం బగు వాక్యంబు వచించెను; దీనిని నిదురలేపినచో నీరహస్యార్థంబు నెఱుంగ ననువువడదు; నిద్రా వశంబున నిది మఱియు నేమేనిఁ జెప్పవచ్చునని యూరకుండెను. తరంగవతి మఱియుం గొంతతడవునకుం బూర్వోక్తప్రకారంబుగ "అన్యాయంబు నేయుచున్నాఁడు; దేవీయు నిట్టయ్యెను" అని వచించె. అది విని రాజు వేదితవ్యం బగునర్థంబు నెఱింగితిని. ఇదికలవ రించుచున్నదా! లేదా! యాయర్థంబు నిర్ణయించుకొనికాని యెంతదుక్తార్థంబు నిశ్చయిం పం జనదు అనియనుకొని, తరంగవతీ! తరంగవతీ! అని పలుమాటు పిలిచియుం బలు కక యుండఁగా నిది గాఢనిద్రఁజెందినయది యని దానిం బిలుచుట మాని తనమనంబున నిట్టనుకొనియె. తఱుచుగ జాగ్రత్తయం దనుభవించినయర్థంబునే కలలో వచింతురు; గాన నివి యథార్థంబులు. స్త్రీవేషంబుతోఁ గాళిదాసుం డంతఃపురంబు సొచ్చుట సంభావ్య మైనదియే. ఇది యట్లు జరుగుచుండనినాఁడు లీలాదేవిలోఁదొడలొనిమచ్చ యెట్లతని కెఱుంగం బోలు. ఇందుచే నితఁడు లీలాదేవితోఁగలయచున్నాఁడని నిర్ణయింపం జాలి యుండియు నామనంబొరువురయపరాధముఁ బ్రత్యక్షమునం గాంచుదనుక విశ్వాసం బుం జెందకయన్నది. ఎల్లి యాయదుపుర నొకయెడకు రప్పించి వారలయాకారవికారం బులు పరీక్షించి శిక్షింప నగు.

అని తలంచి తరంగవతిని నిద్రలేపి యోసీ! తరంగవతీ! యిప్పుడు రాత్రి నాల్గవ యామంబు ప్రవృత్తం బగుచున్నది. ఈరాత్రి నిదురరామింజేసి శిరోవేదన యధికమయినది. నీవు లీలాదేవి యతఃపురమునకుం బోయి యాదేవితో రాజాశిరోవేదనాపీడితుండై యుషకాలంబునంద షడ్భంబు భుజింపం గోరెడిని; ఉచితమగు షడ్భముఁ దీసికొని రానాజ్ఞయిడె నని చెప్పము. ఆయుషకాలంబునకుఁ గాలిదాసుని నియోడనం దోడ్కొని రమ్మ అని ముదలయిడి దానిం బంపి కాల్యకృత్యంబులు జరుపం బోవలయు నని నిష్క్రాంతుడయ్యె.

నాటకచ్ఛాయయందు ద్వితీయాంకము సంపూర్ణము.

త్వతీయాంకము

రతిసేనయు రాగసేనయు బ్రవేశించిరి.

రతిసేన. (కోకముతో.) ప్రియసఖ రాగసేనా! ఏమే యీయత్యాహితము? మనదేవి లీలావతితో రాజా సుభాషణాదులం బరిత్యజించి యాయులి యంతఃపురంబునకుం బోక యాదేవి యెన్నిమాణులునెప్పింపవినను బ్రత్యుత్తరమింక 'యూరక చింతాక్రాంతుండు వోరె నుండెడిని. ఆదేవిమాటయన్నం జవదాటకయందువాఁ డిప్పు డివ్విధంబున దేవి యం దుపేక్షించి యుండుటం గనుగొనిన నేదియేనొకదోషం బాపలివ్రతాలిలకంబునం దలంచియున్నవాడని తోచెడిని. ఒకప్పుడైన నిట్టిభేదము మనదేనికిని రాజునకును గలిగినదట! ఎట్టి మహాపాపులు రాజున కేమేమి దోషంబులు నెప్పి యిట్టిపాపంబున కొడిగట్టికొనిరో?

సీ. అతిథుల సురలఁ దా నర్పించువేళల శిష్యయై కనులెట్ల జేయుచుండు

రాజతంత్రముల ధైర్యంబుతో మంత్రియై కష్టంబులను వేగఁ గడపుచుండుఁ
కడురోషయుక్తఁడై కాంతుండు దోషంగ ననువున భవుని కాంతునిగఁజేయు
నార్తుఁడై భూనాథుఁ డాయాన మొందంగ బండువై యూరార్చి పట్టువజ్రుచు
గీ. ననదృశాసేచనక మైనయట్టిరూప, గరిమ నానందభరితహృత్కమలఁ జేయు
చెలమి నిలందీర్చుచుండునీకలవకంటి, యేమియవరాధము రచించె నింపు దొణికి.

ఈదేవి యనుగుణప్రవర్తనయై వర్తింతుటకుం దగినవిధంబున భూకాంతుండును గర మాదేవియం దనురాగపూరితాంతకరణుండై యితదనుకనుండునవాడు.

సీ. ఎట్టి శ్రమందైన నేదాక్షిణ్యం గనుఁగొన్నుఁ గడునుఖం బందు హృత్కమలమందు
రాజ్యతంత్రముల నారాకాశరశ్వంద్రముఖిఁ దెల్పుక కార్యముల నొనర్చు

డాత్త శ్రుత్రు షాదు బానిరవద్యాంగి నల్పినఁ గాని సంతనము గాంచఁ

డాఖేటకాదుల కరిగి వియోగాగ్ని నంతకించుచు వచ్చి సకీయఁ గూర్చు

గీ. నురుతరప్రేమభరమున కుబ్బుచుండు, శీలసౌభాగ్యములకు వోఁ జాల నలరుఁ
బరమవలిభక్తి కనురాగభరితుఁ డగుచు, రసికతాచాతురికి లోఁ గరంగుచుండు.

ఓసీ రాగసేనా! సర్వకాలము నకలశోభనవరంపరలవలన నతులామోదంబు
నొనంగుచుండునీరాజమందిరంబివ్వు డిట్లు లనువమానానూపదీన తాభాజనంబై యుండుట
కరము దుఃఖకర మయి యుండలేదా? వినుము.

సీ. ఎయ్యోడఁ గనుఁగొన్న సెలమి వీజావేణుగానంబులను నింపుఁ గాంచువార
లేచోటఁ గనుఁగొన్న సెపుడు మంగళకార్యసంచయంబులను గావించువార
లెయ్యోడఁ గనుఁగొన్న నేలికవసులకై కడు సంభ్రమమునఁ బోఁ గడఁగువార
లెయ్యోడఁ గనుఁగొన్న సెలమి లీలావతీదేవిసౌధమున వర్తించువారు

గీ. గలిగి యారాజనగ రధికప్రమోద, కర మగుచు మించి కలకలాక్రాంతనకల
భాగ మయి యొప్పునది మూకభావ మగుచు, జిదగోదంగొన్వితైశమ చెలవ మెడలె.

సీ. మటమటలాడుచుఁ గటకటపడువారు మాటిమాటికి మోము మలచువారు

హతవికాసము లగునాస్యము ల్గలవారు వై న్యదేవతలట్లు తనరువారు
చీటికిమాటికిఁ జీకాకుపడువారు చీ! చీ! యనుచు నోటఁ జెప్పవారు
మలినచేషములతో మాగుడుపడువారు మంతనములలోన మనలువారు

గీ. నగుచు నగరున నుండెడునఖిలజనులు, గోడుగుడుచుచునున్నారు కతుకములను
మాని రాజగృహంబు విష్వాడ్కిఁ గాంతి, యెడలి యున్నది చూచితేయిండువదన.

రాగసేన. ఓచెలీ రలిసేనా! జంతువులకు విధి యేయేకాలంబుల నెట్లెట్లు కష్ట
సుఖంబు లనుభవించు లెట్టియున్నవాడో; అని తప్పక యాయాజంతువులం జెందుచుండు.
ప్రాణులకుసుఖదుఃఖంబులు విపత్సంపదలు మానావమానంబులు కోవప్రసాదంబులు సం
యోగవియోగంబులు రాగద్వేషంబులు హానివృద్ధులు కలిమిలేములు మొదలగునన్ని విధి
విహితంబులయినంత్రాప్తంబు లగుచుండు. భోజాండును లీలావతీయు సంతనంబున నుండఁగా
గాంచి కడు సంతసించుచుండదీయదయాపాత్రతం బడిసినధనకనకాదులంగొని యనంత
సుఖంబులం దేలుచుంటిమి. ఇప్పు డాదంపతులకు భేదంబు వొనఁగియుండుటంజేసి యది
లేక సంతసించెదము. ఇందులకు మన మెంతతడవు చింతించియు నేమి సేయం గలవా
రము. ఈశ్వరుండువోలె సర్వజ్ఞుండై యొప్పువాడుగాన రాజు సాధారణుండు గాఁడు.
అతనికడకుం బోయి మనదూతికాచాతుర్యంబు మెఱయ నేమేనినెప్పుం గలవారమా!
చతురతరదూతీచాతురీవిశేషంబునకు లోఁబడువాడా! భూపతి.

రలిసేన. చెలీ! నీకుశివదయధార్థంబు. అనితరభేద్యును ప్రణయభరంబునంబోదలుచుడిన యాయువుర కొకింకకాలంబున కిట్టిభేదంబు వుట్టుటకుం గారణం బేమే! నీవు సర్వకాలము లీలాదేవికడకుండుదానవు గాన నీ కెఱుకవడియుండును వచింపుము.

రాగసేన. చెలీ! నేను నీభేదంబు పుట్టుటకుం గారణం బెఱుగను. కేవల మాయ దువురకు జరిగినవృత్తాంతంబునంతంబు మాత్ర మెఱుంగుదును. రెండుదినములకుం బూర్వ దినంబున నుదయకాలంబునందు రాజు తరంగవతిచేత దేవికిం దాను జ్వరబాధవలనఁ బీడింపఁబడినవాడనై యున్నాడ నుదయంబునన పథ్యంబు భుజింపవలయునని చెప్పిపంపె దేవియు పథ్యంబు నజ్ఞంబు నేసి రాజుకడకుం గొంపొయినయది. తరంగవతీసమాహూతుడై కాళిదాసుండు నయ్యెడకు వచ్చె. కవిని గాంచి మిత్రమాకొన్నిదినములనుండి సభకు రాకయున్నాడ వేమి యని యడిగి యుచితసంభాషణములు జరిపె. ఇంతలో లీలావతి రజతపాత్రమందు రసవంతంబగు నన్నం బిడి యాయన్నంబునం బెసలపప్పు గలిపెను. అప్పుడు రాజు గాంచి లీలావతీమొగంబును కాళిదాసునిమొగంబును జూచుచు నాయురువుర యభిప్రాయంబుం బరిక్షింపం దలంచినవాడువోత నొకశ్లోకార్థంబు వచించె.

* శ్లో. ముద్గదాళీ గదవ్యాళీ కపింద్ర వితుషా కథం, (గీ. మొగిని గదనంచయ వ్యాళి ముద్గదాళి, కవికులొత్తమ వితుషయై గ్రాలు బేల!) అని యడిగెను. అందుకుం గాళిదాసుండు శ్లో. అంధోవల్లభసంయోగా జ్ఞాతా విగతకంచుకా. (గీ. గరిమ సంధోవిభుని తోడఁగలయుకతన, విగతకంచుకయై యొప్పె విదితకీర్తి.) అని బదులు నెప్పెను. ఆ యురువురవచనంబులు విని లీలావతీదేవియు సర్వవిద్యలయందు సరస్వలించోలినయదిగాన విజ్ఞాతసర్వార్థయగుటంజేసి రాజుడిగినయై క్రియండును దానికిం గవి నుడివిన ప్రత్యుక్తియందును గలయర్థచమత్కారంబున కలరుచు మణిదర్పణప్రతిమాన కపాలతలస్ఫురితకమనీయ దుచిరుచిరంబుగ నించుక మందహాసంబు గావించిన రాజు గనుఁగొని యిట్లుచింతించె. కట్టా! వీనిదుర్నయం బిట్టిది యని చెప్పం జనదు. దేవి సమీపముననుండునప్పుడ వీఁ డిట్లు వచించినవాడు. వీనివచనంబుల కీదేవియన్న తంబు గావించినయది. ఈకారణంబులంబట్టి యార్థయ సీయరువురకును సంయోగంబు యధార్థంబు యనుటకు నందియంబు లేదు. అని తలంచుకొని దేవి సంతకపురంబునకుం బనిచి కాళిదాసునిం గాంచి యిట్లనియె. కాళిదాస! నీవు దారుణాపరాధంబు సలిపినవాడ వయ్యు బ్రాహ్మణవేషధారి వగుటంజేసియు విశేషముగ సరస్వత్యవతారమ వగుటంజేసియు నిన్నుం జంపక విడిచితిని. ఇంక నా

* శ్లో. ముద్గదాళీ గదవ్యాళీ కపింద్ర వితుషా కథం

అంధోవల్లభసంయోగా జ్ఞాతా విగతకంచుకా.

గీ. మొగినిగదములవ్యాళియాముద్గదాళి, కవికులొత్తమవితుషయై గ్రాలు బేల

గరిమ సంధోవిభునితోడఁగలయుకతన, విగతకంచుకయై యొప్పెవిదితకీర్తి.

దేశంబున నీ వుండం జనదు. ఇందుకుం బ్రతివచనంబు వలంకక నాయాజ్ఞ ననుష్ఠించు నది. నిన్నంబుండని కవివరు లెరింగి చెప్పినప్పుడ వెడలనడుచుట భావ్యమై యుండ నీయందుం గల విద్యావిశేషంబునకుం బ్రయంబడి యట్లుగావింపవైతి. ఈ కారణంబున నీకు సాకడకురా మొగమునెల్లక యుండుటయు నెఱుంగుదు. ఈ దినమున భవదీయాప రాధంబు నిర్ణయింపనే దానిచేత నిన్నుం బిలిపించితిని గాని మఱిదేనికింగాదు. మహా పరాధి వని యెఱింగితిని. ఇక నీ మొగంబుంగాంచ నొల్లను. అని కఠినంబుగఁ బల్కినఁ గాళిదాసుండును కరము రయంబున నవ్వొట్టువిడిచి లేచి తనగృహంబునకుం బోయె. భూపతియు నాదినంబుందొట్టి లీలావతి యుండునంతఃపురంబునకుంబోక యున్నవాఁడు. లీలావతి రాజు తనయుం దుపేక్షించినకారణమునంజేసి చింతాసంకల్పదంతురమానన యయి పలంపురఁ బ్రయవయస్యల రాజుకడ కంపియు సాతనికిం గలకొపకారణంబుఁ దెలిసికొనం జాలక యతినిపుణులుగు బుద్ధివిశేషంబున నారసి కాళిదాసునికి నతినిష్ఠురం బుగఁ దనదేశము వెడలిపొమ్మని రాజు చేసియుండుముదలయును దనగృహంబున కతఁడు రాక యుపేక్షించి యుండువిధంబును బరికించి కాళిదాసుండు తనవిషయంబున దారుణాపరాధంబు నల్పియున్నాఁ డనియు తానునందుల కొడంబడి యున్నదాన ననియు రాజు గ్రహించి యున్నాఁ డనిమాత్రము నిశ్చయించి యాత్మహృదయంబునందుఁ బరి తపించుచున్నయది. ఈదిన ముషకాలంబున నాదేవి నన్నుంజేరి యోసీ! ప్రియసఖ రాగసేనా! యేయనువునైనై న తేనిమనోగతం బెఱింగినంగదా యతనిమనంబునం గల యన్యథాభావంబు మరల్పంజనును; భూపతి యుపేక్షించినవిధంబున మనము నుపేక్షించియుండిన నతనికి మానసంబునం దోచినదోషంబు నిర్ధారితంబై యలిప్రయాసం బువ నేని బోకార్పం కూడక నిరూఢత్వంబుంజెందు. ఇందులకుం ద్వరితగతిం బ్రయత్నింపం జను నని చెప్పి పంపినయది. రాజు మనోగతం బెఱుంగుట కెట్లునువువడును? ఇందుల కేమి సేయనగు?

అని పురోభాగంబునకు దృష్టులు నిగుడించి, ఇదె! మనసఖ మధుసేన వచ్చుచున్నయది; దీనికి రాజునన్నిధి సంచారవైపుణ్యం బధికము. తరంగవతి రాజునకును లీలావతికిని భేదము పుట్టినదాదిగఁ దనకు శిరోవేదనాపదేశంబు గల్పించుకొని రాజశయనాగారాధికారం బీమధుసేన కొప్పగించి తానింట నున్నది. ఇది రాజానువర్తనంబున నతిచతుర గాన ననువున భూపతిమనోగతంబుఁ దెలిసికొని యుండకపోదు. కాన దీని నడిగి ప్రస్తుతార్థంబుం దెలిసికొన నగును. అని యనుకొని యో మధుసేనా ప్రియసఖ! మేము లీలావతీదేవి పరిచారికాజనం బని యొక మమ్మం గన్నులవైనం గనుంగొనక యేగుచున్నదానవు.

మధుసేన ప్రవేశించి. ప్రియసఖ! లీలాదేవి పరిచారికాజనంబయ్యెనేని గాంచకూడదా!

రాగసేన. ఓసి లీలావతియందు రాజునకుఁగోపంబు జనించియున్నదిగానఁ దత్పురిజనంబునకు నయిత మట్లు లీలావతీపరిజనమందు కోపంబుండునొకో యని సంశయించి మందలించితిని.

మధుసేన. ఇది యేటిమాటలే? ప్రభువులకు భేదంబు గలిగినప్పుడు గృతజ్ఞతగల వరిచారికాజనంబు వారలకుం గలిగియుండినభేదంబు వోనడంపం బ్రయత్నంబు లొనరిచియది నెరవేర్చినం గదా యేలికలకుం బ్రీతిగల్గినప్పుడు వారల సమ్మానగౌరవంబులం బడయవచ్చు. నేను రాజకులకార్యచింతాకులత్వంబుతోఁ జనుచుండి నిన్నుం గాంచక యపోవుచుంటిని. దేవికిం బ్రాణతుల్య వయినదానిని నిన్నుం గాంచితిని. దీన నాచేయం గడంగుకార్యం బుచితాలోచనానియతినిర్వర్తితంబై నుభయంబుం గలిగింపకపోదు.

రాగసేన. ప్రియనఖ! రాజకులంబుతో సంబంధించినకార్యం బెట్టిది? తదగ్గము నీవు చింతాకులత్వము నందుచు ననుంగాంచి యది యుచితవిధి నిర్వర్తింపం బడునని తలంపునం దలంచినప్రకారం బెట్టిది? వచింపవే.

మధుసేన. ప్రియనఖ! రాగసేనా! భోజభూపాలుండు దేవిని గాళిదాసుని నిరాకరించుటందొట్టి కేవలచింతా సమాక్రాంతంబగు చిత్తంబుతో సారసారెకు నిట్టూరుపులు నిగుడించుచు రాజ్యచింత మాని భోజనాదికృత్యంబుల నొల్లక పరిజనంబులు సపాదపతనంబుగఁ బ్రార్థింప స్నానాదికృత్యంబులు గావించుచు నెవ్వరితోఁగాని మాటలాడక మదితరపరిచారికాజనంబును దనకడకుం జేరఁగూడదని నిషేధించి యున్నత్తునిచందంబు నను పికాచావిప్రునివిధంబునను శాపోపహతునివగిదిని నతికృపణతాజనంబై యలయుచుఁ బ్రాణదయితావిరహవ్యధాదోధూయమాన మగుమానసంబుతో నతిదుర్బలంబులై యధిగతపాండిమంబులై పాడనూపు నవయమంబులతోఁ గడుకఠినంబుగఁ గవివరుని నుడివిన వచనంబులకు లజ్జించుచు హా! యెట్టికఠినుండను! హా! యెట్టిమహాపాపిని! హా! యెట్టిమంచకుండను! హా! యెట్టియవిమృశ్యకారిని! అని యిట్టి యాలాపంబులు సేయుచు నతిదుర్గురావస్థం జెందియున్నవాడు. ఇది గాంచి నేను భూపతి యేకతంబున నుండునప్పుడు పాదంబులపయింబడి యిట్లు ప్రార్థించితిని. దేవా నీ విధంబున నతిదురసమారాధ్యప్రియా విరహవ్యధావివశాంతకరణుండవై యున్నవాడవు; ఇంకం గొన్నీదినంబు లిట్లుండిన నోర్వంజాలక నకలజననయనానందకరం బగునీశరీరంబు నతికఠోరదుర్దశాపరిణామపరిహీణం బయి యస్తాదృశజనమనోవేదనావివర్ధకంబు గాఁబోయెడిని. భవద్విరహంబునం జేసి దేవియు నీదిన త్రయంబుందొట్టి స్నానంబులేక భోజనంబుమాని ప్రాణనాయకునికిఁ బరిహర్తవ్యం బైనయాజన్తం బే! ఆతనిమనంబునకు సమాధానంబు గల్పింపలేని యీ శీలం బే! నాయకునిచిత్తంబునఁ గ్రొత్తయై యుదయించినయీవివర్ధయంబుఁ బోనడం పంజాలనియాపాతివ్రత్యం బే! నాథుని కుపయోగంబు గానియానాసౌభాగ్యం బే!

నాకాంతునిమనోగతంబగు భేదకారణంబుఁ జెలిసికొని యామహిమతికి మనస్సుమాధానంబుఁ గల్పించి యారసేకవతంసువినిందుకొఁగిటం జెలంగుచుండుటయ్యెడఁదె; నది తెలియని నాఁడు రజ్జువిమోగ్నిజలంబులం బ్రాణంబులు వాని యాభూపతికిఁ బ్రయంబు గల్పించుటయ్యెడఁదె; దనకుం గర్తవ్యంబు లని యెంచి సశబ్దంబుగ సభిసమక్షంబునం బల్కి భవదీయచరణశంస్థ రణమాత్రావలంబనప్రాణ యైయున్నది. భవస్థనోగతంబగు భేదకారణంబు జెలిసిన నది పరిహృతంబు తేయ సిగ్ధపడి యున్నయది; కరుణించి యది జెల్పంజనుమ. విార లిరువురు నట్లు విరహావ్యధాతులితులై యుండుటవలన రావనగరు నిరానందంబై సౌఖ్య దోరంగి యున్నది. భవత్పరిచారకజనం బెల్ల నలిసిస్థిరదుఃఖిగుణతత్వంబు జెందుచున్నది. పౌరాణం బంతయు సుత్సవంబులు మాని దుఃఖిగుణతానంబులచే జింఱించుచున్నయది. అనియు మఱియు సేనేకవిభంబుల ననునయించి యడుగ భూపతి నావచనంబులకుఁ గరఁగి ప్రియాదురవస్థాశ్రవణంబుచే గనుదమ్ములనుండి వేడిబాష్పంబులు గార నన్నుంగనుంగొని యొనుభుసేనా చెప్పెదను వినుమని యిట్లు వచించె. ఓసీ! మధుసేనా నాకుం దేవియగు లీలావతి ప్రాణంబుకంటెనధికురా లనియఁ గాళిదాసుండు పరమమిత్రంబనియునమ్మియుంటిని. అట్టియారెండువస్తువులును నాకుంగాకపోయె. ఇంక నీశరీరంబుతో నొండె సీరాజ్యంబుతోనొండె నాకుం గావలసినది యేమియులేదు. ఈరాజ్యంబు సీధనకనకవస్తువాహనసంపదయు బ్రాహ్మణసాత్త్వతంబులు గావించి కాననంబులకుం జని కమలానుజోహరునిపాదారవిందంబులం దలంచుచు శరీరం బుండునంతదనుక గాలయావనంబు సేయం దలంచియున్న వాడను. అనిననే నాభూపతితో దేవా! దేవి లీలావతియఁ గాళిదాసుండును మీవిషయంబున నేయపరాధం బొనర్చిరి? ఏదేని గుపరాధంబుగల దని యెవ్విధంబున మీరు నిర్ణయించితిరి. అట్లు నిర్ణయించిననాఁడు వారి నడిగిగదా దండింపవలయు? ఆసుయాకులితహృదయు లెందఱో యెవ్వయో కవటంబులు సేయుచుండుదురు. వారల కది నైజగుణంబు. దేవా నీ కే జెప్పువలయునే? అన రాజీకనియె. ఓమధుసేనా జరిగినవృత్తంబు సీకెఱిగింతు వినుము. దేవి లీలావతి కాళిదాసుని యం జెప్పుడును బ్రేమంబునం బ్రవర్తించుచున్నయది. ఇందుకుం దార్పణగా నతఁడు వేశ్యలంపటుం డని నే నుపేక్షింప నాదేవియఁగనింగుఱించి కర ముచరాగంబు మీఱినాతని నస్తానింపు మని పల్కినయది. లీలావతిచిత్రఫలకంబు న్రాసినరంగకారునితో నీలీలాదేవి తొడయగు నల్లనిమచ్చ యుండునట్లు కవి నెప్పియన్నాఁడు. పరీక్షించిచూడ నది వాస్తవంబు యయ్యె. మఱియుం గొందఱవలన గాళిదాసుండు స్త్రీవేషంబుఁ దాల్చి వచ్చి లీలావతితోఁ బొందొనర్చుచున్నవాఁ డని వినియున్న వాడను. కవివరులు కాళిదాసుండు మంగలి యని కనిపెట్టినదినుత నామనంబు వానియెడ సంతయాకులంబయి యుండియు తదీయవిద్యావిశేషంబునందునం ప్రీతిచేనాతనినేమనకయుండియాయ పరాధపరీక్షణంబునకుంభయంపడి నాయెదుటికి రాకయన్న యాకవినిదూరికాముఖంబుగ

రప్పించి లీలావతీకాళిదాసులయెడం గలుగుచోషంబుఁ బరీక్షింపఁజేంచి చమత్కార నమస్య నొకటి కవి నడిగిన నాతఁడు నాయడిగినపద్యార్థంబున తత్తరార్థంబు వచించె. అట్లు కవి దేవి సమీపముననుండునప్పుడు నెప్పుటయును ఆవచనంబునకు దేవి నవ్వుటయుం గాంచి వారలయెడ దోషంబు నిర్ణయించితిని. దాక్షిణ్యంబునంజేసియు దేవి పతివ్రతైక పరాయణ యని దృఢముగా నెఱింగి యున్నవాడను గాన నీదుఱు నివర్తింపంజేసికొను నేమొ యనునందేహంబుచేతను దేవిని నేనేమి నేయక యున్నవాడ. ఇది వృత్తాంతంబు. అని చెప్పి రాజారకుండెను.

ఓసి! రాగసేనా! యీభేదము దురాత్మ్య తవ్యరో భోజలీలావతులకుం గల్పించి యున్నవారు. రాజమనోగతంబగు భేదకారణము దేవి కెఱుకవడిన నాపతివ్రతాలికము రాజుహృదయంబునకు సమాధానం బేదేని యొనరించు. ఇది దేవి కెవ్విధి నెఱింగింప నగును! అని చింతించుచు బోవుచుండ నీవెదురైతివి. నీవు భేషిక బ్రయసఖివి గాన నిది యెఱింగింపం గలవు. రాజివ్వు డాద్యుండగు బుద్ధిసాగరునితో నేదియో రహస్యా లోచనము జరుపుచున్నవాడు గాన నన్నుం బిలువఁ డని యియ్యెడ నింతదనుకఁ దడసితిని. బుద్ధిసాగరుండును సభాభవనంబునకుం బోయియుండు. ఏను రాజసమీపమునకుం బోవలయు. మీరును దేవికడకుం జని వృత్తాంతంబు నివేదింపుడు. అని చెప్పి వారలతో నిష్క్రాంత యయ్యె.

నాటకచ్ఛాయయందుఁ దృతీయాంకము సంపూర్ణము.

చతుర్థాకము.

బుద్ధిసాగరుండు ప్రవేశించి. కష్టము! కష్టము! నా కీయధికారము గలిగి యింత దనుక నెంతసుఖావహం బై యుండెనో యిప్పు డంత దుఃఖావహంబయి ముగిసినయది. కట్టా! యిది యప్రతినిధేయం బై నసంకటంబునంప్రాప్తం బయినయది. ఎట్టిసంకటకార్యం బులయందు సయిత మనార్యాసంబుగఁ బ్రవర్తించి కార్యంబు నెరవేర్పంజాలిన నా బుద్ధిశేషంబు దీనియందుఁ గుంతితంబై చేయునదిలేక సంభ్రమించుచుండెడిని. సకలకలా విచక్షణుండును సర్వసర్వంసహచక్రధూర్వహుండును మూర్తిమంతుం డైనమన్మథుండు వోలె వెలయుచుండువాడనునగు నీభోజకుమారునికి మన్మథునికి రతీదేవియుఁబోలెను పురం దరుని కింద్రాజియుంబోలెను మురహారునికి తీరసాగరకన్యకవోలె ననూనరూపగుణవిభవ కళాప్రముఖంబులం దద్దయు సహనయగు నీలీలావతీదేవి దేవి యయినకతంబున వృద్ధ రా జగుసింధుబలివంశంబు సర్వజనాభినందనీయంబై యమందానందంబును సమకూర్చు చున్నయది యని యొప్పుచున్నందుకు మహాశోకసాగరంబున మునింగి పోవలసివచ్చె.

రాజునకును దేవికి నేను బుద్ధిసెప్పి యొప్పింపంగలవాడనై యున్నాడను. ఇంతదనుక నన్నిది జరుగుచువచ్చినదిగాని యిప్పుడు ప్రవృత్తబైనభేదంబునందు నావచనంబు నభ్యుపగతంబు గాక యున్నది. భూపతియైన నావచనంబు నిషేధింపకయున్నవాడు. దేవి కే నిట్టి మహాకళోరవ్యవసాయంబునుండి నివర్తింపజను నని యెంతసెప్పినను ఆర్య! బుద్ధిసాగర! నీవచనంబు నా కసతిక్రమణీయంబు యయ్యెను నందు నాయతిక్రమాపరాధంబు తమింప వేడెదను. మద్విషయంబున నయినయ్యాకాలీనంబు ననుస్త జనులకుం దెలియక మహారాజువై కెక్కియుండదు. అట్టియపరాధంబు నర్వజనసమక్షం బున లేదని యనిసింతుకొని జీవించినం గదా సింధులరాజువంశంబు ప్రజాపవాదోప హతంబు గాక వన్నెకెక్కు. మెట్టినయింటికిం బుట్టినయింటికిని గీర్తి సంపాదించి మించుట మించుబోడికిం దగవు గాని యంచితరీతి దొఱంగి సంపతికీర్తి యయి యుండుట యంచితంబు గాదు. ఇప్పుడు నేను రాజునెడుట నకలపారజనంబులు సూచుచుండ మాతాశనునిం బ్రవేశించి నాయెడం గలిగినదూఱు వోగొట్టుకొందును. ఇందు భూపతి నమ్మలింపఁదేని రజ్జువిహగ్ని జలంబులవైనఁ బ్రాణవరిత్యాగంబుఁ జేసికొనియెదను. ఇట్టి మహాకళోరమగు నవవాదంబు నామానసంబు నైరింపఁ జాలదు. నీవు నాశ్వశురుం డగుసింధులభూపతికిం బ్రయమిత్రం బవగుటం జేసియతనిపంశంబునకు సేమంబు కాంక్షించు వాడవు. ఇట్టియపయశం బామహనీయునికులంబునకుం జేరనికుండఁ జేయవలసినభారంబు నీదియయియున్నది. నీవు నాకు శ్వశురతుల్గుండవు. నాయొనర్పంబూనినదోషసంక్షాళన కార్యంబునకు నహాయుండవై యుండజనును. నాసేయుప్రజామం బంగీకరించి నామనో గతంబు నెరవేర్చుఁ బ్రార్థించెదను; అని వచించి తనపట్టు వదలక యున్నది. ఈదూఱు వోషంజేసికొనుట భోజునికీ నిష్టంబుగఁ దోచెడిని. కాదేని యిందు దేవీమనోవృత్తికి విరోధంబు నలువఁ దన కిష్టం బుండ దని యనునా? ఆయిరువురయభిప్రాయంబు నట్లు గనంబడుచున్నది. దీన నెట్టియనర్థంబు లయ్యెను నానేర్పనఁ దప్పింపం గూడనివియ. లీలావతియన్న భోజునికిం బ్రాణంబు. ఆదేని కేదేని యపాయంబు సంభవించునేని రాజు జీవంబులేడు. రాజున కేమైనగీడు గలిగినఁ బొరులు నిరశనాదివృత్తులం బ్రాణంబులు సాలించుకొందురు. నర్వంబునొక్కయడుగున నష్టంబయి పోవ నున్నది. రాజాజ్ఞకర్త వ్యంబు. లీలాదేవి కన్నిశుద్ధి గావించఁ జేయవలసినపనులు సేయక నాకుఁదలవ్రాతతప్పుదు. నర్వవిధంబుల ధర్మంబు జయంబు నొందుంగాత. ఇక భోజుండును కతిపయజనవరి వృతుండై భువనేశ్వరీదేవాలయపురోభాగంబున నున్నవాడు. లీలాదేవియుఁ దత్కమల సరస్నాతయై యిదెచుతాశనునికడకేగు దెంచుచున్నయదికట్ట! రాజనియోగంబితకె నంబు. ఇట్టిమహాకళోరనంకటంబులందు నమీషమున నుండవలయునన్నవిధి సేతలకుం దప్పించుకొన నాకుం దరంబు గాకయున్నది. అనుచు నిష్క్రామింతుండయ్యె.

శుద్ధవిష్కంభము.

పారపురోహిత ప్రముఖపరివేష్టితుండై భోజుండు ప్రవేశించుచున్నాడు.

భోజుండు. (సా ప్రముఖుడునుచు.) కట్టా! యెట్టిబెట్టిదంపులని కొడిగట్టవలసివచ్చెను. నవసౌభాగ్యవిలాసలక్ష్మీ కిరవై నాళికముగ్ధంబునై
యవనీలోకవిశోచనోత్సవమునై యానందసందోహమై
భువనస్తుత్యమనోజ్ఞ మంగళరమాపూర్ణావతారంబునై
యవదాకం బగుదేవి నెచ్చెగము నాహా చూడఁజో సిం కిలక.

లీలావతియందు లోకాపవాదంబు ప్రవృత్తంబయి యుండుటజేసి యీదేవి
యకలుష యని యెఱింగియు నగ్ని శుద్ధికిం బూర్వపలసివచ్చెను. ఈదేవి యగ్నింబడిన నే
జీవించక తుండను గాను. వెంజడిన యాహూతాశనుని బడి దేవియందుఁ జేపిన యశురా
ధంబువలనం దప్పించుకొనియెద.

ఉ. నారమణీయ కేహరమ నానయనామృతపర్తి నాయక

శ్చారదచంద్రికానిచయసారసుధాకరరేఖ నామన

స్సారససుప్రభాతరుచిసూతతి నాహృదయైకసారవి

స్ఫూరనఁబేందుకాంతమణిభాసురహరముఁ బాయనోర్తునే.

పురోభాగంబునకు దృష్టలునిగుడించి. ఇదె బ్రాహ్మణోత్తములు హూతాశనునిఁ
బ్రజ్వరిల్లం జేసి యథావిధి నిధివిహితమంత్రంబుల ప్రేర్చి యగ్ని దేవునిం బ్రార్థించుచున్న
వారు.

నేపథ్యంబున.

చ. ఆరుదిన మేము నిన్ను నియతాత్మతఁ గొల్పుచునుండుటకొ భవ

న్తనమునఁ దృప్తి గల్గుట క్రమంబుగ నిక్కువ మయ్యె నేని యీ

మనునిభకీర్తికి న్భవనమాన్యునికి స్థిరమ మారఁ జేసి యీ

వనజదళాక్షిఁ గావుము జవంబున నియ్యెడ హవ్యవాహనా.

వెండియు నేపథ్యంబున.

చ. పరమపతివ్రతామణిని భాసురసద్గుణజాలమండితక

నిరుపమసద్యశోవిధవనిర్మలవృత్తసు గావుమయ్య యో

వరద దయానిధి జ్వలన వాయుసఖా సురపంద్య యిప్పు నీ

నిరుపమధర్మవత్సలత నేడు గదా గనుగొందు రీభువిక.

భోజుండు. ఔరా! పారజనంబులు సంత మీదేవియందు భక్తిమెయి నిట్లు
ఘోషించుచున్నవారు. వీరికిం గలప్రేమాంబు దేవియందు నాకు లేకపోయె గదా!
నావంటి యతికతినుండుచు కృతఘ్నుండునెందును గలఁడే?

ఉ. ఈరమణీయగాత్ర శరదందునిభాస్వను బ్రేమ మీఱ ని
 చ్ఛారణః జంద్రశాలల నిశాకరకాంతవినిర్మితంబులన్
 సారసకల్పచంతతులఁ జందనపల్లవకల్పితంబులన్
 జేరిచి నే నుఖంబుఁ గని చిచ్చునఁ బ్రోచెన నివ్వరుండనై.

నేపథ్యంబునంగలకలంబు

భోజాడు. (దృష్టులునిగుడించి.) ఇచె దేవియు స్నాతయై భువనేశ్వరికి వలగొనుచు,

ఉ. మంగళమాత్ర భూష యయి మానిత ధౌతదుకూలచేలయై
 సంగతనవ్యపాండురుచిచారునుదుర్బలగండభాగయై
 యంగజరాజ్యలక్ష్మీ యగునంగన యిట్లు కరంబు క్లిష్టయై
 యంగముఁ గొన్ననవ్యనిరహవ్యభి యోయన నేగువెంచెడిన్.
 ఈదేవింగాంచియే యిచటం జేరియిండువారు సందడిసేయుచున్నారు.
 అంత యథానిర్దిష్టవేషంబుతో లీలాదేవియు సఖ రాగసేయఁ బ్రవేశించిరి.

దేవి. సఖ రాగసేనా! శాయందుంగలిగిన యీదూఱు సమస్తజనంబులకుం దెలి
 యక రాజుచెవి కెక్కునా! ఇందు రాజు తా నేమి సేయంగలడు! అతనికి వంశంబునం
 గలిగినకళంకంబుఁబోనడంచుకొనుట భావ్యంబుగాదె! ఇందఱయెదుట మాతాశనునిం
 బ్రవేశించి విశుద్ధనయ్యెద.

రాగసేన. దేవీ ఇట్టి సాహసంబు సననా! బాహ్యయమాజేక్షణ యై సమీప
 మున నిలవంబడి దుఃఖభరంబున రోదనంబు సేయుచుండు వత్సను విరజాంబుజ మార
 డింపుమా! వెక్కిరింబగు భవ్యిరహంబు సహింపం జాలక యీశుమారిక పటాంచల
 వృతముఖయై యోయంబా! నన్నుఁ దల్లిలేనిప్రభాఁ జేసి పోయెదవే! ఒక్కనిమిషం
 వైన నిన్నుం జూడక నే నెట్లుండునే! ఒకక్షణంబు గాంచకపోయిన వత్సంబును బాసిన
 ధేనువుచందంబున నెయ్యెయ్యెడలనో మెదుకుండుదువు! అట్టి నీప్రేమా బిప్పు డెట్లు
 వోయెనే? నన్నుం బాసిపోవ నీకుం గాల్గెట్టాడుచున్నవే! నీవు నిక్కముగ నుతావత్సల
 పయితివేనీ నన్నును వెంటం గొనిపోమ్మ! ఆమ్మా! అని యిట్లు వగచుచున్నది. కనుంగొనుము.

దేవి. (బాష్పగద్గదంబుతో) సఖ రాగసేనా! నేను సమస్తబంధుజనంబులందునాశ
 వదులొన్నదానను. ఎవ్వరిని గుఱించియు నాతో మందలిరావటము. నాకుం గన్నుల
 మింతాజడంబులై కానరాకున్నవి. ఆర్యపుత్రుని గాంచి తత్పాదప్రణామంబునం
 బ్రాతనై యుద్ధిష్టకార్యంబునకుం గడంగెనను. అతనికిడ కేగుదము.

రాగనేన. దేవీ యిటు రమ్మ. అదే భూపతి మంత్రి ప్రముఖు లెడగలుగ నిలువం బడియుండ నొంటరియై నేదివ్వవటవిటపిక్రిందఁ గూరుచుండి తలవాంచుకొని భవద్విర హావేదనాసహిష్ణుతం దోపింపఁ జేయఁచున్నవాఁడు.

దేవీ. (రాజాకడకుంజని.) ప్రాణనాథ అని సగముచెప్పి మాట మరల్చుకొని. మహా రాజ! యని సంబోధించి. నేను నవమన్తభవన్త థాయమానుండ వై ననీకుంబల్చి వై తిని. నిన్నుం జేపట్టిం గాన నాకంటె భగ్యయు మాన్యయు లేదు.

గీ. లలన లాత్మప్రియులతోడఁ గలయువేళ, నిన్ను మనములఁ దలంచుచు నీరజాత సాయకసుఖాబుఁ గంతురు వాయ కెప్పు, డిట్టినినుఁ గూడినది వరు నెట్టు గోరు.
ఇది భవన్తానసంబునకు విడితంబై యొంట నాకుం గాంక్షితంబు. పరలోకగతంబ యుగ్మను నీజనము స్మర్తవ్య మని యనుకొనుటయ చాలును, అని వదన మొనరించె.

భోజుడు తలవాంచుకొని దేవిం గనుంగొనకయ బాహ్యయమాజేక్షణంబుల భూమి వలనికిఁగాంచుచుండె.

అప్పుడు సభాసంఘమునా స్తీకు డిట్లునియె. ఔరా!

గీ. మహిని లోకోత్తరుల వై నమానసములు, వజ్రములకంటెఁ గఠినత్వవై ఖరులను గునుమసంతతికంటెను గోమలత్వ, మందుచుండును చెలియంగ నగునె వాని.

అనిన సభాసదులు “భోజునికిం దనదేవియందుఁ బ్రణయభరం బెంత యుండియుఁ బరావవాదిభీరుత్వంబునంజేసి యగ్నిం బడంబోవుదేవిని నివర్తింపఁజేయక యున్నవాఁడు. లోకోత్తరుండు గాన నాదేవిగుణగణంబులకుం బ్రయంపడి మనంబునం జింతం గూరుచు న్నవాఁడు. అపవాదభీరుత్వంబునంజేసి యతికఠినుండై యగ్నికుంభి కొడంబడినవాఁడు” అని యితఁడు సెప్పినవచనంబు ప్రస్తుతార్థానుసారంబై తోతెంచుట కరం బభినవద నీయంబయని యనిరి.

రంగస్థంబున.

దేవి. (సూర్యుని గనుంగొని.) భగవంతుడా! నీవు జగచ్ఛక్తువవు. సర్వంబును నీవే ఋగుదువు. సర్వసాక్షివి. నానుడువువచనంబు సత్యంబైన నన్ను రక్షింపుము.

శ్లో. జాగ్రతి స్వప్నకాలేషీ సుఖప్తా యది మే పతిః,

భోజ వివ పరం నానోమి మచ్చిలే భావితోపి న.

[టీ. జాగ్రతి=మేలుకొనియుండునప్పుడును, స్వప్నకాలే=స్వప్నావస్థయందును, సుఖప్తా=సుఖవృత్త్యవస్థయందును, భోజవివపరం=భోజభూపతియేగాని, ఆత్మ్యం=ఇతరుండైన, పతిః=ప్రేమి, మచ్చిలే=నా హృదయంబునందు, భావితోపి న = తలంకుబడిన

గీ. బాగరణకాలమందును స్వప్నమందు, మఱినుపుప్తిని భోజాదేహగఁడుగాని
యన్యనరు మానసంబుననైనఁ దలఁప, నాకు నొల్లమితెల్లంబ నళినబంధు.]

అని వచించి హుతాశనునియందుఁ బ్రవేశింపఁ బోయెను. పారజనంబులు హాహా
కారంబులు నలిపిరి. నాస్తికుండు శోకివిహ్వలం డగుచులేచి యోయంబా! యో
యంబా! యాసాహసంబువలన విరమించుకొనుము. నేనును విరజాంబుజయుఁ దల్లిలేని
బిడ్డల మయితేమే! ఓతండ్రి నీ కింతకఠినత్వముగూడునా! ఈకఠోరవ్యవసాయంబునకుం
బూనినమాతల్లిని వలదని నుడువం జనదా! మాయొనరించినపాపమా! యిట్లు నిన్ను
వాగ్బంధన మొనర్చి! ప్రాణములకంటె అధికురా లని యాదేవిని భావించుచుంటివే! ఆ
ప్రణయం బేమయ్యె! ఆబహుమానం బెట్లు వోయె! ఆ దాక్షిణ్యం బెక్కడకుం జనియె!
అయ్యో బైవమా! నీకు దయలేదా! కష్టముకష్టము! అక్కటా! నాయంబ జ్వలనంబునం
బ్రవేశించె; హా! యని మూర్ఛవోయి భూమిపయం బడియె.

నాటక చ్ఛాయయందుఁ జతుర్థాంకంబును

సర్వము సంపూర్ణము.

అప్పుడు సభాసదు లెల్లవారు నాస్తికునిపాటుం గనుంగొని యచ్చేరువందుచు
నొండొరులతో సంతాపవచనంబుల నిట్లనుకొనిరి. లీలాదేవి జ్వలనంబునం బ్రవేశింప నీ
నాస్తికుఁడు మూర్ఛవోవుట యేల? మఱియు నీతఁడు తానీదేవిని యంబ యని సంబో
ధించుచున్నవాఁడు; వస్తుసందర్భవిశేషంబునం గలిగినరసపారవశ్యతచే నితం డిట్లు
మూర్ఛం జెందినను జెందవచ్చునగాని యంబ యని లీలాదేవిని సంబోధించుటయు; విర
జాంబుజయు నేనును తల్లిలేనిశిశువుల మైతిమే యని వచించుటయు; భోజానిఁ దండ్రి!
యని పిలుచుటయు కారణములేక సంభవించు జాలవు. మఱియు నితండు గాఢమూర్ఛా
క్రాంతుడై యుండుటంజేసి నిజముగ నాస్తికుండు గాఢనియు భోజభూపాలునినుత
యనియుం దోచెడిది. ఇందుం గలిగినసందియంబు వోనడంచుట కీమహాకవి గాని యిత
రుండు శక్తుండు గాఁడు. ఇంత తడవయ్యు నితనికి మూర్ఛ నివర్తింపకయ యున్నది.
ఇది నివర్తింప జేయునుపాయంబు నాతండ్ యెఱుంగును. అని కలయ నాలొచించి
సింహపురాధ్యక్షుండు మొదలగువారు మహాత్మా కవికులతిలకమా! నీవలనం బ్రవర్తితం
బైనయానాటకచ్ఛాయ కరము రసావహంబై యున్నది. లీలాదేవిచరిత్రంబు కడముట్టం
గాంచవలయు నని యుత్కుత్కఠాసంప్రమములతోనుండ్ల నీచాప్తిసనికథ దానికంటెం
గుఱుహలావహం బయ్యె. లోలుక నితనిమూర్ఛనివర్తింపజేసి నీనివృత్తాంతము పూజు.

గర్జపియ్యూషము గావింపుము. అని వేడికొనఁగాఁ గవివరుండును పీతంబు విడిచి లేచి యంతకుం గొంతదూరంబున నతిగంభీరాకృతియై నికామక్షామతం జెందియుండు నంగ వల్లితో ధూళిధూసరంబులగు కలకావళులతో నతిమలినం బయినచేలంబుతో నిరాభరణ సుందరంబగు నెమ్మెగంబుతో నతిక్లిష్ట యగుమాలతీమాలికయుంబోలె నొప్పుచుండు కాంతావతంసంబుకడకుం జని యోదేవి! నీప్రియతనూజాతం దీని నూరడింపుము. ఇని యీనా స్త్రీకవేషంబుఁ దాల్చినచ్చినవిద్యాసర్వస్వవేదినీ గాని పురుషుండు గాఁడు. భవ త్పుతారత్నంబగు తరుణాంబుజ యియ్యెడ నీవిద్యాసర్వస్వవేదినీవేషంబుతో నున్నది. బహుకాలముగ నీ పీనుతావిహుంబునం బరితపించుచురేడివి. ఇప్పుడు నీ కుఁ ద్రియ తనూజాప్రాప్తి జేసి భోజభూపాలునితో నధికకౌతుకంబున ముదంబు వడయం గలిగె; వైశంబ ప్రియతనూజ నూరడింపుము. అనిన నాయంగ నామణియుఁ గనుదమ్ములవలన బాష్పబిందుబృందంబులు భారలగట్టి న్ననతటంబులంబడి విశీర్ణతం గాంచి యలవయుం బడ నత్యాయతంబులు నతిధవళంబులు నవిరళవత్సమాలికలు నగుకనుదమ్ముల సంతపం జెంత నుండుతనభర్త మొగంబు గాంచి యనిరళగళితబాష్పంబులై యొప్పునతనికటాక్ష విక్షణంబుల నభిమతి వడసి సంభ్రమంబున నేతెంచి మించినశోక వేగంబున నలయుచు నాతరుణాంబుజ నెత్తి తనయంకతలంబున నిడికిని వత్సా! తరుణాంబుజా! ఊరడిల్లుము! ఊరడిల్లుము! ఈశోకంబు మానుము. ఇదె నీ పెవ్వతె యగ్నియందుం బడియె నని కరిత పించి మూర్ఛం జెందితివో ఆ నేనిదె నిన్ను నూరడించుచున్నదానను. కనుదమ్ములు దెలిపి కనుంగొనుము. ఈచేరియండఁ నీ ప్రణయసఖులకు ముదం బొనగూర్చుము. అని చెప్పుచు దాని మొగంబుఁ దుడిచిన నప్పుడు నాస్త్రీకవేషంబుతో నుండువిద్యాసర్వస్వవేదినీ మూర్ఛ దెలిసి కన్నులు విప్పి చూచి తన్ను నంకతలంబున నిడుకొనియుండు కాంతామణిస్వర్గంబు తనజననిశరీరస్వర్గం బని నిశ్చయించి యోదేవి యియ్యెడకు రొంగతంబు దోపమికిం బిం తించుచుఁ గలయ నవలొకించుదుండఁ బ్రతాపపాలుం దది గలది మానసంబున నత్యా శ్చర్యంబు నొందుచు నోమహాత్మా కవివరా! యీకాంతాతిలకంబు ధారానగరనాథుం డయినభోజభూపాలునిదేవియగు లీలావతియా! యని యడిగిన మహాకవియు నొ నని యుత్తరం బొంగ నారాజు కడు సంభ్రమించుచు నోదేవి! లీలావతీ నీ విట్లు లాం టరివై వేషాంతరంబుఁ దాల్చి యిట్లుదైన్యవృత్తితో సంచరింపఁ గతంబేమి? ఏమ యంతియు ద్రుపదతనూజయు నెట్లు ట్టెట్టివృద్ధశం బొంది యిట్లు వచ్చియున్నదాన వని తోఁచెడిని. ఈమహాత్మనివలన నీచిత్రార్థంబు నెఱింగితిని. ఈతనిని వైచం బన అచ్చుతు. భోజభూపాలుండు సిమ్మ నెట్లెడబూసి యున్నాఁడు? అని యడిగిన నా యింగనాలికలంబు అజ్ఞానముతోనయ్యెయండఁ నాదేవి! జనుదెంచియుండురాగ నీ

యనునది యోరాజా! వీ రిరువురు నొకకారణముచేత నగరంబు వాసి యియ్యెడకుం జను
దెంచియున్నారు; ఇదె యామహిపతియొం దనసుతకు సంభవించినకష్టంబునకు వగచుచు
నికటస్థలంబున నిలువంబడియున్నవాఁడు; అని యతనిం జూపెను. అప్పుడు సింహపురాధ్య
క్షుం డపరిమితా మోదంబునం జేలుగుచు సమీపమున నుండ భోజభూపాలు నాలింగనము
గావించుకొని యానందబాష్పబిందుబృందంబు లాలుక వత్సయగు విరజాంబుజం
దోడ్కొనివచ్చితిరే యని యడుగ నిశలలో సమీపమునకుం జనుడెంచి ప్రణత యయి
తనపేరు నెప్పుకొను నా భోజసుతం గొఁగిటం జేరిచికొని యాదల మూర్ఖుని యంక
తలంబునం గూరుచుండం బెట్టుకొనియె.

గీ. ఈవి నోదకథావల్లి నిపులొలుకు, నాల్గవగుళిచ్ఛమున రమానాథ నిన్నుఁ,
బూజచేసితి యాచభూభువనభర్త, రాజగోపాల శుభకీర్తి రంజిలంగ.

ఇది శ్రీరాధానాథచరణకమలచంచరీకాయమానమానస భారద్వాజకులపవిత్ర
తిరుమూర్త్యుత్తమైవందేసిగర్భజన్త చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్త ప్రణీతంబైన
వి నోదకథాకల్పవల్లియందుఁ జతుర్థగుళిచ్ఛము సంపూర్ణము.

శ్రీరామజయము.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

వి నో ద క థా క ల్ప వ ల్లి

ప ం చ మ గు ణు చ్చ ము.

మ ం గ లా చ రణ ము

క. శ్రీరమణీరాధాముఖ, సారసనయనావిరాసనతతానుభవో

దారశుభవిభవబంధుర, చారిత్రుని శేను నతులు సలుపుదు భక్తిన్.

అంతబౌద్ధజేషధారిణీయగు విద్యాసర్వస్వవేదినీ యు నామహాకవిం గాంచి యో మహాత్మా నీమిద్ధిచాతుర్యంబునకుం గరంబు మెచ్చవచ్చు; నూతనసంగ్రధిత మగువస్తు సం దర్శవిశేషంబున రసపారవశ్యతక గల్పించి; నాస్తిక వేషంబుధరించికొని సీకడన యుండి నిన్ను మోసపుచ్చుచుం దెలియంబడక యున్ననన్ను విద్యాసర్వస్వవేదినీ నని యందఱకు నిస్సంశయంబుగఁ దెలిపితి వంటియకాదు; నేను భోజభూపాలునిహూతురఁ దరుణాంబుజ ననియు విద్యాసర్వస్వవేదినీవేషంబున నిట్లు వర్తించుచున్నదాన ననియు నీయర్థం బతి రహస్యంబు దీనిం దెలిసికొంటివి గాన నీవు పురుషావతారంబుం దాలిదినభారతీదేవివే యనవచ్చును; అయినను భవద్భృతపస్తువగు నాటకంబున నాజనని లీలాదేవి హుతాశనుని యందుం బడినది యని యెఱింగించితివి; మఱియు నీయవ్వ నాజనని యనుచుం దెలియఁ జెప్పితివి. ఇది పూర్వోత్తరసందర్భములకు విరుద్ధంబయి కానంబడుచున్నయది. దీనికి సమాధానంబు దెల్పనగు ననిన నాకవియు నోసుందరీతిలకమా! నీచతురతకు నేను గరంబు క్లాపించితిని. నీవంటియతిచతురమిద్ధియఁ దదనుగుణమగు నేర్పును చతుస్సముద్రము ద్రిత ధరావలయంబునం గలకలుషకంటులయందు లేదని విన్నవ్టంబయ్యె. భోజభూపాలునితను జాత వనుటకుం దగినసకలకళాచాతుర్యంబు నీ కొప్పియున్నది. నీజనని హుతాశనునియం దుం బ్రవేశించినయనంతరము జరిగినవృత్తాంతంబు నీరాగసేన యనునీజననిప్రియసఖి నెప్పుచున్నది వినుము. అని యారాగసేనంజూపఁగా నాకాంతాతిలకం బిట్టనియె. ఓ భర్తృదారికా వచించెదను వినుము. దేవియగులీలావతి ప్రస్వలించుచుండుహుతాశనునికిం బ్రదక్షిణంబులావరించియంబరతలచుంబికరాళజ్వాలామాలికాభీలంబై యొప్పునాకీలియఁ దుం దుమికెను. చూచుచుండుజనంబులు కష్టము కష్టమని హాహాకారంబులు నేయుచు బిట్టు మహాకలకలంబు గావించిరి. ఇంతలో నాహుతాశనుండు నాత్మీయజ్వాలాజాలంబు

నుపసంహృతము గావించుకొనిచందనవంక శీతలుండై విద్యుత్త్రేజువులంజుభూతిఁదోచుచు నాదేవి కించుకేనియుఁ దాపంబు గల్పింపక యుండె. లీలావతియు వికచారవిందసందోహమునుండి యావిర్భవించులక్ష్మివోలెనష్టానకుచుమూలయు నక్షిప్తసర్వావయవయు నయు యస్పృష్టవిస్ఫులింగంబయి యథాపూర్వముగఁ దోచుచుండు ధౌతవస్త్రంబుతో నుండి నంగాంచి జనంబులు మహాశృర్యమగ్నమానసులై యాదేవిపరమపతివ్రతాత్వంబు సంతృప్తింప భోజభూపతి యది గాంచి మించినప్రేమభరంబున నాదేవిని కరంబు వట్టి యగ్ని కుండంబునుండి యెత్తి దవ్వుల నిలిపి లజ్జావనతళిరుం డగుచుఁ బశ్చాత్తాపాభిభూతుండై దేవి త్షయింపుము! నేను పరమపావీష్ఠుండను. నన్ను నే నే మనుకొందును. నీపరమపతి వ్రతాత్వం బెల్లరకుం జెచ్చిం బైనయది. ఇట్టి నీశీలంబుఁ దలంపక నీయం నన్యభామధ్వి గావించిననన్ను నీవెట్టిదండనంబు సలిపినను నమ్మతంబై. ఇన్నిదినంబులు నీతో నమావాసం బొనర్చియు నీవిశుద్ధస్వభావం బెఱుంగనివాడ నైతిని. కట్టా! నాచదివినచదువులు గాల్పనే! నాయొనర్చినవృద్ధసేవయు నేఫలంబుం గాంచె! దేవీ నీయెడ నపరిమితసంతోషంబు నొందితిని. నీకోరినవరంబు లొసంగెదను. నాధారానగరరాజ్యంబు నీదియ. నా మంత్రి సామంతపురోహితదండనాథ ప్రముఖులును నీవారల. నేను నీ వాడను. ఏ మాజ్ఞయిడెదవు. అని యనునయింప దేవియుఁ గించిదంతురితమందహాసనుండరవదనారవింద యగుచు రాజుం గాంచి యోప్రాణనాథ! ప్రణయవిశేషంబునంజేసి క్రమనిరపేక్షముగఁ బల్కం దొడంగితివి. నాకు వరంబు లొసంగుట నిక్కం బయినచో నీకపటంబుం గావించినవారల దండింపక విడువఁ జనును; ఇదియ నాకు వరం బని పల్కి రాజుచే నభినందితయై పౌరజానపదులు వొగడ దయితానుజ్ఞాతయగుచు నాత్మీయసౌధంబునకుం జనియె. ఇదియ నీ జననిహుతాశనవిశుద్ధిచరితాంతం బని నుడివిన విని తరుణాంబుజ ముతీయు నిట్లనియె.

ఓసి రాగసేనా! ఆలీలావతియు భోజభూపతియు నిప్పు డియ్యెడకు రాఁ గతంబు మానసంబునకు స్ఫురింపక యున్నది. అది వినినం గాని మానసంబు సమాధానంబు నొందదు. వచింపుమన నారాగసేన యిట్లనియె.

భీర్తృదారికా తదనంతరవృత్తాంతంబు వినుము. నీజనకుండు భోజభూపాలుండు దేవిం దోచుకొని తదీయసౌధంబునకుం జని లీలావతిచే నుపలాలితుం డయ్యును గవియుండు దాఁ గావించిన మహావరాధంబునకు దురంతచింతా సంతానంబులం దగులు వడి పశ్చాత్తాపాతుయండై యాహారం బొల్లక నిదురఁ గూరక యన్యులతో మాటలాడక కేవల ముద్విగ్నమానసుండై దివానిశము తనకుఁ దాన ప్రలాపంబు నేసికొనుచుండెను. నాకు దాక్షిణ్యం బెక్కడిది? నాకును లజ్జ గలదా! నాకుగాంభీర్యం బెక్కడిది! హా కష్ట! పోకవికులమకుటచూడామణీ! కాళిదాస! హా నాప్రాణసమానుడా! కట్టా మహా మూర్ఖుడ నగునే నెట్టియశ్రావ్యవచనంబు లంటిని! ఎట్టియవాచ్యంబులు నెప్పితిని; అని

యిట్లు బహువిధంబులం బల్కమే రాజ్యకార్యంబులు మాని ప్రసుప్తునిభాతిఁ గొంత తడవు మిన్నక యుండుచు గ్రహగ్రస్తునివలె గొంతతడవు విభ్రమించుచు మాయావిధ్య న్తుండువోలె నిలపయిం బడుచు ని ట్టలిదుస్సహవేదనావివశుడై యుండెను. దేవియు నాత్మకరకమలంబులం జలంబులు గొని తెచ్చి యంగంబులం జల్లిన నెట్టకేని లబ్ధసం జ్ఞాండై తనప్రియరాలిం గాంచుచుం దన్నుం దిట్టుకొనుచుండు. ఇట్లు కొన్నిదినంబులు గడచెను. అప్పుడు ధారాధీశునిసభ కాళిదాసుడు తొలంగినదాదిగఁ చంద్రుండు లేని రాత్రివోలెను దినకరుండు లేనిదినలక్ష్మీవలెను వియోగిని యగుతరుణిరీతిని ఇంద్రుండు లేనిసుధర్మ పతనంబు చెలవం దేదీయుండె. అది మొన లొక్కనిమొగమునందును గావ్యంబు రాదు. ఎవ్వండుగాని వినోదయందరంబుగఁ బల్కలేడు. ఇట్లుండ నొక్కనాడు భూపాలుండు చంద్రికాసూఫంబుగం దుండి పరిపూర్ణమధాకరమండలంబు గనుం గొనుచు నెడుట లీలావతిమోముఁ గాంచి యిట్టసియె.

శ్లో. * తుళణ అణఅణసర ఇ గ్గో సో ముఖచంద్రస్య ఖు విదాపి.

(గీ. ఈవరారోహముఖ చంద్రు నీశకాంతుఁ డనుసరించెడి దులనకు నానచేసి)

అని వచించి సంపూర్ణమండలం దైనచంద్రుం డుదయింపం గన్నుల కానం దంబు గలుగునట్లు లీపూర్ణచంద్రాననం గనుగొన నామ వాచోవిలసితం బొక్కండు నూపటై. ఇట్టివాణీనిలాసంబు పొడనూపి యెన్నిదినంబులొ గడచె. అని తలచుకొనుచు మఱునాఁ డుదయకాలంబున నభిమం జని కవులం విలిపించితాఁ జెప్పినమమస్య వచించి ఓ కవులార! యీనమమస్య పూర్ణము సేయుం డని యడుగఁగా నెవ్వరును జెప్పలేక యూర కుండిరి. అంత రాజు వారలం గనుంగొని మీర లీనమమస్య పూర్తిసేయనినాడు నాదేశం బున మీకుండం జనమ; అని చెప్పి రాజు తా నంతఃపురంబున కరిగెను. కవివరులుతమ యింద్రక్షం జని భయంపడుచుఁ బరకాలంబు దానియర్థంబు విచారించి యు స్ఫురింపమొజేసి

ప్రాకృతశ్లోకము. తుళణ అణఅణసర ఇ గ్గో సో ముఖచంద్రస్య ఖు విదాపి

అణఇది బణయిది కహం, అణకిది తస్య పృథివీ చందస్య.

ఛాయ. తులనామనవమసరతిగ్గోసోముఖచంద్రస్య ఖలేవతస్యాః

అన్నిటివర్ణ్య లేకథ, మనుకృతి న్నస్యప్రతిపదిచంద్రస్య.

గీ. ఈవరారోహముఖచంద్రు నీశకాంతుఁ డనుసరించెడిదులనకునానచేసి

అనుసరించెడిననేలయజ్జవైరి, కనుకృతియకాదె ప్రతిపత్తునందుఁదలఁప.

ఇచఁగఁ బ్రతిపత్తనఁగాఁ జుండుడులేని కాలంబుని తలంచుకొననగును.

చంద్రుడాలేఖికాలంబున నీకాంతామణి ముఖచంద్రుండు జంద్రపున ర్నిర్మాణమునకు ననుకృతి యని చెప్పవలయును. అని భాషము.

యందఱును గలసికొని బాణుని రాజుగడకుం బంపిరి. అతండు సడచెంచి దేవా యందఱు విద్వాంసులును న న్నంపిరి. నీయొరంగిననకున్నకు బూర్ణమునేయ నెనిమిదిదినంబు లవధి యొరంగుము. తొమ్మిదవనాఁడు ముగించగలరు; అట్లు పూర్ణము నేయనినాఁడు దేశంబు విడిచి పాటిపోయెదము; అని చెప్పుకొనియెను. రా జట్లకాని డని ప్రత్యుత్తర మొనఁ గెను. అయ్యర్థంబు పండితులకు విన్నవించి బాణుడు తన యింటికి జరియె. ఎనిమిదవ నాటిరాత్రి పండితు లందఱు జేరియుండ బాణుడు విద్వాంసులం గాంచి కట్టా ! తార్ద్యుడుదంబునను రాజనన్తాగమదాబునను గాళితానుని దఱుమఁగొట్టెరి. నమస్థా నంబున మీర లందఱును గవులరే! విషమస్థానంబున నశ్వుతో యశంబోక్త్యుండ కవి! అతని వెడలనడచి యిప్పు డేమిమహత్వంబు శంభాదించినట్లులయ్యె. తీతండుండునేని యాయవస్థ మనకుం గలుగంబోవునే! అతని వెడలనడచినందులకు ఫలం బిప్పుడు మీర లనుభవించెదరు. సాధారణవిప్రుని ద్వేషించినను గులనాశంబు గల్గును ; సాక్షాద్భారతీ స్వరూపుండగు వానియెడ నవపరాధం బొనరింప నీకవికులంబునకు నాశంబు గల్గుతుండునే! అని వచియిచ్చె. అప్పు డందఱును జగడముగాడికొనిరి. మయూరప్రభృతులు కొందఱు వారలకలహం బుడికి యిట్లనిరి. రా జొసంగినసమస్య పూర్ణము గావించుట కవధి యిప్పుడ నాపూర్ణంబు బయనయెడి. తత్పూరణంబునకు గాళిదాసులిం గాక యితరునికి సామర్థ్యము గానికింపకు.

క. పరభటులకు సంగరముల, పరవినిఁ గవులనును గవులసంతతులందుకొ

స్థిరదీప్తి దీప్తిహానిగఁ, నరయఁగఁ దక్షణమునంద యగుచుండు భావం.

ఇందుకుం జింతించుచుండం జనదు. మీ కౌదఱుకు బ్రియ గునేని యామధ్య రాత్రంబునంద చుడురుండుండించుటకు ముందు నిరూఢముగం బురులు వానిచనియెదము. మనకుం గలనంప త్రిసంభారంబులు గైకొని పోకపోతిమేల యెట్లి గాజసేవలం మనల బలవంతముగ వెలుపఱుతురు. అప్పుడు మనము శరీరమాత్రములతోడన పోవవలయుం. కాన నిప్పు డీమధ్యరాత్రమునంద పురము వెడలి పోవం జనుననియివ్వధముగ నిర్ణయించి గృహంబున కేతెంచి బలీపర్థంబులం బూన్పినశకటంబులందు సంపద్భారంబుల నెత్తించి రాత్రియంద వెడలిరి. ఇట్లు వెడలి పురబాహ్యోపవనసీమఁ జనుచుండువారలకుం జుద్రో దయనమయంబునందు నొకను వేపాలాకృతుడగు పురుషుడు మాస్త్రులన భద్రంబు దాల్చి యుండువాఁ డెదురేగుచెంచి యాయందఱు నిరూపించి జయశబ్దంబు వల్కి చారణ భాషతో నడిగెను. ఓవిద్యావారిధులారా! భోజనభయంబు బృహస్పతులవిధంబున నతి మహత్వాతిశయము నొందినవారలారా! మీర లెల్లఁ జేకొని యెక్కడ కేగం బోయె దరు. మీ కెల్లరకు సేమగల కదా! రాజును గుళలంబున నుండువాఁడు గాఁ! ఏను కాశీ దేశమునుండి విత్తస్పహచేత భోజనపాపంబు గాంచ నేలెంచుచున్నవాడను. అని

వల్కిన నతనివచనంబులు విని యందఱును బహిష్కరించుచు బోవుచుండిరి. వారలలో నొక్కఁడు దతనిని చారణునిగఁ దలఁచి కుతూహలంబుతో నిట్టనియె.

ఓచారణుడా ! వినుము. అనంతరకాలమున నీవును వినబోవునదే! ఏ నిష్పక్ష వచియించెద. రాజు పూరణముసేయుట కీవిద్వాంసుల కొకసమస్య యిచ్చియున్నవాఁడు. దానిని బూర్ణముగావించ శక్తిలేక యాకవులు కుపితుఁ డైనరాజుచే వెలువఱుచుంబడి దేశాంతరంబున నెందైనఁ బోయి చేరుటకు నిశ్చయించుకొని నిర్గమించినవారలు అని చెప్పెను. అది విని చారణుండు రా జొసంగినసమస్య యెట్టిదో నుడువు మని యడుగ నావిద్వాంసుండు,

హ్లో. కుశణ అణుఅణుసరస్వ గ్లో సో ముహచందస్స ఖు ఏదాపి,, అని పఠించెను. చారణుం డది విని యిది గూఢార్థ మగుసమస్య; సాధు వఱునదే! ఇది పూర్ణేందు మండలంబు గాంచి రాజు వచించినది. దీనికి నావచించునది యుత్తరార్థంబుగాఁ జనును. హ్లో. అణుఇది బంజయది కహం అణుకిది తస్య పడిపది చందస్స,, (గీ. అనుసరిం చెడినన నేల యబ్జవైరి, కనుకృతి య కాచె ప్రతిపత్తునందు దలఁచు) అని నుడివెను.

అది విని యాకవు లందఱును కడుఁ జమత్కృతు లయిరి. చారణుండును వారి కందఱకు నమస్కరించి వెడలిపోయెను. అంత నాకవు లందఱును ఔరా! సాక్షాత్పర స్వలియె భక్తవాత్సల్యంబుమెయి మనల రక్షింపం బుంభూపంబున నేగుదెంచె నని యెంచ నగుంగాని యితఁడు మనుష్యమాత్ము డని నుడువం జనదు. అది యట్టుండనిండు. ఈ వృత్తాంతం బిప్పటి కెవ్వరు నెఱుంగరు;కానశీఘ్రముగ గృహంబులకుంజేరి శకటంబుల నుండి వస్తుసంభారంబులు డించి ప్రాతఃకాలంబునన యందఱమును రాజగృహంబునకు బోవం జనును. కానినాఁడు చారణుండ రాజున కెఱింగించు. వైశంబ చనవలయు. అని యాలోచించి యందఱు నిండ్రకుంజునిరి. మరునాఁ డాకవివరులు భోజభూపతి సభాస్థలం బునకు వచ్చునంత కాలస్యం బగును; ఆమహిషిగృహంబునకుం జని సమస్యను బూర్ణము చేసి బహునుతులు వడయ నగును. సమస్యపూరణంబు విన నత్యుత్కుసండు గాన జేర డనమయం బయ్యును మనకు మాత్రము దర్శనం బొసంగును అని తమలో నాలోచించి వఱువాత లేచి యావిప్రులు రాజనదనంబునకుం బోయి రాజుం గాంచి స్వప్తి యని పల్కి గృహంతరంబుం బ్రవేశించిరి. అప్పు డాకవులయందు బాణుం డిట్లనియె. దేవా సర్వజ్ఞుండ వగునీవు నుడివినది యీశ్వరుం డెఱుంగుగాని యందరంభిరి బ్రాహ్మణులము వరాకులము మే మెఱుంగం గలవారమే ! అయినను దెల్పదను. అని చారణుండు వచించిన హ్లోకార్థము వదించెను.

అది విని భోజుండు యథావ్యవసిత మయి యొప్పుతనయభిప్రాయంబు సర్వవిధం బులఁ గాళిదాసుండ యెఱుంగం గలవాఁడు; మదీయాభిప్రాయం బిందు విస్ఫుటం బయి

యున్నది; కాళిదాసుండు సీనగరంబునందొండె నగరసమీపమునందొండె పసిండుచున్న వాడు. ఉపాయంబులచే నాతనింగాంచం జనుచు. అని తలచి బాణకవికి బదునైదు లక్షలవరహాలు బహుమానంబుచేసి సంతోషవ్యాజంబున నావిద్వద్భ్రంధంబును తదీయ పదనంబుల కంపి వారు ససినవెంబడిన ద్వారపాలకునికి నోరీ కొండలు విప్రులియ్యెడ కుం జనుడెంచెదరు; వారల సేతుండుచోటి కతిరయంబునం దోడ్కొనిరచ్చుని యాజ్ఞ చేసి కాల్యకృత్యంబుల దీర్చుకొనుచుండె.

బాణకవియు రా జొనంగినవిత్తంబు నంతయుఁ గైకొని తనయింటికిం బోగాఁ బండితులు కొండలు కట్టా! బాణం డనుచిత మొనరించినవాడు. పిండును మనతో నగరమునుండి పలాయితం డైనవాడ; అట్టియ్యగును ధనంబు నంతయుఁ గైకొనియె ఎన్నిధి నైనను భోజానికి బాణునిస్వరూపంబు నెఱింగింపనగు. ఎవ్వఁడేని యిఁక నిట్టి; యన్యాయంబు విద్వాంసులయందుం జేయకయుండం బ్రయత్నింపవలయు అని యాలోచించి రాజాకడకుం జనిరి. రాజును వారలం జూచి దీనిస్వరూపం బంతయు విజ్ఞాత మయి నయిరియ; కాన మీరలు యథార్థంబు వచింపుడు; అని వచింప వార లందఱును జరిగిన పృతాంతం బంతయు నెఱింగించిరి. వారలపల్కులు విని తనమనంబున భూమిశ్వరుండు సర్వవిధంబులం గాళిదాసుండు నాయందుం గలుగుభయంబునం జారణచేషధారియై యీనగరంబునన యున్నట్లు నిర్ణయింపజను నని చింతించి గుఱ్ఱంబులకుఁ బల్లంబులు గట్టించునది; క్రిడోద్భావనప్రయాణంబునకుం బటహధ్యని సేయునది యని తనయంగ రక్షకులకు ముదలయిడి వీరభటులు తమమనంబుల భూపతి యిపుడు దేవభూజావ్యగ్రం డయి యుండు నని విందు మిప్పు డుద్భావనప్రయాణంబునకుం గడంగె నేలతో యని కళవళింపుచు వెనువెంటఁ దత్కాలసమాసీతంబులగునశ్వవరంబుల నారోపించినకవివరులు తన్నుం బలసికొనివచ్చుచుండ నుత్తమం బగుకత్తలనిపై నెక్కి విద్వద్భ్రంధునిరూపితంబగుచారణప్రసంగంబు జరిగినయెడకుం బోయి యాచారణునియడుగు లిడిన స్థలంబుల గని కాళిజాడలం గనిపట్టువారల నతినిపుణులయినచారులం దిలిచి యీ మార్గంబున సీరేయి యొకపురుషుండు పోయినవాడు; ఆతనియడుగులజాడ లింకను గానంబడుచున్నవి; సీనింగొనియాతం డుండువలను దెలిసికొని నాకుం దక్షణంబ యెఱింగింప నగును అని గూఞ్ఞ చేసి తనతోపచ్చియుండుపండితుల కొక్కొక్కనికి నొక్కొక లక్షలవరహాలు బహుమానంబులిచ్చి వారల సంతోష మెట్టి తననగరునకుం బోయె.

ఓభర్తుదారికా వినుము. ఆపదవిన్యాసాభిజ్ఞానకుశలు లగుభటులు రాజాజ్ఞం గైకొని యాచారణునియడుగులజాడలం బరిశీలించి వచ్చి మహిపతికిట్టనిరి. సమహారాజ మేము భవదీయాజ్ఞావశంపదుల మయి యతిజాగరూకతమెయి చారణునియడుగులజాడ లార్చసి వచ్చినారము. ఆచారణుండు పండితసంఘంబుతో మాటలాడి కొంకదవ్వు పాద

చారియై పనినవిధంబు తదీయపాదవిస్యసంబులగుణతులంబట్టి యెఱిగితిమి. అనంతర మతఁడు చతురంతయానంబు సెక్కి యాపురంబు వెడలినరీతి గాన్నించుచున్నయది. అచారణండు పల్లకివయి సెక్కిన చోటినుండి యతనియడుగులజాడలు నూపట్టవు. మనధారా నగరమునకుం బళ్ళిచుచున ననేకరథ్యులుగలయుచోటి కొకింతయెడగలుగ లోపలన యొకయెడ సాచారణునియడుగులను దత్తమ్ముఖస్థితయగు నొకకాంతాతిలకంబునడుగుఁ దమ్ములజాడలును గనంబడియె. అవి నీరూపించి చూచితిమి. అతండు వెండియు నాపల్లకి సెక్కి పసుమాననగరాభిముఖుండై చనినవిధంబు మామనంబులకు నిశ్చితముగఁ దోచు చున్నయది. చారణునియడుగులును కామినీమణియడుగులును బరస్పరసంఘటంబులై యుండినకతంబునను అక్రాంతాతిలకంబు నడుగులజాడ లయ్యెడనుండి ధారానగరంబు నంతరంబునకుం జనినవిధంబునఁ జూపట్టుచుండుకతంబునను చారణండు మాత్రమే ధారానగరంబు వాసి చనియెననియు నాతనితో మాటలాడినమగువ యాపురంబున నున్న దనియు నాకాంతం గనిపట్టినచో సాచారణునివృత్తాంతంబు దెలిసికొన నగుననియు నిశ్చయించుకొని మేము మాబుద్ధిపై పుణ్యంబుకొలది నతికృత్యగతి నారసి యాకాంత రాజనగరునం బ్రవేశించిన తెఱంగును గనిపట్టితిమి. అని విన్నవించి మహిపతి యొసంగినవసదనంబులు గైకొని యాచారులు ననిరి. భూపతియుఁ దనమనంబున సాచారణునితో మాటలాడినకామినీ తిలకంబుం గనిపెట్టందలంచి తనబుద్ధిబలంబుకొలదినితనదేవి లీలావతీదేవిచాతుర్యంబు కొలదిని బ్రయత్నించుచుం బెఱుంగలేక యాప్రయత్నంబు మానుకొని యుండె,

— భోజునికి దివ్యమంజీరము దొరకుట. —

అప్పుడు రాజభటులు కొందఱుగ్రీష్మ సమయమధ్యాహ్న మారాండమరీచినివయంబులు బోలువజ్ర మణిదీధితులసంతానంబులు నలుగడలం బర్వంజేయుచు నవధీరతకారద పూర్ణి మాశకాంకవింబందై యనర్హ మణిగణఖచితందై యఖలజననయనవిస్త యాహంబై యొప్పునొక్క మణిసాపురంబు గొనితెచ్చి భూపతికడ నిడి వినతులై యంజలిగావించుకొని నిలిచిరి. భూమిశ్వరుం డానూపురంబుం గనుంగని తదీయ తేజోవిశేషంబున కచ్చెరువంపి తనచేతికిం దీసికొని ఔరా! ఈనూపురంబు దివ్యలోకంబున నున్న పని ప్రసిద్ధి పహించియుండు శ్యమంతకాదిమణులచే నిర్మితంబై యున్నది. ఇట్టియపరిమితతేజస్సంపన్నంబు లగుమణులు భూభువనంబునం గానరావు. ఇది యామహాలక్ష్మీ ధరించెడునందెయో? కాదేని యాపద్దజునిరాణి దాల్చియుండునూపురమో? కాదేని యాపురందరణం దరి యడుకొనియుండుమంజీరమో? కాదేనియా త్రిపురహరునితరుణికి సేయహంసకంబో? కానిచో నిట్టియతికయితకాంతి యీచరణాభరణంబున కేల గల్గు? ఇది మనుజులొకంబున మనుష్యులచేత నిర్మితంబు గానిదని దీనియనర్హ మణిప్రభాపటలంబు దెల్పుచున్న

దేమి యని యడిగిన నాభటు లిట్లనిరి. జేవా! దేవరయాజ్ఞానుసారముగ మేము పణ్యపీఠిక యందుఁ బ్రజలకుఁ బోరాద్యుష్కద్రవములు రాకుండ రక్షించుచుండు రక్షకభటులము. మఱియు నేయేవస్తు తవ్వ రెవ్వరికడ నుండఁ దగదో యాయావస్తువులు చొర్యంబునఁ గాని వారివారికి లభించియుండవని మేము తలంచి యట్టివస్తువులం గొనివచ్చినవారిం బట్టు కొని యావస్తువులం దీసికొని రాజునన్ని ధానంబునం బెట్టుచు భవన్నియోగంబు ననుష్ఠించుచున్నారము.

ఈదినమున నొకశైలయాలియింటివరిచారిక యీమహార్యంబగు నూపురంబు గొని యొక్కోకయంగడికిని దిరుగుచుండెను. మే మిది చూచి యోసీ దాసీ యీనూపురంబు చతుస్సముద్రముద్రితభూమండలం బేలుమండలాధిపతులనతులు ధరింపందగినది; ఇది నీ చేతికి రాఁ గతం నేమి? దీనినికొని యీయంగళ్లకడఁ దిరుగుచుండెదవేల? అని యడిగి తిమి. అందు కాదాసీ యేమేమొ నమ్మంగూడనివచనంబుల మాకు సమాధానంబు చెల్పిన యది గాని మామాననంబులకు విశ్వాసంబు జనించినయది గాదు. ఎట్లుండిన నిట్టియనర్థ మణిగణఖచితంబగు నాభరణంబు రాజునన్ని ధానంబునకుం జేరవలసినదే? దీనిని నిలువ యిచ్చి కొనందగినవాఁడును రాజుగాక పెరవారలు వలంతులు గారు. అని యాలోచించి యాదాసీకందోడ్చొనితెచ్చి ద్వారంబుకడ నిలిపి దాని నడిగి యీ యాభరణంబు రాజునకుం జూపి ధనము నీ కిప్పున్న ధనం బొందె వలదనిన నాభరణంబు నొందె తెచ్చి యిచ్చువార మని నుడిచి యిచ్చె ఈసాము గొని వచ్చినారము. అని చెప్పగా మహిషతి విని యాదాసీకం దోడ్చొని రండని యాజ్ఞ సేయ నాభటులు నాదాసీకం దోడ్చెచ్చి రాజుకడ నిలిపి జహుమతులు వడసివెడలిపోయిరి.

అంత మహికాంతుండు దనకుం బ్రణామంబు చేసి నిలువంబడియుండుదాసీకం గనుంగొని యోసీ నీ కీయనర్థ రత్నగణవిభ్రాజమానం బైనయీశుంజీరం బెక్కడిది? దీని నేల పణ్యపీఠియం దమ్ముటకుం జూనితివి. తెల్పు మన నాదాసీ యిట్లనియె. ఓదేవా! నే నీయూర నుండువేశ్యావతంసంబగు విలీనవలియింటిదాసిని. ఆసాదంర్యవతికడ భవ త్సభాభూషణం బైనమహాకవి కాళిదాసుండు వంజరనిర్మలం బగుశుకంబుచందంబునఁ దద్గుణగణబద్ధంబై మెలంగుచుండెడిని. కొన్నిదినంబులనుండి యీమహాత్మునికడ నీయొంటి నూపురంబుండ నప్పుడప్పుడు గాంచితిని. గతరాత్రియం దామహామతి తాను దేశాంతరంబు నకుం బోవ సమకట్టి స్వకీయవిరహంబున కోడి పరితపించునావిలాసవతి నూరాన్ని యీ నారీతిలకంబు సామాన్య యగుటంబట్టి యీభూషణం బొసంగి సమాధానపెట్టి పోయిన వాఁడు. ఆకాంతాతిలకము నిది యొంటిపై యుండుకతంబునఁ దాధరింపననుభూమి దీని నంగడిపిథి నమ్ముకొని రమ్మని నాచేతి కిచ్చిపంపె. నేను పెక్కాద్రు వర్తకుల కిది చూపి తిని. నా రిది గనుంగొని యీభూషణంబున నుండునొకరతనంబులువయే మే మొనం

గంజాల మని పల్కిరి. ఏనును జేయునది లేక దీనిం చేతనిడుకొని యెల్లరమం జూపుచు పచ్చుచుంటిని. రాజభటులు నన్నుం బట్టుకొని యేలికనన్నీ ధానంబునకుం గొనితెచ్చిరి. ఇదియ వృత్తాంతం బనిన మహీకాంతుండువిని తనమనంబున నాదేవతానుగ్రహపాత్రుని కడంగాక యితరునికడ నిట్టిదివ్యభూషణం బెట్టు లబ్ధం బగునని తలంచి యాదాసింజూచి యోసీ యీభూషణం బామహాకవికడ నవ్వడవ్వడు నూచి యున్నా నని పల్కిలివే! ఇది యాకవికి దొరకేనవిధంబు నీకుం చెలిసియుండకపోదు; మఱియు నిది జతపీడి యొక్క టిగ నతనికి సంప్రాప్త మగుట కాతఁ డేమేని కారణంబు విలాసపతికిం జెప్ప నీవు విని యుండంబోలును. ఎఱుంగుదువేని తెలుపు మని యడిగిన నాదాసి యట్లనియె.

స్వామి! ఒకనాఁ డామహాకవి యీనూపురంబు తనచేతం బట్టుకొని యుండెను. దీనిం గాంచి విలాసపతి యోప్రాణనాథా యిట్టియలివిలోభేనియంబగు భూషణంబు తను కెక్కడిది? సకలభూపాలవరక్షాఘనీయకవితాకాశలంబుగలవారి కేదేని యలభ్యంబై! అయినను మీరు ధారాపతికడ కివ్వడుననుట లేదు. అట్లుండ నిది మీకుం దొరకుట గతంబు నూపట్టదు. ఈనందియంబుం బాపుఁ డన నామహాకవి యోకామినీలికమా! ఇది నావైతృకధనంబు. నేను మంగలి యనియు నాతమ్ముఁడు మంగలి యొకఁ డీయూర నన్నుం గనుంగొని మాటలాడి తాను గాళిదాసునితమ్ముఁడనని వ్యవహరించుకొనుచు దిరుగు చుండుట యెల్లవారు నెఱింగినయదియ గదా! వానికిని నాకును బూర్వులు కడుం గౌర పంబున జీవించినవార లెట్లుసంపాదించిరోగాని యీనూపురంబును దీనిజత యయిన మఱొక్కటియు సంపాదించి పూజించుచుండిరి. ఆకారణంబున నపరిమితసంపదచే నత్యధి కతఁ గాంచి యుండిరి. నాకును నానహోదరునికిని సహసంవ్వాసంబు వానంగక వైతృక ధనంబుఁ బంచుకొన నమకట్టి గృహోపకరణప్రముఖంబులకుం దుల్యక్తయంబునిర్ణయించి విభజించుకొంటిమి. ఈనూపురయంగళంబునకు సమాన మయినయాభరణంబు వేటొందు లేమింజేసి తనకె కావలయు నని వాడును నాకె కావలయు నని నేనును గొంతతడవు కలహించి యితరప్రకారంబున నాకలహంబునకు నివృత్తి గలుగ దని నిర్ణయించి యొక నూపురం బేనును మఱియొకనూపురంబు వాడును నైకొంటిమి. కాన నిది యొంటి యయ్యె. ఇంతదనుక మహీపతి యపరిమితధనరాసు లానంగుచుండుటంజేసి యవి నీకొనం గుచు నావైతృకధనంబు గాన దీనియం దభిహునంబుతో నిన్నిదినంబులు రక్షించితిని. ఇప్పుడు రాజదత్తము లయినధనరాసులు లేకపోవుటంజేసి యది నీ కీపలసేవచ్చె. దీనికిం జత యయినమఱియొకనూపురము నానహోదరుఁడైన మంగలికడ నున్నది. దానిని వాఁ డెచ్చోటఁగాని విక్రయించినవిధంబు గన్పట్టదు. దానికిం గలనుగుణసంపద యెఱింగి తగినవిలువ యిచ్చి విలుచుకొనం గలవాఁ డీధారాధీశుండు గాక మఱియెవ్వండునులేదు. అతనికడ కది యంతదనుకఁ జేరినట్లు లవగతంబు గాదు. ఈనూపురం బొంటిది గాన

నీవు ధరింపఁ గూడక యుండుటంబట్టి దీనిని విక్రయించి లబ్ధి మయినంతదనుక ధనంబుఁ దీసికొనుము. అనిచెప్పి గతరాత్రియం దానురూపవతి కిది యిచ్చి చనియె. ఆతం డెయ్యెడకుం జనియెనో విలాసవతియు నెఱుంగదు.

అని యాదాసి వచింపఁగా విని భోజభూపతి తనమనంబున నత్యాశ్చర్యము నొంది దేవలోకంబున నుండఁ దగినయిట్టియనర్థ భూషణంబు మానుషలోకంబున నొకమంగల వానికి లభించుట యెట్లు? ఇది విశ్వసింపఁ దగినయది గాదు; కాళిదాసుండు తనకు మంగల వాడని సంభవించియుండు నీదురపవాదముం బోనడంప నిది దేవీప్రసాదంబునం బడసి దీనివిక్రయింపఁ బంపిన నెఱుంబున మదీయమనఃకళంకంబు నివారించఁగడంగియున్నవిధంబు నామనంబునందు స్ఫురించుచున్నయది. కాళిదాసునికి తమ్ముడను దా నని యీధారా నగరంబునం జెప్పకొనుచుం దిరుగుచుండుమంగలవానికడ దీనిజత దొరికెనేని నాయాలోచనం బుచితంబు గాదు. దొరకదేని నాయాలోచనంబ యుక్తము. వానిం బిలిపించి విచారింపిన నీయర్థంబు సరిపడును. అని చింతించి యానూపురంబు దెచ్చినవిలాసవతిదాసిక కపరిమితధనంబు లొసంగి దాని నంపివేసి భటులం బిలిచి కొన్నిదినములకు ముందు గాళిదాసుని నన్నా! యన్నవాఁడు మంగలి యొక్కఁ డీయూర నున్నవాఁడు. వానిని మీర లెఱుంగుదురే? యని యడిగిన నాభటులు దేవా! యానాపితుండు కడుగర్వంబున విజ్ఞ పిగుచు నెవ్వరిం గన్నను దాను గాళిదాసునితమ్ముండ నని నుడువుకొనుచుఁ గరము గర్వించియున్నవాఁడు. వాఁ డీయూర నుండువాఁడే? కడుఁ జేదయై యుండినవాఁడు నీవిధంబుననో! యెఱుంగఁము. ఇప్పుడు ధనాధ్యంత్రై నాపితకృత్యంబునయితము మానుకొని నుందరము లయినయంబరములు దాలిచికొని విడెముసేయుచు జూడం బాడుచుఁ గాలయాపనంబులు సేయుచుం బ్రతిమనుజునితోఁ దాను కాళిదాసునితమ్ముండ నని చెప్పుకొనుచున్నాఁడు. వానిని మేమందఱుమెఱుంగుదుము. అని చెప్పఁగా రాజు వానిం బట్టుకొనితెం దని ముదలయిడ నప్పుడ చని రాచనగరున కెడుట రథ్యావర్యటనంబు సేయుచున్న యవ్వారిం దోడ్కొని వచ్చిరి. ఆమంగలియు రాజానకు వందనంబు లొనరించి నిలువంబడియె. అపుడు రాజు వానిం గాంచి యోరీ పూర్వము కాళిదాసునితమ్ముండ నని వచ్చినవాడ వీవకావే? నిన్నుం జూడఁ గోరి రప్పించినవాడ ననగా మంగలవాఁడును దేవా! ఔను! నేను కాళిదాసునితమ్ముండనే? ఏలికనియోగంబునం బ్రవర్తింప సిద్ధపడి యుండెద ననిపల్కెను.

అప్పుడు రాజునకును మంగలవానికిని కొన్నిసంభాషణం బు జరిగె.

రాజు.—ఓరీ, నీకులం దేమి? మంగలవాడవేనా?

మంగలవాఁడు.—దేవా! ఔను మంగలవాడనే.

రాజు.—ఓరీ కాళిదాసుండును నీవును మీకుం గలవైతృకధనంబును విభజించు కొని యున్నవారే కదా! ఆయావిధ క్త్రవ్యంబు వారివారికడ సురక్షితంబయి యుండం జనునుగదా ?

మంగలవాడు.—దేవా! అట్లే విధ క్త్రధనంబు నాకడ సురక్షితంబై యున్నది.

రాజు.—ఓరీ! కాళిదాసుని వస్తువులు కొన్ని యంగడిపిధి కప్పుకమానకు వచ్చిన నందు నొకమండీరంబు మీవైతృకంబునఁ జేరినది మేము గోరి విలుచుకొంటిమి. దానికి జతయయిన మఱియొకనూపురంబు నీకడ నుండునట్లు మాకుం దెలిసినయది. అది మా కత్యావశ్యకంబు గాని నీకోరినధనంబుఁ గైకొని మా కాభూషణంబుం దెచ్చి యిమ్ము.

మంగలవాడు.—దేవా! యే మిరువురమును బిత్తునంపాదితధనమున నెన్నియో స్వాస్తులు విభజించికొంటిమి. ఏలిక యడుగునూపురం బెనియో చూచినం గాని దానిజత బోధపడదు.

రాజు.—తనసమీపముననుండు పేటికయం దుంచుకొండెనునూపురంబు నెత్తి చూపి, ఓరీ! దీనిజతయే మేమడుగునది. ఇది కాళిదాసునివలన విలాసవతి వడసే యవ్వం గడంగినమేము దీని విలుచుకొన్నవారము.

మంగలవాడు.—(నూపురంబుం జూచి, గుండెలు తటతటమని కొట్టుకొనఁగా,) దేవా! మావిధ క్త్రవ్యంబునం జేరినది గాదు. దీనిజత నాయొద్ద లేదు.

రాజు.—ఓరీ! మీ రిరువురును విధ క్త్రదాయుల రైతిరి. అందుం గొంతభాగ మొక్కనికడ నుండెనేని తక్కినకొంతభాగ మింకొక్కనికడ నుండం జనదా! కాళి దాసుండు తనకడ నీసాత్తున్నదని వెల్లడిచేసినవాడు గాఁడు. యాదృచ్ఛికముగ మా కిది దొరకెను. విచారించఁగా నతనివస్తువని తెలియవచ్చినది. ఈయర్థంబు ప్రమాణంబ యని నప్పనగును. అది గొనితెచ్చినదాని కెంతధనం బొసంగినవారమో దానికంటె నధిక ధనంబు నీ కీసమైతింబినారము. లాభంబునంజేసి నీవు దాఁచెద వని తోఁచెడిని. నీకోరిన ధనంబు లొసంగెదము. నూపురంబుఁ గొనిరమ్ము.

మంగలవాడు.—దేవా! సత్యముగఁ బల్కెదను. దీనిజత నాకడన లేదు. ఆకాళి దాసుం డెక్కడ సంపాదించెనో యెఱుంగను.

రాజు.—ఓరీ యీనూపురద్వయము మీపూర్వులు సంపాదించిరనియు నందుఁ దనకడ నొక్కటియు నాతనికమ్ముండ వైననీకడ నొక్కటియు నున్నదని యతఁడు విలా సవతితోఁ జెప్పినవచనంబులచేత నవగతం బగుచున్నది. గాన దీనిజతయగు మఱియొక నూపురము నీకడ నున్న దనుటకు నడ్డంకి లేదు. నీవు ధనలాభంబునంజేసి యీ నియ్యకొన

కుండుట నువ్వక్తం బయ్యెడిని. అది యత్యుత్తమధనంబు గాన రాజుకడకుం జేరం దగిన దియ. అది యిప్పుడ మా కప్పగింపజేసి నిన్నుఁ గఠోరదండనకుం బాల్పఱచెదను.

మంగలవాఁ డేమియుం జెప్పలేకయుండెను. రాజుజ్ఞచే భటులు వానిం బట్టి బిట్టు ప్రహరించిరి. అప్పు డతిచండతరంబులగు రాజభటులు సేయు మహాప్రహరంబు లకు నోర్వంజాలక యానాపితుఁడు నాకడ సీసామ్మ లేదయ్యా యని యాశ్రోకింప రాజభటులు ఓరీ కాళిదాసునితమ్ముండవు. అతనితోఁ బంచుకొన్నసామ్మ నీకడ లేకపోవునా! అది యిచ్చునంతదనుక సీదండనంబు నివర్తింప దని కరము త్రూరముగఁ బ్రహరింపఁగా నామంగలి యోర్వంజాలక యింక వాస్తవంబు వల్కక విమోక్షంబు లేదని యెంచి అయ్యా! నేను కాళిదాసునితమ్ముండను గానయ్యా! అతనితో సామ్మ నేను బంచుకొన లేదయ్యా! బ్రాహ్మణులు కొందఱు నాకు ధన మిచ్చి యాప్రకారము చెప్పు మనిరి, కాన నేను ధనలోభంబునంజేసి యీచనికి లో.బడితిని. నేను సీచుండ నగుకారణంబున నిట్టితొచ్చుటంబని కొప్పుకొంటిని. ఇది నిజము. ఈ ప్రహరంబులకుఁబ్రాణంబు లింక నిలువంబోవు. ఓదేవా! రక్షింపు మని భోజునిపాదములపైఁబడియె అంత భోజుండు బ్రాహ్మణులు చేసేయిండు కపటంబునకు మనంబున నాశ్చర్యకమచు నామంగలిని విడిపించి వానివలనం గాళిదాసునియెడఁ గవులు చేసినకపటం బని విస్మయముగఁజెలింగెను. అప్పుడు తరంగ పతియు భయశంభ్రమంబులతోఁ జనుదెంచి భూమినుండి బ్రణామం బాచరించి యభయం బడిగి యిట్లనియె. ఓదేవా! యేను శైక్సంధ్ర బ్రాహ్మణులు ప్రాయోవవేశంబు నేసి ప్రాణంబులు వాయం గడంగి యుండ వారలప్రాణత్యాగంబునకోడి దేవిపాతివ్రత్య తేజం బెఱింగియుండుదానంగాన నాపతివ్రతాతిలకంబు తనవయం గలుగుదూఱు వోఁగొట్టుకొనం గలదు. బ్రాహ్మణమరణపాపంబును దోలంగు నని యెంచి దేవివిషయంబున నవరాధంబు వల్కితిని. ఇందుకు నన్నుదండితం జేసి నన్నుగ్రహింపు మని వేడుకొనఁగా రాజు ముసిముసినగవులు నగుచు నోతరంగవతీ నీవు చేసినదియు నాబ్రాహ్మణుల కపటంబె యని యడిగి యాతరంగవతి యొనర్చినకపటం బంతయు దానివలన చెలిసికొని విస్మితుండై లీలావతిం గాంచి యోదేవీ యాకపటం బెఱుంగకయ నీయెడ మహాపరాధంబు గావించితిని. నేను మహాపాపిష్ఠుండను. నాకంటె గ్రూరతముండు లోకంబున నెవ్వఁ డుండు? నన్ను మన్నింపుము. ఈశేశంబు మనంబున నుంచుకొనకుము. అని యోదేవిని వట్టువఱిచి కాళిదాసునియందుఁ దాఁ జేసినయవరాధంబునకు వెచ్చుచున్నచు నింక నాకమింగాంచి యాతని సమాధానవజుపక తనమానసం బుండదని యాలపించుచు నాతని నెట్లు గాంతునని తహతహపడుచు నూరటం జెందకయుండె.

లీలావతియుఁ దననాయకుండు గాళిదాసునిరహంబునంజేసి యతివరిక్షీణమగు నంగంబుతో ననవరతచింతాసం తానదంతురితస్వాంతంబుతో నాననాభివ్యభ్యమానమగు

దైన్యంబుతో నతిశయితరాజ్యకార్యాదరవిరహంబుతోఁ ద్లేశంబుంగాంచుచు నభ్యవహి
రాదికృత్యంబులయనం దభిరుచి లేక పరులప్రార్థనల బలాత్కారంబునం గాయికకృత్యం
బుల నతికృచ్ఛగతిం దీర్చుకొనుచు నున్నత్తునిభౌతి నుండుటకుఁ దనహృదయంబునందు
వగచుచుండునది యగుటంజేసి యాదేవి రాజుకడకుం జేరి యిట్టసియె. ఓప్రాణనాథా!
మహాకవిఁ గాళిదాసుని నెడబాసి మీరు దురంతవేదనాసంతానంబులఁ దపియించుచున్న
వారు. తత్ప్రాప్తివలనంగాని మీఁ టివేదన నివర్తింపం బోదు. మీయంగంబులు గడుదుర్బ
లంబులై కనంబడుచున్నవి. ఇళ నుపేక్షించి యుండిన నీజగన్తంగళ మయినవస్తువున
కేదేని యెగ్గు గల్గునొకో యని సందియంబు వొడముచున్నది. ఊహించి చూడ నాచార
ణుండ కాళిదాసుం డనుటకు సందియంబు లేదు. అతండు గానినాఁడు మీయభిప్రాయం
బెఱింగి పల్కుటకు శక్యంబు గాదు. ఆచారణుండు పండితబృందంబుతో విత్తస్పృహ
చేత భోజనపాలనిం గాంచ నేతెంచుచున్నవాడ నని చెప్పెనుగదా? అది తక్కుంబ
యైన నాచారణుండు మనసభకు వచ్చియండవలదా? ఆట్లు రాలేదు గాననే చార
ణుండు గాఁడని నిర్ణయింపం జనును. మఱియు మీయభిప్రాయం బెఱింగి పల్కుటంజేసి
యాపురుషుండు కాళిదాసుండ యని నిర్ణయింప నగును. అదయాశుండు పండితమండ
లికి సంభవించినదుర్దశావిశేషంబు గనుంగొని వారలఁ గావం దలంచి భవద్భీతిచే వ్యక్తుండు
గాకయ చారణశేషంబుతోఁ జనుదెంచె. తాఁజెప్పినపద్యోత్తరార్థంబు మీచేవి కెక్కిన
నెవ్విధంబున నైనను మీరు తన్నుం గనిపెట్టుదురు. అప్పటికి రాజాజ్ఞాతిక్రమాపరా
ధంబు తనయందు వ్యక్తము గాఁగలదు. కాన నీధారానగరంబున నుండం జన దని
తలంచి వెడలిపోయినవాఁడు. భటుల నంపి యాతనిం గనిపెట్టి తోడ్చెచ్చునంతకు మీ
శరీరం బనమానదయనీయావస్థావిశేషంబునకుం బాత్రం బగు ననుటకు నడ్డంకి లేదు.
మఱియు మీరు చేసియుండు మహాపరాధం బాతనిమానసంబును గరము నొప్పించి
యుండును గానమీరలై యాతని ననునయింపక యతనిహృద్గతం బగుపరితాపభరంబు కాం
తిం జెందం బోదు. ఇట్లుగుటంజేసి యతనియుండునెడకు మనమ యరుగుట కర మురవైన
యది. కాననివ్వుడు సేయంగలతెఱంగు నామనంబునకుం దోచినది విన్నవించెదను. ప్రాణ
నాథా! మనమిరువురము వేహంతర భారులమై యత్యంతాపశృంగంబగు పరిజనంబుతో పను
మాననగరంబునకుం బోవలయు. అయ్యెడ నుదయాదిత్యసత్కృతంబై కవిపండితమండ
లంబు కరము దీపించుచున్న దని విందుము గాన నందుఁ గవి నస్వేషింపం జనును. అందుల
కివ్వుడ వెడలుట సేలం. ఈనానుడివినయర్థం బనర్థావహంబు గాదనిమీమానసంబునకును
దోచెనేని యనుష్ఠింపుడు. అని చెప్పిన భూపతియు లీలావతీదేవి వచించినయర్థంబుం గొని
యాడి యందుల కియ్యకొనియె. అవ్వుడ లీలావతియు నార్యుని బుద్ధిసాగరునిం బిలిపించి
నెత్తంబు విన్నవించి రాజ్యకార్యంబుల నతిజాగరూకతం బ్రవర్తించుచు మే మియ్యెడకు
వ్పండియుం జేరునగతకు మే మీనగరంబుంబాసి చనినవృత్తంబు నెవ్వరికి నెఱింగింపక

యుండు మని చెప్పి యప్పు డావృత్తాంతంబు నావలన నెఱింగినవరజాంబుజ ననుచెంచి తనపాదంబులం బట్టుకొని తన్ను వేసువెంటఁ దోడ్కొని పొమ్మని నిర్బంధింప నందుల కియ్యకొని ప్రయాణంబునకు నన్నాహంబు గావించెను. భూపతియు లీలావతియు విరజాంబుజయు సాధారణజనుల కుండెడు వేషంబులుదాల్చిరి. వీనును లీలాదేవిచే నాజ్ఞాతనై తదనుసారంబగువేషంబు ధరించితిని. అప్పుడు సాహిణులు గొనితెచ్చినయలిజవోపేతము లగును త్రమాశ్వంబు లెక్కి మేము నలువురమును బయలుపెడలితిమి. మానసంబునకు నుద్విక్తకార్యానుకూలతం గనువఱుచుటంజేసి మహానందదాయకంబులగు సుశకునంబులగు టకు భూపతియు దేవియు సంతసించుచు మహాకవిదర్శనంబు గలుగుటకు సందియంబు లేదని యనుకొనుచు నీమహాఫలసిద్ధిహూచకంబులగు సుశకునంబులకుఁ దమ కింక నెట్టిమహా మోదావహంబులగు మంగళంబులు గలుగ నున్నవో యని చెప్పుకొనుచు ధారానగరంబు వెలువడి యారాత్రి యంతయుం బయనం బొనరించి సూర్యోదయం బగుడు నొక కాననంబున నొకమహాతలాకంబు గన్నట్టుఁ దత్సమీపమున నత్సున్నతంబు నలివికాలంబు నగునొకపటవిటపియిండం గాంచి దానిక్రిందం దిగి యాహ్నికకృత్యంబులు దీర్చుకొని యాదినం బెల్ల నయ్యెడం గడపి యివ్విధంబుగఁ దక్కినత్రోవయుఁ గడచి వసుమానస నగరంబుఁ జేరి యయ్యెడ్లకు మహాకవి వచ్చినదాదిగ వృత్తాంతంబు పౌరులు గుంపులు గూడి చెప్పుకొనుచుండ విని వారివలన నుదయాదిత్యుండును గాళిదాసుండును విద్వ ద్వైక్యాకస్యకను జయింప సింహపురికిం జని యున్నవారని తెలిసికొని యష్టనుమానన నగరంబు వెడలి యెడతెగనిపయనంబున నాదిత్యుం డపరగిరి కిఖరంబుం జేరిన వెంబడిన చిత్తుచీటు లంతటం గలయఁ బర్వ సింహపురంబుంజేరి పట్టణమున ననేకస్థలంబులఁ గవిపండితసంఘంబు లుండుపట్టులకుం జని కాళిదాసునాకారంబు నెప్పుకొనుచు నట్టి వానిం గాంచితిరా! యని యెదురైనవారల నడుగుచు సంచరించితిమి. ఈనగరంబున నిట్టివాఁడు గానంబడ లే దని వారు బదులు నెప్పుఁగా వినుకొనుచు నగరం బంతయుఁ గలయ నవలొకించితిమి. కవిజాడ గనంబడదయ్యె. అవిధంబున నడిగి విచారింఁచికొనుచు నీపురంబు నుత్తరపువైపున వచ్చుచుండ యాతాయాతజనంబులవలన నొకవిస్తయనీయ మగువృత్తాంతంబు వింటిమి.

గీ. తరుణు లిద్వరు నిరుపమోదారరూప, గౌరవశ్రీమనోహరకాయ లరఁటి

యూచకట్టల గట్టై తుత్తిగాఁగ, నమ్మచుఁ జరింతు రాశ్చర్య మదియ చూపె.

అని జనంబులు నెప్పుఁగా నాపురుషు లెయ్యెడకుం జనిరని యడిగి విద్యాసర్వ స్వవేదిసౌధంబునకుం జనిరని చెప్పుఁగా విని యీసౌధం బుండుచోటికిం జనుచెంచి తిమి.

గీ. అరటియూచలకట్టకు నైనవిలువ, వేయిగద్యాణము లటంచు విన్నకతన
నిది కపటకృత్య మగు నని యెంచి దీని, నారయంగఁ గోరి తడసితి మమ్మ యిందు.
క. విద్యావేదిని విద్యా, హృద్యత యాతరుణపురుష హేవాకము గు
శ్వేద్యముగ నున్న దయ్యది, సద్యఃకాలమున నెఱుగఁ జను మన కనుచున్.
గీ. తలఁచి యాసౌధముఖమున నిలిచి యుండి
మీకు వాగ్వాద మియ్యెడ మెలయు బెఱిఁగి
లోఁ బ్రవేశింప ననువేది లొంగుచుండి
చొచ్చితిమి యాధరావతి చొచ్చునపుడు.

ఓర్తదారికా యిదిసీజనసీజనకులు సీవుండుచోటికిం జనుదెంచినవృత్తాంతంబు
అని రాగసేన వల్క్రగాఁ దరుణాంబుజ యారాగ సేనంగాంచి యోసీ సీనుడివినవృత్తాం
తంబు సరి యని నమ్మవచ్చు. నాజనకునికిఁ గాళిదాసునియందు మంగలవాఁ డనునత
యము మంజీరవృత్తాంతంబువలన నివృత్తం బయ్యె. నాజనసికి హుతాశనశుద్ధివలనఁ సింపు
కేసియు దోషంబు లేదనియుం దెలిసె. హుతాశనవిశుద్ధికాలంబున నాజనని యొనర్చిన
ప్రార్థనంబున నాయపరాధులగు విప్రుల సేమియు ననక వారలయందుం గలకోపంబును
నాజనకుండు వదలిపెట్టెను. అదియునుంగాక యితఁడు బ్రహ్మజ్యోతింబు గాన నోర్చుకొని
యె. ఆమహాకవి కాళిదాసుండును తనకు మహాపరాధంబుం గావించియుండువారైనను
కవులు ధారానగరంబును బాసి పోవునప్పుడు వారలం గాన దయాళుండై వారల కెదురు
పడి రా జొసంగిననమస్య కుత్తరార్థంబు వచించియుండు ననుసంభావన యుపపన్నం
బయినయదియె. ఆమహాదయాళునియుత్తమప్రవర్తనంబు నెన్నినోళ్లం బొగడినను జాలు
నని యన నగునా! ఆమహాత్మునిదర్శనంబు నాజనకునికి నెప్పుడు గలిగి తద్విరహక్షేకం
బెప్పటికి నివృత్తంబు గాఁగలదో! విధి యెప్పటెప్పటి కేయేవస్తువులఁ జేర్చునో! యెప్పటి
కెప్పటికి విఘటింపం జేయునో యెవ్వం డెఱుంగు. నాజనకునికిం గాళిదాసులార్థంబు గల్గి
నంగదా యందఱకు ముందుంబు గల్లు. ఆమహామహుం డెయ్యెడ నున్నవాడో? ఎన్నిధి
నతనిసందర్శనంబు నాతండ్రికిం గల్గునో! నిర్ధారణవేయ ననువుపడక యున్నది. ఇదిదైవా
యత్తంబగునర్థంబు గాన మనుష్యమాత్రులు మంత్రాలోచనంబున సాధింపఁ దగినది
గాదు. అది యట్లుండ నిమ్మ విలాసవతి యంటిదాసీవలన నుపలబ్ధం బయినయామంజీర
మివ్వ డెవ్వరికడ నున్నదో యెఱుంగుదువే! అని యడిగిన రాగసేన యోభర్తదారికా
యాదివ్యమంజీరంబు సీజనకుండు తనప్రాణపదముగ నెంచి రక్షించుచున్నవాఁడు. ఆమహా
రాజుకడన యున్నది యనఁగా నాతరుణాంబుజయుఁ దనసమీపమున నుండుభోజభూష
ణం గాంచి యోతండ్రి సుతావత్సల! యామంజీరంబుం జూడ నా కళ్ళిలాప యున్నది;

అనర్థంబు లేవేని గలుగ వని తోచుట తిరం బగునేని యాభూషణంబుఁ గాన్నింపు మని వేడుకొన సాధారణమానుషవేషధారి యయి వచ్చియుండుభోజుండు తనయుత్తరీ యాంత రాచ్ఛాదితంబయి యుండుమంజీరంబును తరుణాంబుజచేలి కిచ్చెను.

అప్పు డానూపురమణికాంతులు దీపచ్ఛాయల నడంచి యామందిరాంతరంబును మధ్యాహ్నార్కమరీచినిచయసిరంధ్రంబై వెలయు నట్టొనరించె. అప్పుడాహూనకంబుం గాంచి తరుణాంబుజ మానసంబున నచ్చెరువించుచు రాగసేన వచించినవృత్తాంతం బం తయు సక్యం బని నమ్మి దిగ్గర లేచి తనజననీజనకులపాదంబులకు వందనంబు సల్పి యోతండ్రి మీరు నాజననీజనకు లని యీకవయు రాగసేనయుం జెప్పిన నింతదనుక నమ్మకము జనింపక సముచితాచారవిధానంబు నల్పకుంటిని. ఇప్పు డీయనర్థ భూషణంబుం గాంచి యిది నీకడకుం జేరియుండినవృత్తంబు వినినదానం గాన నీక్క మెఱిగితిని. నాయెవర్చిన వ్యతిక్రమంబు తమింప వేడెవను. ఎన్నియొదినంబులకు వెడియు భవ త్పాదాభివందనంబుగలిగె. దేవి యగుభగవతి యనుగ్రహంబు గల్గిన నెది లభ్యంబుగాదు.

అని వచించుచు బాష్పజలవర్షంబుల నడుగులు గడుగుచున్నతరుణాంబుజ నెత్తి భోజుండును లీలావతియు నొడల మూర్ఛిని యుకతలంబున నునిచి యానందబాష్ప ధారాప్రవాహంబుల నాతనూజాతమూర్ధాంబుఁ దడుపుచు గద్గదకంకులై యేమియుఁ బల్కం జాలక మిన్నకుండిరి. తరుణాంబుజయు విరజాంబుజు గాంచి వత్సా! విర జాంబుజా యిన్నిదినములకు వెడియు నిన్నుం గనుంగొనం గత్తె! భవద్విరహవిక్ల బంబు లగు నాయంగంబులు నుఖంబు నొందునట్లు నన్నాలింగనము చేసికొనుము. అనిన విరజాంబు జయు నాలింగన మీక దవ్యుల నిలిచి యుండం గాంచి తరుణాంబుజ తనమనంబున నీవిరజాంబుజ సేతు పురుషవేషంబున నున్నా నని యాలింగన మీవెఱచుచున్నది; ఇంక నీవేషం బుజ్జగింపం జను నని గృహంతరంబునకుం జని యాపురుషవేషంబుం బొసి తరుణాంబుజవేషంబుం దాలించి వచ్చెను. విర జాంబుజయు నాతరుణాంబుజ నాలింగనాడుల నంభోపించె.

ఇంతకుం బూర్వము భోజలీలావతుల నెఱిగినప్పుడ ప్రతాపపాలండు దానీజనం బునకుఁ దనదేవికిం దెల్పి తోడ్కొని రమ్మని చెప్పి పంపెను.

తదాజ్ఞాపకవర్తిని యై యాసింహపురాధీశునిరాణి శృంగారవతి తనకూతు రగు పనుధారిణితో నయ్యెడకుం జనుడంచెను. ప్రతాపపాలండు ఓదేవీ ఈయింటి నీసవళోదతి యగులీలావతి. ఈతండు లీలావతీభర్తయగు భోజభూపాలండు. మనవిద్యానర్వవ్యవేదిని లీలావతీగర్భకు క్రిముక్తాయమానం బైనతరుణాంబుజయట. ఈముద్దులపట్టి తరుణాంబుజ కేకోదరజనిత యయినవిరజాంబుజ. అనఁగానే పనుధారిణి తరుణాంబుజను విరజాంబుజి నాలింగనముచేసికొని యోయోర్యలార! యీదినమున మిమ్ముం గాంచుట కెంతపున్నియంబు

రచించితిను! ఇది తరుణాంబుజ యనియెఱుగకయ యిన్నిదినంబులు సంతసంబు గాంచక యుంటిని. బహుదినములనుండి మిమ్ము గనుంగొనందలంచి మాతల్లితోఁ జెప్పుకొనుచుంటిని. ఈమెయొఁగాలహరణము సేయుచువచ్చినయది. అం దీతరుణాంబుజ భువనేశ్వరీ దేవాలయమునఁ గనబడకపోయె నని విని దుఃఖాపలహృదయమై యుంటిని. సాభాగ్యంబేనునవచ్చు! ఇప్పుడు మిమ్ము నిరువురం జూడం గంటినే యని సంతోషజనితాలాపంబు లాడుచుండ శృంగారవలయు నార్యా లీలావతీ! యని యాజేసి నాలింగనముచేసికొని విరజాంబుజాతరుణాంబుజలను గొగిటం బొడివి గారవించి భోజభూపతియొడ వినయ గౌరవంబుగానిపించి వారలు సరుచెంచినవృత్తంబు విని యధోచితాలాపంబులనిష్ఠగోష్ఠీ పరితృప్తత పరీంచె. వసుధాణియు భోజలీలావతులయడుగుల కెఱగిన నాకమహాన నను గొగిటం జేష్టి లీలావతీభోజభూపాలురు వాత్సల్యంబు గానిపించిరి. అప్పుడు ప్రతాప పాలుండు విద్యానర్వస్వవేదినీ తరుణాంబుజ యని యెఱింగినంతట నమితానందంబుం బొంది భోజభూపాలునిం గాంచి యోచుపీపాలలిలకమా యాకన్యారత్నంబు నీ తనూజాత యనుటకుం దగినయది. దీనివిద్యాచాతుర్యంబు మరువ్యహుత్రులకు జయుపరానిది. ఇది తాను వేశ్యాకన్యక యని నెల్లడిచేసి సంపాదించినధనంబును సంతతము మహానీయులగు బ్రహ్మణులకు సొంగుచు శించుకేనియు వ్రతభంగము గలుగకుండఁ దనకన్యకాత్వంబును రక్షించుకొనుచున్నది. నాకు నుతానమాన యగుటం గాఁబోలు దీనిం గాంచి నప్పుడు వసుధాణియందుం బోలె నాకు వాత్సల్యంబు వొడముచుండె. ఈశృంగారవలికి నట్టే కరము దీనియందు వాత్సల్యం బుండు. ఈవసుధాణియుఁ దనసహోదరీగా భావించియుండెను. అది యట్లు యయ్యె అని కొన్నిసంతోషజనితాలాపంబులు వల్కెను. ఎల్లవారికిని మహాముదంబు గల్గెను. భోజభూపతి కిట్టివివర్ణచిత్రపునర్దాభంబున నపరిమితా మోదంబుం జెందవలసినకాలం బయ్యును మొగంబున నించుకేనియు సంతసంబు గనబడకయ కేవలముదై న్యతాకరంబై యుండుటకు నచ్చోటివారలు చింతించుచుండిరి. అది గాంచి తరుణాంబుజ తనమనంబున నీమహిపతికి మహాకవిప్రాప్తి యయినంగాని మొగంబున విన్నదనంబు మానదు; ఆకవివిరహంబున నీరాజనకం గొన్నిదినములకు శరీరత్యాగంబును సంభవించు నని తోచెడిది; ఆకవి గనిపెట్టుట కనువు లేకయున్నది; ఏమి సేయ నగును; నన్ను విద్యల నోడించినయీకవివలన నామహాకవివృత్తాంతంబుం దెలిసికొనం జనును గాని యుపాయాంతరంబునం గాదు; అని యెంచి యాకట్టెల్లమునానిం గాంచి యోచుహాత్తా! నీవు సర్వజ్ఞుండవు, నీకుఁ దెలియని దేదియు లేదని యెఱుకపడుచున్నది. భవత్ప్రియుక్తమగు నాటకచ్ఛాయచే నాకాళిదాసునివృత్తాంతంబు నీకుగోచరమయి యుండు నని తలంచెదను. ఆకాళిదాసుని ప్రియురాలగు విలాసవతిదాసి పచించిన పల్కులవలన నీదివ్యమండీరము కాళిదాసుం డాకాంత గొనగినయర్థం బేర్పడుచున్నది. ఇది యతనికి సంప్రాప్తం బయినయర్థంబున నామానసంబు సందియంబు నెడఁబాయదు.

ఈభూషణంబు దివ్యజనోచితంబు గాన మానుషలభ్యంబు గాదు. కాబట్టి యతనికి మనుష్యులవలన సంప్రాప్తమయిన దనునర్థంబు నిరాకృతము. ఇది యానుహాత్మసి క్షోధి సంప్రాప్తంబయి యుండునో, యది యొకటిగ దొరకుటకుం గతం బెయ్యెనియో కరుణించి తెల్పు మని యడిగిన నాకట్టెల్లమువానివేషంబుతో నుండుకాళిదాసుండు నో మగువా! ఆమహాకవి దేశతానుగ్రహపాత్రుండుగానఁ దత్ప్రతిపాదితంబై యతని కీదివ్య జనధార్యం బయినమండీరంబు లభ్యంబై యుండుఁ గాని యితరవిధంబున సంప్రాప్తం బయి యుండదు. ఇట్టియపరిమితలేఖోపశేషవిభాసితం బయినయాభూషణంబు భూలోకపాలు రకడ లేదు గాన వారతని కిచ్చిరనుటయు నసంభావ్యమయగు. ఇది యామహాకవికి లభించినమార్గంబు నెఱుంగఁ గోరెద. దీనికిం జత యయినమఱియొకనూపురం బెయ్యెడ నైన నుండును గాని లేకపోదు. ఇదిదీనిజత యుండుచోటికిందె నదియిదియుండుచోటి కొండఁ జేరుట లగ్గు. ఇం దేదేని యొకతెఱుంగుఁ గావించుము. ఇదియునుంగాక మా జనకుండగు భోజభూపాలుని కాళిదాసునియందుం గలనిర్వ్యాజప్రేమభరం బింత యని వఱింపఁబోలదు. ఆట్టిప్రణయం దీమహిమతి కితరులయందుఁ గనంబడదు. జననాంతర సాహృదం బుండనినాఁ డీపుట్టువున నిట్టిప్రేమంబు గల్గదు. ఆకవియెడ నీయలావతికిం గలయాదరంబు లీలావతియం దైనను జూపట్టదు. ఇందుకు గతంబు దెల్పంజనును. మహి పతికిఁ గవి మంగలి యని విప్రీలు చెప్పినకపటవచనంబులం గలిగినసంశయంబు మండీర వృత్తాంతంబువలన నివృత్తం బయ్యు నీమండీరం బతనికి లభ్యమైనవృత్తాంతం బెఱుకపడు నంతకు సాకాశాఽఽఁ నుద్బుద్ధము గాకపోదు. ఆదియునుంగాక లీలావతీదేవి యగ్ని శుద్ధిం బైతి తకవతిప్రతాత్వవైధింబు సకలజనసమక్షంబునం గనంబఱచినది గాన నా దేవియందు దోషము లేదని మాత్రము రాజు నిర్ణయించి యుండఁజనును గాని యాదేవి యూర్వంతరంబునందుం దిలపవృత్తుగు నల్లనిమచ్చ యున్నదని కవి యెఱుంగుటకుఁ గారణముం బెలిసికొనంగోరుచుండకపోడు. ఈయర్థంబులందు భోజభూమిశునిక కాదు; తక్కుంగలవారలకునయితము సందేహము నివర్తింపకయ యుండును. నీవు మహాత్ముండవు గాని సాధారణుండవు గావు. నీవు ప్రయోగించిననాటకచ్ఛాయవలన నేనడిగినయర్థంబు నం గలసంశయంబులు దీర్పం గలవాఁడ వని నిశ్చయంబు గల్గియున్నది. ఈదీనిజనంబును గరుణించి శాసంశయవిచ్ఛేదంబుఁ గావించుము. అని యడిగిన నయ్యెడ నుండువారలు నీ తరుణాంబుఁ యడిగినయర్థంబున నెల్లవారలమానసంబులును సందేహాతులంబు లయి యుండునవియ. దీనిం దెలిసికొన నందఱకును బ్రియంబుగలదు. ఇందఱ యభిప్రాయం బెఱింగి తదనుగుణముగఁ బ్రశ్న చేసినయాభోజరాజతనూజబుద్ధివై శారద్యంబుకరమభినందనీయంబు యని పల్కిన నాదారుళిరునివేషంబుతో నుండుమహాకవియు దనమానసంబున నీభోజను తారక్ష్యం బశ్రుతితఛాతురీనిధానంబు గావున నన్నుం గాళిదాసుం డనిసంశయించుచుఁ దన మనోగార్థంబు నిర్దీరణనీయ నీనికూర్థంబుల నన్నడుగుచున్నది; ఇంతదనుక వారల

వృత్తాంతం బెల్లఁ దెలిసి యింక విరమించుకొనుట యుచితంబు గాదు. ఈయర్థంబు బెల్లడిసేయ నేన కాళిదాసుండ నని విజ్ఞాతంబుగాకపోదు. అయిననుగానిమ్ము. అనితలంచి యాచంచలాక్షిం గాంచి యోభోజనుతారత్నమూ సీవడిగినయర్థంబు భోజవీలావతుల జన్మాంతరవృత్తంబు. దీనిం దెలిసికొని పలుకంగలవారు త్రికాలజ్ఞానసంపన్నులగు దేవ తలు గాని మానుషులుగారు. దేవతను సాక్షాత్కరింపంజేసిపలికింపంగలవాఁ డాకాళిదాస మహాకవి గాక మఱి యెవ్వఁడును లేడు. అయిన నే నాకవివరిత్రంబుఁ దెల్పిం బూనుకొన్న వాఁడం గాన భక్తవత్సలత దోఁప నామహాత్ముడగు కాళిదాసునియిష్టదేవత దయామహాంతకరణ యై యావిర్భవించి మనయిష్టార్థంబుల నెఱింగింపం గడంగంబోలు. అని యిట్లు పల్కుచుండం గొందఱు ద్వారపాలికలు ససంధ్రమంబుగ నేతెంచి కలయ నవలొకించి విద్యాసర్వస్వవేదిసికిం బ్రణామంబులు సలిపి ఫాలతలకీలితకరాంజలులై యిట్టనిరి. ఓయమ్మా! ఏము భవదీయములయిన ప్రభావసీమ, వినోదసీమంబులనుమండపములం గాచియుండెడువారము. మమ్ము నలికమించి యెట్టివలుతులుగాని యామణిమండపముల నాక్రమించుకొన్నది లేదు. ఎట్టివై పరిత్యమో! ఎఱుంగము. ఇప్పుడు కొందఱు మహా సౌందర్యవతులు సకలాయోధధారిణులుసామజసహస్ర బలౌపేతలుసర్వాభరణభూషితలు చతుర్భుజవిభ్రాజితలు చంద్రకళావతంసలు చదలం బుట్టినయిట్లు తోతెంచి బలిమిమెయి మమ్ము దఱుమంగొట్టిరి. తల్లెజోవిశేషహస్తదైర్ఘ్య ము యేము నయ్యెడ నిల్వలేక పఱువిడి వచ్చి యర్థంబు విన్నవించుకొంటిమి. అని చెప్పఁగా నెల్లవారలు నాశ్చర్యరస పూరమగ్నమానసు లగుచు దద్విలొకనోత్కంఠాకుంతితత్వరావివశులయి సంభ్రమింపఁ దరుణాంబుజయఁ దనమనంబున నీమహాత్ముడు మత్స్యార్థనం బంగీకరించి దేవతాసాక్షాత్కారంబు గలుగంజేసెడి నని తోచుచున్నది. కాళిదాసుండు గానినాఁ డితని కిట్టి సామర్థ్యం బెక్కడిది? యని యనుకొనుచు నాదారుశిరునియాజ్ఞం గొని యొక్కప్పుడెఁ గ్రక్కున నాననంబులు విడిచి లేచినకలజనంబులతోడను తనజనసీజరంబుతోడను భోజప్రతాపపాలురతోడను దక్కుంగలప్రతియనభోకదంబులతోడను ఏలదియేడవ కక్ష్యంతిరంబుం జొచ్చి యచ్చట శుండుప్రభావసీమం బనుమహామణిమండపమునందు ద్వారపాలికలు నెప్పినయొప్పిదంబు గలయొప్పలకుప్ప లెవ్వరును లేక శూన్యమయి యుండుటం గాంచి దారుశిరునాజ్ఞానుసారంబుగ నెల్లవారు నయ్యెడ నుండుమణిమయా సనంబుల నుపవిష్టులగుడుఁ దాను నొకయుత్తమానంబున నుపవిష్ట యయ్యె.

కాళికాదేవి సాక్షాత్కరించుట.

అప్పు డామండపంబునందు సీహారావరణసదృశమగు నొకయవనికయఁ దదంత రంబున కారదచంద్రచంద్రికాపూరంబుభౌతిఁ బాండురప్రభావిభాసితం బయి యొప్పు రుచినిచేయంబును గానిపించె. ఎల్లవారు నలికొకూహాలంబునం గాంచుచుండిరి.

క. తుంగతరసిచికాచయ, రంగన్నవపుండరీకరాజీశితవిభా

సంగతవాతూరం బు, బొంబాయిగెడుకలశాబ్ది యందుఁ బొడసూపె వడిన్.

ఇవిధంబునం బురోభాగంబునం బొడసూపినక్షీరసీరధిం గాంచి యతులానంద
సంభ్రమంబులు పెనఁగొనుమానసంబులతో ననిమేవద్వష్టలైయెల్లవారును గాంచుచుండ.

క. అలఘునవచంద్రకాంత, న్నలకలితోదీర్ఘశుభ్రతరదీధితులక

పెలయుమణిదీప్తివము త, త్కలపయోరాశిశదుమఁ గన్నట్టె వెసన్.

అది గాంచి యత్కౌశ్వర్యరసపూరపూరితాంతఃకరణమై యుచ్చిటివారు తదీయ
రామణీయకంబుం బొగడుచుండ,

క. జలభరితఘనఘటానిభ, లలితరుచిప్రచయజహుళలాలితమై ని

స్తలమోదదాయకంబయి, యలరారెడుబిల్వవనము నటఁ బొడసూపెన్.

అంత నాబిల్వకాంతారంబునందు,

క. కల్పద్రుమవాటిపరి, కల్పితవృలిహృద్య మయినకాదంబవనం

బల్లేతరమై గన్నడె, జల్పన్మధుకరసుమాళిసాంద్రం బగుచున్.

ఇట్లు సుధాసాగరాంతర విద్యోతమానమణిదీప్తివమధ్యబిల్వకాంతారంబునందుఁ
బారిజాతద్రుమనూపృతకాదంబవనంబునడుమ నతిరమణీయప్రదేశంబునందు.

క. ఆదరవిరచితగీత, ప్రాదుర్భావానుమోదపరికంపితసత్

కాదంబకుసుమహారా, సాదితకటిచక్రగతలనద్వేణికతోన్.

క. సుందరశశధరరేఖాఽ, మందరుచిప్రచయనద్ధమహితము బగుచున్

సుందరమయి సుస్నిగ్ధతఁ, జెందినసీలాలకములసిగారముతోన్.

క. సుమతోదండధనుర్వి, భ్రీమసుభ్రూలలికఁ బొడముబంధురకుసుమో

ద్ధమ మనఁ దగుశుభనవకుం, కుమపంకలలామ మింపుఁగొనినటలముతోన్.

క. కస్తూరిపత్రరేఖా, నిస్తులసారభ్యుత్సాహనికటలైవ్య

న్నిస్తంద్రమధుపఘృకృతి, శస్త్రశ్రీగండయుగళచారుత్వముతోన్.

క. సురుచిరవీణావాదన, పరిపాటిలోలనవ్యభర్తమయశ్రీ

కరతాభీదళకలిత, స్ఫురదురుతాటంకయుగళశోభాయుతితోన్.

క. హాలామదభరభవనవ, హేలాలనదక్షియుగళహేవాకతుభాం

దోళనవిలాసవిగళ, ధ్వానితకర్ణావతంసలాన్యశ్రీతోన్.

- క. స్వేదకణజాలకాంచిత, మేదురశుభఫాలగళితమృదులావణ్య
శ్రీదర్శనీయసాసా, సాదితనూక్తికరుచిప్రచారంబులతోన్.
- క. తుండసుమనిచయకోమల, మందస్తితమధురవక్త్రీమానితవీటీ
కందళితదివ్యభ్రూగీ, సంసోహమహాసుగంధసంతానముతోన్.
- క. వరతుండకుసుమకోరక, సురుచిరదంతాపశీవిశుద్ధద్యుతిభా
సురమందస్తితసుందర, పరిపాటలవిలసదధరవల్లవరుచితోన్.
- క. ఆభినవతారుణ్యశశి, ప్రభవసముద్వేలకాంతపటలజలనిధి
ప్రభవరశంఖకోభా, సుభగత్వముఁ గాంచుచుండుశుభకందరతోన్.
- క. మణిమయకేయూరద్వయ, ఘృణివల్లవతల్లజప్రకృష్టసవలతాఽ
గణితకరద్వయకంకణ, మణిగణతేజోవితానమహానీయతతోన్.
- క. అరుణోదయసమయస్ఫుట, దగవిందసమానపాణిహల్లకయుగళో
దరరుచిసంధ్యావిలస, స్మిరుపమనఖచంద్రకిరణసిరంధ్రీతతోన్.
- క. తారాగణహారాపళి, చారుకుచాభోగభారసన్నతమధ్యో
దారపళిచ్చేదవధ, స్ఫారసముల్లాసదేహసాందర్యములతోన్.
- క. గంభీరవృత్తనాభీ, శుంభత్తటిసింహవర్ణకోభానుతటీ
సంభూతతైవలశ్రీ, సంభృతరోమావళీనిజశ్యామతతోన్.
- క. మారజయచాపమార్ద్ర, చారునినాదానుకారచణమణిరశనో
దారశుభకనకకింకిణి, కారాజిగ్గుఞ్జంఝప్రకారముతోడన్.
- క. నీరంధ్రీకర్షద్దరాగో, దారరుచిప్రచయనిచితతతశుభకాంచీ
సారతరదామఘాషిత, చారుప్రభునితంబబింబవైలతటులతోన్.
- క. కింశుకసుమచయరుచిర, క్తాంశుకసంపళితకుంఠమారుణసురరా
ల్పాశుకరిహస్తశుభకో, భాంశమనోజ్ఞోరుకాండమైమప్రభతోన్.
- క. కోమలనీలోత్పలకృత, కామసవనిషంగయుగళఘనతరకాంతు్య
ద్దామశుభజంఘికాలతి, కామానితమత్తదంతిగతిశుభగతతోన్.
- క. నతదిక్పాలవధూసం, తతికుంతలనీలరుచివితానజనితభా
వికదూర్వాకురశంకా, మతిసారంగావలీధమణిసఖరుచితోన్.
- క. దేవపరినూళిమణిరుచి, భావితబాలాతపప్రభాయంతలాక్షా

కాళికాదేవి యావిర్భవించిన నాసురవరవందితచరణసరోజాతం గాంచి యంచిత భక్తిప్రక్రయంబులతో సభాస్థలంబుననుండువారలు నమస్కరించి ఫాలభాగకలితకర కమలపుటులై సంస్తుతించిరి.

అప్పుడు తరుణాంబుజయఁ దనమరంబున నీకవి మహనీయుండును దేవతానుగ్రహ పాత్రుండు ననుటకు సందియంబు లేదు. ఈమహర్ప్రభావునిమహాప్రభావంబున నీమహా కాళినందర్యనము తదనుగ్రహపాత్రుల కెల్లరకు తల్లి బయినయది. సాధుసమాగమంబు మహాభ్యుదయదాయకం బగు నని పెద్దలు వల్కుట సత్యంబయ్యె. ఈమహాత్ముండు మహా కవి కాళిదాసుండు గాని యితరుండు గాఁడు. ఇందు సందియంబును లేదు. ఈయుత్తమ చారిత్రుండు నాయందుఁ దనకుండువాత్సల్యంబున నన్ననుగ్రహించి నాదురవస్థా విమోచనార్థంబు నిష్కారణదయావిశేషంబున నియ్యెడకుం జనుచెంచి యుండునట్లు దోచెడిని. కానినాఁడు బ్రహ్మదులకును దుస్సాధ్యం బయినయీ దేవినందర్యనంబు సాధారణ జనులకు లభించుట యెట్లు? పూర్వ మీదేవి నాకు సాక్షాత్కరించి యానతిచ్చినవచనం బులకుం దగురీతి నీదారుశిరుండు కాళిదాసుం డయి యుండఁబోలు. నన్ను జయంపగల వాఁడు కాళిదాసుండ యనియు నామహాత్మునివలన నాయభీష్టంబు లభిం బగుననియు నీ దేవి పూర్వము నాకు వరమొసంగియున్నయది. దేవతలవచనంబు లేనాఁడును కల్లులు గావు. మఱియు నీదేవిపాదంబులయం దొక్కట నామంజీరమునకు జతయయినమండీరంబు గన్నట్లుచున్నది. వేటొకవదంబు మంజీరవిరహితంబై యున్నయది. ఈదేవి దీనిజత యగు భూషణంబును భక్తవాత్సల్యంబున నాకాళిదాసుని కొనంగి యుండం జను నని నిర్ణయింప నొప్పు. అని తలంచుకొనుచుండఁ గాళికాదేవి తరుణాంబుజం గాంచి యోకుమారీకామణీ యీమహనీయుం డగుమదీయభక్తుండు నన్ను సంస్తుతించఁగా నేనాతనిప్రియంబు సేయం దలంచి మదీయలోకంబుతోడ మీకు దర్యనం బొసంగితిని. తత్పూర్ణితం బగుటంచేసి భవ న్తనోగతార్థంబునం గలచందేహాంబు నవనయింప నుద్వృత్తనై యున్నదానను. వలయు నర్థం బడుగు మని నుడివిన నాసుందరీలిలకంబు నిటలకటఘటికకరాంబుజయై దేవికి నమ స్కరించి యిట్లనియె. ఓసర్వలోకజననీ నీవు భక్తవత్సలపు గాన వత్సంబుఁకుం బాటునేపు ధేనువు పెరివారల సయితము పరితృప్తులం జేయువిధంబున నీకవియగుం గలవాత్సల్య విశేషంబుచేఁ దదగ్ధంబుగ మా కందఱకుం దర్యనం బొసంగి ధన్యులం జేసితివి. భవద్దర్య నంబునంజేసి మాభవంబులు కృతార్థంబు లయినవి. నిన్నుం గనుంగొని నీయనమానలేజో విశేషంబునకు మానసంబున నచ్చెరు వందుచు నీరామణీయకళరణంబులై యొప్పునలినుకు మారావయవంబులందు మణిమయసర్వాభరణంబులు నలంకృతములై యొప్పుచుండుటం గనుంగొని యతులామోదభరితహృదయులమై యుండుమాకు నీవామపాదంబునందు మాత్రమొక్కమంజీర ముండుటయఁ దక్కినవదంబున దానికింజత యయినభూషణంబు

లేకపోవుటయు నేలకో? ఒకించుకనేపును నూపురవిరహంబున కర్పంబు గానినీపదంబు మంజీరవిరహంబు గాంచి యుండం గతం జేమియో? వినంగోరిక కలదు. కరుణించి తెల్పుమన నాకాళికాదేవియు నాతరుణాంబుజ యడగినవచనంబుల కనుమోదించుచు మధురవచనంబులనిట్లునియె. ఓకుమారికామణి! మదీయభక్తశిరోమణియగు కాళిదాసుండు శాపితునికపటవృత్తంబునంజేసి యవమానితుండై వెండియు భోజానికడకుం బోవుటకు శమ్యతింపక తనవిరోధులు చేసినకృతి నపనయించి భూపలిమానసంబునందుఁ దదీయకళ టోపాయకల్పితంబై యొప్పువివరీతజ్ఞానంబుం బాప సమకట్టి యాత్మలో మత్స్వదధ్యా నంబు సేయుచుండె. నేను నతనిభక్తికి సంతసించి సాక్షాత్కరించి యతనియాత్మగతం బగునర్థం బెఱింగి యున్నదానను గాన నోవత్సా! కాళిదాస! నేను నీకిమదీయపాదమంజీ రంజానంగెదను. దీనిని మహిషతికి నెవ్విధిచైన దృష్టిపథంబుఁ జెందఁ జేసితివేని తద్దర్శన మాత్రంబున నామహిషలహృదయగతసందేహము నివర్తించు ననిచెప్పి నాయొకపదంబున పండుమంజీరం బొనంగిలిసి. ఆనాయెనంగినపాదకటంబ విలసవలిచేటికామూలకముగ భోజానికడకుం జేరినయది. భక్తులకు నేను నాప్రాణంబులైన నొసంగం బ్రియపడుచున్న దానను. భక్తజనానుగ్రహం నాకుభూషణంబులు గాని యారత్నంబులుగావు. భక్తానుగ్రహకల్పితంబు గాన నూపురవిరహంబునకు మత్స్వదం బనురూపం బయ్యె. ఆని చెప్పిన విని యాతరుణాంబుజయుఁ దక్కుంగలవారును తమహృదయంబులం దీచేవి కాకవియం దుంగల వాత్సల్యం బపారంబై తోచుచున్నది; ఆమహనీయుండు తొలిజన్మంబున నొన ర్చినపున్నియం బెట్టిదియో యని యచ్చెరువొందిరి. ఇవిధంబున నచ్చెరువందుచు నా తరుణాంబుజయు కవీం గాంచి యోమహాత్మా యీదేవరణంబు నూపురవిరహంబునకుం దగదు. దీని నీదేవిపదంబు జెందం జేయ వలంతివి నీవకాని యితరులు గారు. ఎట్లు విన్న వించి యాయాభరణంబు దేవరణవిభూషణంబు గాఁ జేయం జను నట్లు వచించి యిది యీదేవి కర్పింపుమని వేడుకొనినఁ దద్వచనంబులు విని కవియుఁ దనమనంబునం దిట్లు తలంచె. ఔరా! ఈకాంతాలిలకంబుచాతుర్వం బేమందును? ఇది నన్నుఁ గాళిదాసుఁడ నని నిశ్చయించి యీభూషణం బర్పించువేళ నత్యంబుగఁ బూర్వోపలభిమార్గంబు సెప్ప నగు నది వచింప నితనిఁగాళిదాసుండని నిర్ణయింపవచ్చునని యాయుషాయంబు వన్ని యీమంజీరంబు నా కందియిచ్చుచున్నది. నాకు నికరఁ బ్రచ్ఛన్నతతోనుండి కాపలసిన కార్మణంబేమియులేదు. భోజానిమనంబునం గలవైమనస్యంబును తత్ప్రయుక్తం బగునంది యంబును నివర్తించినయది. భగవతికి నాయందుం గలవాత్సల్యంబు ప్రకాశింప జేయం జేయనీభూజానికిమద్విరహంబుననై నక్షేకభరంబు దుర్భరంబైయెసంగుచున్నయది. ఇట్టిభగ వతీవరప్రసాదపాత్రునియందు మహాపరాధంబుఁ గావించితి నది యెప్పుటికిఁ బాపుకొనం జాలుదునో యనుచింత యంతకంతకు దురంతం బగుచు సంతపించుచుండ నీతడు కరము

చలితప్రాణం దగు నని యొచ్చెదను. అని యిట్లు తలంచి యాతరుజాంబుజ యిచ్చెనుమణి
మయదివ్యమండీరంబుఁ గైకొని కాళిదేవిం గాంచి యిట్లునియె.

ఈ రలికలహంబులందు నుడురాజవతంసుశిరఃప్రణామసం

గతిఁ గనుగొరవంబు నధికంబుగఁ గాంచుచునుంటఁ బాసియా

శ్రితజనరక్షణైకరుచిఁ జేరెను నాకడ కీవిభూషణం

బతులిత మైనపూర్వపద మబ్బంగఁ జేయుము దేవి దీనికొ.

[ఈదేవి శివునిపల్ని యగుటంజేసి యాకనితోఁ బ్రణయకలహంబు ప్రవృత్తం
బగును. అప్పు డాచంద్ర శేఖరుండు తా నీదేవిని బ్రసన్నం జేయఁ బాదముల కెఱిగి
వేడుకొనును. అతనిశిరఃప్రణామంబునం గలుగుగొరవంబును ఆదేవిచరణ భూషణ మయి
యొండుపాదకటకచూనకుం గల్గును. అట్టిమహాగొరవంబుఁ బాసి యాభూషణం బాశ్రిత
జనంబులం గావ నభిరుచిం జెంది కాళిదాసునికడకుం జేరినయని. కాళిదాసునికడ నుండు
నవ్వుడాగొరవంబు లేదు. అట్టియపూర్వ పదవి వెండియుం గలుగుటకు నాదేవి దానిం
గైకొని తనపాదంబునకుఁ గైసేయ నాశివునితో వెండియుం బ్రణయకలహంబు సంభ
వించినవృద్ధనుకూల మగుచు.]

అని ప్రార్థించిన నామహనీయచరితయగు కాళికాదేవి తనభక్తునిప్రార్థనంబు విని
కరము సుతసింఛుచు నీహారావరణసదృశమగు యవనిక వెలుపడునట్లు తనచరణాంబు
జంబుఁ జొంచినఁగవియొవినయభయభక్తిసంభ్రమంబులు వెనఁగొనుమానసంబుతో నాపద
పద్మంబునకు మూర్ధంబుపంచి ప్రణామంబుఁ జేసి యాదివ్యహృతరంబును దేవిపాదంబు
నకుం దొడిగెను. అంతనాదేవి మణిమండీరవిభాసితచరణకమల యుగళయై యొప్పుచుండుట
యెల్లజాతరులను గనుంగొని పరమానందభరితాంతఃకరణు లైరి.

అప్పుడు కాళికాదేవి తరుణాంబుజం గాంచి యౌమమారీతిలకమా ! నీ పడిగిన
యర్థంబుం చెల్పితిని. మఱియు నీహృదయగతంబులగు సందేహాతరంబులు వినోదసీమం
బను మండపంబున మదీయపరిచారికలుగాన్పించుమాయానుందరీవిజయం బునునుపరూప
కముపలన నివృత్తంబులు గాఁగలవు. మదీయభక్తిగలదానవు. కాన నీమానసంబునం గలిగి
యొండుసంశయాతరంబులఁ బాప మత్సరిచారికాగణంబుం బంచియున్నదానను. మదా
గమనంబునకుంబూర్వ మీమండపమునకు వారలు ననుచెంచి విష్ణు నీప్రభావసీమమండప
మునకు రప్పింపంగోరి యేతద్రక్షకీవర్ణంబుచుదఱుమంగొట్టి వినోదసీమంబనుమండపంబునకుం
జనియొన్నవారు. ఆయొడకు మీరలుసనుం దనియానతిచ్చి సుధానముద్రంబుతోడను
మణిద్వీపబిల్వకానసంబులతోడ నంతర్హతయయ్యె. సకలజనంబులను బరమాశ్చర్యమగు
మానసులై కాళిదాసునిప్రభావంబును సంస్తుతించిరి.

భోజభూమిశుండును పూర్వ మీతని గాళిదాసుం డని సంజేహించుచున్న వాఁడు; కవి వచించినపద్యంబు విని అశ్రీతజనరక్షతైకరుచిఁ జేరెను నాకడ కీవిభూషణం బని కవి వచించి యతఁడు దాన గాళిదాసుండ నని యెఱింగించుటవలన నపరిమితా మోదపూరపూరితాంతఃకరణంబునై వికాసంబుఁ గాంచిన ముఖకమలంబుతో నానంద బాష్పధారాబిందుబృందంబు లొలుకుకచుదమ్ములతో నతిత్వరితగమనంబునం జని తన భుజార్ధశంబులు సాచి మహాకవిం గౌఁగిలించి యతనిపాదంబులవయిం బడి యోమహాత్మా! మిత్ర శిఖామణీ! కవికులవతంసమా ! భవద్విషయంబున నాయొనర్చినయపరాధంబు నిర్హేతుకదయావిశేషంబునం జేసి డ్దమింపనగును. వినుమహాపాపాచార్యుండను. నీమాహాత్మ్యం బెఱుంగక యవచనీయంబులు కొన్ని వల్కితిని. నీను భవత్సహవాసంబొనర్చియుఁ దభ్య గతిఁ దెలిసికొన వలంతుని గాక యుండెదను. నేఁ జదివినకాస్త్రంబు వ్యర్థం బయ్యె! కట్టా! నాసాధుసేవనంబు వప్తుయిపోయె. భారతీనవావతారుండవగు నీవిషయంబున నేనతి మూర్ఖప్రవర్తనం బొనర్చితిని. నీవు న న్నేమి యొనర్చినను నా కది ప్రియంబు. మదీ యంబగు ధారారాజ్యం బంతయు నిక నీయది. నేను నీవరవుండను. ఈనాటంగోలెనన్ను నీవరవుడులం గలపుకొని నావలన దానల్లంబుఁ గొనుచు భవద్దూషణంబున నైనపాపంబు వలన విముక్తునిం గావింపుము. అని వచించుచు బాష్పగద్గదకంఠంబునై కన్నీట నడుగులు గడుగుచున్నం గవియు మహాసంభ్రమంబున నాభూమిశుని కరంబులు వట్టి బాహ్యయ మాణనయనుం డయి గ్రుంగిటం గ్రుచ్చియెత్తి ఓమహరాజా! సంతాపపడకుము అక్కా లంబున వివరీతంబయి యుండువిధి ని న్నిట్లు పలికించినయది యంతియకాని నీవు కావలయునని పలికినది గాదు. ఏరికిం గాని విధివిహితం బతిక్రమింపం దరం బగునే ! తద్విలసితంబు వినుము.

శ్లో. అఘటితఘటితాని ఘటయతి ఘటితఘటితాని దుర్లుప్తికురుతే,

విధి రేవ తాని ఘటయతి యాని పుమాన్ నైవ చింతయతి.

[గీ. అఘటితంబుల ఘటితము లానఁ జేయు, ఘటితఘటితంబులకును దుర్లుప్తన యొనఁగు మానవుం డెప్పటికి నైన మానసమున, దలఁచనట్టివి విధి గూర్చు దారితోడ]

అని యూరార్పణ భోజండు కవిం గాంచి యోనాప్రియమిత్రమా!

శ్లో. గచ్ఛత స్థితో వాపి జాగ్రత స్వపతోపి వా,

మాభూ న్తనః కదాచి న్నే త్వయా విరహితం కవే.

[గీ. తిరుగుచుండెడువేళ సుస్థిరత నుండు, నవనరంబున నిద్రించునపుడు మఱియు

వేఱుకొనియుండునట్టి మిక్కుటంపుఁద్రేమ నీయందునామదిఁ బెరుగుగాత.]

అని చెప్పగాఁ గాళిదాసుండు లజ్జావనతాననుండై యుండ నతనిచుటుకంబుం బట్టియైతి భోజాండు ఓనకలకళావాస! కాళిదాస! మహాకవి! కాళికావర్తసాదపాత్ర! కమలగర్భనిలాసినీనవపురుషావతార! ఏల సిగ్గుపడియెదవు!

చ. కవిసులచంద్ర నీవు కుతుకంబున సాధుజనైకభావ్య మై
శివము నొసంగుమార్గమును జెంది మహాకవిత్వ గాంచి నాఁడ వో
యవికలకీర్తి! సిగ్గుపడి యాఁడల పంచుట లేల నీకు నీ
భువి నిను దూఱువెట్టినకుపూరుషు లే తలవాంతు రేదైతఱ్ఱ.

అని వల్కుగా నాతనివచనంబులవలన మహాకవికిం గనుదమ్ముల నానందభావ్య పూరం బుప్పుంగ భోజమహీపతి యాభావ్యంబులు తనకరాంగుళులచే దుడిచి తత్వాస్తి వలన నయినమహా ప్రహర్షంబున నపరిమితధనంబులు మానసికముగ ననంతరకాలమున నొసంగందలపాయించుండఁ బ్రతాపపాలుఁడును మహీపతీ! యీసాధుంబున నుండుధనం బంతయు నీకూతురు తరుణాంబుజ సంపాదించినయని గాన నీయది యగుటంజేసి నీయిష్టవినియోగంబున కర్పంబ యనిన నప్పుడు కోకాధికారిణులు తరుణాంబుజాక్షాను సారిణులై కవిపరునమమివడసి ధనసంచయంబులు గొనితెచ్చి యెదుటం బెట్టిన ధారా పతియు మహామందంబుతో నయ్యెడ నుండువారల కవ్వారిగ నొసంగెను. తరుణాంబు జయు విరజాంబుజయుఁ గాళిదాసుం డనియెఱింగినతత్క్షణంబ యాదారుశిరునడుగుఁ దమ్ములకుఁ బ్రణయభయభక్తిసంభ్రమంబులతో వందనము లానరింప నామహాకవియు నోకుమారికలార సర్వసర్వసహచక్రంజేలంరాజకుమారునిం బరిణయంబగుఁ డని దీవిం చెను. అది విని యుచ్చోచితవారలు తమమానసంబులందు నీమహనీయుండు విద్యాసర్వ స్వదేవినీతోఁ బొందు గోరి వచ్చినవాఁడు. ఈకుమారీతిలకము తనకు విశిత యయి వశ పర్తిని యయ్యె నీయుపతీయందుఁ దొంటి తలంపుఁబాసి యేలుకో! దీనిని మఱియొకనికిం బల్కి యగునట్లు దీవించుచున్నాఁడు. అని తలంచుచునుచుండిరి. కవిపరునాశీర్వచనంబులు విని తరుణాంబుజయు నపరిమితామోచంబున నోమహాత్మా! నాకు దేవి యొసంగిన వరంబుచేత నీవలనఁ బరాజయంబు గల్గినయది. భవద్దర్శనంబువలనఁ జతుస్సముద్ర ముద్రితధరామండలమండలాధిపతులకుం దలమిన్నయగు నాప్రాణనాయకుని జేపట్టం గలభాగ్యంబుకు గల్గుటకు సుదియంబు లేదు; నిన్నెఱుంగక స్వవిషయంబున నాయొనర్చిన కపటంబుల నైనమనఃకక్షేకంబు నాజనకునిం గాంచి యొరవ్వ యు. దేవీవరంబున మనుష్యమాత్రులకు సాధ్యంబుగాని చతుష్టప్పిద్యారకలితంబగు మహాప్రాసాదంబు నేను నిర్మించుకొని తత్తద్ధ్యానముల నపరిమితవైదుషీవి శేషవిభాసితలగు రుణీమణుల నునిచి సాధారణపండితులకు దుష్ప్రవేశంబుగ నొనరించి భవదాగమన జానకుం బ్రతీక్షించు చుంటిని. నాసిన్న నాటందొట్టి నీకుం గలిగియుండువాత్సల్యంబున నతిదురవస్థావిహితై తనై యున్ననన్నుం గావం దలంచి వచ్చి నన్నుం బరాజితం జేసి నానామర్థ్యంబును

నిర్దోషంబగు కన్యకాత్వంబును నాజననీజనకుల కెఱింగించి నన్ను రక్షించితిని. నీవంటి కరుణాసముద్రుండు గలఁడే! సిహారణబాంధవుండ వన్న నీవ కావే! అనిస్తులియించు గాళిదాసుండును ఓకుమారికా! తరుణాంబుజా! నీవు నీకన్యకాత్వం బిద్విధంబునఁ గాచు కొనుచున్నందుకుఁ గరము సంతసించితిని. నీవు వేశ్యాకన్యకావేషంబుఁ దాల్చియున్న కారణంబునఁ దదనుగుణముగ నానఁడివినవచనంబులు కొన్ని కాముకునివచనంబు లట్ల సంప్రప్రత్యంబు లయ్యె. అట్లు నెప్పునివాఁడు నీయొనర్చినరహస్యం బుద్ధాటి తంబగును. దానం గార్వహాని సంభించు. ఇట్టితలంపువలన నేను వేశ్యాకన్యకం బోలెఁన్ను ననుచితభాషణంబుల నవగణితం గావించితిని. ఈయర్థంబు మనమున నుంచుకొనకుము. వేశ్యాకన్యకావేషంబుతోడఁ దదర్థముగం బ్రయంక్షము లయినవచనార్థములను సహితము కడకుండ్రోయుము. నాయందుఁ దొల్లింటిభక్తిప్రత్యయములను గైకొనుము. నీ చెలియలగు విరజాంబుజ నేను ధారానగరముం బాసి యితరదేశప్రయాణోన్ముఖుండ నైనకాలమున నిన్ను సీదురవస్థావిముక్తం జేయనగు ననునర్థము మనమున నిడుకొని యుదయాదిత్యునికడకుం బోవఁ బ్రార్థించినయది. తత్ప్రార్థనాంగీకార మియ్యెడకు రాఁ గారణం బయ్యె నని వచియింప నది విని తరుణాంబుజ తనమానసమున నీమహాకవి హనుమాననగరపాలకుండగు నుదయాదిత్యునియందుఁ గరమువాత్సల్యము గలవాఁడతనిం దోడ్కొనక వచ్చి యుండఁడు. ఇక్కవివరునితోడ వచ్చియుండుకుమారుం డుదయాదిత్యుండై యుండఁబోలు. ఇంతదనుక నీతని సీదారుశిరుసికిం బానిసవాఁడని యెంచితన్నెత్తి యైనం జూడకుంటిని. ఇతఁడు జయశంఖధ్వనం బోసరించునప్పుడు మహిమండలాధిపతి కుమారుం డని శంకించియుఁ బ్రతాపపాలభూవిభునిసమావేశసంభ్రమమున మఱచి నిరూపింపకయుంటిని. ఇప్పుడు నిరూపించిచూడ నీతనియాజానువిలంబం బయినపీవరభుజార్గళయంగళమును గర మున్నత మై వెడందయగు నురస్థలమును పుండరీకదళవిరాజితము లగునేత్రములును వ్యాఘ్రామకుశలతాసంజాతంబగు జీతశ్రమత్వముం దోపించునంగ ప్రత్యంగ సౌష్ఠవమును గంభీరమగు నాకారలేఖయు నితని మహారాజకుమారుం డని యెఱింగించుచున్నవి. దేవి నాయెడం బ్రసన్నయై యొనంగినవరము ఫలించుకాలము గల్గె నని తోఁచెడిని. అని తలంచి యవనతముఖాంబుజయై యుండె. కాళిదాసునిం గాంచి భోజభూపతి ప్రసన్నముఖాంబుజుండై తొట్టింటిదైన్యముఁ బాసివెడియు లబ్ధచేతనం డయినట్లు లుండుట కచ్చెరువొందుచుఁ బ్రతాపపాలుండు దనమానసమున నిట్లు దలంచుకొనియె. ఔరా ఈభోజునికిం గాళిదాసునందుంగల ప్రణయభర మింత యని వాక్రువ్వం దరము గాదు. వినష్టయయినతనకుమారిక వెండియు నుపలబ్ధయయినప్పుడు నీభోజునిముఖమునం గవివరప్రాప్తికాలమున నైనకాంతి పొడనూసినది లేదు. అహా యానరేంద్ర కపింద్రుల కిట్టి మైత్రి గలుగుటకుం గారణం దేమిటో. ఈరాజునకుం గవియందుం గల

మిత్రులన్న వీరలగదా! ఇట్టిమైత్రికిం గారణంబు జన్మాంతరప్రాప్తం బుండకపోదు. అని తలంచుకొనుచుండెను. ఇంతలో వినోదసీమ బనుసేబడెనిమిదవకన్యాయంతరంబున నుండుమండపంబున వీణావేణుమృదంగాదివాద్యధ్వనము వినంబడియె. కాళిదాసు నా జ్ఞానుసారముగ నచ్చోటివార లందఱును సంగీతకంబు వినంబడుచోటికిం బోయి యా వినోదసీమ మనుమండపమున గ్రభాగము సాంద్రతరచిత్రయవనికాపిహితంబై యుండు టం గాంచి కాళిదాసు నానతిఁ దద్వూహాగంబునం బొలుపారునభ్యర్థి తాననంబుల నుపనిష్ఠు లయి.

మాయానుందరీ విజయము

అను

ఉ ప రూ ప క ము.

వినోదసీమనుండపమున గ్రభాగమున నుండుచిత్రయరసిక నౌకవేత్తకూస్తయగు కామిని తొలఁగం ద్రోచి యొకపార్శ్వంబున నిలువగబడిన నామండపమధ్యభాగంబునం దపరిమితలేజోవిశేషనిరంతరదశదిశావకాశులై దివ్యపురుషులు గొందఱు మణిమయంబు లగుమహోన్నతాననంబుల నుపనిష్ఠు లగుచుం బ్రవేశించిరి.

అందొక్కరుండు. ఓమహాత్మా! భరతమహర్షి! భవదీయశిక్షావిశేషంబునం జేసి యతివిచక్షణత్వము సంపాదించియుండు రంభా మేనకాతిలోత్తమామదాలసాదిదివ్యా కృరః కాంతాతిలకంబులు బ్రయోగించినరూపకంబుల నెల్ల నయనసాఫల్యజనకంబులం గనుగొని యీదేవసభ కరము సుతసంబు జెందియున్నది. అయినను నవీనరూపకదర్శన కుతూహలంబు వారల నెడబాయ కున్న దనుట మాకు విదితంబ. తదిష్టార్థపూరణంబు సేయఁ బ్రార్థించెదను. దేవతల కభినయంబు చాతుష్కర్తవ్య గాదె!

భరతమహర్షి. ఓసంక్రందనా! సత్యము; అది దేవతలకుఁ గరము సంతోషకరము గాఁబట్టి గాదె! యుమాపతి యనవరకము లాస్థిప్రవర్తన మొనరించుచుండుతనవనజాన సతోనటనము సేయుచున్నవాఁడు. పురుషుని నరచుని జేయ దానిగంటెం దగివది మఱి యెద్ది గలదు? సాంప్రతముదేవసభ యభినవనాట్యవిద్యావిశేషంబుం గాంచడలంచియుండుట కినురూపముగఁ బుంజికస్తల యనునచ్చరయం వచ్చియున్నది. ఇది పూర్వము నాట్యవిద్యాకౌశలంబున రంభారంభోరువుతోఁ దా నమాన నని గర్వముఁ జెంది తదభి భూక్యై బ్రహ్మలోకంబునకుం జని పద్మజానిరాణియగువాణి నాశ్రయించి యభినయ దక్షతం గాంచి వచ్చినయది. తత్ప్రియుక్తం బయినయంబరూపకం బొక్కటి ప్రస్తుతము దేవతలకు దర్శనీయంబు. అని చెప్పుచుండ నప్పుడు సేవభ్యంబునకు,

సీ. విద్రునుద్రు మలతాభద్రకాంతుల మీఱబంధురతరజటాపటలితోడ
కారదనీరదచ్చాయలఁ దిలకించు పరిపాండుతుభతసుప్రభలతోడఁ
గాలాంబుదచ్చాయఁ గడమఁ ద్రోయఁగఁ జాలులలితమానీలగళంబుతోడఁ
బాండురకర్పూరపటలబంధుర మయి పాలుపారుదివ్యవిభూతితోడ

గీ. ఫాలకలనేత్రవిస్ఫురల్క్రి లితోడ, మహితమందాకినీనద్ధమాళితోడ
వన్న గేంద్రవిభూషణపటలితోడ, వృషభగమనుండు సనుదెంచె వెలదితోడ.

సంక్రందనుఁడు. భయభక్తివినయవిశేషంబులతో ససంభ్రమముగ నాసనం బుడిగి,
ఆత్మగతంబున, ఇయ్యందు శేఖరుం డాకస్తికముగ నిప్పు డియ్యెడకు రాఁగతం బేమొకొ,
అని తలంచుకొనుచు సర్వాంగాలింగితభూతలంబుగఁ బ్రణామంబు రచింపఁజోయెను.

భరతమహర్షి. (నుండస్థితముగావించుచు, సత్వరముగ) ఓయిసంక్రందనా! వలదు!
వలదు! ఈకార్యం బుడుగు ముడుగుము.

సంక్రందనుఁడు. మునివరా! ఏల నివారించెదవు? బ్రహ్మవివందితపాదపద్మం డగునీ
భవుండు సర్వజనవందనీయుండు గాఁడె! ఇతం డింతకుముంద నముద్రంబునం జనించిన
హాలాహలంబు సకలజంతుసంతతుల లయంబునొందించుచుండ దాని మ్రొగి యస్తాదృశ
దీనజనుల రక్షించినకరుణామయిండు. అట్టివానికి నమస్కరింపం జన దనియెదవు.

భరతమహర్షి. ఓసంక్రందనా! హాలాహలాహరి యగునేని నమస్కరింపం
బోలును.

సంక్రందనుఁడు. (వైచిత్ర్యింబుతో.) ఓమహర్షీ! ఇతఁడు హాలాహలహరి గాఁడా!
మఱి యెవ్వఁడు?

భరతమహర్షి. దేవాధినాథా! తన్నేపథ్యధారియగు హంసుం డనుగంధర్వకుమా
రుండు.

సంక్రందనుఁడు. (ఆశ్చర్యపడుచు.) ఔరా! వీనియభినయచతురత కరంబు
క్లాఘనీయంబు. సాక్షాచ్ఛంకరుండ యనుకొంటిని.

ప్రమథగణానుసృతుం డయి పర్వతరాజసుతతో మహాదేవుండు ప్రవేశించె.
మహాదేవుండు. ఓదేవీ! పర్వతరాజపుత్ర! ఏ మిప్పుడు శ్రీవైకుంఠనగరోవం
శంబుఁ డేరితిమి. ఇయ్యెడ నుండుపురబాహ్యోపవనముల వెలువడువక శపున్నాగపాటలీ
పారిజాత పాదవసంతానవికచకుసుమనిరర్ధశనిర్దళదమందమధురమధుధారాశీకరికీతంబయిన
మందమారుతంబు మనలనెదుర్కొని యతిదురప్రయోజాయాసంబుఁ బో నడంచిన
యది. మదాగమనం బెఱింగింపఁ బూర్వపు నాపంపు వదసి వైకుంఠనికడకుం జనిన
నారదుం డింతకాలమునకే మరలి రాఁ జనును. అట్లు రాక తడయుటకుం గతం
బేమొకొ! అదిరించి పుత్రుండు సనుదెంచుదనుక నీయుద్వాసపాదపచ్చాయ నుండె

అనిన నందఱునుజని యొకపాదపంబు క్రిందనిలిచిరి.

మహాదేవుడు. ఓహైమవతీ! ఈకలహాశసుండు నెప్పిసపచనంబులు విశ్వసింపఁ జనునే! ఆసురులను విమోహితులం జేసి యమృతంబు సురల కొనంగం దలంచి కాంచ నచేలుండు కరము నుందరం బగు మోహిసీరూపంబుఁ గైకొనియె నట! దానిం గనుంగొని దేవతలు మోహించి రట. అతియ కాదు. ముల్లోకంబులును మోహవిభ్రాంతిం జెందె నట. తమతమవిలాసంబు లేపాటి వని యుచ్చరలను ప్రీతాభరంబున మోములు చాంచు కొని రట. అదియునుం గాక యూర్ధ్వరేతస్కులై యుండుయోగీంద్రులు సయితము వరమకత్తలంబుం జెంది రట. ఆ! యిది యేటిమాటలు? భట్టిరసాటంగోరి మొఱుకు దనఱును నత్యంతమూఢము లయినమానసంబులు గలదానవులు దానిం గాంచి విమోహ దశకు జిక్కి రనుట నవ్వు నగుం గాని పరమేష్టిప్రముఖులును విభ్రాంతిం జెంది రనియుఁ బాచభూతంబులు సయితము విరహగ్నితప్తతర గాంచె ననియుఁ బల్కినవలుకులు నవ్వుం జనవు! ఆహ! ఈసిలుగులతపసి యెంతదబ్బరలాడు! ఏను నిది నూడక నవ్వుం జాలను! దేవీ వర్వతరాజపుత్రి! మనకొలుపున నానారదమాని పల్కినపల్కులు వింటిమిగా!

వర్వతరాజపుత్రి. దేవా! యవధారు! ఆమునివచనంబులు వింటి. అవి యట్లుండ నిండు. కరుణించి నామనవి విడుడు. దేవరయంతరంగంబు నవసీతంబువంటిది. మరుఁడు మీకుం బగవాడు. హరియు మటుమాయలవాడు. చవ్వ సేయక మీ రలాతనియూడు రూపంబుఁ గనం గడంగుట లోకంబులలోన నవ్వగును. నాడెంబును పెంపును దవ్వగు. ఈజగంబు లన్నియు నతనికివశంగతంబులు. జగంబులకుం బ్రధానులగు సయమధనులు సురలను సరసిజాననప్రముఖులును దదీయమాయలం బ్రాజ్ఞతలం నెడి భ్రమగొని యున్న వారు. స్వామీ! ఏమొ! ఎట్టులా! ఇది యేటివరీక్ష! ఇచ్చ డీపయనంబు వల దని నేడి నను వినకపోతిరి.

మహాదేవుడు. తలవంచుకొనియురకుం డెను.

వర్వతరాజపుత్రి. (నవ్వుచు నతనిమోముదామరం గాంచి యిట్లనియె.) ఓమహాత్మా! మీకుం దలంపులోన తైర్యంబు దృఢంబయి యుండెనేని! మానినిం జూచినంత వికారంబులు జనింపవేని! కట్టడి యగుమరునికి బొమ్మ గట్టుట గట్టియేని! నీగౌ రవంబున నీమానసంబునకె నమ్మిక గలదేని! యామాయలాఁ డగుహరిని దదీయమానసీ రూపంబు గాన్నింపు మని యడుగుడు. అట్లు గాదేని మిన్నక యుంట మేలు.

మహాదేవుడు. (వెడనవ్వునవ్వి.) ఓదేవీ! పార్వతీ! ఏమి యిది! నాచిత్తం బెఱింగియు నెఱుంగనివగిడి బల్కెదవు! మనఃప్రముఖులు లెల్ల మవ్యవశగతంబులై యుండునని నే నెఱుంగక యవిభ్రమయుట యెట్లు? జలశనేత్రునిమాయ యన్నది జగంబులకుం

శ్రమంబు గొలుపునది జగత్పతి నగు నన్నేమి నేయఁ గలదు. ఓసీ మిముబోటితరుణి మణులం గూడి విహరించుట మరునిభాధకఁబరవతుండనై యుండుటవలన నని యనుకొని యెదవేమొ! అట్లు గాదు, అది నాకొకలీల యని తలంచుకొనుము. బాలరకు శ్రమంబు పుట్టింపంగలబూటకంపుమాటలు విని భ్రమించెదవు. ఆహరిమాయ మోహం బెడలిన వానిం గలంపం గలదే! ఊహించుము. ఇంక నీతో నీవాదులాట యెల? ఓహునిసిశిరో మణి! నేను విష్ణుమాయం జూచి భ్రమయక చనుదెంచితి నేని సావిరక్తిప్రభావంబు తెలు కపడంగలవు గాని మిన్నక యెట్లు కిన్నువ్వంబు లగును. ఇదె వెన్నుండు తనమాయ యజే యం బనుకొని యున్న గర్వంబుం గోలుపోయెడిని. అట్లు కైలాసశిఖరంబునం బ్రమథగణ ములతోఁ బంశంబులాడినయాకలహాశనునివచనంబులు కల్లలగుటం గాంచం బోయెదవు నుమి!

సారదుండు ప్రవేశించి. ఆర్యా! చంద్రశేఖరా! ఏను నీవంపువడసి యిందెరా మనోహరునికడకుం జని భవదాగమనంబు విన్నవించితిని. అనుహితుండు మద్వచనంబు విన్నవత్రాస భుజంగపుంగవళయనంబు డిగ్గి న న్నాపవిత్రచరిత్రం డిప్పు డెయ్యెడ నున్నవాఁ డని యడిగిన నేను నీపురోపవనంబగు నిశ్రేయసంబునకుం జేరియుండు నని వచింపనది యాలకించి సూత్రవతీసఖుం జేటి యోసేనానీ! క్రికంతుండు నన్నుం గనుం గొన నేగుచుచున్నాఁ డట; అతని కెదురేగి తోడ్కొని రాఁ దదుచితనన్నాహంబు నం ద్వార పడునది. ఏ నతని గారవింప నతిత్వరితముగం జనవలయు నని యాజ్ఞ యిడి శ్రీ దేవీయఁ దాను నంకశిఖరంబు వెడలి ద్వారచేశంబునకు వేంచేయ నయ్యెడకు సరసిజ నంభవుండు వాణీయు సావిత్రియును సనకాదిమహర్షులును లోకపాలురును మురీచి ప్రముఖులగు ప్రజావతులును దత్తుండును గొల్వఁ గాఁ జనుదెంచి యంచితభక్తివినయం బులు మెఱయ నమస్కరింప వారలం గుశలప్రశ్నాదు లడిగి బచనాకరించుట కించుక తడయవలసిన ట్లగుటయఁ నన్నుం గాంచి యోమునివరా! వొలుత నీవు నని యాయర్థంబు పురహరునికిం దెల్పి నాతడయలుటకు విమనస్కృతం గాంచక యుండునట్లు గతంబు దెలియం జెప్పుమనిననుం బంచి పొడియు సారదా! నీవెనువెంట నిదె వచ్చుచున్నాఁడను వచింపు మనియె. ఏనును తదాజ్ఞం గొని యచింతితోపనతులగు సరసిజాసనప్రముఖులకుం బాద ప్రణామంబులు నల్పి వారల నీడుకొని వచ్చుటజేసి యించుక యాలస్యంబయ్యె.

మహాదేవుండు. మునివరా! ఆచక్రధరుండు వచ్చుదనుక నియ్యెడన యుండము. ఇప్పు డీసారాయజులికడకు సరసిజసంభవాదులు రాఁ గతం జేమొకో! ఎఱుంగుదువే!

సారదుండు. ఆర్యా! దీనికిం గారణంబు మఱి యొం దేమి యుండం బోలదు!

కొనం గలవో యదియు నమృతంబు వంచికెట్టుట కప్పుడు దాల్చినమోహినీరూపంబు నకును భవతాపార్థంబునఁ దాల్చునబోవునట్టిదివ్యమోహినీరూపంబునకును విలాసాదులం దారతన్యంబుఁ గాంచం గాంత్రించి వచ్చియున్నవారని తోఁచెడిని. వీరలెల్లవార లాహరి మోహినీరూపంబుంజూచి ధైర్యంబు లేమఱినవారు నుమీ! కలకలనగుముద్దు మొగంబును, వజ్రదలగుబటువుఁగుబ్బలును, బెళువలూలకువాలారుచూపులును, అందములగు గొప్పపిఱుం దులును, కాఱుమెఱుంగులరంగులు మరంగలించుమేనును, చెలువంబు మీఱునిండుకలికి పాయంబును, సింగంపుసొంపు ను పొందించుచిన్నికొనును, దళువలీనుకులుకుఁ బెందొడలును గలిగినసింగారంపునంగనామణి యయినయాయోగేశ్వరేశ్వరునిదివ్యమోహినీవిలాసంబుఁ గాంచి భ్రాంతకృపయలు గానివారలు లేరు నుమా! వేయేల యారూపంబుం గాంచి నవారలు పంచసాయకుబారిం బడక పోయినవారు లేరు. ఆవిలాసినీమనోహరవిలా సంబులు దేవర యొకయంత తిలకించితిరేచి మరులకెట్టి యెత్తుకొని తిరుగుచుండరా! యని నేను మిమ్మాడినమాట కల్గిగాదు.

మహాదేవుఁడు. (మహాకోపంబుతో.) ఓజగదపుండవనీ! నామాహాత్మ్యం బెఱుంగక పల్కెదవు.

చ. నరసురరాక్షసావళుల నాగవియచ్చరయఁజెన్నినో

త్కరములఁ బుష్పమార్గణినికాయముచేత మహావిమోహనం

భరితులఁ జేయనట్టిసుమబాణుని వీరుని నొక్కచేల్చిడిక

బారిగొని నీఱుచేసినవిభుక హరిమాయ గలంపఁ జాలునే?.

మఱియు నిందియవర్గంబులంజయించి, యపారమగు సంసారపారావారంబుఁ గడఁచి, భువనాధిపండగు ననవిత్తుని రూపుమాపి, కరము క్రూరుండగు వృత్త్యువునకుం గలకావరం బణఁచి, వరమతపోవృద్ధులగు యోగేంద్రులభావవిభులం బాయక వరమాత్మ మూర్తిలై వెలుంగుచుండువాఁడ నేను వెడఁగువోలె నావిష్ణుమాయం బడి తిరుగుదునే! కపటముతో వర్తింతుకంజదళనయనునివిపులతరమాయావికారంబులు నుర్రాసురులయందుం బ్రసరించువగిది నామ్రాల విలసిల్లం గలవె! భూనభోంతరాళంబుల నావరించుమహో త్కటమగు నంధకారంబు భానునియెదుటం బొడనూ పెడునే! నోటికొలంది మాట లింకేల! ఆపద్దలొచనునిమాయ నన్ను శ్రమింపంజేయలేదు కదా! మదీయకింకరులను నయితము భీనుపఱుకుం జాలదు.

ఆనమయంబున నయ్యెడకు బ్రహ్మాదిసురలు గొలువ శ్రియశవతి విచ్చేసి ఖగవతి వాహనంబు డిగ్గిన నహిపతి యతనియొఘ్రులకుఁ బాదుక లయి యాసె. పుటలతోయ్యలి నెయ్యంబునం గైదండ యొసంగె. అంశంబులవలనం జాఱును త్తరీయాంబు శ్రీదేవి చక్క

నొత్తై. నీళాదేవి సమీపమున నుండి తెలియాకుముడుపు లందిచ్చె. కుముదుండు ముత్యాల గొడుగు వట్టె. కుముదాత్తుఁ డడవంబుం గొని వెంటిడించె. భగవతి కాళాంజి వహించి నడిచె. శుకుండు బంగరుగిండి దాల్చె. వామదేవుం డాలవట్టంబు వట్టె. సనత్కుమారా దులు వొగడిరి. జయిండు వెనుక జేతాడుపావడఁ బట్టుకొని వచ్చుచుండె. విజయిండు వీవన విసరుచు నే తెంచె. కునందుండు నందకాయధమును మోచుకొని పఱి తెంచె. విష్ణు క్షేనుండు నందడి మాన్పుచు వేత్రవాస్తుండై ముందర బరాబరులు దీర్చె. మణిగణకంకణ ముఖరితంబుగ మానవతీలకంబు పిచోపు లిడిరి. ఇరుగెలంకుల నిందుభాస్కరులతో శంఖ చక్రంబులు మూర్తులు ధరించి చనుదెంచెను. అడుగుడమ్ముల శ్రుతిసూపురంబులు ఝళం ఝళరవంబులు గావించె. ఇట్లు లగణితమగు మహావైభవముతో నతిగంభీరమోహనంబగు మందయానంబునం జను దెంచి యాదంపతులం జేరి వంకజవాసినీవత్సోభకుంభకుంకుమ వంకాంకితంబగు తనయ్యంబు గౌరీనాథునురంబుతో నొఱయఁ గరివరదుండు గౌఁగిటం జేర్చి కేలు కేలు గీలించి వర్వతరాజపుత్రం గాంచి మధురసంభాషణముల సేయఁ బడిగి నముద్రరాజసుతచేత నామెకం బూజ సేయించెను. అప్పుడు మ్రాలం గనంబడినచతుర్భు ఖానులను మహాదేవుండు యధోచితాచరణంబున గారవించె. సరస్వతియు సావిత్రియు నుమాదేవికడకు వచ్చి సేయఁ బడిగిరి. ఇట్లు శౌరి యతని సంభావించి మించినవ్రణయంబున నోయందికానాథ నీవు నాయుంటికి విచ్చేయము. అని ప్రార్థింపఁ గృత్రివానుండు నాత నితో నోయిందిరానాథ భవదీయం బగునీనిశ్రేయసవనంబునఁ గొంతతడ వుండి యనంత రము నీనగరుకు వచ్చెదను. ఇది యతిరమణీయంబై యొప్పుచున్నది గాన దీనింబాసి రా మానసంబు ప్రియంపడదు. కావున నియ్యొడఁ గొంతకాల ముండంజనుననిన నక్కమలనేత్రు నానతి నప్పుడ హరిపార్వ దులు నాశృంగారవనంబున నుండు పెద్దకొలువుకూటంబునందు నయ్యందఱకును మణిమయాననంబు లనుచ్చిరి. శ్రీహరిప్రార్థితుండై హరుండును తక్కుం గలవారు నమ్రహాసాధంబును జూచ్చిరి. అప్పుడులక్ష్మీచరి నవరత్నఖచిత మగుమహాననంబున గౌరీనాథు నుపవిష్టుం గావించి యతనియానతి నొక్కమహాననంబునం దాను గూరు చుండిన నశినసంభవుండు దిశ్చాలకులును మునిగణంబులు నుచితాననోపవిష్టులయిరి. అప్పు డకొలువునకు నెల్లగంధర్వులు నెల్లదేవతలు నెల్లయచ్చరలు వచ్చి హరిహరకమలగర్భు లకుం బ్రణామిల్లి తొల్లి యెన్నుండును లేనిమహావిభవంబుతోఁ బ్రకాశించునానభం గని కరము సంతసించుచుండిరి. రమాదేవియు శ్రీకంఠనిరాణియు వాణీసావిత్రులతో నేకాన నంబులం గూరుచుండిరి. నారదుండును వీణె వాయించుచు శ్రీహరిమాయా ప్రపంచంబు లెల్లఁగూర్చి గీతంబులం గీర్తించె. మఱియు నచ్చొచ్చి గ్రమక్రమంబున గరుడకన్నరయక్ష గంధర్వసిద్ధవిద్యాధరులు హృద్యం బగువై శారద్యంబు సభవారు గని మానసంబులం గరంగ గానంబులు వాడిరి. రంభయు మేనయు ఘృతాచియు మొదలగు నభ్యురాంబోజ

ముఖులు కరము రక్తి యందయింప నాడిరి. ఇట్లు కొంతతడవు జరుగ గజేంద్రక్షణుని చిత్త మెరింగి యాలోన నభ యంతయు నందడిమాని యూరకుండె. అప్పుడు సమయోచితములగు సరససంభాషణములు కొన్ని పచించి చంద్రశేఖరుండు శ్రీకాంతునికిం దనరాకకుం గతంబు చెప్ప నలయుననుభావంబు ముఖావలోకనంబులం బ్రమథుల కెఱింగించి కడలిరాచూలికట్టి జేపట్టినవానినెమ్మెగంబుం జూచి యెలనప్పుతో నిట్లనియె.

మహాదేవుడు. ఓమురవైరీ! దేవాసురులు కష్టపుగొండవైచి కడలి మథింపఁగాఁ గలిగినయమృతంబును బలంబు మెఱియ ననురులు హరించిన నీ వశ్వేళ నొక మాయావధూటివై వారి వంచించి వేలుపులకు నుధారసంబు నొసఁగితి వంట. ఇవ్వలై తంబు విన్నంతన నీధరించినకపటమానినీత్వంబుఁ గాంచ మన నయ్యె. భవదీయంబగు నీ మోహిసీరూపకలనం బత్యద్భుతం బని నారదుం డెఱింగించినవాడు. ఇంతివాలకమును నీ వెట్లు దాలిచితివా! ఎట్టివిభ్రమంబున నిందువిల్కాని నాక్రమించితివా! కక్రాదులను సయముల ననురుల నేనిలాసంబున పలసిం చితివా! ఆట్టినురులుగొలుపువాలకంబుఁ గ్రవ్వఁజు బూనుము. ఈదేవముసింద్రుండు శ్రీధరునివధూవిలాసం బఖిలలోకముల మోహవారిధి ముంతె; నమ్మాడ్కి నీవు గనుఁగొన్న పలరాజుకాకకుం గ్రాంగుదు పని నాతోఁ బుతము లాడినవాడు. దేవదానవులట్ల భ్రమసి నీవును దిరుగుదు పన్ననీ చోక్తులకుం గనలు గలిగియున్నాడ. నీవు గావించుమాయం గని మోహింతునో! కాక హైర్యమున నగుచు గన్పొందునో! మదీయం బగువిరక్తియుఁ ద్వదీయం బగుకపటనాటకము నీదేవత ల్లెఁ దెలిసికొనువారు. ఇక నేల పలుకులా! లెమ్మ! లేమ వై రమ్మ.

అని చెప్పిన నప్పుడు శివుని ప్రమథులు కలకలంబున నాహరిపయం గనిసి కొన్ని మాట లనం గడంగుడు వారల వారిచి భృంగీశ్వరం డీ ట్లనియె.

భృంగి. ఓహారీ! వినుము. ఈజడదారి యాయభవునికడ కేఠెంచి నూతిలో మునుఁగు మండూకంబుభాతి నీదగుతుచ్చమాయలో మునింగి యుండువాఁ డది యెఱుంగక యితరులం బల్కునిధంబున జ్ఞానకూన్యండై యతిలోకమహిమాధ్యుం డగుమృత్యుం జయింసిం బోనాడె. ఈపోరుదిండి యీభూతేశునితో నావెన్నుండు నిన్నైన మాయానిర్మగుం జేయంగలవాఁడాతనిమోల నితరుండు వే లైవ్వఁ డని యనుచుం బల్కిన విని యే మప్పుడ యాతనిపండ్లు దుల్లప్రేయం బూనితిమి. ఈవెన్నురు శివుండు వల దని వారించె. తఱి దప్పిచామె. ఈదొర్పేత్తు లేటికి. ఈతండు పలికినగతి నీవు నీకపటకృత్యం బులం జూపఁ బూనితివేని చూచి తర్జించి సరసిజనసంభవాదు లెఱుంగ నిన్నుఁ బొల్లపుచ్చి కీర్తి హెచ్చుం జనుట శార్యంబు గాక యిప్పు డీతనిం దిట్ల నేల! ఈమాని నీమాయయు నీమహత్వంబు నేమాత్ర మెఱింగినవాఁడో! ఎఱుంగనివాఁ డైన శిల్పయెడల నిట్లు 'కు

తంబుతో వాదించునే! దనుజు లన్న మొదటనే మూఢమానసులు. మఱియు మద నార్తులు. అట్టి మందమతుల మాయలఁ బెట్టుట మఱిమఱి చెప్పవలసినది గాదు. అప్పుడు సిద్ధు లయిన సంయమివర్యులును శ్రమఁ జెంది రని యాతపసి వత్కెనది యుపేక్షింపం గూడనిమాట. ఇది కల్లయో నిజంబో యెఱుంగంబడదు. నిక్కముగ నీమాయకు శ్రమసి చేవదక్కిన సిద్ధసంయమి యెవ్వఁడో! వీడని చూపుము! లోకంబున నాడువారికిం జిక్కినవాఁడు నొకమునియే?

అని చెప్పిన విని శ్రీకాంతుండు చిలునవ్వుతో నారదునిమోముఁ గాంచి తల వాంచి యిందు యుక్తం బేసియో యనుచుఁ దడవు చింతించుచు నెవ్వరితోడఁ బల్కక యూరకుండె.

అప్పుడు సభాసదులు కొందఱు హరి మారుత్తరం బీకున్న తెఱుగుం గాంచి యీ తీరున నీమహాత్ముం డుంటుం గతం బేమొకో యని యనుకొనిరి. కొందఱి తనిమాయలు మముబోంట్లం గాక యాయుష్వతనుని సోకంగలవే యనిరి. కొందఱు నీయిరువుర నేర్పులు నిదె యాక్షణమునందుఁ గనుఁగొందము; ఇందుకుం జింత యేల యనిరి. కొందఱి తీహరి హరుని నెట్టులనైన మాయలంబెట్టు నిది నిక్కమ బని నిర్ణయించిరి. కొందఱి యెట్లగునో! యెవ్వరి తెఱుగ నగు ననిరి.

కలహాశనుండు హరి మాటలాడకుండుటం గాంచి తనప్రతి నెల్పుకొఱకె యీ వితంబున నున్నవాఁ డని యనుకొనుచుండెను.

విష్ణుండు. (ఆత్మగతంబున.) కట్టా! ఏను జడు లయినయనురుల మోహితులఁ జేయ నెలఁతరూపుఁ దాల్చి కాన్పించినధూర్తవర్తనంబులం గనుంగొని వార్తాహరుం డగునీ వీణాముని యాడనాడఁ బ్రకటించుచు నీపురహరునిపాలికిం బోయి వినోదార్థముగఁ బ్రసంగించియుండు. ఆత్మతే ప్రమథు లేకునియో? దానఁ గథానుకథనంబుగ మీరలైనఁ జూచిన్ మోహమందుదు రని యక్కజంబుగం గొనిచూడెయుండు. అది విని యీవిరూ పాక్షుండు దన్నీ తపసి తక్కువసేసె నని యనుకొని యభిమానంబుం గొని యలక వహించి వచ్చి యీసభ యెల్ల విన నన్నఁ జౌకగా నాడి నామోహినీవేషనటనలం గాంచి కామిం చకయ నిర్వికారభావమునఁ గదలి పోవలె నని సుకల్పించి యున్నవాఁడు. ఈమదనారి తిన్ననిమాటలం బోఁడు. ఏ మనువాడను. ఈమహాత్మునినిర్మలం బగుబుద్ధిం గలఁగింప వల సెను. ఇతనితమకంబును గొలఁదిగా కున్నది. మఱియు నీప్రమథులు మించినకోపంబున వీరంబులు వల్కొచున్నవారు. శమంబు మెఱయ నిష్కట నిష్పటికిఁ జార్చిపోవడిచిన నీ నారదునిం గన్నచోటులఁ దల యెత్తసిరు. కావున నీప్రమథనాథుని ప్రమథుఁడని ప్ర మథులను సిగ్గుపఱుపవలయు. ఇదియ నిర్ణయంబు. అని యాలోచించి, మొగంబెత్తి మం

దస్త్రీతంబుఁ గావించుచు నీ ట్టనియె. ఓ ధూర్జటి! నేను దనుజుల బ్రమియింపం దరుణి
 వేషంబుఁ దాలించి యొకకొన్నివగలు నూపినాఁడ. అవికారంబులను మహామోగి వైననీ
 మ్రొల నెట్లు నూపం గలవాఁడ. అదియునుంగాక నీవు మహాసుభావుండవు. అమలానంద
 రసస్వరూపుండవు. యమనియమాదియొగవర్ధిష్ఠులేజాండవు. చిదచిదాకారసాక్షివి. అట్టి
 నీకు నాతులం గనుఁగొన్న మనోజవికారంబులుగలుగునే! మమ్ము మంచినఖ్యంబునం గనుఁ
 గొన వచ్చితివి. ఈ యిండుకవనికీగాఁ గోపగించుకొన నేల! ఈ ప్రమథులు కోపంబున
 దుర్భాష లాడుచుండం బ్రజయంబుతో వినుచుండట నీకుం బాడి యగునే! వేడుకగా
 నాయాడురూపంబుం గాంచవలసిన నొక్కప్పుడు నూచెదవుగాక. ఏల యిప్పు డింత
 బదలెదవు! ఇంద్రియక్షోభ మవనయించిన బుద్ధికిం గలక గలుగదే! మిమువంటియొగీశ్వ
 రుల సూరక వికారమొందించిన నాకేమి ప్రతిష్ఠ. నుజులయెడదల నుండుతాల్చి
 ప్రోసిన భవాదృశులు నను గణియింతురే! ఏనిచ్చినపూజలం గైకొని నీచానతోఁ గైలా
 సంబున కరుగుము.

అనిచెప్పిన నాహరిమాటకియ్యకొనక వెండియు వెండికొండరాయం డీట్టనియె.

మహాదేవుఁడు. ఓ లక్ష్మీవతి! ఈ కవటోత్తల కేమి! నారదమునిపంతుంబు యథా
 ర్థం బగుట యొండె; మదీయవైరాగ్యంబు ప్రసిద్ధిం గాంచుట యొండె; గాక యూరక
 నేను గదలిపోను. నీ సుదతీత్యముఁ జూడ నిదియ వేళ. ఇప్పుడు దప్పించి యెప్పుడు
 నూచెదవు. లే లేమ్మ. మాయలలేమవై రమ్మ. నాకుం బాళి గల్పింపుము.

విష్ణుండు. (కోపంబుతో.) ఓ కృత్తివాసా! ఈవు మాన్యుండ వని యెంచి నేను
 శ్రవణకరోరభాషణములు నీ ప్రమథులు వల్కుచుండ నహించి నవినయొత్తలనెంతయు
 మ్రుతించినను నన్నుం గొంచెముగ నెంచి నాయాడురూపంబె కనుఁగొనం గోరుచున్నాఁ
 దవు. మంచదయ్యె. ఓ ఫాలనేత్రా! సుమధన్వనకుం గలిగియుండునూడు నేటితో వీడ
 నిదిగొవడఁటి నయ్యెదను జూడుము. అని చెప్పి యెలనగ వంతురింప నారదమునిం గాంచి
 కరుణామయుండై యిట్టనియె. ఓ మనినాథా! ఏల యీపనికిం గడంగిలివి! ఈతండు
 ఫాలనేత్రాన్ని నీ మన్మథుని నీటుచేసినవాఁడు; మిత్రినెత్తి నణఁచి వానికావరంబుం గడ
 లేర్పినవాఁడు; మఱియు సర్వజ్ఞుఁ డనుపేరం బేర్పినవాఁడు. ఈ సురపాద్యునిమ్రొల
 నేల పంతుం బాడితివి. ఇది యిప్పు డీడేరుట యెట్లు! నీ సూక్ష్మబుద్ధిని నీ తెలివికిని
 మోసమగునేమొ కదా?

అన విని నారదుం డక్కపటనాటకునికరుణ యెఱింగి కరంబులు మోడిచి యి
 ట్టనియె.

నారదుఁడు. ఓ దేవదేవా! మహానీయంబగు దేవరదివ్యతత్వంబు దివ్యనూనలు
 నెఱుంగం జాలదు. సాత్వికు లెఱుంగుదురేమొ! ఈ యర్థంబు నీ పార్వతీకుం డెఱుం

గఁడా! ఈ యజ్ఞగర్భదులు నెఱుంగరా? వాఙ్మనసంబుల కందరానిదివ్యాకృతివి. పరమాత్మస్వరూపుఁడవు. చరాచరాత్మకం బగుప్రపంచంబును భూరితరంబగు మాయాబలంబున రక్షించెద వనుట ప్రసిద్ధంబు. ఇది వేదభాషితము. ఇట్టిసీవు భవదీయమాయావైపు బ్యంబుం బ్రకాశింపం గడంగుడు భ్రమింపక తాలిమిం జట్టువారుగలరే! ఈ యమరులును సంయమలు నీవానాఁడు మోహిని వై ననీదివ్యసౌందర్యంబుం గాంచి బాళిం జిక్కి మరునిరాయిడికి స్రుక్కి మానములు దక్కి బలుమాఱు జేఁడుచు నిన్ను మేళింపవారలు గారా! ఈ కథ వినుట కిప్పుడు వెఱ గయ్యెఁ గాఁబోలు! ఈ యాశునితో నే నేమియుఁ దప్పాడినది లేదు. అమృతంబు నపహరించినయమరులను భ్రీచుపెట్టట కీవు భామిని వై నకత నకలూకములం దెల్పుచు రజతాద్రి నీఘనునిసన్నిధానముకుం జని యత్రైతంగు మిమ్ము వినుతినేయ విన్నవించితిని. దనుజులను దైత్యులను దేవతాపురోగములను మునులను మోహనముద్రంబున ముంచివాఁ డని యంటిని. వీర లది కల్ల యని హాస్యంబునేయఁగా మానసంబున నలుక వొడమి నే నోకూలాయుధుఁడా! ఆమాయావధూలరామంబును నీవె చూచినచో బాళిం జిక్కిక పో వని పంతంబు లాడితిని. ఇది నేరం బనితోఁచిన నన్నుఁ దండింపుము. నీవుది కిది నవ్వుత మేని మన్నింపుము.

అనిన వనమాలయు సాద్యంతంబు లరసి సుందరంబగు దరహాసంబుతో నభినవ లలితమోహనదృష్టి నానభవారిని పారిషదులను గౌరీపతిని గనుంగొనియె.

అప్పుడు మహాదేవునికిం జనించినవికారంబు నిరూపించి యిందిరాదేవితో సరస్వతి యిట్లనియె.

సరస్వతి. ఓకమలవాసినీ! ఇది యేమి చోద్యమో చూచితివా! ఈమురహరుని చూడ్కివలన సీతనినగవువలన నంగవైరి కొక్కవేల్చిడి వెన్నెలవలనఁ గల్వవనంబునకుం బోలె ననంగకళ లేసంగుచున్నయవి. మేనం జడతయ్యుం గంతంబున వైస్వర్యంబు నవ యవంబులఁ గ్రంజిఱుచెప్పుటలును బొడముచున్నవి. మొగంబు వైవర్ణ్యంబున వెల్లనయ్యె. ఆఖిలాంగకంబులు గగుర్పాటుఁ గాంచుచున్నవి. నయనంబుల నానందబాష్పంబు లావిర్భవింపెడిని. కుతీయ సీపురహరునిమోముఁ జూడఁజూడ సరసమగుమన్తధకళాచంద్రిక యొకటి యలెకయించుచున్నట్లు తోఁచెడిని. ఓదేవీ యీకమలనయనుండు పురుషాకారంబున నుండి నవ్విసనవునకే యిట్లయిన నీహరుండు హరిజనయనాకారంబుఁ దాల్చిన యతనిరూపంబు విలాసంబులుగాంచిన నేమగువాఁడో? ఒక్కవేల్చిడి నితండు తొల్లింజినచందంబు మఱచె నని తోఁచెడిని కౌర! ఈమురహరునిమాయ నేమందును.

లక్ష్మి. ఓచలీ సరస్వతీ! యీవెన్ననిచిన్ని లేనగవునగాదె సర్వజగంబులకు భ్రీమలు గొలుపుమాయ వర్తించుచున్నయది. ఈమాయకుం గలంగకయండువారును గలరే! ఇక నీయంగవైరి పడుననంగవృథలు గన్నులకుండువుగఁ గనుంగొనియెదము.

మహాదేవుడు. (అత్తగతమున.) ఔరా! ఈశ్వంగారవసంబునందు.

సీ. కనకరంభాస్తంభకరికరంబులలీల లవహరించెమతోడ లమరుదాని
విప్రుమద్రుమలతోన్నీద్రపాటలకాంతిఁ గడకుఁ ద్రోసెడుమోవి గలుగుదాని
మదమత్తమాతంగమహితకుంభోన్నలిఁ గాంచుచన్పంతుల మించుదాని
కారదపరిపూర్ణచంద్రబింబద్యుతిలలిత మానెమ్మోము వెలయుదానిఁ

గీ. దక్షశోభకరుచి యొప్పుతనువుదాని
లలితబీసనాళసనుబాహులకలదాని
కొమరుపాయంబునను మించుకులుకులాడిఁ
గూడి సుఖయింపఁ గల్గునే కోర్కె నాకు.

బలిరా! మదీయమనోరథంబున కనురూపముగ నెయ్యెడనుడియొ యొక్కచక్క
నిచక్కెరబొమ్మ సరసకుం జనుడెంచుచున్నయదివోలెఁ దోచుచున్నయది.
కలయ నవలొకించి,

క. అదె కోమలినునుమైవల, పదె యందెలరవళి యదియె యగద్యుతి య
ల్లదె మందహాసరుచి య, ల్లదె మదనునివిజయలక్ష్మీ యగుమానినియుడి.

అని యిద్విధంబునం దలంచుచుండునమయంబునందు నొకవైపుననుండి.

సీ స మా లి క.

తకుకులత్తుకడాలు దులకించునెఱ్ఱనియగుండవస్తులు గలయట్టిగంధి
కమలగర్భాభోగకాహళీవరభాగములఁ బోలుజంఘలముద్దుగుమ్మ
కనకరంభలు గన్నకలిమినిఁ గైకొన్ననును పెందొడలు గల్గునుననితంబ
గగనంబువలె బోక గనరాక నైకమై పలియుకొను జెలంగువన్నెలాడి.

అలపొన్నవిరిభాతి నావర్తగతరీతిఁ జెలంగుపొక్కిలి గలశ్రీకరాంగ
ప్రతిలేనినలచీమపరిఁ జేరురుచి మిఱుచుఁగారు దోతెంచునాగయాన
జక్కవకపలీల జుభలశ్రీ గలనిక్కుచన్లుబ్బలనీరజాక్షి
మదనునిబిసధాటి ముడి పో మిఱెడుమృదుబాహులత లూప్యమెలతమిన్న.
మఱి త్రిరేఖల గూరి మదనుశంఖముఁ గేరి మెఱుయంతం బొప్పుమించుబోడి
కమరారికళ యెంతకల దంచు నన్నెడువిమల మానగుమోము వెలయుకలికి
అమృతంబురుచి మిఱి యలబింబమును గేరు కొమరువాతెర గలకోమలొంగి
సరిమిఱుమగరాలనవలీల వెలయించుమురువొండరదజాలములకుభాంగి.

మొల్లలజిగి దోలి మురువుఁ జెందంగఁ జాలుమొలకనవ్వులు గలముద్దుగుమ్మ
 లలితచంపకనూనలక్ష్యమనోజ్ఞ మై పొలుపొందునాసిక గలశుభాంగి
 భీతబాలకురంగిభాలిఁ జంచల మగు బెసకుఁజూపులభంగిఁ బెరయువడఁచి
 వెలయుకాంతులఁగల్వవిరులఁగెల్వఁగఁజాలునొలయుకన్నులచెల్వ మొలుకుచెల్వ.
 కడవింటిదొరచాపవిభవంబు మాపంగఁ గడఁగుభూ)విక్షేపగతిసురూప
 సరవిఁ గ్రొన్నెలచెప్పు నవరింపఁ గలనెప్పుదురుసౌరు గలిగినతోయశాక్షి
 హరిసీలమణులసౌం పడఁచుచల్లున మించుకురులయందము గలపవలయాక్షి
 మణిదర్పణశ్రీల గణనకెక్కగనీనిగండతలంబులకంజనేల్ర

గీ. చెలఁగుదుదనునినవజయశ్రీ యనంగఁ, జిలుక లేజీవజీరునిజీవ మనఁగ
 మరునిన మ్రోహనపుడివ్యయ యనఁగ, చారుసంసారసుఖచయసార మనఁగ.
 సభకుఁ జనుదెంచి యంతలో సంభ్రమించి, సొలపుఁజూపుల నవ్వుచు పటపుఁజూపి
 మోహతిమిరంబుఁ బ్రజలవై నూహఁ జల్లి, మొనసి కలకల నవ్వుచు మోము నెత్తి
 నిండువెన్నెల దిశలందు నించుకొనుచు, నోలిఁ బయ్యెద వెనఁ జక్కనొత్తుకొనుచు
 చంచలపుముంగురులు నవరించుకొనుచు, సంగజావల మగుడెంద మగవణుచుచు
 స్తనభరానత మైనమధ్యంబుతోడ, ఘనజఘనభార మందమాగతులతోడ
 నతులితము లగుకుండలద్యుతులతోడ, వలపుఁ గొలిపెడుశృంగారకళలతోడ.
 కమలమును బార్వతియుఁ జీకాకుపడుచు, మురువుఁగోల్పొయి నిగ్గున మోమువంప
 రత్నపాంచాలికానికరములు దీప్తి, బోవిడిచి వేగ వెలవెలబోవుచుండఁ.

గ్రొత్తవెన్నెలవై సోకఁ గొమరు దక్కు, కంజములమాడ్కి నచ్చరత్ గాలింగ
 వడి మహామోహశక్తి మ్రెబడినయట్లు, వచ్చి శివుమో)ల నిలిచె నవ్వన్నెలాడి.

ఇద్విధంబున నాచిలుకలకొలికి తనసరసము జేరినమాత్రమున నస్తమితైర్ద్యుం
 డయి యాపంచబాణునిసముంచినవై రాగ్యకాలి చూచి తలయూచి నివ్వెఱగంది చల
 చిత్తుండై గుండె జల్లుమనఁ దనువునం గంపంబు వొడచు ధాతువులు నెదరఁ గళవళ
 పడుచు నిట్లు వర్ణింపందొడంగె.

[బ్రహ్మాదులగుమరులను దిక్పాలకవరులను బ్రహ్మయోగులను చూచుచుప్రానుపడి
 యుండిరి. ప్రమథులు పంచశరనాయకపీడితులయి యనోన్యపరిరంభణంబులు సేయుచుఁ
 జీకాకుపడం దొడంగిరి. సభం గలవారలు శివునంతదొర చిట్కలేజీవజీరునినిఁ జిక్కెనన
 నింకనెంతటిమహాత్ములు; కాంతలం గని భ్రాంతిం గరుంగనివార లని యనుకొనుచుండిరి.]

మహాదేవుఁడు. బళిరే! లేప్రాయంపుంజెలువ యన నిట్లుగదా యుండవలె! బావురే!
 తన్నుంగనుఁగొనుచుగవారల, కిద్విధి భీమ పుట్టించి వారలమానసంబులం గరంచునీయె

లనాగవంటిమచ్చకంటులును గలరే! శారదచంద్రచంద్రికాభూరంబునకు మధాసముద్ర
ముప్పొంగునంగంబున నీమగువయకొవనశ్రీఁ గాంచి మదీయమానసం బుద్వేలగతి నుబ్బు
చున్నయది.

సీ. ఆకలంకభవ్యజపామరాగం బది శుకవాణికును మోరిఁ జూచుదనుక

నేమలంబువలనఁ జెందినక్షమాగుణ మది తొయ్యలిపిలుఁదులు దోచుదనుక
గడకుఁ ద్రోయఁగరానిగాంభీర్యమహిమంబు పడఁలినాభిని దృష్టి బాటుదనుక
గురుతరం బగుఫలగోత్రప్రసక్తియుఁ గరియాసచనుడోయి గనినదనుక

గీ. మహితహరిచింతనా ప్రాధిమం బ దెల్ల , కలికిలేఁగానుదీనియ గనినదనుకఁ

గాక నిల్వఁ దరంబె యీకంబుకంతిఁ, జూచినంతన సరసిజమాటైన.

కట్టా! మదనునివట్టపుదంటియగు నీయిలితోఁగలసి రతికలహంబుల సీమిటారి
యడుగుందప్పుల మాళిచే నలంకరించినం గణా! కమ్మవిలుకాని యనుగ్రహంబునకుం
బాత్తుండ నగుదును.

మాయామానిసి. సొలపును సిగ్గుకు బెరసినయొక్క చిన్న చిటునవ్వునన్ని, అంతం
గాటుకజీగి గలసిన యతిభవభద్రులు సీతోత్పలదళంబుల ముంచు చంద్రికాలహరు
లతోఁ దుఱఁదూఁగ బెదరినయేడాదిజింకవతి నలిచుచలంబులై బొలుపారు సరసకటాక్ష
వీక్షణసాయకనికరంబుల కివునివెడఁదయురంబున నాఁటి వీఁపున డుస్సిపోవం బఱపుచుఁ
బయింబయి నూతాఱుమారులు బెళుకు బెదరును వాడిమాపులం జూచి నన్ననైఁగలు
కొన్ని యొనరెచ్చె.

సరస్వతి. ఓసెచ్చెలీ! చూచితివే! యీయీశుండు మాయావధూటిలేనగవునకుఁ
గీలికీలలకు వెన్నవలెం గరంగి జడియుచు నారదునితో నాడినపంతంబును మనంబున నిడక
యిడె కనుగొనుచున్న కమలాసన ప్రముఖులు గర్హింతు రని యనుకొనక, ప్రమథుఁ
లూన్కియెల్ల భంగంబు నొందు నని తలంపక, తనపాటుఁ గాంచి వర్ణతరాజపుత్రి గెరలు
నొకో యని యెంచక ఇది శ్రీహరిమాయ యని యొకించుకయు సందేహింపక, తనదృఢ
యోగబలంబు నూఁతగొనక, సహజంబగు సర్వజ్ఞత్వంబున నిలువంబడక, చిత్తంబు సంతో
భంబుఁ జెందుటఁ గానక, మత్తునీరీతి మమతం గాంచి, యీమాయాలలితాంగిమాయా
విలాసజలనిధికల్లోలవరంపరల నోలలాడుచున్నవాఁడు. ఇదె చూడు మితఁడు నీచక్కెర
బొమ్మచక్కనిరూపు సారెసారెసం జూచుచు నాపాలతుక తన్నుంజూడఁ బులకలు పర్వ
నొడలితోఁ గళవళపమచుఁ దటుక్కున లేచి యాదెక్కులాడిం బట్ట గమకించుచు నలు
వురం గాంచి వెండియు లజ్జించుచు నీనుదతి జేకొనఁ దఱి గాదు గదా యని వెచ్చ
నూర్పుచు నాతరుణియొనర్చునన్ననైఁగల కొకింతతడవు దాళుకొమ్మనుచుం దెలుపుచు నీ

యంద తెప్పడు బోదురా యని నిట్టూరుపులు నిగుడించుచు నేకాంతం బెందు దొడు కునా యని యారయ్యుచు నివ్వధిఁ గలంగుచున్నవాఁడు.

లక్ష్మి. ఓచెలీ! ఈలోలాక్షింగొంచి మాఫాలలోచనండు ద న్నెప్పడో మఱియెను. మఱియు నితనికి నితరు లున్నా రని తలఁపును నశించినయది. ఈచెలి ధవళతరమంద హాసరుచులు పర్వినప్పడ శిరంబున నుండుగంగను పుట్టించినవాఁడు. ఈలీలావలిఫాలంబు గాంచినంతన నూళిం గలచందురునిం దలంబనివాడయ్యె. అట్లయినం దక్కినవారిం గణిం బకపోవు బెంత? అదె నాప్రాణనాయకుండు శర్వమామేశులండు కనునన్నుల నందఱ నీశివు నికిం గనుచాఱున నుండం దెలుపుచున్నవాఁడు. తదభిప్రాయానుసారమై బ్రహ్మాదులును మునులును బార్వతియుఁ దక్కుంగలవారు 'నీచంద్రశేఖరుని కెఱుకవడకుండ మెల్లనఁ గను మొఱుగుచున్నవారు. మనము నట్లు నేసి యాసౌభతలోపరిభాగంబున నుండి యితనికి నీమాయామానసివలన నగుమరుల వెఱ్ఱులం గాంచెదము. అని యయ్యెడఁబాసి మఱియొండు చోటి కరిగిరి.

మహాదేవుఁడు. (అత్త గతమున.) బా! ఈచెలవ నాయంద యమందాను రాగంబుం జూపెడిని. మఱియుఁ గామాంధంబులగు లోలవికాలలోచనంబుల వెడలు చూడ్కులను నన్నునైఁగలను దనమనోగతంబగు దుస్సహవిరహవేదనాకులత్వంబుం గాని పించి నావిశికొఁగితి కానవడుచుఁ గరము సంభ్రమించుచున్నయది. కట్టా! వేళ గాక వచ్చినది. ధైర్యంబున నావేగంబు డించుకొనియున్నాఁడను. ఇక నీయోలగంబు సాలించు కొని బలిమి మెఱయించుచు నీజవ్వని నెత్తుకొని పోవుట యుత్తమంబు. అట్లు నేయనేని దీనితో రతికేళిం చేల ననువు లేదు. ఈకొరిని వీడ్కొని యీతనియంబకము వడసి మదీయమనోరథంబు నెఱవేర్చుకొనియెదను. (అని కొలువుం గనుంగొని ప్రకాశముగ) ఇదియే మచ్చెరువో? చక్రధరుండు గానంబడఁడు.

అని నలంబలంకులు పీక్షించి,,

బౌరా! కమలగర్భాదులు నెయ్యెడకో చనిరి. పర్వతరాజపుత్రియుఁ జూపట్టడు. లక్ష్మీయు సరస్వతియుఁ బొడనూపరు. ప్రమథగణంబును బాసిపోయినది. ఈచిన్నదిమాత్ర మున్నది. నామనోరథంబు లీడేరుటకే యిట్టిరహస్యంబు దొరికెను. నేఁడు గదా నాతపః ఫలంబు పండె. ఈకాంచనాంగియు నాచే జిక్కిఁగదా! ఇక నెవ్వ రెట్లైన నేమి?

అని యారామామణిం గాంచిన నాకాంచనాంగియుఁ గపటభయసంభ్రమంబు లతో నించుక యెడగలగ నిలచి లజ్జాకులంబు లయినప్రణయవీక్షణముల చేరి చూచెను.

లక్ష్మి. ప్రియసఖి సరస్వతీ! అదె చూడుము! శివుండు తనచేలి కీనాతి జిక్కి నను కొనుచుండ మరుండును పగతుండు తనకుం జిక్కిఁగదాయని మిక్కుటంపు కౌర్యంబునం

దననూడు దీర్ఘకౌనం గోరి యక్కజంబుగఁ జిలకలేజీని పైకి దుమికించి సంపెంగి చిక్కటారునం జీవుక్కునంబోడిచి యెత్తి మత్తకుకపికార్పటుల నార్చి పేర్చిన నతని నహాయందగువసంతుండును మధువముల మ్రోతలం చెలవు జిందరవందరచేసి రాయంచ గములను శుయూరంబుల నెగిలియెగిచి కళవళింపం జేయుచు మలయమారుతము నెదుర్కొనం జేసెడినీ. ఇట్లు పగవానిబలంబులు తనవయిం బడి యేచ మృత్యుంజయండు మిగుల జాలిం జెంది యున్నవాడు చూడుము.

మహాదేవుడు. అక్కటా! మారునిశరంబులు మర్తంబులు దూటి పాటెడినీ. ఈ బాళింబడి యేల జాలిం దూలవలయు! బలిమిమెయి నేకతంబున నుండునీయింతిం బట్టి కౌగిటం జేర్చి కామునినికామప్రూరసారాచంబులపెనుజడిం గలయలజడిం బాసికొని యెదంగాక.

అని చెచ్చెర సింహాసనమును డిగి యాకాంతచెంతకుం బోయిన నానీలవేణియు నచోచ్చట నిలువక యాసాధాంతరంబు వెడలి తనమెనమెటం జనుచెంచునాత్రి లోచనుని మోముమరల్చి బెళుకుంజాపులం జూచుచుం జని యొక్క లేదీవెనుజుంగనం బడి కనం బడక బంగారుబొమ్మకైవడి నవ్వలికిం జని నిష్క్రాంత యయ్యె.

మహాదేవుడు. (అత్తగతంబున.) ఈయింతి నన్నంజూచి నవ్వులకు డాఁగుకొనిన యని. చతురలగు విలాసినిలకుం గాంతు నొకింతం దొలకె యలయించి దక్కం జేసికొనుట నహజగుణంబు. అట్టిమగువయ్యం జేయుచున్నది. కనిపెట్టి యీవనితం బట్టుకొనియెద.

(అనియనుకొని యాతీఁగెమాటునకుం బోయి.) కట్టా! యియ్యెడ నాతొయ్యలిం గానమ. ఇయ్యెడ నున్న యాచిగురాకుబోజి యింతలొ నెచ్చటి కేఁగెనో! ఈపూఁబొద రిండ్లయందెంచైన నుండకపోవునా! అని యయ్యెడ నుండుపూఁబొదరిండ్లం గలయ నవ లొకించుచు నెదుటం గాంచి. ఈగొనబుమీఠినలేఁగెనుమి గప్పికొనియుండుపొన్ననూని బండున నందంబై యొప్పుచందురాతిన్నియవై యాచెలువ యుండు నని తోఁచెడిని. కర కమల మణికంకణగణనినాదంబులు చెవులపండువు నేయుచున్నవి. మఱియు మైవలపుగల సిన మృగమదఘనసారచందనసారసారభంబులు మలయుచున్నవి. ఇందుం గనుగొందును. అని యొకనీకుంజంబునం దొంగిచూచి వరమహర్షంబుతో. ఆయ్యాచె! యిచె యియ్యెడ.

సీ. పయ్యెడ జాఱు జన్మంతుల ముత్యాలహారము ల్పొబగుగా నల్లలాడ
చెక్కులు సెవరింకు జెడరఁగా మంగురు ల్లిక్కుల మైతావి పిక్కటిల్లఁ
గరముల రతనంపుగాజులు మొఱయంగఁ గొప్పన విరివాన గురియుచుండఁ
బలుమాటు చెందు గొప్ప లలాటమునఁ గల్గుచెచ్చుటఁ గోటులఁ జిమ్ముకొనుచు
గీ. బంతివెంబడి దృష్టులు బఱసికొనుచు, గ్రహణమోచనవైచిత్రీ గానరాక
పొన్నకడ నున్నచల్వరాతిన్నెపైనఁ, గంతుకక్రీడనలిపెడిఁ గంబుకంతి.

యథానిర్దిష్టవేషంబుతో మోహిని ప్రవేశించుచున్నది.

మహాదేవుడు. ఇప్పు డెవ్విధి నైన దీనిం బట్టుకొని దీనిభావంబు గరగించి దీనితోఁ గుఱుమళరలీలానినోదంబులు గాంచవలయు. దీనికిఁ జెలియవడక విడిచిదెసన చప్పుడు గానీకచని గొబ్బునఁ బైఁబడి లేవనీక కౌగిలించుకొనియెదను. అని నిష్క్రాంతి యయ్యె.

సరస్వతి. ప్రియశఖ కమలవాసిని! అదె కనుగొనుము. నీలలాహితుండు మాయా వధూటిం బట్టి భోగించ నను వారసి భూమిచొప్పు దప్పించి చప్పుడుగాకుండం జరణము లిడుకొనుచుఁ దన సేనిభవళరుచులు ముందుకుఁ జొదలనీక పూఁబొదలయందుఁ గ్రుంగి ప్రుంగి చనుదెంచి యీకపటచంచలాక్షి యండెడుపొన్నబోదియవం జేరినయచటికరుని కరంబు నండఁగొనుచు నలపున్నాగంబుమాటున నిలిచి వంచనచేసి నెలఁతం బట్టుటకుం గడంగుచున్నవాడు. ఔరా! యీమదనారికి నింతతమకంబును భీమంబును గలుగునే! (సత్వరముగ) ప్రియశఖ ప్రియశఖ చూడుము చూడుము! ఈచంద్రకేధరుండు పున్నా గంబు మాటున నొక్కింత నిలిచి కరము దమకించి యల్లనం దరువుచాఁ టుడిగి మెనక పాటుగం గడువడిఁ బరతెంచి లఘించి మాయాకాంచనాంగిం గవుంగిటం జేర్చె.

అంత యథానిర్దిష్టుడై శివుండు ప్రవేశించుచున్నవాడు. మోహినియు నిష్క్రాంతి యయ్యె.

మహాదేవుడు. ఓకుందరదనా! యీక నెందుఁ బోయెదవు. ఓచందనగంధీ! ఓమంద యానా! నన్ను నీటికొంటుం జేర్చుము. ఓచంద్రవదనా! నీయధరసుధారసం బొసంగుము. అని ముద్దిడుకొనం బోయి భుజాంతరంబు బట్టతయై యుండుటం జూచి. ఔరా! కలలోఁ గనంబడినచిలుకలకొలికిని గౌగిట నలమినట్టు లయ్యె. ఈను స్తని యిపు డెందు నురిగెనో కదా ! కలికిని నిజంబుగాఁ గనుగొంటినే. ఇది కలయుఁ గాదే ! ప్రేమమును గాదే ! కల్లయును గాదే! అట్లుండఁ గౌగిలించినం జిక్కక పోవు టేమనో ! ఇది పువ్వులిల్లఁ డాడించుమాయబొప్పు యని తోఁచుచున్నది. హా! ఇక్కేమి సేయుదు. మానసంబున కేమియుం దోచదు. ఆయెలనాగ రానుణీయకంబుం గాంచి మరుండె మోహించి యీ పూఁబొదరిండ్లయందు దానిం గొనిపోయి దాచి యున్నాడని యెంచం బోలు. కాని నాఁడా మగువ నాపయి మక్కువం జొక్కుచుండునది నాచేతంజిక్కి యొక్కప్రేల్పిడి నెక్కడ కేగు. ఈపొదరిండ్లయందు వెదకుదు నని నిష్క్రాంతుండయ్యె.

సరస్వతి. ప్రియశఖ కలకపయోరాశినుతారత్నమా! చూచితివఁడే! ఈచంద్ర ధరుండు తననాస్తగతం బగునర్థంబుఁ గోలుపోయి యస్తంగతవివేకుండై కడుజాలిఁ గన్పిం

పొదరిండ్లం జొచ్చి విష్ణుచూపులం బఱపుచు నందుఁ గేకి యాడెనేని కాంతయోయని తొంగి తొంగి చూచుచు నెయ్యెడనైనఁ గలకంతకంతనాదంబు వినంబడియెనేని కంబు కంతి సంభాషించుచున్న దని చెవియొగ్గి వినుచు మత్తమధుకరకులంబుం గాంచి మాన వతీమణి పెన్నెలు లని చేతం దువ్వఁబోవుచు మలయమారుతంబున వ్రాలునెలదీఁగెంగని బాలామణి వచ్చెనిని భ్రమసి మైఁజేర్చుచు విరిలేనియ సెదరి యొకింత మోవిం బడినం దరళలోచనయధరామృతం బని గ్రోలుచుఁ జేతనాచేతనస్థితుఁ నెఱుంగలేక భ్రమించు చున్నవాడు. శ్రీకంఠుండు వైకుంఠనిమాయం బడి వలనుచెడి యుండెడిని.

లక్ష్మీ. ప్రియసఖ! సరస్వతీ! విష్ణుచూయ యజేయం బని పంతుంబులాడినసార దుని పలుకులు గెలిపింప నీభక్తవత్సలుం డీప్రమథాధిపుని నిట్టలయించుచున్నవాడు. అదె కనుంగొనుము. మాయావధూటి మఱియొకవిడంబనంబునం దోచుచున్నది. మహా నీయమగు మల్లికామండవము నడిచక్కినొకకాంచన స్తంభమణిడోలికాతల్పంబున నధి వసించి; బటువుగట్టిచనుగుబ్బలపయ్యి గదియొజిలుఁగువయ్యెద జాఱఁ; బెందోడలపయ్యి బొలుపాటు జిలుఁగుపలువయ్యంగొంగు దొలంగ; సారెసారెకుఁ బుడమి మెట్టి యూఁగు నుద్ధతిఁ జరణనూపురములు ఝళంఝళధ్వనులు గావింప; దీవెమెఱుంగులు వోలె మేని కాంతులు లేఁగెలుసాఁగ; ద్రోవరహి రాకపోకలు బడకమలకాంతు లాకాశరమ కర్పన లానర్ప; వనదేవతలు చెలికత్తెలయి సరసతం జేరఁ; దళుకులేఁజెక్కుటద్దంబుల నిద్దంపు మగరాచకమ్మలనిగన్నిగలు నెలయ; మొలకనవ్వలు దద్దయి ముద్దుమొగంబు నలంకరింప; మరునిమిఁదిపాటలు వాడుచుం బ్రియంబుమెఱయ డోలాపిహారంబు నల్పుచున్నయది.

సరస్వతి. ప్రియసఖ! అదె చూడుము! దానివెనుక శంభుండు మునుపటివలె వం చించి పట్టుకొనంగ నెంచి భూదహంబులయెడలను బూఁబొదలమఱుఁగున నొదుఁగుచు నొదుఁగుచు వశ్యుచున్నవాడు. వెడియు నీతవియుద్యమం బేమయ్యెడినో! కనుఁ గొందము.

డోలారూఢ యయి మోహినియు దానిపిఱుచక్కిఁ జంద్రకేళురుండును బ్రజే శించిరి.

మహాదేవుండు. అత్తగతంబున. బోర! నాభాగ్యం బేమనవచ్చు! కడచిపోయిన ప్రాణకళ వెడియు వచ్చినట్టు లీయెలనాగ నాకు లభించినయది. ఇంక దీని విడుతున్నే.

అని కడు వేగంబునందూఁగుటుయ్యెల దానిపట్టుకొనంబోయెను.

మాయామోహినియు నతనిపదట మెఱింగి కలకల నవ్వుచు ముందఱహూఁగి యం దియలు గల్ల న శివునిడెందుంబు జల్లనిం జూపుతో నేల కుఱికి పల్లనఁ గబరిభరంబున విరులు రాలఁ జుకీతమగు సారంగిక్రైవడిం బెగడుచూపులు బేరయ నీతనిఁ దీర్గి చూచి

(ఆత్మ గతంబున.) ఈనీకటంబున నుండఁబొదరిండ్లలోఁ బడి పోయి డాగెద. అని చింతించి నిష్క్రాంతయయ్యె.

మహాదేవుఁడు. (దుఃఖంబుతో.) : కట్టా! యీకాంచనాంగి విహంగించడంబునం జయ్యన నెగసి చిక్కఁ చనియెను. ఇక నేమి సేయం గలవాఁడను. అనిదేహమున వడఁ కును గనుంగవం బొప్పంబులును గంతంబున గద్గదభావంబును గదుర వెచ్చ నూర్పుచుం జేప్త లుడిగి చేయునది లేక వైవమా! నీ వెంతకఠినుఁడవురా! యని దూఱుచు నాయు య్యాలకఁడకుం జని యా మోహినీకామినిమెయి నుండినకస్తూరితాపి యొరసినడోలం గర ములం దెవలించి కౌఁగిటం బొదివికొనుచు. ఓరత్నడోలికా! ఆయందములగని నిన్నంటు పున్నియంబుం దొలిపుట్టువున నేమి చేసితివా! ఆబాలికామణి నీపయిగూరుచున్నది గదా! ఇంతకంటె భాగ్యం జేమున్నది. అని యయ్యంతి దుమికినచోటికిం జని మహా ముదంబుతో, ఇదె యాకాంతామణి కచబంధవిగళితం బయి పడినవికచవిదికిలదామంబు గన్నట్టుచున్నది. అని యాపూలమాలికం దిగిచి యక్కునం జేర్చుకొని పులకతెనఁగ నానందం బభినయించుచు ఆకాంతామణిం గౌఁగిట నలమిన్లు యున్నది. అని స్ఫుర్మ నుఖంబునభినయించి ఇలకు దృష్టులునిగుడించి. ఇదె యాతరుణీమణిగుబ్బలనుండి భూమి నిండఁ బడినసరసకుంకుమపంకంబు గానంబడియెడిని. ఇది నాకు రక్ష. అని దళముగా నుండునాపంకంబు నేరి యళికంబునం దాలించి యానందించుచు నెదుటం గనుంగొని ఆయ్యన్నులమిన్న చరణపంకజంబులకాడ లవె కానంబడుచున్నది. అని తత్సమీపమున కుం బోయి సకరుణముగ, శిరీషకుసుమతోమలుంబులై మహితకమలమహిమామనోహరం బులై కుంకుమపంకసంకలితములై మహనీయభాగ్యకారణరేఖావలినంబులైయమరు నీ యెలనాగపాదకమలంబులు రెండును మదీయఫాలభాగంబునం గదియించుభాగ్యం బిఁకఁ గలుగుట యెన్నటికొ. అని వగచుచు నాపాదంబులు బూజసేసి కొండొకచోటికిం జని, ఔం! ఈశ్రీ డావర్వతంబునకు సమీపమునం బొడనూపు కమలసరసియందు నామనోహ రాంగిన నేర్పింప నగును. అని దానిపరిసరంబునకుం జని కరంబు ముందంబు నందుచు, అహ! ఏమి నాభాగ్యము! నాప్రియురాలిందు జలకేళి నల్పుచు గనంబడియె. అని యయ్యెడకుం జని సుదేహించుచు, అమ్మాయలాడి యానోకాదో! ఆరవిందంబులకును మొగంబునకును భేదంబు గనంబడదు. మఱియు నళికదంబులునలకలును సమానంబులై యున్నవి. తభిషుజాపులనియు బైభిషుమీనములనియు నిర్ణయింప ననువులేదు. గురుత రంబు లయినకుచకుంభంబులు జక్కవలకవలదెక్కుఁగాంచుచున్నయవి. కానఁ గనకగాత్రి యని నిర్ధారణసేయం బాలకున్న వాఁడను. అని సేరంజోయి అయ్యారే; యీయోయ్యారి కననిధియందు విద్రుమలతవిధంబునం గన్నుంగఱ కింపు నింపుకున్నయది, విరివి యగుతరఁ గలు పేగంబున వచ్చి గురుతరోన్నతంబు లగుకుచకుంభంబులం దాఁకి విడిగి పడుచుండం

దన్ను వెంటనంటి యంచలు నీడుచు రానుత్కటంబులగు పరిమళంబులతో గమలంబులం బాసి మధుకరంబులు నెమ్మొమున నాడుచుండ గల్గొలనిహతిం గడలుభ్రష్టాబ్జంబులవలన మధురజిగురుజంబు లెగయ నంచలలోన రాయంచ తెఱంగునను గాంచనవంకజంబుల లోనంగమలవాసినియుండోలెను, ఈమకజనేత్ర యీడుచున్నయది. ఈయరవిందముఖ సేమరుపాటునం బట్టుకొందునని సమకట్టంజనదు. ఇట్లు లూహించినవని తొలుత నిష్ప్రయోజనం బయ్యెనాభాగ్యరేఖలు వెండియుం గనుంగొంటి. ఏమాడ్కి దీని మేళొందును. ఈయవిద వలకరించిన మాటువలకక ఎంతయును దలంకుచుఁ దనకడనున్న నన్నును దయఁగనుంగొనక జలకేళిఁ దేలుచునోత్సవంబున నొరులఁ దిలకింపక యంచలలోఁగలిసి యంచవోలెఁ దనలోకమై యున్నయది. శంక యేల! ఇదియె గ్రహింప సమయము. కాంచనగాత్రిని జరమదేశంబునఁ జని పట్టుకొందుం గాక యని నిష్ప్రాప్తండుడయ్యె.

సరస్వతి. ప్రియసఖ రమాదేవి! అదె చూడుము! ఈశివునిమన్నభావం బడల్పి దియొ! కొలను సొచ్చినంతన యీతనిమదన లేడస్తవ్ర మగుమూర్తిం దాకి యీసరో వారి భుగభుగ నెగలును బొగలు నెగయుచున్నవి. ఔర! మకరకేతనుండు మగలకును మగం డనుట నిక్కము. ఈశివునిహాళిం గలచందురునివెన్నెలలు వర్ష నీసరసిం గైరవం బులు వికసీల్చె. కమలంబులు మొగిడె. జక్కవలు కవనీడి తపించెడిని.

లక్ష్మి. ప్రియసఖ సరస్వతి! అదె చూచితే! ఈచంద్రధరుండు కొలను సొరంబడి మాయామానినిం బట్టుకొనం బఱుతెంచుచున్నాఁడు. ఇకని కామాతురత్వంబుంగని నవ్వుచు మోహినీకాంత నునుసిగ్గుతో నేమియో వచియించెడిని. విందము.

నేపథ్యంబున. ఓమహేశా! రాకుము రాకుము! ఇవ్విధిఁ గాకునేయ నీకు లాభం బుండునే! మానిను లొంటిగ మజ్జనంబు సేయుచుండ మగవారలు మర్యాద మాని యయ్యెడకుం జనుచెంచుట పాడియే! ఓపార్వతీవతీ! నీ వన్న మగలమాత్రమా! మన్నభునిం బొలియించినవాడవు గాదె! మఱియు నీవు విగతేషణుడవు. నిర్జ్ఞాననాథుండవు. ఉత్తమ యశోనిధివి. సర్వజ్ఞుడవు. ఈ వెంబుగకుండిన నెఱింగించునా లెస్వరు! అదియెనుంగాక యేను వివస్రనై యుండెదను. వదరవలదు. ఈపూర్ణోదవజ్జ నుండుము.

లక్ష్మి. సరస్వతి! సరస్వతి! చూడుము. ఈకొండవీటిజంగము మాయామానిని గను నైగచేసి చెప్పినది సత్యం బని యెంచి యాయువిద పంచినవిధంబున మరలి తత్సరోవర తీరనిరూఢంబగు నొకమాధవీలతానీకుజంబుచెంతతఁ నేగుచెంచుచున్నవాఁడు. కట్టా! ఈశివుం డీమాయామానవతిమోమోటమాటలు నన్ని జవదాటక దానికనునైగలవలనం దనయందు వలపుగలది యని భ్రమించి మోశబోవుచున్నవాఁడు.

మహాదేవుడు. (సంతసముతో) ఇంక నామనోరథంబు లీడేరు. ఆమంజువాణీపతం సంబు నన్నుం గామార్తునిగ నెఱిగి కనికరించి నన్నుం దిలకించి లాలించి కనునన్ను గావించి తేనియ లాలుకం బలికి నాపయి గలమోహంబుఁ గానిపించినయది. (సఖేదముగ) ఏలకో! జలకేళిఁ జాలించి యిదెవద్దిలి నని చెప్పిన యాయొప్పులకుప్పు యంత దనుక రాకయన్నది. వెండియుం గొలనిచెగటికిం జని కనుంగొనియెదను. అని నిష్క్రాంతిం తుండయ్యె.

సరస్వతి. ప్రియసఖి యిదిరా! అదె కనుగొంటివా! చంద్ర కేభరుండు మాయా వధూటిమాటల కేమరి చాటుననుండుమన్న నుండి యాకాంత దనకడకురాకయండుటకుం జింతించి వెండియు నాగొలనిచెగటికిం జని యందుం దానిం గానక భయభ్రాంతుం డగుచుం గలంగుచు ధైర్యంబు వోనాడి పురంబురం బొక్కచు స్రుక్కచుఁ గన్నుల నుండి వెడలుచుండుబాష్పంబులఁ గొనగోటుల నెగమిటుచు విన్నదనంబుతో నందెట్లె డల వెడికి వెట్టిపట్టినవానివిధంబునం భ్రమించుచు నించుక నద్దైనచోటుల నట్టితిమా చుచుం నిరిగి తిరిగి విరహవేదన కోర్వంజాలక యాసరస్యైకతంబునం జితికిలబడిన వాఁడు. కట్టా! యితని యవస్థ కరము శోచనీయు యైనయది.

అంత యథానిర్దిష్టుడై మహాదేవుడు ప్రవేశించుచున్నాఁడు.

మహాదేవుడు. కట్టా! ఎట్టికపటాత్మరా లాజవరాలు! చేలికిఁ జిక్కినట్టులు మాటలాడి యెకనక్రేములు కొన్ని యొనరించుచు నిచట నిల్వకయె చనియె. ఆ యిందీ వరాక్షి కపటంబుఁ గానలేనై తిని. మోసపోతిని. ఆన వేచినకారణంబున వట్టిమోహంబుఁ బూని నిజం బని నమ్మితిని. విషయలోలునకు విగతవస్త్ర గాక నవస్త్ర యేల యని యారయక; కోకలేకయన్నదానని యానాతి యన్నం జడిసి గ్రక్కన మరలి వచ్చితిని. అదియ తగునమయం బని లెగిచి గొగిటఁజేర్చక పోతిని. అట్టిభుభు బిట్టి యభాగ్యునకుం జేపరునే! ఆయతిమనోహరమగు గమనంబును ఆమురి పెంబును ఆపేసి క్రొమ్మించులును ఆ బల్లిఱుండులయందంబును ఆగుత్తంపుబటువుంగుబ్బలగౌరవంబును ఆసోగమెఱుగు వాలూచాపుల సౌరును ఆదిగురాకువంటి చెంగావిమోచియి ఆముద్దులుగుల్కు నెమ్మోము తీవయి ఆ మరులుపుట్టించు లేనగవుల తిగుమలును ఆసిక్కులుదాటు పెన్నెలుల చెలు వెంబును ఆస్వేచ్ఛాభిజృంభణపుత్రియొం దలంపిన నిల్వఁ దరకబుగాకయొన్నది. తాలి మియం దూలిపోయె. ఆకలకింతి కన్నులంగట్టినట్లు మాటికిమాటికిం పోచుచుండుటం జేసి మావసంబు మఱపుం జెందదు. ఇదేటి మోహముపుట్టినయది. ఇంక నేమి కేతు. ఈ మన్తధతాపం దెన్నటికిఁడంగును. ఆకలువకంటి యారని చూడఁగా నన్నలయింప వచ్చి నట్లు లున్నదిగాని వలచినవచ్చినట్లు తోచదు. అలరువిలుకాని మాయామృగ మిచ్చెలు వయై భ్రమకఱచి తుదకుఁ జేరక వేరెఱిగిపోయెదవిధం బోకో యేటి. కానివాఁడు

సహజతరుణుల కిటువంటితరీతీపు గలదే! ఆ చవలలోచనయు మెఱుగుఁదీవీయనిధంబున మెఱయుచుం డోచియు మృగతృప్తవలె బట్టుకొనం గూడక కలయుఁబోలె నింద్ర జాలకలనంబుభాతి నసత్యం బగుచు చుణిదర్శణంబునం బొడనూపుప్రతిబింబుతెఱంగున గ్రహింపఁ దరంబు గాక యన్నది. ఈతమి వీడమిజేసి మగిడిపాఁ జాలక యుండెదను. ఏయుపాయాబుర మెడియు దానింగ్రహింపుదును. ఈనైకతంబున నుండ మనంబు లేదు. ఈకొలనికెలంతులం గలభూఁబొదరిండ్లమందును జలవ లాలుకుతుల నీడలయందును మనోహరములగు సెలవోటలందును గృతక పర్వతంబులందును వెదకుదు నని నిష్క్రమింతుఁడయ్యె.

సరస్వతి. ప్రియసఖ! సముద్రరాజపుత్రి! మాయావధూటి జలకేళి సాలించి సరస్తి రంబురకుం జేదనయి యెటవోయెనో యెఱుక వడదు.

అక్షి. ప్రియసఖ! సరసిజనంభవునిరాణీ! వాణీ! అల్లదె కనుంగొనుము. ఈకొలని కుత్తరతీరంబున నొకచిన్నిపొన్నబోదియచెంతఁ గలదు నల్లికొనియుండు మాధవీమల్లికా లతానికురుంబనిరంతరంబగు నికుంజుముచకు డాసి కాంచనలలితంబగు దుకూలంబు ధరి యించుకొనుచున్నది. అదె చూడుము. పనదేవతలు ప్రణయంబు మెఱయఁ బువ్వుసొమ్ములు దెచ్చి యొంగఁగఁ దొడిగి కమ్మిపుప్పొడులు తనూలత నలందుకొని తన్నికుంజాంతరంబునం బొలుపారుపూసెజ్జు జేసి సెత్తావు లాలుకుమరందపూరంబులు నుతునాళంబుల నించి సారెకుఁ గ్రోలుచుం జలవవైతాణిజిలుఁగుంబయ్యెదకొంగు సీబ్బెంపుగల్పిళుకుంగుబ్బలం జాఱం గొదమపాయంపుమదంబుతో ముదంబు మెఱయ మనసిజరాజ్యరమాపరిపాలనో న్నుభుత్వంబున నుండెడిని. కనుంగొనుము.

సరస్వతి. ప్రియసఖ! ఇప్పు డీమాయావధూటి యుండుచోయలుం గాంచినం గాంచనాగులు నయితము మదనబొధాపరవశ లగుట నిక్కంబు. అట్లుండ నీచక్రైర బొమ్మటెక్కుల నిప్పుడు గనుంగొని దారుకావనచారిచారుముఖిమణిజారుండు తాళం గలవాడే!

అక్షి. ప్రియసఖ! చూడుము చూడుము! అయ్యింతి విక్రాంతికై యొంటిగాఁ బవళించియుండుభూఁబొదరింటిం గనిపెట్టి యావ్యోమకేశుండు తదంతరంబునం జొచ్చి నవాఁడు. ఇక వీరలవృత్తం బరిరేపోదారంబై యుండం గలదు. అల్లదె నిరూపించి చూడుము. ఈశ్రీకంఠుడును,

సీ. ఒంటిగాఁ బవళించి యుండెనునద్దానిఁ దుంటవిల్లినిమాయ దొలఁతదానిఁ

. గడలేనికళం జూడఁగల మోముగలదాని నొడలితావులఁ దిక్కు లొలయుదాని

నాచారుదరహాస నాదతోరేక్షణ నానవమోహర నాశుభాంగిఁ

గనుంగొని యలరి యాఁతలఁగొన్ననుతఃకుండు ఘనసుధారసధారఁ గన్నయట్టి

గీ. తన్నుఁ గనుఁగొని సిగ్గును దయయుఁ గౌర
వంబుఁ బెనఁగొనఁ బూపాన్పువలన డిగ్గు
నవ్వుదులకించుచుం డెడుపువ్వుఁబోజి
వేగమున డాసె సంభ్రామోదేవ్విగ మడర.

అంతం గుంజాంతరంబునం బూలపానుపు డిగ్గుఁబోవున ట్టుండుమాయామోహిని
యును దానియెదుట పై న్యంబుతోఁ జేయియెడ్డి నివారించుచుండు చంద్ర శేఖరుండును
ప్రవేశించిరి.

మహాదేవుండు. నక్షరముగ. ఓప్రాణనాయకా పూఁబానుపు డిగ్గుము డిగ్గుము !
ఈయుపచారంబె చాలును ! ఓశుభాంగీ యిట్టిపాపాసంబు నీకుం జనదు.

క. అవతరణసం భ్రమంబున, ప్రవసీయకుచోదభారసంజాతమహా

నవనవభేదముఁ గనునీ యవలగ్గుము భిన్న మగునో యని దిగు లయ్యెన్.

ఓచారుముఖి నీవంటిమానృతవతి గలదే ! నాకుం జెప్పినచొప్పు దప్పిపోక న
న్ననుగ్రహింప వేదియున్నదానవు. ఓ కరివరగమచా! దుస్సహం బగురహతాంబుననకు
ప్రేగునన్ను నీదిగిక్కొంటం జేర్చుము. ఘనపారశీతలం బయియొప్పు నీగాఢతరవత్తోజయు
గళంబున నన్నుం జేరిచి చందనవంకసంకలితాంగునిం గావించి రతులయిక్కువలం దలిసి
నన్నురక్షింపుము. న న్నేల యిటులు వెతలఁబెట్టెదవు. వెడవింటివానిదుస్సహంబు లగు
వెతలకు లోనైతిని. దురంతంబగు విరహవారాళి మునింగిలిని. వల పనియెడివలయందుం
జిక్కితిని. కరంబు స్రుక్కితిని. నాజీవంబు నిలుపు మిదె నీకు మ్రొక్కెదను.

అని హస్తాంబులు ముకళించి మ్రొక్కి కన్నుంగవ నశ్రువులు వొడముఁ గునును
శరొన్నాదంబునం జయ్యన నాలోయ్యలిం డాసి దానిపయ్యెదం జొచ్చి గుబ్బలు ముట్టం
గడంగెను.

మాయామోహిని. ఆహా! ఇట్లు గొట్టుసేయం దొరకొంటివే అని యతనిపాణి
పద్మంబుం దట్టివేసెను.

మహాదేవుండు. ఓలతాంగీ ! నీవు నాచేయిఁ దట్టివేసినను విడుతునే! నిన్నుం బట్టి
కొంటిం జేర్చెదను. అని సంరంభంబునం గదిసె.

మాయామోహిని. శివునిచేతులం జిక్కినట్లు దోచి చిక్కక విడిపించుకొని
తొలఁగి చనియె.

మహాదేవుండు. సుఖంబున శరీరపారవశ్యం బభినయించి, దేహంబుదెలిసి
లజ్జాపనతకిరస్కుండయి నిలువంబడి తనమనంబున. ఔరా ! యేమందు నీచక్రధరుని
మాయయే ! దీని దగులవడి మదననీజయరచినయేనె యట్లుయిల్లెనె. తక్కువగలపారి నన

నేల! ఎప్పటికిని హరిమాయ యజేయం బనునది నిక్కము. అని తలంచుకొనుచుండె.

విష్ణుండును బ్రహ్మాయు మహానులును లోకపాలురును బార్హతియుం బ్రకేశించిరి.

బ్రహ్మ. ఓమహాత్మా! చంద్రకేభరా! నీవు మాయాతీతుండ వగుటంజేసి యింకటం దప్పించుకొంటివి. ఇతరుల కెప్పటికిని దప్పించుకొనం దరంబు గాదు. ఈశ్రీహరి మాయంజిక్కి యీసచరాచరం బగుప్రపంచం బంతయు భ్రమించుచున్నది. ఇందులకు సిగ్గుపడవలసినది లేదు. ఎట్లవారు నితనిమాయం జిక్కియివ్విధంబున గౌరవంబు దక్కిన వారల. నీకుమాత్రము సిగ్గుపడవలసిన దేమి ?

మహాదేవుండు. ఓమహాత్మా కమలగర్భా! యేను విష్ణుమాయ యజేయం బని యెఱిగియు మోసపోతిని. ఇట్లు మోసపోవువారును గలరే ! ఇతనిశక్తికి విజ్ఞానఘనులు మోసపోనియు నజ్ఞానులు మోసపోదురనియుం జెప్ప నొప్పుదు. ఇది యాల్లేచ్చాను సారిణి యయి యెట్టివారినేని ముంకుగలదు. అని చెప్పి విష్ణునింగాంచి, ఓమహాత్మా యే నభిమానంబున నిన్ను నిర్దక్షులు చేసి కొన్నిపలుకులు పలికితి. అవి త్తమిపం గోరె దను. భవల్లిలార్థం బయినయీ ప్రపంచంబునందు బాఱుండు బొమ్మలట నునిచినబొమ్మల మాడ్కి నేను ప్రవర్తించెదము. అంతయు కాని యేము స్వతంత్రులము గాము. గర్వంబు దక్కిలిని. నీమాయం దెలిసికొన లేక మిక్కిలి స్తుక్కిలిని. ఇదుమలుం జిక్కిలిని. నాయం దనుగ్రహింపుము. నన్ను నానదనంబునకుం జన ననుజ్ఞ యొసండుము.

విష్ణుండు. ఓమహాదేవా ! నీవు యోగీశ్వరేశ్వరుండవు. నిన్ను సర్వవేదంబులు సంస్తుతించు. నీవు నీపార్వతియు : బ్రహ్మగణంబులతో మదీయనదనంబున కేగుడెంచి నాయొసంగునాతిభ్యంబుం గైకొని బ్రహ్మత్రములుతో నేగుము.

మహాదేవుండు. ఓదేవమందార ! నీచెప్పినవల్కులకుం గాదనువారును గలరే ! యని బ్రహ్మదులతోడను విష్ణునితోడఁ దక్కుంగలవారలతోడను నిష్క్రాంతుండయ్యె.

సంక్రందనుండు. మహాత్మా భరతమునీ భవత్ప్రియుక్తంబగు నీయువరూపకంబు పూర్వ మేము కనియు వినియు నుండమింజేసి మామానసంబులకుం గడుమోదాపహం బయినయెని ఇందు బ్రవృత్తంబు లగుపాత్రంబులందు మాయామోహినీ సేవభ్యంబుం బూనినదాని యభినయచతురత యంతింతని నుడువం దరంబుగాదు. ఈవాలకంబుం దాల్చినయది రూపకాభినయచతురలగు రంభాద్యస్మరకాంతాలికంబులకంటె గరము వైపుజ్యంబునం బరంగుచున్నది యనుటకు నభ్యంతరం దేమియు లేదు. ఈమానసినుణి పద్మజాని రాణికడ నాట్యవిద్యావైశారద్యంబు సంపాదించినపుంజికథలయాయేమి? తెల్పుము. ఈమానసినుణి ప్రయోగించిన యావరూపకము రసోదారంబై యొప్పెడిని.

భరతముని. ఇంచుక కన్ను లెఱ్ఱఁజేసికొనుచుఁ బుంజికథల యనునచ్చురంగైగంటి చూపులం జూడ నాయుచ్చర వచ్చి దేవేంద్రునికే వాదనంబు చేసి యిట్టనియె.

పుంజీకస్థల. ఓదేవేంద్రా! నేను పుంజీకస్థల యశునచ్చరను. రూపకాభినయ చాతుర్యంబు బహుతరంబుగఁ గడింప నెంచి పద్మసంభవురాణి యగువాణిని వేడి తదా శ్రయంబున ననేకవిధరూపకాభినయచాతుర్యంబుం గడించితిని. ఇప్పు డీభరతమునిచే ననుమతంబై ప్రవృత్తం బయినయాయుషరూపకమునందు నాబూనిన మాయామోహిని నేపథ్యాభినయంబున విధివశంబునంజేసి యంతంబున విరోధంబు గానంబడియె. ఏను నీహంసుం డనుగంధర్వకుమారుండును మాయామోహినిచంద్రశేఖరులవలకంబులం బూని యభినయించుచో నాచంద్రమాళి మాయామోహినిపయ్యెద నంటినయర్థంబు గాన్పించునెడ సభినయగతి కననురూపంబులగు కొన్ని భావంబులు హంసుని వలచియుండు నామానసంబున నుండిచుట స్తంభప్రశయాదులవలన సూక్ష్మదగ్ధుండగు నీభరతముని యెఱిగి కొంపంబు పెరియ నన్నుం జూచి యోసీ! నీవు మానవవేశ్యయ్యెంబోలె మనసుఁ జట్టలేక హంసునియందుంగలయనురాగంబున నభినయననురూపములగు భావంబులఁ బయలుపఱిచితి వట్లుగుటంజేసి భారతవర్షంబున మానవకేశ్యాకస్యకవై జన్మింపు మని శపి యించె. ఈయర్థంబు రసవరవశతంజేసి మాయరువురకంటె నితరు లెవ్వరు నెఱింగిన వారు గారు. ఆమనఃకాలఁవ్యంబున నీమహాముని మీర లడిగినవచనంబుల కుత్తరం బొసంగక నాకు నీవృత్తాంతంబు నీవె విన్నవించుకొను మనునభిప్రాయంబు సూచితము గావించుచుం గెంపారుచూపులం గనుంగొనిన నే నీయర్థంబు మీకు విన్నవించుకొంటిని. నాయవివేకంబునకుం దగళిక్ష యొనర్చిన యామహర్షిని నే నెట్లు క్షమించ వేడుకొందు నని తయంపడి యూరకున్నదానను.

సంక్రందనుడు. ఓమహాత్మా భరతమనీ! ఆతిస్వల్ప మగునవరాధంబునకె యిట్టి బెట్టిదంపుదండన విధించు జనునా! మీవాటిజ్ఞాననిధులు తప్పు లేర్పడువం గడంగిన నీజడస్వభావ లేపాటివార లగుదురు. దీనియందుఁ గరుణించి యీశావంబు మరల్పుము.

భరతముని. ఓసంక్రందనా! అక్కాలంబునకు రసభంగం బగునని రోసగించు కొనియంటి నంటియెగాని యిప్పుడు నామానసంబు నీదీనయందుఁ గరుణాయత్నం బయి యున్నయది. వలికినవలుకు మరల్పుం జనదు. ఈయిందువదన నాశావంబుచేత నిడుమలు పడక మానవలోకంబునందుఁ గడుసుఖంబుం గూరుచుండివచ్చుటకుం దగినవెర వూహించి వల్కెదను. ఈపుంజీకస్థల సరస్వతికడ సభినయశాస్త్ర మభ్యసించినయది పూర్వదినంబు నందత్సమాప్తి పడసి యాదిన మాయతివకు భవత్సభాస్థలంబున నాడవలసినవంతై యుండుకారణంబున నేతెంచి భవదనుగ్రహంబునకుం బాత్రత వహించె. ఎల్లి చతుర్ముఖునిసభయందు నతనిమ్రాల నీమగువ నా నభ్యసించినయభినయచతురతం గనంబఱువ నిర్ణీతంబయి యున్నయది గాన నయ్యెడకుం జనినప్పడియంటికిం గొంత సహాయంబు

సంక్రందనుడు. ఓపూజికస్థలా మహానీయలతోపంబు సయిత మభ్యుదయదాయకంబు యగు. చింతింపకుము. మేలు గల్గఁబోయెడిది. బ్రహ్మసభకుం బొమ్ము. అని చెప్పి నభాసదులం బంపి, ఓభరతమునీంద్రా! రూపకవిలోకనకుతూహలంబున నెఱుంగనైతిని. లేయి బహుకాలంబు గడచె. ఎల్లి బ్రహ్మసభం జరుగువృత్తాంతంబుఁ జూడం జనవలయు. ఇప్పు డిండ్లయందుఁ గొంచెము విశ్రాంతిం జేదనగును. పోయి వత్తముగాక. అని యిరువురు నిష్క్రాంతులయిరి.

చతుర్థుఖునిసభయందుఁ జతుర్థుఖుడును సావిత్రియు బ్రహ్మదులును బ్రవేశించిరి. చతుర్థుఖు. డు. ప్రియురాలా సావిత్రి! నిల యిత్తఱి మనసభకు దిక్పాలకులును సర్వలోకముననుండు నప్సరకాంతలు ననుజెంచి యున్నవారు?

సావిత్రి. డేవా! డేవి యగుసరస్వతి తన్నునాశ్రయించినపుంజికస్థల యనునచ్చర లేమకు నభినయకాస్త్ర సారంబుల నభ్యసింపఁజేసినయది. తదీయవిద్యావైకారద్యంబు బరీక్షింప నిత్తఱి యుచితనంబిధానం బని నిర్ణీతంబయ్యె. దాని యభినయచాతుర్యవిశేషంబుగాంచుట కీనురవరులును మహర్షులును జేరియున్నారు. సరస్వతీదేవియానతి నిది ప్రవృత్తం బయినయది.

చతుర్థుఖు. డు. సావిత్రి! సరే! అట్లయిన సీయర్థంబున మాకును గుతూహలంబు గలదు. డేవగాయనులగాంధర్వంబు ప్రవృత్తంబగుటకు నాలస్యంఢేమి?

సావిత్రి. డేవ! డేవి సరస్వతి సభకు నేతెంచిన ననంతరముగాని యుపక్రాంతంబు గాదు. తదాగమరంబునకు భరతకాస్త్ర పారీజులగు నర్తకులు నర్తకీజనంబులును వేచి యున్నవారు.

దుర్వాసమహర్షి. ఓరీ విశ్వామిత్ర! తొలిదినంబునందు సుధర్మసభలోనం బుంజికస్థల మాయామోహినీ నేపథ్యంబుం దాలిచి యామోహినీ చంద్రకేళిభరుని కలయించిన యర్థంబున నతిమనోహరాభినయవిశేషంబుచే నురవయల కత్యానందంబు నమకూర్చిన దని వింటిని. ఈ వప్పు డయ్యెడ నున్నవాడ వని విందు. ఆయర్థం బెట్టు. లుండెనో వినిసింపుము.

విశ్వామిత్రుడు దూర్వాసోమునీ! పుంజికస్థల మోహినీరూపంబున నభినయించిన యర్థంబులలోనెల్ల మోహినీ పూలపానుపునం బరుండి తనకడకుం గరము సంభ్రమంబున నేతెంచి ఫాలనేత్రుండు పయ్యెడఁ దొలంగం జేయునప్పు డతనికిం తనతనులతానస్పృహము గాకుండం బ్రవర్తించునర్థంబునం గానిపించినవిలాసంబులు కొన్ని యానెన్నుండును గన్నె యయియుండి గానిపించినవాడు గాడని నుడువవచ్చును. ఆచాతుర్యంబు గనుం గొని నభాసదులు సయితము తమతమయెడఁగ్లు మఱచిరి. దూర్వాసోమునీ! ఏమి నెప్పుదును!

పురుషుండు దాలిచినతరుణీవేషంబుం గనుంగొనియె యాశంభుం డట్టిమనోభవవేదనావివ శత్ర్వంబుం జేంచె! ఈయచ్చరమచ్చకంటి యొనర్చిన నవనవమనోజ్ఞ శృంగారచేష్టాభిన యంబుం గాంచెనేని యేమగునో! అనురుల భ్రమింపంజేయ వెన్నుండు తొలుత మోహిని రూపంబుం దాలిచి లీలమెయి వారల మోహితులం జేయం గనంబఱచిన విలాసంబులకంటె మదనారిని పంచంబంజేసిన తన్వాయామానీవిలాసంబులు కరంబు మనోహరంబులు తొలుత ననురులు సంతక గౌరీకాంతుండును జూచి విభ్రాంతిం జెందినవారు. ఈయచ్చర లేమ ప్రదర్శించుంజేసినవిలాసంబుల నందఱును గందర్పవేదనలం బడినవారల! వేయేట! ఆమోహిని నయితము దీనివిలాసంబులు గన్న మోహింపక పోదు.

దూర్వాసోముని. ఓరి విశ్వామిత్ర! ఈపుంజికస్థలచాతుర్యంబు నట్టిదే యని నవ్వు పచ్చు! మేనకాపిలానవశంపడుండవై యెల్లకాలము నాకంబునన కాపురంబుండు నీవు నయిత మింత వొగడుచున్నాడవు. ఈపుంజికస్థల యిట్టిచాతుర్యంబు సంపాదించెనా! కనుంగొన నగు. అని లేచి యచ్చరలు నిలిచియుండుచోటికి దృష్టలు నిగుడించుచుఁ బుంజికస్థంబు గనుంగొను నుత్కంఠవలన నిటు నటుం దిరుగుచుండెను.

దేవగాయనులను విద్యాధరులను జతుర్ముఖుని మ్రోల నిలవంబడి వీణావేణు మృదంగతాళాదివాద్యధ్వనులు గావించిరి. పుంజికస్థల మనోహరవేషాలంకృతయై యతి శయితరతిపతిమానీనీవిలాసమనోహరంబగు సౌందర్యంబుతో వచ్చుటఁ గాంచి సంచలిత స్వాంతులై సభవార లనురాగభూరంబుల వెలిగొల్పువీక్షణమాలికానికరంబులు గడలు కొనం జేయుచుండిరి. అప్పు డాయచ్చరలేమయు నేతెంచి భరతాచార్యులకు వలగొని బ్రవ్రాతుం గేలుమొగిడ్చి నిలిచినం గాంచి దూర్వాసోముని దానిరూపరామణీయకంబు నకుం గరంబు శిరఃకంపంబు నేయుచు దాని నిట్లు వర్ణింపం దొడంగె.

దూర్వాసుండు. ఆయ్యా! ఈయొయ్యారియాభిరూప్యం దేమని వర్ణింపంగల వాడ.

సీ. తళకువల్లనులు గుత్తపుగబ్బిగుబ్బలు మొలకపాయంబు డాలూఱుమేను చిలకపల్కులును వేల్చిలుకుఁగుల్కులును నుండకుఁజెక్కులునునందంబుమీఱ నలరువిత్తునిమోహనాయుధలక్ష్మీ నా వరలుశృంగారదేవత యనంగ భువనముల్ భ్రమియింపఁబుష్పాస్త్రుఁ డొడ్డినచాకంచనపుఁబాంచాలి యనంగ

గీ. నొవ్వుచుండెడునీచానయొప్పిదంబు, దీనిశృంగారలిలలు దీనిహాయలు
దీనిమదనోస్తుభిత్వంబు దీనిసాగనుఁ, గాంచ మరు లెవ్వరికి నైనఁ గలుగవచ్చె.

విశ్వామిత్రుడు. ఓరీ దూర్వాస! ఈపుంజికస్థలవలపువలంబడితివే! పూర్వము కందళిం దగులుకొని తపంబు దారబోసితివి, వెండియు నీయండజగామినియం దానపడి యేమయ్యెదనో!

దూర్వానమహర్షి. మందహాసులు నేయుచు. ఓరీ విశ్వామిత్ర! మేనకం దగులు కొని మానంబు చూరవిడిచిన మానసియుఁడా! నీ కితరుల నాక్షేపింపం జనునా!

విశ్వామిత్రుఁడు. (ఇంచుకొంటుంటో.) ఓరీ దూర్వాన! మేనకయన్నఁ దక్కిన యచ్చరల నలువురం బోలినచాన యని యెంచెదవేమొ! పదలనిన్మితో నుండువాఁడొ గాన దానివలపునం బిక్కి కొన్నిహాయనంబులకైనం గడమాట్టిరిని. ఈవ యగుదువేని మోహజలనిధి మునుంగ కుండువే!

కండుమహాముని. ఓరీ విశ్వామిత్రుఁడా! నీవు కొన్నిహాయనములేకదా! యీ మేనకతో నుండినది. ఊరుకాండజితమోచయగు ప్లష్టాచతోడ పసింపుమాకుఁబెక్కి మన్వంతరము లొకత్తుటికాలం బయి చనియె. ఆ ప్లే మై యుండుట దానిసోయగంబు నం గదా! దానిసీటున కీమేనక దీ టగనే!

విభండకమహర్షి. ఓరీ కంఠూ! ఆటుండుము. ఆ యర్థంబు నారసిమాడ వూరిణికి నమానయగుకరిణిగమన లేదు. ఇప్పుడు దలంచికొన్నను మోహంబుప్పటిల్లుచున్నయది. పెక్కుకల్పంబులం జేసినతపంబు దారవోసి యాహరిణితో నడవిమెకంబుభాలిఁ దిరిగిన వాఁడను.

మాంధకర్ణమహర్షి. ఓరీ! యేల యూరక వివాదంబు నలిపెదరు. ఈపంజెల కెంద టెద్దిధి నెన్నిగుణంబు లారోపించిన నేమి! అనికామకామజన్య సహజన్యయు విజితక నకతనూరోచి ఘృతాచియు ఘనకచభార తారయు జనతానుతనామ హేమయు ననుప మరతిలాలన మదాలనయు ననువార లచ్చరమచ్చకంటులలోరత్నంబు లని ప్రసిద్ధిపహిం చినవారలు. వారిముందఱం దక్కినవారల నెన్న నగునే!

దూర్వానుండు. (అసూయతో.) ఓ వృద్ధతపస్వీ! అప్పటిమాట అవి యిప్పుటి కించు కేని యుపయోగించవు. నోరు మూసికొనుము.

సరస్వతీదేవి ప్రవేశించెను. ఆ దేవిం గాంచి మరీచి, పులస్త్య, ఆంగీరస, భృగు ప్రముఖులును దక్కుంగల బ్రహ్మర్షులును బీతంబులనుండి లేచి భక్తివిసయసంభ్రమంబు లతో నమస్కరించి తదాజ్ఞం గైకొని తమతమయానంబుల నుపవిష్టు లయిరి.

మదపాలమహర్షి. ఓరీ దూర్వాన! శ్రొత్రకోమలివై వలపున నీచిత్తంబు సత్త చెడి వృద్ధు లగుమహాత్ముల నధిక్షేపింపఁ జెంపు చేసినయది. ఇది నీకుం దగునే! నకల నుపమునీవేత్వం దగునీపద్మగర్భనిమ్రాలు మహామునిజనగోష్ఠియందు నీ విట్లు కాముకుని రీతి నేమం బుడిగి నేమంబుఁ గణింపక యచ్చరలేమం గొనియాడుట యొచ్చెంబు గాదె! నీవు నీలోకమై లోకులు నవ్వ నూరక ప్రేలుచున్నావు. మొలచీరె వీడిపడుటయు నెఱుంగక భుజంబు తెగరవేసికొనుచుం బోకధాకల నేయుట యనుచితం బని తలంపవు.

ఈ పసిమానుసుము. జగద్వందసియ యగువాణికి నమస్కరింపుము. అదేని సభ కేగు
దెంచుటయు నీ వెఱుంగవు గాఁబోలు.

దూర్వానుండు. (కోపంబుతో.) ఓరీ! మందపాల తనతరంబు నెదుటివానితగంబు
నెఱుంగక నిన్న మొన్న కన్నులు దెఱచినవానింబోలె నన్నుఁ దూలనాడెదవు. ఈ
యోలగంబునం గలవారల వృత్తంబులు నాయెఱుంగనివియె. చాలుం జాలు. మనోహరిణు
లగు నేణీవిలాచనలలిలావిలాసంబుల నభినందించి మించని మోటునోటికిని తోటినోటికిని
భేదంబు గలదే! కన్నులపండు వగునీయన్నులతలమిన్న చెలువంబుఁ గనుంగొని యభినందిం
పక యడుగుదునే!

అని యానెలంతం గాంచి మించిన మోహవేళంబునం నిట్లనియె.
నీ. అంతకంతకు లతాంతాయుధుకేళిలోఁ బంతు వహించి యిప్పుద్దగంధి
మొనపంటినొక్కల మోవితోఁ గొనగోటిచెనఁకులఁ గొమఱొందుతనువుతోడ
కులుకులాడి మెఱుంగున క్తంపుగుబ్బలతళుకుఁగుంకుమపుమైతావితోడ
కల్లివల్లన్నులకాటుకనునురేక లాలసినచెక్కులయుడుటుతోడ.
గీ. నతివీలైడవైట్టపాలైనపీపు, తెఱవగాజులయొరపునందితులు చెల్వ
యడుగులత్తుకజొత్తులు హత్తుఘాల, మాసఁ గాంచినవాఁడె ధన్యాత్తుఁ డరయ.

అని పలుకఁగా విని పనజాననునిరాణి యాముని మరులవెట్టి యెత్తుకొని యసమ
యం బని యెఱుంగక యాత్రీయ మోహవేళ ప్రకటనంబుఁ గావించినందుకుం గైతకళిఘా
కృతిం దోఁతెంచురదనకుందకుట్టలరుచినిచయరేఖలు బిఱబాధరంబునన విక్రంతింజెంద
నలఁతి లేనగవుఁగావించెను.

తక్కుంగలసభాసదులును బట్టరానినగవును బాణిపద్మంబుల మొగంబులు చూసి
కొని యితఁడు సులభకోపుఁడుగానం దిట్టం గడంగునొకొయని భయంపడుచుఁ బయలు
పడనీకుండం జేసికొనుచుండిరి.

దూర్వానుండు. మహారోషంబుతో సరస్వతిం గనుంగొని. ఓసీ దురాత్మరాలా!
మీను సరసజనస్పృహణీయం బగునర్థంబు వచించఁ బరిహసించితివి. ఇట్టి పరావమానంబు
సేయు ప్రకృతి ఖరప్రకృతులకుం గాక నురసరప్రకృతుల కుండదు. కాన ఖరప్రకృతు
లగుమనుజులం గూడి నంచరించెదవుగాక అని శపించెను.

ఆకతోర మగుదూర్వానునివచనంబు విని సభవార లెల్ల హాహాకారంబులు సేయుచు
హరిహరీ యని చెవులు మూసికొని కట్టా! ఈ మహాదేవి ని ట్లనం జనునె! సరస్వతి
యన సకలలోకంబులకు సృష్టికర్త యగునరసిజగద్భునికిం బట్టంపురాణి! వాగధిష్ఠాత్మ
దేవత. కావ్యనాటకగీతకలాభిమాన. విద్యాత్మైరవసంతానంబులకుం గౌముది. శ్రుతి

వధూసీమంతముక్తాయమానచరణనఖరుచినివయః సర్వలోకైకజనని. భక్తపాలనకళా
వినోద. హరిశివననక ప్రముఖసంస్తవసీయయశోవిభవ. ఇట్టి యీజనని నిట్టనం జనునె!
ఇనీ! ఈదూర్వానుండు కడు దురాత్ముండు. సంతకసులభశోవుండు. అని చెప్పవలయుండగా
సరస్వతియు నాదూర్వానుం డొసంగినశాపంబునకు భయంబునొంది దండతాడిత యగు
నాగకన్యకకై వడిం దొడరివడి లేచి కడుసంతాపంబు నొందుచుండెను. కమలభవుండును
దనప్రాణియిత కచింతితగలి సంప్రాప్తం బయినయాదురవస్థ గనుగొని యొర్వలేక
మూర్ఛ నొంది యిలకు వ్రాలఁగా మరీచిప్రముఖు లాతనిపాటుఁ జూచి యతిరథసంబున
నానసంబులనుండి లేచి యాకమలసంభవునిం దమచేతులం బట్టుకొనిరి. వాణియు
కాపోవహత యగుటంజేసి తనచెలుపునిం దాఁకం గూడక సంతాపంబున మిట్టివడుచు
దుఃఖివశ యై మూర్ఛనొంది భూతలంబున కొఱఁగఁబోవ సావిత్రి యతిరయంబున
నేతెంచి యాభారతి నాదుకొని యాభాషావధూవతంసంబు వడుబలవంతంబగు వలవంతం
గాంచి సంతపించుచు దూర్వానుం జూచి యిట్టనియె.

సావిత్రి. ఓరీ విప్రధమా ! జగన్మాతయగు నీదేవి నిట్లు వల్కుట నీకుం దగునే!
ఓబుద్ధిహీనుఁడా! సకలబ్రహ్మి సమేతుండగు నీవరమేష్టిమ్రొల భయంబును లజ్జయు నుజ్జ
గించి వెలరూలివయం గామంబున నాకలువకంటిని వర్జింపం దొడంగినతప్ప నీవయిం
బెట్టుకొని యది యెఱుంగక నీవెంగితనంబుం గాంచి నవ్విసయీవాణి నీట్లు శపించితివి
ఇనీ ! నీ వింతదనుక నొసరించినతపంబు నీనెంబున నొక్కప్రేక్షిం బోగొట్టుకొంటివి
కామాద్యరివర్గంబుం జయించి శమదమాదుల నభ్యసించెడు నీకీకామక్రోధంబు లవిజేయం
బులై పొడముట యేలకో! పాపవర్తనుల కుచితంబగుమార్గంబునం బడి నీవు బ్రాణనాయ
కుని యంతలంబువకుం జేరంబోవు నీవంకజభవురాణిని శంకాకంఠంబులు లేక శపింపిం
చినకారణంబున నీపాపఫలంబుఁ గుడువక తప్పించుకొనం జాలవు గాన భర్తృకమా
గమకాలంబునం బడఁచి కది విహతం బగుడుం బొడముకడుదున్నహంబగు విరహంబున
నగునీడుములు నీ వెఱుంగుటకుం దెఱవవై జన్మించి తజ్జన్మఫలం బగువిదగ్ధనాయక సమా
గమమునకుం గరము కట్టములు నెది యది సంప్రాప్తం బగుడు నతని నెడబాసి వియోగ
వృధావిశేషంబునకుం బాల్చడియెదవుగాత.

అని యాదూర్వానుని శపింపించి సరస్వతి మోముదామరం దనభుజంబుపై నిడు
కొని యాదేవి ప్రజ్ఞావिरహితయై యుండుటకుం జిలింపుచు నావిద్యావధూనయనకమ
లంబులం దొరఁగువేడిమిగులుబాష్పజలధారాబిందుబృందంబులం దనవయ్యొదకొంగునం
దుడుచుచున్న సందొక్కబాష్పబిందువు కడువడిం బయింబయినడరు నెడరునఁ(సండు
నం) దప్పి యాసావిత్రితొడం బడిన నాజలకణంబు జిలుగువలువ నడంగకి తదంత
రంబునంజొచ్చి యావేదహతచిఱుతొడం దగిలె. సావిత్రియు నాబాష్పబిందువువేడి
వినోద—21

మికిం దనతోడ కందినను నహించుకొని డౌరా ! ఈవేడిమివలన నతికఠోరవిరహ వ్యధకు నీదేవి వివశయైయున్న దని తోచెడి; నిందు కేమి సేయ నగును. భక్తపాలనవర తంత్ర యగునాకమలాలయగారి తక్కినవార లిప్పుడు వీరలం గావలెరు. ఆదేవిని సంస్తు తింప నగునని ధ్యానంబుచేచే గనుదమ్ములం మూసికొనియె.

కమలాలయ. (బ్రవేశించి.) ప్రియసఖ సావిత్రి! ఇప్పుడు నన్నుం దలంప నేల ?

సావిత్రి. (కన్నులుదెరిచి.) దేవీ; నందకపాణిరాణి ! ఈమూర్ఖునిని శాశ్వతమున నైనయెడరునందుఁ గమలగర్భునికి నీసరస్వతికిఁ గరము దుర్భర మగు నెర (త్యజనము) యొకటి సంప్రాప్తం బయ్యె. ఈవివత్సాగరముదరిఁ జేర్చు నీవకాని యితరులు వలం తులుగారు. నర్వజగత్పరిపాలనకళాభారంబు వహించియుండువద్ద నేత్రుని కీవ కానె బాసటయైయుండుదానవు.

కమలాలయ. ప్రియసఖ! సావిత్రి! నీప్రార్థనానురూపముగ మదీయకృపామృత వృష్టిచే నీవాణీవనజగర్భులు మూర్ఖాభిముక్తు అయ్యెదరు. అని వారలం గడుశార్దూలంబు లగుదృష్టులం జూచె.

బ్రహ్మయం నరస్వతియు మూర్ఖాభియుత్తలై, ఆశ్వాసంబునొంది, కన్నులు దెరిచి చూచి, నసంభ్రమంబుగ లేచి భక్తిప్రశ్రయంబులతో నంజలిగావించి యాకమ లాలయకు నమస్కరించి శ్రీనూక్తంబుల నులియించిరి.

అంత నాభార్గవియు సంతుష్టాంతరంగయై బ్రహ్మతో నీట్లనియె.

కమలాలయ. ఓబ్రహ్మ! నర్వవిద్యాధిదైవతంబు గావున నీసరస్వతి యిప్పుడు సంకోచంబు గాంచియుండు సంస్కృతభాష నుద్ధరింప భూలాకంబునకుఁ బోవలసి యున్నది. తదర్థంబుగ నీఋషికామంబు భగవదిచ్ఛానురూపంబై కలిగినయది. ఈసరస్వతి కాళిదాసుం డనంబరంగుచు భారతవర్షంబునందు భరతఖండంబున వికాలయశోవిభవయై యతిమనోహరరసప్రసారంబులగు కావ్యనాటకాదులు రచియించి గీర్వాణవాణి కుర్చి తలంబున నీతరభాషలకంటెఁ గలిగియుండుసాధునరససహదరణీయతను బెంపుఁజెందు జేయం జనును. భగవంతుండగు శ్రీమన్నారాయణుండు వ్యాసరూపంబున నావిర్భవించి వేదవిభాగంబునలిపి పురాణాదులం బ్రవర్తింపం జేసినవాఁడు. మీర లీకావ్యనాటకాదు లం బ్రవర్తింపం జేయనగును. ఈసరస్వతి కాళిదాసుండై యుండ నితని జననాకరింప నీవు ధారానగరపతియగుసింధులరాజునకుఁ భోజుండవై జనించి చేరంబట్టి గారవంబున నాదరింపుచుండఁ జనును. నీకు మదనుగ్రహంబున నపరిమితంబులగు ధనంబులు తఱుగక యుండు. వానిచే భారతవర్ష నివాసులను సారకవిలాభిరాములను నన్నానితులం జేయు చుండువు. అప్పు డీసావిత్రిదేవి లీలావతి యనురాజకన్యకయై జనించి నీకుం బట్టువు

రాణి గాఁబోయెడిని. ఈసరస్వతియుఁ బురుషావతారంబు చేసి విప్రకాపంబున కనురూప ముగ గొంతకాలము కిరాతవృత్తి భరంబుల మేళుచుండి కాశీవరంబున నఖిలవిద్యావిచ ఙ్గణత్వంబుం జెంది నకలకవికులసంపూజ్యతం బడయు. సావిత్రి సరస్వతికిం బ్రియనఖి యగుటంజేసి యీజననంబునం గలసౌహృదబలంబున లీలావతీరూపంబునందును బురుషా కృతియగు సరస్వతియందుఁ గరము ప్రణయం బొనర్చుచుండు. తన్నిమిత్రంబుగ నీయిరు వురకుం గలిగెడుదూఱు నివర్తింప నీసరస్వతిబాష్పభిందువు వడి దానివేడిమివలనం గందియుండు నీసావిత్రి చిఱుతొడయందు లీలావత్యాకారమునం దిలనదృశమగు నజ్జని మచ్చ యొకటి యేర్పడి యదివృక్షమయి మిదివృత్తాదుల నెల్లరకుం బయల్పడండేయు. ఈభారతి జాతిస్తరత్వంబుతో నాపురుషాకారంబున నుండు. ఈసరస్వతికి శిష్యయై యతి ప్రణయవృత్తి నుండు నీపుంజీకస్థలయు విలాసవతియను వేశ్యయై పురుషాకృతినుండు నీ వాణికిం బ్రాణప్రియ యయ్యెడిని. ఈదూర్వానుండును రాజకన్యకయై జనించి సావిత్రి కాపం బనుభవించు, మీరలు మీయంశంబుల భారతంబునకుం జని నావచనంబు లనుష్ఠింపుడు. మే లగుంగాత. అని యాకములాలయ యంతర్హిత యయ్యె.

అహ్మయం సావిత్రియు సరస్వతియుఁ దక్కుంగలవారును శ్రీదేవిని సంస్తుతించిరి.

అమ్మ! ఓసావిత్రి! యీయెడరున నీపుంజీకస్థలవిద్యావిశేషంబుం గనుంగొన ననువు లేకపోయె. ఇందిరాదేవివచనంబు లవక్కానుష్ఠేయంబులు. మనము తన్నిర్దిష్ట కార్యం బనుష్ఠింపం బోవలయు. అని యందఱు నిష్క్రాంతియైరి.

ఇచట విద్యావేదినీసాధమునందలివినోదనీమం బనుమండపము నగ్రభాగమునం జిత్రయవనికను మూసికొని వేత్రహస్త యగుకామిని తదంతరంబునకుం జనియె.

మాయాసుందరీవిజయమను సుపరూపకము సమాప్తము.

గీ. ఈకథాకల్పలతఁబుట్టియింపునింపు, పంచమగుళుచ్ఛమునరమాప్రాణనాథ
నీపదార్పణఁజేసితిఘాపమాళి, యాచఘాజానితగునచోయంబొనర్పు.

ఇది శ్రీరాధానాథచరణకమలచంచరీకాయమానమానస భారద్వాజకులపవిత్ర తిరుమ లార్యపుత్ర పెయందేవీగర్భజన్మచి లకపాటి వేంకటరామానుజశర్మ ప్రణీతంబైన వినోదకథాకల్పవల్లియందుఁ బంచమగుళుచ్ఛము సంపూర్ణము.

శ్రీరామజయము.
 శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మజేనమః.
వి నో ద క థా క ల్ప వ ల్లి
 ష ష్ఠ గు థు చ్చ ము.

మంగళాచరణము.

క. శ్రీరాధానవనవతుభ, తారుణ్యవిలాసన క్తతావంచితహృ
 త్సారస సురవరనతపద, నీరజ వినుఁ గొల్తు భక్తి నీరజసేతా.

ఇట్లు కాళికాదేవి పరిచారికాగణంబుచేఁ బ్రయంక్తంబగు సుపరూపకంబుం
 గనుఁగొని యానభాసదు లత్యాశ్చర్యరసపూరపూరితాంతకరణులై భోజలీలావతీకాళి
 దాసులు మనుష్యమాత్రులు గారు దివ్యప్రభావసంపన్ను లని నిశ్చయించి వారలయెడభక్తి
 ప్రశ్రయంబులు నూపుచు నిట్టితొలిపుట్టువునం గలిగియుండుననుబంధంబులేనినాఁ డీభోజ
 కాళిదాసుల కిట్టిప్రేమం దేల గల్గు? ఈభోజభూపతి బ్రహ్మాంశసంభూతుండు గానినాఁడు
 కవికులంబుల కగణితంబులగు వసుసంచయంబు లవ్వారిగ నొసంగుమహాభాగ్యుం డెక్కడిది.
 సరస్వత్యంశసంభవుండు గానినాఁ డీకవికులాభరణంబున కలినరసమగు వాఁకి ప్రవృత్తం
 బగుట యెట్లు? తక్కుంగలకవులు భారతీప్రసాదపాత్రు లనియు నీకాళిదాసుండు భారతి
 యేయనియు నెల్లజనులు వాడుకొనుట యథార్థం బని యిప్పు డెఱింగితిమి. ఈమహాత్ములం
 గాంచి ధన్యుల మయితిమి. అని సంస్తుతించిరి. అప్పుడు ప్రతాపపాలుండు మహానంద
 పరవశుండై భోజభూమిాసుని బహువిధంబుల సంస్తుతించి యాతనితో నిట్లనియె. ఓ
 మహాత్మా భవదీయంబగు మాహాత్మ్యంబు మాబోటిమనుష్యమాత్రుల కెఱుంగం దరంబు
 గాదు. భవత్పాదరంజంబు సోకి నాయిల్లు పవిత్రంబయ్యె. ఈమహాకవికింగల యతిమానుష
 ప్రభావంబు నేను బలంబులు విని యితని పాదపదనంబు నేయ బహుకాలంబుగ వేచి
 యున్నవాఁడ. నాభాగ్యవిశేషంబున నామహాత్ముండు నీతోఁగూడఁ దానె నాయుంటికిం
 జను దెంచి నిష్కారణప్రేమంబును నాయం దగపఱచినవాఁడు. ఇంతకంటె నభ్యుదయంబు
 మఱి యొందు గలదె? విధి యనుకూలంబునం బ్రవర్తింప నకలసంపదలు నచింతితోప
 నతము లగు ననువచనంబు నత్యం బయ్యె. ధన్యుండనై తిని. నాయుల్లంబునఁగలసందియంబు
 నివృత్తంబయినయిది. తొలుత నీవిదుషీశిరోరత్నంబు విద్యాసర్వస్వవేదిని యనం బరంగు

వేశ్యాకన్యకగా నిరూపించి యది యొనరించుచుండుకట్టడల కెందును విభ్రంశంబు నొం
దక జయించినవాఁడు గాన నీకపింద్రుండ యీమగువకు నధికారి యయినవాఁడు. ఈ
విద్యాసర్వస్వవేదినీ నాస్తిక నేపథ్యంబున నుండుట యెఱుంగక యేతదభిభూతయయి ప్రాణ
వనిత్యాగం బొనరించెనొకో యని సంశయించి మదీయసుతానిర్విశేషయగు నీకుమారిక
యందుం గలవాత్సల్యవిశేషంబున నేను నితనికి విద్యాసర్వస్వవేదినీం గాన్నించితే నేని
దదీయసర్వస్వముతో నామదవలె నీక యొసంగెద నని నుడివెలిసి. కాళి దాసుండని యెఱింగి
నంతన యాతరుణాంబుజయు విరజాంబుజయు భక్తిప్రత్యయంబులతోఁ బ్రణత లైన
నితండు వీరల నుత్తమభూభృక్కుమారలెలకంబునకు భార్యలు గం దని దీవించినవాఁడు.
ఇది పూర్వోద్దిష్టవిధానంబుతో ననువుపడం జేయుట యెట్లొకో? యని యడిగిన భోజ
భూపాలుండును సింహపురపాలకుం గాంచి యిట్లరియె. ఓమహితచాక్ర! నీనుడివిన
యర్థం బడుగం దగినదియ. ఈతరుణాంబుజ యితనికి విజితయైనకతంబున నీతనిదియ. నీకు
సుతానిర్విశేష యగుదీని నీయిష్టగతి నొసంగుటయు నాజ్ఞాపార్థంబు గాదు. చెల్లం దగి
నదియ. ఈకవివరుండు వీరల కిడినయాశీర్వాదంబును నసత్యంబు గాదు. ఈకవివరుండు
తనయిష్టార్థంబు నొక దానిని మాననంబున నుంచుకొనక యీహసికిం గడంగినవాఁడు గాఁడు.
ఇతఁడు తనయిష్టార్థంబుని యెది గోరినను నే నితని కొనంగం గూడనిది లేదు. అదియు
నుం గాక యీమహాత్మునిసమాగమము వెండియు నాకుం గలుగుటంజేసి సర్వస్వదానము
నేయ నగుమహాత్మ్యవసమయంబున నీతరుణాంబుజ నితని కొనంగుట కడ్డు గలదా! తరు
ణాంబుజను మాత్రమే కాదు! మఱి యేమి యితండు గోరినను మాటు వలంకక యీ
గడంగి యున్నాఁడను. తనవశవ ర్తినీ నితఁడు యథాభిలషితముగ వనియుక్తం జేసికొనును
గాక. వినవ్దం బగుసుతారత్నంబు వెండియు లభించుట యితనివలనన కాన దీని నితని
హస్తగతం జేయుటకు విచారింపవలసిన దేమి యున్నది. అని చెప్పి యోమిత్రమా! మహా
కవి! యీతరుణాంబుజను భవదీయహస్తగతం జేసితిని. దీని నెవ్వనికిఁ బాణిగ్రహీతిం
జేసినను నీ నేయకార్యంబు నాకుం గడుం బ్రియంబ. అనినం గాళిదాసుండు మంద
స్థితంబుఁ గావించుచు నోనరపతి! ఇది నాచే విజిత యగుటంజేసి నావశవ ర్తినయె. ఇందుల
కి వేమియుం జెప్పువలయు ననునది లేదు. అది యట్లుండ నిమ్ము. నీవు మదీయాభి
లషితం బెద్దియైన నీఁ గడంగియున్నాఁడ నని చెప్పినవచనంబు సత్యంబు నేయాదువేని నా
వేడినదాని నా కొనంగుము. భవద్విధులగు మహాపురుషులు తామాడినమాట మరల్చరు
గదా! యనిన రాజు నోకవిత్తులకమలదివాక రా! నీ కీరానియర్థంబును గలదే! వేఁడు మిచ్చెద
ననఁగాఁ గవివరుండు ధారావతిం గాంచి యిట్లనియె. తొలుత నే నీవిదుషీశిరోమణి యగు
విద్యాసర్వస్వవేదినీం జయింపం దలంచి దీనిచే నభిభూతుండగు నొకకటైలమ్మువానివలన
దీనివృత్తాంతం బెఱింగినవాఁడం గానం దదభిమానంబునం బరంగునీతని కుపకార

రూపముగ నీవిద్యారత్నవద్దవేదినిని దానివంటిమఱియొక కన్యారత్నంబు నిచ్చెద నని చెప్పి
 వీనిని దోడ్కొని వచ్చిరిని. నుడివినపడువున నితనికిం గన్యారత్నంబుల రెంటి నొసంగి
 పూర్ణమనోరథుం జేసెదను. కాన నీతరుణాంబుజతో విరజాంబుజను నయితము వీని కిచ్చి
 వివాహంబు జరుప నింపుఁ గొని యున్నవాడ. స్వ విందుల కొడంబడి నామనోరథంబు
 నెఱవేర్చుం జనును. అని యడుగుచుండఁగా రాగసేన యనులీలావతిప్రియసఖి రాజానకుఁ
 జేతులు మొగిడిచి యిట్టనియె. ఓరాజచంద్రమా! తొల్లి మనవిరజాంబుజ నుదయా
 దిత్తున కొనుగు మని తదీయజననీజనకులు విప్రముఖంబులం బ్రార్థింపఁగా నాతని కీఁ
 దలంచి వాగ్దానముఁ జేసితిరి. పూర్వము ప్రదత్త యైయుండుదాని నిప్పు డీకవివరుహస్త
 గతం జేయుట కెట్లు సరిపడును. ఈయర్థం బవనరం బగుడు విన్నవించుకొంటిని. అనఁగా
 భోజభూపాలం డులుకొనడి పూర్వము నే నుడివినవచనంబు మఱిచి కవిసంప్రాప్తినమయ
 సంజాతమగు మహామూడంబునం బూర్వకార్యశంకదర్శం బారయక యడిగినయర్థం బొసం
 గెదననిన నీమహాకవియుం దనవలచినకార్యంబున కీవిరజాంబుజనడిగెను. కట్టా! ఒక్క
 ప్రేల్చి డిని చెప్పినమాట తప్పివలసినట్టెనది. ఏమి నేయనగును. సత్యసంధులగుమహీ
 వతులు సత్యంబుఁ దప్ప వలసినట్లు విధి నేయుచున్నాఁడు. కట్టా! మాటతప్పటకన్న
 ప్రాణంబులు వాయుట యుత్తమంబు. వివిధంబునంగాని తప్పించుకొనుటకు ననువు లేక
 వచ్చినయది. అని యాలోచించుచుం జింతానంతానమునం జిక్కి వెక్కినంపుచునస్తాపం
 బున వేడినెట్టారుపులు సిగుడ్చుచుం దలవాంచుకొనియుండె. కవియురాజుం గాంచి
 యోసింధులరాజకులార్ధారకా! నాప్రార్థితార్థంబు నొసంగి నే నీపిన్నవానికిం జెప్పినమిక్
 ఖప్రించి తెచ్చిన నాయుద్యమంబు సఫలంబునేయుము; కన్యారత్నంబుల కానపడియె యీ
 పమామండు న న్నాశ్రయించుకొని వచ్చి యున్నవాడు. వీనియభీష్టార్థంబు నెరవేర్చెద.
 నని యేను బ్రతినచేయున్నాఁడ. ప్రతినదప్పినవాడు గతిహీనుడై యడంగు నను
 నర్థం బీ నెఱుంగనిదియే; ఏను బరలోకవిభ్రష్టుండనై యడంగుట నీ కిష్టుం బగునే! అనిన
 భోజుండు కవిం గాంచి యోమహాత్మా! పూర్వదత్తం బగునర్థంబున కేను గర్త నగు
 దునా! ఆవిరజాంబుజ యుదయాదిత్యునికిం దత్తం బగునర్థంబు; దానిని మరల నన్యదత్తం
 జేయం జనదు! ఇందు భర్తాధర్మంబులు నీ నెఱుంగనిది గావు. అది గాక యితర మయిన
 పస్తువును మదీయరాజ్యంబునైనఁ బ్రాణములనైన నీకుం గావలయునేని నొసంగ నుద్యుక్తుఁ
 డనై యున్నాఁడను; కరుణించి యితరపస్తువుం గోరుము. అనినం గాళిదాసుండు ధారా
 పతితో నిట్టనియె. ఓరాజకేభరా! అన్యదత్త యగుదానిని మరల నన్యన కీఁ జన దంటివి.
 అన్యాయరక్త యగుదానిని వేటొక్కనరునికిం గరగృహీతఁ జేయఁ జనునా! ఈకన్యక
 శ్రుతశ్రవణం దనువిప్రకుమారునఁ దనురక్తయగుట తెల్లంబ గాదె! ఆదియనుం గాక నీ
 వివిరజాంబుజను దప్ప నితరపస్తువును ప్రాణంబుల నైన నొసంగెద నంటివి. ఈనిరవద్యరూప

యగువీరజాంబుజాదేవినుగుణసంపద వినియం గనియు నీకుమారుండు కఠోరమారశరా సారపీఠితుండై యీశుమారికారత్నంబుపొందు దొరకనినాడు తనప్రాణంబులం బరిత్యజించు దెంపుఁ జేసి యుండువాడు. ఇట్టివాని నీప్రాణంబుల రక్షింపం జాలునే! దీనిం జేపట్టినవానికి భవదీయరాజ్యంబుమఱిరాజ్యంబు లెన్నియో చేహారం గలవని యెఱింగి నీకుమారికారత్నంబు నపేక్షించువానికి నీరాజ్యంబుతోఁ బని యేమియున్నది. కాన విరజాంబుజ నీక యితరంబు లేవి యిచ్చినను ప్రియంబులు గావు. ఆకన్యక నీకుమారున కిచ్చి పెండ్లిసేయుము. అట్టొనర్చనినాడు మదీయవాంఛితప్రదాతవు గాకపోవువు. అన విని భోజుండు కవచచనంబులకు మాటు వల్కులేక యవనకళిరమ్ముండై యూహకం డెను. చెంతల నుండెనువారు కాళిదాసుండు తరుణాంబుజావిరజాంబుజలను దనతోడ నేఁగు దెంచిన యొకకుమారునికిం బరిణయంబుచేసి యిచ్చి తనప్రతిస నెఱవేర్చుం దలంచు చున్నవాఁ డంతియకానిఅనంగరాజరాజ్యాధిదేవతలంబోలినయాలీలావతీమణుల నతిదుర్భ గుండగు నీ కటైలమ్మకొనువానికిం బట్టియిచ్చి పడరానియిడుమలం బడఁజేయుట యంచి తంబు గాదని తలంచినవాడుగాఁడు. రాజును దనకుఁ గవిసంప్రాప్తివలన నతికయితంబగు నామోదంబుచే నొడలెఱుంగక మాటయిచ్చి తప్పించుకొనుట కనువుపడక వరితపింపెదేని. ఈకాళిదాసుండు భోజునికి మిత్రమగుటంజేసి యీకన్యకామణులనుభుక్షుభంబులు దాన పాటించుచుండందగిన వాఁడయ్యు నతినిర్భయుండై వీరలం గాఢియ పెట్టం దలంచియున్న వాడు. మహోదారుండగు నీతని కీకఠోరకార్యప్రవర్తనంబు గలుగుట యస్తాదృశజన పాపపరిపాకం బని యెంచుబోలు! ఇతండు కాళిదాసుం డని యెఱుంగదనుక నిట్టిమహా నీచునికి విద్యాసర్వస్వవేదని కొంగువేయున ట్టయ్యెనే యనిచించించుచుంటిమి. ఇప్పు డాచింత తొలంగి యీచింత గల్గుట ముట్టు వెడలిచి కట్టు జొనిపినట్లున్నది. ఇది యప్రతి విధేయం బయినకతంబున సేమియూ మానసంబులకుం దోఁపదు. అని యిట్లు వ్యాకుల వశుచుం జేయునదిలేక యుండంగాంచి ప్రతాపపాలుండు కవితో నిట్లనియె.

ఓమహాత్మా కవికులతలకమా! నిన్నొక్కయర్థంబుఁ బ్రార్థింపవలసియున్నది. ఈవిరజాంబుజయఁ దరుణాంబుజయఁ నీకుం బాదాభివందనంబు సేయునమయంబున వీరల నుత్తమభూభృతులమారునికిం బఞ్చులు గండని దీవిం చితివి. ఈనీచ పక్షంబు సత్యంబు సేయు జనును. శాకికులగు సాధువు లశ్రావ్యంబులగు నర్థంబులం వచ్చింపరు. వచ్చింతులేని యయ్యర్థంబు ప్రాప్యంబు యగు. నీవు సాధువవు. నీవచనంబులు కల్లులు గాఁ జనదు. మఱియు నీవిరజాంబుజం జేపట్టినవానికి భోజభూమిశక్రముఖరాజేంద్రదుష్పాప్యంబుగు మహామహీమండలాధిపత్యంబు సేహారు నంటివి. ఈవచనంబును సార్థకము సేయుము. ఈ రెండువాక్యంబులయర్థంబులు మా కీవు ప్రత్యక్షమభూతంబులు గానిం. మహానందం బొనగూర్చుము. అని వేడుకొనినం గాళిదాసుండు నవ్వుచు నోమహీపతి యీభోజభూమి

శుండు దా బల్కినపల్కు నెరవేర్చుం జాలక తలపంచుకొనియున్నవాడు. అట్టులుండ మదీయవచనంబు సార్థకంబు సేయ నెట్లుగును? అనిన భోజుండును కవిం గాంచి యో మిత్రరత్నమా నీకుం దెలియనియర్థంబులు లేవు. నీవు మదీయాభ్యుదయకాంక్షివి గాని యన్యుండవు గావు; ఈకటైలమ్మవానికి నాకుమారికారత్నంబులం బరిణయంబుచేసి యిచ్చుట భిషదభిమతంబేని నాకు నభిమతంబు. నే నువయాదిత్యునికి విరజాంబుజ నిచ్చెద నన్నవచనం బపార్థంబు గాకుండ నీవిదుషీశిరోమణులమానసంబులకు భేదంబు జనింపక యుండ నీవెవ్వనికిచ్చుకొన్నను నాకభిమతంబ యనినం గవియుఁ గడుముదం బందుచు నోమహితే యావిదుషీశిరోమణులహృదయంబునకు భేదముపుట్టింపకయుండంబ్రపత్రింప వలసినది మాత్రమే గాదు. నీమనంబునకును నీదేవియగు లీలావతీహృదయంబునకును ప్రతాపపాలునిహృదయంబునకును నాహృదయంబునకును నాకడనుండునీకుమారుని హృదయంబునకును భేదము జనింపకుండం జేసి యెల్లరకు నభిమతంబై యొప్పునట్టులు నాయుద్యమంబు నెఱవేర్చుకొనియెదను. అని చెప్పవచుండం గొందఱు వీణావేణుకృదంగ తాళాదివాద్య ధారులు మనోహరవేషాలంకృతులు గీతకళాకోవిదులు భరతకాస్త్రపారం గతులు ననుదెంచి భోజునికిని ప్రతాపపాలునికిని వందనంబు లానరించి నీటలతటఘటిత కరాంజులై క్రిందించి యిట్టనిరి.

హీరాజవంద్రులారా! ఏము భరతకాస్త్రపారంగతులము. రూపక ప్రదర్శనపాటవం బున మాకు సాటియగువారు లేరు. మీకిది మహాభ్యుదయకాలం బని యెఱింగి యస్తద భ్యస్తవిద్యావైకారద్యంబున మిమ్ము మెప్పించి మీయిచ్చుబహుమానంబులం బడయ నేగు దెంచి యున్నవారము. మీరలు మాయందుఁ గరుణించి మాప్రదర్శితం బగురూపకంబుం గాంచి యస్తదీయగురుకులక్లేశంబు నభయంబు సేయం జనును. అని ప్రార్థింపఁగా భోజ ప్రతాపపాలురు కరము సంకసించుచు వారిం గాంచి యోనాట్యాచార్యులారా! మీ యుద్యమంబునకుం గర మను మోదించితిమి. మీర లిప్పుడు ప్రదర్శింపం గడంగినరూప కంబు సమయోచితం బగునేని గాంచం బ్రియంబగు ననిన నాకుశలవులు నట్ల యగునని వచియింపం దరుణాంబుజయు నీసాధముం దాటిన నేఁబదియందొమ్మిదవకక్ష్యంతరంబు నందు రూపక ప్రదర్శనం బనుమహామండపంబు గల దది రూపక ప్రదర్శనోచితంబై యుండు, దానికడకుం జని ప్రస్తుతకార్యంబు బ్రపత్రింపం జేయనగు ననిన నట్ల యగుంగాకయని భోజప్రతాపపాలురయొజ్జ చే నయ్యెడ నుండువారల్లె రూపకప్రద ర్శనమండపంబునకుం బోయి యథోచితస్థలంబులం గూరుచుండిరి. కుశలవులును నేవభ్యం బునం బ్రవేశించిరి.

శ్రీరస్తు ర స స ం జీ వ న ము

అను
నాటకము.

నాంది

జ్యో. * లోలే బ్రాహ్మి కపాలికామిని పితా కస్తే పతిః పాథసాం
కః ప్రత్యేతి జలా దవత్యజననం ప్రత్యేతి యః ప్రస్తరాల్
ఇత్థం వర్వతసింధురాజనుతయో రాకర్ణ్య| వాక్సాతురీం
సస్తేరస్య హరే ర్హ్య రస్య చ ముదో నిఘ్నంతు విఘ్నంతు నః.

* నాందియనగా! రూపకంబులయందుం దొలుతదేవతానమస్కారాద్భాత్తకముగా వచించుమంగళము. రూపక ప్రారంభంబున నొకసూత్రధారుండు రంగంబునం బ్రవేశించి నాందీశ్లోకంబుంజెప్పి నిష్క్రామింతుండగును. తత్సదృశుండు మఱియొక్కరుండు రంగంబుఁజొచ్చి కావ్యార్థసూచనంబు నేయంజనును.

ఇందుకుం బ్రమాణశ్లోకములు. నాందీశ్లోకంపఠితైవసూత్రధారేనిర్గతే, ప్రవిశ్యకద్వదపరః కావ్యార్థంసూచయేన్నటః. రంగంప్రసాద్యుచుధురైశ్శ్లోకైః కావ్యార్థసూచకైః, ఋతుంకంచిదుపాదాయ భారతీంవృత్తిమాశ్రయేత్. అని.

ఈనాందీశ్లోకము లక్ష్యపార్వతీచమత్కారసంవాదరూపము.

టీ. పార్వతి లక్ష్మింగాంచి వేడుకగానుబోధించుచున్నది. లోలేఽపిచంచలు రాళా! అని. ఒకయెడనైనను స్థిరముగనుండవే! యేమి యీనీగుణమునుభావము సూచితము. అందుకు లక్ష్మీలోనగనలంచునిట్లనుచున్నది. కపాలికామిని = కపాలముచేతంబట్టుకొని తిరియువానిని వలచిన యోచానా! బ్రాహ్మి=నన్నుంబిలిచినవనియేమి! వచింపుము! తన్నుంజపలురాలాయన్నందుకు ఓబిచ్చపుదానా! యని యధిష్ఠిపాక్షలాడెననిభావము. పార్వతి లక్ష్మీచేసిన యధిష్ఠిపాక్షివిని యాకాంతకుంబిత్సకులప్రశస్తిలేదని పుల్లపాడుపుమాటలాడుచున్నది. లే=నీకు, పితా=తండ్రి, కః=ఎవ్వఁడు! అని. అందుకులక్ష్మీ తనకుఁ బిత్సకులప్రశస్తిలేకపోలేదని యనుచున్నది. పాథసాంబతిః = సముద్రరాజు. నాకండ్రియని యర్థము. తీరసాగర సుతయనుప్రసిద్ధి తనకున్నదని తెలియపఱచుచున్నది. అందుకుంబార్వతి లక్ష్మీవచన మవిశ్వసనీయం గడంగియిట్లనుచున్నది. జలాల్ = జలంబువలన, అవత్యజననం=శిశువుదృఢించుటను, కః = ఎవ్వఁడు, ప్రత్యేతి = నమ్మును. నీపునముద్రమునం బుట్టినదానవనుమాట నమ్ముజనదనిభావము, అందుకులక్ష్మీ నాజననము నన్నిశనియంబయగు నేనినిజననంబు నట్టిదయగుననుచున్నది. యః=ఎవ్వఁడు, ప్రస్తరాల్ =

అని నాందీశ్వోకంబు పఠించి సూత్రధారుడు సిగ్గిమింప నట్టివాడు మఱి యొక్కరుండు ప్రవేశించె.

సూత్రధారుడు. (కరము మదముతో నలువలంకులం దిలకించి.) ఔర! నాభాగ్యం బేమందును? శ్రీభోజకాళిదాసులయెదుట నానేర్పినవిద్యం బ్రదర్శింపం గంటిని.

నటి. (ప్రవేశించి.) ఆర్య! శ్రీభోజకాళిదాసులమోల నేర్పినవిద్యం బ్రదర్శింపం గంటి ననిమాత్రమే సంతసించకుము. వీరలు సత్కుదారరసప్రశస్త్రాబులగు రూపకంబులం గల్పించియుండువారు! అభ్యస్తవిద్య నగపఱచి యాయభియం క్తులమన్న నలుపడసినచోఁ గదా సంతసించం జకును?

సూత్రధారుడు. ఓఁటి! ఇట్టియనవద్యవైదుషీవిశేషభూషితుల నత్యల్పతరం బగు విద్యంగొని యలరింప నగును. పండితంమయ్యలశభ యగు నేని మనకు సర్వజ్ఞత్వంబు గల్గిన చారాధింపలేము. ఇందుకుం దవనురూప మగుపద్యం బొందు గల దని విచుము.

శ్లో. అపి సర్వవిదో నశోభతే వచనం శ్రోతరి భావవర్జితే,
పరిణేతరి నేత్రవర్జితే రుచిరం కిన్ను కళత్రభూషణమ్.

చట్రాతివలన, ప్రత్యేక=అపత్యజన్త మయినదనినమ్మనో; వాఁడె జలంబువలననయిన యపత్యసంభవంబునుసయితము నమ్మనని యవ్వయము. చట్రాతివలనం నపత్యసంభవమయిన దని నమ్మవాఁడు జలమువలన నదియగునని యేలనమ్మెడు. విశ్వసనీయంబులన్న రెండును విశ్వసనీయంబులే; కావన్న రెండను గావే. లక్ష్యేంకలిగిన పితృకుల ప్రశస్త్యభావము పార్వ తికింగలదని సూచితంబయ్యె. ఇత్థం=ఈ ప్రకారము, పర్యతసంధురాజనుతయోః = పర్యతరాజనముద్రరాజకుమారికలగు గౌరీశ్రీదేవులకుఁ బ్రవృత్తమగు, వాక్పాతురీం = వాక్పమత్కారమున, ఆకర్ణ్య=విని, సస్తేరస్య=మందస్తి తము సేయుచుండెడు, హారేః = విష్ణునియొక్కయు, హరస్యచ = శివునియొక్కయు, ముదః = సంతోషములు, వః=మన యొక్క, విఘ్నం = పనిచెఱుపును, నిఘ్నంతు = పోఁగొట్టుం గాత.

* టి. శ్రోతరి=వినువాఁడు, భావవర్జితే=భావవిరహితుఁడయ్యుండునేని, సర్వ విదోపివచనం = సర్వజ్ఞుఁడగువానివచనముసయితము, నశోభతే=ప్రకాశింపదు. అదెట్లు నఁగా! పరిణేతరి = వివాహముచేసికొన్నవాఁడు, నేత్రవర్జితే=కన్నులులేనివాఁడగునేని, కళత్రభూషణం=పల్నిధరించుకొనుసొమ్ములు, రుచిరంకిన్ను=మనోజ్ఞత్వమునుగాంచునా! ఏమి?

వినువాగలు రసికులయ్యుండినచో నల్పజ్ఞానివచనము సయితము ప్రకాశించును. వా రరసికు లగుదులేని సర్వజ్ఞానివలకు సయితము ప్రకాశింపజాదు. భర్తకుం గన్నులున్నచో భార్య దాల్చిన సొమ్ము లందగించునుగాని వాఁడు గ్రుడ్డియైన నేమి యుపయోగము.

నటి. ఆర్య! భవదు క్తం బావరణీయంబు. సామాజికులు సర్వవిద్యావిచక్షణు లయి యుండినను బ్రబంధంబు రహితారంబు గావినాఁడు ఫలంబు గల్గఁబోదు.

1 క్షో. కిం తేన కిల కావ్యేన మృద్యమానశ్య యశ్య తాః,

ఉదధే రివ నాయాంతి రసామృతపరంపరాః.

అని చెప్పంబడియుండలేదా?

సూత్రధారుఁడు. నటి నీనుడివినవచనంబు సత్యంబు. ఇప్పు డట్టిరూపకంబు సమ యాచరూపమగునది దొరకునే!

నటి. ఆర్య! మఱచితిరా మీరు! రససౌజీవనంబునాటకంబు ప్రస్తుతోపయోగి గాదే !

సూత్రధారుఁడు. ఆ! ఔను ! స్మరణంబునకు వచ్చె! ఈరూపకవరంబు సామాజి కులమనంబు నావర్జింపం గలదు. వేటొందుచింత యేల ? జంపు మాని సొంపు లొలుకు నీవసంతసమయములు వర్జించెదను వినుము.

2 క్షో. స్థానే స్థానే మలయమరుతః పూరయం త్యంకపాళీం

పుష్పాశీఘ్ర స్తరగజరజస్నానయోగ్యాః పరాగాః,

జాతం చూతే మధు మధుకరప్రేయసీజానుదఘ్నుం

నిర్విఘ్నత్వం నపది భజతే రాగరాజ్యాభిషేకః.

1 టీ. మృద్యమానశ్య=వలవఁబడుచున్న దయ్యును; అనవరతపరిశీలనముననాస్వా దింపంబడుచుండిన దయ్యును, యశ్య = ఏకావ్యయ్యుక్కు, రసామృతపరంపరాః = శృంగారాదిరశాత్తకములగు నమృతపరంపరలు, ఉదధేరివ = సమద్రమువలంబోలే, నాయాంతి=పొడముచుండవో, తేనకావ్యేన=అట్టికావ్యముచేత, కిం=ఏమియువయోగము.

అస్వాదింప నాస్వాదింపఁబయి బయి రసపుష్టినిచ్చుచుండుకావ్యమే కావ్యము. అట్లు రసపుష్టిని సంగ లేనికావ్యము వలన నేమి యుపయోగములేదు.

2 టీ. మలయమరుతః=మలయమారుతములు, స్థానేస్థానే=ప్రతిచోటను, అంక పాళీం=కాగిటిని, పూరయంతి=నిండించుచున్నవి. ఆకళాలదఁ గొంగిలిండుకొనునంతటి మలయమారుతము లెల్ల చోటులనొలయుచున్నవి యని భావము. పుష్పాశీఘ్ర=పువ్వుల గుంపులయందు, పరాగాః = పుష్పాదులు, స్తర గజరజస్నానయోగ్యాః=మరుఁడను మత్తదంతిరజస్నానము సేయుటకుందగినవియైయున్నవి. ఏకుంగు భూపరాగమును దనపై నంజల్లుకొనుటను రజస్నానమందురు. అట్లే స్తరదంతి కావలసినంతఁ బయింజల్లుకొనుట కుందగినపుష్పాడి పువ్వుములందుఁగలిగి యున్నదని యర్థము. చూతే=మామిడిచెట్టుయందు, మధు=తేనె, మధుకరప్రేయసీజానుదఘ్నుం = మధుకరకాంతలకు మోకాలిబంటిగా,

నటి. ఆర్యా! మీర లొనరించిన వసంతకనమయవర్ణ నంబు కరము రమణీయం బయి నది. ఇందు.

* శ్లో. రణత్కంకణానాం ఝణిన్నాపురాణాం చలత్కుండలానాం క్వణిత్కిణీనాం,
వధూనాం ముఖాంభోరుహం ద్రష్టుకామో రథం మంథరం చక్రబంధు శ్చకార.

సూత్ర ధారుడు. సటి! ఈవు గావించిన వసంతానురూపమగు దినమణివర్ణ నంబు ఛేతనస్వసర్వంసహచక్రవరిపాలకుండగు రాజకుమారుండు సర్వాభరణభూషితై విహరించుచుండు నెలజవ్వనులమోముదామరలు గనుంగొనుచుం దదర్శంబుగ రథగమనంబు మందము నేయుచు వచ్చుచున్నవా డనునర్థంబు సూచితం బగుచున్నయది. ఇట్లు నేయుటకుం గతం బే మొదో? (అగ్రభాగంబునకు దృష్టులు నిగుడించి.) ఇదె యొకరాజ కుమారుండు రథారూఢుం డయి నలువలంకులం గలయంబరికించుచు నేగుదెంచెడిని. ఇతం డెవ్వఁడో తెలిసికొనం దగును. (అని నిష్క్రాంతులైరి.)

ప్రస్తావన.

ప్రథమాంకము.

అంత మందగమనమందరస్యందనారూఢుండగు రాజకుమారుండును మంత్రి పుత్రుండును బ్రవేశించుచున్నారు.

జాతం = ఆయెను. తుమైదలకుం జాలినంత మకరందము మామిళ్లయందుఁగలిగెనని యర్థము. నవది=ఇవ్వుడు, రాగరాజ్యాభిషేకః=అనురాగమునకు రాజ్యాభిషేకము, నిర్విఘ్నత్వం=నిఘ్నములులేకుండుటను, భజలే=పొందుచున్నది. రాగమునిరంకుశముగ భూమి నేలుచున్నది యనియర్థము. ఎల్లజనులును శృంగారరసోదారై సంతసించెదరని భావము.

* టి. రణత్కంకణానాం=రణాత్కారమునేయు మాస్తవలయచులుంగలవారును, ఝణిన్నాపురాణాం=ఝణాత్కారమునేయు నందెలుగలవారును, చలత్కుండలానాం= కదలుచుండుకుండలములుగలవారును, క్వణిత్కిణీనాం = శబ్దించుచుండువిజుగంటలు గలవారునుఅగు, వధూనాం=స్త్రీలయొక్క, ముఖాంభోరుహం = ముఖకమలములను, ద్రష్టుకామః=చూడనిచ్చగించినవాడై, చక్రబంధః=సూర్యుడు, రథం = ఆరథమును, మంథరం=మందగమనముగలదిగా, చకార=పినర్చెను. వసంతకుతువునందుఁ బగలధికము గనుక సూర్యుండుమందగమనమునఁబోవుచున్నాడనియందురు. ఆవిధమున నతఁడు తనరథ మును మందముగానడిపించుకొనుట. వసంతర్తువునందు మహోల్లాసంబున నఖిలభూషణ భూషితై కాంతామణులు కంకణరణాత్కారంబుతోనూపురఝణాత్కారంబుతోఁ గుండలద్యుతులూప్యగుండభాగంబులతోఁ జీజుగంటల ప్రాంతలుగలకాంచీదామంబులతో విహరింపఁగా వారలమనోజ్ఞముఖాంభోజములం గనుంగొనంగోరియే యనిభావము.

రాజపుత్రుడు. (మంత్రి పుత్రుంకాచి.) ప్రియవయస్య! ఈగహనంబు గజగవయ గండభేరుండవరాహమహిషశత్రుభద్రకంఠీరప్రముఖపూర్వమృగయూథభయంకరం బై యున్నయది. ఇందు తొర డెందంబున నెట్టిదిట్టలకేని హైర్యంబు వొడనూపదు. అట్టియూ మహారణ్యమధ్యంబున సాలరసాలపున్నాగనీపకదంబకకాంతం బైనచోటం గొంపఱు చందనగంధులు గన్నట్టెదరు. చూచితివే? ఇది చిత్రంబై తోచుచున్నది. ఇట్టి యతిసుకుమారాకారలగు పల్లవాధరల కీయెడ సంస్కరణమాత్రోపలబ్ధం బయ్యెను భీలిం గలుగఁ జేయుంగాదె!

మంత్రి పుత్రుడు. యవరాజ! అతివిశాలంబగు నీయలాతలంబున నెన్నియో మహాశ్వర్యంబులు గలవు. అందు నిది యొండై యుండంబోలు!

రాజపుత్రుడు. ప్రియవయస్య! మన మీ యరణ్యంబు జొచ్చి విచ్చలవిడి సీంహశరభశాగ్ధాలభట్టాకభద్రప్రముఖంబులగు దుష్టనర్త్యంబుల వధించుచు మృగయా వినోదంబున నతిదూరం బఱుగుచెంచితిమి. ఈ రణ్యంబులు బహుయోజనపరిమితం బగు మార్గంబు నడుచుటంజేసి కరము శ్రమంబుం జెంపినయవి. ఇయ్యెడ మ్రోలం గనంబడు నుద్యానంబునకుం జని చల్లనితరుచ్చాయల విడిసి యిండుక విక్రాంతిం జెందుదము.

మంత్రి పుత్రుడు. యవరాజ! అట్టి కానిమ్ము. ఈ యతిమనోహరం బగు కాంతారంబున మార్గాయానంబు వోనడంచుకొన ననుకూలములగు మాకందతరుచ్చాయ లును కలహంససంచారచలితకమలవండనిరర్థశనిర్దళన్నకరందమీదు సంవోహపహననుంధ రంబులగు మారుతకీకోరంబులును గలయం బర్హుచుండుటంజేసి యిందుండి దీనిరామ ణీయకంబుంకాడక పోవుటకు మనంబు రాదు. భవదభిప్రాయం బెఱింగియె నూతుండును రథగమనం బించుక మందంబు సేసె.

రాజపుత్రుడు. ప్రియవయస్య! బాగుగ నిరూపించిచూచిన; నీకాంతాకదంబంబు, డా. స్త్రీమయమై తనర్హునోక జీవనికాయమొ కాక యంత్రమ స్త్రీమహిళామణీనికరచేష్టిత మై తగునట్టిదీప్తిపమో భామినులం దిలోకనువిభావితరూపలఁ దెచ్చి యొక్కెడఁ నేను మెల్లఁ జేరిచినచిత్ర మొకో యనఁ దోచె నాత్మకున్.

ప్రియవయస్య! ఇది పురుషనిరహితమగు స్త్రీరత్నమయప్రపంచస్పృష్టి మణి యొకటి యనం బోలియున్నది. ఔరా! వీరలసౌందర్యంబు కరము చిత్రము. చ. కలువలఱేనినక్కళలా కామునిమోహనదివ్యమాయలా

నలపులదీవులా యమృతవర్ష పుదారలా కార్తెఱుంగులా

శలిలజబాణబాహుయుగసారజయోజ్జ్వలలక్ష్మలో యనం

దలఁపఁగ నయ్యె నీవికచతామరసేక్షణలం గనుంగొనన్.

వీరభటసురక్షితం బయి, యఖిలభోగభాగ్యభరితం బయి పరమహర్ష దాయకం బగు మహీపాలాంతఃపురంబుల పసించం దగినయి యగణితరామణీయకనీధులు తా మిగహన మధ్యంబున నుండం గతం జేమొకో? వీరల నియ్యెడ నునిచి రక్షించువారె లెవ్వరో?

మంత్రిపుత్రుఁడు. యువరాజ! ఈ బాలికాకదంబకంబునందు,

ఈ. జన్మన మంతురించు మెయిచాయయు బాల్యము వీడుపాయముకొ

బువిల్వలుకానిరాజ్యరమఁ బూనుచునుండెడునంగకంబులకొ

మవ్వము మీఱునాకృతులు మన్నధరమృతశావిశేష మిం

దెవ్వతెఁ జూచిన స్వమత నిం పగుచుండుట చిత్ర మెన్నగన్.

ఈ కారణంబుననే యీయనమానరూపవయోవిలాసంబుల నోప్పునిలాసవతు లను సర్వవిధముల సదృశలగువారి నెవ్వడో యొక్కరుం డెద్దియో యొకయర్థంబుం దలంచి నేర్పు మెఱయి నేర్పరించి తెచ్చి యీనిర్దేశం బగువనంబునం జేర్చుచున్నవాఁ డని తలంప నగును. కాదేని సమానరూపవయోవిలాసంబు బాల్యంబు వాయనిప్రాయంబున నుండువారలు రాజకన్యకలం బోలినవారలు నొకయెడం జేరుటకు గతంబు లేదు. ఇది మనకు విచారణీయం బగునర్థంబు.

రాజపుత్రుఁడు. ప్రియవయస్య! భవవీయంబగు విచారంబు సారతరంబని తోచె డిని. కాన నాకన్నియ లున్నచోటి కఱిగి వారలవృత్తాంతంబు విచారితము. సూత పుత్ర! రథం బారథాంగశ్రోణులండుకడకు మెల్లనఁ బోనిమ్ము.

సూతపుత్రుఁడు. యువరాజా! ఇదె భవన్నియోగం బనుష్ఠించువాఁడను. (అని రథముం దోలుచున్నాఁడు.)

నేపథ్యంబున మహాఘోషంబు గల్గ నందఱుం దిరిగిచూచిరి.

మంత్రిపుత్రుఁడు. యువరాజ! అట్లదె యాతరునికరంబు మాటుననుండి,

గీ. ఇరులు గవియుమేను నింగలంబుల కెన, యయివెలంగుకన్ను లధికఘోర

నరకకూపమునకు సరి యయినవదనగ, హ్వరముతోడ నొకఁడు వచ్చెఁ గంటె.

రోదంతరంబులు నిండినయత్యున్నతఘోరాకారంబు నన్యుష్టభూతలంబు లగు చరణంబులును గాంచిన సీదుర్భగుండు పితాచం బని తోచుచున్నది. ఈ క్రూరకర్తుండు మనకేదేని యనిష్టంబు సేయం బరుగువాఱి వచ్చుచున్నవాఁడు. చాపంబు నజ్యంబుచేసి కొని యవధానంబుననుండుఘా. ఏను న ట్లుండెదను. ఈ యరణ్యంబు భూతభేతాళకాకిని

ధాకినీ ప్రముఖఘోరప్రాణిశరణ్యం బని తోచెడిని. కాన మన మనహితత్వంబుతో నుండ వలయు.

రాజపుత్రుండు. (మహోల్లాసంబుతో.) ప్రియవయస్య! రానిమ్ము. మన మిందనుక నీ కాంతారంబునం గలదుష్టమృగంబుల వేటాడితిమి. ఇకం బికాచరాక్షసనివహంబుల వేటాడి యారమణీయస్థలంబు తపస్విజననివాసయ్యోగంబు గామియైదు గాక. అని విలైక్కువైట్టి నన్నాహంబుతో నుండెను.

పికాచంబు ప్రవేశించి. ధిక్ ధిక్, ధిక్, ధిక్ అనుచు సత్వరముగ రాజకుమారుని పయికి బోవ గడంగెను.

రాజకుమారుండు మదస్థితంబుతో ధనుష్టంకారంబుఁగావించెను.

పికాచంబు. అదరిపడి యిలకుం దెల్లి సంబళించుకొని లేచి పాటిపోయె.

మంత్రిపుత్రుండు. నవ్వుచు. యువరాజ! భవదీయం బగుధనుర్బాహుధ్వానంబునకు నీకుచ్చపికాచం బదిరిపడి లేచి పరువిడుట యొక్కయొక్కవే ?

చ. ప్రళయఘనాఘనోచ్చలితవజ్రీనిఘట్టనజాతఘ్నరా

కులితదిశావతాశమలిఘోరము నీధనురారవంబు నీ

సలిజసంభవాండమును జయ్యన ప్రక్కలుసేయఁజాలు న

య్యలఘుగుణారవంబునకు నన్యము లోర్వఁగఁజాలునే ధర్మ.

నేపథ్యంబున వెండియు మహాఘోషంబు గల్గుచున్నది.

మంత్రిపుత్రుండు. యువరాజ! అదె కనుంగొనుము! ఇప్పుడు భవత్పరిభూతం బై పికాచంబు తనకుం బాసటగా నొందుపికాచంబుం దోడ్కొని మనమయి గవియ నలితర్వరితంబుగ నేగుదెంచుచున్నయది. దీనిం బిలుకుమార్చినం గాని మనల వదలదు.

పూర్వపురిపికాచంబు మఱియొందుపికాచంబుతో ధిక్ ధిక్ ధిక్ ధిక్ అనుచు సత్వ రముగఁ బ్రవేశించి రాజకుమారుని పయికిబోవం గడంగెను.

రాజకుమారుండు. (సజ్యంబయిన చాపంబున శరంబుదొడిగి హుంకరించి పికాచం బుతో.) ఓపికాచాళదమా !

చ. మదమున నీవు మాపయికి మాటికి మాటికి రాఁ గడంగితి

విదె కను మన్నదీయశర్మమిప్పుడ చండదవాగ్నికీల భీ

తిద మయి యెందుగాదముగతి న్భవదీయముఁ బాపకాయముకొ

గదియించు నీఱు చేనెడిని కాలము డగ్గఱె నీకుఁ దుచ్చుఁడా ?

పికాచము. (భయసంభ్రమంబులతో.)

చ. నరపతివంశమండన ఘనం బగుసీఘ్రిజవీర్యసంపదక్

దిరముగ నే నెఱిగినిని దేవరపైఁ కిఁ క రాఁ గడంగ మా

గురువును మాకు ధిక్ ధిగని గూరుచుఁ బైఁ బడ దాని కర్థ మే

నరుఁడు వచింపఁ దాతనిఁ దినం జను నంచు వరం బొసంగినన్.

తదాజ్ఞానుసారుల మయి యేము ద్రిష్టరుచు సీఘోరకాంతారమున మిమ్ముం గంటిమి. ఆలిఘోరం బగుచూయాకలిఁ దీరుచుకొనుకోరికిం గొంటిమి. మీరు దీని కర్థంబు వచించితిరేని స్వేచ్ఛం జన నగును. దానియర్థంబుం బెలువక భుజవీర్యంబున న్నతిక్రమింపం దలంతురేని మద్గురునాజ్ఞాప్రభావవిధ్యస్త్ర లయి యడంగం బోయెదరు నుమీ !

రాజపుత్రుఁడు. (స్తరణ మభినయించుచు. ఆత్మగతంబున.) భద్రగిరి పత్తనపతిమూరుండు కాంతచందనుండు తనకాంతతోడం బికాచంబై ధిక్ ధిక్ ధిక్ ధిక్ అనుచుం బయంబడి యనేకుల వధించుచున్నాఁడని విందు. ఈషికా చంబులు వారుగా నుండం బోలును. తద్వృత్తాంతం బెఱుంగుదును గాన సీతఁడు నుడువుధిక్కబ్బంబున కర్థంబు వచింప నగును. (ప్రకాశముగ.) ఓషికాచమా! నీవు నుడువు ధిక్కబ్బంబున కర్థం బిదియ వినుము.

* శ్లో. కిం వార్ద్రభావ మయతే సీతవీర్యకాన్త

మంతర్జలే సుచిరకాల మవస్థితంచ

భామావృతః న లభతే తదురోజసంగ

సౌఖ్యం తదీయ మపి జన్మ ధిగేవ ధిక్ ధిక్.

షికాచములు. ఓరాజకుమార ! నీనుడివివచనంబులు విన్నతోడన, మాకు జాతి స్మరత్వంబు గల్గునట్లులున్నది. గురువచనం బనుష్ఠేయంబు గాన మిమ్ము వదలికొంటిమి. ఆ

* టీ సీతవీర్యకాన్తం=తేలుగుకట్టె (బెండు) అంతర్జలే=సీటిలోపల, సుచిరకాలం= బహుకాలము, అవస్థితంచ=ఉండినను, ఆర్ద్రభావం=ఆర్ద్రత్వమును, అయతేకిం = చెందు నాయేమి? చెందదనుట. అట్లే భామావృతః = స్త్రీలచేఁగోరంబడిన వాఁడయ్యును, తదు రోజసంగసౌఖ్యం=వారలకువచనంగనుఖంబును, నలభతే = పొందఁడో! తదీయమపిజన్మ= ఆతనిజన్మంబును, ధిగేవ=చీ! చీ! ధిక్ ధిక్ = చీ! చీ!

బెండు బహుకాలము సీటియందుమునింగియుండియు లోన నార్ద్రభావంబుం బెందదు. అవిధమున నరసీతుండగుపురుషుండు నుత్తమకాంతామణులు తన్నువలచి వచ్చి నను లోన సరసతాదులులేమిదేసీ తదాలింగనాదులంగాంచక తదురోజసంగమహానుఖం బుంగోలుపోయెడినీ. ఇట్టినిరుపయు క్తజన్మంబుంగాంచినవానిని చీ చీ యని పలుమా ఱున వలయును. ఇది కాంతచందనుఁ డనురాజకుమారునికథయగుండు జూచుకొనవలయు.

దె యత్సృజ్యలం బగుదేవయానంబు మాయుండుచోటికిం జనుదెంచెడిని. ఎయ్యెడనుండి వచ్చెనో? ఎవ్వరి కది యారోపించం దగునో? ఇవి మొదలగునర్థంబు లారయం జనం గుతూహలం బయ్యెడిని. పోయివచ్చెదము. ఆనినిష్క్రాంతంబులయ్యె.

మంత్రిపుత్రుడు. యువరాజా! అదె కనుంగొనుము! ఈపోయినపిశాచంబులలోఁ బురుషపిశాచంబు దివ్యపురుషాకారంబును స్త్రీ పిశాచంబు దివ్యకామినీరూపంబును దాల్చి దివ్యలోకసమాగతంబగు విమానంబు నధిరోపించి యియ్యెడకేగు దెంచుచున్నవి. విమానారూఢు లయి దివ్యపురుషుండును దివ్యకాంతయుం బ్రవేశించిరి.

దివ్యపురుషుడు. ఓరాజకుమారశేఖరా! ఏము ని న్నిదిరించినపిశాచములము. మాకు నీవు పరమాప్తుండవు. భవద్ధర్మనంబున మాకుం బిశాచజన్మంబు దొలంగిన యది. ఇప్పుడు దివ్యాకారంబులు దాల్చి నారము. పిశాచజన్మమునకుం దొలుతటిభవం బున నేను కాంతచందనుం డనురాజకుమారుండను. ఈకాంతాలిలకంబు నన్ను వలచిన కళావతి యనురాకన్నియ. ఏ మిరుపురమును బరస్పరప్రేమఫలంబుఁ గాంచక పంచక నొంది పిశాచములమయి తజ్జన్మప్రాప్తివలన నహామికంబయినదుఃఖం బనుభవించుచు యున్న పాపాదులకుం దాళలేక కొందఱు బంపి భక్షించుచుఁ బరిభ్రమించుచుండి ధారా నగరసమీపమున నొకవటపృక్షంబుపయిం గొన్ని దినములు పసించితిమి. అన్యగ్రోథపాద పము భువనేశ్వరీదేవాలయసమీపవర్తి యగుటంజేసి యాజగదంబికాచరణకమలపందనం బొనర్చి మహాకవి కాళిదాసుండు మాయుండునిటపిక్రింద నించుకనీవు నిలిచియుండె. అప్పుడు జనసంచారంబడంగినరాత్రి వేళ యగుటంజేసి జంకు మాని యేము నరుం డొంట రిగఁ జిక్కెగదా యనిసంతసించుచు నతని బట్టిచంపి తినందలంచి ధిక్, ధిక్, ధిక్, అనుచు నతనిపయిం బడఁదొలిమి. అప్పు డామహాత్ముండు హుంకారంబున నధిక్షేపించి యిట్టనియె.

* శ్లో. యో వా నో బుబుధేమనోజవివశప్రాధానిలాసాన్ బహూన్
య స్తాళీదళలేఖనం కరకృతం జానాతి నో వా భువి
తం ప్రానూత సుతం సుదుర్భగవధూ ర్భూమండలస్థాన్ జనాన్
నర్వాన్ వాస. యథుం హి కష్టచరితాం ధిక్ ధిక్ ధి గేనంచ ధిక్.

* టీ. యోవా=ఎవ్వఁడు, మనోజవివశప్రాధానిలాసాన్ = మదనవరవశయైన ప్రాధయగుకాంతామణి వలపునిలువలేక తన్నుంగనుంగొనియొసరించుశృంగారచేష్టలను, బహూన్ = పెక్కుతెలుగులైయొప్పువానిని, నోబుబుధే = తెలిసికొనఁజాలఁడో, యకి=ఎవ్వఁడు, కరకృతం=హస్తముతోఁజేయఁబడిన, తాళీదళలేఖనం=తాటాకువ్రాత, భువి= భూమియందు, నోవాజానాతి=ఎఱుంగ నేయెఱుంగఁడో, తం=అట్టి, సుతం=కుమారుని, సుదుర్భగవధూ=వరపవనీచురాలయిన కామిని, ప్రానూత = కనియెను. భూమండలస్థాన్ వివోద=22

అనఁగా విని యేను నాతోలిజన్మంబునం జరిగినయతిదుష్కచరితంబు నెఱింగి పలికినందుల కచ్చేరువది యాతని మహాత్ముం డని తలంచి యీపాపనచరిత్రని యనుగ్రహంబున నీపికాచజన్మంబు బోగొట్టుకొన నగునని యెంచి యతనియడుగులకు వందనం బాచరించి యతిదీనుండనై యీపికాచజన్మంబు వాసిపో ననుగ్రహింపు మని వేడుకొనఁగా నామహితచరిత్రుండు దయమానమానమండై యోచందనకాంతుఁడా కొన్నిదినంబులకు ని న్నొకసాధకుండు కార్మాగ్నియై వశగతుని జేసికొంచు గొంపోయి యొకమహారాజ్యపుష్కలంబునం గొందఱకురాజకన్మియలకుం గాఁపు పెట్టంగలండు. అయ్యెడ కెవ్వండు సనుడెంచి నీనుడువుధిక్ శబ్దంబున కర్థంబుగ మతోన్మితపద్యబావానుసారి వచనంబుల కుట్టోకంబు వచియించు. వానిమ్రోలన నీ కీదుర్భగజన్మంబు వాని దివ్యశరీరంబు గల్గును. నీపత్నియు నీకుం దోడ్పడుచు బికాచియయి యుండి నీతో దివ్యవధూ రూపంబుఁ దాల్పం గలదు. పికాచంబువై యుండ నీవు నీనుడివినధిక్ శబ్దంబున కర్థంబు వచించనివానిన భక్షింపుచుండుము. ఇది శేష నీకుం జేసినకట్టడ. నీకు మేలు గలంగుం గాత మని చెప్పి మమ్మం బోవం బనిచి తాను జనియె.

రాజపుత్రుండు. ఓచందనకాంతుడా! నీకుం గలిగినదుర్దశావిశేషంబు విని కరము చింతం గూరుచుంటిని. నీ కిప్పుడు పాపవిమోచనంబు గల్గి దివ్యాకృతి సంభవించుటకుం గడు సుతనం బందినాఁడను. మహాత్ముండగు కాళిదాసునియందు గురుభక్తి సలిపినపున్ని యంబ నిన్నుఁ గ్రన్నన రక్షించె. మహాత్ములయనుగ్రహంబు సుపాదించినచో నంద రానివియ్యం గలవే? మేలయ్యె. ఈచోటుఁ గన్నదిమొదలు నామనంబునం గొన్నిసంకయంబులు గలిగియున్నవి. అవి యీవ పాపంగలవాఁడవు. ఈయతిభీషణంబగు మహారాజ్యపుష్కలంబున కీకన్యకలం గొనితెచ్చినవాఁ డెవ్వండు ? వాఁ డీయుత్తమకన్యకాని కురుంబంబువలనం దన కేమి గాఁగలకార్యంబు దలంచి తెచ్చెను? వాఁ డిప్పు డెయ్యెడ నున్నవాడు? నీవెట్లు వానికి వశగతుండ వైతివి? ఈవృత్తాంతంబు నవి స్తరముగాఁ దెల్పుము.

దివ్యపురుషుండు. ఓరాజకుమారకా ! ఇయ్యెడఁ గఠోరకపాలుం డనుకాపాలిక సాధకుం డొక్కరుండు గాలభైరవుని నారాధింపం గడంగి యాత్మగురూక్రకల్పప్రకారంబున మంత్రోపాసనంబు సల్పి యాభైరవుండు తనకు వశంపడుండై యుండ నాతని కిం బలివ్రాతాదులు నమస్కరింప నిర్ణయించి తెంపుఁజేసి నగరంబులకుంబోయి సర్వలక్షణోపేతలగురాచకన్మియలం దొంగిలించి తెచ్చి యియ్యెడఁ జేర్చుచున్నవాడు. అభైరవుని కొక్కదినంబున నహస్రనఃఖ్యల నీకన్యకలం బలిపెట్ట నుద్యుక్తుండయియుండెడిని. తొలు జనాఁ ఘోమాండలమున నుండుచు జలను, సర్వాఁ ఎల్లరను, హాసయికుంహి నవిష్టం చుటకేకదా కనియెను. కష్టచరితాంసీచపువడవడిగలయాయాడుదానిని, వినంచ అద్దానికిం జనించిన యీమనుష్యుని, ధిక్, ధిక్ ధిక్ ధిక్ చీ. చీ! చీ! చీ! యనవలయును.

తన యాదారుణకార్యంబు వీరి కెఱుకపడినచో నుద్దిష్టకార్యంబునకు భంగంబు గల్గు నని యెంచి బహుకాలముగఁ జెచ్చుచుండినయీకన్యకలకు బంధుజనవీరహదుఃఖంబు దక్కఁ దక్కినకష్టంబులు గలుగనీక పరిజనంబులవలన సమస్తజైహికకృత్యంబులు నెర వేర్చుచు నుత్తమభూషణవస్త్రదానాదుల నలరించుచు వీరి నితరు లవహరింపకుండ నన్నుం గావలియుంచి యీసాధనానుష్ఠానంబునకుం దాఁ గడంగినదాదిగా భైరవునికిం బలిశెట్టి నుద్దేశించియుండు ధారానగరాధిపతితమాజాతల వందించి తేఁ బోయి యున్న వాఁడు. వీరల నవహరింప నీతండు పెక్కుమాఱులు సనియు నిరర్థప్రయత్నండై వచ్చెను. ఒకమాఱు వచ్చి వీఁడు వటువృత్తంబున నుండునన్నుం దెలిసికొని మహామంత్రవేరి యగు టంజేసి మంత్రబలంబున బంధించి యియ్యెడకుం దెచ్చినవాఁడు. బాహుబలంబునను బ్రతాపంబునను వాఁడు కాలాంతకతుల్యుండు. కరము త్రూరకర్తుండు. పాపాచరణంబునందు బద్ధదీక్షుండు ఆపావనమాచారం దగ్గించుభైరవునిమూలయంబు నీయెదుటం గనుపట్టుకొండొకనలో నున్నయది. దానికిం బోవుచూర్గం బతిగూఢము. ఈచాపతారి వయి గొంతదూరం బఱిగి యది డిగ్గం దత్పాశ్రమంబున నొకమహావటువటుపివామ పార్శ్వంబున నాత్రోవ గనంబడును. నీవు మహాబలపరాక్రమసంపన్నుండవు. ఎవ్విధంబుననైన నీకాంతాజనంబును రక్షింపం బూనుట పున్నియంబు. ఈ వెఱుంగనిధర్మంబు లేదు. సమస్తవిద్యలయందు నేర్పరిని. విధర్మంబుగాని యాచన్నజరక్షణంబునకు సమా నంబు గాదు. ఏ మూర్ఖత్వలోకంబునకుం జనువారము. మీకు శుభంబు గలుగు. ఆనుచు నిష్క్రామింతురైరి.

రాజపుత్రుండు. ప్రియవయస్య ! యీవొనరించినయూహయే సమంజసము. ఆ దుర్భగచరితుండగు సాధకుం డెట్టిదారుణకర్తంబునకుం బూనినవాఁడు! ఇట్టిపాపకర్తునిం బట్టి తలగొట్టుట రాజవంశంబునం బుట్టినవారికి యశస్కరంబు గాదె ! ఇప్పుడు మన మియ్యెడ నీకన్యక లుండుటకుం బోక భైరవాలయంబుకడకుం జనుట కార్యాను కూలంబు. ఆనుచు నిష్క్రామింతురైరి.

రససంజీవననాటకంబునం బ్రధమాంకము సమాప్తము.

ద్వి తీ యాంకము.

కఠోరకపాలండు ప్రవేశించుచున్నాడు.

కఠోరకపాలుండు. (ఆత్మగతమున.) కట్టా! యేను నీ ధారానగరాధిపతితమాజాతల నవహరించి భైరవపూజ సమాప్తంబు చేసి యిష్టార్థంబులు వడయ యిచ్చించి సమయంబు వేచుచు నియ్యెడనొకనెల జరిపితిని. ఇంతదనుక నుద్యుక్తకార్యంబుజరుగు ననునిశ్చయంబు

లేదు. బహుకాలంబుగ ననేకనగరంబులందు నానేర్చున నసమానరూపవయోబలానల నేకాకారల బాల్యంబు వీడి యావనప్రాదుర్భావంబునం బొలుపొందువారల వేలకొలంది కన్యకామణుల సంపాదించితిని. విగడంగిన యీతైరవార్చనమహాయజ్ఞంబున కిట్టిపశు నముదయుంబు దొరకుట కర మాశ్చర్యకరంబు గావె! గాజకుమారులం బలియిచ్చుచు నీమహాయజ్ఞంబు మగధపతి జరాసంధుండు తొల్లి నల్పినవాడు. అది యక్కాలంబున భీమార్జునవానుజేవులవలన విధ్వస్తంబయ్యె. ఇప్పుడు నాగడంగినకార్యంబునకుం జెరుపు నేయ నాపురహరుండైనను జాలండు. నా కీపాశువతప్రతం బువదేశించినయఘోర ఘంటుండు నాగురువు. నన్నుం జూచి యోరీ! కఠోరకపాల! నీవీకఠోరప్రతంబు సెర వేర్పం గలవాడవ. ఇందుం బతునముదయంబు విశుద్ధంబుగ నుండంజను. అది కులరూప పయోవిద్యావిశేషంబులఁ దద్దయుం బెద్దయగునేని యుద్దిష్టకార్యంబు గ్రక్కున సిద్ధించు. అందుం బ్రథమోపహారంబుగ నిచ్చెడుకన్నయ లాకోత్తరదివ్యరూపాపేత యై నిరవద్యా వయవసౌష్ఠవంబుతో రామణీయకనిధియుంబోలె నొప్పుచుండుగౌరి యనుకన్నెగా నుండవలయు. ఈసంపాదితభతునముదయంబున నేకన్నెకయందేని సాధకునికి మనోభవ వికారంబు గల్గెనేని తక్షణంబునన వానికిఁ బ్రాణాపాయంబు గలుగక మానదు; ఇందలి జాగ్రతతోఁ బ్రవర్తింపం జను నని నా కాజ్ఞచేసి యున్నవాడు. ఇంతదనుక నేవిధ దోషంబును బొడనూపినది లేదు. ఈభోజితనూజాతలు మునులమానగంబులనయితము మరులుగొనం జేయుఁజాలినచక్కదనంబున నొప్పెడువార లని వినియున్నాడను. దేవతలు నయితము కనుంగొనంగూడని మహావిభవంబున నుండునీయందజగామినుల నేవిధిం గందు! వివిధి వారల నవహరింతు? కాలభైరవునికి నాయందు నిజమయినకరుణ గలదేని వీరల నవహరింప ననుకూలనమయంబు దొరకును. ఈకన్యకాతిలకంబులు మహాకవిబాణునికడ నొక్కతెయు భవభూతికడనొక్కతెయు విద్యాభ్యాసంబు నేయుచున్నవారని విందు. వీరల నేవిధంబునైన వెలికిం దీసికొనిరా మదీయప్రాణప్రియయగు కర్ణకపాల కన్యాంతః పురమునం బ్రవేశించి యున్నది. అది జరుగుచుండువృత్తాంతంబు వినిపింప రాఁ గానము. గతంబు జెలియదు. అని చింత నభినయించుండెను.

అప్పు డొకయెలజవ్వనియగు పువ్వుంబోడి ప్రవేశించెను.

జవ్వని. ఓప్రాణనాథా! ఏల చింతాకులమానసంబుతో నుండెదరు ?

కఠోరకపాలుండు. (సందేహించుచు, అత్తగతంబున.) ఈజవ్వని యెవ్వతెయో నన్ను నేకతంబుననుండువానిం జూచి మందహాసముతోఁ బల్కురించుచున్నయది. ఇది నన్నుం బ్రాణనాథా! యని పిలుచుట యేలకో యెఱుంగ. పట్టణంబులందు రాజులు పసి యించుచోటుల వగలాడులు పెక్కండ్లు పురుషుని వంచించువార లుండెదరు. అందుం జేరినవందయాన యని తోచెడిని. దీనితో నంలాపంబుఁ జేసితినేని యామాయలాడి

సేయువంచనావిలాసంబుల కేమటి సంచలితస్వాంతుండ వైతిసేని నియమంబునకు భం గంబుగల్గు. కాన దీనితో నంలపింపం బోలదు. అని యెందువలనకే జూచుచుండె.

జవ్వని. ప్రాణనాథ! ప్రాణనాథ! ఏల నాతోఁ బలుకరు? వైశంబ వచ్చి నియుక్తకార్యంబుగతి సేవ్వనయితి నని కొవమా? ఇన్ని దినంబులదనుక మీపనిచిన పని యంద జాగరూకతతోఁ బ్రవర్తించుచుంటిని. మనము గడంగినకార్యంబునకు నెల్లి యనుకూలకాలం బని విన్నవించం జనుదెంచితిని.

కతోరక పాలుండు. (సానూయముగఁ గనుంగొని.) ఓసీ! నీ వెవ్వతెవు? పూర్వపరి చితయుట్లు మాటలాడెదవు! నేను నీ కొకపని నెప్పి పంపినట్లులు నది యిప్పుటి కనుకూలం పం బోవునట్లును బల్కెదవు. నే నింతదనుక నీ మొగంబైనం జూడలేదే! అట్లుండ నొక పనికి నిన్ను నియోగించితి ననుట యెట్టిది?

జవ్వని. (నవ్వుచు.) ప్రాణనాథ! ఏల యట్లు వల్కెదరు? ఏను భవత్ప్రియురాల నగుకర్ణకపాలను గానా? నన్ను మీరు భోజితనూజాతలను వంచించి తోడ్కొనిరాఁ బంపియుండుట మఱచితిరే?

కతోరక పాలుండు. (సానందముగ.) ఓసీ నా ప్రాణవయితా! నీవు మాయారూపంబు ధరించియుండుట మఱచితిని. ఆనవరతకార్యనిర్వహణచింతనంబున నిట్లయ్యె. ఇది యట్లుండనిమ్ము. నీవు సనీహకార్యం బేవిధంబున ననుకూలం బయ్యె. వికడికరింపుము.

కర్ణకపాల. ప్రాణనాథా! ఇయ్యెడ నేకతంబు చిరకాలభ్యంబు గాదు. కాన సంగ్రహంబుగ నుడివెదను వినుండు. ఇయ్యెడ లాతివా రెవ్వరును లేరు గదా?

అని నలుదిక్కులు గలయం జూచి,,

ప్రాణనాథా! యేచ మివలనం బంపువడసి రాచనగదు సొచ్చి యీ యాకారం బున నందుఁ గలదాసీనికరంబుతో మెలంగుచుం గన్వ్యాంకశిఖరంబు సొర నను వాగసి మన మాయాదేశంబులందుం జరియించునప్పుడు సంపాదించియుండు నానాజేశ రాజ తుమారుల యాకారంబులు గల తెఱిగున లిఖించియుండు కొన్ని చిత్రపటంబులుగైకొని యొక్కనాండు రాజతనూజ లుండుగృహంబునకు బహిర్ద్వారదేశంబుననుండి రాకవికలు సేయువరిచారికాజనంబుతో నే జిత్రపటవిక్రయకారిణిని. నానారాజతుమారుల యాకారము లుండుచిత్రఫలకంబులు నాకడ నున్నవి. రాజతుమారికలకుం జూపి వార లివి విలుచుకొని యిచ్చినధనసంచయంబులను గైకొని పోవ వచ్చియున్నదానను. నా తెఱిగు మిరలు రాకన్నియలకుం దెల్పి నాయుదుం గరుణఁ గాన్పింపుఁ దని నుడివి తిని. వార లతి సరళహృదయ లగుకతంబున నా నుడువులు రాకన్నియలకుం దెల్పి తదా జావహలై నన్ను పారితోషకం దోడుకొని పోయి.

ప్రాణనాథా! ఏమి చెప్పుదును వారలరూపరేఖావిలాసంబులు! సురగరుడోరగ విద్యాధరకాంతలకునైత ముండవని చెప్ప నొప్పును. పులుగడిగినము త్రియంబు లమ్మత కాళిసేతిలకంబులు. ఏను వారలం గాంచినమాత్రాన భేవకన్యకలని భ్రమించి యని మేష త్వంబు లేమింజేసి మానవకన్యక లని నిర్ణయించితిని. వారలరామణీయకంబు వర్జించి చెప్ప నిప్పుడు చొప్పుడదు. ఇంతదనుక మనము గాంచినరాచపడుచులు వీరిసౌందర్యరేఖ నించుకయేనిం గాంచినవారు గారు. వారు నన్నుం గాంచి ప్రణయపరిపూరితాంతరికరణంబులతోఁ దమసరసకు రమ్మని కనునైగ నేయ దాసీజనపురస్కృతనై యేను వారికురం గటకేగి తపాదిష్టనై చిత్రఫలకంబులు పెక్కులు గాన్నించితిని. క్రమక్రమంబుగ ననేక ఫలకంబులం గనుంగొనుచు నాకాంచనాంగులు పనుమానసనగరవల్లభుండగు ప్రతాపాదిత్యునికుమారుం డైనయదయాదిత్యునాకారంబు గలఫలకంబుం గాంచి మించినయను రాగంబున విస్ఫూరితేక్షణలై జెప్పవేయక చూచి యతనిరూపంబునకు నాశ్చర్యంబు నొందుచు రూపం బన నిట్లుగదా యుండవలె! నని యనుకొని నన్నుం గాంచి యీ రాజకుమారుండెవ్వఁ డని యడిగిరి. ప్రతాపాదిత్యునికుమారుం డుదయాదిత్యుం డని చెప్పితిని. ఇంతలో నాయెడ నుండునండజగామిచులలో నొక్కపుండరీకవత్రాక్షీ సత్వరంబుగ వచ్చి యాఫలకంబునం గాంచి మాభర్తృదారికల మేనత్తకుమారుఁ డుదయాదిత్యుండు, డాతం డటే యిందుఁ జిత్రింపబడియుండువాఁడు! బేరా! ఏ మని పొగడందగు నితని సౌందర్యంబు! మన్మథుండును పనుతుండును వీనికొనగోటికిని సాటిరారు. పనుమానసనగరంబుకుండి యీ ధారానగరంబునకుం రాకపోకలు సేయుజనంబులవలన నతనినిరవద్య రూపరేఖాదుల వినియున్న వారము. ఇది యందుకుం దగియున్నది. అనఁగాఁ దక్కుంగల వారలు కన్యకాంతపురనివాసిను లెల్లరు కడుం ద్రియంబు మెఱయ సనుజెంచి కాంచి యీ ఫలకంబు విలుచుకొనుమని రాజతనూజలం బ్రార్థింప వారలు లజ్జాపనతపదనలై మిన్నకుండఁగా దాసీజనులు కొందఱు బరుడిడి లీలావతికి విన్నవించి యీ ఫలకం బాదేనికిం గాన్నించి యీ యుదారహృదయ యిచ్చినపారితోఁపీక ధనంబులు నా కొసంగి యీ చిత్రఫలకం బారాకన్నియలకు దేవి యిష్టన్నదని యిచ్చిరి. అంత నేను రాజసుతల పీడ్కొని వెడలిపోవ సమకట్టితిని. రాగపుత్రికలు నన్నుం గాంచి యోమించు బోడి నీ పీయెడకు నిచ్చవచ్చినప్పుడు రావచ్చును, పోవచ్చును. మాకడ నిలవవచ్చును. అని చెప్పఁగా నేను వారికి రాజకుమారునాకారంబుం గాంచినదాదిగ మెయిం బులకలు గ్రమ్ముయిం గంపంబు సర్వంగనగకెం బగుటయుం గనిపెట్టుచున్నదానం గాన వీ రిరువుర నొండొరులం బాసియుండువేళల పచ్చితినేని వీరిసఖ్యంబు సంపాదించవచ్చును. దాన నుద్దిష్టకార్యంబు సాధించుటకు సందియంబుండదని యెంచుచు నానా డాయెడ వాసిపోతిని.

కఠోరకపాలుఁడు. ప్రాణవల్లభా! ఈపు పూనినవెరవు కర ముఱునైనదియ. నీ బుద్ధికి మెచ్చితిని. అనంతరం బెట్లు వారిసఖ్యంబు సంపాదించితిని.

కర్ణకపాల. ప్రాణనాథా! రాచకన్నీయల కిరువురును రాకొమరునిదర్శనంబుం దొట్టి వలపు జనించి యంతకుందొలుత నొక్కనిమిషం దైన నొండొరుల నెడబాసియుం డనివారి కేకాంతం బాకాంక్షితంబగుట మానసంబున నెఱింగి సమయంబు వేచి వార లొంటరిగ నుండం బోయి మాటలనందున నుదయాదిత్యుని ప్రస్తావంబు ప్రసక్తంబు గావించి లజ్జపలన వార లడుగక పోయినను వారిమనోవృత్తి యెఱింగి యుదయాదిత్యుని గుణగణంబులు జర్జించి చెప్పించు నిరువురకుం బ్రాణసమాననగునఖి నైతిని.

కఠోరకపాలుండు. ఓసి నీవు ప్రాణావహారిణియగు నఖి వని నుడువం దగియొండ బ్రాణసమాన యగు నఖి వనుట యొప్పునే! అనంతరం బేమయ్యె!

కర్ణకపాల. ప్రాణనాథా! విద్యాభ్యాసకాలంబునం గాక తక్కుంగలసమయం బులందు సంతతము మనితరనఖిజనులనువదలి వారలేకతంబున మద్దార్తాశ్రణమతాహవ లంబుతో నుండుదురు. ఏనును కాసుంకలములగృహనిలిహాసంబుల నన్యవరంబులగువాక్యం బులం బ్రస్తాపించి చెప్పగా వారలు నాలోడలపయిం దమయంగకంబు లర్పించి చింతాస్తీమితలై కొంతకాలంబు గడపుచుండుదురు.

కఠోరకపాలుండు. ఓసి! నీపంచనాప్రణయం బంచితరీతిం గాంచినయది.

కర్ణకపాల. ప్రాణనాథా! వినుము. ఇట్లుండ నొక్కనాడు వారు నన్నుంగని మాకుం జింతితార్థంబు సేహార జగదంబికా ప్రసాదంబ సాధకంబు; తత్వాప్తి యెట్లుగ? అని యడుగ నేను దేవీ ప్రసాదంబు తదర్పనంబునం గాక యితరంబుచే గలుగ దని నుడువ నందుకు వార లొడంబడి తదర్పనావిధానం బడిగిరి. నేనును వారికి భృగు వాసరంబులందు సంధ్యాసమయంబుల భువనేశ్వరీదేవాలయమునకుం జనుజెంచి దానివె నుక నుండు కమలనరోవరంబునం దానమాడి స్వకరావచితంబు లైనకమలంబుల నూఱిట నాదేవి నర్పించి మజ్జనభూపదీపనై వేద్యాదు లర్పించి సంస్తుతులు నల్పుచుండ ననతిచిరకాలంబునన యప్తార్థంబు సమకూరును. అని యాపదేశించితిని. వార లాప్రక మునేయం గడంగినవారు. ఎల్లి శుక్రవారంబునఁ బత్తనబహిష్టలంబున నుండుభువనేశ్వరీ దేవాలయంబునకు రాఁబోయెదరు. ఈశ్వరీనన్ని ధానంబున మదేక సహాయలై యేకతంబ యొందురు గాన వారల నపహరించికొనిపోవ మీకు ననువు పడును. జాగరూకతతోఁ బ్రవర్తింపం జను. అతిప్రణయంబుచే నొకత్రుటి నేను విశంబనము సేసినను వారు చిత్త స్వాస్థ్యంబు దప్పియుందురు. కార్యంబు సాధించుదనుక నాప్రణయంబునకు భేదంబు గలుగనీక ప్రవర్తింపం జనును. ఏఁ బోయివచ్చెదను. మీరు కార్యనిర్వహణంబునం దతి జాగరూకతతో నుండుండు. అని నిష్క్రాంతియైరి.

శుద్ధవిష్కంభము

నేపథ్యంబునంగలకలంబు.

అంత గాఢమూర్ఖాక్రాంతయగు విరజాంబుజను జేతులందుధరించుకొని రాగసే నాప్రముఖులగుకొందఱుదాసికలు ప్రవేశించిరి.

రాగసేన. (శోకంబుతో సత్వరముగ.) అయ్యలు ! అయ్యలు ! ఓసి తరంగవతి ! ఓసి కామజన్యా ! ఓసి నురోపీ ! మనభర్తృదారికలకు ఏమిమహావిపత్తు సంభవించెనే! కటకటా! యేమిసేతునే! తరుణాంబుజగతి యేమయ్యెనో తెలియలేదే! భువనేశ్వరీసన్నిధానంబునం జూడుడు. ౨.

తరంగవతి, కామజన్యా, నురోచు లురంబుంగరంబుల మోఁడుకొనుచు ససంభీ మంబుగ నేపథ్యంబులోనికిం జని వెండియుం బ్రవేశించి చేతులు పిసికికొనుచు,

ఓసీ రాగసేనా ! తరుణాంబుజ భగవతీసన్నిధానంబునం గనంబడలేదు. ఏమిసే యుదుమే !

రాగసేన. తరుణాంబుజ లేనేలేదటే! కలయం గాంచితిరే ! ఇది యేమియచింతి తోవనతమగుకష్టము. ఓసీ ! ఆశ్రీతమాయకాడి రాజకుమారునిదిత్రఫలకంబుం గాని పించి మనము లేనప్పుడు వచ్చివచ్చి మంచనాప్రణయంబుం జేయుచు వీరల వశగతలం జేసికొని యీయనర్థంబు పుట్టించినది; ఆనంగనాచియైన నున్నదటే!

కామజన్య. ఓసీ ! అంతటం గాంచితిమి. ఎవ్వతెయుం గానఁబడదు. ఏమిసేయ శగునే!

రాగసేన. కటకటా! తరుణాంబుజ నెవ్వరో మంచనమున నవహరించి రని తోఁచెడిని. ఆహా ! ఏమియును సంతపించె! ఏగతి నీవిపత్సముద్రంబు దాఁట నగును? ఇంక మన మిప్పుడు జంపు సేసిన నుపయోగంబు లేదు. రాణియగులీలావతికిని రాజానకును వృత్తాంతం బలివేగంబునం దెల్పు సత్వారోహతులం బంపుము త్వరపడుము.

కామజన్య. ఓసీ యిదె మఁపెద (నని నేపథ్యంబులోనికిం జని వెండియుం బ్రవేశించి) రాగసేనా! కన్యకలకుం గాఁపుగా వచ్చి దేవాలయబహిర్ద్వారంబున నుండునక్కా రోహకుల నిరువుర నొక్కని రాజానకును మఱియొక్కని రాణికిని వృత్తాంతంబు విన్న వింపం బందితిని. ఇక్కడనయిన్నట్టులుంగ బోడ్కొని రివ్వుంటిని.

రాగసేన॥ ఓసీ ! కామజన్యా ! భగవతీసన్నిధానంబునను దక్కుంగలచోటులను గలయ నస్వేషింపుడు. తరుణాంబుజం గనిపెట్టుడు! ఈవిరజాంబుజ గాఢమూర్ఖాక్రాంతయై యున్నది. దీనిం డించి రాననువుపడలేదు. ఆకుమారిక యరిభీతహృదయ. ఏమయ్యెనో! గ్రక్కున నందఱునుం గూడియస్వేషింపుడు.

కామజన్య. ఓసి భీమప్రమాదంబులు లేక వెండియు వెదకెదము. రాజకన్యక దొరకిన సింతకంటె మహాముదంబు గలదే! అని నిష్క్రమించుచున్నయది.

రాగసేన. భర్తృదారికా! విరజాంబుజా! విరజాంబుజా! (అని పిలిచి.) కట్టా! భర్తృదారిక గాఢమూర్ఛాక్రాంత యయి యున్నయది. ఏమిసేయుదు.

నేపథ్యంబునంగలకలంబు.

సురోచి. (పురోభాగంబునకు నిక్కి చూచి.) ఓరాగసేనా! ఇదిగో భోజభూతలి తనకుమారికలకుం గలిగినవిపత్తు విని నసంభ్రమముగఁ బాదచారియై మహాకివి బృందంబు తోను బుద్ధిసాగరునితోను భువనేశ్వరీదేవాలయపురోభాగంబునంగూడికొన్న లీలావతీ దేవితోడ నేఁగుజెంచుచున్నవాఁడు.

అంత యథానిర్దిష్టలగు భోజలీలావతులు బ్రవేశించిరి.

లీలావతి. (తర్వరితగతింజని, రాగసేన చేతులనుండి విరజాంబుజను దనయంకతలంబున కుం దీసికొని, శోకంబుతో.) ప్రియసఖ రాగసేనా! తరుణాంబుజను బోఁగొట్టికొంటి మదే! ఈవిరజాంబుజయైనను జీవించునే! అని బాష్పధారాకలితకపోలయుగళ యయి విరజాంబుజనర్వాంగంబులు స్పృశించుచు శోకభారంబు వెగ్గలంబుగా గద్గదకంఠయై. ఓసిరాగసేనా! ఈవిరజాంబుజకు నిశ్వాసంబువెడలుటయులేదు. ఇది జీవించుట దుర్లభం బనితోఁచుచున్నది. దీనియాకారంబైనం గనంబడుచున్నది. తరుణాంబుజయాకారంబును గనంబడదు. మహారాజుం గాంచి. ఈకన్యకారత్నంబులు మనబోటిభాగ్యహీనులకుండున వియే! (విరజాంబుజముకంబు నెత్తి.) ఓసి! నాజీవితనిబంధనమా! తల్లి యనునానచే నైన గన్నులు దెరిచి చూచి యొకపల్కు వల్కుం జనదా! నీ బహిష్కరం బగు ప్రాణంబు వోయినదని యీలాలోకంబును గనుంగొన నీనడించుకొనియెదవో! పట్టి! నీకు నీతండ్రీకడ నాకంటె నధికమగు మాలిమి గదా! తల్లి! బాహ్యయమానేషణంబై యొక పలుకు పలుకుటకును గుఠంబురొకమో! నిలువంబడియుండునీజనకునినైనఁ గను దమ్ములు విప్పి చూడ వా! నీవు జనకవత్సలవు గదలే!

నవాజన్య. (ప్రవేశించి.) అర్జు! బుద్ధిసాగర భవదాదిష్టు లయినరాజభటులును గూఢచారులను నగరంబు నంతయును బహిరుద్ధారణంబులను గలయ నన్నేషించి తరుణాంబుజు గానక వృత్తంబు మమ్మభంబుగ నీకు నిన్నవించుకొనుచున్నవారు.

బోజుఁడు. (మహాశోకంబుతో.) హా తరుణాంబుజా! మమ్ము విడిచిపోతివదే! నీవే గతివట్టితివో యెఱుంగంబడదు! మీరు పుణ్యశీలరు. మాయెనరించినమహాపాపపు ఫలంబు మిమ్ము నిట్లు లా.నర్చె ఓజగదంబికా! భువనేశ్వరీ! మాయం దిందనుక నీకుం గృప యుండినది. నాబాల్యంబున ముంజునిదుర్జయరంబుచే వత్సరాజు నమ్ము శిరంబుద

ఋగఁ గడుగ నాతనిమాఁసంబునం గరుణపుట్టించి రక్షించితివి. అట్టియీసీనిర్వేతుకం బగు కరుణ నాయుందిప్పుడు లేకపోవుటకుం గారణం బేమొకటి? అనవరతము భవత్పాద కమలపదనంబునందుఁ బ్రవణుండనై యున్నాఁడను. సీమ్రాలన సీశిశువులకుఁ గడు ఘోరంబగు నాపద గలుగ నొప్పరికించి యుండెదవు. భక్తజనరక్షణదీక్షిత వైసనీచ యిట్లూరకుండ మా కింకేమి గలి యున్నది.

లీలావతి. (శోకబాష్పంబులు దుడుచుకొని, రాలవడుకంతస్వరంబుతో.) ప్రాణ నాథ! మనకుం గల రెండురత్నంబులలో నొక్కటి పోనేపాయెను. మఱియొక్కటియైన దక్కుననునాన గనంబడదు. ఇంతతడ వయ్య నీశ్వాసంబును వెడలదు. ఇది యిట్టి కఠోరదశావిపర్యాసంబునకుం బాత్రం బగునట్టిబెట్టిదంపుటులు కేమిపుట్టెనో? ఏపాపాత్ముం డేకఠోరకర్తంబు గావించెనో? ఈరత్నంబునుసయితము గోలుపోయి భూమిపయి జీవించుట యేల! (అని మూర్ఛాక్రాంతయై యిలకు వ్రాలెను.)

భోజాండు. (దేవినాడుకొని కన్నీరువిడుచుచు,) ఓదేవీ! యూరటం జెందుము. ఊరటం జెందుము. మోముఁగాంచి. దేవీయుఁ నవత్యశోకంబున నస్తంగత యయ్యెనని తోచెడిని. ఓదేవీ! ఓదేవీ! అనిపిలిచి. ఎంతపిలిచినను బలుకక యున్నది. ఒక్కక్షణం బవత్యశోకంబున శోర్వంజాలక యీదేవి యిట్టయ్యె. హా! యే నెంతకఠినాత్ముడనో? అవత్యశోకంబును భార్యాశోకంబును గలి గియు జీవించియుండెద. నలువ శోకభారంబునకుం బోటులేక నన్ను సృజించెం గాఁబోలు! కాదేని యీకఠోరదశావిణామంబున శరీరంబువాసి పోవలసినప్రాణంబులు హృదయంబున వజ్రకీలచేఁ గీలితంబు లట్ట దృఢులులై యుండునో? అప్రతివిధేయం బైనయాయుతిసంకటంబున నాకు శరణంబు మరణంబు.

అని తానును మూర్ఛాక్రాంతుండై యిలపయికి వ్రాల బుద్ధిసాగరుండు రాజును దనయురంబున నానించుకొనెను.

రాగ సేవయు సహజవ్యయు సురోచియు రాజునకును రాణికిని విరజాంబుజనును శిశిరోపచారంబులు కొన్నియొసరించిరి.

బుద్ధిసాగరుండు. భోజతుమార! భోజతుమార! ఇచ్చుక శోకంబు సంబలించు కొనుము. (మొగంబుం గనుంగొనినీక్షి. ట్టాగాఢముఖి భేగసమాక్రాంతుండై యామమారుండు కరము దురవస్థం జెందియున్నాఁడు. ఆహా! దైవంబు సల్పుకఠోరకృత్యం బేమందు? ఈభారాశగరవాసులకుఁ గ్రమక్రమంబున నఖిలనుఖములు నొసంగి యొక్కప్రేల్పిడి నన్నియు హరించె. ఎల్లి రాజుమమారుండు సింహాసనం బలంకరింపకున్నం బౌరజనానీకంబు వృత్తం బూరసీ మహాశోకసముద్రంబున మునింగి ప్రాణరబులు సయితము పరిత్యజించు

గడంగుట నిస్సంశయంబు. ప్రకృతులకష్టసుఖంబు లారసి ప్రజలం దన ప్రజలరీతిం బాలిం
చుచు సర్వకాలము తదీయసుఖంబు తనసుఖంబుగా భావించి సాధుసమాదరంబును
దుష్టనిగ్రహంబును నలుపుచుచుండెడు రాజపుత్రుం డీతనిం బోలెఁ గలఁడా? కవివరులకుం
గనకధారావర్షంబులు గురియుఘనాఘనంబు వేటొందు గలదే ! విద్యుల కాశ్రయంబు
లేకపోవునే ! సింధులుండు వృద్ధరాజు తనపుత్రునిం జూచుకొను మని చెప్పి పోయెనని
కంటికి రెప్పవలె సర్వావస్థలం గాంచి పెంచి పెద్దచేసి యేడవయేటన ముంజుండును
నావశంబున నొప్పించి పోవ రాచటికపుంజులయందు దిద్ది తద్దయ్య పెద్దచేసి యితని
నీడన గాలంబు గడవవలయు నని యనుకొనుచు బాల్యదశయంద నమానరూపకులవిద్యా
వయోవిలాస యగునీలీలావలెం బెండ్లిచేసి తదనురూపంబుగ రెండుకన్యారత్నంబులు నకల
భువనజన క్షవరపాత్రంబులై యుదయించుటకు మహానందాంబుధిం దేలుచున్నందుకు
నా కీతుమారుని నిగోదశయందుం జాడవలసినట్లయ్యె. ఎంతపాపంబుఁ జేసితివా? వీర
లిట్టై న నెల్లి యెవ్వరి మోము నే నెట్లు గాంతును. హా ! వివి సేతును.

అని మూర్ఛాక్రాంతుండయి భూమిచయి కొఱిగిన రాగసేన యాకనిం బట్టుకొని
యెళు. కామజన్మాదులు సేయునదిలేక విలపించిరి.

[కాళిదాసభవభూతిదండిభట్టబాణప్రభృతులగు మహాకవు లొండొరులమొగం
బులు నూచుకొనుచుం గొంతతడ పూరకుండి యాత్మగతంబున నివృణ్ణ డీయెడరు దస్పించి
రక్షించురది భువనేశ్వరీప్రసాదంబు గాక యితరంబు గాదని తలంచి యాదేవిని సంస్తు
తించిరి.]

కవులు.

గీ. భోజకులదేవతా! దేవి! పూజ్యచరణ, నకలకవిజనరల్పకసాల మిట్లు

బిట్లు దురవస్థఁ బొరయ నుపేక్ష చేసి, యుండఁ బొడియె నీ కిట్టఖండవిభవ.

గీ. భక్తపాలనదీక్షా ప్రసక్తిఁ గాంచి, దుష్టజనశిక్షణమున చుద్ధరబలంబుఁ

జూపి లోకంబులకుఁ గడు శుభము లొనఁగునీవుపేక్షింపదగునె యోసీరజాక్షి.

నేపథ్యంబున మహాఘోషంబు గల్గిన నందఱుచు దిరిగి చూచి,

బొర ! యీదేవతాభవనంబునందు భువనేశ్వరిపావకమలారాధనం బనారతము
సేయుచు దేవతానై వేద్యాపిభోజనంబులం గాలంబుఁ గడుపుచుండెడు నొకవృద్ధకాంత
భూమిక్షేపములు నక్షివివర్తనంబులు గావించుచు భూతావేశంబు బొందినచందంబున
నలితీవ్రావణ్యంభంబుతో నొత్తిలచు మహాహాసంబు గావించుచు దేవగానంబు వాడుచు
నియ్యెడ కేగుచుండెడిని.

అంత యథానిర్దిష్ట యయి వృద్ధకాంత ప్ర వేశించెను.

వృద్ధకాంత. ఓమహాకవులార! మీర లీపరదేవతార్చనోపయుక్తం బయిన యీ తీర్థంబును వీరి మోములం బ్రోక్షించి కన్నులు దుడిచి తచ్చరణకమలపూజానిర్వర్తనప్రశస్తంబులగు నీకమలంబులు వారలయంగంబుల నిడిన మూర్ఖుడేదందురు.

అనిన విని కవులు ససౌభీనుముగ నాయమ యందిచ్చుతీర్థంబును గమలంబులును గైకొని తదుక్తప్రకారంబుఁ గావించిరి.

విరజాంబుజా, లీలావతీ, భోజ, బుద్ధిసాగరులు మూర్ఖుడలినీ లేచిరి.

వృద్ధకాంత. ఓవత్సా! ఓభోజకుమారకా! నీకుం గలిగినయాయెడరునం దీవును ద్వదీయులగు నీమహాకవులు నొనరించినసంప్రవంబుల కలరి భువనేశ్వరినగు నే నీవృద్ధకాంతపై నావేశించి మీధేయంబుం బాపి శుభం బొనగూర్చు వచ్చియున్నదానను. నీకుం గలదేవతలై మీయొగక్షేమంబు లారయుచుండుదానను.

అనిన విని లేచి కృతాంజలులై యందఱు నాయచ్ఛకుం బ్రణమించిరి.

వృద్ధకాంత. ఓవత్సా! భోజకుమార! నీవు నీకుతయగు తరుణాంబుజకొఱకు దుఃఖంపకుము. నన్ను భక్తిభావంబునం బూజలొనరించినవారికి శుభంబులు గల్గు. మహానంబదబతు ద్వారంబు లావదలు గాన నీకూతు రవి యనుభవంబవలసియున్నది. తదీయనం రక్షణంబున నేకు కర మాదరంబునం బ్రయత్నించుచున్నదానను. మీ కిలంపేల్చు నగుటం జేసి మీభరణరక్షణంబులు నాపనియై యున్నయవి. మదర్చనంబు నిరర్థకంబై పోదు. నీకూతురు తరుణాంబుజ వివత్సముద్రంబుం దరించి దిగంతవిక్రాంతం బగుయశంబు నంపాదించి కాళిదాసునిసహాయంబునఁ దనయభీష్టార్థంబు వడయును. దానికై యిండుకేనియుం జింతం గూరకుము. అది మీయింట నున్నట్టుల దలంచుకొనుము. విరజాంబుజు దోడ్కొని యింటికిఁ బోవు. ఈకుమారికయు సహోదరీవిరహదుఃఖంబు నిండుకేని యొంచం జనదు. అట్ల యాదేవియు నుండం జనును. మీర లేయేబందుగులై యుండువారలే మేమి గావించు గలరు; ఆయావిధానంబు లాకుమారిక కే జరిపెదను.

అని చెప్పి యెడలువిజుచుకొనుట మొదలగువానిని మానుకొని యూరకుండె.

బుద్ధిసాగరుడు. ఓభోజకుమార! ఓఆయుష్వతీ! దేవీ! సింధులవంశంబున నీయుం బిక కౌతక్పీఠి యున్నదో! గనుగొంటిరిగా! మనబిడ్డలు మళకడ నన్నును రక్షింపుగలది యాజగదంబికయే గదా! ఆభగవతియై యివ్వడు మనతరుణాంబుజను రక్షింపం బూని యున్నచో నాకుమారికనుగుఱించి మన మేల చింతింపవలె! నిస్సమం బగుయశంబు వడయుటకై యిట్టియోపద యాకస్యక కయ్యె.

భోజలీలావతులు. ఆర్య బుద్ధిసాగర! భవదీయంబగు నీతిమార్గంబునం బ్రవర్తించుచుండుటంజేసి రాజ్యసుఖంబులను బ్రహ్మజులయాశీర్వాదంబులకలిమింజేసి యీ జగత్తాత్పదయావిశేషపాత్రతాజనితసంతోషములును మాకు సంకతవితతంబులై జరుగుచున్నవి.

బుద్ధిసాగరుడు. ఆయుష్షతి! బ్రహ్మజానుగ్రహంబు వడయివారల కలభ్యంబులును గలవే! కుమారికలకు మహావిపత్సౌప్తి యయ్యె నని విన్నమాత్రాన నేమియుఁ దోచక యీర్తిం బొరయుచు నతివేగంబునం బరువిజీవచ్ఛుభోజమూరునితో నున్న త్తునిభాతి యేను వెనువెంటం బరువిజీ వచ్చితిని. రాజకార్యనియంత్రులగు నియోజిజులు వారివారియిండ్లకుం జనుటకు మన్నియోగం బాకాంక్షించుచు వేచియుండుదురు. వారల ననుపగ్రహ్నునఁబోవలయు. ఇదె యీగుఱ నేశ్వరీమందిరంబునెదుట సారథి యరదం బాయత్తంబుచేసి కొనితెచ్చి యున్నవాఁడు. మీరలు భువనేశ్వరీపాదపదనంబుఁ గావించుకొని రథాహుఘ్నంబులై మెల్లన యింటికి రండు. ఏను ముందుఁ బోయెదను. (అని నిష్క్రాంతింబుండయ్యె.)

భోజుడు. ఓసి రాగసేనా! ఈకుమారిక లిప్స డియ్యెదకు రాగతంజేమికో? ఇట్టి మహావ్యతిక్రమంబు జరుగుటకుం బెరియతివ యెవ్వతెయ్యె మీతోఁ గలసియుండవలయును! ఆయతివ సిద్ధకాంతగా నుండం జనును గాని సాధారణకామినియై యుండదు. జరిగినపుత్తాంతం బంతయు నవిస్తరముగఁ జెప్పుము.

రాగసేన. మహారాజ! విన్నవించెదను. కొన్నిదినంబులకుముందు నానారాజకుమారులయాకారంబులు లిఖించినచిత్రఫలకంబు లప్పుకొన నొకయింతి వచ్చి భర్తృదారికల నిరతిశయప్రణయంబు సంపాదించి యనారతము వీరలఁ బాయక మెలంగుచుండె. దాని చేష్టలు ప్రత్యక్షపరోక్షంబుల విభిన్నంబులైయుండుట యారసి యిది కవటపథూటియని యెంచియు భర్తృదారికల కెఱిగింప నమయాము దొరకమి వేచియుంటిని. ఏ నీదినంబున దేవికడ నున్నచేఁగ గుమారికాప్రేషితయై యీకామజన్మ దేహిం బ్రణమిల్లి భర్తృదారిక లీదినమున భువనేశ్వరికి నష్టోత్తరశతశతపత్రార్చనము సేయం దలంచి మీ ముదల కెదురుచూచెద రని విన్నవించి దేవి యంతదనుక నేకార్యంబును న న్నడిగియే యొనర్చునది యిది యేమంత విచారణీయమా! యని యనుకొనికాఁబోలు నన్నడుగకయ యాజ్ఞ యొనంగె. ఏనును భర్తృదారికలు సేయుశతపత్రార్చనంబుఁ గనుంగొన నానయయ్యెదమని దేవి నడిగి యతిశీఘ్ర గమనంబునం జనుచెంచి యీదేవతానిలయంబుమ్రాలన పీరితోఁ గలసికొంటిని. కుమారిక లిరువురును మజ్జనంబాడి స్వకరాపచితంబు లై నశతపత్రంబులు దెచ్చి యుంచి ధాతాంబరాద్యలంకృతలయి మ మ్రైల్లవారిని వెలుపలన యుండంబనిచి తద్యతోపాథ్యాయనియైయుండు నాకవటపథూటితో నంబికానన్నిధిం బ్రవేశించిరి. కొంతకడవునకు “హానఖులార! రక్షింపచే! రక్షింపచే!” యనుభర్తృదారికలయూర్త

సాదంబు వినంబడిననంతకుమున్న నంశయాకులాత్మయైయవని కాభ్యంతరంబునవచ్చడప్పుడు గాంచుచున్నదానం గానఁ దక్షణంబు లోనికిం బరువిడిచిని యనుకింకరునివంటివాఁడొక్కరుండు విరజాంబుజం బట్టుకొన నరభసంబుగ నేగుచెంచుచుండి తద్దర్శనంబున నేమొ మహాభయాక్రాంతయై నిల్వలేక యిలకుం దైట్లుచు నింతలో నేజని పట్టుకొన మదియ హస్తగత యైనదాని నవహరించు జాలక యాకాశమార్గంబుసంజనియె. తరుణాంబు జయు విరజాంబుజచందంబునఁ గడుభయంబుఁ జెంది నత్యమగుసఖ యని నమ్మియా యపాధ్యాయునిని రక్షింపజేయని యాలింగనమొనరించుకొన నది దానిం జేరందీసికొని భయంబడకు మని యూరార్చి తక్షణంబున నవ్వలికిం దోడ్కొనిపోయె. ఏను విరజాంబు జకు విడిచినచో నాఘోరకాయండు దీనినవహరించుకొనిపోవునని తరుణాంబుజం బట్టు కొననైతిని. తరుణాంబుజ నాకుం దవ్వుగనుండుటచేత, ఘోరకృత్యంబున నాయుతి యుం జేరిన దనిహృదయంబునకుం దోచకపోవుటచేతను, దానిని భర్తృదారిక గౌఁగిలింపఁగానే యాపురుషుండు దొలంగుటచేతను నేను విరజాంబుజకుంబోలె తరుణాంబుజకు నాకాంత రక్షకురాలయ్యెనని తలంచి ఆరనిమిషంబునం జరిగినయీయనర్థంబునందుఁ బరులఁ బిలువ నోరెత్తకుంటిని. వెండియనంశయుంచుచుం బిలిచితిని. తరుణాంబుజను వెదకించిన దొరక లేదు. ఇదియె నాయెఱింగినయర్థంబు. అయ్యెడ వీరల కింతభయంబు గల్గుటకుం గారణంబునాకు నవగతంబు గాదు. ఈభర్తృదారిక యెఱింగియుండజనును.

భోజాఁడు. పట్టి విరజాంబుజా ! అయ్యెడ మీర లిట్లు భయంపడుటకుం గారణం బేమి? తెల్పుం గలవే!

విరజాంబుజ. తండ్రీ ! ఆమహాఘోరంబు తలంపునకు వచ్చినను భయంబు వొడ ముచున్నది. దైర్యంబుం గొని చెప్పెదను వినుము. నే నొకింత యెడగలుగ నిలువంబడి యార్యతరుణాంబుజకు నర్చనావస్తువు లందిచ్చుచుంటిని. ఆయాపాధ్యాయుని మంత్రం బుల పఠియించుచుండె.

ఇట్లుండం గొంతతడవునకు నయ్యెడ మాకు మహాహారగహనంబైకనుపట్టె ఉపాధ్యాయుని నడిగిన 'నేమియుం గానమే ! మీకు ధ్రువు మేమో'యని యనియెను. మఱి యుం గొండొకతడవునకు సింహవ్యాఘ్రభల్లూకతరక్షుభద్రగజపరాహమాకరప్రముఖులు లగునారణ్యకజంతువులు భయంకరంబులగునోట్ల దెఱచుకొనియుం దొండంబులు వినరు కొనియుం గొమ్మ లొడ్డుకొనియు ఘుర్గురించుకొనియుం బయికింగవెనెను. అప్పుడ యొక వంక రక్తంబులు సింఛిననరశిరకపాలంబులు నేతం బూని భూతభేతాశశాకినీధాకినీ ప్రముఖంబులభిఘోరాకృతులు నర్తనంబునలుపుచు మావయిం బడవచ్చెను. మఱియొండు వైపున నింగిముట్టు పోతుకరళ్లతో మహాభీలంబై ప్రళయపయోనిధియో యనఁ బయోధి పొంగి వచ్చుచుండెను. మే మున్నటికి నేయునది తోచక భయనంభ్రమంబులం బొర

యునుఁ దత్తరింపం గడంగితిమి. అయ్యవసరంబున నాయాలయపునొకమూలనుండి యమ
కింకరాకారం డొక్కదుండు వెడలి ప్రచండతరవేగంబునం దరుణాంబుజం బట్టుకొనం
బోయిన నది కడు బెగడి గ్రక్కున నుపాధ్యాయుని గొంగిలిండుకొనియె. నన్నుం
బట్టుకొన వచ్చిన నేను తత్తరపడుచుం జేయునది లేక నఖిల! రక్షింపరే! రక్షింపరే
యని యూర్తనాదంబుఁ గావించుచు నాచేయి యందుకొనఁబోవు నాభయంకరపురుషు
నికిం దొరకక చేతులు విడిచిండుకొని యంతః వచ్చినరాగ నేనచేతుల నాయెడలం
భయవేగంబున మూర్ఛాక్రాంత నయితిని.

భోజాఁడు. ఆహ! దేవి లీలావతీ! యేమికఠోరసందర్భంబు. ఎవ్వఁడొ కఠోరకర్ముఁ
డగు పాథకుండు మనతనూజాతల నిరువురం గొనిపోవ నమయంబు వేచి తనవత్సాహిక
రిక కాంతాకారంబు దాల్చి బంచి దానిం గొని వీరి నియ్యెడకు రప్పించి యింద్ర
కాలంబు సూపి భయపఱిచి తనకార్యంబు పూర్ణంబుగ ఫలియింపక తరుణాంబుజం గొని
చనెను. కులక్రమాగతు లగుదాసదాసీజనుల నుపేక్షింపం జన దనియుఁ గ్రోక్షగ వచ్చిన
వారిం జేర్చుకొనఁ గూడదనియుఁ బెద్దలు నెప్పుటకు ననురూపంబుగఁ బ్రవర్తించు జనును.

లీలావతి. ప్రాణనాథ! మనతరుణాంబుజ యాకఠోరకర్మునిచేతం జిక్కువడి యెట్టి
కష్టంబు లనుభవించుచుండునో! ఏమి నేయ దీని నపహరించెనో ?

భోజాఁడు. దేవి ! లీలావతీ ! ఆయర్థంబులెల్లఁ ద్రవ్వి త్రవ్వి పరితపింపనేల! భగ
వతి భవనేత్యరియె తద్రక్షణంబునకుం బూనుకొనియున్నది. తద్పాదపందనంబు సలిపి
యింటికిం జని తదీయక్షేమంబుఁ గాంక్షించుచుండము. పోవుదము రమ్ము.

అనుచు నందఱునిష్క్రమింతులైరి.

రససంజీవననాటకంబున ద్వితీయాంకము సమాప్తము.

తృతీయాంకము

వనంబున నొక యశోకపాదపముక్రిందం గూరుచుండినతరుణాంబుజ ప్రవేశించు
చున్నది.

తరుణాంబుజ. వెక్కివెక్కియేడుచుచు. కట్టా! ఒక్కప్రేల్లిడి నెట్టిదురవస్థకుం
బాల్పడితిని. ఈపాపపుంబడంబిని ప్రియసఖి యని నమ్మితిని. దీసిఘృతమధుమయము లగు
వచనములు వింటిని. ఆహా ! ప్రాణనమాన లగునకియల నందఱ ననాదరించితిని. నావిధి
వైపరీత్యంబున దుష్టబుద్ధి నాకుం జనించినయది. నేను భయంపడి కొంగిలించికొన నన్నూ
రాత్తుచు నవ్వలికిం గొనిచనినంతదనుక నిది ప్రియసఖి యనియే యెంచియుంటి.

తక్షణమున నన్నుగొని యాకాశయానంబునఁ జనం దొడంగుడు నిది కపటనధూటి యనియెంచి ఇది పికాచియొ యక్షిణియొ సిద్ధకాంతయొ యని చింతించుచు వెండియు మించుచుండిన భయంబున నార్తి జెందుచు జేయనది లేక యిది నన్ను బ్రాణములు దీయం గొనిపొయెడు నని నిర్ణయించుకొని దానితోఁ బలుకుటకు వెఱచి రాదగునది రాకమాన దని గుండె రాయచేసికొంటిని. చనినరాత్రి యంతయు నన్ను మోసికొనివచ్చి యావనంబున నియ్యెడ నుండుమని డించి దూరాగమనప్రయాసంబు నాపుకొన నా పాపపుంబడంతి వోయినయది. అది వచ్చి న స్నేదురవస్థం బట్టింబఁబోయెడినో యెఱుంగను ఓభువనేశ్వరీ! జగదంబికా! భవదీయపాదారవింధార్చనంబున నున్న నన్ను నీపాప పుంబడంతి యిట్లు సేయ నుపేక్షించియుండుట నీభక్తవాత్సల్యంబునకుం దగునా! బాల నగుటఁజేసి యట్టిభయాపాదకం బగునది యంద్రకాలం బని యెఱుంగక మోసపోతిని. అక్కటా! యామహాకఠోరమగు నెడరునుండి తప్పించుకొనుట కనుజేమి యున్నది. ఇవట నే నెవ్వనితో నేమి నెచ్చుకొందును. అని యేడుచుచున్నది.

(ఇద్దఱు ముద్దియలు ప్రవేశించిరి.)

అందొకతె. ఓసి యిందురూపా ! కొన్నిదినంబులనుండి యాపాపపుంబికాచము రాకపోవుటవలన మనకు యథేచ్ఛావిహారంబు సేయ ననువయినయది. వెండియు నదియవచ్చునో! అమృత్యునమానుం డగుసాధకుండె వచ్చునో? వానివల్లి వచ్చునో! ఎవరు వచ్చినను మనల నడుగెత్తిపెట్టసిరు.

మఱియొక్కతె. ఓసిచంద్రరూపా ! మొలబొటిమఃఖంబున మోకాలిబంటి సంతోష మనుసామెత నీయెడల యథార్థం బయ్యె. ఇంచుక సంచారంబుసేయ నిర్భం దంబు లేకుండుటకు సంతసంపడియెదవు. ప్రాణంబులం బాయవలసినకఠోరదశయందు నొకయూరట గలదా?

చంద్రరూప. ఓసి యిందురూపా ! వలలొడగులుకొన్నమీలకును మనకును గలి యికనొక్కటియే. తొలిజన్మంబున నేపాపం బొనరించితిమో? తత్ఫలం బనుభవించ నీ పాపకర్తనిచేతం జిక్కిలిమి. ఏ డేమి యొనరించినను వల దనువారు గలరా! ఇందుకుం జింతించి యేమి యుపయోగము.

ఇందురూప. ఓసి! అట్లని మానసం బుండలేదే !

చంద్రరూప. ఓసి మానసం బుండకపోయినను మన మేమి సేయగలమే. జీవంబుతో నుండుదనుక నీయరణ్యంబున నాచెట్టు నీచెట్టును జూచుకొనుచు నటు నిటుం దిరుగుచుందము. మృత్యువునోటం బడితిమి. వండ్లనడుమం డగులుకొనం బోయెదవము.

అనుచుం గొన్నియడుగులం నడిచిరి.

చంద్రరూప. (మ్రోలం గనుగొని ఆశ్చర్యంబుతో.) ఓసి యిందురూపా ! అబ్బదె
కనుంగొనుము. మన మనుభవించుదుడుదురంతం బగునాతాపంబు గాంచి కరుణామయ
యయి తాను దుఃఖించుచుండువనదేవతయో యన నొకవనజాతనయన యాయశోక
తరువు మొదట నిలువంబడియున్నది. ఔరా! ఈలతాబాహు యాయశోకకాఖికిం బ్రాకం
బోవునెలవీయవోలెఁ జోచుచున్నది. దీసిం గనుగొని యీకాఖియు మందమారుతచలి
తంబు లయినతనకాఖికరంబుల వలపునంజేసి తాఁకం గడంగినట్లు దోచెడిని. పోయి
దీసిం గనుగొందము రమ్మ. అని కొన్ని యడుగులిడి చూచి ఓసి యిందురూపా ! ఇది
యొక్కడి చక్కదనంబె! ఔరా! ఎక్కడెక్కడనుండి వచ్చినచక్కనిటెక్కులాడులం
గాంచలేదు! ఈసౌందర్యం బేమి! ఈరామణీయకం బేమి! ఈలావణ్యం బేమి! ఈరూపం
బేమి! ఈవిలాసం బేమి! ఈయంగప్రత్యంగసౌష్ఠ్యం బేమి! ఈసౌఖ్యమార్గం బేమి!
ఈకాంతి యేమి! ఈసాం పేమి! ఈయిం పేమి! ఈలేట యేమి! ఈని టేమి! ఇట్టివి
యెవ్వతెకైన నుండం గాంచినది లేదు.

ఈకాంతామణిని బాగుగ నిరూపించిచూడుము. నకలకాపరిపూర్ణం బగునమృత
కరదీపంబునకుం బ్రతిదీపంబయి యొప్పుముద్దు మొగంబు సౌభాగ్యలక్ష్మి కభిమతవిహా
రోదారంబగు నభినవసారసం బయి పొల్పొందుచున్నయది. మారధమర్విభీమశ్రమ
సంపాదకంబులగు కనుబొమలు సూడుము. చక్కెరవిలుకాడు నెక్కిననేర్పునం దన
యంగుళులచేఁ దీరిచినచందంబునఁ గరము మనోహరంబులై యొప్పెడిని. ఔరా! దీని
కన్నులయందంబుం జూచితివదే! అతి నిబిడపత్తనూలికానుభగంబులై వికచనవైరవ
వనకాంతిపూరంబుల వెల్లిగొల్పుచుం గరంబు భయంబడినబాలకరంగియింబోలె బెదరు
గదరుఁడు దరంగితంబులై యొప్పుకటాక్షనీక్షణంబులఁ బొలుపారుచు నతివికాలభవళ
దీర్ఘంబులై ప్రణయరస పరివాహమంధిరంబులై వెలయుచున్నవి. అన్నన్న! దీనికం
తంబు గన్న నాశ్రొన్ననవిలుకాని శంఖంబునకు ముచ్చాటు మాటొడ్డి యోడించి విజయ
కంకణంబులు దాల్చినరేకలో యనం బొలుపారురేఖాత్రయంబునం జెలంగుచున్నది.
ఈ యెలనాగ జడంజూడుము. జఘనభాగపరిగతంబై కాలభుజంగంబు నంగంబునం
దోచుచు నతిసీలదీర్ఘంబై యొప్పారుచున్నయది. స్రవాళలతాపరిపాటలం బైయొప్పు
నధరంబుతోమలత జెప్పు శక్యంబు గాదు. బాహులతలు గణించనసంసరతంబు లగుచుఁ దీన
వృత్తంబులై యంచితచారుతాసారతరంబులై మృగాళహరంబులం బోలియున్నవి. ఈ
మించుబోడి పార్శ్వంబులు చేతులచేఁ దుడిచినట్టులు కరము నున్ననయి చెన్నుమిగిలెడిని.
ఔకార! దీనికరతలంబు లభినవవికచకల్పాగోదరనవళోదరంబు లయి కర మనురాగంబుం
బొడమాపెడిని. ఈసింగారపుంగునివనంబులు పల్లవరుచిపూరంబుల మీఱుచున్నయవి.
నడుము చూతమటన్నం గానము. ఈయెక్క డేమనను? దీనికటి వైకతంబుతో

గయ్యమునల్పం జాలి యున్నది. ఈబిడయూరువులు మలిచివేసినహాటక స్తంభంబులకు నెన యనం జాలు. అడుగులు స్థలకమలంబులె యనంబోలు. దేహకాంతి సంతప్రహాటక ద్రవరుచిపూరంబుల నఖిలదిశల వెలింగించెడిని. ఇందురూపా! ఈయిందువదనకుం గలిగిన యనవద్యరూపరేఖావిలాసంబులం గన్న సర్వసర్వంసహామండలమండలాధిపతి తనూజా తునిం జేపట్టి యెల్లభూపల్లభపల్లవాధరలు దాన్యంబు నల్ప ననల్పా మోదంబునం జెలంగు చుండవలసిన ట్లున్నది. ఇట్టి రామణీయకళరణం బయినయీతరుణీమణి సర్వసుభగలక్షణో పేత యగునది యిట్టిశోచనీయావస్థకుం బాల్పడవలసిన టైన నీక సులక్షణంబులకు నతి కష్టంబ ఫలం బని చెప్పనొప్పు.

ఇందురూప. ఓసి నీనుడువులు యథార్థంబుల. ఈయాభిరూఢ్యనిధిం గాంచిన దాదిగ నీవనితతో నెయ్యంబు నల్ప మన నయ్యెడు. మన మేయేబండుగులం బాసి నారమో; యాయాబండుగుల్లె నీచందనగంధియ మన కని తోచుచున్నది. పితద్దర్శ నంబున బంధుజనవియోగదుఃఖంబునుకాంతిం జెందుచున్నట్లు దోచెడిని.

చంద్రరూప. ఓసి యిందురూపా! ఈమానీసీతిలకంబు నాకారంబుం గాంచినంతన హృదయంబున నానందరసపూరం బుల్పొంగెడిని. దీనిసరసకుం జని దీనినల్లాపనుధా ధారలం గ్రోలిన నింతకంటె నెంతో సంతసంబు గలుగును. పోవుదము రమ్మ.

అని యాతరుణాంబుజయందు నశోకపాదపంబుచెంతకుం జేరిగి.

చంద్రరూప. ఓమనోహరిణీ! ఎవ్వతె నీవు? ఇవ్వనదేవతవే! పువ్వులుకాని సెడ బాసవచ్చియున్నరతి యనుజన్మనివో? మరుజులొకంబుం గనుంగొననే తెంచిన నాగవనజ నయనవో! కానినాడు పుణ్యంబు తీణించి భూమికిం జాతినదేవకాంతవో! భూమి యందుం బడినతారకవా! కావేని యాయతిమానుషంబగు రూపంబు మనుష్యకామిని కెక్కడిది? ఓ యిందుముఖి! నిన్నుం గాంచిన యూధవభీష్మం బయి సింహసంరుద్ధం బగుగజరాజపథవ్రవిధంబునం దోచుచున్నది. కరము శోకభారంబున నీనిగుడ్డునిట్టారు పులు సోకి యీకురంగటం జెలంగవృక్షంబులపల్లవంబులు దగ్ధంబు లగుచున్నయవి. మాకుం గలిగిన యాదురవస్థకంటె నీకు సంభవించినయవస్థ మఱియు శోచ్యం బయి కానంబడు చున్నయది. మన మందఱు మిప్పటికి సమానచుఖదుఃఖలము. నిన్నుం గనుంగొనినంతన నీయాభిరూప్యాదులకు నచ్చి మేము నీకు సకియల మైతిమి. ప్రియసఖులకుం జెప్పినచో దుఃఖంబు సంవిధక్షం బయిన తెఱంగున సహ్యవేదనం బయి యుండుం గాదె.

తరుణాంబుజ. (విప్రుకన్నులెత్తి దేరిచూచి. ఏమియుం బల్కుంజాలక పయిం బయిం బొడముచుండుభాషంబులు దుడుచుకొని వెక్కుచు దగ్గుత్తికతో);

ఓయవ్వలారా! నావృత్తం బేల యడిగెదరు. కరము పరితాపకరం బైనమన
వృత్తంబుల నొండొరుల నడిగితెలిసికొని మనము దుఃఖించుటకంటె మఱేమి సేయఁ
గలము. మిమ్ముం గనుంగొనినదాదిగ నాకు సర్వబంధుజనంబులును సమీపమునకు వచ్చి
నట్లు లున్నది. అయిన నాపాపకర్మరాలు మరలివచ్చునంతదనుకనేకద మన
మొక్కొక్కరిం జూచుకొనంగలము. ఇందఱు నియ్యోడకుం జేర్చినయాపాపండ్లకామిని
యాత్మాభిలషితంబగు నేదేని యొకపూర్వకర్మంబునకు నందఱు బడలంపడం ద్రోయదా!
మీరలు నీ చేరియుండుసారసపదనలును నావలె సర్వవిభభోగంబుల ననుభవించుచుండి
విధివిహితం బతిక్రమింపం జాలక యీపాలసులకుం జిక్కితి రని మానసంబునకుఁ
దోచినయది.

(నేపథ్యంబునందు.) ఓయిందువదనా! నిన్నుం గనుంగొనిన దాదిగ మాకు దుఃఖం
బులు నివృత్తంబు లగునట్లును నీవు మాకు సర్వవిభజంధుభావంబులు గలదానివలె,
నున్నట్లులును మాహృదయంబులం దోచి నీసౌందర్యాదిగుణసంపదలం గాంచి మిం
చిన యనురాగంబున నీకు దాసికలమై మెలంగుటకుం గడంగి యీనుభుం బొక్కనిమి
పందేని యాదరణీయం బని యెంచి యంచితప్రేమభరంబున ని న్నాశ్రయించినారము.
మమ్ముం దాసికలనుగాఁ గొని మాభవంబులు సార్థంబులు సేయం జను.

చంద్రరూప. ఓయవ్వా! బహుకాలంబుగ నీమ్రుచ్చులచే మ్రుచ్చిలింపబడుచు
నియ్యోడకుం జేరియుండునందఱకామిను లందఱును నిన్నుం జూచి తమతమప్రణయభరం
బుల వెలియిడుచున్నవారు.

తరుణాంబుజ. (ఆపరాధికోకంబుతో.) హేలైవమా! నీయొనర్చినకఠోరవృత్తం
బున కేమనవచ్చు! ఏ నొంటరిగ నేదేని దుర్దశాపరిణామంబుం బొరయకుండ నీదీనలగు
ననాగుల కష్టంబులనయితము చూచి వేదనపడునట్లులు నాకుం గల్పించితివే. ఈనీదుఃఖ
దాననై పుణ్యం బేమనవచ్చు?

కర్ణకపాల ఆంశ్రనాసిక యనుపాపండ్లకన్యతోఁ బ్రవేశించి,

ఓబాలికా! ఆంశ్రనాసికా! నీజనకుండు కఠోరకపాలుండు; వ్రతానుష్ఠానం
బుపక్రమించినకాలంబునం గాలభైరవుని కొనంగెదనన్నప్రథమోపహారంబగు పశువు
సంపాదితం బగుటంజేసి కరము సంతసించుచు నీసినంబు కృష్ణపక్షచతుర్థి గాన తన
సంపాదిత పశుసముదయంబు నుపహారంబొసంగి భైరవునికరుణ పడయం గడంగి తదీయ
సమ్ముఖంబునం బూర్వాన్యప్రేయంబు లగు కొన్నిశంత్రంబులును మంత్రానుష్ఠానంబులును
నల్పుచు నన్నుం జూచి యోసి! సీచాతుర్యంబుమెయి సంపాదించినప్రథమోపహారపశు
వున కభ్యంజనస్నాన భోజనాదులు నిర్వర్తింపంజేసి వధ్యచిహ్నంబులతోఁ గాలభైరవునికి
మ్రోలం గొనిరమ్ము. తదనంతర మవిచ్చిన్నగతిం దక్కుంగలపశుసముదయంబును దాని

వెంబడిన నిలిపి యుంచవలయును. వైశంబ కార్యం బనుష్ఠింపు మని యాజ్ఞ చేసిన వాఁడు. కాన నీవు తొలుత నాయశోకపాదపము నభ్యుప్రదేశమునం గూరుచుండిన యతిరూపవతియగు నెలజవ్వనిం దోడ్కొని పోయి తైలాభ్యంజనాదులు రచించి స్నాతం జేసి భైరవాలయంబునకుం దోడ్చెమ్ము. ఏను నీతక్కుంగలవారి వారీజాననల నయ్యెయ్యెడల నుండువారిం గుంపుగఁ జేర్చి తోలుకొని వచ్చెదను. ఉచితకాలంబునఁ బూజ కభ్యంతర ముండంజనదు. పామ్ము.

అంత్రనాసిక. తరుణాంబుజకడకుం జని, ఓసీ! రమ్మని భుజంబుం బట్టి లిగుచు కొనిపోయెను. చంద్రరూపయు నిందురూపయు భయనంభ్రమంబులతో నొండొరుల మొగంబులు సూచుకొనుచు, ఓసీ! ఏమి యీవై పరిత్యమి? కటకటా! అఖండమహిమం దల మండలాధిపతిమూరుండు ప్రణయజనితస్వేదంబులం గడిగి పట్టుకొనం దగునీయన వద్య రూపాపేతయగుపట్టభద్రునికూఁగునా స్తవ్యలం భీషండాలకన్యకాకరంబునం బట్టు వడవలసివచ్చె. దీనిదక గాంచంగూడలేదు. అహహా! అని కన్నులు మూసికొని విలపించు చున్నారు.

కర్ణకపాల. ఓసీ రాజకన్యకలార! ఏల దానియవస్థ కనుతపించెదరు? మీమీయవ స్థల మీరు సూచుకొనుడు. ఈయెదుటనుండు చాపరాతివయ్యం గొంతదూరం బరిగి యది డిగ్గం దత్పొంతంబునం బొడసూపుచుహావటవిటపివామపార్శ్వంబునం బోవుమార్గంబున నీకొండకొనలొనికిం జనుడు. కదలుడు. చంద్రరూపయు నిందురూపయుఁ గదలిరి.

కర్ణకపాల. ఓసీ! రాకన్నియలార! రండు ఈముందువోవువారి ననుసరింపుడు. అత్తగతంబున. నానుడివినవచనంబులు విని చేయునదిలేకదీనాననలై యీవనజాననలు దారిపట్టి యేగుచున్నవారు. ఇందఱు నిందువదనల నేకకాలంబునం బలియిచ్చి భైరవుని డయవడసి యీ లోకంబున నకంటకంబుగ విశంకటసుఖం బనుభవించు గలదానను తలంచుకొన్నప్పుడు స్వర్గాదిలోకంబులకుం బ్రియునితో నేఁగెదను. ఇచ్చటకువచ్చినట్లెల్ల నీభూభువనంబున నఖిలరాజకేఖరచూడామణిమరిచిచుంబితచరణలై నాయకునితో నుఖంబుం గాంచెదను. ఇంతయైన నాకుం బడయరాని దేమున్నది. (అని వికటనర్తనంబు నలుపుచుండిచి. శంకించుచు.) నానాయకుండు తరుణాంబుజం గాంచెనేని తదీయసౌందర్యం బునకు పంచితుండై పంచశరసాయకవృధావివశుండు గాకపోడు. అట్లుయిన నాతనికేఁ బ్రాణహాని యగును. కాన నేనతిశ్రాగ్రతతో దాని నతనిదృష్టివధంబునం బడనీక రక్షించు చున్నదానను. విరజాంబుజం బట్టుకొని లేవలయు నని గడంగెం గాని దానిం బట్టుకొని దానిసౌందర్యంబుం గనుంగొనెనేనియు నితఁడు నియమవిభీష్టుండు గాకపోడు.

నవవశమున నాకన్యక చిహ్నవడకపోవుటయ మేలయ్యె. అది చిహ్ననేనిఁ దరుణాంబుజ నొండె విరజాంబుజనొండె ధైరవోపహారం బొనరించి దానితో సహస్రసంఖ్యాపరి పూర్తిం గాంచినకన్యకాసముదయంబుం బలిపెట్టి తక్కినదానిని దనకుం దరుణిగాఁ జేసి కొనును. అది దొరకమింజేసి నాకు మేలయ్యె. అచు ధైరవాలయంబుతోనఁ బట్టెను.

చంద్రరూప. (దుఃఖించుచు.) ఓసియిందురూపా! ఈపాపకర్మండు ఇందఱఁజందన గంధుల నొక్కవేల్చిడిఁ బ్రాణంబులు గొనఁబోయెడిసి. వైవంబు వీడు సేయుకతోర కృత్యంబున కోర్చునటే! ఎవ్వనిచేసి నొక్కమహాబలపరాక్రమసంపన్నుని నత్తఱినడ్డ వడంజేయదా? (ఇలమంజూచి.) ఓసి! యిదె కనుంగొనుము. ఈవాలకాష్టలంబున నొక పురుషనత్తముని యడుగులజాడలు గనంబడుచున్నవి. ఈపాదంబులు చతురుదధివేహవల యితంబగు భూమండలంబు నేలునతికత్త విభవగబు సూచింపం జేసెడిమహాభాగ్యరేఖలు గలిగినవని యతిమృదులసికతాష్టలంబులందు విశదపడుచున్నయవి.

ఇందురూప. (సంతోషపడుచు.) చంద్రరూపా! నీయొనర్చినతర్కం బభ్యుపయో దర్కం బయ్యెనని యనుకొనియెదను. ఇందఱ కిందుముఖులకు; నిరవరాధలకు; నిరుపమ రామణీయకనిధులకు; నిరంతరనియమపరాయణుల; కతిపూతచరిత్రల; కానగలిగినంతకాల మాత్తభర్తలంగూడి సుఖసాగరంబులం జేలంగలవారలకు; మత్తపుత్రికాపాత్రదోహిత్రాదిసంతతులం గలిగింపవలసినవారల; కొక్కకాలంబునం దిట్టికతోరకర్తంబునఁ గంతం బులు దఱుగుసాహసకర్తంబు సహింపక వైవం బెవ్వనినొ యొక్కరాజొమరుని నియ్యె డకు రప్పించినట్లు లవగతంబగుచున్నది. మనము సాధకుండు వర్తిచుధైరవాలయంబు నమీషమునకు వచ్చితి మని తోచెడిసి. అట్లదె నినుము కార్యత్వరామలితు లైనకొందఱ సంభావంబులు వినంబడుచున్నవి.

ఇరువురును. (భయసూక్ష్మ) మాంబుల నంజలిబంధంబులతో. నిమిలితనేత్రులై. ఓ గజేంద్రరక్షకా! ద్రౌపదిమానసా! ఆపన్నజరణాదీక్షావిచక్షణ !

గీ. ఆజరానంధుచేఁ బొల్లి యఖిలరాజ, చక్రముక కైసభయము నవక్రగరిని

బాపి ప్రాచినవాఁడ వోపంకజాక్ష, దీన లగుకవ్యకలఁ బ్రోవు దేవ యిపుడు.

రాజపుత్రుండును మంత్రిపుత్రుండొను బ్రవేశించుచున్నారె.

రాజపుత్రుండు. ప్రియవయస్య! ప్రీతమహాపాతకం బొనర్పంగడంగినసాధ కుండు నీదిన ముదయకాలంబునన వచ్చినవాడు. గుడియందు ధైరవపూజయు నుప క్రాంతంబయ్యె. అట్లదె కనుంగొను ముపహారంబుగ ధైరవుని కెదుటం దలంకఱుగుటకుం గలువకంటులగుంపులు నొకయెడం జేర్పబడుచున్నవి. మన మెవ్వరిదృష్టిపథంబునను

దగులువడక తప్పింది యెగసి భైరవాలయంబులోనం జేరి యేతంబున నుండి కాంగల వనులు గనుగొందము. (అని యిరువురు నాట్యంబున దేవాలయ ప్రవేశం బభినయించిరి.)

రాజపుత్రుడు. ప్రియమయస్య! కనుగొంటివా! ఈఘోరకర్తుండగు సాధకుండు భైరవునెదుట రక్తకుసుమమాలికలును రక్తచందనంబును రక్తాంశుకంబును నింబపల్లవతల్ల జంబులు నునిచి యేకాగ్రచిత్తుండై భైరవు నుపాసించుచున్నవాఁడు. అదిగో! ఆఘోషల మొగసాలన చండాలకామిసీప్రచోదితంబులై యభినవయావనానికరంబులు కాటు మెఱుంగుల తెఱంగున వచ్చి చేరుచున్నవి. కట్టా! వీఁ డీకలువకంటులయెడం గరము క్రూరకర్మ బాచరింపం బోయెడిని. ఇప్పుడ వీనిం దలదునిమి యామెలఁతలకుం బ్రియంబుం గావించెదను. (అని ఖడ్గం బొఱివెఱికిన.)

మంత్రిపుత్రుడు. యువరాజ! త్వరపడకుము. మహానసంబునం దొరకినకుండేలు క్రందుగఁ దప్పించుకొనునే! వీఁ డెక్కడకుం బోఁగలఁడు? వీఁ డపరాధంబు నేయం గడంగినప్పుడు దండింతువుగాక!

యథానిర్దిష్టం డగుకఠోరకపాలుండు ప్రవేశించి,

కఠోరకపాలుండు. ఏమి యిది? కాలయావనం బగుచున్నయది. నిర్దిష్టకాలంబునన ప్రథమబలి నిర్వర్తింపం జనుచు. సుధ్యాసమయంబు దగ్గఱిట్లుచున్నయది. దేవతోద్దిష్టం బయినప్రథమపశువుని నిందనుకం గొనితే.బడినయది గాదు.

సత్వరముగ నాంత్రినాన ప్రవేశించి. అయ్య ప్రథమోపహారం బనినిర్దిష్టం బగు పశువు బెచ్చితిని. ఈయెదుట నుండునిర్హరంబున సన్నతంగావించి నిలుపుబెట్టి యున్నదానను. దాని కలంకరింపం దగు వస్త్రమాల్యాదుల నిచ్చితిరేని కృతవధ్యచిహ్నం జేసి తోడ్కొనివచ్చెదము.

కఠోరకపాలుండు. బాలికా! ఆంత్రినానా! నీ కీకార్థ్యం బగ్గుగించి సీజనని యెటకేగె ?

ఆంత్రినాన. అయ్య! ప్రథమపశుప్రయోజ్యంబు లగుకార్త్యంబులకు నన్ను నియో గించి తక్కినపశుసముదయంబుం దోలుకొనివచ్చి యొకయెడనీదేవతాయతనంబు నెదుట నిలిపి కొందఱ మాతంగపీఠుల వారికిం బశకరముంచి తైళమ నిర్హరజలంబునం దానమాడి ప్రథమపశువుకడ నిలువబడి తద్వధ్యచిహ్నంబులు చే నన్ను బం దినయది.

కతోరకః పాలండు. అట్లయిన నరే! త్వరితముగఁ బశువుం గొని రాఁ జనును. ఇవి దాని కలంకరింపవలసినమాల్కాదులు! (అని మాల్కగంధవస్త్రంబు లొసంగెను. అంత్రనాన యని నైకొని వెడలిపోయె)

రాజపుత్రుడు. ప్రియవయస్య! ఆ ప్రథమోపహారవశు వెట్టివో చూతము. పూర్వము కాంతచందనుండు నుడివినభోజకనూజాత యై యుండునేమో! దాని దీసి కొనిరా సాధకుండు వోయి యున్నట్టులు నెప్పియున్నాఁడు గాదె!

మంత్రిపుత్రుండు. యువరాజ! ఆకుమారికామణులలో నొక్కతెయ్యి యరువునొ దొరికినందువలనన యీ పాపాచారుండు వ్రతసమాప్తి నేయం గడంగినవాఁడు.

రాజపుత్రుడు. కట్టా! ఎంతటిదారుణకర్తంబున కొడిగట్టినవాఁడు. వీని బట్టి యారాజకన్యకకుం బ్రియంబుగ కిరంబు తెగగొట్టి యీశ్చైరవునికిం బలివెట్టినంగదా! రాచపట్టినగుటకు ఫలంబు! ఇట్టిసమయంబున నీబెట్టిదంపుంబని యొనరించి యాభోజుని ముద్దులపట్టి నిర్వాణజప్రేయంబునకుం బాత్రం బయ్యెదను. భోజరాజతనూజాతలు నిరు పమరూపనంపదలఁ దద్దయఁ బెద్ద లని వినియున్నారము గాదె! బహుదినములనుండి వారలంజూడవలయునన్నకొరిక గల దది యీనాటికి నమహరినయిది.

అని ముందుకుం గొన్నియడుగులిడి దృష్టులు నిగుడించి మహాశ్చర్యంబుతో,

ప్రియవయస్య! చూడు మదియ కాఁబోలు భోజునితనుజాత! ఆయ్యారే! ఈతోయ్యలి యియ్యిలాతలంబునం గలలీలావతులకుం దలమిన్న యై యున్నది.

ఈ. ఈమగువ న్సృజింప నలయుండుఁడె భాతృపదంబు నందెనో

కోమలి సృష్టిచేసినయకుంతరసోత్తరుఁ డావసంతోఁడో

ఁమిని నానుమాప్తుఁడె నికామముదగులునఁ గల్గి జేసెనో

తామర చూలిసర్గిమునఁ దన్ములు దీనిని బోల రెప్పురుకో

బౌర! ఈకాంతామణి కుత్రమమత్రకాశిసేలక్షణంబు లమరియుండుట మాడు జూడ నానందంబు గల్గించుచున్నయది.

గీ. మోము సౌభాగ్యలక్ష్మికి మొసటిసెలవు, వాలుఁగన్నులు చాంచల్యచానపదము
లంగకంబులు కావణ్యరంగభూము, లంది నతిమాత్రాచనానందకరము.

ప్రియవయస్య! ఈవనిజాతనయనామణి కితరతరుణులకుంబోలె సృష్టువకర ణంబు లుండవని తోచెడిని.

ఈ. అందము లెల్లఁ జేరి యొకటై పనిభాగ్యుని దాన్ని పాల్వెనో
క్రందగురామణీయకమె కామినియై యిటు లుద్యమింపెనో

పొందగులక్షణావళి తె పొల్లికరీరముఁ గాంచి మించెనో
చందనగంధివంటియెలజవ్వని నెందును గాన నే నిలకొ.

ఓరిచెలికాండ! ఈసర్వాంగనుందరియాభిరూప్యము నేమని వర్ణింపంగలవాండ.

ఉ. అంగననెన్నడల్ గనిన నంచలు గర్వము కెందఁబోల దీ
మంగళరూపబల్కులకు మానముఁ దాల్పంగనౌ వికాళి యీ
యంగమృదుత్వసంపదకు నశ్చ సమానము లాను మాత్రుల్
భృంగళిరోజరూపరమ పేరిమిఁ దూరమునేయు లక్ష్మీకొ.

మఱియు సీయందంబునకుం దగినయట్టు లీయందునుందరముఖకి బాల్కము వీడి
తారుణ్యము వాడనూపు చుండుట కరము మనోహరము. ఎట్లనిన?

గీ. రమణినును మోవిఁ గిసలయరాగ మంటె
బాహువులు కోమలమృణాళిదోహదములు
యావనము లోభిసీయమై పూవుఁబోడి
మేనఁ గిసలయ మట్టులు మిసిమిఁ గనియె.

ఇట్టి త్రిభువనై కరత్నంబునకుం జెట్టజేసి వీర లెట్టులు దస్పించుకొనం బోయెదరు?
నేపథ్యంబున.

ఓసి! యింక నేడిచినం జేరునా! ఎప్పటికింగాని కాలుఁడు మ్రొగంగాచియున్న
వాఁడు. ఈమహాయజ్ఞంబున కుపయోగపడినసేతనువు సార్థకంబు గావె! గట్టిగుండె చేసి
కొని యుండుము. ఓసి! యాంత్రినాసికా! ఇని మరణంబునకు భయంపడి మూర్ఛ
నొందుచున్నయది. ఏను దీనిం బట్టుకొనియెదను, నీవు వధ్యాలంకారంబలంకరింపుము.

రాజకుమారుండు. ప్రియవయస్య! ఇట్టిసౌకుమార్యైకసారంబగు వస్తువు కడు
నిడుమలం బడచుండం జూచుచు నుపేక్షించియొండుటకు మాననం బొప్పక యెన్నది.
కడువడిం జని యోజునీయగాత్రను గాతీయంపెట్టుపాపపురిపిట్టల నట్టిపడినట్టులు
నెట్టనఁ దలలగొట్టినం గాని సమాధానంబుం గాంచదు.

అని ఖడ్గంబు ఘోషించుచు ననంగ్రిమముగ రెండుపదము లరిగెను,,

మంత్రి. సుమారుండు యువరాజ! శ్వరపడకుము, అట్టైన నీసాధకుం డూడనివాడు.
అపరాధము సీయంగడంగకయ దండించుట రాజధర్మంబుగాదు. భగవతికరుణవలన నీ
రాజగుతారత్నంబు మూర్ఛాక్రాంతయై యుండునది. ప్రాణంబులు విడువదు. ఓర్పు
కొనుము. దీనిం జేవతాయతనమధ్యంబునకుం దీసికొని రానిమ్ము.

నేపథ్యంబున రోదనంబు విసంబడి యడంగిన నందు కెండియు.

కటకటా! హిస్త్రియనఖ! నీ కీయనవద్యంబయి యఖిలజననిలోభనీయంబగురూపంబు
గల్పించుట యిట్టియతిపాపమగు దారుణదశావిపర్యయంబు జెందుటకు గావోలు?
నిన్నుం గాంచుచుండినయొకక్షణంబు సుఖంబులెట్ల నొక్కట మమ్మం బొదివినోనునట్లు
లుండెనే! ఇట్టినిన్నుం బాసి యెట్లు లోర్తుము. ఓకన్యకారత్నమా! నీ వేయఖండ మహి
మండలమండలాధిపతికిం జనించినదానవా! ఈచండాలునిపాలం బడలివి! ఏకారణంబు
ననో మాప్రాణంబులు వోపుటకు మాకు దుఃఖంబు గలుగలేదు. నీప్రాణంబులకు దుఃఖంప
దుఖంపం దీర కున్నది. నీయాకునుమనుకుమారుం బయి లావణ్యసారం జైన
తనువున కేదేని యొకక్రూరకర్తృంబు జరిగినచో మ మ్మికటికివాడు వేఱుగ హింసించ
వలసిన యక్కర లేదు. చెట్టులు గట్టులు గుట్టలు సయితము రోదనము సేయం బూను నీ
దురవస్థ యాకట్టిఁడచండాలరకు నక్కటికంబుం గలిగింపక యున్నది. హాస్త్రియనఖ!
హాస్త్రియనఖ! నీచంద్రసుందరమగు ముద్దుమొగంబు నీకెం గన్నులఁ గానముగా! హా
దైవమా! కఠోర! యాయకఠోరయావన నిట్లుసేయుట న్యాయమా! ఓభూతంబులార!
యాయతిపాపవర్తనులం బట్టి మట్టుపెట్టలేరా! ఓదేవతలార! ఈధర్మశిలను రక్షింపంజనదా!
ఓయనాధరక్షకా! ఓయాశ్రితక్షణదీక్షగురూ! జగన్నాథ! ఆపద్బాంధవ! ఆఖిల
లోకైకశరణ్య! గజేంద్రరక్షకా! ఆనాడు పాంచాలరాజతనయం గాచిననీవే ఈ
బాలికావతంసంబుం గావం గలవాడవు. అయ్యో! నాస్త్రియనఖ! నీకుంజేయునభివ్రోహ
లంకారంబులు నీవునూచుకొనకుండ మూర్ఛనీకుం బ్రియసఖయై యెడలెఱుంగకుండంజేసె.
నీవు ధన్యురాలవు. ఈయతిపాపంబుం గనుంగొన మేమేమిపాపంబుం గావించినారమో?
ఓపాపాచారలార! ఈమాలతీలత మహావాత్యయందుం దగులువడి యలవయిం బొర
లాడుట కిరము దుఃఖకరంబై తోచలేదటే! మ మ్మిందఱు బలియిచ్చి యాలేగొవ్వును
వదలిపెట్టు గూడదటే! ఓచండాలలార యాభూభవనలక్ష్మిని భైరవునికిం బలిపెట్టుటకుం
గడంగినవీశిరంబులకుయి నడుగడుగునకుం గడువడించిడుగులు వడుఁగాత. ఈభైరవుండ
మి మ్మందఱుం గ్రంధుగఁ బొలియించుఁగాన. ఓహి! ఈనీమంతిసీరత్నంబును సకలలోక
సౌభాగ్యసారనిర్మాణను హింసించు గడంగినవీశిరంబున నకాండపతితం బయినయను
దండంబుభాతి నీగండశిలల నీవదేవతలు బడవ్రేయరే! హాదైవమా! ధర్మంబు నిర్మూలం
బయ్యెనా! ఏ సెంతమొరపెట్టుకొన్న నేమియు ఫలంబు గానమే! అయ్యో! అయ్యో!
ఏమిసేయుదును! ఈపాపపుంబడంతులు మరణభయంబునమూర్ఛంగించియున్నచాసఖం;
జంచలనయనం; బంచశరునిచేతిబిల్కను; రక్తవస్త్రంబుగట్టి రక్తకుసుమమాల్యంబులు
పెట్టి యహోడంబట్టి నందిటం గరంబులు సొనిపి తిగుచుచు భైరవుని పురోభాగంబునకుం
గొనివచ్చుచున్నవారు. కట్టా! ఇంకం గతి యేమి! ఆంధకారం బింక లోకంబు నావ
రించుకొనును.

రాజపుత్రుడు, (కరుణతో) ప్రియవయస్య! కంటివే! ఈరాజతనూజం గనుగొని దీనిదారుణదశకు బరితపించి దర్శనమాత్రమగుణసంక్రీత లయిందనము సేయురాకన్నీయలలో కాతోదరియతిరూపగుణగణోపేత యొక్కతె గడు వాపోవుచున్నయది.

మంత్రిపుత్రుడు. ఈమానవలోకలక్ష్మీకిం గలిగినకష్టంబుం గనుగొని తరుళిలా ప్రముఖములును దుఃఖించునవి వోలెఁ దోఁచ వైతన్యంబుగలవారలు; నవనీతహృదయలు; నబలానుజులు; నుక్కివం బెఱుంగనివారలు; చక్రైరబోయ్యులు; బొక్కిపొరలాడుట యెక్కువయే!

అంత యథానిర్దిష్ట యగుతరుణాంబుజ పాపండికాభృతయై ప్రవేశించుచున్నది.

కర్ణకపాల. ఓసి! యింక నేడిచినం దీరునా! ఎప్పుటికిగాని కాలుండు మ్రింగం గాచియున్నవాడు. ఈమహాయజ్ఞంబున కుపయోగపడు నీతనువు సార్థకంబుగాదే! గట్టిగుండె చేసికొనుము. మగఁజంబునకు భయంపడకుము. ఇంచుక కష్టంబున కోర్చికొని మించిన ఐశ్వర్యంబుం గాంచుము. బ్రహ్మోత్తములు రచియించుమహాక్రతువులందుఁ గ్రతుహతం బగువశుసముదయంబునకు స్వర్గంబు వోలె నిండును ధైరవోహారార్థము నిహతలగువారలకుం దదీయలోకప్రాప్తియు నవైశ్వర్యంబులును గల్గట నిక్కంబు. ఆయవరిమితైశ్వర్యగుఁజుంబున కీనరకలోకసుఖంబు లతిశుచ్ఛంబులు. నీకు నేను బ్రియసఖ నైనందు కీయభండసుఖంబు నీకుం గల్గ జేసితిని.

[అప్పుడు సభానదులలో నుండుభోజుండు మహాగోషంబు దీపింప నట్టహాసంబు చేసి యొడలు వడంక కటము లదరఁ గన్నులనుండి యగ్నికణింబులు రాల నొడుకరచుచు నడిదంబు నొఱవెఱికి ర్పులిపించి యోసే! నాముద్దులకట్టిని ప్రియసఖవేషంబుగా దాలించి మోసపుచ్చి యపహరించినదాన ఏమ కావె అబలాజనంబును బ్రజలతరమాయచే వంచి చినసీసామర్థ్యం బిప్పు డీయెడ సీశిరంబు నటికి యిలకుం బలిపెట్టె గడంగిననాడ నేమి నేయంగలదో మాతము. నిన్నుం బట్టి తెగఁగొట్ట నారోహవేశంబు మానదు. చిక్కితివిగా నాచేత! ఇంకెందుఁ బోయెదవు. కన్నులు దెరవని యాచిన్నిమన్నీనులకొమరితలం జంపి యేలోకం బేలవలె నని యనుకొంటివి. నావెక్కునంపుంగక్కనంబు దీతి ని న్నొక్కొక్కయవయవంబును చెక్కులుచెక్కులుగఁ దఱిగి యిక్కన్యకామణులవేత లుడి పెదను. అని నటలు బెఱికినసింగంబుకరణి నాటోపింపం గాఢిదాసుండు మహారాజా! ఇది నాటకము గాని యుధార్థంబు గాదు. నిలుము! నిలుము! నీమనోరథంబు లందీర్పురాజకుమారునివరాక్రమంబుం గాంచెదవుగాక, అని కాంతవచనంబులు నెప్పు నుపకాంతుండై గూరుచుండె. అంత విరజాంబుజ యేడుచుచు అర్యా తరుణాంబుజా! నీకెట్టికష్టంబు గల్గెనే! హా! ఏమి నేతు! ఇట్టిసమయంబున నీకే మియు నహాసంబునీయని యట్టిరానిజీవితం బేల! హా! యని మూర్ఛం జెందినఁ దరుణాంబుజ వచ్చి కరంబున స్పృశించుచు వత్సా

విరజాంబుజా! దుఃఖంపకుము. ఇదె నే నవ్వడు మెప్పులువడయునహాయంబుం గాంచిన చరిత్రంబుం జూచెదవు గాక యని యూరార్చిన నూరటం జేంది లేచి కూరుచుండెను]

కర్ణకపాల. ఈడిగిలంబడకుము. నీ వలినుకుమారదేహపు. వెనుకంజలిడకుము. ఎను బోతురీతి వీరలు నిన్ను బాధింపం గడంగుదురు. జన్నిగట్టులు జన్నంపుంబకువును గడు బాములువెట్టి ప్రాణంబులుదీయువిధంబున నిన్ను హింసితురనియనుకొని యెదలొ దిగులువడియెదవో? ఇం దాచందంబు గాదు. ప్రేల్చిడిన నకలై శ్వర్యనంపదలు గలిగి నిర్జర దేహంబుం దాలించి లీలమెయి నభినుతంబులు ననితరదుర్దృభంబులు నగుభోగంబులు వడ యుచు సీమహాకాలభైరవునిమ్రోలం గ్రీడించుచు ననితర సాధారణరూపరేఖావిలాసం బుల నతిభాసురం బగుదేహంబుం జేంది కరుణాతరంగితంబు లగునపాంగంబుల మమ్ముం గాంచి యందితముదంబున మాకు సీవ వరంబు లీఁజొందవు!

అని వల్కి దాని నిరూపించిచూచి యాంత్రినాసం గాంచి,

ఓసి యాంత్రిచాసా! ఇది కడుఘోరం బగుమరణభయంబునఁ గశోరమూర్ఖం జేంది యున్నది. ఇది కొంతకడవునకుఁ గాని నినర్తింపదు. భైరవునిమ్రోలం బట్టుకొని నిలిచెదము.

అని పరవశదేహయై యుండుదానిఁ జేతుల నెత్తికొని తెచ్చి కశోరకపాలుని దగ్గఱ భైరవునిమ్రోల నిలువంబెట్టి యూరువురును దాని కానికగా నిలిచియుండిరి.

రాజపుత్రుడు. ప్రియవయస్య! వింటివే యీచండాలవధూవచనంబులు? దీని యొక్కొకపలుకున కొక్కొక్కవల్కుగ నీ పాపాచారదేహంబు ఖండింపకున్న సీమం దలగ్రంబు నాచేత నుండియొక బ్రయోజనం లేమి?

కశోరకపాలుడు. ఓప్రాణనాయక! ఈవు ధారానగరంబున సంపాదించి తెచ్చిన యుత్తమనకు విదియే! దీనినేకద మనము భైరవునికిం బ్రథమోపహారముగ నిర్జయించి యుండునది!

కర్ణకపాల. ప్రాణనాథ! జేను! ఇదియే. ఇది స్వభావభీరువు. మరణభయంబున మూర్ఛాక్రాంతయై యున్నది. పశువు నచేతనంబ యుత్తమంబు గాన నీభైరవ పూజోపయుక్తంబు లగుతీర్థజ్ఞులుంబుల గన్నులుదుడిచి మోహం బవనంబున నగును.

అని సాధకదత్తంబు లగుతీర్థంబులం గన్నులుదుడువం గడంగి మోమునకుం గట్టి యుండిన నింబపల్లవమాలికలం దొలగం ద్రోసెను.

కశోరకపాలుడు. ఆయందుబింబాననం గాంచి. ఆశ్చర్యంబునొందుచు. ఆత్మ గతంబు.

ఉ. ఎక్కడిరూప మీకువలయుక్షణచక్కదనంబుఁ జూడఁగా
నమ్మనుమాన్తు)రాణి యన నాఁ జెలిమిద్దుమొగంబు చంద్రుడే
చొక్కపుగుండనం బొడలు సొంపగుకన్నులు గండుమీ లహా
నిక్కముగాఁగ దీసికెని నిర్రకన్యలు సాటి రా రొలిగె.
అరియునుం గాక.

చ. కను లత్యాయతభావ సీలసితరక్తశ్రీలఁ జెన్నారు శో
భనబాలేందుకళావిలాసనుషమాపాటచ్చరం బంగకం
బనుమానం బవలగ్నరేఖ నవలా కయ్యారె యొయ్యారిఁ జే
కొనువాఁ డేల్కొనువాఁడె నర్వజగతీగోప్తృత్వభాగ్యం బిలకె.
మఱియును.

ఉ. సారసగంధిఁ జేకొని భృశంబుగ మోదముఁ జెందఁ గోర కీ
త్తైరవపుజ కంఠం బెనుపాపము సేయఁగఁ బూన నేల యీ
నీరజలోచనా ప్రణయనిర్భరభద్రకటాక్షపక్షిణో
దారరమాస్వయంవరము దప్పక కల్గిన లేని జే దిలకె.

అని యుల్కిపడి. కట్టా! ప్రతభంగంబు గల్గె! మదీయగురువునెన్నిననియమం
బొదనుకఁ దప్పకయొంటిని. ఈదుర్భగకుం గలరూపరేఖావిలాసంబులు నామనంబు నప
హరించె. ఒకించుక భ్రమించితిని. కట్టా! నావంటికాపాల్కులకుం గామంబును గరుణ
యొం దగునె! తైరవునియనుగ్రహంబున నాపాపంబు దొలంగుం గాత. అని ఖడ్గధరుండై
లేచెను.

కర్ణకపాల. తరుణాంబుజకన్నులు దుడిచెను.

తరుణాంబుజ. కన్నులునిచ్చి చూడ. హా! యని నిట్టూరుపులు విడిచి. అతిదీన
స్వరంబుతో. కట్టా! వైవమా! న న్నిట్టేరిందంపుటిడును పడుటకా పట్టించితిని? హా!
అంబ నన్నుం గానక యెంత ప్రలాపించెదనో? హా గుతావత్సల! తండ్రీ! భోజ! నా
వలన నీకుం బుత్రికాశోకంబు దురంతం బయ్యెఁగా? హా! పత్నీ విరజాంబుజ! నావలె
నీతో నాడుకొనువార లెవ్వ రున్నార? హా! నఖులార! విష్ణుం బాసి వచ్చితినే! హానర్వ
లోకైకశరణ్య! ద్వారకానాథ! అనాథనగు నన్ను రక్షింపవే! అని బాష్పర్షులర్షులంబు
లగు లోచనంబులు మూసికొనియె.

కఠోరకపాలుండు ఓసకర్ణకపాల! అంత్రనాసికా! మీరిరువురు సీకన్యం బరిత్య
జింపుండు ఇదె దీనికంతము ఖడ్గఖండితము గావించెద. దీనిరుద్ధిరధార లిలమయికిం దొరం
గుటకులోపలన పక్షుల నెల్ల నుపహారం బీవలయు. కానఁ దక్కుంగలకన్యకలనందఱు
దోలుకొని వండు.

అని చెప్పఁగా వత్తె యని వారలు ననిరి.

రాజపుత్రుఁడు, ప్రియవచునన్య! ఈమహారికామణివచనంబుచే నిది భోజతనూ
జాత తరుణాంబుజ యని నిర్ధారితంబయ్యె.

కఠోరక పాలుఁడు. (తరుణాంబుజనుద్దేశించి.) ఓసి!

ఉ. దారుణుఁ డౌకృతాంతుఁడు నితంబిని నిన్నుఁ దినం ద్వరాకులుం

డై రహి నున్నవాఁడు హృదయంబునఁ గోరెడునిష్ఠవస్తువుల్

ఘీరతతోఁ దలంచుకొను దీప్తరయంబునఁ గల్గు నన్నియున్

సారసలోచనా! విబుధసంఘము నిన్ను ననుగ్రహించెడిన్.

తరుణాంబుజ. (బాహ్యకులంబు లైనకన్నులు విప్పి యాకసంబు లత్యంబుఁజేసి
చూచి, కరుణఁ గాన్పించుచు.) హా! మదీయజీవితనిబంధన! సర్వలోకసుభగ శుకుమార
మూర్తీ! సద్గుణగణావాస! నీకుంగింకరినై నీపాదపద్మార్చనంబు నేయంగోరియుంటిని. నీ
సౌభాగ్యశరణంబులగు చరణంబులకు నేవనేయుభాగ్యంబు లేకపోయె. ఏ ననాథనై
యివ్విధి నిహత నగుచున్నదాన. ఓధాతా! నాయందుంగరుణించి యీనాప్రాధికార్యంబు
నమకూర్చుము. ఇదె నీ కంజలి యొనరించెదను.

ఉ. పోయినఁ బోవుఁగాక మెయి భూతము లెల్లను దత్తదంశముల్

బాయక చేరుచో నతనిపాదమహిమలియందుఁ బ్రశ్ని ద

తామ్రయమునందుఁ దేజమును దన్నిలయంబుల నాకసంబు నుం

దోయము తత్సరోజినులఁ దూఁగిన నౌ శ్వసితంబు లూర్పులన్.

రాజపుత్రుఁడు. వయనన్య! ఈమహారికామణి! నొక్కరునియందు, మహాభాగ్యం
బునం బావనజన్మంబుం బడసినవానియందుం బ్రాయముగల్గియుండుట విస్మయవంతంబు.
ఆపుణ్యశీలుం డొనరించినదియే పున్నియంబు. ఎవ్వనియం దీమగున కాళ యుండునో
యెఱుంగం బడదు.

నుంప్రపుత్రుఁడు. యువరాజ! ఇట్టియనవద్యరూపాపేతుండవగు నీయందుం గాక
యితరునియం దీభోజతనూజాత యాసగొనునే! సత్కులజాతలగు కాఠోదరులుకులశీల
వయోనిద్రావిశేషంబులం దమకుం దగినచారలం గాని యితరుల వరియింపదు. ఇట్టివాఁడవు
నీవే కాని యెందురాజకుమారుండు లేఁడు. ఇదె యీసాధకుండు దారుణకర్తంబునకుం
గడంగం బోయెడిని. దీనినిరక్షింప జాగరూకతతో నుండుము. సాధకనియుక్తులగు
చండాలభటుల తలంగొట్టి యీరాజకన్యకాసమూహంబుం గావంజనియెద. ఏకన్యక
యందెట్టిమనిష్ఠంబుగాని వారు నేయవలెంద రక్షించుటమేలుగదా? (అని నిష్క్రాం
తుండయ్యె.)

రాజపుత్రుడు. తరుణాంబుజారక్షణ వ్యగ్రుడై యుండె.

కఠోరకపాలుండు. అంజలిబంధంబుఁ గావించుకొని ప్రదక్షిణంబు లొనరించి ప్రణమించిలేచి భిక్షంబు ఝళిపించి ధైరవునిం జూచి,

ఉ. దేవ భవత్పదాంబుజము దీర్ఘ తపంబునఁ గొల్పితిం దగ్గఁ
భావమునందు నేఁ దొలుత భక్తిఁ దలంచినభోజకన్య నిం
పావహీలంగ నీకు నుపహార మొనంగెద గ్రోలు మద్భుజా
భావితభిక్షాంజితనుపాజిగఁజొత్తితర క్తపూరముల్.

అని భిక్షంబునం దరుణాంబుజను బ్రహరింపం బోయెను.

రాజపుత్రుడు. సరభనగతి నేతెంచి వానిచేతిభిక్షంబుం దట్టివేసెను.

కఠోరకపాలుండు. నివ్వెఱిపోయి చూచి పెటపెటపండ్లుగొఱికి. ఓరీ పాపిష్ఠ! యెవ్వఁడవురానిపు! నాసేయు ధైరవపూజకుం బ్రతిఘాతంబు సేసితివి. ఇదె దారుణంబగు మదీయవరాక్రమంబును గనుంగొనుము. తొలుత నీగళర క్తంబుల ధైరవునికిం జనిచూపి యనంతర మీకాంతను వధింతుంగాక. పురుషర క్తం బతిరుచ్యంబుగ ధైరవుండు గ్రోలం బోయెడిని.

రాజపుత్రుడు. చీ! చీ! పాపాత్మ! ఎట్టిపనికిం బూనితివిరా! ఇంటివా శేమఱి యుండం బొందియుండి కన్యారత్నంబుల హరించి యీకాలధైరవునికిం బలిపెట్టం గడంగితివి. ఇదె యాపట్టియమున నిన్నుం గట్టెదురం బట్టి తలగొట్టి యాభూమికి బలిపెట్టి నీశిరం బీధైరవాలయంబువాకిటం గట్టింప వచ్చియున్నవాడను. ఇంక నెట్లును నీకుం దప్పించుకొనం గాదు.

కఠోరకపాలుండు. ఓరీమూఢ! నిన్ను నే నెఱుంగుదును. ఈతపస్వినియందు నీ వానపడి వ్యాఘ్రాక్రాంతం బయినమృగియందుఁ గరుణ గలిగి వ్యాకులపడుచుండు మృగముచందంబున దారుణహింసాదరుండైననానికేతనంబునకుం జనుచెంచిరి. ఓరీ పాప! నేను నీ కేయవకారంబును సేయకయుండ నాయుద్విప్లవకార్యంబునకు విఘాతంబుఁ గావించినాడవు. నిన్నురక విడుతునే!

రాజపుత్రుడు. ఓరీ పాంశుల! ఇంతకంటె నీ వేయవరాధంబు సేయవలె! ఓ చండాల! ఇట్టిస్త్రీ వధమున కెవ్వండేని పూనుకొనునే! అందును సంసారంబునం గలసారంబు దూరీభూతంబు సేయం గడంగితి. ముఘ్నాకంబుల కొక్కరత్నం బుండఁగా దానిం దొంగి లింపం బూనితివి. లోకంబులయాలోకంబులందు మట్టిగొట్టుట కొడిగట్టితివి. భోజ మహీపాలుని ఘరణంబు శరణం బని ప్రాణంబులు వాయం జేయుటకు నమకట్టితివి.

దర్శకునిదర్పణమును వ్రేల్చిడి నవహరింపఁ జెంపుచేసితివి. కట్టా! జగంబును జీర్ణారణ్యము గావించ మొనలుబెట్టితివి. ఇట్టి నిన్నార్థావరాధునిం జేపట్టుగఁబట్టి దండింప వచ్చియు న్నాడను.

చంద్రరూప. (మహామోదంబుతో నసంభ్రమంబుగఁ బ్రవేశించి తరుణాంబుజ నాలింగనముచేసికొని.) ప్రియసఖ! నీకష్టము దొలంగె. కన్నులు దెఱచి చూడుము.

ఉ. కానగఁ గాననాన్నికెని గ్రమ్మి వనావళిఁ గాల్పు సాగఁగా

దీనత నీమృగీగణము దేహవియోగభయవ్యధాగతికొ

బూని తపింప నీజలదపుంజదయారస మేమి చెప్ప నొ

బూని సుధాప్రవర్ణమున భూతల మంతయు ముంచె మించుచుకొ.

తరుణాంబుజ. (స్వర్ణమణిం బభినయించుచుం గనుదమ్ములు దెఱచి, ఆత్మగతంబున) ఎవ్వతెయో! యీపువ్వుంబోడి! దీనిసౌఖమార్గశరణంబు లయినయంగఁబులనంస్వర్ణంబు చందనపల్లవతల్లజంబులరసంబు సల్లినయట్లు లున్నది. ఇది యశోకతరునికటదేశంబునం బూర్వ ముండునప్పుడు నిష్కారణ స్నేహంబు గాన్పించినయదారశీల యై యుండఁబో లును. (ప్రకాశముగ) ఓప్రియసఖ! అట్టిమహోదారదయానుభావముద్రునింగనుంగొను టకు మోనసంబు కరము త్వరాపలితంబయి యున్నయది. కన్నులు బాష్పపూరపూరితం బులయి యుండుకతంబున నెదుట నుండువస్తువు వొడనూపదు. మఱియు నేమేమె యతి భరస్వర్ణంబులగు నాకులదండలు నామొగంబున వ్రేలాడుచున్నయవి. వీనిఁ దొలంగఁ ద్రోయుము.

చంద్రరూప. ప్రియసఖ! ఇదె యట్లు గావించెదను.

అని దానిమొగంబునకుం గట్టియుండు నింబపత్రసరములు విప్పివేసి జలంబులం గన్నులు గడిగి తనపయింటచే దుడిచెను.

తరుణాంబుజ. కన్నులెత్తెచూచి మహామోదంబుతో. ప్రాణనాథ! ఆనంబోయి లజ్జించుచు నవనతముఖయై యానందబాష్పధారాకలితంబులగు కపాలంబులతోనుండె.

చంద్రరూప. ప్రియసఖ! సంతసం బయ్యె. కఠోరకృతాంతనితాంతఘోర దంష్ట్రానిశంకటభయకరాస్యగర్తంబునం బడినదాని నవ్యాజప్రేయభరంబునం గాచి జీవంబునిల్పినవానికి, నత్యుదారదయాసముద్రునకు, మహాప్రభావసంపన్నునికి, మానినీ మణినవమున్నధాకారునికిం బ్రతియవరిగ్రహంబునం గృతయథోచితసత్కారం వైతివి.

ఉ. ఘోరదశావిశేషమునఁ గోమలిఁ గాచినయత్యుదారు డ్దా

ధారకుమారు విశ్వంగనుదమ్ములఁ బర్యేడుచూపుఁగల్గెల్వలూ

బాదులఁ బూజచేసితివి భామిని సీమెయిఁ గ్రమ్ముచెట్టుటన్

వారక బాద్యమిచ్చితివి వర్జ్యము లయ్యె భవద్బ్రాహ్మణున్

తరుణాంబుజ. మందస్మితముగావించుచుఁ దలవంచుకొనియె.

రాజపుత్రుఁడు. (చంద్రరూపంగాంచి.) ఓకన్యకామణి! దీనియందు సీతం గలిగిన చువ్యాజప్రణయవిశేషమునకుం గరం బలరుచున్నవాడను. ఈ కుమారికామణిం దోడ్కొని చని వధ్యభివ్నంబులెడలించి యుత్తమవస్త్రాభరణాదులం గై సేయుము. ఇదె యీపాపునిశిరంబు దెగనఱికి మిమ్ముం గాన వచ్చెదను. నాప్రాణసఖుండగు మంత్రి పుత్రుండు మదాదేశంబుం గొని మున్న చని యీ కన్యకామణులకుం గావలియుండు చండాలభటులతలలు దునుమాడుచున్నవాడు. అదె కనుంగొనుండు. హతకేషు లగువారు భయసంభ్రమంబులం బలాయనం బొనరించెదరు. భయంపడవలదు. సుఖంబున వర్తింపుండు.

చంద్రరూప. ప్రియసఖ! కుమారునిదేశంబుం గావంతము రమ్ము.

తరుణాంబుజ. ప్రియసఖ! అట్ల కానిమ్ము! పోదము.

అని కన్నులెత్తి లజ్జాకులితంబు లయినపీక్షణంబుల రాజపుత్రుని గాంచి చంద్ర రూపం జూచుచుఁ గదలి పోక నిలువంబడి యుండె.

చంద్రరూప. కుమార! ఈ కుమారికామణి తనభావంబుం జూపుల నెఱింగించు చున్నది. ఈ సాధకుండు కడుఁబాపిష్ఠుండు. అఘోరబలసంపన్నుఁడు. వీని వధించునప్పుడు కుమారుండు మాయెడ నిర్వాణప్రణయభరంబుం జెంది ప్రాణంబులు గాచినదయావిశే షంబు మఱివక యతిజాగరూకతతోఁ బ్రవర్తింపంజనునని విన్నవించుకొనుచున్నది.

రాజపుత్రుఁడు. (స్మితంబుగావించుచు.) ఓకామిసీతిలకమా! మీకుం గలయీయతి ప్రణయభరంబ నాకు జయప్రదం బగును. శంకింపవలవదు. పొండు.

చంద్రరూపయ్య. దరుణాంబుజయ్య నిష్క్రాంతి.

రాజపుత్రుండును కఠోరకపాలుండును. ఓరిపాపిష్ఠ! రమ్ము! ఈ దేవాలయంబు నెదుటనుండు నతివికాలంబగు యుద్ధసముచితభూమికిం బోవుదము.

అనుచు నిరువురు నిష్క్రాంతి.

రససంజీవన నాటకంబునఁ దృతీయాంకము సమాప్తము.

చతుర్థాంకము.

కర్ణకపాల. (ననంభ) మంబుగఁ బ్రవేశించి.) హా! విమి సేతు! నామగనికిమహాసంకటము గలిగినే! పాపపుడైన మీరాజకుమారు నెక్కడనుండి కొనితెచ్చెనో! కట్టా! నామగనియెదుట నెట్టిదిట్టలును నిలువం జాలరు. ఈరాచఁబట్టి యెట్టిధైర్యవంతుం డనవచ్చు! కృతాంతతుల్యవరాక్రముఁడగు సీసాధకు నించుకేనియు సరకుసేయక యతఁడు ప్రయోగించినశరంబులం దునిమిచేయుచున్నాఁడు. రాజకుమారునిమెయి సోక నెన్నియేని నారసంబు లాసారముగతి వర్షించి వర్షించి యం దొక్కండేసి మధ్యవిచ్చిన్నంబు గాక పోవమికిం జింతించుచుఁ దనభుజంబులబలంబుకొలుదిం దెనంగుసీసాధకునిపయః జీఱునగవు నెఘైముతోడన సీకుమారుండు బాణంబు లవగణనమెయిఁ బ్రయోగించుచున్నవాఁడు. ఆహా! యేమి వీనిభుజసారంబు! లోకంబున ననేకరాజకుమారులం గాంచి యున్నదానను. ఇట్టిమహాకూరుని నెందుం గనుంగొనలేదు. హా! వీనిచేతుండి తప్పించుకొనుట యీసాధకుని కశక్యంబు యని తోచుచున్నది. విమి సేయనగును. మఱియు సీరాజకుమారునితోఁ జనుదెంచినయొక్కరుండు కన్యకానమూహంబునకుం గావలియుంచినవారలం దలలుదఱుగుచు నక్కలకంఠులకుం దాన కాఁతై యున్నవాఁడని నావారు మొరవెట్టుకొనినను నామగనికి యేమగునో యనుచుం జింతాకులస్వాంత నగుటంజేసి యాయర్థంబుఁ బరికించక యుండెదను. ఆ! ఇదియేమి నిధివై వరీత్యము! శార్దూలచరణాక్రాంతంబగు మృగీకదంబకం బాకస్త్రికంబగు విధియొగంబునం దప్పించుకొని యావ్యామంబులం జూచి వెక్కిరించున ట్లయ్యె.

(పురోభాగంబునకు నిక్కిచూచి, మహాహర్షంబుతోఁ)

నామగం డిప్పుడు కఠోరగదాదండపాణియై భూపాలకుమారునిపయ నడుచుచున్నవాఁడు. ఆయ్యయో! పాప మీకునుమనుకుమారునియంగంబు లీమహాసంపాతభీతిదములగుగదాప్రహారంబులకు నుద్గుహాచంబుగాఁ బోయెడిని. ఈసాధకుం డప్పుడప్పుడీ మహారణ్యంబున వేడుకమెయి వనగజఘటల వేటాడుచో సీమహాగదం గొనియె యామదకరికుంభసంచయంబులం బగల్పుచు నశ్రమంబున విహరించు.

(నేపథ్యంబున.) ఓరీ రాచములుచ! ఇప్పటికైనం బఱుపుపాటియొండె; నాచరణంబులకు శరణాగతుండవై యొండెఁ బ్రాణంబులు గాచుకొనుము. అట్లు సేయవేని యిదె మహాగద సీయంగంబు వ్రక్కలు గావింపకపోదు.

(నెండియు నేపథ్యంబున.) ఓరీ చండాల! ఏలరా యీముఢాగర్వంబు! ఇంతదనుక నెన్నెన్నో సీచేత నై నంతదాఁకఁ బ్రయోగించితిని, అని యెల్ల నే మైనదియు సీ

వెలుంగవా! ఇదియును వ్రేయుము. నేను చేయిచేసికొనునంతదనుక నీవేమేమి పేయుదువో చూతము. అనంతరము నీ కేష్వియుఁ జేయఁ దరంబు గాదు. ఇదె చూడుము.

కర్ణకపాల. అయ్యో! అయ్యో! నామగనిబాహుదండంబు గదాదండంబుతోడఁ దెగి పూర్వోపక్రాంతంబగు మహాశ్రమణంబుతోడనఁ గడు దవ్వలకు నాకసంబున కెగసి యలవయిం బడుచున్నయది. ఇఁకఁ బ్రాణంబు లుండియు నితఁ డేమి పేజుంగలండు. హా! నిహత నైతినే!

(నేపథ్యంబున.) ఓరీ చండాల! కన్నులు దెరివనిచిన్నకన్నెలం బెదరించినట్టు అనుకొంటివా! ఇది సింగంపుంగదమతో సయ్యాటంబు లనుకొనకపోతివి! ఇదె నీయొక్కొక యవయవంబును నెక్కినుకెనుక నుక్కుమెఱయం దఱిగెదను. నీ వీకన్నియల నెన్ని యిడుమలం బెట్టం దలంచితివో, నిన్నుకొవ్వంబులు పెట్టి యుట్టిపడం దల గొట్టెదను.

కర్ణకపాల. హానాథ! దక్షిణభుజంబు వోయినదని యూరకుండకుము. నీ కను వైసంతదనుక నేవెరవున వైన నీపాపపురాచములుచను దెగటార్చుచని నారయుము. ఆత్మగతముగ. ఆ! మద్వచనంబున నీసాధకుండు దనసమీపమునందుండుసాలతరుకాఖ విజుచుకొని యాకుమారుని వ్రేయం గడంగెడిని.

(ప్రకాశముగ. ఆర్తనాదంబుతో.)

అక్కటా! ఇతనిభుజకాఖ మహాతరుకాఖతో నాకసంబున కెగిరెనే! అయ్యో! అయ్యో! నామగని నీపాపిష్ఠండు ముక్కును గన్నులును కెక్కులును బిక్కలును జీత్రగతిం దఱుగుచున్నవాఁడు. కట్టా! ఏమిపేయుదును. ఈక్షత్రియాచగదునిబాణంబులు కరము పూరంబు లయినవి. వీనిమూర్ధంబునం దగిలినదానిం బోలియింపక పోవు. దగ్గఱకుం జని కాతు నటన్నను భయంబు గదురుచున్నది. హానాథ! హానాథ! ఏమిపేయుదును?

(సవ్యాకులయయి.)

కష్టము కష్టము! ఒక్కబాణంబున నామగనిదలయుఁ దెగి యాకసంబున కెగిరె.

హా! అని మూర్ఛపోయి కొంతపడికి లేచి,

హా! ప్రాణనాథ! ఏ ననాథ నైతినే! ఎట్టిబలకాలురం జయించినవాడవు. ఈ మీసమురానివానిచేతం జిక్కి ప్రాణంబులు గోలుపోతివి. ఇఁక నాకు దిక్కెవ్వరున్నారు. ఉపక్రాంతంబగు ప్రతంబు సమాప్తంబు చేసి ధైర్యనిదయవలన నెట్టియెట్టిసుఖంబులొ యనుభవించవలయు ననియున్నందు కున్నది కొంచెము నశించిపోయె.

(సమాధానముతో.)

(సామాయముగ.)

చీ! చీ! తపస్విధి వదసి యాకాశగమనంబును కామరూపంబును కాంబరీమాయలు నేరిచి యొకటికార్యం వైనం జేయ వలంతి నగునే నివ్విధంబున నలంతివోలె నేషుచుండుట తగునా! ఈక్షత్రియావశదుం డీకామినియం దానజేసిగాజె నా కిట్టియవకృతిం గావించినవాడు. వీని కిట్టివత్సవకృతిం జేసి స్వర్గలోకగతుం డయినమగని కన్పణ నయ్యెదను. (భయముతో.) చండపరాక్రముండగు రాజపుత్రుండు కృతకృత్యుండై తన యుండుచోటి కేఁగంగఁడంగియేమొ యీత్రోపబట్టి యేతెంచుచున్నవాడు. నన్నుం గనెనేని చంపకవిడువఁడు. వీనిం గనిన నొడలు వడంకెడిసి. పాఠిపోయి ప్రాణంబులు గాచుకొనుటలగు. (అని పలాయనంబున నిష్క్రాంతయయ్యె.)

విష్కంభము

అంత రాజపుత్రుండు ప్రవేశించుచున్నాడు.

రాజపుత్రుండు. ఆత్మగతంబున. కరము పాపిగుం డీసాధకుండు నాచేతం జెక్కి దైవయోగంబున నిహతుం డైనకతంబున సీకన్యకానవాస్త్రంబు జీవించె. కానిచో నతి దైన్యంబున దిక్కులేక ప్రాణంబులు గోలుపోయి యుండదే! విధి యీకన్యకాజనంబు సీసాధకునిమూలకముగ నియ్యెడం జేరిచి వీరలకు రాసుండినమహావివదంబుఁ దొలగఁ జ్రోచి రక్షించుటవలన సీయండజయానలపిండునకు మహాభ్యుదయం బొందు గలిగించుటకే యని యూహించం జనును. నాకు మాతులుండగు భోజభూపతితనూజాతయగు తరుణాంబుజరూపశ్రేణ్ణావిలాసంబులు కర మాశ్చర్యకరంబు లని వినియుంటిని. అది తథ్యంబయ్యె. ఈయుత్తమమత్తకాశీనీరత్నంబునకుం బుణ్యవిశేషసంప్రాప్తం బగు జన్మంబు గలయొకపురుషన క్తమునియం దనురాగంబు గలిగియుండుట యభివ్యక్తంబయ్యె. ప్రాణాపాయనమయంబున రక్షణంబు గల్గం బ్రియసఖివలన నెఱింగి యాయన్నులతల మిన్న నన్నుం గాంచి చిరపరిచితుం డైనతనదయితునిం బోలె బ్రాణనాథ యని ప్రణయ విశేషవశంవదయై సంబోధించి యంతలో గాఢలజ్జాక్రాంతయై స్త్రీతనుధామధరంబు లగుకటాక్షవిక్షణంబులం జూచుచు నవనతముఖాంబుజయై యుండె. దీని నారయం జిర కాలంబుగ ననురాగంబు వొడమి యది క్రమక్రమంబుగ నుత్కంఠారూప మయియుండి మరణసమయంబునం గలిగినరణరణకంబువలన నిరస్తాశంకంబై వెలువడి కులకుమారికా జనోచితంబగు సహజలజ్జానుయోగంబుచే వెండియు మానసంబున నడంగె ననినిశ్చయంబ నయ్యెడు. మఱియుం దనప్రియసఖిముఖంబుగ నాకామినీలికంబు సాధకుని వధించు నప్పుడు కుమారుండు మాయెడ నిర్వాజప్రేమభీరంబుం జెంది మాప్రాణంబులు గాచిన

దయావిశేషంబు మఱవక యరిజాగరూకతతోఁ బ్రవర్తింప నగునని చెప్పి యలివికాల
ధవళంబు లయినకనుదమ్ము లెత్తి లజ్జాతులితములగు కటాక్షపీక్షణంబులం గనుఁగొనిన
యర్థంబు మానసంబున కాశ్వాసంబై కల్పించుచున్న యది-మహాభాగ భేయంబున జన్మంబు
వడసియుండునట్టివారల కొక్కరునియందు మనోసురాగంబును మఱియొక్కరునియందుఁ
జక్షూరాగంబును గలుగదు. వీనును దానిబ్రయసఖితో నీబాలికామణిం దోడ్కొని
పొమ్మనిచెప్పఁగా నావరారోహ సఖినీతయై.

ఉ. పోవుచు నావయోదక చ భూరివివర్తితకంధరంబుగా

భోవజనద్విలాసశతబంధురమై తగ మోము ద్రిప్పి యిం

పావహీలంగఁ గాంచె నది యాశ్చర్య వేగ మథావిషాక్త మా

భోవజాఁడేయువాడిగలబాణమువోలెను దాఁకె వీరకలోకం.

ఈ ప్రణయం బివ్వడ యప్పుడంతికిం గలిగినది గాదు. బహుదినోపదీయమానంబై
యున్నయదియని గండతలాభివృద్ధిమానంబగు సీమత్పాండిమంబువలన నవగతంబగుచు
న్నది. ఈయంతి యంతదనుక నన్నెన్నడును గాంచినది గాదు. ఈవిధం బాటయ నిట్టిది
యని నిర్ణయింపం గూడక యున్నది. ప్రియవయస్యుం డగుమంత్రి కుమారుండు కన్నెలకుం
గాఁపుండువారల సాధకనియుక్తులం బాఠందఱుచుంబోయినవాఁడు వెండియు వచ్చి
దినంబుగడచియు వృక్షంబు సెప్పకయ యున్నవాడు.

మంత్రిపుత్రుడు (ప్రవేశించి.) యువరాజ జయం బగుఁగాత.

రాజపుత్రుడు. ప్రియవయస్య! ఇంత తడవేల యయ్యె! దీనం బయినకన్యకా
జనంబునకుం దగునుపాయం బారసి యభ్యవహారాలంకారాదులకుం గొంత లేక
యుండఁజేసితివే!

మంత్రిపుత్రుడు. యువరాజ! మన మివ్వడు క్రితగ నేర్పఱువవలసిన చేదియు
లేదు. పూర్వము సాధకుండె తాఁ గొని తెచ్చినకన్నీయల కెద్దానం గొంత లేకయుండ
దానీబృందంబుచే నభ్యవహారాదులకుం దగినపనుల నిర్వర్తించుచుండె. వాడు భవ
త్పరాక్రమవిజితుడై నిమాతుండు గా నాదాసీజనం బన్నన్నియోగంబునఁ బ్రవర్తిల్లు
చున్నయది. మఱియు రాజకన్యకాసహస్రంబు భోజితనూజాతకుం గలయనమానరూప
గుణవిభవంబులకు నచ్చియచ్చిలుకలకొలికికిం దమతమయిచ్చువచ్చినవిధంబున నాశవీదేవిని
దేవకన్యకలవిధంబునం గొలుచుచున్నయది. ఈవేడుకలు గనుంగొనుచు రాత్రి దడసితి.
మఱియు నుత్తమరత్నపరిపూరికంబు లయినవజ్రమ్రుటంబులు నాలుగు భోజభూపాల
సామాంకితంబు లగునవి సాధకుండు వసింపువర్ణ కుటీరంబునం దొరగినయవి. మఱియు

ననేక ధనసంచయంబులం దుపలబ్ధంబు లయ్యె. ఇవి యన్నియు నీడైరవపూజ నిర్వర్తింపం గడించినవాడని తోచెడిని. ఇవి యెట్లును జండాలాపహృతంబులు గాకయుండఁ గన్యకాజనంబునకుఁ గాపుగ నే గతయామిని నయ్యెడనుండి యిప్పు డందు మన సూత పుత్రునిం గావలియుంచి తదధీనంబుగఁ గావలసినవనులు జరుగునట్లు ముదలయిడి వచ్చిన వాడ. ఇంక నీచిత్రానుసారంబుగఁ జరుపుకొనుము.

రాజపుత్రుఁడు. ప్రియవయస్య! నీ యొనరించినకట్టుదిట్టంబులు నాకుఁ గరంబు ప్రియములు. అట్లే జరుగవలయు. ప్రియవయస్య! ఆభోజతనూజాతగుణంబులకె యా కన్నియలు సౌహృదంబుఁ గాంచి తదీయదాస్యం బంగీకరించియున్నవారుగా! అనితర లొకసాధారణం బారామణీయకంబు!

చ. కలువలతేనినత్కళంబు గొముదియుం బొడిచేసి యందులొ

వల నమృతంబు వోసి బహుభంగుల నూటి విభాత బ్రీలితో

నలపురైరిఘోరనయనాన్నిని గ్రాసినకామమూర్తికి

జేలువపుఁజేవనాపధముఁ జేసె నొకో యన నితి యొప్పెడిన్.

ప్రియవయస్య! వినుము. ఆ బాలికామణికిం గలజగదనవద్యహృద్యం బయిన రూపంబు నేమని వర్ణింపవచ్చు?

ఉ. ఒచ్చెము లేనిరూపము శుభోన్నతిఁ జేయఁగ లేనిపద్మజాం

డిచ్చుపలాక్షిఁ జేసె నను టెక్కడిప ల్కళాంబుగనుందరిక

జిచ్చుకంటికిం దలఁకెఁ జెచ్చెరఁ బద్మశయంఁడె ప్రాణముల్

నిచ్చులు గాఁచుకోఁ గడఁగి నీరజలొచన యయ్యె నీవిధిన్.

మంత్రిపుత్రుఁడు. యువరాజు! ఆ యుత్తమమత్తకాశీసీతలకంబునకును మురుగు నత్తముండవగు నీకును బరస్పరసమాగమం బన్యోన్యతోభాకరం బగు. నీవలె నామధుకర వేణీయు నిన్నుం దలంచుచుండు.

ఉ. ఆపనితాళిరోమణికి నాత్తమనోరథబంధబం ధువై

లేపు సరోరుహాక్షి శరదించుమనోహరరేఖ యయ్యె నీ

భావవయఃపయోధికిఁ గృపాకలితుం డయి యావిధాతయుం

భావజాఁడుం గడంగిరి శుభస్థితి నొక్కటి నేయ మి మ్మొగిన్.

దాన నానారీశిరోమణిపాణిగ్రహణంబు నీకు సమకూరుట యడ్డంకి యుండదు.

రాజపుత్రుఁడు. (గించిల్లాజ్ఞాతులెతుండై నవ్వుచు. 'మోమువంచుకొని. ఆత్మగతం బున) ఆ కన్యకామణి సౌందర్యాదిగుణంబులకు వివశుండనై యించుక ప్రమాదపడితిని.

లజ్జ యుడిగి తదీయవర్ణనంబునకుం గడంగితిని. పుత్రశీలంబులం గాచుకొనువారల కిట్టి కాముకకృత్యంబులు నెల్లునే!

మంత్రిపుత్రుడు. యువరాజు! అల్లదె భవన్నిహతుండగు కఠోరకపాలునిపత్ని కర్ణకపాల యీమహిజంబులమాటునం బొంచి బొంచి సంచరించుచున్నయది. ఇని మన కొండె: దరుణాంబుజకొండె నేదేని యప్రియంబు సేయం దఱి వేచియున్నయది యని తోచెడిని. దీని ననువు మెయి దండింపం జను. లేనినాఁ డివ్విధి నితరరాజకన్యకలకు నహితంబు సేయక మానదు.

రాజపుత్రుడు. ప్రియవయస్య! ఇదియు దీనికూతురాంత్ర సాసయిం దను వారివధంబుం గని భయంబునం బాఱిపోయిరి. ఆమాయలాడులఁ జేరంబట్టి చంపవలయు. అవిధం బాలోచించినం గాని శిక్షింప ననువు గాదు. ఇందు కేమి సేయవచ్చు?

మంత్రిపుత్రుడు. యువరాజు! ఈదారుణ కపటకర్తలను వంచించ నాలోచింప వలయునే! వినుము. (అని చెవిలో రాజకుమారునికిం గొన్నియర్థంబులువచించి.) యువ రాజు! ఉచితసంవిధానంబునం లువర్తింపజను. (అని నిహ్మంతుండయ్యె.)

రాజపుత్రుడు. (ఆత్మగతమున.) నాప్రియవయస్యుండు రచియించు నుచితో పాయంబున కనురూప్రవర్తనండైనై యేమి నెదుట గుఱులేమావులనుడుమం గనంబడు మాలతీలతానికుంజంబుబొంత నెవ్వరికిం గనంబడక తీవెసిండువులచాటున డాగి యుండె దను (అనికొన్నియడుగులునని. ఎదుటంగాంచి.) ఇదె చంద్రరూపానుసృతయై భోజతనూ జాత నాచోవంగడంగినలతానికుంజంబునకె వచ్చుచున్నయది. వీరల దృష్టివధంబునం బడక పొందియెండి యేకతంబున వీరలకు జరగునిస్రంభాలాపంబులు వినియెదనుగాక. (అని లతాకుడుంగంబులమాటున నిగూఢండ్రియిండె.)

(అంతం జంద్రరూపానవాయయై తరుణాంబుజ ప్రవేశించుచున్నయది.)

చంద్రరూప. ప్రియసఖి మంత్రిపుత్రుండు మనల నితరులకంటం బడక యతి నిగూఢముగఁ జని యీ పర్వతసానుకటినిరూఢమాకందజాఖనమూహంబునం దుండెడి మాలతీలతానికుంజంబునంతరంబున నతిజాగరూకతతో నుండి తన్నికటభర్యాధలంబునం జరుగు వేడుకలలో గనుంగొన నగు నని చెప్పి పంపివచ్చాడు గదా! మనము నట్లు చేయు దము రమ్మ. అల్లదె యిగిరినిర్దురంబుం దాఁటిన నారసాలవనం బున్నయది. విలకో! లీలావతీ! సంకోచించెదవు?

తరుణాంబుజ. (చంద్రరూపహస్తంబు పట్టుకొని) కడు మందగమనంబునం జనుచు నడుగడుగున నిలువంబడుచు. ఓసి చంద్రరూపా! మనము ముగుదలము. మగవారలు నంభరించుచోటి కేకతంబునం బో నగునే!

చంద్రరూప. (నవ్వుచు.) ప్రియసఖ! మగవారలపాలకుల లేక యెన్నిదినంబులుండ బోయెదవు. పెరవార లెవ్వరేని యుండినం గదా జంతుపడవలయు! ఆట్టిమహాకష్టంబు సంప్రాప్తం బయినసమయంబున నాదరించిన మహాదారస్వభావుండు నన్నిహితుండై యుండ భయం బేల?

తరుణాంబుజ. (సలజ్ఞముగ.) ఓసి యట్లైన నే నాచోటికిరాను.

చంద్రరూప. ప్రియసఖ! నావచనంబులభావం బన్యథాగాఁ దలంచితివి. పెరవార లుండిన వారివలనిభయంబు గల్గెనేని మనలం గావ నాతుమారుండు ముంగిటిపెన్ని థానమయి యున్నవాఁడని వచించితి నంతియకాని యతం డయ్యెడనన్నిహితుండై యున్నాఁడని భావంబు గాదు. అట్లుగ ననియేమొ భయపడితివి కాబోలు! వలదువల దాభావంబు! రహస్యముగఁ బోవలయుం గాన నడుగులిడి రమ్మ. ఇదె మాతీనికుంజంబు దరిసిన యది. ప్రవేశితము. (అనిప్రవేశ మభినయించిరి.)

చంద్రరూప. ప్రియసఖ! 'అవదలకొర్పి సంపదలనుభవించు, అనువచనంబు సత్యం బయ్యె. మనకుం గలిగిన మహాకష్టంబుల కోర్వం జాలియుండినం గాదె యాయతిమనో హరస్థలంబులు గనుంగొను నా మోదంబు సమకూరినయది.

తరుణాంబుజ. ప్రియసఖ! నీనుడివినవచనంబు సత్యంబ. (సపులకొడ్డిదముగ.) ఈ సాధకుండు మనలం జంపం దెచ్చినవాఁ డయ్యెను మనకియ్యెడఁ గొన్ని బహుకాల ప్రార్థితార్థంబులు సమకూరినకతంబున మేలు నేసినవాఁడ యనం దగును.

చంద్రరూప. (సస్మితముగ.) ప్రియసఖ! ఇప్పుడు నీనుడివినవచనంబులలో సుప్రాప్తి తార్థంబు లనుచో నీకు మొగంబున వింత లేనగవును గండకలంబులం బులకలును సర్వాంగంబులం జిలుచెమ్మటలును గల్గె నది యేలా?

తరుణాంబుజ. చిలునగవుతో మొగంబు వాంచుకొనుచున్నది.

చంద్రరూప. ప్రియసఖ! నీవు నాకెఱింగింపక బోయినను నీ వామహాపురుషునిఁ గ్రీక్షగఁ జూచినకాలంబున నొకనిమిషంబు జీత్రజుం డనుసూత్రధారునిచేతిపుత్రడీలు బొమ్మవయి యుండినవిధం బైన నెఱింగింపజే!

తరుణాంబుజ. (అనూయపడునదియుంబోలే.) ఓసి కరము కఠోర మగునట్టిసమ యంబున నిర్వ్యాజప్రేమభరంబు గానిపించిన మహాదారునికి మన మొనరించిన సత్కారం మున్నది? అట్టిపురుషులగుని గన్నులం గాంచి యేని యతనియఁబ

చంద్రరూప. ప్రియసఖ! పరిహాసంబడే యిది? అన్నులతలమిన్నల వధింపఁబూనిన వానివలన నిర్వ్యాజప్రేమభగంబునం గాచివట్టిమహోదారునికిం దగునత్కారం బొన రింపవలయునన్నది వన్నెకెక్కిందగిన మాటయే. అట్లు లానరింపవేని నిన్ను మాత్రంబు గాక యాయతిచండతరవరాక్రమసంపన్నుని నయితము కడు నిడుమలం బడం జేయు నొక కఱకుబెఱుకుచేతం జిక్కి పెక్కువిధంబుల సప్రతీకారంబు లయినకష్టంబు లను భవింపఁబోయెదవు. అప్పటికి నయ్యదారచరిత్రుండె వచ్చి కావవలయు. ఒక కన్యకాజన వధుమహాపాతకునివలనం దప్పించుకొన్నప్పుడ యీవు మఱియొక వియోగివధూవధుమహా పాతకునిచేతం బడితిని. వానిబారికిం దప్పించుకొను నుపాయంబు నన్నేషణీయంబు.

రాజపుత్రుడు. (ఆత్మగతంబున.) వీరల లీలాలాపంబులు మానసంబున నొకించుక యాశ్వాసంబు గల్పించుచున్నయని ఈతరుణాంబుజ యతిగభీరస్వభావ యగుటంజేసి మానసంబు బయలుపఱుపడు కానియ్య. క్రమక్రమంబుగ విశదంబు గాకపోదు.

తరుణాంబుజ. ఇంచుకొవముతో. ప్రియసఖ! యేల యీగేలిమాటలు! ఈనికుం జంబుననుండి మంత్రిపుత్రుండు నెప్పిన వినోదంబులు గనుగొందము.

రాజపుత్రుడు. (సంతోషముతో.) సుముఖి యగు నీచంద్రరూప యతిచతురతం బలుకువలకులకు నీభోజనుత యశీకకోపంబు నభినయించుచున్నది; కాని లాన నిర్భర ప్రణయ రసభూరితాంతరంగ యయి యుండుట మందస్థితంబువలనను సాత్వికచిహ్నం బులవలనను దేటవడం జేసెడిని.

తరుణాంబుజ. ప్రియసఖ. అ. అదె కనుగొనుము. సర్వప్రకారంబులను నిన్నుం బోలిన యొకమచ్చుకంటి యీరసాలకాఖవాటికలమాటునం దిరుగుచున్నయిది. భయ ముతో. దీనిచేష్టలం గాంచిన మాయావధూటియని తోచుచున్నది. తొలుత నొక మాయలమారిదానిచేతం జిక్కియేకద కష్టం బయ్యె! ఇది యేమి సేయనో యేని మది యందు భయంబు వొడమెడిని.

చంద్రరూప. ప్రియసఖ! భయంపడకుము. అ. అట్టిమహాక్రూరకాలంబున నచింతి తోపనతుండై కావం గడంగిన నిర్భరప్రణయనీరంధ్ర)మా ననుం డిప్పు డొప్పురికించునే! ఓయొప్పులకప్ప! మఱియు సాకుమారుండు నీపయిం గిన్ను వేసియున్నవాడు.

అంతః జగద్రూపావేషభూరిణీయగు కర్ణకపాల ప్రవేశించుచున్నది.

కర్ణకపాల. (ఆత్మగతముగ.) కట్టా! నామగినికిం గడఘోరం బగువధంబొనరించిన యాపాపపు రాచకట్టికెట్టులైన నగిష్టాంబు సేయక మానసంబున నుత్తలంబు వాయదు. ఈమూర్ఖుం, డాడీర్థాక్షియందుఁ గరమనురాగంబు గలవాడు. కాన నులభసాధ్యం బగుటంజేసి యాకన్యక నేదేని నొక యిడుముకుం బాల్చడం జేయ నగును. వంచనా

చాతుర్థ్యంబునం గాక వేటొంట నదివాటవడదు. తదర్థంబ దానిప్రియసఖయగు చంద్ర
రూపవేదంబు దాలిచివచ్చియున్నదానను. తరుణాంబుజయఁ జంద్రరూపయు నీనిర్ఘ్రి
ణీతటనికటభూముల వేడ్కమెయి సంపరించుచున్నవా రని విని యియ్యోడకుం జనుడెంచి
తిని. అయ్యోయ్యోడల నన్నేడించుచు ననువునఁ గనిపెట్టి వారలకురంగటం జేరి సాయిష్టా
ర్థంబు నెరవేర్చుకొనం బోయెదను. అని వననంచారం బభినయించుచున్నది.

(తరుణాంబుజా వేషధారిణియై యాం త్రనాసిక ప్రవేశించెను.)

అం త్రనాసిక. (ఆత్మగతంబున.) నాజనని కర్ణకపాల మదీయజనకునివధంబుం గని
భయభ్రాంతయై పాఠిపోయినయది, యిప్పటికి నెయ్యోడ నున్నదో యెఱుకవడదు. జననీ
జనకవియోగదుఃఖంబును నాకంతలేదు. రాజపుత్రునికిబాసటయై వచ్చియున్నమం త్రికుమ
రునిం జేపట్టి వానితోఁ గలసి యభేచ్ఛావిహారంబుల నానందంబు నొంద నాడెందంబు
కరంబు కుతూహలవడుచున్నయది. ఆమం త్రికొమారునివయం గన్ను జేసి యతని ప్రణయ
వరీరంభాధినుఖంబులకుఁ జంద్రరూప యువ్వీభలూరుచున్నయది. ఆకుమారుండును దా
నియం దత్యుత్కంఠానిశేవంబునం బొలుపారుచున్నవాఁడు. తరుణాంబుజ చంద్రరూప
కును జంద్రరూప తరుణాంబుజకును బ్రాణసమానలగు సకీయలు. నే నిప్పుడు తరుణాం
బుజవాలకంబుం బూనియున్నదానను. కాన నన్నుం తరుణాంబుజనుగా భావించి నాకడ
కాచంద్రరూప యేగుడెంచు. కపటవిధానంబునం దానిం దునిమి తదాకారంబుతో
నాప్రాణనాథునిం గూడి నుఖంతుంగాక. నిండుజవ్వసులగు పువ్వంబోడులకు సరిమనో
హరరూపగుణ విభవంబులు గలపురుషనత్తమునితోఁ బొత్తుగలయుటకంటె నుఖంబు
గలదె! అతనికింగలయావినయంబును ఆగాంభీర్యంబునుఆవరాక్రమంబును ఆచాతుర్థ్యం
బును ఆరూపంబును ఆయెలప్రాయంబును జూచినంతన నానునంబు కడు నచ్చెరువొంది
కందర్పకరాసారంబులకు వెత లొందుచున్నయది. ఉచిష్టకార్యంబు సాధింప నగును
చంద్రరూపవచ్చుచోటు లారయఁచు దదాగమనంబునకుం బ్రతీక్షించుచుండెద. అని
యావనసంచారం బభినయించుచున్నది.

తరుణాంబుజ. ప్రియసఖ! కనుగొంటివే! ఈనిర్ఘ్రిణీతటంబునకు నావంటిది
యొక్కతె యొక్కడనుండియై వసుచెంచెడిని. ఇది యంతయు నన్ను మోసపుచ్చి యిచ్చ
టకుం దెచ్చినయప్పావండవధూవలసితంబు గాని యొండు గా దని తోచెడిని. పీరలు
మాయాబలంబున మనకేదేని యపకృతి సేయం బూనుకొందు రని మనంబున నులుకు
గలుగుచున్నది.

చంద్రరూప. ప్రియసఖ! మన మూలతానికుంజంబునం దాని యున్నారము గాన
నీకపటపహులు మనలం గనిపెట్టలేరు. మఱియు నారాజకుమారుండు నీనికుంజపుం

జంబులకడ నెయ్యెడనై న నుండు నని ముత్రిపుత్రుండెఱింగించి పంపినవాడు నుమీ ! కానభయంపడవలదు. ఈకపటపథాటు లొండొరులం గూడుకొనం బోయెదరు. వీర లొండొరుల వంచించువేడ్కలు గనుగొందము.

అంత్రనాసిక. (సోల్దానముగ. అత్తగతమున.) అల్లదా! అరసాలవాటికమాటునం జుద్రరూప సంఘరించు చున్నయది. ఇది యొంటరిగఁ దిరుగుట యేలకొయెఱుకపడదు. ఏకతంబ యిది దొరకుట మేలయ్యె. దీని నాచెంగటికి రాఁబట్టం దగునుపాయంబు రచి యింపంజనును. ఈనిర్ఘ్ని రిణి తటంబున నొకయెడలం గూరుచుండి నభివరహాధిపతయయిన దాననుబోలె నంగలాచ్చుచుండెదం గాక. (అనికూరుచుండి. ప్రకాశముగ.)

హా! ఏమి సేయుదును! ఓసి నిష్ఠురహృదయలార! అబల నపరిచితోద్దేశను నన్నిట్టు లొంటరిగ నీవిజనంబున విడిచి పో నగునే! నికృతిమెయి న న్నిక్కడకుం దొడ్కొని వచ్చి యీవ్యాఘ్రభల్లూకసింహవరాహఖడ్గశల్యక ప్రముఖప్రారస త్తృశరణ్యం బగనీయరణ్యమధ్యంబున డించి యేగితిరి గదే! ఇట్టిప్రారకార్యంబు గావింప మీ కే సేయవకారంబుం గావించితినే. హాప్రాణనాథ! నాప్రాణాపాయకాలంబున నచింతితో వనకుండవై నిర్వ్యాజప్రేమభరంబునం గాచినవాడవు. ఇప్పు డివ్విధి సఖిజనవంచితనగు నన్నేల యుపేక్షించెదవు? తొలుత నీసాధకునిపల్ని సఖివేషంబుతో నేతెంచి వంచించినగతివీరబం ను సఖిరూపంబుల న వంచించం గడంగిరి. హా! ఏమి సేయుదును? నాప్రియ సఖి చంద్రరూప నన్నుం బాసి పోయి కడుఁ దడ వయ్యె. అయింతి యొక్కతె నాకుం బరమార్థసఖి గాని యన్యలు గారు. ఆ నాబహిష్కరం బగుప్రాణం బెయ్యెడ కేఁగెనో! ఎట్లునైతు! ఎవ్వ తెను దిక్కునుకొందును. ఎవ్వతెతో నంలాపంబు సేయుదును! కట్టా! నేనుఅఖండభూమండలమండలాధిపతికి మతనై జన్మించి నాతలవ్రాతవలన నీసాధకుని కిం జెక్కి యక్కతోరునివలనం బ్రాణంబులు వోక యింక నెన్నియే నిడుమలుం బడఁ బ్రదుకువడసి యీగహనంబునఁ బులుల కెలుఁగులకు నోటంబడం బోవుచుఁ దప్పించు కొనినడయాడుచు న్నితటితోఁ బోక యీకిరాతపథూవ్రాతంబుచేతం జిక్కి వారిలేని మాటలకు మోసపోయి యీనిర్జనపనంబుపాలైతిని. న న్నిక నెవ్వరు రక్షింతురు!. అని రోదనంబుసేయుచున్నది.

తరుణాంబుజ. ప్రియసఖి! ఈమాయలాడిమాటలు వింటివదే! జేరా ఏమి దీని మోసము!

చంద్రరూప. ప్రియసఖి! దీనిమోస మటుండనిమ్ము. మఱియొడుదాని మోసం బుంగనుంగొనుము.

కర్ణకపాల. (మహాల్లాసంబుతో.) ఆత్మగతమున. నాసేయంగడంగినకార్యంబునకు ఫలంబు నమకూరినయది. ఈతరుణాంబుజ సఖివందితయై యానిర్జనస్థలంబున విలపించుచుం జంద్రరూపం జేరుచున్నది. సమయంబును సందర్భంబును గర మనురూపంబులై ఘటి యించినవి. ఆచిరకాలంబునన యిష్టార్థంబు నమకూరంగలదు. దీనిచెంగటికిం జనియెదను. (అనియువసర్పించుచున్నయది)

ఆంత్రినాసిక. (పురోభాగంబునకు దృష్టులు నిగుడించి. కపటపుసంతసంబుతో.) ఇదె నాప్రియసఖ చనుదెంచెడిని.

కర్ణకపాల. సరభసగతి నాంత్రినాసకడ కరిగి, ప్రియసఖ తరుణాంబుజా! వంక మానుము. ఏల యిట్లు కరంబు బరితపించెదవు. ఇయ్యెడ కేల చనుదెంచితివి? ని న్నెవ్వరు దోడ్కొని వచ్చిరి? శిరీషకుసుమరజంబు సోకినను నొచ్చునట్టిసియగుండమ్ము లిట్టి శర్కరాస్థలంబుల నెంతవంతంగుండెనో! నవమృతాశనుభగంబై యొప్పు నీయంగకంబు లాతపక్షిప్తంబులై కాంతి దొరంగినయవి. ఉత్పల్లకతపత్రనుదరంబగు నీనెమ్మెము ఖర కిరణకరంబులు సోకి కరంబు దీనభావంబుం గాంచినయది. ఇని నాకొనితెచ్చియిచ్చు నిర్లు రిణీజలంబులం ద్రాసి యాపాదపంబుక్రింద నొకింతతడ వుండి నేదదేర్చుకొని యనంతరం చిప్తం బయనచోటికిం జన నగును. అని నిర్లు రిణీజలంబులు దోయిటం గొనితెచ్చి యిచ్చుచున్నది.

ఆంత్రినాస. (జలంబులంగైకొని. ఆత్మగతంబున,,)

దీనికంతరక్తంబులు గ్రోలం దలంపుగలిగిననా కీజలంబులు గ్రోల మన నయ్యెడినే! అని యనుకొనుచు మొంగంబు దుడుచుకొని యది కొనితెచ్చియిచ్చుజలంబులం గ్రోలినట్లు శ్రమోపనయనం బభినయించుచు. చంద్రరూపా! ప్రియసఖ వన్న నీవ కావే! నిన్నుం బాసి ప్రాణంబుం బాసినట్టుంటిని. ఇయ్యెడ నీపాటి న న్నాదరించువారు లేకపోవుట యట్లుండఁ బిలిచినం బలుకువారును లేకపోయిరి.

కర్ణకపాల. ప్రియసఖ తరుణాంబుజా! నీ కియ్యెడకేల రా నయ్యెను. తెల్పుము!

ఆంత్రినాస. ఓసీ యాకన్యక లిందఱు నిట్టిమోసగత్తె లని యెఱుంగక పోతివే! నే నీకపటకుస్పితంబుల నెఱుంగను. తెల్లని వెల్ల పాలు నల్లని వెల్ల నీళ్లు ననుకొనుదానను. ఏమి నెప్పుదును. ఇట్టినాయందు కన్యకాకదంబం బెల్లఁ బయికిం బ్రణయసఖిజనంబు భాతి దోచుచు లోన నీనుఁ గొని యొక్కివంబునం బ్రవర్తించుచున్నయది. అట్లుండు టకుం గారణం బేమికో న్మురియింపదు. నే నేమియు వారల కపకారంబుఁ జేసిన దానం గాను.

కర్ణకపాల. ప్రియసఖ! నీ వెవ్వరికేని యపకారంబు నేనెడిదాన వని తలంప నైనం గాదు బో! నీవయి వార వీర్వగొని యుండుటకుం గారణం బే నిరూపించి చూచి తిని. నీరూపగుణవిలాసంబులందు రాజపుత్రుండు కరం బనురాగంబుం జేంది వారల నొప్పరికించుట యందుకుం గతంబు గాని మఱియొందు గాదు.

అంత్రనాన. ప్రియసఖ నీబుద్ధిచతురతకు నేను మెచ్చుకొనియెదను. కలిగియుండు రహస్యార్థంబు యథార్థంబుగఁ గని చెప్పితివి. నీవంటిచతురలు గలరే! వినుము వార లానరించినకపటకార్యంబు! న న్నిట్టిబెట్టిదంపుటిదుములు వడంజేసి విచ్చలవిడి నాప్రాణ నాథునిం గూడివిహరించుం దలంపుఁగొనియేకాఁబోలు! న న్నందలు ననారతంబు నిర్బంధించి తరుణాంబుజా! ఈకొండనెత్తమున నొకసెలయే ఋదృఢించుచోటు గలదది చూడందగినయది. వేడ్కమెయిం బోయి వత్తము ర మ్మని కడు నిర్బంధం బొనరించి తోడ్కొనివచ్చి న న్నియ్యెడం నిగనాడి యథాయథలై చనిరి. నీ వేకారణంబున నియ్యెడకు రానయ్యెను!

కర్ణకపాల. ప్రియసఖ! మీర లీప్రయాణంబునకుం గడంగునప్పు డే నయ్యెడ లేను. అనంతర మేఁగుదెంచినదానను. నీ వియ్యెడకుఁ బోవ నమకట్టుట విని యతి స్నేహంబు పాపంబ శంకించు ననువట్టు నీ కేమియిడుమ వొడమునో యని యాత్తలం బడుచు మీరువచ్చినకాడ లారయుంచుం జనుదెంచితిని. నామనంబు దలంచునట్లు నీ వియ్యెడ నిట్టులు గోడుగుడుచుచున్నదానవు. దైవయోగంబున మన మీరుపురమును జేరి తిమి. ఇక భయంబు లేదు. ఈవును సేదదేరితివి. ఇంక మెల్లమెల్లన మనయిరవున కరుగు దమా! లేక యుద్దేశించినచోటికిం జని యానిర్వ రిణి యుద్ధించునయ్యెడం గల పెక్కు వేడ్కలఁగలయం గాంచి మరలుదమా! ఇక్కాననచరు లక్కడ ననేకవినోదంబులు గల వనిచెప్పెదరు. నీయిష్టం బేమొకో! తత్ప్రకారంబునం బ్రవర్తింపుదము.

అంత్రనాన. (ఆత్మగతంబున.) దీనిని జమునియిరవున కనుపక నాయిరవునకుం జను దునే! ఇదియ నాయభీష్టంబు. అది నిర్వ ర్తింపును పాయంబునం బ్రవర్తింపవలయు. (అని యనుకొని. ప్రకాశముగ.) ఏనొకప్పుడేని యిట్టివినోదంబులం గాంచినదానం గాను. శ్రమావహం బయ్యె నయ్యెడకుం బోయి రా నానగొనుచున్నదానను.

కర్ణకపాల. అ టైన లెమ్ము. కేగిరముగఁ బోయి మరలి వత్తము రమ్ము.

(అంత్రనానలేచెను.)

ఇరువురును. (ఆత్మగతంబున.) దీని నీనొండ పేటునకుం గొనిపోయిన నుద్దిష్టకార్యం బతిలఘుతరంబుగ నిర్వ ర్తింప నగును. అందు కిది యొడంబడునే!

అంత్రనాన. ప్రియసఖ! మనము పోఁ గడంగినచోటికి నమీపచూర్లం బుడిసరి బోవుట సుఖకరంబు గాదె! అట్టిత్రోవం బరికింపుము.

కర్ణకపాల. ప్రియసఖ! ఈయెదుటం బోడనూపుకొండపేటు కెక్కిన నక్కడ కచ్చోటు కలివయపదవీన్యాసగమ్యం బ యనియు; మఱియొండుత్రోవం బోయినం గడుద వ్వనియు నీవనచరులు నెప్ప విన్నదాన. నీ కెయ్యది యియ్యకొనం బోలు?

అంత్రనాన. ప్రియసఖ! ఈకొండపేటున కెక్కియే సంకుచితమార్గంబునం బోదము.

అనియిరువురును దరలి గిరశిఖరారోహణ మభినయించిరి,,

చంద్రరూప. ప్రియసఖ! ఈమోసకతైలిరువురు నన్యోన్యవంచనాచణలై వడఁ బోవుపాటులు కన్నులపండువుగం జూతము. నిశుంబంబు వెడలి రమ్మ.

తరుణాంబుజాచంద్రరూపలు వెడలి వచ్చిరి. రాజపుత్రుండును వారిపిఱుందనతరుణాంబుజ కెఱుక పడకుండ నిలువంబడియెను.

కర్ణకపాలయం నాంత్రనానయం నుల్లాసంబుతో నాత్మగతంబున,

దీని ననువుమెయి నీకొండపేటునకుం గొనికెచ్చితిని. ఇట్ల యొక్కివంబున నీగిరి ప్రపాతంబునం బడఁద్రోసితివేని కార్యంబు చక్కంబడును. దేవునికరుణచే నిర్విఘ్నం బుగ జరుగవలయుఁజూచే!

అంత్రనాన. (భయంబభినయించుచు.) ప్రియసఖ! ఏ నెన్న డిట్టిచోటులకుం జను దెంచినదానం గాను. భయంబు వాడముచున్నది. నీచేయూతంగొని యియ్యెడ నిలు వంబడి మనముండులొయయడుగు నేలం గాంచెదను. అని కర్ణకపాలమాస్త్రంబు వట్టుకొను చున్నది.

కర్ణకపాల. ఓసీ! వడఁబోయెదవునుమా! జాగ్రతతోఁ జూడుము.

అంత్రనాన. ఓసీ! వదలఁబోయెదవేమో! గట్టిగాఁ బట్టుకొనుము. నిన్ను నేను బట్టుకొనియున్నదానను.

ఇరువురును. (ఆత్మగతంబున.) నేను పట్టువదలుకొని దీనింబట్టి యీ ప్రపాతంబునం బడంద్రోనుండును. నామనోరథంబును నమకూరినయది. (అని యిరువురు నొండొరుల చేతిపట్టులు వదలించుకొని వైశంబ యన్యోన్యగళంబులం జేతులు వైచి.) వడవే! పాపిష్ఠి ముండా! అని యొండొరులం బ్రపాతంబునఁ బడంద్రోసికొని పడునట్టు లభినయించుచు నిహ్మోతలైరి.

తరుణాంబుజయంబు చంద్రరూపయం. (నవ్వుకొనుచు.) తమతమమోసము తమ్మం జెఱుపకపోదు. ఇరువురు మోసకతైయలును బరస్పరవంచనం బ్రవర్తించి భృగునిపాతం

తరుణాంబుజః (హర్షంబుతో.) ప్రియసఖ! యావినోదంబు రాజపుత్రుండు గనుంగొనినచో బాగుండునుగదే. (అని తిరిగిచూచి. వెనుకప్రక్క నారాజపుత్రుండుండుట గనుంగొనె. లజ్జావినయసంభ్రమంబులతో మోము వంచి మందస్థితము పేయించు. కడు వడి నీకుంజాతరంబు సొచ్చె.)

చంద్రరూపః (క్రీడగంటం జూచి ఆత్మగతంబున.) ఈముగుడ యచింతితోపగతుండుగురాజకుమారుని గాంచి భయలజ్జాసంభ్రమంబులం గార్యం బెఱుంగక తానె యీతని చేతికిం జిక్కువడుదు నని తలంపక ముగుడ యగుటంజేసి పరువుపాటి నికుంజాంతరంబునం జొరఁబడినయది. ఆకస్తి కదర్శనంబున సంభ్రమించుచు నాకుఁ జెలవక పోయె. లజ్జావిభీతమన్న భయగుటంజేసి మనోరథంబు రాజపుత్రునియందుండుటఁ బట్టియీక ప్రవర్తించుచున్న దంతియ కాని యంతరంగంబున నతనితో, సంభాషింప నిచ్చుగించుచునె యున్నది. రాజపుత్రుండు నట్ల యెన్నవాడు. నే నియ్యోడ వాసి యుండుట యిట్టికిం దగవు. నెవం బొక్కండు సూచితంబు చేసి యవ్వలికిం బోయెదను. (ప్రతాకముగ.) ప్రియసఖ! ప్రియసఖ! ఎక్కడ కేగితివి! ఎక్కడ కేగితివి! అని వెదకునట్లభినయించుచు. ఓరాజకుమార! నాసఖం దరుణాంబుజం గాంచితివే! నావెనుట నిలువంబడి యుండి యెక్కడకో చనియె. వేడుకకై న న్నలయింప నియ్యోడన తరులతాదులమాటున డాగి యుండును. అన్వేషించి తోడ్కొని వచ్చెదను. అని నిష్క్రాంత యయ్యె.

తరుణాంబుజః (ఆత్మగతంబున.) ఆ! ఈచంద్రరూప నన్నుం గానక యస్వేషింపంబోయెడిని. ఎలుంగెత్తి పిలుతు నటన్న నీకుమారుండు తరంగట నుండుటంజేసి సిగ్గుచున్నయది. కట్టా! చంద్రరూప దవ్వలకుం బోయినయది; వెనువెంటం జనుదునటన్న నీకుమారుండు దప్పించుకొనిపో ననువులేకయండ నికుంజద్వారంబున నిలువంబడియున్న వాడు. ఏమిసేయుదును! ఈకుమారునిచేతం జిక్కితిని. ఈలేదీవియచాటుననైన నుండుం గాక. అని యట్లు సేయుచున్నది.

ఇంతలో నొకవట్టుదంబు తరుణాంబుజ మోమున వ్రాలెను.

తరుణాంబుజః (ఆత్మగతమున.) నే నీపూఁదీవియమాటునకుం జేర నాయంగంబు దాణి కదలిన యీ లేదీవియనుండి ఝంకారముఖరితంబై లేచి గండుతుమ్మెద నామోమున వ్రాలుచున్నది. భ్రమరబాధనిరూపించి. కష్టము కష్టము! ఈతుమ్మెద యెంత దోలినను విడువక బాధించుచున్నయది. ఓ భ్రమరహతకమా! కన్యకలయం దిట్టిరట్టడివనులు సేయునిన్నుం బట్టి యవరాధి పని దండించువారలు లేరా!

రాజపుత్రుండు. (చిఱునగవుతో.) సమీపమునకుం జని. ఓముద్దులగుమ్మా! ఇం దపథంబు భ్రమరరాజంబు గాదు సేయనది! మఱి సీయంగకంబుల! విను మీవట్టుదంబునకు.

ఉ. కామిని నీకరద్వయము కంజము లస్ఫోమఁ గొల్పె దీనికిఁ
వేమరు గల్పభూసరులవిభ్రమము ల్లలిగించె చూపులున్
గోమల బంధుజీవ మని కోర్కెలు గొల్పెను నీడు మోవియున్
కామద మైననీకబరి కల్పనజేసి స్వయూఞ్ మోహముల్.

తరుణాంబుజ. (ఆత్మగతంబున.) ఇప్పు డీశుమారుండు నన్నుం బల్కరింపం గడం
గెడిని. మాటల కవకాశమును గల్పించుకొన్నవాఁడు. కులకుమారీజనోచితంబగు సహజ
లజ్జావశంపదత్వంబు మాని యితని కెట్లు ప్రత్యుత్తరం బొసంగం గలను. ఏకతంబునఁ
బిక్కుకొంటి. ఇంక నేమిసేతు.

రాజపుత్రుఁడు.

ఉ. మత్తమతంగయాన యనుమానము మానుము నీకు నేను మే
నత్తకుమారుఁ డైనయదయార్కుఁడ నన్యఁడఁ గాను నీదులా
కోత్తరసద్గుణావళుల నోలి జను ల్వాగడంగఁగూర్చిచే
నుత్తల మందుచుంటి నీను నుగ్గలి గాంచితి మోద మందితిన్.

ప్రాణదయితా! వినుము.

చ. సరసీజవత్రనేత్ర నిను సాధకుఁ డిందుల కర్థిఁ జెచ్చుటల్
సరసతతోఁ దలంపఁగను సారసగర్భుఁడు నామనోరథం
బరసి ఫలింపఁ జేయుటకె యాదటఁ జెచ్చె నటంచు నెంచెదన్
తరుణిన్ చూడు న స్వికచతామరసప్రతిమేక్షిణంబున్.

తరుణాంబుజ. (లజ్జావివేచనం భ్రమంబులతో.) ఆర్యపుత్ర! నీవు! నామేనత్తకొమ
రుండ పని చూచినంతటన యెఱింగితిని. కులకుమారీజనంబునకు శీలంబును గులంబును
లజ్జయు రక్షణీయంబు లని యావెఱింగినయర్థంబు గాదె.

గీ. పరునికరమున నిడునంతవఱకుఁ గన్య, తల్లిదండ్రులసొమ్మాట తథ్య మట్లు
గాన కులకన్యకల కెల్లఁ గాదు తామ, వరుని వరియించుటలు ధర్మవర్తనలకు.

రాజపుత్రుఁడు. కుమారీతిలకమా! నీనుడివినపల్కులు నత్యంబుల. పెద్ద లెఱిం
గియె పెండ్లిసేయుదురు గాక. నూలిసీర్లు వెల్లువవోవు నని వితర్కింపవలసినదిలేదు. అయి
నను నీకు నాయందుఁ బ్రణయభరం బుంట నిజంబగునేని మనయిరువురకుం జరిగిన యేక
స్థలసమావేశంబునకుం దార్కాణగా నాశోక యభిజ్ఞానంబొసంగుము. నీవు గోరుదువేని
వావలనం డైకొమ్ము.

తరుణాంబుజ నీమియుం జెప్పక యూరకుండె,

రాజపుత్రుడు. తనకరంబుననుండు సంగుళీయకంబుందీసి తరుణాంబుజకరవల్లవం బుడుకొని దానిచేల నిడి దానియంగుళీయకంబు దాఁగైకొని తనచేల నిడుకొని యా వరాహోహముద్దు మొగంబు గరంబులం బుజికి ముద్దిడుకొనం బోయెను.

తరుణాంబుజ. వలదువలదు. (అని మోముమరలించుకొని.) కుమార! మీయంతటివారి కివి మేరలా! విరజాంబుజయు నేనును సమంబుగ భవత్యాప్తికై వ్రతంబాచరించితిమి. ఈభాగ్యంబు దానికిందొరకినఁ గాని నాకుం ద్రియంబుగాదు. అడఁచంద్రరూప యవ్వలి నికుంజంబుపొంత నిలువంబడి యున్నది. నే నియ్యోడం దడసిన నేజేని సంతయంబు గల్గును. ఏ జని దానితో నెలవున కేఁగెద. (అని నిష్క్రాంతయయ్యె.)

రాజపుత్రుడు. (వైస్యంబుతో.) ఇప్పు డియ్యోడనుండి,

గీ. అంబుజాతాక్షి దృష్టిబద్ధంబుఁ బాయ, నత్తులకు భాగ్యదేవత యస్తమించి

నట్లు మానసమున కుత్సవావసాన, మట్లు దోచుచునున్న దిం కెట్లు నైతు.

బలీ! మంత్రిపుత్రుండు రచించినమంత్రం బిలువెఱుంగుల ఫలంబు నొందినయది.

అయినను,

ఉ. సారెకు సారె కంగుళులఁ జయ్యన లేనుమోనిఁ గప్పుచు

వారనిప్రేమతో వలదు వల్లని కోరిక లూరఁ జేయుచిం

పారఁగ నంసభాగమున కాన మరల్చినకాంతనెమ్మెగం

బారహి నెత్తిలి స్తుదము నందుచు ముద్దుగొనంగ లే దొగిన్.

ఇప్పు డట్టిమహాముదం బబ్బకపోయినను నాచిత్తం బానందాంబుధి నోలలాడు చున్నయది.

ఉ. స్నేదము కంఠముం జెలఁగుచిన్నియొయారికరంబు వట్టి సం

మోదముతోడ నావలపుముద్రిక వ్రేల నిడంగఁగంటి నే

నాదరహాసనుందరముఖాంబుజమం దుదయించుమన్నధో

దేబ్బదకళావిచిత్రమృదుపేశలహత్నవయోవిలాసముల్.

ఇదియ క్రమక్రమంబుగ నాకు మహాభ్యుదయంబు నొనగూర్చు. ఇదె సూర్యం దక్షుండు గతుం దగుచున్నవాడు. ఇది నామనంబునకు నింపు సంపాదించెడిని.

గీ. ఆకళానాథుం డంబరం బందుఁ దమిని, గరమిడఁ గడంగుటను గాంచి కరముసిగ్గు

వడుచు వేగ నికాకాంత భానుబింబ, దీపకళికను వేడ్కమై దీసి నిపుడు.

ఏను నెలవునకుం బోయెదను. అనుచు నిష్క్రాంతుడయ్యె.

రససంభవన నాటకంబునఁ జతుర్థాంకము సమాప్తము.

పంచమాంకము

తపస్విని. (ప్రవేశించి.) సంతసము నందుచు, దైవవశమునంజేసి యీశపోషనమును బ్రాయశ్చియ్యెడనుండుతపోనిష్ఠులం గరము కాఁజియిపెట్టుచుండిన కర్ణకపాలయు దానిమాఁతు రాం. త్ర సానయు గిరిశిఖరమునుండి యన్యోన్యసంబద్ధలయి వడి ప్రాణవిహీన లయిరి. ఇట్లు పీఠగుటకుఁ గారణం జేయుకొ? (విచుర్చతో.) ఇతరకారణం బుండునని సంభావించవలయునా! ఆపాపండుకాంతలు సేయుచుండినసాధుజనోపద్రవంబు వారలం జంపియుండు. చేసేతఁజేసినకర్తం బనుభవించక తీరునే! ఇంతదనుక నీపాపకర్తల వలని భయంబునంజేసి యాయాశ్రమమున నుండునేతపస్విగాని స్వస్థనియతానుష్ఠానంబులు వైకల్యంబుం బొరయనీక యనుష్ఠించినవాఁడులేఁడు. ఇది యోర్వలేక విధి వీరికి భృగువతనంబునమరణంబుఁ గావించెఁ గాఁబోలు! రమణీయంబులగు నీనిర్దుర్ఘటితటనిరూఢ విటసికరనిరంతరతపోషనంబుల నిరాతంకంబుగ నెయ్యెడఁగాని యేకతంబ నిర్విఘ్నం బగుతపోనుష్ఠానంబు నల్ప నిక నేమియు సంతరాయంబు గన్పట్టదు. అని కొంతదప్పు నడచి. (నలువలంతులు దిలకించి.) ఆ! ఏమి యాయాశ్చర్యము! ఏను నీయాశ్రమవడంబునం జేరిననాటంగోలె ననారత మతిభీభత్సంబులగు కార్యంబులు నలుపుచుఁ దపస్సుల స్వాంతంబులకు దురంత తాపంబుఁ గల్పించుచుండిన చండాళకన్యకలును దదాశ్రయం బయినచండాలురును జేరుకై నం గానరారు. (పురోభాగంబునకు దృష్టులునిగుడించి. భీభత్సముతో.) ఆచండాలురమృతక శేబరంబులు వికలంబు లయినకరచరణాద్యవయవంబు లతో నికృతకంఠనాసికాసహితంబులయి గృధ్రధ్వంష్యగాలశునకభక్షితంబు లగుచుఁ దదాకర్షణబహిష్కృతంబులగు నాం. త్ర మేదోస్థి సంచయంబులతోఁ బొదలుచు నీ యాశ్రమభూములం గప్పియున్నవి. ఇది గనుంగొన నెవ్వండు తపస్వి జనసౌఖ్యవిధా యకుండగు ధర్మవత్సలండు మునిజన విరోధంబు సేయుచుండిన యీపాపసమాచారులం బట్టి శిక్షితులంజేసినచందంబు మానసంబునకుం దోఁచుచున్నది. నేనుండినయాశ్రమంబు నందుఁ గర్ణకపాలాం. త్ర సానికల మృతక శేబరంబులు వడి యాచోటు దూషితమగుటంజేసి యాశ్రమాంతరమునకుం జనంగోరి యీనిర్దుర్ఘటితటంబునన యేగుచెంచుచుండునా కింత దనుక శుద్ధులగు నాశ్రమవడం బుపలభ్యంబు గాకయున్నది. ఎయ్యెడలు గనుంగొన్నం జండాళకవాక్రాంతంబులై చూపట్టెడిసి. ఏమిసేయనగును మఱియుం గొంతదూరంబు నని యన్వేషించెదను. అని గమన మభినయించుచున్నది.

(నేపథ్యంబున.) ఓసీ చంద్రరూపా! మనస్త్రియసఖ తరుణాంబుజ యించుక దుర్మ నాయమానమానస యయినట్లు కనంబడుచున్నది. అట్లుగుటకుం గతం జేమే! ఓసీ విశోద—25

యిందురూపా! మనస్త్రిగ్గుసఖికిం గోపంబు గలిగి యుండుట సత్యంబు. అది ప్రణయ
కోపం బని యెంచుకొనుము.

తపస్విని. (అకర్ణించి. మహాహర్షంబుతో.) ఆ! ఏమి సాభాగ్యము! పుత్రిక లిందు
రూపయ్యం జంద్రరూపయ్య మూటలాడుచున్నట్లు వినంబడుచున్నది. (వితర్కంబుతో.)
ఇయ్యెడకు వారలు రాఁ గతం బేమి? (ఉక్తవచన మాక్షేపించుచు.) అనవరత మాపుత్ర
కలం జింఱించుటచేతఁ ధన్వయత్వంబు నొందిన మౌనసంబునకు వారలవచనంబులు వినం
బడునట్లును వారు మ్రోలం బొడచూపినట్లును దోచుచున్న దంటియకాని తథ్యంబు
గాదు. అదియెందునగాక తరుణాంబుజ భోజరాజతనూజ. అదియు నియ్యెడకు రా గతంబు
లేగు. (మహాకోకంబుతో) ఈదౌర్భాగ్యకాలినికి వెండియుం బుత్రికలవచనంబులు విను
నంతటిభాగ్యంబుగలదే! అభినవ వికసిత శతపత్రకోభావనోహరంబులై యొప్పునా
కుమారికలముద్దనగు మొగంబులింకం గనుంగొనం బోయెదనే! బాల్యంబుందొట్టి యధృత్త
నిద్ర్య నభ్యసించుచు సంసారంబున నానఁగొనక వరబ్రహ్మపదావలంబనంబ జీవనంబుగాఁ
గొని కామాదులం దలఁతెత్తినీక జీర్ణవర్ణజలాశననై సాంసారికసంసర్గంబు వాసి నా
జననీజనకులు పుత్ర! రాజపుత్రిక వగునీ కీతపస్విసీవృత్తి దగునా! మాప్రార్థనం బంగీ
కరించి మాయెడం గలుగు ప్రణయంబు సార్థకమునీయుచు గృహంబున నుండు మని
వేడెడుకొనినను వారివచనంబు లభ్యుపగతములు నేయక నిష్కళంకం బై యొప్పువైరా
గ్యంబుతోఁ దపోవృత్తి వనంబునన కాలము గడుపుచుండిననాకు; మదీయాశ్రమంబునం
దపంబునలుపవచ్చిన జననీజనకులపితృలోకప్రాప్తివృత్తాంతం బెఱింగింప నాతోఁబుట్టువు
సింఱికిం జనియుండుదాని కాతనిశిశువులం గాంచినంతన యట్టి మోహంబు వుట్టనేల?
ప్రతికూలం బయినవిధి గాదె! నన్నిట్లు లొనరించె. హా! ఏమందును! అబాలికారత్నంబులం
గాంచిన దాదిగ నెడఁబాసిపోఁ గాట్లరాక వంజరనిరుద్ధంబగు శారికచందంబున నాకా
పాశసంబద్ధనై రేపు పోవచ్చును మాపు పోవచ్చు ననుకొనుచు రాజగృహంబునన యుండి
యనంతరము వారితైశవక్రీడలం జూచుకోరికతోఁ గాలంబు గడపుచు వారితల్లుల
కంటెం గడుబ్రియంబునం బెంచి యసారతము తదీయవిద్యావినయ సౌభాగ్యరూప
సంపదల కానందపడుచు నుప్పొంగుచుంటిని. సంసారసంబంధము మానుకొనిననాకు
విధి వారలయం దట్టిప్రేమావేశంబు వుట్టించుట వారి నెడఁబాసి దుఃఖనంతతులం ద్రోయు
టకే కాఁబోలు? కానిచోఁ దల్లులకంటె నాయం దాయువురుకన్యకలకు నట్టినిర్వాగ్యజ
ప్రేమభరంబు గల్గునే! హా! నాయంకతలంబునం బెరిగిన యాచిన్నికన్నియ లేమయిరో?
ఏగతివట్టిరో? ఎవ్వ రపహరించిరో? ఎవ్వరిచేతం జిక్కువడిరో? ఏవగలం బొగి
లెదరో? ఎట్లయిరో? (కన్నులనుండి వెడలు వేడిబొమ్మలు వల్కులాంతంబునం

దుడిచికొనుచు. గద్దదకంతంబుతో.) కట్టా! నాతమ్ముడు నాయుత్సంగతలంబున నామొద్దు బాల లండం జూచినప్పుడెల్ల ముసిమసి నగవులు నగుచు ఓ ఆర్యా! యీపిల్లలకుం దల్లియుం దండ్రీయు నీవయైనవిధంబునం బెంచుచున్నదానవు; గాన పీఠలకు విద్యాభ్యాసాదులయందు ననురూపవరసంపాదనంబునందును నీవ భరంబు వహించుగలదానవు. నాకుఁగాని నీమఱిదండ్రకుంఁగాని యిందుం బ్రయత్నింపవలయునన్నది లేదు. అని చెప్పుచుండును. అట్లే యేను వారలనర్థవిద్యావిచక్షణులఁ జేసితిని. ఏమిచేసియు ఫలంబేమి? ఇప్పుడు నాపుత్రకలు పోయినవల నెఱుంగలేక దుఃఖసాగరంబున మునుంగవలసి వచ్చెను! ఏమిచేయుదు. ఇంతదనుక నాతమ్ముడు స్వసుతారత్నంబులు కరగళితంబులగుట విని యెట్టివగలం బొగులుచుండెడినో! ఏమైన నేమి చేయంగలను. కేవలము కన్యకా మణులం దలంచుకొని యనవరతరోదనంబు నలుపుటదక్కం దక్కినపను లెన్నియు నాకు న్నగ్గరింపకయున్నయవి. అని రోదనము చేయుచున్నయది.

(నేపథ్యంబున.) ఓసి చంద్రరూపా! ప్రియసఖికిం గోపం బెట్టి దయ్య ననున యింపవలయునటన్నది సఖిన్యాయంబునకు నముచితంబు గాదే. ఓసి యిందురూపా! నీనుడివినవచనంబు లవశ్యాన్యప్రేయంబుల. ప్రియసఖి యుండుపూఁబొదరింటికిం బోదము రమ్మ.

తపస్విని. (చెవియొగ్గి విని. మహాముదంబుతో.) తొలుత నేను పరస్పరసంవాదాత్మక మగుపుత్రకలవచనంబు లాకర్ణించి యది భ్రమంబని యనుకొంటిని. వెండియుఁ దొలు తటివిధంబున వినంబడియెడిని. ఇది భ్రమంబని తలంచుటకును గూడకయున్నది. విధి యిప్పు డనుకూలతం బ్రవర్తించి వెండియుం గుమారికామణుల నాకుం గానిపించునేమొ! నియతికిం గలసామర్థ్యం బనిర్వచనీయంబ. (కుతూహలంబుతో.) కుమారికామణులసంఖా వంబులు వినంబడుచున్నవిగాని వారలయందుచోటు లెఱుంగంబడవు. మానసంబు కరంబు రయంబున పుత్రక లంజూడ సంభ్రమించుచున్నది. (వెండియును చెవియొగ్గి విని.) ఇయ్యెడకు దక్షిణాపువృక్షవాటికల మణుగున నీనిర్ఘ్ని రిణితఃపనిరూఢమాధవీలతానికుంజం బున నుండి కొందఱు కన్నియలు మాటలాడుచుండెడువిధం బవగతం బయ్యెడిని. ఉద్వేగంబుతో. ఇందాపుత్రకలు గనంబడలేని యేనుప్రాణంబులు ధరించు జాలను. ఎట్లయ్యెడినో? పోయికునుగొందు. (అని సిహ్నాశ్రయయ్యె.)

విష్కంభము

తరుణాంబుజయుఁ జంద్రరూపయు నిందురూపయుం బ్రవేశించుచున్నారు.

నుండి మరలివచ్చినదిమొస లించుకదుర్మనాయమానంబగు మానసంబుతో నున్నటులు
ప్రియసఖిని దలంచెదను. ప్రియసఖి! నేను నీ శేషేని యప్రియంబు గావించితివే!

తరుణాంబుజ. మోము ద్రిష్టకొని యూరకున్నది.

చంద్రరూప. (తరుణాంబుజం గొంటికిం దీసికొని మోముమోమునం జేర్చి చుబు
కంబునట్టియైతి.) ప్రియసఖి! ప్రియసఖి! ఏలనే మాటలాడవు? నేను నీకు విప్రియంబు
నేదేని జేసితివే?

ఇందురూప. ఓసిచంద్రరూపా! నీ వేదేని విప్రియం బొనర్చక ప్రియసఖి కింత
మనస్తాపంబు గల్గినదే! నీకుం బుట్టిననాటందొట్టి యెడటివారి నించుక నీయుల్లా
సంబునంజేసి చమత్కారంబుమెయిఁ బలుకులనొండె జేతలనొండె విరసడంజేయుట
కాదా చిత్కమగు న్నభావగుణమయి యున్నది. అట్టిప్రియసఖియందుఁ బ్రవర్తిం
చితివని తోచెడిని.

చంద్రరూప. (నవ్వుచు) ఓసి యిందురూపా! అగుణము నా కుండిన నుండుంగాక.
ఎల్లవారలకు నన్నియు నద్గుణంబులే యుండెడివే! ఇప్పుడట్లు లేదేని ప్రియసఖియందుఁ
గావించినతెఱంగు నామనంబునకునయితము దోపదే! (తరుణాంబుజంజూచి.) ప్రియ
సఖి! ప్రాణంబులకంటె బ్రియురాల పగునీవు నాతోఁ బలుకవేని నా కీప్రాణంబులే!
నాప్రాణంబులపై యాన నిదె వదలిపెట్టెదను.

తరుణాంబుజ. (సానునయముగ.) అట్లనకుము. ఎ. నిన్ననీవు మాకందతరువాటిక
నడుమ నన్నొంటిగా వదలిపోలివి. ఇట్లునేయనగునా! ఇది నామనంబునం గలకోపము!

చంద్రరూప. ప్రియసఖి! నావెనుక ప్రక్క నున్నట్టులండి నీవు కనంబడకపోతివి.
నవ్వుటాలకు దాఁగి కొంటివో యని చెంతల నుండుపూఁబొదరింట నొక్కొక దానియం
దును వైదకుచుంటిని. ఎక్కడఁ జూచినను గనంబడకపోతివి. పూర్వ ముండినపూఁబొద
రింటం జూతమని మగిడిరా రాజకుమారుండు తదంతరంబున నుండునట్లు తెలిసినకతం
బునఁ దన్నధ్యవర్తినివగు నీకడకు రా నయిలిలేక యుండె. ఇది నేఁజేసినవిప్రియంబులే

ఇందురూప. (నవ్వుచు.) ఓసి చంద్రరూపా! చాలుంజాలు! మాటలునిలువవే! ఇట్లా
నర్పిన నెవ్వ తెలిసేని కోపంబు గలుగక యుండునదే! ఏమియు నెఱుంగనిగోల నొంటిమై
వదలిపెట్టం జనునా.

చంద్రరూప. ఓసి అట్టిప్రాణాపాయనమయంబున నచింతితోవనతుండై కాచిన
కరుణాయ త్రచిత్తుండగు రాజకుమారస త్తముండు డగ్గఱకుం జను దెంచియుండ నొంటరిగ
వదలిపెట్టినటున్నమాట యెట్టిదే!

ఇందురూప. ఓసి అన్యపురుషుని ధానంబున గన్నె నొంటిగ వదల నగునా?

చంద్రరూప. ఓసి యిందురూప! ఆ రాజకుమారుం డన్యుం డని యనుకొంటివా!
కాదుకాదు! ప్రియసఖికి మేనత్తకుమారుం డుదయాదిత్యుండ.

ఇందురూప. (వైలక్ష్యంబుతో.) ఓసి చంద్రరూపా! మనయన్న యుదయాదిత్యుం
డటే యీ కుమారుండు. ఔర! కరము కతోరమగునందర్భము కడువడిం గడు మోదావ
హం బయ్యె. ఇట్టియపరిమితామోదామృతలహరీపరంపరల నోలలాడునందర్భంబును
భగవతి కాత్యాయని గనుంగొనెనేని యెట్టియసదృశామోదంబుం జెందునో! ఈమహాభ్యు
దయకాలంబున మనలం గాంచి సంతసించుచు నా భగవతి ప్రేమభరపరవశ యయి
కొఁగిటం బొదివి యోడల మూర్ఖుని యానందజలబిందుబృందంబుల నభిషేకంబు
సేయుభాగ్యంబు లేకపోయెఁగా!

చంద్రరూప. (ముందుకు దృష్టులు నిగుడించి, వైశంబ లేచి, సత్వరముగ.) అదిగో!
మన మేనత్త భగవతి కాత్యాయని యియ్యెడ కేఁగుచెంచుచున్నది. ఎదుర్కొందము
రమ్ము.

ఇందురూప. (మహాహర్షంబుతో. సత్వరముగలేచి.) ఓసీ! భగవతి యెక్క
డెక్కడ!

చంద్రరూప. ఇదె యంతరమున మాకందతరుచ్ఛాయలం బొడగనుము.

ఇందురూప. (నిక్కిచూచి. ససంభ్రమముగ.) ఇదె భగవతి సమీపమునకె వచ్చి
నది. ఎదుర్కొందము రా! (అనుచుఁ జంద్రరూపను జేయివట్టి తిగుచుచు దానితో
నిష్క్రాంతయయ్యె.)

తరుణాంబుజ. (పురోభాగంబునకు దృష్టులు వఱిసి, ఆత్మగతంబున.) ఔర! ఈ
భగవతి,

ఉ. పావనభూతిపుండ్రయంతఫాలతటంబు బ్రవాళవల్లరీ
భావితపాటలద్యుతివిభాసుర మైనజటాసమూహమున్
పావకదీప్తిజాలవరిపాటిఁ దనదృశరీరకాంతి యం
పావహిలంగఁ జేయఁ దను వందినకాంతియొ నాఁ గఁ బొల్పెడిన్.

అంత నిందురూపాచంద్రరూపలం గొఁగిటంబొదవికొని కాత్యాయని ప్రవే
శించుచున్నది.

కాత్యాయని. పుత్రి చంద్రరూపా! మాకంటే భగవతీ ప్రసాదంబునకు బాత్రము గావలసినమాప్రియసఖ యొక్కతే గల దంటివే! ఆ యుత్తమగుఁబిది యెక్కడ నున్నది? చూపుము చూపుము. ౨.

చంద్రరూప. భగవతి యిదే మాప్రియసఖ తరుణాంబుజ.

కాత్యాయని. (తరుణాంబుజను నిర్వర్ణించి.) ఔర! ఈ బాలికామణి చక్కం దనమేమని పొగడంగలదాన.

ఈ. ఇందిర కీవిసీలకచ యింపుగఁ జేసినమాటునృప్తియో

యింనుకళావిలాసరమ కీమృదుళాంగి నవాలిదేశమో

అందపుఁగార్చెఁబుంగులకు నబ్జముభీముణి పూటకాపూ యీ

చందనగంధి యబ్జభవుచక్కనితొల్లటినృప్తియో యిలన్.

చంద్రరూప. ప్రియసఖ తరుణాంబుజా! ఈ భగవతి విదర్భదేశాధీశుండగు మానపాలమహిపతికి సహోదరి కాత్యాయని యనం బరగు. మాకు మేనత్త. బాల్యంబుం దొట్టి సుసారవిరక్త యగుచుఁ దపోపుత్రి నుండి మాయంసలివాత్సల్యంబునం గొన్ని హేయనములుగ విధర్భనగరంబున నన్నద్విద్యాభ్యాసాదికార్యవ్యాపృత యు యుండె.

తరుణాంబుజ. ప్రియసఖ చంద్రరూపా! ఈభగవతి మిత్రు గడుగౌరవ్య యగు చుట్టా బయిలచో నా కట్టివ కాదా! వేఱుగఁ జెప్పువలయునే! (అని లేచి ప్రణామం బాచరించుచున్నది.)

కాత్యాయని. వత్సా! నకలభూపాలమాళిమాలామరీచినికురుంబడుబితచరణ కమబుండగు నభిమతక్షత్రియశుమారునిం జెట్టపట్టుదువు గాత. (అని యాశీర్వదించె)

చంద్రరూప. భగవతి! నీనుడినియర్థంబు ప్రియసఖాకి మున్న సలప్రాప్తం బయ్యె. భవదుక్తంబులగు వచనంబులు సుప్రాప్తార్థకథనంబునంజేసి నిరర్థకంబులు గావు.

కాత్యాయని. (తరుణాంబుజను గొనిటం జేర్చుకొని మూర్ఖ బాహుళిఁచుచు.) పుత్రి చంద్రరూపా! ఇదేలతో యెఱుంగ! విష్ణుం బాసి యుండి యిప్పుడు పెండియుం బడసినప్రాణాంబులరీతి భవల్లాభంబుం గాంచుటంబట్టి నీస్థియు బైకలుగు మహాముదంబునన్న నీబాలికావతంసుంబుం గనుగొనుట బొడమినగుతనంబు కరం బధికంబై యున్నది. నేనుమృగశాబనయన కిడినదీవన సంప్రాప్తార్థం బయ్యె నంటివి. దీని నిర్వాహజప్రణయభరంబునకు బాత్రత వహించి జన్మనాఫల్యంబును గావించిన మహాభాగభేయంబుండే రాజశుమారుండో! ఈ శుకుమారీతిలకంబు ననురాగపూరతరంగి

తంబు లగుకటాక్షమాలికచే నీరాజితం దగునాతని యడుగుండమ్మలకు సర్వసర్వసహా
చక్రభూపాలమాళిమణిమదీచినిచయంబులు నీరాజనంబులు నలువఱున్నే

చంద్రరూప. భగవతి! ఈమహాభాగ్యంబునకు మాయన్న యదయాదిత్యుండ
తగినవా; డతండ యాయతిశయంబునకుం బాత్రంబయ్యె.

తరుణాంబుజ. (సిగ్ధచే దలపంచుకొనుచున్నది.)

కాత్యాయని. (మహాముదంబుతో నానందబాష్పంబులువిడుచుచు.) పుత్రి! మన
ప్రతాపాదిత్యునికుమారుం డుదయాదిత్యుండటే దీనిమనోనిబంధనం బయివచ్చెడిది. ఇంత
కంటె మనకు గావలసిన దేమి యున్నది. (అని యాతరుణాంబుజముకింబు గరంబుల
నెత్తి.) వత్సా! తరుణాంబుజా! నీవు పథు వగుటంజేసి మావిజయాదిత్యునివంశంబు వన్నె
గాంచె. అని ముద్దిడుకొనుచున్నది.

చంద్రరూప. భగవతి! సింధులునికూతు రార్యధరాపతి ప్రతాపాదిత్యుని
జేషష్టిరవిశేషంబున కాతనికుమారుడగు భోజభూగతిముద్దులపట్టి ప్రతాపాదిత్యునిపట్టి
యగునుదయాదిత్యుని గోరినతీరు కరంబు సరసజనాభినందనీయంబై యుండలేదా!

కాత్యాయని. (క్లాఘించుచు) పుత్రి చంద్రరూపా! ఈసంబంధము సరసజననంద
నీయ మనుట యట్లుండ నిది యెఱింగి వచించిననీవచనంబు లతిక్లాఘాపాత్రంబు లన
వలసియున్నవి. వచించెదను వినుము.

క. ఈమగువ కాకుమారునిఁ, గామించుట సుగుణగణము గలుగుటకు ఫలం
బీమానినీమనోరథ, నీమం బొలుపాచుటయ నిశేషమతనికిన్.

ఇందురూపాచంద్రరూపలు. భగవతి! నీనుడివినవచనంబులు సత్యంబులు.

గీ. ఆపరస్పరనిర్వాణ మయిన ప్రణయ, భరము క్లాఘ్యాన్వయంబును భద్రగుణము,
లక్షులకు సుతస్సవవిశేష మబ్బుజేయు; సతిశయంబును గూర్చవే యలిపి నతని.
కాత్యాయని. పుత్రి చంద్రరూపా! మాటలపరామన నడుగ మఱచితిని గదే.

నయనోత్సవము లొండొరులకుం గలుగంజేయువా రని నీనుడివినవచనంబుల
స్వరణంబునకు వచ్చె. ఒకయర్థంబు నిన్నడుగవలయు. నేను తొలుత నీమృగకాబన
యననాశీర్వదించునప్పు డుత్తమభూభృత్కుమారునిం జెట్టపట్టుదువుగాక యని చెప్పిన
వచనంబున కీవు నాతో భగవతి నీనుడివినయర్థంబు ప్రియసఖికి మున్న సంప్రాప్తంబయ్యె
ననియంటిని? అదెట్లు? ఆయుదయాదిత్యుండు కుమారుండు దా నియ్యెడ కేతెంచెనో?
కాక వేఱువిధంబున నిర్వృత్తం బయ్యెనో?

చంద్రరూప. ఆకుమారుండకదా! యీతరుణాంబుజను మమ్ము నియ్యోడం గతోరక పాలుం డనుకూరకద్దనిచేతం జిక్కికొని మృత్యుగ్రస్తలైశవారిం గాచినవాడు.

కాత్యాయని. ఆ! కతోరకపాలునిచేతనా మీరు సిక్కుకొన్నవారు? కష్టము, కష్టము! దైవవశంబునంజేసి మృత్యుదంష్ట్రలనుండి మీర లాకుమారునిచే విడిపింపం బడినవారల! ఎట్లు చిక్కుకుంటిరి? ఎట్లుకుమారునివలన విముక్తలయితిరి. ఆవృత్తం బనంతరము వివంగలను. మీర లతని నెప్పుడును గాంచనివారు గదా! ఆతండు మీయన్న యుదయాదిత్యుండని యెట్లాఱిగితిరి?

చంద్రరూప. భగవతి ప్రియసఖ తరుణాంబుజకు మేనత్తకుమారుం డుదయాదిత్యుం డితండని వింటిని. దానంజేసి తక్కినసంబంధంబును దెలిసికొంటిని.

తరుణాంబుజ. (సభయోత్కంఠములతో. ఆత్మగతంబున.) ఈసాహసురాలు నే నేకతంబుననుండం బూఁబొదరింట నార్యపుత్రుండు నాతోనాడినమాటలు పొంచియుండి విని భగవతీసన్నిధానంబున నుద్ఘాటితము సేయుచున్నది. ఏమిసేయుదును?

కాత్యాయని. పుత్ర చంద్రరూపా! అట్లయిన నాకుమారుం డియ్యోడన యొన్న వాఁ డని యవగతం బయ్యె. వానిం గనుంగొన మానసంబు త్వరాకులితం బయి యున్నయది. ఇందురూపా! ఈపు సని యాకుమారునిం దోడ్కొని రమ్మ పొమ్మ.

ఇందురూప. (పోవం బ్రయత్నించుచున్నది.)

తరుణాంబుజ. (ఆత్మగతంబున.) ఈచంద్రరూప పూర్వదినంబునం బూఁబొదరింట నన్ను నాకుమారునిచేతం జిక్కికొనున ట్టొనర్చినది. కడు సాహసురాలు. సంతతము వరిహాసము సేయుస్వభావముగలది. ఆర్యపుత్రునిమోము పీఠలయెదుటం గనుంగొనఁ గడు సిగ్గుగుచున్నది. ఇది నన్నుఁ గేలి సేయకపోదు. ఏమిసేయవగును. (అలోచించి.) సరి! ఇది యుపాయము! మంత్రిపుత్రుం గూడఁ బిలిపింపు మనిన నీసఖలు తదనురక్తలగుటంజేసి లజ్జాకులితలయి యించుక యడకుపం గొని ప్రవర్తింతురు. ఆతనిని రప్పింప నగును. ఆని చింతించి. ఇందురూపం బోసిక వట్టుకొని. భగవతి ఆతని ప్రియసఖునింగూడఁ దోడ్కొనిరా నానతిసేయుము.

కాత్యాయని. పుత్ర చంద్రరూపా! ఉదయాదిత్యుని ప్రియసఖుండు మిత్రసహుండును ననుదెంచియున్నవాఁడా! మిగుల సంతసంబయ్యె! ఆకుమారునిగూడ దోడ్కొనిరమ్మ.

ఇందురూపాచంద్రరూపంబు. మందస్థితంబు సేయుచుం దలచుచుకొనియుండిరి

తరుణాంబుజ. (నవ్వుచుఁ గాత్యాయనిమొగంబుం గాంచుచున్నది.)

కాత్యాయని. (హర్షంబుతో.) పుత్రికలార! ఏల తలవంచుకొంటిరి. (ఆత్మగతముగ.) ఈయిరువురు నాతనియం దనురాగంబుం గాంచియుండువా రని విన్నవ్వుంబయ్యెడిని. ఈకన్నియల కనురూపవరసంపాదనార్థంబు నాపడినపాటులు సార్థకంబు లయ్యెం గాఁబోలు! ఇదియం మఱియొండు సంతోషవిశేషంబు గాదె! (ప్రకాశముగ.) పుత్రికలార! యతనిదోడ్కొనివచ్చుటకు మీ కంత సిగ్గయ్యెనేని మనమందఱమును వారిరువురుండుచోటికిం బోవువము. (ఆని వారలతోఁ గొన్నియడుగులు సనియె.)

తరుణాంబుజ. (నవ్వుచుం జంద్రరూపేందురూపల మొగంబులు గాంచుచున్నది.)

కాత్యాయని. (ప్రలోభాగంబునకు దృష్టులు నిగడించి. నయనంబులం దొరంగు నానందబాష్పంబులతో.) పుత్రి చంద్రయాహ! ఆగజ్ఞాలేమావినీడంగూరుచుండి మన్నన వసంతులు వోలె నొప్పుచుండెడు వారలేకదా! మిత్రసహోదయానిత్యులు.

చంద్రుడు. భగవతి! ఔను.

కాత్యాయని. ఓసి బాలికలార! అష్టయన దగ్గఱను బోదము రమ్మ. (ఆని వరి క్రమించుచున్నది.)

రాజపుత్రుండును మగ్గుపుత్రుండును బ్రవేశించిరి.

రాజపుత్రుడు, ప్రియమయస్య! మనము కఠోరకర్తుండగు నీసాధకునివలన నీ బాలికామణులప్రాణములు గాచితిమి. వీరి నియ్యోధ డించిపోవుట భావ్యంబుగాదుగదా! వీరల మననగరంబునకుం దోడ్కొనిపోదముటన్న ననేకసంధర్భవిరోధంబులు వొడనూనె డిని. ఈభోజరాజునకుం దీసికొని వనిన నే నీకన్యక నవహరించితి నని ప్రవాదంబు గలుగకపోదు. ఇది నామేనమామ యగుభోజునికిని నాజననీజనకులకును నాయెడలననూయ పడుటకుం గారణంబగును. ఇందు జరిగినయర్థం బెఱుంగక వారు నన్నుం దూలనాడుట సత్యంబు. అచియ్యంబుం గాక యాయుండుయాపాచంద్రుఁడను విదర్భేశ్వరునిదుహిత లయి యుండనోవుదురు. ఆ ట్టుయిచేసి నాకుం జెల్లిం ద్రగుదురు. వీరల నెవ్విధి నెయ్యోధ కంపఁజను! భోజకూజయ్యు వీరును బ్రాణంబులకంటె నొండొరులకుం బ్రియలై వర్తించుచుండెదరు. వీరల నెడబాప మాననంబు రాకున్నది. ఒక్కయెడ నుంతు మట న్ననో వారివారిజననీజనకులు వృత్తు బెఱింగిచేని మన మేదేని యప్రియంబు నేయం గడంగిసట్లు దలంతురు. ఇందు సేయంగల యర్థం బిట్టిదని నిర్ధారణము నేయంజాలక యున్నాడను. మనము మనజననీజనకులకడ నాజ్ఞ వదసి వచ్చినదినములు గడచినయవి. ఇక నియ్యోధం దడయుటకు ననువుపడదు. తక్కుంగల రాజకన్యకానహ ప్రంబులలోని వారును స్వకీయగురుజన ప్రదర్శితు లగును తమరాజకుమారులం జేపట్టవలసినవారలకాని కన్యకాస్థంబుతోనుండవలసిన వారలు గారుగా! వారివారిపుట్టినిండ్లకడ కంపిచేయుచు

మటన్ననో వారికింజెట్ట సంభవించు నని తోచుచున్నది. సాధకానవృత్త లయినవార గుట యప్పటి కెవ్వరికిం దోచదు. పంపినవానియందు దోహరోపణ మొగర్చి రాజ పుత్రులు పరిణయంబు చేసికొన విరమించుకొందురు. ఇందు ధర్మ విరుద్ధము గాకుండ నంద అకు సుఖావహంబుగ నపవాదవిరహితంబుగం బ్రవర్తించవలసియున్నది.

మంత్రి పుత్రుడు. యువరాజ! ఊరక యేల విచారించెదవు? ఈకన్యకలకు విధి యనుకూలవ్రత తనపరాయణుండై యియ్యెడకు రప్పించినవాడు. నిన్ను హేతువుగఁ జేసి వారలకు సంప్రాప్తం బయ్యియుండును దొలంగించె! ఈపాటి మేలు చేసినవాడు తక్కిన కార్యంబున నిదురించుచుండునా! మఱియొక ప్రేల్చిడి గలుగఁబోవునంతోహ దుల మన మించుకయు నెఱుంగం జాలముగా!

రాజపుత్రుడు. (ఎదుటం గనుంగొని.) ప్రియవయస్య! అదె కనుంగొనుము. ఒక వృద్ధతపస్విని యిందురూపాచంద్రరూపలను భోజతనూజాతను వెనువెంటా బోడ్కొని మన ముండుకడకుం జనుడెంచెడిని. ఈతపస్విని యెవ్వతయో?

మంత్రి పుత్రుడు. యువరాజ! ఈమువ్వరబాలికామణులం దోడుకొని వచ్చు టంజేసి యీతపస్విని యిం దొక్కతెకొండె నిరువురకొండె జాట్టమ యై యుండునని తోచెడిని. అదియు ను త్తరనిమిషంబున నెఱుంగం బోయెదము.

రాజపుత్రుడు. ప్రియవయస్య! నీచెప్పినవచనము సంగతార్థంబ యని తోచెడిని. ఎట్టయినను గారవింపందగినదియు కాదె! అని మంత్రికుమారునితో లేచి నిలువం బడియెను.

కాత్యాయని. (దగ్గఱకుం జని.) ఆయుష్షంతులార! ఈ త్తమరత్నలాభంబుచే వర్ధిల్లుదురుగాత.

చంద్రరూప. ఆర్య! ఈతపస్విని మామేనత్త! నీకును మేనత్తయే! ఈభగవతిపేరు కాత్యాయని. ఈపావనచారిత్ర యంతకుం దవ్వలం దపంబు సేయుచుండి మనపుణ్య విశేషంబుచే నూదృఢిక్ ప్రయాణంబున నియ్యెడకుం జనుడెంచినయని.

రాజపుత్రుడు. ససంభీమముగ. భగవతి! నే నిదె యుదయాదిత్యుండ నభివాదన మొనర్చెదను. (అని నమస్కరించెను.)

కాత్యాయని. వత్స చిరంజీవ! (అని యాశీర్వదించి. రాజకుమారునిం గొగిటం జేర్చి. మంత్రి పుత్రుండభివాదనమునల్ప సాశీర్వదించెను.)

కాత్యాయని. (రాజకుమారుల సంకతలంబునం గూడుచుండఁజెట్టుకొని యోదల మూర్ఛిని, బాష్పవృత్తికలంబున కంతముతో నిట్టనియె.) వత్స! ఉదయా దిత్తుండ! నీవు పసివాడ వగుటఁజేసియు విద్యాభ్యాస సమానత్తుండ వగుటఁజేసియు నెఱింగియుండవు. నీ పితామహుండగు విజయాదిత్యుని సహోదరుం డైన బలసాలుని విదర్భదేశాధీశ్వరుండు జయపాలండు సంతానకూన్యుం డయినకతంబునం దనకుం గృత కావత్తునిగ నంగీకరించి విదర్భరాజ్యాభిషిక్తునింగావించె. బలసాలునికి నేను మాన పాలండును జనించితిమి. మానపాలునిముద్దుకూ తు లీయింపరూపయిం జంద్రరూపయి ననువారు. కాన నీకుం జెల్లెండ్ర యయిరి. నిన్నుం గనుంగొనం జెక్కుపర్యాయంబులు వీరు నన్నడిగియు వీరలకు విద్యావ్యాసంగంబు నెడు నడనర్థంబు మరంబున నుంచు కొని వీరప్రాధ్వనంబులకుఁ గానిండు కానిం డని కాలహరణంబు నేయుచువచ్చితిని. నేను బాల్యంబుదొట్టి తపోవృత్తి నుండుటఁజేసి వసుమానసంబునకు రాక యున్నదానం గాన నన్ను నీ వెఱుంగవు. విదర్భనగరంబున నే నుండునప్పుడు నీకు భోజనతారత్నం బులఁ బరిణయము నేయవలయునని ధరావతియుం బ్రతాపపాలండును బ్రయత్నించు చున్నారని విని కరము మురంబునంది నాతమ్ముండు మానపాలుండును 'నామఱుదండు మదనమాలినీమదనవతులును పుత్రికలం దోడ్కొని వచ్చి మిమ్ముఁజూడవలయు నని యుంటిమి. నీకు నీతగుణాంబుజావరణాంబుజలకుఁ గాఁబోవునత్యంతగూఢదాంపత్యంబుం గని సంతసంపదలంపుఁ గొని యుంటిమి. ఇప్పుడు నిన్ను నీతగుణాంబుజున గనుంగొను భాగ్యంబు గంటిని. నీ వీయభిజనవిద్యారూపవయోనిధింబులఁ దద్దయు సమానలగు భోజితనూజాతలం బరిణయంబగు మహోత్సవంబున గనుంగొనం బోయెదను. నీ వీభోజ తనూజాతను దక్కుంగల కన్యారత్నంబులను సాధకునిబారిం బడినవారలం గాదిన వృత్తాంతంబు భోజభూపాలనికిని మానపాలునికిని వారలకాంతలకును గ్రమంబునం దెలిసి యసంపూర్ణహాశవర్త వయస్కుండ వై నీయొనర్చిన శూరకృత్యంబు వీరలోక శ్లాఘ్ను బగుట దిగంత విక్రాంతకీర్తి గాంచుబోయెడిని. కాలాంతకతుల్యపరాక్రమం డగు కఠోరకపాలునికి నెల్లరాజులును భయంపడుచుండెరి. అట్టి యాశూరకర్షుని నఖిల రాజకన్యాకుమారులహాపాతకుని నవరిమితచందాలచమూనమేతుని నవరి మేయమాయా మహాబలధియు కరుని దునుమాడి మృత్యుముఖంబువలన నీయనాధకన్యలను విడిపించి రక్షించుట యియ్యెడం జేరినకన్యకలజననీజనకులు స్తుతించుట లట్లుండ నఖిలభూమండల జనంబులును బొగడం బోయెదరు. ఈ యిందురూపయిం జుద్రరూపయి నాచేయి జారిపోగా నాపడిన యిడుములు నే జెప్పఁ దిరుంబు గాదు. ఇట్లే యీ రాజకన్యకల బుదుగులును గోడుగుడుచుచుండరా! ఇక నీ భూభువనైకరత్నంబును గోలిపోయి భోజ లీలాదుతు లెట్టిచరితాపంబు గాంచుచున్నారో చెప్పవలయునా! వినప్తనుతావునః ప్రాప్తి గలుగఁజేసి నీవు భూతలంబున కెల్లసంతసంబును గల్పించినవాడ వైతివి. విజ

యాదిత్యుని వంశంబునకుం గరము కీర్తి సంపాదించితివి. మన యిలువేలుపులకు నేఁ డను గ్రహులుగలిగె.

రాజపుత్రుఁడు. (నవినయంబుగ.) భగవతి ! కాత్యాయని ! నీవు విరక్తవై తపో వృత్తి నున్నదాన్ పని విందు. ఈనాఁడు నిన్నుం గాంచి నీపాదపందనముఁ జేసి కృతార్థతం గాంచితిని. నీవంటి మహితచారిత్ర లనుగ్రహింప నెట్టివిశేషంబుగాని లభిం పకపోవునే ! ఈ యిందురూపాచంద్రరూపలం గాంచినదాదిగ నామానసంబు కరంబు వాత్సల్యంబునఁ బొలుపారుచుండుటంజేసి నాకుంజెల్లండ్ర యగుదు రనియూహించు చుంటిని. అది యథార్థంబగుటకుం గరంబు సంతసం బయ్యె. వీర లెట్టిపాధకునిచేతం జిక్కిరి. అలీతానాగతవర్తమానంబు లెఱుంగంగల నీ వెట్లాపాపకర్తునికపటం బెఱుంగ లేకపోతివి. ఇది విన నాకుం గుతూహలం బయ్యెడిని.

కాత్యాయని. వత్సా ! ఉదయాదిత్య ! వినుము. ఈ యాయుష్షుకుల కనురూప వరప్రాప్తికై యనారతము చింతంగూరుచుండి విదర్భనగరంబునకుఁ గొన్ని యోజనముల దూరంబున నుండు మృగేంద్రవాహనానిలయంబునకు వీరలం దోడ్కొని చని యా దేవికిం బ్రతిదినము ప్రదక్షిణ నమస్కారంబులును మజ్జననైవేద్యార్పణాదులును నమ ర్పించి కొలుచుచుండుండని నియమించి నేను వీరలకుం గాఁపుగా నయ్యెడనుంటిని. అయ్యె డకుం గొంతదవ్వల నాయాచార్య సౌదామనీ వచ్చియున్నవృత్తం బెఱింగి తత్పాదాభి వందనం బొనర్పం బోవ నమకట్టి కొన్ని దినంబులుగ నాకడన యథ్యాత్మవిద్య నభ్యసించుం జేరి గురుభక్తి యథావిధి నల్పుచు నించుకేని విభ్రంశంబు లేక నామానసంబున కతి ప్రీతిఁ గల్పించుచుండిన కాళికా, భవానిక లనుతపస్వినీకన్యకలం గాఁపువెట్టి యొక దినోదయంబునం బయలుపెడలి సౌదామనీ సన్నిధికిం జని యాపావనచారిత్రకు నమస్క రించి యామహనీయ యొకదినము తనకడ నిలుపుమన్న నిలువక యాదినము ప్రొద్దు గ్రంకకముంద మృగేంద్రవాహనానిలయంబున కేగుచెంచితిని. ఈ కుమారికలును గాళికా, భవానికలును గనంబడరైరి. ఈ పుత్రికలం గానక నా వడినపాట్లు వచింపం దరంబు గాదు. అతిప్రణయపాత్రములగు నీకుమారికలవీరహంబున నైనమనోవృద్ధకు లొనైతిని గాన యోగంబు విభ్రష్టం బయి ధారణాశక్తి చెడినకలంబున వీరలతెఱంగు యోగజ్ఞానంబునం దెలిసికొనలేక యున్నత్తురాలిభంబునం దిఱుగుచు నింతకు నీకటంబున నుండు తపోవనంబుఁజేరితిని.

రాజపుత్రుఁడు. ఆయుష్షుతి ! చంద్రరూపా ! భగవతి నవినయనంతరము మీర లెక్కడ కేగితిరి.

చంద్రరూప. ఆర్య ! ఎక్కడ కేగఁ గలము. పులులచేతం జిక్కికొన్నమృగికాబ

దుర్దర్శములగు నాకారంబులు దాల్చి మాకుఁ బొడసూపిరి. మే మిరువురము భయభ్రాంక లమై మూర్ఛగూరియిలవయంబడి యాభయంకరాకారలు సాయంసమయంబున నియ్యెడ నిలవయి డించుచుండ నొడలెఱింగి చేయునది లేక బెగ్గడిలుచుండ నామృత్యు రూపలు తమపరిజనంబులకు ముప్పువ్వగించి చనిరి. వారు కర్ణకపాలయు నాంత్రనాసి కయు నని కొన్నిదినంబులకుం దెలిసికొంటిమి.

రాజపుత్రుడు. (నవ్వుచు.) భగవతీ! ఈబాలికలంగాఱియపెట్టినందుకు ఫలంబు వారలకయ్యె. అదిప్రానిష్టు. మృగేంద్రవాహనాప్రసాదంబున మీకొరినయర్థంబు నీయా యువ్వతులు వడసినవార లనియెంచెదను.

కాత్యాయని. నవ్వుచు. వత్స! అడెట్లు ?

రాజపుత్రుడు. భగవతి! మనముద్దుబాలికలకుం దగినవా డీమిత్ర సహుం డెకాని యితరుండు గాఁడు. వీరలకు విధియు మన్మథుండును సంఘటనంబు సేయం గడంగి యున్నవారు.

కాత్యాయని. వత్స! ఆనవద్యవిద్యావైదుషీవిశేషంబును రూపాదార్యగుణసంపత్తి యుంగలిగి తద్దయం బెద్దలయనుగ్రహంబునకుం బాత్రలైనయీకన్నియలకు నట్టివాఁడ యగునీమంత్రికుమారునికి వివాహంబు జరిగి యీయిందురూపాచంద్రరూపలు తమ ప్రియసఖియగు సీతరుణాంబుజతో నఖ్యంబు నెడతెగక భవద్భావూపరిపాలితం బగు వసుమీనసనగరంబున నుండుట నాకే కాదు, మదనమాలినీరుదనవతులకును మానపాలుని కిని గడుం బ్రియంబు గాకప్రావునే! ఇట్టిమహాముదం బొనగూర్చిన నీ కేమేని యిష్టార్థం బొనగూర్చుదానను. అడుగుము.

రాజపుత్రుడు. ఓభగవతి! ఈభోజరాజతనూజ జనకగృహవినిర్గత యయిన వృత్తంబు ప్రజాసముదయంబునకుం దెలియదు. దీనిని సే: బిలుచుకొని చని జననీ జనకుల దగ్గఱ విడుతునేని నాపయి వారలకు నందియంబు వొడము. తక్కుంగలరాకన్నియల విధంబు నిట్టిదియ. వీరల కేవిధంబునం గాని కష్టంబు గలుగనీక ప్రవర్తించుటయందు నామనంబున వెగవు దోచక యున్నది. ఇం దనురూపవృత్తంబు ప్రవృత్తంబు సేయుట సీభరము. ఇది నాకు నీ వొనగూర్పంగలయిష్టార్థంబు.

కాత్యాయని. వత్స! ఈతరుణాంబుజకుం గలనిర్దుష్టంబగు కన్యకాత్వంబు నెల్ల వారల కెఱుకవడం జేసి యందుకు ముదంబు నందినదీనిజనసీజనకులు సీకొనంగ నఖిల జనసంస్తవసీయతం గాంచినయీకాంచనాంగిం బాణిగ్రహణంబుచేసికొనుట సీకు లగ్గు. ఆదియ సకలరాజమాళిమణిమరీచిమాలికాలంకృతచరణుండ వగునీకుం దగినకార్యంబు. అందుకుం దగినవైరపు వచించెదను. వినుము. ఈతరుణాంబుజను గాంచినదాదిగ దీని

కేదేనిమహాతిశయంబు గలిగింపం దలంపు నాకుం గలిగియున్నయది. ఈస్త్రీబృంద పరివేష్టితయగు భోజనతను నేఁ దోడ్కొనిచని మృగేంద్ర వాహనానిలయంబున నుంచుకొని నా యిష్టార్థం బొసంగి యాకన్యక జగద్విఖ్యాతయశోవిధవ యగునట్లు సేయుట నాభరంబు. అందు సీవు చింత మానుకొనుము.

(పురుషుండు ప్రవేశించి.)

యువరాజు పథిల్లుము. ౨. సకలభూపాలకిరీటమణిమరీ దిమాలికాసీరాజితపాద కమలందగు మహారాజప్రతాపాదిత్యుండు నిన్నుం దీవించి సీకుం జెప్పమన్నవృత్తంబు వినుము. సీ మేనమామకూతులం దరుణాంబుజను విరజాంబుజను సీ కడుగవలయు నని యుంటిమి. విధివై పరిత్యంబున నం దొక్కకన్యారత్నంబు గానంబడకపోయెనట. అది విన్నదాదిగ సీతల్లి కరము చింతించుచు నాహారాదు లొల్లక కడు దయసీయాపథ్యం జేచిన యది. బలపదస్యస్థకరీర యగుసీజననిని వై శీలంబ ననుచెంచి యూరార్పంగలవు. మాయాజ్ఞా వచన శ్రవణాంతంబునన బయలుదేరం జనును. ఇది మహారాజాజ్ఞ. (అని యూరకుండె.)

రాజపుత్రుండు. భగవతి ! ఈయర్థంబు తరుణాంబుజం గాంచినప్పడ యేను జింతించినదియ. గురుజనాజ్ఞానురోధంబు గావించం జనును. కాన భగవతిని వీడ్కొను చున్నాడను.

కాత్యాయని. వత్స ! ఉదయాదిత్య ! తోడంబుట్టినవానికూతులందుఁ గడుం బ్రీతిగంబు గలిగియున్నది యని విందు. అదేవి నావదినె భరావతి తద్దయు నుగుణ గణాంబులం బెద్ద యనియెఱుంగుదును. వై శీలంబప్రియన్న హిముగళపూర్ణ పార్శ్వ యై యుండ నిన్నుం గాంచెద నని నానుడువు వచనంబుగ నాదేవికి జెప్పము. నుఖంబునం జని జనని నూరార్చుము.

రాజపుత్రుండు. వత్సలార ! చంద్రరూపేందరూపలార ! భగవతీపరిచర్యయం దప్రమత్తలై యుండుండు. ఏఁతోయివచ్చెదను. (అని చెప్పి మిత్రసహంబు గాంచి.) ప్రియ వయస్య ! భగవతికి సహాయుండవై యుండి యానూతపుత్రుని రథంబుతో నీకడ నుంచు కొని యారాజకన్యకాసమాహంబును మృగేంద్ర వాహనానిలయంబునకుం జేర్పం దగు ప్రయత్నంబులు నిర్వర్తించి సమాప్తకార్యుండవై భగవతియానతిం గాంచి నాకడకు రమ్మ. (అని నిష్క్రాంతయ్యె.)

కాత్యాయని. కుమార ! మిత్రసహ ! రాజపుత్రుండు నెప్పినపనులు జరుపం బోవు దము దమ్ము. (అనితరుణాంబుజేందరూపాచంద్రరూపలతో మిత్రసహనితో నిష్క్రాంతయ్యె.)

రససంజీవన నాటకంబునఁ బంచమాంకము సమాప్తము.

ప ప్తాం క ము.

(ఒకనుదరాంగియుఁ జేటియుం బ్రవేశించిరి.)

నుదరాంగి. ఓసి చేటి! మనము కలిపయదినప్రయాణంబుల సీసింహవాహనానీల యంబుం జేరితిమి. ఇయ్యోడ నేవిన్నవిధంబున నేకతంబుగాఁ గనంబడదు. అనేక రాజ కన్యకలు తా మేకారణంబుననొ యియ్యోడం బరిభ్రమించెదరు. తదీయదాసీగణంబుచే నీచోటు నిబిడితాంతరంబై యొప్పెడిని. ఇదేలకో యెఱుంగ.

చేటి. ఓయమ్మ రతిరూపా! మనవలె సీసింహవాహనాప్రసాదార్థిను లెందఱు లేరు. ఆ డ్దొంగదెంచినవార లని తోచెడిని.

రతిరూప. ఓసి మనము కొన్నిదినము లియ్యోడ వసంపంబోయెదము గాన దీ రియ్యోడకుంజనుడెంచినవృత్తాంతంబుం దెలిసికొనం గలము. ఇదె సీంహవాహనానీలయ ద్వారంబు. ఇయ్యోడం బ్రజానుం బొనర్చి దేవీసన్నిధానంబునకుం బోవుదము. (అని యట్లు రచించిరి.)

రతిరూప. ఓసి అదె కనుంగొనుము. దేవి సీంహవాహనయందుగర్భాలయం బునకుం జేరువన బహిష్కలంబునందు నలివిశాలమగు నంతరాళంబుం గవ్వకొని యలివితత కాభాశతమనోహరంబు ననవరతసమావతన్నధుకరపటలపరిపాటితకునుముఖభవినంతర నిర్దళన్నధుధారాసారగర్భమితపుష్పపరాగపరిమళితలలితరాధస్థలంబు నై చెన్నమిగులు చున్న పొన్నబోదియైంద నొకతపస్విని గూరుచున్నయది. ఆ నియతవ్రతకు నమస్కరించి దేవీగర్భమందిరాంతరంబుం బ్రవేశితము. ఆయ్యోడకుం బోదము రమ్మ. అని యైక్రమించెను.

పున్నాగపాదపచ్చాయయందుం గూరుచుండినకాత్యాయని ప్రవేశించుచున్నది.

కాత్యాయని. ఆత్మగతంబున. ఔర! ఈతరుణాంబుజ మడుపదిష్టంబగు దేవీ పుం త్రంబు వడసి యథావిధిఁ దన్నంత్రోపాసన మొనరించుచు నివ్వడు పదిదినముల నుండి నమాధి వదలక రేయింబగలు నెఱుంగక మంత్రాధిదేవతాధ్యాన స్థిమితయై కఠోరం బగు తపంబు నల్పించున్నయది. సర్వవిధసుఖంబులం గూరుచుండినరాజకన్యక యయ్యో నిట్టి నిరతనాదికతోరవ్రతచర్యల నించుకేనియు విశ్రంశంబు దోషపణి యతిసుమార మగుతనదేవాలితకపయ నభిమానంబు మాని యుద్దిష్టకార్యసాధనంబునన వ్యగ్రయై యత్యుగ్రయోగచర్యం గావించుచున్నయది. దానిసౌఖ్యమార్త్యకసారంబులగు నంగ కంబులు కఠోరవ్రతచర్యకు నెంత పరిక్షిప్తంబు లగునో యని యనారతము నామనం బులుకుఁ జెందుచున్నయది. ఈబాలికావతంసంబు నేయునవ్యాజభక్తికిం గరంగి దేవి భక్తవాత్సల్యంబు మెఱయ వైశంబ యీకన్యకకుం గోరినవరంబు లానంగుంగాత.

రతిరూప. (కాత్యాయనినమీపమునకుం జను దెంచి ప్రణామంబు నలుపుచున్నది.)

కాత్యాయని. ఓకాంతాలికమా! నీమనోరథంబు సిద్ధించుఁగాత. (అని దీవించెను.)

రతిరూప. (సంతోషముతో.) ఓభగవతి మీవంటితపస్వినులవచనంబులను తాకి
కార్థంబు లనునరించుచుండును. కాన మన్న నోరథం బీడేరుటకు సందియంబు లేదు.

కాత్యాయని. ఓకాంతాలికమా! భక్తజనులపాలిటికల్పలత యయినయ్యాదేనిని
సింహవాహనను గొలిచి యభీష్టార్థంబులు వడయనివారలును గలరే! నీమనోరథం బనతి
చిరకాలంబున నీడేరక పోదు.

రతిరూప. ఓభగవతి యట్లయిన ననుగృహీత నయితిని. దేవియగు సింహవాహన
భవస్తుఖంబునన నాయభీష్టంబు లానంగినట్టు లవగతం బయ్యెడిని.

కాత్యాయని. ఓకాంతాలికమా నీ వెవ్వతెవు? ఏయభీష్టార్థంబు వడయు గోరి
సింహవాహనానంసేవకుం జనుదెంచినదానవు? నీవృత్తంబు వినిపించి శ్రవణసుఖం
బొనర్చుము.

రతిరూప. భగవతి విన్నవించుకొందు వినుము. ఏచు సింహపురపాలకుం డగు
ప్రతాపపాలునికిం బ్రణయపాత్రంబను.

కాత్యాయని. (స్తరణ మభినయించి.) ఓకాంతాలికమా! నీవు రతిరూప యను
దానవుగదా! ఈపేరు గలనుదతీవతంసం బామహీవతికిం గరం బనురాగవిషయం బగు
భుజివ్య యని విందు. ఆయంగనామణి నీవె కాఁబోలు?

రతిరూప. భగవతి! ఔను ఆధరాధీశుని ప్రణయబహుమానంబు నాయం నించుక
గలదు.

కాత్యాయని. ఓకాంతాలికమా! రతిదేవివంటి యిట్టిరూపంబు నీ కుండుటం
జేసియే రతిరూప యని పేరును మహికాంతుని ప్రణయబహుమానంబును బడసి యుండె
దవు. ఇట్టివిశేషంబు నీకుం గలిగియుండ నేయర్థంబున నీకుం గొఱుత? అది నివర్తింపం
జేసికొనంగోరికాదె నీ వియ్యెడకు రా నయ్యె.

రతిరూప. భగవతి! భూపతి ప్రణయబహుమానం బెంత యుండినను గొఱంత
యొకటి యున్నది. ఆజేనికి రూపాదార్యగుణంబులం గరంబు మనోహారిణి యగుదేవి
శృంగారవతికి వసుధారిణి యనుముద్దులపట్టి యొకతె గలదు. దానివిద్యావినయ
సౌభాగ్యరూపరామజీయక ప్రముఖంబులకుఁ దద్దయు నరభతి సంతసించుచు నతివిదగ్ధు లగు
పండితుల నేర్పఱిచి యాకన్యకాలికంబునకు నభిలక్షాస్త్రంబులు కావ్యనాటకాలం

గోష్ఠియందు దానిచే నభినవకల్పనానల్పరసభరితంబులగు పద్యంబులు నెప్పించియు మానసంబునకు నింపు దులకింపఁజేయు నతిమాత్రరసోదారంబులగు గీతంబులు వాడించియు ననల్ప మోదంబుం జెందుచుం దనజేవితో నిష్ఠగోష్ఠిం దననుతారత్నంబును జ్ఞాపించు చుండును. అట్టినుతారత్నంబుఁ బడసినకారణంబున నాదేవి కపరిమితంబగు గౌరవంబును బ్రణయంబును భూపాలకుం డొనంగి యిట్టికన్యకారత్నంబుం గన్న నీ భాగ్యంబకదా భాగ్యం బని యాదేవి గొనియాడుచుండును. అప్పు డప్పుడే నది గాం చెడిదానంగాన వసుధారిణివంటి కన్యక యుండిన నానును శృంగారపరికింబోలే బహు మానంబు గల్లంగదా యని తలంచుకొనుచు సంతానకూన్యతకుం గుందుచు నేయునది లేకయుండి సాధువులగు విప్రులకు నానదనంబున కేతెంచువారలకు నాకుంగలొలంది ధనసంచయంబు లొనంగుచు నుపాసించుచుండి యొకసాధుపరిత్రుండు నన్నుం జూచి నీవిన్నదనంబునకుఁ గారణం దేమని యడిగిన మనోగతార్థంబు వివరించి యతఁ డీసింహ వాహనాపదకమలపరిచర్యసేయం దడయక యభీష్టార్థంబు వడయుదువని నుడువ నావృద్ధ బ్రాహ్మణుని చల్కులు నమ్మి యియ్యెడకుం జనుచెంచిరి. ఇదియ నావృత్తాంతంబు.

(నసంభ్రమముగఁ జేటి యొకతె ప్రవేశించి,) భగవతి నమస్కరించెదను. మన తరుణాంబుజ యోగానంబునఁ బదిదినములనుండి లేవక ధ్యాననిమిత్తాక్షయై దైహిక కృత్యంబులు చూనియుండుట భగవతికి విదితంబ కదా! ఈబాలిక యాహారాదులుమాని యిట్టికఠోరవ్రతంబు పేయించున్నదే! ఏ మగునో యని సంశయోకులలమై మేము దానిం బరివేష్టించుకొని యున్నారము. ఇప్పు డున్నట్టుండి యాబాలికారత్నం బాహారవిరహంబునఁ జేసికాఁబోలు భూమిపయికిం బలుమా తొఱుంగం బోవుచున్నది.

కాత్యాయని నసంభ్రమముగ లేచి దేవతాయతనంబులొసేకిం జనుచున్నది. రతిరూపాప్రముఖులును వెంబడిం జనుచున్నారు.

దేవకాంతాధృతయై తరుణాంబుజ ప్రవేశించుచున్నది.

దేవకాంత. వత్సా! తరుణాంబుజా! ఊరడిల్లు మూరడిల్లుము. (అత్తగతమున) ఈరాజసుత నాయందు నిశ్చలంబగు భక్తిఁ గావించుచున్నదయ్యెను నేను దీనిమన స్థైర్యం బింకను బరికింపగల నని యనుకొని యింనుక యాలస్యం బొసరింప నతిసుకుమార యగనీకుమారి యతికఠోరంబగు దీర్ఘ వ్రతంబునకుం దాళంబాలక తనవశంబుదప్పి యిలకుం దూలె. కట్టా! ఏను భక్తజనులకష్టంబులు గనుగొనలేనిదానను. (తరుణాంబుజ శరీరము స్పృశించుచు. ప్రకాశముగ.) ఆహా! యీరాజవదనామణి మల్లేనావ్రతం బుపక్రమించుటం దొట్టి నుఖమజ్జనాదు లొనరింపమింజేసి దీనిశరీరంబు పానుజాలంబు పయింబడి యింనుక పరుషభావంబుం జెందియున్నది. దీనిమట్టిలకుంతలంబులు భూమి

ధూనరంబులై జడగొనియున్నయవి. నాభక్తజనశిఖామణి కిట్టికోదనీయంబగు నవధ్ధ సంభవించుట కేను గరంబు పరితపించెదను.

కాత్యాయని ప్రముఖులు తరుణాంబుజాదివ్యకాంతలసన్నిధానంబునకుం జేరిరి.

కాత్యాయని. (అత్తగతమున.) ఈకాంతామణి యెవ్వతయో! ఎన్నఁడు గనుంగొని నది లేదు. భక్తవత్సలయగు దేవి సింహవాహనయై యీశుమారికారత్నంబుభక్తికి మెచ్చి కావ వచ్చియున్నది కాబోలు! కాదేని యిదివ్యరూపంబు మనుజకాంతల కెక్కడిది? ఎదియుఁ గ్రమంబుగ నెఱుంగంబడును.

దేవకాంత. తుమారి! తరుణాంబుజా! డోరడిల్లు మూరడిల్లుము. ఏను నీప్రార్థితార్థంబు లొనంగం జనుదెంచియున్నదాన. నీధ్యానసమారూఢనగు సింహవాహనను.

కాత్యాయని ప్రముఖులు. ఆ! ఈదేవి భక్తవత్సలత నేమని పొగడంగలవారము. (అని యంజులులు సేసికొని సాగిలి మ్రొక్కిరి.)

దేవకాంత. కట్టా! తరుణాంబుజ యింతదనుక నూఱుటం జెందకయున్నయది. గాఢమూర్ఖాక్రాంత యయినవిధంబునం దోఁచెడిని. ఇఁక నూరక యిది సుస్పృహతం గాంచదు. మదీయకృపామృతవర్షంబున నీబాలికం బూర్వపువిధంబుం గాంచం జేసెదను. (అని యాతరుణాంబుజ యాకారంబుం గనుంగొనుచున్నది.)

తరుణాంబుజ. (కన్నులువిప్పిచూచి.) ఆ! నాధ్యానయోగంబు నెడియె. కట్టా! ఏమిసేతు. పలుముఱు మూర్ఛనయొకటి నన్ను బాధించుచున్నది. ఈదేవియనుగ్రహంబు ననఁగాక యిది నివర్తింపదు. ఓ యవ్వ! నన్నుందాఁకతుము. నేను దేవీచరణధ్యానంబున నుండుదానను! అనిలేచి వెండియు యోగాసనంబునం గూరుచుండఁగదంగుచున్నది.

దేవకాంత. ఓబాలికారత్నమా! నీధ్యానయోగం బేమియుఁ జెడలేదు. ఇఁక యేన నీధ్యానసమారూఢనగు సింహవాహనను సీయభీష్టార్థంబు నొసంగుటకు సాక్షాత్కరించి తిని. వేడుము. నీయాచార్యయగు కాత్యాయని నీకుంగృహగలిగి యుపదేశించిన దేవీ మంత్రంబును యథావిధి భక్తిభావంబున నుపాసించినందుకు ఫలంబుం గైకొనుము.

తరుణాంబుజ దేవవధూరత్నంబు నెగాదిగ చూచి యూరకుం డెను.

కాత్యాయని. ఓవత్సా తరుణాంబుజా! ఈదేవి దివ్యస్వరూపంబుతో సాక్షాత్కరింపక సాధారణ దేవకాంతవిధంబున ననవద్యరూపిపేతయై కనంబడుట ఏలకోయని సంశయించెదవేమొ! నీవు బాల వగుటంజేసి యీదేవి దివ్యరూపంబు శతభుజనకలా యుధోపేతంబుం గాంచి భయభ్రాంత వగుదు పని యతిసౌమ్యరమణీవేషంబుతోఁ

తరుణాంబుజః (తటాంబుజం లేచి నమస్కరించి యంజలిగావించికోని) ఓదేవీ! భక్త రక్షణదీక్షావిచక్షణురాలా! నన్ను గరుణించి నాకోరినవరంబు లొసంగెదనన్నమాత్రానన యే గృతార్థుడనైతిని. ఈభగవతి యగుకాత్యాయనికి నిర్వాణజప్రేమం బొక్కటి నాయం దుదయించి నిన్ను సాక్షాత్కరింపగలమహాలిశయమును నాకుం గలుగజేసినయది. ఇట్టి సాధుశిరోమణి సమాగమం బబ్బుడేని చతుర్ముఖప్రభృతులకు నందరాని నీయతిరమణీయా కృతిదర్శనం బొనగూడునే! నన్ను గరుణించి నాకు హితంబు సమకూర్చుట నిక్కింజేని నాజనకునిసదనంబు వాసి యేను దేశాంతరగతనయినవృత్తంబున నాకిలాదులందు సంత యం బించుకయేనిఁ జెందకుండ నాజననీజనకులు పెండియు నన్ననుమోదించి నా ప్రాణ నాయకుని కిచ్చి పరిణయంబునీయునట్లు; నట్లు నాతో నిడుమలువడుచుండు నండజ యానలకుఁ దమతమవలసినవల్లభుల జేవట్టి ముఖంచునట్లును వరం బొసంగుము. ఇదియ నాకుం గావలసినవరంబు.

దేవకాంత. కుమారీరత్నమా! నీమనోరథంబు కరం బభినందనీయంబు. ఈసీతో నుండురాజకన్యకలకన్యంబులుగాంచి వారికి ముఖంబుం గాంక్షించి యడిగివరంబు నా మనంబున కత్యామోదదాయకం బయ్యె. తనముఖంబుతోడం బరులముఖంబు నపే షించుట యుత్తములక్షణంబై యున్నది. నీ పడుగకపోయినను నీహితంబుఁగోరి నీప్రాధి తార్థంబుతో మఱియుం గొన్నిహితార్థంబులు నీకుం గలుగఁజేసెదను.

నీకు సకలపండితసంఘసంక్షాఘనీయంబై కాళిదాసేతరుల కెవ్వారికేని నవిజేయం బయినవిద్య యొనంగిలిని. కాళిదాసుండు విద్యాధిదేవతయగు సరస్వతీమానుషావతారంబు గాన నతనిం జయింప నితరులకు శక్యంబు గాదు. మఱియు మదీయభక్తజనాగ్ర గణ్యుండు. భవవిష్టార్థప్రాప్తిం గోరి నాచెప్పినచొప్పున నీవు ప్రవర్తింపుము. నేనుంబు గల్గు. అదియెద్ది యంటివేని? ఈభగవతియగు కాత్యాయనివెనుక నిలువంబడినకాంత రతి రూపయనునది. నీమాతామహునికిఁ బట్టమహిషియందు లీలావతియు శృంగారపతియు నను నిరువురు కన్యకలు జనియించిరి. అందు లీలావతిని ధారాపతియగు భోజాండు వివాహంబయ్యె. శృంగారపతిని బ్రతాపపాలుం డకుసీంహపురాధ్యక్షుండు పెండ్లాడెను. నీమాతామహునికి భుజివ్యయందు జనించినవారు రాగసేన యనియు రతిరూప యనియు నిరువురు. అందు రాగసేన లీలావతికిం బ్రియసఖి యయి ధారాసగరంబుం జేరెను. రతి రూప శృంగారపతికిం బ్రియసఖియై బ్రతాపపాలునిప్రణయగతికిం బాత్రం బయి సింహపురినున్నది. ఆకాంత సంతానాధినియై నాడ కేగుచెంచియున్నదిగాన నీవీరతి రూపకడకుంజేరి దీనిసుతవతె నడుచుచుండి వేశ్యాకన్యకాకేషంబు దాలించి నీయందతి వత్సలతంగొని నీయిష్టార్థంబు లొనగూర్చి బ్రతాపపాలునిచే విద్యావికేషంబున గారవింపం బడుచు విద్యాసర్వస్వవేదిని యనుపేర జగద్విఖ్యాతిం గాంచుచు నీప్రియసఖు లగునిందు

రూపా చంద్ర రూపలు సంగీతసర్వస్వవేదిని యనియు సాహిత్యసర్వస్వవేదిని యనియుం జేరువడసి యెల్లవిధంబుల నికుం దోడ్పడం దక్కుంగలరాజకన్యకాసహస్రంబు నీకు నైరంధ్రికలయి కొలువ నసంఖ్యాతలగు పరిచారికలు గల్గి యగణితంబగు వైభవంబుతోఁ బరగెదవు.

సింహపురంబున నీవు ప్రతాపపాలునిసభకుఁ బ్రేరిదినము వోయినప్పుడుండు నప్పుడు నినుం గాంచి నీసౌందర్యాదుల కనురాగంబుఁగొనివచ్చినవారివలన నొకరాత్రికి వేయవరహాలు గైకొని వారల కేదేని సమస్య లిచ్చి యొడించి వెడలనడుచుచు నీకన్య కాత్వంబు నెడకుండం బ్రోచుకొనుచు నావిధంబున సంపాదించిన ధనసంచయంబులను బ్రాప్తజనాత్మకంబులు నేయుంచు బ్రసరించుచుండునది. కొంతకాలంబునకుం గాళి చానుండు నీజనకునిచే ననాదరింపబడి ధారానగరంబు వెడలి జాలిన్నరత్వంబుగలవాఁ డగుటంచేసి నీదుర్గకావిశేషంబు నెఱింగి కరుణించి యితరులప్రార్థనంబును నెవంబుఁజేసి కొని వచ్చి నీసౌధంబున నిన్ను నోడించి నీనిర్దష్టంబగుకన్యకాత్వంబు నీజననీజనకులకును దక్కుంగలవారలకును చెల్పి నీవలచిన యుదయూదిత్యునికి నిన్ను నిప్పించి పరిణయంబు నేయింపంగలండు. ఈరతిరూప యన్యరాలు గాదు. కాన నీవు దానికిఁ గుమారిక వలె నుండుట తప్పగాదు. వేశ్యాకన్యకావేషంబున నుండుటకు మది నేవగించుకొనకుము. నీకన్యకాత్వంబున కేవిధదోషంబును గలుగనేరదు గాన నది యవకీర్తికరంబు గాదు. ఉదయాదిత్యుండు నిన్నుం బరిణయం బగునప్పుడ నీతో వచ్చియుండురాకన్నియలకు వారువారు బ్రియంపడియుండువల్లభులు సంప్రాప్తులయ్యెదరు. నీవు నుభయకులంబులకుం గీర్తిఁ దేఁ బోయెదవు. నానుడువువచనంబు లనుష్ఠించునది. నీకు మేలగును. (అని వచించి రతిరూపంగాంచి.) ఓయలెవా నీవీతరుణాంబుజును బుత్రికాసమానసుగాఁ దలంచుచు నీతరుణిందోడ్పొనిచని దీనివలన భవదభీష్టంబులు వడయుము. దీనిం దోడ్పొని పొమ్ము. ఈరహస్యంబు కార్యానుకూలం బగునంతదనుక నుద్ఘాటితంబు నేయకుము. శృంగారవతి కంటె నీభర్త నిన్నుం గారవింపంగలండు. దేవీప్రసాదంబున నీకుమారిక నాకులభించిన ద్మ రాజుకుం జెప్పుము. (అనిచెప్పికాత్యాయనింజాచి.) ఓతపస్విని నీ వీయిందురూపా చంద్రరూపలం దరుణాంబుజతోఁ బంపివేయుము. నీ వియ్యోడన యుండి నాకుం బరి చర్యనేయుచుం గాలంబుగడిపి నే నుడివినదినంబున సింహపురి కరిగితివేని యాకుమారికల పరిణయమహోత్సవంబుం గనుంగొందువు. నేఁ బోయెదను. (అని తరుణాంబుజ నొదల మూర్కొని.) ఓకుమారికారత్నమా! నే నొసంగినవరంబులకుం బరితృప్తి జెందకయుండు నట్లు విన్ననయినసీముద్దు మొగం బెఱింగించుచున్నది. నీమనోగతార్థంబుఁ చెల్లెసింకెటిని. నీతోడంబుట్టువు విరజాంబుజయు నీమహాలిశయంబుం బడయఁబోయెడిని. మఱియు నీయిందురూపాచంద్రరూపలును సర్వవిధంబుల నీకు సమానలై యుండెదరు. ఇదియ నీవు గోరునది. (అని వచించి నిష్క్రాంతయయ్యె.)

తరుణాంబుజ. (ఆశ్చర్యంబుతో. పురోద్దేశంబునకు దృష్టులు నిగుడ్చి.) భగవతి ! చూడుము. ఈప్రోయినదివ్యకాంత సింహవాహనాశ్రతిమయం దంతర్నిత యయ్యె.

ఎల్లవారు నచ్చెరువునొందుచు సింహవాహనకు నమస్కరించిరి.

రతిరూప. (కాత్యాయనింజాచి.) ఓ భగవతి సాభాగ్యం బేమందు ! ఇట్టిదేవీ ప్రసాదపాత్రులం నాకడకుం జేరుటకంటె నింక నతిశయంబు గలదె ! ఆదియునుం గాక. ఆర్య యగు లీలావతికిం దనుజాత యిని. నానుతకంటెం బ్రణయంబున నధికు రాలు. లీలావతియు నేను శైశవంబున నొండొరులం గలసి బాల్యకీడలు నల్వినవారము.

కాత్యాయని. రతిరూపా ! నీనుడివినదియు సరే ! దేవీనియోగం బనుష్ఠింపుము. వీరలం దోడ్కొని నీనగరంబునకుం బొమ్ము. (తరుణాంబుజం గాంచి.) కుమారీరత్నమా ! నీప్రియసఖులతోఁ జని రతిరూపకడ నుండుము. ఏ నియ్యెడన తపంబు నలుపుచు దేవీ నిదేశంబుం బ్రతీక్షించుచుండెదను.

తరుణాంబుజ. భగవతికి నమస్కరించి, కనుదమ్ముల బాష్పబిందువులు రాలుచు చున్నది.

కాత్యాయని. వత్సా తరుణాంబుజా ! మద్విరహంబునకు దుఃఖంబకుము. నీ వుద యాదిత్యునిం జేపట్టినయనంతరము నీకడన నే నెల్లప్పు డుండం బోయెదను. ప్రోయిరమ్ము.

తరుణాంబుజ. భగవతి ! ఈమాట మఱువం జనదు.

కాత్యాయని. (ఆత్మగతమున.) ఇక్కన్యకారత్నంబు మద్విరహంబునకు దుఃఖం పఁగా దీనినూరార్పణబోయి మాటలవలం దగులంకొంటిని. నా జీవితకాలాబు వసుమానస నగరంబునన జరిపెద నంటిని. ప్రమాదంబు నాటిల్లె. ఐనను చెఱు పేమియు లేదు. చ. ఖనతరయోగమార్గపరిశ్రమిసంసృతిసంగమోక్షుఁ డా

మనుజునికిం దపోవనమ మానితవాస మనంగ నేల యా

యనుబహుదివృద్ధికి గృహంబు తపోవన మాను జూపె యా

వనజదళాక్షభక్తిరుచితైభవ మెయ్యెడ నైనఁ జెల్లదే.

(ప్రకాశముగ.)

ఓ తరుణాంబుజా ! అట్లకానిమ్ము. మీరలుభొందు, సేమంబుగల్గు. (ఆన నందఱు నిష్క్రాంతైరి.)

రససంబేవన నాటకంబున మహాంకము సమాప్తము.

సప్తమాంకము.

ఇరువురు మనోహరవేషాలంకృతలగు తరుణులు బ్రవేశించిరి.

అందొకతె. ఓ విప్రవధూవతంసమా! నే నీధారానగరంబునకుం జనుడెంచిన దాదిగ విరజాంబుజానన్నిధానంబున ననయము నిన్నుంగనుగొనుచుండెదను. ఏలకా యెఱుంగను. నిన్నుంగనుగొనునప్పుడెల్ల నాప్రియసఖి రతిమాలయని యనుకొనియెదను. ఏకతంబుబోరకిన నడిగి తెలిసికొనం దలంచియున్నదానను. విప్రకామినీవేషంబున నుండుట యొక్కటిదక్క తక్కినసర్వాంశంబులచేత నీ వారతిమాలవే యనుటకు నొకించుకయు విరోధంబు నూపట్టదు.

మఱియొక్కతె. (నుదహాశంబుసేయుచు.) ఓసీ రాగమాలా! నీ వతిచతురవు గానం దెలిసికొంటివి. తక్కినవార లెరింగిరా! ఏను వదుమాననగరంబున నుండిన మేఘమాలహాతురను. మనమిరువుర మతిస్నేహపశంపదలమై వైశవక్రీడలం బ్రొద్దు వుచ్చుచుండినవారముగదా! నీతల్లియగు కనంబుమాలకుచు నాయం దత్రిప్రణయభరంబు గలదు. అది నీవ యెఱుంగుదువు.

రాగమాల. (నంతనంబుతో.) ఓసీ! నాయూహ సరిపోయినది. మేలయ్యె. బహు దినములగ నిన్నుం గనుగొనం బ్రయత్నపడుచుంటిని. నీవు యువరాజుపరిచర్యయందు నియుక్తవై యతనివిద్యాశాలయందె యున్నదానవు గాన నాకుం జూచుటకు లేక పోయె. దేవిధరావతికిం బ్రియంబుగ గానవిద్యావిశేషంబునం బ్రొద్దులవుచ్చుచు నేను దేవీసన్నిధానంబునన యుంటిని. ఆ వృత్తం బట్లుండనిమ్ము. నీ వీబ్రాహ్మణకామినీవేషం బుతో నీధారానగరంబున వసించుటకుం గతంబేమి? ఈ వేషంబుతో నీ వెట్టివిర జాంబుజాసఖ్యిలుగుంపొందించితివి? ఏప్రయోజనము నీ కీవేషంబున సాధనీయము; అది యలూతిగా నుండెంబోలదునూవె! నాకుం దెలియఁ బల్కుము.

రతిమాల. ఓసీ రాగమాలా! ప్రియసఖి! మదీయాగమనప్రయోజనంబు ప్రకా శ్యంబు గాదు. అయినను బ్రాణసమానవగు నీకు వచింపం గూడనిది లేదు గానను నీవును నాగడంగినకార్యంబున కనుకూలప్రవర్తనంబున సహాయపడుదానవు గానను ఆహ్వానిం డగుమనయువరాజున కిది కర మతిశయవిధాయకం బగుపని గావునను మనకు నమృతమేయ మోదాపహంబ యయి వెలయుపీతంబుగానను నీకుం దెల్పవలయు. మనయువరా జాహ్వానిండు నుదయాదిత్యుండు కొన్ని నెలలకు ముం దాఖేటకామిహారంబు సలిపి వనంబు వలన వినివృత్తుండై కట్టణంబునకుం జనుడెంచె. అది మొదలకనిశ్చరమునం బొందురత్వాది

నది యెఱింగి నే నతనిజనకునిభుజిమృత్రుక నగుటంజేసి చెల్లెల నగుదును గాన నర
మరిక లేక యువరాజు నడిగి యతనికి విరజాంబుజయందు భావనిబంధనం బయినయర్థముః
జాతుర్యంబున నన్యపరంబులగు పచనంబులం దెలిసికొని విరజాంబుజభావనిబంధనం బెవ్వని
యం దుండునో యాయర్థంబు నెఱుంగం గోరినకుమారునిచే బంపువడసి యాధారానగ
రంబునకుం జేరియున్నదానను. నే నీవత్తనమునం బ్రవేశించినదినమునంద యావిరజాంబు
జకు నిద్రాపరీక్షణము సేయునవసరం బయిన భోజభూషణసభాభవనంబునకుం జన నను
వారయంచుండి యానుహిపతివలన ధనము పడయం గోరి వచ్చియుండు నస్తన్నగరవాస్త
వ్యుల బ్రాహ్మణవేషధారులం గూడి యేను విప్రకామినీనేపథ్యంబుః దాల్చి సభకుం బోయి
నావిద్యావిశేషంబున ధారాపతిని మెప్పించి తానెరానెయ్యంబుః గోరినవిరజాంబుజకుఁ
బ్రాణసఖి నై లీలాపతీదేవిచే ననుమోచిత నగుచుఁ బాఠోపకంబుగ నొసంగినయాదేవి
భూషణంబులు దాల్చుకొని యిందు పసియించెదను. నీ వేల యియ్యెడకు రా నయ్యె.
ఎఱింగింపుము.

రాగమాల. రతిమాల! ప్రియసఖి! దేవి ధరాపతి తనకుమారుండగు నుదయాది
త్యునికి నీవిరజాంబుజ నడుగ విప్రముఖ్యులం బాపి వారివలనం గార్యానుకూలం బెఱింగి
సంతసంబునం దనతోడలికి నతిమనోహరంబులగు జాంబూనదాంబరాభరణంబుల నాచేతం
బంపినయది. అది యిచ్చి విరజాంబుజం జూచి పో వచ్చినదానను. మనయువరాజు విర
జాంబుజభావం బెఱుంగం గోరి కాద నిర్ముః బంపినవాడు. అది నీ కించుకయేని విదితం
బయ్యెనే! ఆయర్థంబు వచింపుము.

రతిమాల. ఓసి మనయువరాజు రూపరేఖావిలాసంబు లేపువ్వఁబోండ్లమానసంబుల
నేని ననురాగ పేళలంబులం గామింపకపోవునే?

3. దినమణిని గమనింగు నా, పనజారిని కైరవణింగు నాగ్నిచిగయ

ట్టనగుల హుటదా, వినయని నుదయార్కు గోరి విరజాంబుజయన్.

ఆవిరజాంబుజ యతిగంభీరస్వభావ యగుటంజేసి యప్రకాశితానురాగ యయ్యం
బ్రకృతిలలితం బయి యొప్పతనూలత నించుకించుక పాడమువిరహపాడిమాకృత
తాదుల నిపుణమతిసఖిజనానుమాయమానవిరహవ్యధాకులితహృదయ యయి యున్నది.
మనయుదయాదిత్యునిరూపరేఖావిలాసంబులు గల తెఱింగున నమరిచియుండు చిత్రఫలకం
వీవనజాననకడ నొక్కటి గల దని యొకచిత్రపటవిక్రయకారిణి దెచ్చి యిచ్చెనట
సఖిజనంబులు లేనప్పుడు తద్విషణ్ణానందలహరిపరంబరల నోలబాడుచుండును. ఈ
యర్థంబు మస్తానపసిద్ధిశేష యగుకనకమాల యనునాసఖివలన . యువరాజున కెఱిం.
గించియు నతం డిందనుక నియ్యెడకు వచ్చినపోబడి సూచ్యుడు.

రాగమాల. ఓసి ప్రియసఖ! ఇది నీ వెఱుగవా! ఈయూర నుండుభవభూతి యనుమహాకవికడ మువ్వురు విప్రకుమారులు వచ్చి చేరి యతనికి శిష్యులై కొన్నిదినము లుగ విద్యాభ్యాసము సేయుచున్నవారు. వా రెవ్వరో తెలిసికొంటివా!

రతిమాల. (కుతూహలముతో.) ఓసి రాగమాలా! మనయుదయాదిత్యుండు సవ యస్కులతో విప్రకుమారవేషంబు దాలిచి యేతెంచియున్నాఁడా! ఏమి?

రాగమాల. (నవ్వుచు.) ఓసి రతిమాలా! బౌను, అందు శ్రుత శ్రవణం దనుకుమారుండు మనయుదయాదిత్యుండే. కౌశిక కళావంతు లతని ప్రియసఖులు. నే నీయూరికివచ్చిన నాఁడే వారు సీనగరంబునకుం జనుచెంచిరి.

రతిమాల. (ఉల్లాసముతో.) ప్రియసఖ యట్లై న మఱియు మేలయ్యె. విరజాంబు జను నుదయాదిత్యునికిఁ బరస్పరసందర్శనం బగునేని మనస్థండును దనవసులయందు వ్యగ్రతం గాంచు. ఇక మన మందుకుం బ్రయత్నింపవలయు.

రాగమాల. ఓసి రతిమాలా! ప్రస్తుతము జరుగుచుండువృత్తాంతంబు నీకు విది తంబు గాకయున్న దని తోచెడిని, నీ కన నేల! ఈరహస్యంబునం బనివూని నేను వారలకునయితము సాకల్యముగ నెఱుంగం బడదు. ఓసి నీ వందులకై యియ్యెడం గాఁపురంబుసేయుదానవు. నీకు నెఱుంగంబడకయుండుటచే శిష్యు)కార్యసిద్ధిద్యోతకముగ రహస్యంబు సురక్షితం బయి యున్నదని యెంచదగును.

రతిమాల. (కుతూహలముతో ననునయించుచు.) ఓసి రాగమాల! నేను కొన్నిదిన ములుగ నీయూర లేను. భోజనభూపతిదయితయగు కుంతలేశ్వరదహిత నాయెడం గరంబు ప్రియంబు గలది. మదీయసంగీతసాహిత్యవిద్యలయం దపరిమితా మోదంబుం జేంది యుండునని. లూఢాశాసనగరంబునకుం గొంతదప్పుల నుండుధారాతీర్థంబునం దానమాడం బోవుచు నన్ను దినతో దోడ్కొని చనియె. ఆడేని గూఢీర్థంబునం దానమాడం దా నుద్దేశించిన నెలదిరములు నే నాదేవితో నయ్యెడం నడయవలసివచ్చె. కాన నీమధ్య కాలంబునం జరిగినవృత్తాంతం బెఱుంగను. కుమారీకుమారకులకుం బరస్పరదర్శనంబు గల్గి నదా ఏమి! అట్లయిన నందుకెట్లునుకూలింతే? ఇది నీనం గుతూహలం బయ్యెడు. చినిపిపుము. అ.

రాగమాల. ఓసి! దర్శనంబుగల్గెనా యని యడుగుచున్నా వట్టడుగకుము. సమా గమం బయ్యెనా యని యడుగుము.

రతిమాల. (అత్యుల్లాసంబుతో.) ప్రియసఖ, అ. ఇది కరమాశ్చర్యము! ఈదుర్లుటం బగుకారం మింతవేగిరంబ యనుకూలించుటకు సాధనసామగ్రి యిండుకయేని న్యూనకం

చ. అనుపమరూపకాంతిగుణహరివయోవిభవంబు గల్లునా

మనసిజరూపుఁ జూడ ననుమానవిలగ్నయు లోఁ గరంగజే

ఘనకచయొప్పిదంబును నిగారపురూపు వయోవిలాసముల్

గని మరుకాకకునవ్వకుండు గాఁడె నృపాత్మజుఁ డాత్మలోపలన్.

సఖ కరము కొతుకం బయ్యెడిని. పీఠల కన్యోన్యదర్శనం బెప్పుడు గల్గె! అది వచింపుము.

రాగమాల. ఓసి వచియింతు వినుము. కాళిదాసభవభూతు లొక్కనాఁడు భోజ సభయందు సీత యనుచామర గ్రాహిణి నెప్పినకతంబున రత్నంకవర్ణ నంబు నల్పి యందు వార లొండొరులు దమతమనుడివినపద్యంబుల రసోత్తరంబు లని వివాదపడి రాజాజ్ఞ చేత భువనేశ్వరీసన్నిధానంబున రసఘనతం గాంచినదాని నిర్ణయింపం గోరి తత్సమక్షము నందు తమపద్యంబులను దులనిడి తూచుటకుం గడంగిరి. ఈతారతమ్యపరీక్ష మనుష్య మాత్రకల్పనీయంబు గాని దగుటంజేసి యత్యాశ్చర్యావహం బని పౌరజనంబు లెల్లం జేరిరి. అమృతహోత్సవంబుగనుంగొన నర్చనద్వావిశారద గావున విరజాంబుజ లోనం గుతూహలపడుచు మదితరసభిజనంబులలోఁ గొందఱు లీలాపతికడకును గొందఱుదేవాల యంబుకడకును జని యున్న హేతువుంబట్టి యలభ్యం బయినయేకాంతంబు దొరకుటకు సుతసింధి మనోగతార్థంబు నాలోఁజెప్పెను. నేను దానికి సామాన్యచేటివేషంబు ధరిం పుజేసి సుధాస్యమయంబు గాన నించుకించుక వర్షచీకటులలో నితరుల కెఱుకపడ కుండ గూఢమార్గంబునం దోడ్కొనిపోతిని. అక్కడ భవభూతిశిష్యులలో శ్రుతశ్ర వుండు విరజాంబుజకుం గనంబడియెను. అతనిం గాంచినంతన,

మ. కను లత్యాయతప్తృత్రి గాంచెఁ బెరుచ స్థాత్రంబునం గంపముం

జనియించె న్పులక స్ఫిలంగె వెన గుచ్చాస్వసంబు లుష్ణంబులై

వెనుటొండె బ్రళయంబు బ్రేక్షినియె నానింబాధరోత్తంస మొ

య్యన వై వర్ణ్యము మించు దా మఱియె నన్యం బాత్మలోఁ గ్రన్నునన్.

అప్పు డక్కుమారుండును చేటివేషధారిణిం గాంచి నిరూపించి,

ఉ. అఃకలఁ గేరిసేయఁ దగునందముమీఁజెడుమందయాగముక

జంచలదీర్ఘ సీలరుచిచారునుపక్షులసేత్ర పద్మముల్

మించినచంచలాలతల మేలములాడుశరీరకాంతియొడి

గాంచి యతండు భోజనుతగా నవయావన నెంచె నెవ్వుదిన్.

అప్పుడు నాకనునై గల విరజాంబుజ యని యెఱింగి యాకుమారుండు మందహాసంబుతో నిలాసంబు మొఱయం జనుడొంది యాసుందరికుఱంగట మెలంగుచు నిట్లనియె.

గీ. ఔర యాచక్రదన మేమి హరు వి డేమి? లలితసౌభాగ్యలక్ష్మీవిలాస మేమి?
అభినవోద్భూతతారుణ్యవిభవ మేమి? వసుధ సుందరి యి ట్టుండ వలదె చూడ.
అనిన నయ్యోడ సుండుపౌరులు కొంద జీయిరువురం గనుంగొనిరి. అంత నానిర
జాంబుఁయు సంభ్రమంబున నన్నుం దోడ్కొని తనయింటికిం జనియె.

రతిమాల. ఈసందర్భంబు కరము రసావహం బయ్యె మనంబున నుత్కంఠంబుఁ
జేయించున్నది. దై వానుమాల్యంబున భోజనికంటఁ బడక తప్పించుకొనిరి. భువనేశ్వరి
యానుమాల్యంబు సేయుంగాత. అనంతరవృత్తం జేమి? చెప్పెటకు విం దొనర్చుము.

రాగమాల. ఓసి రతిమాలా! వినుము. ఆ ప్రకటితానురాగలగు ముగుదల ననేక
ప్రకారంబుల ననుసర్తించి వారలనునోరభంబులు దెలిసికొనం దగుజాణతనంబుగలదానం
గాన నేనక్కాంతాలికంబునకు విస్తంభభూమిచగుటంజేసి తనదండ సుండుచిత్రఫల
కంబునవిలిఖితుఁడగు రాకొమరువాచరేఖావిలాసంబులమరినవాని; భువనేశ్వరీదేవాలయం
బునఁ దాఁగాంచినవాని నడుగ నతం డుదయాదిత్యుండు. భవవర్ధం బాకుమారుండు
శ్రుతశ్రవసుండను విప్రకుమారునివేషంబుతో వచ్చియున్నవాఁ డని నుడువ నది విసి
దురంతమారవ్యధాకులితహృదయ యయి కులకుమారికాజినోచితంబగు నభిమానంబు
వదలక యెన్నరానిక్షణంబు లనుభవించుచున్నయది.

సీ. అభినవనుకుమారసుభగ మాకాయంబు గాంచి యేతెంచినకంఠుఁ డనఁగ
భువనేశ్వరీసౌధనవమహాలంకారుఁ డగుకుమారునిఁ గనువనరమున
ఘనభరస్పరవృష్టివినిపాతవంచనావసరజ్వరితచి త్రవర్ధమాన
కాతూహలాల్లాసకలితసాధ్వనమంధరాంగలగ్న స్వేదనంగతముగ
నొండొరులఁ జూచుకొన్నయాయుత్సవంబు, హైమవలయింట జరిగిన దాదిగాఁగ
దృశ్యహార్యాసదాయణద్వర్తకావి పాకిభరమున కాకాంత పాలుపడియె.
ఇట్లుపడి,

సీ. భరకిరణాల్లివృక్షమసీయకమలిసిక లితాభినవకందలంకరితలఁ

బొలు పారునంగకంబులసొంపు శుభుశరశరతాపవేదనాభరముఁ జెలుప
ష్టాయమానమనోజ్ఞమహితహస్తనృప్తపాండురశుభగండపాళి యగుచు
వికసితసారసవిన్మృతమకరదబిందుబృందంబుల నందగించు

గీ. మందిరోద్భావపర్వంతమారుతమున, కంగక ములొప్పగించి యాయులబుజోడి
యాటపాటలపయ మది నానవీడి, చెలల విడనాడి యెఱిమైసొలయించుండు.
విరజాంబుజాదర్శనంబునం గుమ్మారుండు నలిదుస్సహమారవేదనావిహస్తితభైరవం

కీయరువురకుం గరము శోచనీయావస్థ సంభవంప వీరికిం బరస్పరప్రణయవిశేషంబు విను చుండిరేని యావరహంబు సవ్యావేదనంబై యొందునని యెంచి యందుకుం దగినవెర వూహించి రాజసుత పెంపుడుచిల్క తమాలిక యనుదానికి విరజాంబుజావిరహావస్థాబోధ కంబు లగుపద్యంబులు గఱపి దానినంపి కుమారుని కెఱింగించియు నతనిపెంపుడు చిల్క హారిత మనుదానికిఁ దదీయావస్థావర్ణనపరంబులగు పద్యంబులు గఱపి దాని నిక్కడకుఁ బంపునట్లుచేసి దానివలన రాజకుమారికకుం చెలుపుచు విరజాంబుజచేత నాతనికి స్వరసం దేశంబుం బాపి యున్నారము. అనువుమెయి నన్యోన్యసల్లాపంబు లవరోక్షంబున జరుగు నట్లు సేయవలయు.

రతిరూప. ప్రియసఖ కావలసినపను లింక గరము దుస్సాధ్యంబులు గావు. విరజాంబుజ కరము దుర్బలావయవ యని యెఱింగించి లీలావతియనుజ్ఞం గైకొని వినోదార్థము కుసుమాకరోద్భావంబునకుం గుమారికం దోడ్కొని చని. ఆయ్యెడకుం గుమారులిరిప్పించి యభీష్టకార్యంబు నెఱవేఱుతము రమ్ము. ఇంక నీ కార్యం బున జాగు సేయంజనదు. పోవుదము. (అని రాగమాలలో నిష్కాంతయయ్యె.)

ప్ర వే శ క ము.

అంత విప్రకుమారవేషధరుండగు రాజపుత్రుండు ప్రవేశించుచున్నాడు.

రాజపుత్రుండు. (స్వర్భునుఖం బభినయించి.) ఈ యుపవసమారుతంబు కరంబు మనోహరంబై యొప్పుచున్నయది.

ఉ. సారసీసివరాగనవసారభభార మలందుకొంచు వి

స్ఫూరమనోహర స్తబకనన్నతలా లత లాసఁ గాంచుచున్

సారసఁగోచనామదవశంవదయానవిలాస మేలుచున్

మారుతుఁ డేగుచెంబెడిని మందగతి న్సునిగాస్తికై నడిన్.

(అత్తగతమున) తరుణాంబుజ దనవలె విరజాంబుజఁగా నన్నె కోరియున్నదని చెప్పి నను స్త్రీవృద్ధయంబు దూరం బొరయక నిశ్చయసేయంబుగాని దగుటంజేసి రతిమాలా రాగమాలల నిగూఢ దూతికలుగాఁ బంపి భోజనుతామానసంబుం చెలిసికొంటిని. ఈ దూతికలచతురశ్చంబున నాత్రోర్జేందుముఖం గనుంగొంటి. రహస్యంబు దొరికి యాయుండి పరాక్షిలో సంపదించి తరుణాంబుజాప్రణయవృత్తం బెఱింగించినంగాని కార్యంబును కూలించదు. ఇదిజరుగక గురుజనంబు ప్రార్థించినయర్థంబును నెఱవేఱును. కాన నీపురోప వసమునం బ్రవేశించి రతిమాల నెప్పినచొప్పునం బ్రవర్తించెదను. (అని యుద్భావం బునం బ్రవేశించి.) ప్రకాశముగ. ఔర! ఈకుసుమాకరోద్భావంబు నామనంబున కత్యామోదంబుఁ గలిగించుచున్నయది.

చ. అరుణవప్రవాళరుచి యందము మీఠెడుమోవి గాంగ క్రీ
కరఘనపుష్పగుచ్ఛములు గల్పించుంగవయుంబు సూచ గా
దరుణులఁబోలి యొప్పెడిలతాతలిఁ గాంచి వినమ్రకాఖ ల
స్థరములఁ గొఁగిలించెడి నికామరలిం దరురాజి లిలతోన్.

అల్లదె! రతిమాలానిర్దిష్టంబగు మాధవీనికుంజంబు గనంబడుచున్నది. దానివర్తంత
భూమికి బోయెదను. (అని పరిక్రమించుచు. ఆత్మగతంబున) ఔర! భోజతనూజకుంగల
రూపరేఖ నేమని పొగడంగలవాఁడను. ఆకన్యకామణి రాజకన్యకోచితంబులగు విభూష
ణంబులు నైసేయక సామాన్యచేటివేంబు దాల్చియుండుట యతిమనోజ్ఞం బయి
తోఁచె. ఇట్లుననేల! ఆరూపసారనిర్మాణకు భూషణంబులవలన నొకయతిశయంబు గలుగ
వలయు నన్నది లేదు.

క. నిరుపమనవాజనురూపి, త్రర కాసౌభాగ్యగుణనిధానంబునకున్

పెరతోడవు లేల సురభిశ, వరదమనకవల్లి కితరవాసన లేలా.

అవరారోహ వుత్తైంచినస్తరసందేశంబుం గనుఁగొన్న దాదిగ దున్నహవిరహ
జేదనావిపకుండ నగుటంజేసి.

చ. సురుచిరపాండుగండయుగసూచితగాఢవియోగవేదనా

భరవరిహిణ మై నవవిభానుభగత్వరమావిలాసనుం

దరమయి యొప్పునావిచితామరసేక్షణమోముఁ జూడఁ గాఁ

గరము కుతూహలంబుఁ గొని కామితసిద్ధికి నుత్సహించెదన్.

అని తనవృద్ధయం బుపలక్షించి,

చ. ఘనకచఁ గొఁగిటం బొదివి గ్రక్కున సౌఖ్యము గాంచకుండుటన్

దను విది నెల్లఁబాటి కృతకం గను టొప్పునుగాని యల్లమా!

వనజదళాయతేక్షణు బాసి యొకప్పుడు నుండనట్టిసి

వనయము తాపభారమున కాశ్రయమై వెత లొంద నేలతో!

(మరలిచూచి. సంకపంబుతో.) మదియభాగ్యదేవత సన్నిహిత యగునట్లు లీమద
వలీమణి విరజాంబుజ రాగమాలానుసృకయై నాయుండుచోటికి దరిసి వచ్చుచున్నయది.
దీని కానుయమానావస్థ కరము మనోహరంబై యొప్పెడిది.

గీ. దళితహరిద్రరుచిగౌరలలిత మైన, భామతనువు వియోగజపాండిమంబు

గదురుచుండుట రజతంబు గలపి కరిగి, నట్టిబంగారమునఁ జేసినట్టు లొప్పె.

ఈవరారోహ యియ్యెడకు వచ్చుటంజేసి రతిమాల యొనరించినతంత్రంబు ఫలి
యించు నని తోఁచెడిని. ఈ విరజాంబుజకు నేనియ్యెడ నుండువాడ లెఱుకవడునేని

కార్యంబు నెఱును. కాన నే నీగుణులేమావిమాటనకుం బోయి నీరంధ్రంబు లయి
యిలకు వ్రేలాడు తదీయ మకుమారశాఖానికరంబుల సంధన్మురై వై వర్తించెదను.
(అని యట్లు సేయుచున్నాడు.)

రాగమాలానునృతయై విరజాంబుజ ప్రవేశించుచున్నది.

విరజాంబుజ. ప్రియసఖ! రాగమాలా! ఈయంద్యానవనంబుం గాంచితివీ! కరము
మనోహరంబై యొప్పెడిని.

రాగమాల. భర్తృదారికా! ప్రియసఖ! ఇది కరము మనోహరంబై యొప్పుట
చిత్రమదే!

గీ. * లలితసౌభగరుచిమృదులవలిమధ్య, మగుచుఁ బృథులకుచం బయి యధికఃపుల
భూజఘనమయి పున్నాగభోగ్యమైన, వనము నీయావనమువోలె వన్నెఁగాంచె.
విరజాంబుజ. (ప్రితము గావించుచు.) ప్రియసఖ రాగమాలా! నీయొనరించినవర్ణ
నంబు కర మానందకరంబ యయ్యెను బున్నాగభోగ్యం బనుటచేత నుట్టంబున శౌకిం
చుక న్రిదాకులతం గలిగించెడిని. నీవెట్లున్నాడును జమత్కారముగఁ బల్కుచుండుదానవు
అది యట్లుండనిమ్ము. ప్రియసఖ రతిమాల యెక్కడ కేఁగి?

రాజపుత్రుడు. (ఆత్మగతమున.) ఈరాగమాల వచించినయుక్తి వైహనుప్రాణి
తంబై యంద్యానవనమునకును విరజాంబుజాయోవనంబునకును సామ్యంబుం దెల్పుటం
జేసి యత్యంతాభినందనీయంబై యున్నది.

రాగమాల. భర్తృదారికా! మనము సేయఁ గడంగినహారీతమాలికాప్రణయ
పాలనమహోత్సవంబునకు హారీతకంబుం దేబోయి యున్నయది. వైరంబ యేలగుదెంచు.

విరజాంబుజ. ఓసీ ప్రియసఖ! మనతమాలిక తనచక్కదనంబునకును నేర్పునకుం
దగిననాయకునం దనురక్తి గాంచుటకుం గరము సంతసం బయ్యెడిని. పిన్ననాటం గోరి

* ఈపద్యమునకుఁ బ్రస్తుతముల రెంటిని భోధించునర్థయముగలదు. అందు
నుద్యానవనపరమగునర్థము. లలిత.....మధ్యము = మనోజ్ఞ మగుసౌభాగ్యమునుదాచి
యొను గలిగి మృదువులగు లవలియనులతలమధ్యభాగమునఁగలది. విరజాంబుజయోవన
పరమగునర్థము. మనోజ్ఞ మగుసౌభాగ్యమును దుచియునుగలిగి మృదుశములగు త్రివళులు
గలనడుముగలది. పృథులకుచంబు=(ఉద్యా.) గొప్పనిమ్మపండ్లుగలది. పృథు లకుచ మని
పదవిభజన. (విర.) పృథులములగుచుంబులుగలది. అధిక...ఘనము=(ఉద్యా.) అధిక
విపులమయిన భూజములచేత (ప్రక్షములచేత) నిరంతరంబు. (విర.) అధిక విపులమయిన
భూమివలె వికాలములగు పిఱుదులుగలది, పున్నాగభోగ్యము=(ఉద్యా.) పున్నాగతరు
చేత భోగ్యము. (విర.) పున్నాగమునకు (ఉష్ణమపురుషునికి) భోగ్యము.

నిది నేఁ బెంచినయది గాన దీని కఖిలవిధంబుల మేలగుట నా కిష్టంబు. హారీతకంబు నన్ని విధంబుల దీనికిం దగినయదియ.

రాగమాల. భర్తృదారికా! మేమును నీయుం దిట్లు సంతనంబు నొందుచున్నా రము గాఁదే!

విరజాంబుజ. (వై వర్ణ్యంబుతో. ఆత్మగతమున.) నే నాపురుషపుంగవునియుం దను రాగముగొనియు ఫలం బేమి! ఆర్యతరుణాంబుజయు నేను నుదనూదిత్యునిం జేపట్టం దలంచి వ్రతంబు నల్పితిమి. ఈయతీతయం బనుభవించు మాకు లేకపోవుటంబట్టిగాఁదె యాయార్యసోయినవల నెన్నాళ్లకు నెఱుకపడక యున్నది. అల్పభాగ్య నగునా కీవిశే షంబు గల్గుటయుం బంతాపహం బయ్యె. (ప్రకాశముగ.) ప్రియసఖ! ఈతమాలిక హారీ తంబు నెప్పుడు గాంచె. ఈరెంటికిని బరస్పరవిలోకనంబులు నయితము గూడవని మన మనుకొని యట్ల జరుపుచుండలేదదే!

రాగమాల. భర్తృదారికా! ఔను! మన మావిధంబునం బ్రవర్తించుచుంటిమి. ఎట్లకార్యంబులును మనకువశ్యంబు లదే! ఆహారీతకము నీకడకుం జనుచెంచి మాటలాడు చుండునప్పు డీతమాలిక పంజరనిరుద్ధంబై యుండి చదుచుండునుత్కంఠావిశేషవికారం బులు మనము దినదినము గాంచుచున్నవియేకద! అట్లే యీతమాలిక రాజకుమారునొద్ద మాటలాడునపుడును హారీతకమును సంభ్రమించుచుండు. ఇది సీసభోజనం బెఱిగిన యర్థంబు. గతదినంబున నేకారణాబుననో హారీతకంబు విడివడి మనకన్యకాంతకపురోప వనంబున కభిముఖంబై చనుచెంచుచుండె. అప్పుడ నేఁ బంజరనిర్దేశంబు గావించి యభ్యవహరంబు లిడుచుండునీతమాలిక హారీతకంబునచ్చెడుకాడ లారసి తటుక్కున నెగసి తదభిముఖంబుగఁ జనిన నది దీని నాక్రమింపం బ్రయత్నించియు విఫలమనో రథంబై వెనువెంటం దగిలె. అంత నీరెండును భోజభూపాలునియెదుటికిం బోయినం గళావంతుండు హారీతకంబును రప్పించుకొనియె. రత్నావళీసాగరికల సంపి యీతమాలి కను దెప్పించితిమి.

విరజాంబుజ. ఆ ట్లయిన నొక నీవిహంగంబులకుం బ్రణయనిర్వహణంబు మోదా వహం బని తోచెడిని.

రాగమాల. భర్తృదారికా! విరహోత్కంఠితలకు నిష్టసమాగంబు కరము మోదా వహంబు గాకపోవునదే!

విరజాంబుజ. (ఆత్మగతమున.) ఈచతుర తమాలికావ్యాజంబున నన్ననుచున్నది. వికతంబు గాన నిది యూరకుండదు. రతిరూపయు రాక యున్నది.

రతిమావ. ఇదె యెదుట విరజాంబుజ రాగమాలాసహితమై యున్నది. సమీప మునకుం జని యీహారీతకంబును దానిచేతి కిచ్చెదను. దీనిని గాంచెనేని యత్యాశతోఁ గైకొని దీనిముద్దపల్కులకు మానసంబున నభినందించుచు నత్యాదరంబుఁ గాంచు. (అని సమీపమునకుం బోయి.) ఔర! యీహారీతము కరము పరిచయవశంబున విరజాంబుజం గాంచినతోడన దానియంసంబుపై ప్రాలేడిని.

విరజాంబుజ. ప్రణయభరంబు మెఱయ హారీతకంబును చేతికిం దీసికొని టెక్కలు దువ్వుచున్నది.

రాగమాల. ఓహారీతకమా! నీవు మాభర్తృదారిక సేయజహుమానంబు వడయు చుండుదానవు. ఆకుమారికకు మనోవిరోధనంబు గల్గునట్లు రాజకుమారుండు వచించిన పద్యం బేదేని వచింపుము.

* హారీతకంబు. ఓ. చంద్ర శృండకరాయలే మృదుగతి ర్వాతోపి వజ్రాయలే
మాల్యం సూచికులాయలే మలయజాలేప స్ఫులింగాయలే
రాత్రిః కల్పకతాయలే విధివశా త్రాణోపి భారాయలే
హా హంత ప్రమదావియోగసమయ స్సంహారకాలాయలే.

రతిమావ. భర్తృదారికా! వింటివా ఆకుమారుండు పడుచుండుకతోరదశావిఠర్య యంబు! ఆజగదేకమంగళంబగు నాతనియంగంబున కేదేని యెగ్గు గలుగునో యని భయంబు నొందుచున్నారము.

టీ. * చంద్రః=చంద్రుడు, చండకరాయలే=కతోరకేరణుండగుచున్నాడు. విర హిజనులకుఁ జంద్రాతపమలయమారుతాదులుగ్దిపకములుగానఁజంద్రుండుదాపంబుగలిగించు వాఁడగును గాఁబట్టి సూర్యుండువోలేదనించుచున్నాడని భావము. మృదుగతిర్వాతోపి= మలయమారుతమును, వజ్రాయలే=వజ్రమగుచున్నది. వజ్రాయుధమువలెఁ గరముబాధఁ గలిగించుచున్నదనియర్థము. మాల్యం=పుష్పమాలిక, సూచికులాయలే= సూదులగుంపగు చున్నది. పుష్పవయంబడిన సూదితోఁ బొడిచినట్లున్నదని భావము. మలయజాలేపః = చందనపుంబూత, స్ఫులింగాయలే=మిడుంగురులగుచున్నది. చందనముఋసినచో నది మిడుంగురులు గ్రమ్మినట్లులున్నదనిభావము. రాత్రిః=రాత్రి, కల్పకతాయలే = పెక్కు కల్పంబులగుచున్నది. కార్యాంతరాపక్తియు నిద్రయులేదుగాన నొకరాత్రినూఱుకల్పం బులకాలముగఁ బెట్టుగుచుండునట్లు దోచుచున్నదియనిభావము. విధివశాత్=దైవవశం బున, ప్రాణోపి=ప్రాణమును, భారాయలే = బరువగుచున్నది. శరీరదౌర్బల్యముచేతఁ బ్రాణంబులునయితము భారమయి తోచుచున్నవనిభావము. హా! హంత! = కటకటా! ప్రమదావియోగసమయః=దయితతోవిరహమనుభవించుకాలము, సంహారకాలాయలే = ప్రళయకాలమగుచున్నది. ప్రాణములు నిలుచునట్లు లుండలేదనిభావము.

రాగమాల. ఓసి రతిమాలా! మీరాజుకుమారుండె యిట్టియిడుమ లనుభవించుచు
న్నాడని యనుకొంటివో! మాభర్తృదారికకుం గలభేదంబును వినుము. ఓసి తమాలికా
మన భర్తృదారిక యిపుడు కాలంబుగడపువిధంబు నెఱిగించువద్యంబు వల్కుము.

త మా లి క

* శ్లో. అగారేస్త్రి కాంతే గిరిశ మనికానాథశకలం

భుజంగా నుత్తుంగాన్ సకల మపి వాతాయనవభే

నికుంజేష శ్యేనా నధిగృహశిరో రాహువలయం

లిఖంత్యా సీయంతే శివ శివ తయా హంత దివసాః.

రాజపుత్రుడు. కట్టా! ఈకుమారీతిలకం బున్నాదావధం గాంచినయది.

రాగమాల. ఓసి రతిమాలా! వింటివలె మాభర్తృదారిక యనుభవించునవస్థా
విశేషంబు ఇంత కలితయించెనేని యీవిరహవ్యధవలన లావణ్యసారంబగు దీనిశరీరంబున
కెట్టిశోచనీయస్థితి గల్గినో యని మే మసారతము భయంపడుచున్నారము.

విరజాంబుజ. ఓసి సఖులార! యీమాట లేటికే! మనము వచ్చినపని నిర్వర్తించు
కొని యింటికిం జనుదము. హరితతమాలికా ప్రణయపాలనమహోత్సవంబునకుం దగిన

* విరహవ్యధచేతనున్నాదావధజేందినకాంత మన్నధోవద్రవము తనకుంగలుగక
యిండుటకుండ దుద్దీపకములకుం బ్రతిక్రియనేయవిధంబు వర్ణింపబడియెడిది.

టీ. కాంతే, ఆస్త్రి, అగారే=మనోహరమయినతనయింటియందు, అనికానాథ
శకలం=చంద్రకలావిరహితుండగు, గిరిశం=శివుని, సకలమపివాతాయనవభే=ఎల్లసోరణ
గండ్లవాకిలులయందు, ఉత్తుంగాన్=ఉన్నతములగు, భుజంగాన్=సర్పములను, నికుం
జేష=పొదరిండ్లయందు, శ్యేనాన్=డేగలను, అధిగృహశిరో=చంద్రకాలయందు, రాహు
వలయం=రాహుగ్రహముయొక్కచుట్టును, లిఖంత్యా-తయా = వ్రాయుచుండునట్టి
యాకాంతచేత, దివసాః=దినములు, సీయంతే=గడవంబడుచున్నవి. హంత = అయ్యో!
శివశివ=కష్టముకష్టము. శివుడుమన్నధునిసంహరించినవాడుగాన మన్నధుండు తనయండకు
రాకుండ సతనికిమారకుండగుశివునిసింటిగోడలపైవ్రాయుచున్నది. సర్పములు వాతాశన
ములుగాఁబట్టి మలయమారుతములు తన్నుబాధింపకుండ నావాయువులవచ్చునూర్గంబుల
నెట్లయెడలను సర్పములనువ్రాయుచున్నది. వచ్చినవాయువు నవిమ్రుంగివేయనినిభావము.
పొదరిండ్లయందుఁ బారావతము బుద్ధీపకములుగాన వానిని దినుటకు డేగలను వ్రాయును.
చంద్రకాలపయికిం జంద్రుండు వచ్చునుగాన వానిమ్రుంగుటకు రాహుగ్రహమును

వను లువక్రంతంబులు నేయుండు. ఈరెంటికి నలంకరింపం దగుభూషణంబులు గొని తెచ్చితిరా? ఈమాలతీకుంజాంతరంబునం గూరుచుండి వీని కలంకరింతము.

అని సఖులతోఁ గుంజ ప్రవేశం బభినయించుచున్నది.

రాగమాల. ఓసి రతిమాలా! యత్నించినవనికిం బూర్వభావికార్యం బింత యుండఁగా నిది మఱచి పోయినదాన వట్టె పోతివేమే!

రతిమాల. ఓసి రాగమాలా! ఈహారీతంబు దేఁ బోయినదానను. మహాకవి భవ భూతి భోజరాజాహూతుండై తత్ప్రభాస్థలాభరణం బయిననూతనసమాగతుండగుబ్రహ్మణ బ్రహ్మచారి నవధీరితదినమణి ప్రభాభాసమానబ్రహ్మలేజోవిరాజితుం డగువాని నఖిల విద్యావైదుషీవిభూషితుని నతనునిబోలురూపరేఖావిలాసంబుల నొప్పువాని నభినవయోజనాగమమనోహరాంగు సంగసానంగసుఖపరాజ్ఞుభునిం గనం బోయెను. ఆకారణంబున నాతనిశిష్యవర్గంబులు పాతంబులు లేమిఁ బ్రమోదమేదురహృదయంబులతోఁ గ్రీడించుచు న న్నెదుర్కొని యాకీరంబును ముద్దుగొనుచు నాలస్యపఱచుటంబట్టి రాఁ దడ వయ్యె.

రాగమాల. (చేచాటుచేసికొని.) ఓసి యట్లయిన శ్రుతశ్రవుండు రా ననువయ్యె గాఁబోలు. ఇంకను రాకయున్నాఁ డదేల?

రతిమాల. (చేచాటుచేసికొని.) ఓసి యతండు ముందె వచ్చి మాకందతరుకాభాసము దయంబునం బ్రచ్చన్నుండై యున్నవాఁడు.

రాగమాలయరతిమాలయు. ఓభర్తృదారికా! మే మిశుకకారికల యలంకారం బులకుం డగిననుమంబులు గోసి తడుచిత సురుభూషావిశేషంబులును గల్పించెదము. నీ విందుండి యావిహంగంబులకు రత్నాలంకారంబులు గై నేయుము. (అని నికుంజంబు వెలికిం జనుచెంచి కనునై గల రాజపుత్రునికి నికుంజాంతరంబు సొరం దెలిపి నిష్క్రమించిరి.)

రాజపుత్రుండు. నికుంజద్వారదేశంబునకుం జనుచెంచెను.

విరజాంబుజ. (హారీతంబును ముంజేతిపై కెక్కించుకొని.) ఓశుకరాజమా! నీ కీ తహులిక నొసంగి పరిణయముఁ గావించెదను. నాప్రాణనాథుండు నెప్పిపంపినపద్యంబు మరల నుడువుము.

హారీతము. చంద్ర శృంగారాయలే అనుశ్లోకమును వెండియుం బఠించుచున్నది.

విరజాంబుజ. (కనుదములం గ్రమ్ముబొప్పంబులతో.) ఇట్లు ప్రకృతిసుకుమారుండా కుమారుం డతిమన్యుహవిరహ వేదనాయానం బనుభవించుచుండినను నేని ట్లలికతోర వినోద—27

హృదయమై యతని కుపయోగపడక యన్నదాననుభవిత్యయుపకృతికూన్యం బయిన యీ మందభాగ్యురాలిజన్మం బెందుకు? ఆర్ష తరుణాంబుజం దలంచుకొనుచు దదర్శంబు లగుముఖామనోరథంబుల నవిరతివిజృంభమాణురూపమఖిలేగోదగ్ధ ర్తమానహృదయమై నభిజనంబును సంతపించుజేయుచు మలయమారుతచంద్రాతపత్రముఖంబులగు ననర్థపరం పరలకు నోర్చుకొనుచు దివసయాపనమాత్రఫలంబుం గాంచుచుండు నాయందుఁ బ్రతి యం బుంచి దుస్సహాయాన సంతాపితుండగు నతని త్రిభువనసౌభాగ్యలక్ష్మీపరిగ్రహైక మంగళం బగుతనూరత్నంబు కరము పరిహీణం బగుచుండుటకుం బరితపించుచున్న దాన. ఇయ్యిలాశలంబునం గలమందభాగ్యులలో నావంటి నెవ్వ తెయ్యుం గాదు. భువనేశ్వరీ దేవాలయాలంకారకారియగు నాప్రాణనాథునిముఖచంద్రమండలంబును వికసచ్ఛతపత్ర లక్ష్మీ మనోహరం బగుదాని వ్యచ్ఛందంబుగఁ గాంచుచు లోచనమహాత్మనం బొకింత తడవైన ననుభవింపకపోలిసి. ఇది యట్లుండుం గాత. (అని తమాలికం జూచి.) ఓసి తమా లికా! నీవైన నాయకనమాగమంబుం బడసి నుఖంపుము. ఓసి నీభాగ్యంబేమి? నాప్రాణ నాథునికరకమలోపలాలితంబగు నీహారీతకంబుం బలిగాఁ బడసితివి. దీనిసౌందర్యంబును చాటుకారితయు నీ కత్యంతముదం బొనగూర్చు. వైశంబ భవత్రృణయపరిపాలనంబు నిర్వర్తింప నొప్ప. తొలుత నీనాయకుని కలంకరించి యంత నీకుం గై నేనెదను. (అని నాట్యంబున నలంకరించి.) నవవివాహమండన మనోహరం బైనయీహారీతకంబు తద్దయు ముద్దులు గుల్కుచున్నయిది. (అని ముద్దిడుకొనంబోయి దానిచేఁ గొఱకంబడి. ఇంచుక కోపంబుతో.) ఓరీశత! విహంగాపశద! ఇట్టి యవినయంబా! యొనరించెదవు. నిన్నుం బట్టి పంజరనిరుద్ధంబు గావించి దండించెదను. (అని యట్లు సేయం బోయె.)

రాజశత్రుండు విరజాంబుజకడకుఁ ద్వరితగతిం జని. చేయియొడ్డి నివారించుచు. ఓకాంతామణి! వలదువలదు నీ కీసాహసంబు! ముగుదవు గాన నవిమృశ్యకారితన్వంబునఁ బ్రవర్తించి మీదటియనర్థంబు నారయక యుండెదవు! వినుము.

ఉ. ముద్దియ నీదుకెంతగురు మోవి మనోహరబింబభ్రమం

బుద్ధవిడి న్నిగుడ్డ శుక మువ్వెలలూరుట దానితప్పె యో

ముద్దులగుడ్డు యామరుని మోహనవాహన మీఖగంబు ను

మైద్దియు నప్రియంబు రచియింపఁగ నాతఁడు రోసగింపఁడే.

విరజాంబుజ. రాజకుమారునిం గాంచి లజ్జాభయసంభ్రమంబులతో నవ్వలి కేగు చున్నయిది.

రాజకుమారుండు. విరజాంబుజ కడ్డంబు నని

ఉ. ఓరమణికిరోమణి నయొన్నలి నీశుకశారికంబులకొ

గోరిక దీర్ఘగాఁ గడఁగి కోమలి నీ విది సేయవన్న నం
భోరుమాబాణతాపమున భోరనఁ బొక్కవె యావిహంగముల్.

ఇట్లు లీలెంటి కానగొలిపి వానికోరికలు దీర్ఘక పోవుటంజేసి కామిసికామిక
వధపాతకంబు సుభవింపకపోవునే? ఇట్లుపోవం జనదు. కడంగినకార్యంబు నిర్వృత్తిం
పుము.

విరజాంబుజ. (అవనతముఖయై. ఆత్మగతమున.) ఈరతిమాలయు రాగమాలయుఁ
జేసిన కపటం బిది. ఈకుమారుని నియ్యోడకు రమ్మని శుకశారికాప్రణయపరిపాలనోత్సవ
వ్యాజంబున నన్నుం దోడ్కొని వచ్చి నిర్జనం బగునీనికుంజంబున నునిచి కృతసంకేతలై
వారు సనిరి. ఆ! వీరలచాతుర్యం బేమందును. వీరిమాయలకు లోబడి కుమారునికిం
జిక్కిలిని. ఇతఁడు నన్ను మాటలాడించుటకుం దగునందర్భంబుం గల్పించుకొని తన్ను
విడిచిపోఁగూడనివెరవునం బ్రవర్తించెడిని. ఏమి సేయంగలను. (ప్రకాశముగ.)
(హాసితకంబుం గారిచి.) ఓశుకమా కన్నియ లేకతంబున నుండం దన్నిలయంబులకు
రాకొమరులు వచ్చుటకు న్యాయం బబెట్టిదియో ఈప్రజాపాలనక్షము నవనతితో
నడుగుము.

రాజపుత్రుఁడు. ఓకుమారీలిలకమా సీసేయంగడంగిన హాసితమాలికాప్రణయ
పాలనమహోత్సవంబున కావ్యోనంబు వదసి వచ్చినవాడ.

క. వరునికి వరవర్ణి నికిని, ధర నిష్టజనంబు వచ్చి తత్పరిణయముం

జరిపించుట న్యాయం బని, తరుణీ నీవెఱుంగవే సుధాధామముభి.

విరజాంబుజ. (నుస్తితముతో. ఆత్మగతంబున.) ఔర! రతిమాలతో నే నీ
మహోత్సవంబున కిష్టజనసమాహ్వానము సేయుమంటిని. ఆమాట ఓకుమారునిం దోడైచ్చి
నయది. ఏమి దానిచతురత. ఇంత మోసగత్తై యని యెఱుంగక పోలిని.

రాజపుత్రుఁడు.

గీ. భీమ నీపాటలాధరబొంబుమందు, స్థితనుమం బుదయించినచెలెవ మానఁ

గాంచిన మదీయమానన మంచితముగ, ఫలముఁజెందిన దిదె చిత్ర మెలమిఁజూడ.

(మందహాసంబుతో.) ఓసుందరీలిలకమా! మేము పెండ్లికొమారునివై పువార మగు
టంబట్టి పెండ్లికూతులకుంబుదానవగు నిన్నొకగుర్థం బడుగవలసియున్నది. ఈప్రవృ
త్తంబగు పరిణయంబునందు,

ఉ. కారిక యాత్మనాథునికి నమ్మలెఁ గూర్చిన దయ్యొ నిప్పుడో

సారసపత్రనేత్ర యది చండితనంబున మోడిసేయు సు

మూరసి తానటంచు భవదాత్మసభిమణి నెప్పె నాకు నీ
చారుముఖివతంసము నిజంబుగ నట్టులానర్ప కున్నదే.

విరజాంబుజ. (ఆత్మగతంబున.) నేను దయితవిరహంబున ప్రేగుచుండ నీకారిక
దనపతింగలయుటకుం బ్రియంబడ దనుసీయర్థంబు మత్సభిజనంబు వాడుకొను చున్నదియ.
ఇప్పు డది ప్రశ్నచేయునితనివచనంబులకు భావం బన్యంబు. అది సుకుమారం బగువిధం
బున నుద్ఘాటితము సేయుచున్నాఁడు. ఏమి నెప్పుడు. (ప్రకాశముగ.) ఓహోరీతకమా!
ఈకుమారునికి నామనవి విన్నవించుము.

చ. ఇరువురు నెచ్చెలు ల్దమకు నిష్టనమాగమ మాత్మగోరి యా
దరమున నువ్రతంబులు నితాంతరతి న్నచియించి యుండ నుం
దరి కొకదానికే ఫల ముదారతఁ గల్గిన మోద మందునే
నిరుపమశీలకీర్తి గుణనిర్మలవంశసుజాత యాత్మలాన్. అని.

రాజపుత్రుడు. ఓ. ఆరయ బాల నీవు తరుణాంబుజకై మదిఁ గుందుచుండుటతో
నేరిమి నే నెఱుంగుదును నిక్కము తత్ప్రియయాభిమానల
త్ప్రీతముణీయవై భవము మేలిమిఁ గాంచిన వాడ నైతి ను
మూరజనీకరాననకరాంగుళిభూషణ మానఁ జూడుమి.

అని తనప్రేల నుండుముద్దుటుంగరమును విరజాంబుజకుం జూపెను.
విరజాంబుజ. (ఊంగరముం గాంచి సంతసించుచు. ఆనందబాష్పంబులతో.)

ఓసుగుణమణిభూషణమా! నీవలన నిన్నిదినంబుల కార్యతరుణాంబుజ సేమంబున
నున్నవృత్తం బెఱింగితిని. 'సిద్ధింతి కుత్రసుకృతాని వినా శ్రమేణ' (శ్రమంబనుభవించక
పుణ్యంబులెయ్యెడనైనఫలించునే) అనువచనార్థంబు నాప్రియసఖి ఫలించుట కపరిమితా
మోదం బయ్యె. నీవలె నిష్కారణభాంధవు లెవ్వరున్నార? ఇట్టిమహోపకారంబుఁ
గావించిననీకు నే నేమిప్రత్యుపకారంబు సేయం బాలుదును.

రాజపుత్రుడు. (ఆత్మగతమున.) ఈచతుర చతురతతో నంగుళీయకమునెపంబున
నన్నభినందించుచున్నది. గుణమణిభూషణమా! యనుపదంబున నిది నన్నె సంబోధించి
నది కాన నీవరవర్ణి నీలిలకంబు ననుమతింపంజేయ నిదియ తగుసమయము.

ప్రకాశముగ. ఓ. ధీమతి నీవు ప్రత్యుపకృతిం దగఁ జేయుట నిక్కమేని నక
వేమరు నిర్భరప్రణయవీక్షణలీలఁ జూచి నత్యుధా
ధామమయూఖసారసుఖదం బగునీలిగొంగిటం దగక

విరజాంబుజః (లక్ష్మణప్రణయభయసంభ్రమంబులతో.) ఓశుకమా ! ఈ కుమారునికి విన్నవించుము.

ఉ. ఏను భవత్పదాంబుజ మహీనతః గోల్వః దలంచి యుండుటల్
మానుగ నివ్వనంబు నభిమానమునం దగఁ గాచుదేవతల్
మానసమం దెఱుంగుదురు మాగురుబంధుజనంబు మీకె న
న్బానిక సీఁ గడంగి రతిపుణ్యచరిత్ర త్వరా ర్తి యేలకో ? ఆని.

సంతోషసంభ్రమంబులతో రతిమాలయు రాగమాలయుం బ్రవేశించి.

ఓ భర్తృదారికా విరజాంబుజా ! శారదచంద్రకళాసమానం బయినతనూలతయం దతిసుతుమారమనోహరంబు లయినకుసుమమయూభరణంబులు దాల్చి యొకతీవ్రబోడి నీ పంటినర్వావనవసుందరిం దోడుకొని చనుదెంచుచున్నది. అలతాంగి యెప్పుడెయో యెఱుంగఁబడదు గాని యాతస్వంగితోఁ జనుజెంచుకనకాంగి సీనవళోదరి తరుణాంబుజ యని సర్వవిధంబుల నీతోసమానంబు లయియొప్పునతిసముజ్వలరూపకాంతిసౌభాగ్య విభవభద్రదలక్షణంబులచే నెఱుకపడుచున్నది.

విరజాంబుజః ప్రియసఖి ! ఆకాంతారత్నంబు లెక్కడ ? ఎక్కడ ?

తరుణాంబుజతోడఁ బుష్పమయూభరణంబులు సర్వావయవంబులం దాల్చిన యొక లతాంగి ప్రవేశించె.

విరజాంబుజయు రాజపుత్రుండు సచ్చైరువందుచు నత్యుత్కృతాతరంగితమాన సులై చూచుచున్నారు.

పుష్పాభరణంబులుదాలించియుండునుందరి. విరజాంబుజఁగాంచి. ఓ భోజనుతా తిల కమా ! నే నీకుసుమాకరోద్భావనదేవతను వాసంతి యనుదానను. అప్పు డప్పుడు నీవు నీ తరుణాంబుజయు నిందు విహరించుచుండ మీకుం గల రూపవినయసౌభాగ్యభాగ్య విశేషంబులకుం గరం బలివి మీకుం దగువయం డుదయాదిత్యుం డని యెంచి యతని మీతోఁ గూర్చుం దలంచియుంటి. దైవవశంబున మీకుం బరస్పరానురాగంబు ప్రవర్తిల్లె. ఇందు కమందానందంబు జేపడను.

చ. అనువమరూపయావనకళాభిజన ప్రముఖంబు లై నకో

భనగుణసంతతు ల్లలగుభవ్యకుమారుల కాత్మలందుఁ దూఁ

కొనుననురక్తి యొుడొరులకుం జనియింపగ దానిఁ బ్రోవ మే

చునయుము నుత్సహింతుము రమారమణీసమ భోజకన్యకా.

మఱియు నిప్పు డేవు భవన్నోగతార్థంబునకు సాక్షిగ నన్నుం దలంచితివి. తరుణాంబుజయు నీవు నీ కుమారుని నొక్కటిగం జేపట్టుదు మని యనుకొనియుండువారలగుట యెఱుంగుదును గాన నామాహాత్మ్యవిశేషంబునం బెరవారి తెవ్వరి తెఱుకపడక యుండ నీ సహోదరిం దరుణాంబుజను దదీయసౌధతలంబున నేకతంబ యుండుదానిఁ గొని యాకాశయానంబునం బెచ్చినదానను. మీయం దతిప్రణయభరంబునంజేసి శరీరంబు దాల్చి మీకుం బొడనూపితిని.

విరజాంబుజ. జేవి వాసంతి యిదె నీకుం బ్రణామంబు! నీయొకర్చిన యతిప్రణయ విశేషంబున ననుగృహీతల మైతిమి. (అనిచెప్పి తరుణాంబుజు గౌఁగిలిచుకొని.) ఆర్యా భువనేశ్వరీనన్నిధానంబున న న్నెడఁబాసి పోయినదానవు. ఈవాసంతీప్రసాదంబున నిన్నిదినములకు నిన్నుం జూడఁగలిగె. (అని యానందబాష్పంబులు విడుచుచున్నది.)

తరుణాంబుజ. (విరజాంబుజనొడవమూర్ఛి.) ఆయుష్షతి! విరజాంబుజా! ఆప్పడట్టికష్టంబు గలుగుట భువనేశ్వరీప్రసాదంబుచేత నీమహాతిశయమునకు మూలంబయ్యె! అని. లజ్జాప్రణయగౌరవబంధురంబులగు క్రేఁగంటిమాపుల రాజకుమారుని బహుమానించెను.

వాసంతి. ఓ కుమారికలార! భువనేశ్వరీప్రసాదంబునన యాయతిశయంబు సమకూరె. ఇందు జంపు సేయంజనదు. ఈ తరుణాంబుజ నతిత్వరితగతి నయ్యెడకుం జేర్చుకున్న దీనిచెలికత్తెలు దా మెఱింగిరేని సంతపింతురు. కాన నీమానీసీతిలకంబు నొక్కగడియలొనన యిదియున్నచోటికిం జేర్పందగు. ఇప్పుడు జంపు మాని మీ మువ్వురకుం గలిగియుండు నన్యోన్యశోభాకరం బయిన ప్రణయభరంబు నిర్వర్తింపంజనును.

రాజకుమారికలు లజ్జావనతాననలై యుండిరి.

రతిమాలయు రాగమాలయు. భగవతి వాసంతి నీచెప్పినవచనంబులకును బ్రతివచనంబులుగలవా! బహుదినములుగ నీ మహోత్సవంబుం గనుంగొన మేము ప్రార్థించుచుంటిమి, మా భాగ్యవశంబున నేటి కిది సమకూరినయది.

వాసంతి. ప్రియసఖులార! అట్లయిన నీకుమారునికి విప్రకుమారవేషంబుఁ దీసి రాజకుమారవేషం బలంకరింపుడు.

రతిమాలయు రాగమాలయు నాట్యంబున నట్టలంకరించిరి.

వాసంతి. ప్రియసఖులార! వివాహకౌతుకంబు నిర్వర్తింపం జనును. మంగళ పుష్పమారికలు డెండు.

రతిహాలారాగమాలలు పుష్పమాలికలు గొనితెచ్చి, భగవతి! యివే మంగళకుసుమ మాలికలు.

వాసంతి. (పుష్పమాలిక లందుకొని.) రాజకుమారునిం జూచి, కుమార! యీరెండు కుసుమమాలికలును దరుణాంబుజా విరజాంబుజలగళంబుల నిడుము.

రాజపుత్రుండు. భగవతి! భవదాదేశంబున కీజనంబు వశగతంబు. (అని రాజకుమారి కల గళంబులం బుష్పమాలిక లిడెను.)

వాసంతి. (రాజకన్యకలచేతికిం గుసుమమాలిక లొసంగి, ఓకన్యకలార! ఇవి మీకుం జీరకాలసంస్థాగ్ధుండగు మీ మేనత్తకుమారునిగళంబుల నిడుండు.) అని వారలచే గుమారుని కంఠంబునం బులనరంబులు వేయించి, తరుణాంబుజావిరజాంబుజలకరపల్లవంబులు వట్టుకొని యుదయాదిత్యుని హస్తంబునం బెట్టి, కుమార!

చ. ఆసువమభాగ్యరేఖ లన నాజలజాయతనేత్రలక్ మదం
బున నినుఁ గోరినట్టివరభోజతనూజలఁ జెట్టపట్టి యీ
వననిధి మేఖలావలయవారిత మైనధరక్ సమస్తభూ
జనతతి మోద మందుచును సంస్తుతి నల్పంగ నేలు మానతోన్.

రాజపుత్రుండు. భగవతి ఇప్పుడ యఖిలదేవతలచే ననుగ్రహింపఁబడితిని.

వాసంతి. రాజకుమారికల నర్పించుచున్నది.

రాజపుత్రుండు. భోజనుతలకరపల్లవంబులు తనహస్తంబునం బట్టుకొని మహా మోహంబుతో,

చ. ఆసువమకారదేందుకిరణామృతసారము నూత్నభవ్యచం
దనరసపల్లవంబులు నుదారతఁ బిడినరీతి నొప్పనీ
వనజముఖిలలామములవర్జ్యక రాంబుజసంగసౌఖ్యముతో
గనఁ గలిగె న్నవోదయముఖు బిది నాకుఁ దలంచి చూడఁగన్.

వాసంతి. కుమార! ఉదయాదిత్య! కుమారికామజులార! తరుణాంబుజావిరజాంబుజలార! ఈరహస్యవివాహమంగళంబు మీర లొండొరులు గోరిన ప్రకారంబుల నా యొసరించిన కొతుకంబు. భువనేశ్వరీ ప్రసాదమున మీజననీజనకులు జగద్విదితంబుగ మీగుణంబులకు సంతసించి జరుపంగలపాణిగ్రహణమంగళంబు మహావిభవంబుతోఁ బ్రవృత్తం బగు. మహావికాశదాసు ననుగ్రహమున నెట్లగుభావులు మీ కగును. హరి తకతమాలికల కింకం బ్రణయ పాలనోత్సవంబు ఒకపుండు. అని రాజపుత్రుం గాంచి.

ఓకుమార ! ఈభోజనుతారత్నంబులు భవదీయగుణవిశేషవశంపదమాసనపై
ప్రణయ బహుమానంబున నిన్నుం గారవించిరి. ఇంతకంటె నీకు నాచేయంగల కాంక్ష
తార్థ ప్రాప్తియేమి ?

రాజపుత్రుడు. భగవతివాసంతి! ఇంతకంటె నాకుం బ్రయం బొందు గలదే!

అయిన నిదియగుంగాత.

భరతవాక్యము

సురువరు లెల్ల మర్త్యులకు శోభనము ల్లుప సేయుఁగాత నీ
భరయును సర్వసన్యము బుదారగతి న్ఫలియించుఁ గాత శ్రీ
కరనవరూపనాగమసుఖంబు విలాసుల కౌనుగాత శ్రీ
ధరునిదయావిశేషమున ధన్యతఁ గాంతురుగాత సజ్జనుల్.

అనియందఱు నిష్క్రాంతులైరి.

ఇది శ్రీరాధాసాధచరణకమలచంద్రీకాయమాణమానస భారద్వాజకులపవిత్ర తిరుమ
లార్చ్యపుత్ర పెరుండేపిగర్భజన్మ చిలకపాటి వేంకటరామానుజశర్మప్రణీతంబైన
వినోదకథాకల్పవల్లియందు రససంచీషన నాటకంబున సప్తమాంకంబును సర్వము
సంపూర్ణము.

ఇట్లు రూపకంబు సాంగంబుగ నభినయింపబడుటం గాంచి యయ్యెడ నుండు వారలు మహామోదజలధిం దేలుచు నుదయాదిత్యునియందు భోజితనూకాత లనురక్త లగుటకుం గరము వారిగుణంబులు గొనియాడిరి. భోజుండు కనుదమ్ముల బాష్పబిందు బృందంబులు దారలంగట్టి ప్రవహింప నవరిమితామోదంబునం జెలంగుచు నోస్త్రాణ మిత్రమా కాళిదాస మహాకవి! నాముద్దులకట్టి దరుణాంబుజను సాధకునిబారిం బడిన దానిని గాచినయుదయాదిత్యుని నభినందించుటయు నిప్పు డత్యావశ్యకంబు గాదు. నా ముద్దుకూతు లొండొరులు చేసికొన్నభృథప్రతంబుం బట్టి విరజాంబుజాపరణియపిశేషంబు సంపాదించవలసినవాఁడు గాన నాభాగినేయుండు తదర్థంబుగం బ్రయత్నింప నే నదియెఱుంగక శ్రుతశ్రవునిరూపంబున నున్నవానిం బ్రహ్మజుతుమారుం డని యెంచి నాకూతులెడ నవరాధంబుఁ జేసికవాడని నిశ్చయించి విరజాంబుజ జన్మదిసోత్సవంబున కావ్యసంబోధన్వి యానాఁడు వానియం దతిపాపకార్యంబు నేయ నమకట్టికనన్ను నర న్యతీసాక్షాత్కారంబున నుపకమిత్రోధునిం జేసిన మహోపకారం బెన్నినోళ్ళ వచించినను జాలునే! ఆకుమారునిం గాచి మాయెల్లరం బ్రతికించినవాడవు, మిత్రుడు వన్న నీవ కదా! అతీతానాగతవర్తమానంబులు దెలిసి పద్మజురాణిని సాక్షాత్కరింపఁజేసిన వాడవు. కవి వన్న నీవకావె! నా జామాతం గాచి నన్ను జీవింపఁజేసినవాడవీవ కాన నాప్రాణంబులు నీయవి యయ్యె. ఇంక నే నీజనువర్థం బేమి యున్నది. విన నీకుం దాన జనంబనయితి. కరుణించి నాజామాతం గనుంగొన నతిత్యరాకులహృదయుండనై యున్న నన్ను నభీష్టార్థసంప్రాప్తివలనం గృతార్థునిం జేయుము. అతని గనుంగొని నాతనూకాతల నతని కర్పింపకున్న నాకుమారునియెడ నేనొనరించిన పాపచింతనమున నైనమహాతాపం బుపశమింపదు. ఇవ్వుడు నీ వాకుమారునికి మేలు గూర్ప వచ్చియున్నవాడవు గాని

మిత్ర సహోదయాదిత్యులు బయల్పడుట.

యితరమునకు వచ్చినవాడవు కావు. అని యిట్లు సంభ్రమానునయవచనంబుల నాత్మ యందుం గలిగిన త్వరాత్రి యెఱింగించుచుండ నప్పుడు రూపకప్రదర్శనమహామండ పంబు నుండి యొకతరుణుడు వెడలివచ్చి రత్నపరిపూరితంబు లైనవజ్రఘటంబుల నాల్పింటిని భోజభూపాలునికడ నుంచి యివి యాకతోరకపాలుం డనుసాధకునిపర్ణకుటీ రంబున నుపలబ్ధంబు లయినవి. ఇవి భవన్నామాంకితంబులుగాన భవదీయంబు లని యెంచి భవత్సన్నిధానంబునకుం జేర్పితిని. అని నుడువఁగా భోజుండు విని యాశ్చర్యంబు నొంది యాత్మహృదయంబున నివి సాధకునివలనం గైకొనబడినవి, ఉదయాదిత్యునికడనుండం జనును గాని నర్తకులకడకు వజ్రఘటంబులు రాఁ గారణంబులేదు. వీరికడ నివి యుష్ణ లబ్ధంబు లగుటంబట్టి యినాటకం బాడినవారు నర్తకమాత్రులు గారు; మఱి యుద యాదిత్యునివారలై యుండం జనును. ఈవృత్తం బారయఁదగు. అని యాలోచించి

యతనిం గాంచి యోమహాభాగ! సాధకగృహోపలబ్ధంబులై యుదయాదిత్యునికడకుఁ జేరందగిన యాఘటంబులు నర్తకుల రగుమీతుం దొరకుట యెట్లు? ఇందు నాకుం గల నందియంబు నివారింపుమని యడుగుచుండఁగా నావజ్రకలశంబులు దెచ్చిన యతని ముఖంబుఁగని సంగీతసర్వస్వవేదినీయు సాహిత్యసర్వస్వవేదినీయుఁ బ్రణయపరిపూరితాంతరంగంబులతో లేచి లజ్జాకులంబులగు కటాక్షపీఠజంబుల నాతనిమొగంబుం గాంచుచు నవనతముఖాంబుజాతలై యచ్చోటు విడిచి యవ్వలి కఱుగం గడుంగడుఁ దరుణాంబుజ నవ్వుచు వారల నడ్డగింపం బ్రతాపపాబుండు మొదలగువార లనిగాంచి యితనింజూచి యీకాంతలు లజ్జాకులిత లగుట యెలక? యని యెంచుచుండిరి. పెండియు భోజుండు తరుణాంబుజు గనుంగొని యట్టి! ఇతనిం జూచి యీసంగీతసర్వస్వవేదినీయు సాహిత్యసర్వస్వవేదినీయు సిగ్గుపడియెద కేలా! యని యడుగఁ దరుణాంబుజ తండ్రీ! వీరలే యాయుండురూపాచంద్రరూపలు. ఇతఁ డాసాధకునికడ నన్నుం గాచిన రాజకుమారునికిఁ బానటయై వచ్చిన మంత్రిపుత్రుండు. ఇక్ష్వామారునియందు వీర లను రక్షలయి యుండువారు గాన నితనిం గాంచి లజ్జించెదరు. అనిన భోజుండు మహాముదంబుతో నితఁ డుదయాదిత్యునిసఖుఁ డగుమిత్ర సహుండా! ఇప్పు డీతనిం గాంచం గల భాగ్యంబు నాకుం గలిగె. ఇతఁ నుదయాదిత్యుని సయితము గాంచు గల్గును. అనిలేచి యతనిం గొనిలించుకొని యానందబాష్పంబుల నాతనియంగంబులు దడుపుచు నవ్వుడు తనకు నమస్కరించిన యిందురూపాచంద్రరూపలుం జూచి యోవిదర్భతనూజాతలార! మీయసదృశంబులగు రూపాభిజాత్యలక్షణాదులకుం దగినవాఁడగు నీమిత్ర సహునిం గోరి తిరి. ఇది సకలజనాభినందనీయంబ. అనిన లీలాపతియు విదర్భరాజకుతలయభివాదనంబు పడసి వారలం గొనిలించుకొని యోకుమారి కామజులార! తరుణాంబుజావీరజాంబుజ లతో మీకుం గలిగినసయ్యంబు వియోగవిరహితంబై సుఖోత్తరంబై యుండుంగాత. అని యాశీర్వదించె. శృంగారవలీ ప్రముఖ లాంఛోరులతో నీతరుణాంబుజకుం గలిగిన మహావిపత్తు దాని కభిమతుండగు నాయకుండు దొరకుటకునీసఖు లగునిందురూపాచంద్ర రూపాదుల సంప్రాప్తికిని హేతు పగుటంజేసి మహాభ్యుదయదాయకం బయ్యె. ఇది సర్వ జనక్షాఘనీయ మని కొనియాడిరి. భోజుండు మిత్ర సహునింగాంచి యోకుమార! ఈ శ్రజఘటంబులు పూర్వము నాసభ కొక్కమాంత్రికుండు వచ్చి మూఢయగుకాంతను కవితానిపుణుం జేసి తనసామర్థ్యంబుఁ గానిసింప నతనికి బహుమానింపబడినయవి. ఇవి గొనిచనినవాఁ డీసాధకుండే కాఁబోలు? ఎందరో? ఎన్నియో గొనిపోయిరి. ఎదిగాని యెట్లు నిర్ణయించం జనును. మీరు మీవృత్తంబుల మాకుం దెలియంజెప్పటకు మీ మూనిన రూపక ప్రదర్శనంబు కరము సంక్షాఘనీయంబై నయ్యుది. సంతసంబయ్యె. నీస్థాన మిత్రం బగునుదయాదిత్యునిం గనుంగొన మనంబు త్వరాకులితం బగుచున్నది. అన మిత్ర సహుండును మహారాజా! పైకంట కద్దర్కనోత్సవంబు నీ కయ్యెడు. సంశయింపకుము.

జనంబుల కేరికిని ప్రవేశింపంగూడని మహారణ్యమధ్యంబునఁ జరిగినవృత్తాంతంబు సర్వ జనంబులకు నెఱుకవడ నీటం దెలిసి తరుణాంబుజాకుమారికకుం గలనిర్దోషంబగు కన్య కాత్వంబు వెల్లడిసేయంగోరియే మేముతద్వృత్తాంతవస్తు సంగ్రహితంబుగ నీరససంజీవన నాటకమాడిలిమి. అని చెప్పెను. అది విని సభికు లందఱును వీరు ప్రదర్శితంబు చేసిననాటకంబుచేతఁ దరుణాంబుజావీరజాంబుజ లుదయాదిత్యునికిం బట్ను లయిరని వెల్లడియగుచున్నది. అథాచకొమరుని మిత్రుడు మిత్రనహుండె యీనాటకము ప్రవర్తింపం జేసినవాఁడు. కాన నిది నమ్మం జనును. సింహవాహనాప్రసాదంబు లేని నాఁ డీతరుణాంబుజ కభిలకవిపండిత సంఘసంక్లాఘునీయంబగు సర్వవిద్యావతురత యబ్బుట లేదు. అసింహవాహనాపవనానుగుణముగ నీవిద్యాసర్వస్వవేదిని కన్యకా త్వంబు నెడకుండుటయు విశ్వాసంబు గల్పించుచున్నది. కాన నీనాటక ప్రదర్శితవస్తు సుదర్శంబు వాస్తవంబి యనం జను. అట్లయిన నీవిరజాంబుజాతరుణాంబుజ లుదయా దిత్యుని వరించినవారల యయిరి. ఈరాజకన్యకల నీ కవివరుండు తనతోఁ జనుదెంచి యుండు కట్టెలమ్ముకొనువానికిం బాణిగృహీతలఁజేయం గడంగుటకుఁ గతం బెఱుకవడక యున్నది. ఇందు డెందంబులు సందేహశులంబులై యుత్తలంపడుచుండెడిని. అని యనుకొనుచుండ నావిద్యాసర్వస్వవేదిని సౌధంబులొపలనుండి చనుదెంచి కొందఱు మందయానలు తరుణాంబుజకుం జేతులు మొడ్చి యిట్లువిన్నవించిరి. ఓయమ్మా మేము భవదీయంబగు నీసౌధంబునందు నఱువదపహజారంబున నుండు చిత్రితానందం బను మహామండపమునం గావలియొండుదాసీజనములము. మనభర్తృదారికయగు వనుధారిణి వసించు కన్యాంతకపురంబున వినోదార్థమనారతము కనకమయశృంఖలికానిబద్ధ మయి రాజకుతచేత నలిప్తేమంబునం బెనుపంబడుచుండు కేసరగండం బనుసీలవానరము విడివడి వచ్చి యామండపమునం జేరి యయ్యెడ నుండునెరెమణియములగు వస్తు సంచయంబులం బగులనడఁచుచుఁ గంబంబులనుండి యొండుకంబంబులకుం దుముకుచుఁ దోలంబోయిన వారలపై కుఱికి కరవం గడంగుచు ఘుర్గురించుచుఁ గిలిలారవంబులు సేయుచుఁ గడు నలుగులపడం జేయుచున్నది. దానికరంబున నొకచిత్రఫలకం బుండెడిని. అది యనర్థమణిగణఖచితంబై యొకరలిమన్తథులతోనమానం బైనమిథునంబుచేనలం కృతంబై యొప్పుచుండెడిని. అచిత్రఫలకంబుం గాంచి యందు వనుధారిణీరూపంబు గల నుకుమారి యగుకుమారి లిఖంపంబడియుండుటం గనిపెట్టి భర్తృదారికచేత నుండుచిత్ర ఫలకం బని నిర్ణయించి మాకుం జేయందగినయోపాయంబుల నెల్లఁ బ్రయోగించియు నా ఫలకంబుం గైకొనుటయందు విఫలౌద్యమలమై కార్యం జేలికకు విన్నవించు జనుదెంచితిమి. అనినుడువ నావనుధారిణి త్వరాకులిత యయి అ! ఇప్పుడేమిసేయంగలను. ఈకేసర గండము రాజకుమారునికేకాక యితరులకు వశగతంబు గాదు. దీని నలిజాగరూకతతో శృంఖలాబంధంబువలన వదిలించుకొననీక ప్రయత్నపడుచుంటిని. వివిధంబుననొ యిది బంధుంబుఁ దెంచుకొని విడివడినయది రాజపుత్రునిచిత్రితాకారంబునకు నేవిధమయిన

భంగంబు గలిగింపక ముంద దానిం బట్టుకొని యాఫలకంబుం గైకొనవలయు. ఏమి సేయఁ జనును? అని తత్తరించి లజ్జాకులిత యయి యంతరంగంబునందు నే నాయుండమాదిత్యుని యం దనురాగంబు గాంచియుండుట యాఫలకంబువలన నెఱుకపడును. ఇందు కేమి సేయవచ్చును అని సంశ్రమించుచుండెను. అప్పు డెల్లవారును వసుధారిణిరహస్య వృత్తం బొక్కటి యుద్ధాటితం బయినయిది. ఇది తానుచనుంబునఁ గోరి యేరాజకుమారుని యందుఁ గూరిమి యుంచెనో? అదియు నిఁక నెఱుకపడకపోదు. ప్రవృత్తంబగు వృత్తంబు కరము నమ్రైదకర మయినయది. అని యనుకొనుచుండఁ బ్రతాపాదిత్యుండు తననమావసున నిలువంబడియుండఁ పీరభటులూ జీర మీరలు నని యావానరంబుం బట్టుకొని యనువుమెయిం దానిచేరిచిత్రఫలకంబులు దెండు. అని యాజ్ఞ సేయఁ దరుణాంబుజ వసుధారిణిమూఢాంబుజం బుపలక్షించి దానిమోమునంగదురువై లక్షణ్యంబు నిరూపించి ప్రతాపపాలునితో నిట్లనియె. ఓతండ్రీ! కేసరగండము విడివడివచ్చిన వృత్తాంతంబు విన్నతోడన మనవసుధారిణి యావానరము రాజకుమారునికే కాక యితరులకు వశంబు గాదని త్వరాకులితయై నుడివిననుడువు విసలేదా! బలవద్రాజ కుమారునిచేత శిక్షితంబయి యుండునది యాభటులకు వశం బగునా! పీరు దానిం బ్రాణంబులతోఁ బట్టుకొనం జాలరని తోఁచున్నది. శోఽతిశౌల ఘోర మయిన పాపము. ఈకార్యంబున సీభటుల నివృత్తులం జేయుట లగు. మనవసుధారిణి నడిగి యారాజ కుమారునిం దెలిసికొని తదనుగుణముగం బ్రవర్తింతుము. ఇది సిగ్గువలనం జెప్పకున్న మదీయవిద్యావిశేషవిశితు లయి యాయూర నుండురాజకుమారుల నొక్కొక్కరునిం బంపి దానిని వశము జేసికొనం బ్రయత్నింతుము. వారివలనం గాకున్న నంతకుఁబయి నాలోచింతము. అని నుడివిన నందు కెల్లవారును సరి యని యామోదింపం దరుణాం బుజావీరజాంబుజుల కర మనునయంబున వసుధారిణి నడిగియుం బ్రత్యుత్తరము వడయక యుండిరి. ఇంతలో రాజభటసమావహాతులై విద్యాసర్వస్వ వేదినీవిశితులై యుండిన రాజకుమారులెల్ల నయ్యోధకు రా వారలందొందుకొని భోజన ప్రతాపపాలురును దక్కుంగల నభాసదులను తరుణాంబుజాదికుమారికలును లీలావతీప్రముఖదేవీజనంబు నెఱువదవహాజా రంబుం జొచ్చిరి. అందుం బ్రతాపపాలప్రచోదితులై రాజకుమారు లెల్లవారును గేసర గండంబును డగ్గటి బహువిధంబులం బిలిచియు నది యెల్లవారిని బొమ్ముడితో దెవరించి పూరపీక్షణంబుల నీక్షించి పం డ్గిలించి పరిహాససియులం జేయుచుండెను. అది గాంచి ప్రతాపపాలుండు తనమనంబున నీవానరంబును స్వాధీనముచేసికొనంజాలినవాడు వసు ధారిణి ప్రేమబంధనయైనవాడ కావలయు. ఇది యితరునికి వశగతము గాదు. ఇప్పు డొకనమయానుగుణవచనంబు నెప్పినచో నెవ్వడైన దీనిప్రణయబహుమానపాత్రం యైనవాడుండిన బయలుపడును. అని యెంచి యిట్లనియె. ఈసభం జేరియుండురాజ కుమారుం దెప్పడేనిం ఈకేసరగండంబును వశగతంబు జేసికొనిన నాహుంతు

వసుధారిణి నతని కిచ్చిపాణిగృహిం జేసెదను. అనినం గవివరుండగుకాళిదాసుండు రాజుం జూచి ప్రతాపపాలుహిపాహా! నీనుడివినవచనంబు సశ్యంబ కదా యని యడిగి యతనివలన నొనని ప్రత్యుత్తరము వడసి సమీపమున నుండుకుమారునిం జూచి యోకుమార! నీ వీకేసరగండంబును బిలిచి దగ్గఱకు రప్పించి దానిచేటిదిత్రఫలకంబుం గైకొను మనిన నాకుమారుండు నట్ల కానిప్పుని లీలమెయి నావానరంబుకడకుం బోయి కేసరగండమా! యని పిలిచిననంతట నావానరపీఠము మహాముదంబునం గిలకీలారపంబు నేయుచుఁ దోఁకయెత్తుకొని యందయాదిత్యుని పాదంబులకడ నిలఁబయికిం దూకి యాతని పాదంబు లాఘ్రాణించుచునతని మొగంబుం గాంచుచు నపరిమితా మోదభరంబుఁ జూప నెల్లవా రాశ్చర్యమునొంది చూచుచుండిరి. అది గనుంగొని ప్రతాపపాలుండు తనమనం బున ని ట్లనుకొనియె. వసుధారిణివచనంబువలన నీవానరము తన కిష్టఁడైన రాజకుమారునికేకాని యితరులకు వశము గాదని విదితమయ్యె. ఇప్పుడీవానర మితనిని గాంచిన యంతన నితనిచేఁ బెనువంబడి నదియొంటోలె నితనికడ నలెప్రేమభరంబుఁ గాన్పించు చున్నయది. ఈకట్టెలమ్మువాడు వసుధారిణివలచినరాజకుమారుండుగాని యితరుండు గాఁడు. ప్రచ్ఛన్న వేషంబున వచ్చియున్నవాఁ డని తోఁచెడిని. వసుధారిణి తనవలచిన రాజకుమారునినే గాని యితరునిఁజిత్రఫలకంబున వ్రాసియుండదు. ఆచిత్రఫలకంబులోని యాకారం బీకట్టెలమ్మువాని కుండునేని యితఁడ వసుధారిణిమనోవర్తి యగువాఁ డని నిర్ణయింపఁజనును. అని తలంచి యాకట్టె లమ్మువానిం జూచి కుమార! ఆచిత్రఫలకంబు నాచేలి కిప్పుని యతఁ డిచ్చినయాఫలకం బందుకొని చూచి మహామోదంబుతో వసుధారిణిం గాంచి యోకుమారికామణి! నీ వీతరుణాంబుజావరజాంబుజలతో నొక్కటిగ నుండున ట్టుదయాదిత్యునిం గోరితివి. ఇది నాకుం గరం బభినందనీయంబ. ఆమహాగుణ నిధియందు మానసంబుంచి నాకులము పవిత్రతం జెందం జేసితివి. నీవంటిగుణనిధిం గన్న నాకు నిట్టిమహోదయంబు గలుగుట యొకపాచ్చా! యని యానందబాష్పంబులతో నావసుధారిణి నొడల మూర్ఛన భోజుండును లీలావలియుఁ గరము సంపదించిరి. తరుణాంబుజావరజాంబుజలు ప్రేమవరపశలై దానిం గొంగిలింఁచుకొనిరి. వసుధారిణియవన తాననయై యుండె. అంతంబ్రతాపపాలుండు చిత్రఫలకంబు భోజునికిం గానిపింప నతండు తత్ఫలకం బుదయాదిత్య సామాక్షరాంకితంబై యుండుటయు నం దుదయాదిత్యునిరూపం బమరియుండుటయుఁజెప్పి సభాదుల కెల్ల నాఘంకంబుం గానిపింప నం దఱు గనుంగొని యాకట్టెలమ్మువానివేషంబున నుండువానియం దుదయాదిత్యుసాకారం బుండుట నిరూపించుచూచి యాతఁడ యాకట్టెలమ్మువానివేషంబునం జను దెంచియున్నాఁ డని నిర్ణయించి జయశబ్దంబులు వలికిరి. తరుణాంబుజయు విరజాంబుజయు నాతని నిరూపించి తమప్రాణవల్లభుం డీనిధంబున వచ్చియుండుట కాశ్చర్యపడుచుఁ బ్రణయరససరి

భోజాండు మహాముదంబునఁ గాళిదాసునిం గనుంగొనిన నాతండు నవ్వుచు కుమార!
ఇక నీవు ప్రచ్ఛన్న వేషంబుననుండ నక్కరలేదు. నిన్నుం దెలిసియుం దెలిసికొనక కడు
సాకులహృదయుండై యుండునీమాతులునికి నిన్నుం బ్రకాశింపఁజేసి ముదం బొన
గూర్చుము. ఈ ప్రతాపపాలు నట్టయానందితునిఁ జేయుము. అనిన నుదయాచిత్కుండ
సానుమారికామణులవ్రీ డావ్యాకృతల కటాక్షవీక్షణినిలనీరజమాలికార్పితుం డగుచు భోజుని
కడకుం జని వినయంబు మెఱయ నిదె ప్రతాపాచిత్కునికుమారుడ నుదయాచిత్కుండను
భవద్బాగినేయఁడ నభివాదనంబునల్పెద నని ప్రణామం బాచరింప భోజభూషతి సం
తోషపరవశుండై బాహువులు సాచియాకుమారు నెత్తి కౌగిటం జేర్చి మూర్ఛం బాపూ
ణించి యానందబాష్పంబుల నతనిశరంబు దడిపి సంతోషాతిశయంబున మాట పెడలి
రాక డగ్గుత్తికతో వత్స చిరంజీవయని యాశీర్వదించె. లీలావతీదేవికిం బ్రణామంబు నల్పిన
నాదేవియుం గడు సంతసించుచు సాకుమారుని దీపించె. ప్రతాపపాలశృంగారవశు
లును దత్తప్రణామంబులు గైకొని యతనికి న్వస్తి యగుగాత మనిరి. తరుణాంబుజయు
విరజాంబుజయు వసుధారాజీయుం జంద్రరూపయు నిందురూపయుఁ గుమారులనన్నిధి
నుండ లజ్జించుచు నొకగదిలోనికిం జని యప్పుడు భోజునిహస్తంబువలన లీలావతి
గైకొన్న చిత్రఫలకంబు నాదేవినడిగి రాగసేన తీసికొనిరాఁగా నదియందుకొని కరముఁ
గుతూహలంబునం గనుంగొనుచు సంతోషనముద్రంబునం దేలుచుండిరి. అందుఁ జంద్ర
రూప చిత్రఫలకంబుం దిలకించి యోనెచ్చెలులార యిందుంగలవిశేషంబుఁ గాంచితిరదే!
ఈవసుధారాజి రాజకుమారుని ప్రతిబింబంబుతో మనోరథసమాగమమఖంబు లనుభవించిన
లక్షణంబు లాలక్షణవతికిం గలప్రణయవిశేషంబు నభివ్యక్తము సేయుచున్నది.

మ. తమి నేకాంతమునందు ముద్దిడుకొనం దనన్వంగిసింగారపు

దములంపుంజిగి యంటియున్న దిదిగో తద్యంబుగా మోమునన్

రమణీరత్నము గుబ్బిపోటు లివిగో రాజీవనేత్రామనః

కమలాచిత్కుసురస్థలిం గనుము శ్రీ గంధాంకలక్ష్మీయుతిన్.

అనినం దరుణాంబుజ ప్రియసఖ చంద్రరూపా! తనరహస్యవృత్తంబు బయల్పడు
టంజేసి కర మలిశయించు లజ్జావిశేషంబున నుత్తలపడునీముగుదను బరిహాసవచనంబులం
బలుముఱు నలయింపం గడంగుట మీకుం దగదు. అని చెప్పి వారలపరిహాసంబుల నివారి
తంబు సేసె. అప్పు డాచిత్రతానందమండపంబున నుండువారల్లి నవరిమితామోదంబు
నం జెలంగుచు భోజప్రతాపపాలరం గాంచి యేకవాక్యముగ ని ట్లనిరి.

చ. సురపతితుల్యులార యతిశోభన మీనుముహూర్త మంచు నా

దరమున విప్రవద్యులు వదంబడి పల్కుచునున్నవార లీ

నిరుపమరూపగణ్యునికి సీరజనేత్రుల నిచ్చి పెండ్లి య
చ్చెరువుగఁ జేయుఁ డిప్పుడ నిశిధిని మూఁడవయామ మయ్యెడినో.

అనిన భోజుండు వారలవల్కు లభిసందించి యోయాద్యులార మీరలు పెన్నిన
వచనంబు లవశ్యానుష్ఠేయంబుల యుండునన నాతోడంబుట్టు వార్య ధరాపలియు నా
బావ యాద్యుండగు ప్రతాపాదిత్యుండు నిట్టిమహామోదావహం బగునమయంబున
మాతో వియ్యంబు నెఱుఁపుట లేక యుండుట కొంత యని మనంబున నుల్లాసంబు
దగ్గయున్న వారము. అనుచుండ గొండలు బ్రాహ్మణవర్ములు బహుమనోహరవేష
ధారులు మందస్మితముఖారవిదంబులతోఁ జనుచెంచి భోజప్రతాపపాలురం జూచి
స్వస్తి యగుంగాత మని దీవించి యిట్లునిరి. వసుమానసనగరవల్లభుండగు ప్రతాపాదిత్యుం
డాత్మదేవీసహితుండై ననుచెంచి మాతో వియ్యం బందుకొనం దలంచి యాత్మకుంత్రి
పుంగవునితో సీసాధ బహిర్ద్వారసమాపభూమికి నేతెంచి కాకతాళీయస్థాయవిధానం
బున సంగతుం డై నవిదర్భదేశాధీశునతో మానపాలమహిపాలునితో నాత్మమహిషీనమా
గతునితో మఱియు నవ్వధంబునం జనుచెంచినయనేకదేశాధీశచక్రంబుతోనంతఃప్రవేశం
బునకు సంభ్రమించుచు భవదాక్షావచనంబున కెదురుచూచుచున్నవాఁడు. అని వచి
నఁగా భోజుండు మహానందలహరీవీచికల నోలలాడుచు నానందబాష్పంబులు కన
దమ్ములనుండి జడిగొని ప్రవహింప నాబ్రాహ్మణులకు నమస్కరించి మించినప్రేమభరం
బున నవ్వు డయ్యెడ సుండునసంఖ్యాతరత్నపూరితంబులగు వజ్రఘటంబులను మిత్ర
సహోపపాదితంబుల బహుమతి యొసంగి ధరాపతిని మదనమాలినీమదగవతులను
దోడ్కొనిరా లీకావతిని శృంగారవతిని బనిచి తక్కుంగల రాజవత్సుల నెదుర్కొనం
దగువారల నియోగించి ప్రతాపపాలునితోడఁ గాళిదాసునితోడం బ్రతాపాదిత్యునిని
మానపాలమహిపాలకుని నెదుర్కొనం దాను వెడలి యావిద్యాసర్వస్వవేదినీ సౌధంపు
బహిర్ద్వారంబునకుం జనుచెంచి ప్రతాపాదిత్యునికి నమస్కరించి యాతనిచే నాలింగి
తుండై విడువంబడి విదర్భదేశాధీశుని నాలింగవాదుల సంభావించి కుళల బడిగి తక్కుం
గలరాజుల యథావిధినభ్యర్పించి ధరాపతికడకుం బోయి యాసాధ్వీమణిపాదపల్లవంబుల
కళివాదనంబుల సల్పి యాదేవికడనున్న సన్యాసినివేషధారిణికి నమస్కరించి తోడ్కొని
యెల్లవారల మణిమయాసనాసీనులం జేసి యిట్లునియె.

ఉ. ఇత్తఱి సీధరాధిపతు లియ్యెడ కెల్లరు నేరి వచ్చుటన్

జిత్తము సప్తదప్రకరశృంగతలోపరివాసవై ఖరిన్

జొత్తిలుచున్న దీశుధముఁ జూడఁగ రమ్మని వల్కురించి నా

యుత్తలపాటడంచినమహాన్నతకీర్తిగుణాధ్యు లెవ్వరో.

అని నుడువం బ్రతాపాదిత్యుండు తనమఱుదితో నిట్లనియె. ఓధారావలీ! నేనును ధరావలీయుం దొలుత సీసుతల నిరువుర సీ మేనల్లుని కడుగుటకు నీకడకు బ్రాహ్మణులం బనువం బ్రయత్నించుచుంటిమి. అట్టిసమయంబున సీతనూజారత్నంబు తరుణాంబుజ భువనేశ్వరీదేవాలయంబునం గనంబడకపోయినవృత్తాంతంబు విని ధరావలీ తన సహోదరు సుతకుం గలిగినయిడుచుకు వగచుచుం దనకుమారునిచే నాశ్వాసిత యయ్యుం దనకోడండ్రకు సేమంబు గలుగం గోరి మహాకాళీసమర్చనంబు సలుపుచుండి స్వప్ను సాక్షాత్కృత యయినయోదేవి మహాకవికాళిదాసుండు వసుమానసనగరంబునకు రాఁబోయెడి; నాదీనమునందు కేయి చతుర్థయా మోచక్రమం బగునంతకు మీరు బంధుజన సహితముగ సింహపురంబున కరిగి విద్యాసర్వస్వవేదసీసాధంబునం బ్రవేశింప సీమేన కోడండ్రకును సీకుమారునికిని భోజభూపతిప్రముఖులు పరిణయము సేయ సిద్ధపడియుం డుటఁజూడవచ్చును. అమృహోత్సవంబునకుంజని భోజానితో వియ్యమంది సంతసించెదవు, ఉమ్మలికంబు మానుము. అని నుడువఁగా నాశ్వాసితయయి కాళిదాసాగమనంబునకు నిగి ట్టించుచుండెను. ఆదేవి యానతిచ్చినవిధంబున గతదినోదయంబునందు మహాకవిమదీయ నగరంబునకు విచ్చేసి మా కీమహాముదంబు సమహర్షినవాఁడు. ఇట్లై యావిదర్భదేశాధీశుండు సింహవాహనా ప్రేషితయగుకాత్యాయనిచే నెఱింగివచ్చినవాఁడట. తక్కుం గల రాజులును తమతమపుత్రికలు కనంబడక పోవుటంబట్టి వ్రతంబులుకేసి సింహవాహనా ప్రసాదంబునన యెఱింగి యమృహోత్సవంబు జూడవచ్చినవారలే. ఆకాళికాదేవి ధరావలీకి స్వప్నుమునందుం బొడనూపినప్పుడు సింహపురంబునందు మీకు మఱియు నొకయుత్తమరత్నంబు లభింపఁబోయెడినని యానతిచ్చినదట. ఆ సంతప్రాప్తముగాబోవు రత్నం బెయ్యెడియో యెఱుంగక యున్నారము. అని యిట్లు వచింపఁగా ధరావలీయుఁ డాపాదిత్యునిసమీపమునకుం దరుణాంబుజను విరజాంబుజను వసుధారిణిని దోడ్కొని తెచ్చి ప్రతాపాదిత్యునితో నిద్రమద్దుకోడండ్లు మువ్వరు నమస్కరించున్నారు. అశీర్వాదింపుఁడని చెప్పిన నారాజును దనకుం బాదప్రణామంబు సేయురాజకన్యకల మువ్వరను గని సంతసించి యానందాంబుధిం దేలుచు వారల దీవించి మువ్వరను వెవ్వెఱ నడిగి తెలిసికొని యప్పుడు చంద్రరూపేందురూపలు ప్రణామంబులు సలుప వారలు కాళిదాసునిచే మిత్రసహుని పలచిన విదర్భరాజకన్యకలుగా నెఱింగి పట్టరానిసంతోషభరంబున నుప్పొంగుచు భోజప్రతాపపాలురసుతలు నాకుమారునిం జేపట్టుటవలనం గలిగినసమైదం బట్టుండ విదర్భదేశాధీశునికన్యకలు మిత్రసహుని వరించుట కరము సంతోషకరమై యున్నది యనివచించి కాత్యాయనిం గాంచి యిట్లనియె. ఓకాత్యాయనీ ఈభోజరాజసుత లుదయాదిత్యునందును విధిరేఖ్యరసుతలు మిత్రసహునియందును బ్రణయం బుచినవృత్తాంతంబులు నాకువిదితంబు లయినవియ. ప్రతాపపాలునితనూజాత వసుధారిణియు నుదయాదిత్యునియందు లేమంబుఁ గాంచిన

దేవుండు గాంచినవృత్తాంతం తెలుగుగం గోరెదను. ఈ వలీతానాగతవర్తమానంబుల నెఱింగినదానవు గాన నీకుం చెలియనివి లేవు.

అదియునుగాక యీకేసరగండంబు కరము మదోద్రిక్తం బగునది. ఇది యీచేరి యుండునకలరాజకుమారులకు వశగతంబు గాక యీయందయాదిత్యునిచే నాహూతంబై యతనికి భయభక్తులు గనంబఱచుటయేలకో? దీనిం గుఱించినవృత్తాంతంబు నీకు విదితంబ యయియుండంజను. ఇది వినంగోరి మామాననంబులు త్వరాఘరితంబుల ను యున్న యవి. కానఁ గరుణించి వినిసింపు మనం గాత్యాయని యిట్లనియె.

సుందరీదేవి వృత్తాంతము.

ఓ ఆర్యా! ప్రతాపాదిత్యుఁడా వినుము. ద్రవిడదేశంబునందు మధురావతి యను నగరం బొందుగలదు. అందు శ్రుతదేవుం డను బ్రాహ్మణుండు, తనతలిదండ్రులు తన కీడుజోడుగాఁజూచి పెండ్లిచేసినసుందరీదేవి యనునతిరూపగుణోపేతయగు నాలిం గూడి సర్వసుఖంబు లనుభవించుచు దనకుఁ గాఢిగయాదిపుణ్యక్షేత్రదర్శనంబు జన్మఫలం బని యెంచుచుండినవాడు గనుక ముగుడ యగుటంబట్టి సుందరీదేవి ప్రతిమాట వలకక పోయి రమ్మనిపెప్పి మరలి రా సెంతలం బగుననియడిగిన నంగుకురెడుచంపక్కరముల కాలము గడుపుపెట్టి యాసారసాక్షిని వీడ్కొని విప్ర నాగగుంకయ్య, ఆగుంకదీపియుఁ దానొంటి నింట నుండ నోవక తరకల్లిని దనకుఁ దోంగ నుచుకొని ప్రాపితభర్తృక యగుపతివ్రత ప్రసర్తించవలయువిధానునసానుచరిత్రుఁడయి నడచుచు నిర్దిష్టకాలంబు నకుం దనప్రాణనాయకుండు రామిజేసి కడు ఖన్నయై ప్రియదీపావిక్షబంబులగు నంగంబులతో ననారతము కరకలితకపాలతలయై తనదయితాగమనంబై తలంచుచుఁ దుర పిల్చుచుండఁ జిట్టు లుండఁగా నొక్కనినంబున నామదవతీమణియంటికి మణిమంత్రైషధ సిద్ధుండగు కాపాలికుండు ననుచెంచి సుందరీదేవిఁ గాంచి పంచకరతావతప్రూడై యాతి భ్యంబునకుం జనుచెంచినవాఁ డట్లై నిలిచి వృద్ధయగు సుందరీదేవితల్లిం జీరి యోషధిరస ప్రభావంబునంజేసిన నువర్ణంబు నపరిమితంబుగ నొసంగి తనతలం పెఱింగింప నావృద్ధ భనలంబు యయి యందుగోడుబడి తనకూతుంబిలిచి యోసి పుత్రి సీనాయకుండు శ్రుత దేవుండు దేశాంతరగతుం డయినవాఁ డిదనుక రాక యున్నాఁడు. అతఁడు రామిం జేసి మనకు భుక్తికొఱకుం బెట్టిపోయినధనం బుతయు నిశ్చేమం బయ్యె. సొమ్ములెల్ల నమ్మకొని కడుపుఁ బూడుచుకొంటిమి. ఇక భిక్షావృత్తిచేతగాని దేహపోషణము సేయలేము. నీమగండు రాజానొద్ద సేరానాయకాధికారము వహించి కరము ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడు గాన నట్టివానిభార్య బిచ్చమెత్తుచున్న దనుమాట నలువురచెవి కెక్కి నేని యంతకంటె నవమానము లేదు. అదియునుగాక నీభర్త పోయినవాఁ డట్లైపోయిన

వాడు. ఇట్టిని వాళిలియని పెండ్లామని యతనిమానసంబువకుం బట్టినది గాదు. తాను నర్వనై న్యాధిశేతయై ముఁత్రతోనమానంబగు గౌరవంబు రాజుకడ నంపాదించి యతి శయితంబగు గౌరవస్థితి నుండువాఁ డెట్లకాలము నన్యాయులను బైరాగుల జోగులను మూజించుచుఁ దరుణిసంగనుఖంబుల నత్యాదరంబులేక నన్యస్తప్రాయంబై యున్న వాఁడు. తరుణికి నిండుజవ్వనంబునం దరుణపురుషనంగనుఖంబు లేనివాఁడు దానిజన్మంబు నిరర్థకంబ కాన నాచెప్పినచీతంబు నీవు వినందగును. అట్లు నావచనంబులకు మూతాడక ప్రవర్తించెదవేని నీవు నుఖంబైవవు. కానిచో నాచే ననాదృత వగుచుం బ్రతిగృహంబులకడ విచ్చమెత్తుకొని బ్రతుకుచు నీవిలాభినియావయవంబులం గాంచి రాగంబు మించిన రథ్యావర్తలనవరాయణులకుం బిక్కి చెక్కినుదుఃఖం బనుభవించుపంకలవు. మనయింటి కిప్పుడు వచ్చియుండు తరుణసిద్ధకాపాలికుండు కరము సౌందర్యవంతుండు. ఔషధసిద్ధుండు గాన నతనిచేయినగిలినకెల్లను నువర్ణం బగు. విశ్వర్థంబున నిఁకఁ జెప్ప వలసినదిలేదు. ఇతరుల కెఱుకపడకుండ నీ వీకాపాలికసిద్ధునిం గూడి నుఖంపుచుండుము. మనకు నర్వగుఖంబులును గలవు. జారిణివృత్తి పాపం బని తలంపకుము. మహర్షి వచ నంబులందునయితము జనులకుం గలవరస్వరసంబుధంబు డెల్పచోట, శ్లో. స్వామి తుల్యోహి జారశ్చ నవజ్ఞా గృహిణీనమా, దుస్త్యజోయం మహచ్ఛిశ్చ దేశభేదే ప్రవర్తతే. (జారపురుషుండు స్త్రీకి మగనివలె నాదరణీయుండు. జారిణి పురుషునికి భార్యతో సమానురాలు. ఈసంబంధము విశ్వాన్నిత్రకల్పితమై విడువంగూడని దగుటంజేసి మహానీయులు నాచరించెదరు. మఱియఁ నీవి హాస్తిదోబంబులం బవృత్తంబగుచున్నవి. ఆఁడదాని కీనుఖంబుకన్న నొండునుఖంబులేదు.) అని నెప్పంబడియఁన్నది. ఇందు మఱి యొక నస్త్రీజాకేణదూష్యతి; (స్త్రీజాతులతోఁ బొందుఁజేసిన దోషంబులేదు.) అని పెద్దలు నెప్పిరి. కానదోషంబుగదని భయంపడఁజనదు అని యిట్లు వల్కుఁగా నుందరిదేవి విని మనంబునం గడు సంతపించుచు నిట్లునుకొనియె. ఈవచ్చియుండుపాపకర్తృడు సిద్ధావధుఁ డగుటంజేసి యేదియే నొకయావధంబున మతినిభ్రమంబుఁ గల్పించి నాతల్లిచే నిట్లాడించుచున్నవాఁడు. అట్లు కాదేని పిన్నపాటంగోలె నాకెన్నెన్నోహితంబులు బోధించి సాధుశిలంబును సదాచారంబును దేవభక్తియుఁ బాపచరణపరాజ్ఞుభాత్వంబును బతివ్రతార్థనిష్ఠయు నా కుపదేశించి యిండుకయేని ముష్కభప్రవృత్తి గలుగనీక నుశిక్షితం జేసి నన్నుం గాచుచు వచ్చిన యీసాధీమణి కిట్టిదుర్వ్యవసాయంబు గల్గునే! నిరుపమతేజోనిధియై బాహుబలివిశిష్టశ్రుభూపాలపరాధినికయందై సాధుచరణ నేపావరాయణుండయి మూర్తి దాల్చినమన్మథుండు నానొప్పనాదయితుండు నన్నుఁ బాసి పోవుటయు సతండు నెప్పిలీయిన మేరకు రాకుండుటయుఁ గుడువంగూడును గట్టఁబట్టయు నీజాలమిం బరిజనంబెల్లం బరాజ్ఞుఖంబై పరిత్యజించుటయు నిష్పచ్చరంబు నెప్పురానిండుమలు వడఁజేయుటయు మానసంబుననైనఁ దలంపరాని యీపావపుం

బనికిం గన్నతల్లియై ప్రేరేపించుటయు నిట్టియతిదుఃఖకరంబులగు దశావిపర్యయంబులు సంప్రాప్తంబు లగుటకుం గారణంబు విధియ. ఆతండు సేయండలంచినది కాకపోదు. ఆతనికంటెం బలవంతుం డెవ్వండును లేడు. ఇప్పుడు సాధకవంచిత గావున నాతల్లి నావచనంబులు గైకొనదు. ఇందు కేమి సేయఁజాలుదును. వంచకునివంచనోపాయం బునం జిక్కుకొన్నదానను. ఏమిసేయుదును. ఆపన్నం దైనగజేంద్రుడు పాపిపాపి యనం బరువిడుచువచ్చినదయామయండు, ప్రల్లదులచేబడి పరాభవంబు నొందుపాం చాలిం గాచిన పతివ్రతారక్షణదీక్షావితక్షణండు శ్రియఃపతి దీననగు నన్నుం గావఁడే. నిజం బగుభక్తి నలిపెడివారి నాయార్థరక్షకుం డొప్పురికింపఁడు. నన్నుం గాచు. అని మనంబున దృఢనిశ్చయంబు గామించుకొని తల్లిపల్కులకు వల్లె యని నుడివి తదనుసార ముగఁ గొన్నియలంకారంబులు రచియించి పానుపుఁజఱచి యారేయి కృతాభ్యవహారయై సాధకాధిష్ఠితంబగు శయనగృహంబుం జేరి యొకయెడ నిలువంబడెను. రతిసుందరివలె వచ్చి నిలువంబడిన యాసుందరీదేవిం గాంచి మోహంబు మేరమిఱి పంచాయఁధభల్ల భగ్నహృదయంండై శయనంబునుండి లేచి నవ్వుచు రతిశయ్యకుం దార్చు నాతన్వంగికర పట్టవంబు తనకరంబునం బట్టుకొనం బోవుడు నాపట్టవాధరి యెడగలుగ నిలిచి కను దమృలనుండి వెడలువేడిబాష్పంబులతో దుఃఖాకులయై యండఁగఁగాంచి యోమించు బోడి! యేల వగఁచెద వని యదుగ నాసఃస్వీతిలకు చిట్టనియె. ఓరీ నావగచుటకుం గారణంబు వినుము.

ఉ. అన్నము నిద్ర యం చెఱుంగ నన్యులపై మచి నానఁ గాంచ నే
నన్నున వార మంచు దిన మంచు నెఱుంగ భవ్రాడు పోయినకొ
మన్ననతోడఁ బ్రేరినినమత్తగజం బెదుర్కొత్తి యెఱుఱునా
వన్యులు పిల్లిజిత్తుల గృశత్వము నొందఁగనియ్యె నక్కటా.

అనిచెప్పిన నాసిద్ధండు వెఱుంగుపడి తనమనంబున నిట్లుబలంఁచె. కట్టా యీ ౧౧౨ తనప్రియుండు మదదంటివంటివాఁ డనియు నేను పూర్వారమువంటివాఁడ ననియు నట్టి యుత్తమని పక్షంబునం గ్రుమ్ముగలనాఁడు పైపైనఁ బోగరుమిఱు తనగట్టిగుబ్బలు పిల్లివలె బొంచువేసినయధముఁడనగు నా నీచంపుంబులకు మ్రొక్కి పో నున్నవనియు నీ యర్థంబు సూపి యీకాంత దీనిచేఁ దనకుఁ దననాయకునిపైఁ గామంబున్నదిగాని నా పైలేదని యెఱింగించెను.

శ్లో. అకామాం కామయానస్య శరీర ముపతప్యతే, ఇచ్ఛాంతీం కామయానస్య
ప్రీతి ర్భవతిశోభనా.

(క. తనపైఁ గామము పొడమని, కనకాంగికి నానబడినఁ గాయము గ్రాగుకొ

తనుఁ గామించినకామిని, నొనరం గామించు ప్రీతి పొడమును మదికిన్.)

అని చెప్పంబడియుండుకతంబునఁ గుక్కుటస్థాయంబుననైన దీని సతిక్రమింపం
గూడకయున్నది. అదియనుంగాక పతివ్రతాలేజంబు భామినీమణులకు రక్షకంబై
యుండుంగాన నీమగువను మరాక్రమంబునం బట్టి భోగింపఁబోతినేని నానంపాదిత
మగునుజిమం త్రైవ్యధనీధి నశించిపోవును. దీని నివ్వధంబునం జెనక ననువుపడదు. ఇది
తననాయకుండు కొన్ని దినంబులకయినను రాఁడా యనునడియానగలిగియున్నది. ఆయా
శకు భంగంబు గావించితి నేనిఁ గామవ్యథావిపక యయి క్రమక్రమంబుగ విస్తంభణో
పాయవంచిత యగుచు నన్నుం గలయు. ఇప్పుడు వేగిరపడిన గార్యంబు నెడును.
అని తలంచి యారాతిరంతయు జంతాసంతానదంతురితస్వాంతుండై సంతపించుచుండి
తెల్లవారఁగా లేచి తా విడిసియుండుచోటికిం జనియె. అరేయియెల్ల నామానవతి నాని
కడ నిలువంబడి యుండి వేకువన వడకటిల్లువాని చనియెను. అది మొదల లాసిద్ధం డా
యూరనుండి విస్తంభణోపాయంబు లెన్నియోఁ జేయుచుఁ దదీయ ప్రణయంబు వడ
యక యావృద్ధకాంతతో నానుందరీదేవిం దోడ్కొని పెక్కుచోటల సంచరించుచు
నొకపుణ్యక్షేత్రంబున శ్రుకదేవుండు తీర్థస్నానార్థ మాగతుండైయుండుట యెఱింగి తన
మనంబున నీనుందరీదేవి యితని గాంచినేని వీనిం గూడి నా కనర్థంబు సేయక మానదు.
నా యాకావిశేషంబునకు భంగంబై యగును. కాన నిప్పుడు వీనికి నాసిద్ధావధప్రభా
వంబున వికృతరూపప్రాప్తి గలుగఁ జేసెదను. అని నిశ్చయించి యతనికిదనుం జని
కాక తాళియన్యాయముగ సంప్రాప్తు డయినవాఁడువోలె సంలాభము సేయుచుఁ దన
సిద్ధావధప్రభావంబుఁ జూపునెంబున నాతని యంగంబున కొకరూషధరసంబుఁ బూసిన
నప్పుడ యాప్రావృద్ధుండు లొంటిరూపంబు వాని యానీలవానరం బయ్యె. అంత
నితండు సేఁబిఁ దిలేక దుఃఖించుచుండ నీరూపంబు వోవ మఱియొక సిద్ధావధరసంబు
పూసెననని సమ్మించి యట్లు సేయ నది మొదల వీవానరంబు బుద్ధిచాంచల్యంబును దమో
మయత్వంబును గలిగి యొక్కొకవేళ నది నివర్తించుచుండునప్పుడు దుఃఖితులం దగు
చుండి యాసిద్ధునిచేఁ దఱుకుగొట్టబడి నీరా ద్రిత్యకాంతంబునకుఁ జేరెను. అయ్యెడ
జనించుచుండి దాను వాసార్హముగ, సేర్పఱుచుకొనియుండునొకన్యగ్రంథపాదపంబు
నకు మఱియొకభల్లూకంబు చేరి తన్ను పెడలనడచుటకుం బ్రయత్నింప నాయెలంగుతో
బోరుచుం దినములు గడపి వేసరిలుచుండి భల్లూకంబు దఱుమునుపాయంబుం గానక
చింతించుచుండెను. మనయుదయాత్మ్యండు వేటకై యాకాంతరవీధికిఁబోయిన నిది
యతనిం గాంచి ప్రీతి మెఱయ వచ్చి యడుగులకడఁ బడి వినయంబు నూప నితండు
దానినై గలచే దానికి భల్లూకాళియొగంబు గలదని యెఱింగి యావానరంబును భల్లూకం
బుతోఁ బోరం దొడరించి యాక్రూరజంతువును సంహరించి వానరంబునకుం బ్రియంబు
గావించె. అంత నీ వానరంబు రాజపుత్రుండు తనకుం గావించినయవకారంబున కలయచు

నీకుమారునికిం ద్రోవజూపుచు నితనిం దోడ్కొనిచని యొకకొనలో నతిమనోహరంబై యొప్పునెలమావితోటకుం గొనిపోయెను. అది కడు రమణీయప్రదేశంబు గావున నయ్యెడన కొన్నిదినంబులు మనయువరాజు వసించె. అట్లుండి యొక్కనాఁ డయ్యెడ సంచరించుచు నృటికమణిశిలాసాబద్ధంబులగు నవతారమార్గంబులతో నచ్చెగురుపు గలిగించు నొకసరసిం గని తదీయతటంబున నుండి దానిరమణీయతకు ముదం బందుచుండ నయ్యెడకుం జేరువన యొకపిణావాదనవిరావంబు చెవులవండువుగ వినంబడియె. అది విని యీ నిర్జనవనంబున నతిమనోహరమగు పిణారవంబు వినంబడుటకు హేతు వెద్దియో యని విచారించుచు నానంగీతధ్వని వినంబడుదిశ నాశ్రయించి యొకింతత్రోవ నని యయ్యెడ నొకమణిమయస్థలీనంబద్ధంబగు మండపంబును దానినడుమ నొకమందిరంబుం గాంచి తదంతికమునకుం జని,

సీ. కారదచంద్రికాపూరపాండురదుకూలావృతమృదుకాంగయప్తిదాని
మృదుశదూర్వాదళమిళితకుంచితనీలలలితకుంతలనీలంబుదాని
శరకాండపాండురచారులక్షీవృతకమనీయగండయుగంబుదాని
నంకురితోరోజ యయి ముకుళోద్గమచారులతాకృతి జేలంగదానిఁ
గలిజయోదారభూషణకలిత యగుచు, నాదృతానూననియచు యై యఖిలజనని
హ్రావమతిఁ బూజచేసెడునట్టిదానిఁ, గన్యకాణికతిలకంబుఁ గాంచె నచట.

ఇట్లు గాంచి; యీవంచాననమధ్య యయ్యెడకు వచ్చుచుండుట యెఱిగినదిగాన నిది నాకుండెలి సేమంబు సేయ నీవానరంబు నన్నుందోడ్కొనివచ్చె నని తలంచి యీ కాంచనాంగిరూపరేఖావిలాసంబులకు మానసంబున నచ్చెరు వందుచు నిది దేవకన్యకయో దైత్యదానవగరుడగంధర్వనాగవిద్యాధరకన్యకలలో నొక్కతయో యని సంశయించుచు నమోఽపస్థలంబున కరిగి నిలువబడి యెడతెలుంగక యీకాంతాలిలకంబు భక్తిపరవశ యగుచు భగవతిమ్రోగం జేత విపరీచింబూని స్వరసయోజనంబు సేయుచుండుటఁగాంచి యుచితశ్రీతిభరంబునఁ దదీయ గానకలాకౌశలంబుం గనుగొన నెంచుచుండ నప్పుడు,

కా. ఆరామామణి భక్తిభావమున లోకారాధ్యగౌరీసతికొ
సారోదారవిపంచికాస్వరసుధాసారంబు తోరంబుగా
నీరేజాననమిల తత్సుచరితోన్నిద్రోరుగీతావళి
శ్రీరమ్యంబుగఁ బాడెఁ గోకిలవప్రీ మిఱుకంతధ్వనిన్.

ఇవిధంబున బహుకాలంబు పాడి యిందుధరసుందరీచారిత్రమననసంజాతపార వశ్య యయి యైలాళలంబునకు ద్రైశ్లోబోవుడుఁ గుమారుండు గరుణాతరంగితాంతర

ఋదై సత్వరంబుగఁ జని యిలఱు వ్రాలుచును నాయండజగామినిం బట్టుకొనిన నింతలో దాని నెచ్చెలులు దూరంబున కఱిగియుండువారు ద్వరితగతిం జనుడెంచి రాజ పుత్రవిభృత యుని యుండునుమారికం గాంచి యిదియేమి? యితం దెవ్వం డీమానపశాక చంద్రుండు తా నీయిందువీరిబాన నేల పట్టుకొనియె. అని యొడోరులు పల్కు కొనుచు శీతోపచారంబులు నేయం గడంగుడు నంతలో నాకాంతామణి యొడలెఱింగి తనకుం బురుషశరీరస్వర్గంబువలన రోమాంచాదివికారంబులు గల్గుటం బరికించి మోము దమ్మి మరగ్ని చూచి తటాంబున నవ్వలి కేఱి యావాలుగంటి వాలారుతభ్రమంబెదరు చూపులం జూచి తానువనియున్నరూపాదిగుణంబులు గలిగియుండుటంబట్టి యుదయా దిత్వం దని తలంచి మించినలజ్జాతిశయంబున నవనతాననయై యుండం జెలికత్తై లది గాంచి మనంబుల సంశయించుచు గుమారు నిరూపించి యందఱును మనభర్తృదారిక నేయంతపంబు పుడెనని యుచుకొనుచు రాజకుమారునిం జూచి యిట్టనిరి. ఓహూహూ! భవ దీయం బయినవరిపాలనంబున నేదేశంబు రాజన్వంతం బయి యున్నది? వినగరంబున నుండుజనులు నిన్నుం గనుచు నయనసాఫల్యంబుం గాంచెదరు? వియక్షరంబును భవన్నా నూంకితంబులై భవ్యత్వంబుం గాంచుచున్నయది? ఇయ్యెడకు రా గతం బేమి! ఇది మాకుఁ గర్ణసియ్యూచంబులు గావించుము. అని యడిగిన యువరాజిట్టనియె.

ఓకామిచుకార నే నుత్తరావధంబున నడుచుననగరం బేమిప్రతాపానిత్యుని కుమారుఁడ నువయాదిత్యుఁడను. నానాదేశవిలాసనోత్కృతతే సంచరించుచు నీవనం బున నాభేటానినోదంబు నలువ పచ్చినవఁడను. ఈసీలవానరంబు మీకడకుం బోదొక్క నిరా నియ్యెడకుం జనుడెంచియున్నాఁడ. ఈకామినీతిలకం బెవ్వత! ఎందు కీప్రతంబు నలుపుచున్నయది? ఇది వినవలతుం గావ యుక్తం బయ్యెనేని నివరింపుఁ డన వార లి ట్టనిరి. ఇక్కన్యకారత్నంబు సింహపురపాలకుం డగు ప్రతాపపాలునికూతురు. వసుధారిణి యనుపేరుగలది. ఇది భవద్గుణ శ్రవణసంజాతప్రీతియై నిన్నుం గోరి వ్రతంబు నలుపుచున్నయది. దేవీప్రసాదంబున భవత్సాన్నిధి గల్గె. మావశేనకష్టంబులు భరింపె. అని నుడువఁగా రాజకుమారుం డి ట్టనియె.

మ. నవసౌభాగ్యవిలాసలక్ష్మియగు నీనాళికవత్సాక్షి నా

భవము న్నాన్వితఫలంబు నేయఁ దలఁచ న్నావింప దుష్పాన్వికృమే

యవని స్మిం గనఁ గోరువాఁడు గనునో యాశ్రినిఁదాఁ గానఁడో

భవ మం దాసిరి తానె కోరినను దుష్పాన్వియంబునుం గల్గెనే.

అని యిట్లు వచించి యాకాంతామణులం గాంచి యోకన్యకాతిలకంబులారా! ఈపుంగళంబు నేను బహుదినములుగఁ బ్రార్థించుచుండినదియ, మీభర్తృదారికానుగుణ

గణంబులు సింహపురంబుననుండి ననుదించినవారలవలన విని యుక్తంతిరుండనై యుంటిని. ఈయిందువదనానందర్థనంబు ననుకూరుటకుఁ గడు సంతసం బయ్యె. ఈకేసర గండం బనువానరంబువలన భవద్దర్శనంబు నాకుం గల్గెం గాన నిదియ యానుందరీపాణి గ్రహణంబునకును హేతువు గాఁగలదు. దీనివలనన యామనయేకస్థలమావేశవృత్తంబు వెల్లడియై గురుజనాభిమతంబుగఁ బరిణయమంగళంబు జరుగు. అని చెప్పి వారల కావా నరంబు నప్పగించి యోనుందరులార మరలి మీనగరంబునకుం జన యూనాదిసాధనంబు లాయత్తంబులై యున్నవియో? అని యడిగిన వారు రాజపుత్ర! నరపతిప్రేషితం బైనసేనా చక్రంబు రథగజతురగవదాతంబుతో సమీపాశ్రమమున నున్నయది. ఇది విచిత్తంబై యుండఁ జను నని కన్యకారక్షణార్థం బఱుదెంచినవైస్యంబు నాశ్రమాంతరమున నిలిపి యున్నవారము; అని చెప్ప వారల వీడుకొని యచ్చొట్టు విడిచి కలిపయదినంబులకు వసుమానసంబునకుం జేరె వసుధారిణియు సర్వానందంబులమూర్ధంబున కెక్కినదియుం బోలె నసదృశామోదంబునం జెలంగుచు సేనాచక్రపరిపాలితయై తననగరంబుసేరె. ఈ రాజపుత్ర మనయందమాదిత్యునిరూపంబు నానమయంబునం గాంచినది గాన నితని రూపంబును జిత్రఫలకంబుననమరిచి బ్రాణసహనంబుగఁ గాపాడుకొనుచున్నది. ఈ వానరం బప్పుడప్పుడు పూర్వస్థులెఁ జెందుచుండును గాన సీసమయంబునకుం దగినట్లు చిత్రఫలకంబుం గొనితెచ్చి యావృత్తంబు వెల్లడిచేసె. రాచనగరునకు నిక్కడకు రాకపోకలు సేయఁదాసీజనంబు లాడుకొనువచనంబులవలన నుదయాదిత్యునియాగమ నంబు విని తద్వచనానుష్ఠానంబును రచించినయది. అనినం బ్రతాపాదిత్యుండు కాత్యాయనితో నోయార్యా! ఇప్పు డానుందరీపగతి యేమైనది? అసిద్ధునికి వశగతయై చెడియెనా! లేకసద్వృత్తంబునన యున్నదా! తెల్పుచు అని యడిగినం గాత్యాయని యిట్లనియె. అసిద్ధుండుతరుణాంబుజ నవహరించినశత్రురకపాలనికి మిశ్రుండు. వాడు ఖైరవపూజానిర్వర్తనంబునం బ్రవర్తించినదినంబునందు బ్రహ్మణకామినిం దిజ్జననితోఁ దోడ్కొని చనియుండి మిత్రసహుని నెదిర్చి యితనిచే నిహతుండయ్యె. అయిరువురును మిత్రసహరక్షితం బయినరాజకన్యకాచక్రంబునం గలసి మనతరుణాంబుజకు బానిసలై యున్నవారు. అని యందుంగలదుదరులలో నొకమక మలినవనసధారిణిం జూపి యిదియ యానుందరీచేబి; ఈక్షమగుణసంపన్నురాలు, తనప్రాణనాయకునివృత్తం బెఱుంగక సంత పించుచుం జేయునదిలేకయుండి నావలన నీవానరంబు తనమగండని యెఱింగి యాపరాని శోకభారంబునం గన్నులనుండి వేడిబాష్పంబును బ్రవహింప సేడుచుచున్నది. అనిన నందఱునత్యాశ్చర్య రసపూరమగ్నమానస లగుచు నాదేవశ్రుతమందరీచీపీఠవృత్తంబులకుం గరంబు వగచుచు నింక సీశ్రుతచేవుని కీవానరరూపంబు దొలంగునుపాయం బెద్ది? ఈ పతివ్రతాలిలకంబునకుం దొలిజన్మమునం జేసినపాపఫలంబునంజేసి యిట్లు పతివిరహంబు

ప్రాప్తంబయ్యె. దీని కింక గతి యేమియో! యని యనుకొనుచుండిరి. భోజుండు మహా కవిం గాంచి యొమిత్రమా! యీవానరమునకుం దొంటిదూపు గలుగ ననుగ్రహింపు మని యడుగ నాకాళిదాసుండు,

శ్లో. కపివ ద్విప్ర సర్వాంగనుండరిం త్యా మనువ్రతాం,
త్యక్త్వా కపి రసి ప్రాప్తా మానిసిం మానవో భవ.

[గీ. వినుము సర్వాంగనుండరి వెలదిఁ బాసి, కపివలెఁ జరించుటనుబట్టి కపివె యైతి

వాపతివ్రత నిష్పడ యానఁ బడిసి, నాఁడ విక వేగ ఖూర్వంపునరుండ వగుము.]

అని చెప్పిన నప్పుడు నాసీలవానరంబు మన్మథసమానసౌందర్యసంపన్నుం డగు విప్రుం డయ్యె. అది గాంచి యెల్లవార లాశ్చర్యంబు నొందిరి. ఆబ్రహ్మజునిం గాంచి నుండరిదేవి వరమహర్ష పరవశయై తననాయకునితోడఁ గాళిదాసునిపాదంబులకుఁ బ్రణామంబుఁ గావించి సంస్తుతించి యుదయాత్మునిం దీపించి యప్పుడ తరుణాంబుజాక్షాను సారిణు లగుపరిచారికలు దెచ్చియిచ్చినమహర్షంబులగు మణిమయభూషణాదులు దాల్చి యట్లంకృతుండై నమగనితో సంతోషపూరితాంతరంగయై నిలిచె. ఏల్లవారును గాళిదాసుని యసదృశప్రభావంబున కాశ్చర్యపడిరి. అప్పుడు ఆమనుభారిణీవృత్తాంతంబు విని ప్రతాపాదిత్యుండు మహాముదంబున నుబ్బుచుఁ బ్రతాపపాలునిం జూచి భోజునితోడం బోలె నీతో వియ్యం బందునట్లు సంప్రాప్తం బగుట మావంశంబునం జరించినపూర్వుల పుణ్యంబు యని యనుకొనుచున్నాడను. సీతూతురు భోజతనూజాతలతోడ మాయింటి కోడలగుటకంటె మఱియొండు లగ్గు గలదే. అని నుడిచి భోజునింజూచి వివాహకార్యంబు వేగముగఁ జరుగఁబోలు; అనిన నామహిపతి యీమహాతీతయంబుం జరిపింపంగల వాఁడు మహాసీయందగు కాళిదాసుండ యని నుడివినఁ గవియు సంతసించుచు నోరాజా సీచెప్పినది యొప్పును. ఐనను మీయిరువురకు నాప్తబంధు వైనయీ కాత్యాయనియ యీమహోత్సవంబు జరిపించుట యుత్తమంబు. ఎల్లవారును దదాయత్తతం బ్రవర్తించు నది. అని కాత్యాయనిం జూచి యోయవ్వు! బహుదినములనుండి సీకాంతీంచుచున్న మహోత్సవం దిప్పుడు నిర్వర్తింపంగలిగినయది. వరిణయకార్యంబులు భవదభిప్రాయా నుగుణముగఁ జేయుము. అనిన నాకాత్యాయనియుఁ దానదాసీజనంబును బంపి ప్రతాపపాలునిగనరునం గలనమ స్తపఃజనుల రప్పించి వారిం గొని తొలుత భోజలీలా వతుల నిజవేషాలంకృతులం జేయించి మహాకవిని సున్నాతునొనరించి యనర్హుణి గణప్రభాభాసమానంబులగు భూషణంబుల నత్తమవస్త్రమాల్యాదుల నలంకృతునిం గావించె. అంత నాభగవత్పాక్షానుసారంబుగ నతిరూపవతులగు సుందరుల సకల రాజకుమారులకును రాజకుమారికలకును మంగళస్నానంబులు చేయించి సర్వాలంకారాలంకృతులం గావించ భగవతీసమాదిష్టులగుపురోహితులు వెక్కిరింపు తనందెరుంబున

నఱువదొకటవహజారంబునంతరంబునం గలమహనీయగృహంబులందు నన్ని ప్రేల్చి యే యేరాజకుమారిక కేయేరాజకుమారునిపయి మక్కువగల్గియుండెనో యాయాకన్యకలకు నాయాకుమారులకుఁ దత్తద్బంధుజనాను మోదితంబుగఁబాణిగ్రహణముగళంబు నిర్వర్తిం చిరి. అంత నెల్లవా రాహజారంబుఁ గడచి యఱువనిరెండవహజారంబునం గౌతుకకృత కం బనుమహామండపమునకుం బోయిరి. అందుఁ గాత్యాయనియాజ్ఞావహులయి పురోహి తులు మదనమాలినీ మదనవతీసహితుండై యుండుపిదర్భదేశాధీశ్వరుండగు మాన పాలని చేతం జంద్రరూపేందురూపలను మిత్రసహునికీ దారబోయించి విధియంతంబుగఁ బాణి గ్రహణముగళంబుం జరిపిరి. అప్పుడు విదర్భరాజు తనయల్లునికి నపరి మేయంబులగుధనం బులొనంగి తనకూతులకు మిత్రసహునిం జేపట్టుటయొక దన్తూలకంబుగ భోజనుతలతో నహవానంబు లభించుటయొం గొనియాడి యానందంబుం జేరిన వాడయ్యె. అంతం గాత్యాయనియాజ్ఞావిధానంబున నచ్చోటువాసి చని పరిణయోచితంబులగు ననుష్ఠవిధా లంకారములు గావించి రత్నతోరణంబులగట్టి ధ్వజపటంబులెత్తి కుట్టిమన్థులంబులం బువ్వులును గంధోదకంబులును జల్లి యగరుధూవంబులచేత నువాసితంబు గావించి యతిమహితంబులగు రత్నకంబళంబులు బఱచి కన్నులవండువై యొప్పునఱువనిమూడవ హజారంబుం దాఁటి యయ్యెడ దేవేంద్రభవనంబునకు దీటగు నభ్యుదయకేఖరం బనుమహామణిమండపంబుం బ్రవేశించి యెల్లవారును భోజనుతోదయాదిత్యులవివాహ మహోత్సవంబుం గనుంగొన నుత్సుకులై యుండిరి. మంగళవాద్యంబులు మ్రోగెను. పావ నలగు విప్రకామినులు మంగళస్నానంబుసేయించి పరిణయాలంకారంబులు రచించికుమారుని నుదయాదిత్యునిం గుమారికలఁ దరుణాంబుజావరణాంబుజాపసుధారిణులనుదోడ్కొని తెచ్చిన నప్పుడు మహాకవికాళిదాసుండు తానె పురోహితుండై విధివిహితంబులగు వైదికకృత్యంబులు సేయించి భోజునిం జూచి యోనుహిపతీ నీవు భవమకాలంబుగఁ గోరు చుండిన యానుహితీయంబు వడసితివి. ఉదయాదిత్యునికి నీముద్దుకూతుల నొనంగి పాణిగ్రహణముగళంబు నిర్వర్తింపుము అని చెప్పఁగా భోజుండును లీలావతీకరకమల కలికకనకకలశవాంత పావనతీర్థంబులచే నానందబాష్పబిందుబృందసంకలితంబులచే నాయుదయాదిత్యునియడుగులు గడిగి యాకుమారునిం జూచి,

చ. అనుమమబాహుపీర్వవిజితాఖిలభూపతి యైనసాధకు

నన్వనజదళేక్షణానికరవంచకు సంచితకౌర్యలీలమైఁ

దునిమి ధరాధినేతలకు దుఃఖనివారణ మాచరించి పా

వనతరగీర్తి గాంచితివి వర్ణ్యము లయ్యె భవద్దుజావళుల్.

అని నుడివి మఱియు నిట్టనియె. ఓకౌర్యసాగర! కుమార!

చ. అనుపమరూప నీగుణము లాసజనింపంగ నాబకించి నా

తనుజులు నిన్నె గోరిరి నుధాకరకీర్తి భవమ్ముకార్గ లా

తనుతరగర్వసాధితల దర్పకనుందరిఁ బోలువారలకొ

ఘనకచల స్వరించి మముఁ గౌతుకవారిధిఁ దేల్పుమీ వెనన్.

అని చెప్పి యాతరుణాంబుజావిరజాంబుజల నుదయాదిత్యునికి దారబోసెను. అంతం గవివరచోదితుండై ప్రతాపపాలుండు కన్యాప్రదానోస్తుఖుండగుచు నా మమారునింగాంచి యిట్లనియె.

మ. నిజితారిప్రకరప్రతాపకలనావిధ్వస్తకన్యాజనా

ర్తి! జగత్పావనకీర్తి! సద్గుణగణ శ్రీప్రొల్లనన్తూర్తి! యా

విజయాదిత్యునివంశ మిప్పుడు జగద్విఖ్యాతిఁ గాంచె న్నవ

దృఢనియోదృఢమంగళోదయరమాపాత్రత్వముం గాంచుటన్.

అని మఱియు నిట్లనియె.

క. చినుతగుణవితతిమండితఁ, గనకాంగిని దేవకన్యకాసమ నీమ

త్తనుజాతను గైకొని త, జ్ఞనమము సఫలంబు సేయఁ జనును గుమార!

అనిచెప్పి వసుధారిణి నుదయాదిత్యునికి దారబోసెను.

అప్పుడు తూర్వధానములను విప్రాశీర్వాదనాదంబులను పారావారరవంబు వోలె నెలంగె. అప్పుడు భోజుండును బ్రతాపపాలుండును మహాముదంబున నపరిమిత ధనరామలను రథాశ్వగజపదాతంబు నట్లుని కరణంబుగ నొసంగిరి. సమస్తపౌరబృందంబు ననుచెంచి యస్తుహోతృవంబుగాంచి యత్యానందభరితాంతకరణంబై యాశ్చర్యంబు నొందెను. బ్రాహ్మణులు కవ్వారిగ నారాజబృందంబు ధనంబు లొసంగె. మఱియు ననేక యాచకవందిమాగధసముదయంబునకుం దృష్టియగునట్లు ధనసంచయంబులు వెదచల్లిరి. అంతం గాత్యాయని యాక్షానుసారంబుగ నెల్లవారు నాచోటు దాఁటి యటువది నాల్గవమాజారంబున సారసమాజం బనుమహామండపంబునకుం జని తద్వచనానుసారముగ నంతస్తులై గూరుచుండిరి. రాజసమారసమాస్త్రసంశోభితంబయి యాసభ సమాప్తకిరణకర ప్రకాశితం బైనదివంబును బోలెఁ దేజరిల్లెను. అప్పుడు సమస్తజనంబులను కాళిదాసుని భోజుని నుదయాదిత్యుని మిత్రసమూహిం బొగడిరి. అప్పుడు రాజకుమారు లెల్లవారును మహాకవిని సుస్తుచించి భోజప్రతాపపాలునతో నిట్లనిరి. ఈమహాప్రభావసంపన్నుండు మహాకవి కాళిదాసు! డుదయాదిత్యునియం దిట్టియనూనానురాగం బుంచుట సారయ నితనిపున్నియంబుఁ గొనియాడఁ దరంబు గాకయున్నయది. సర్వగుణసముదయంబు బీతని నలంకరించుటంజేసికావె యీమహానీయుని కిట్టిప్రేమభరం బితనియందుఁ గల్గెను.

ఇంతకంటె మహాతిశయం బొందు గలదే! సాధుజనానుగ్రహంబునకుం బాత్రం బగువాఁ డెట్టియొక్కర్థంబునేని పడయక బోవునే! ఈచేరియందు మహాసభ నెల్లవారు గని యానందింప నీమహాకవిచరితంబు రూపకంబుగ రచించి యభినయింపం గాంక్షిం చుచున్నార మని యనఁగా నయ్యెడ నుండు వార లెల్లనిది యందఱ కతిప్రియం బవ శ్యాన్మష్టేయంబ యిది యెప్పు డెప్పుడు గాంతుమా యని యలికొనూహలొక్కుల్లమాన నులై యున్నార మని కోలాహలంబు సలుపఁ గాత్యాయని యామహాకలకంబు చేస న్నల నివారించి యానభివలం గాంచి యోయాహ్యులార! ఈమహాకవికాళిదాసునిచరిత్రం బుం జూచుటకు మీర లాసించుట యభినందనీయంబు. ఇది సాకల్యముగ నెఱింగి యభినయించువార బుండినంగాని నిర్వర్తితంబు గాదు. అది యిప్పు డొక్కరుఁడు రచించుటయు నది యభ్యసించి యభినయించుటయు నివి వైళంబ కానిపనులు. అభినయవిద్యాపారంగతులై సంగీతసాహిత్యసర్వస్వం బెఱింగి నకలవిద్యాపరిచయ వ్రత ప్రచితులైనవారలు గాని యిప్పు డీకార్యంబు గావించం జాలరు. ఇట్టివార లిం దుద యాదిత్యుండు మిత్ర సహూండును వీరియనుంగునెచ్చెలు లగుకాశ్యపకళామంతులును తరుణాంబుజావరజాంబుజలు మనుధారిణియుఁ జంద్రరూపేందరూపలు గాక మఱి యెవ్వ రునులేరు. ఈమహాకవియందుంగల గౌరవవిశేషంబునంజేసి యీకార్యంబుసేయుట పీఠలకుం గొఱుతగాదు. అని నుడువఁగా నెల్లవారును గాత్యాయనివల్కు లభినందించి రూపకవిలొకనోక్కంతామంతిప్రణయపరిపుతమాననులై యుండ నుదయాదిత్యప్రముముఖులు సమస్తవిద్యావిచక్షుణు లైనకతంబున సతిమనోహర సందర్భరసోదారం బయి యొప్పు *కాళిదాసుచరితవస్తుసంగ్రహితం బగురూపకం బభినయించి యెల్లజనంబుల నానందాంబుధిం చేలించిరి. ఇంతలో సూర్యుండు నుదయగిరిశిఖరం బలంకరించె. అప్పుడు కాళిదాసుండు తనయందు భక్తివిశేషంబు సలిపిన యుదయాదిత్యుని గాంచి యాతని గుణంబు లభినందించి యిట్లనియె.

చ, నిరుపమవైడుషీతులితనీరజసంభవకాంత లై నయీ

యరుణసరోజపాణి చరుణాంబుజ మున్నగువారిఁ బెండ్లియై

వరఁగిన సచ్చరిత్ర మిది భద్రతరం బయి యొప్పుగాత నీ

యరుదగుకీర్తిలక్ష్మీ కుదయార్క! కుమార! నిధానమై యలె

అనిన నెల్లవారును మహామందంబున జయజయశబ్దంబులు వల్కిరి. అంతఁ బ్రతాపాదిత్య ప్రముఖులు పరిణయమంగళంబు మహావిభవంబుగ వైదుదినంబులు జరిగిన యనంతరము వధూనహితుఁ డైనయుదయాదిత్యుని మున్నిడుకొనిప్రతాతపాలనితో

* ఈ గ్రంథము కాళిదాసుచరిత్రప్రకరణమనుపేర కాకుంతలాది నాటకములవలె

భోజరాజనమాహూతులైన సమస్తరాజులతో ధారానగరంబునకుంబోయి మహామోదంబున నాపురవరంబునందు వసించిరి. ఇట్లు కొన్నిదినంబులు నానాదేశకాధీశులు ధారానగరంబున భోజభూపాలనత్ప్రతులై యుండి యంత భోజోదయాదిత్యుల వీడ్కొని వధూసహితులగుకుమారులందోడ్కొని సంతనంబునందమతమనగరంబులకుంజనిరి. ప్రతాపపాలుండు భోజభూపాలునిం దనవియ్యంకుని వీడ్కొని సింహపురికిం జేరె. ప్రతాపాదిత్యభూపాలుండు భోజలీలావతీప్రార్థితుడై కొంతకాలం బండు వసించియుండి ప్రియాసహితుం డైనయుదయాదిత్యునితో వసుమానసనగరంబుంజేరి సంతోషతరంగితస్వాంతుండై ప్రజాపాలనంబు సేయుచుండె. ఉదయాదిత్యుండును నవోధలగు తరుణాంబుజావిగజాంబుజా వసుధానిజులం గూడి యశావనసుఖంబు లనుభవించుచు నిందురూపాచంద్రరూపలతో మిత్రసహుం డనదృశామోదంబునం జెలంగుచుం జెలికాడై పర్తింప నపరిమితానం దాంబుధి నోలలాడుచుండెను.

గీ. పరవి నోదకథాకల్పవల్లిబోడము, వృష్ణగుగుచ్ఛముచనిన్ను సరసిజాక్ష
రాజగోపాలకృష్ణభూరమణునత్స, హేయమునఁబూజఁ జేసిలి సార్యవినత.

ఇది శ్రీరాధానాథచరణకమలచంచరికాయ యాణమానస భారద్వాజగోత్రపవిత్ర
తిరుమలార్యపుత్ర పెరుండేవీగర్భజన్మ చిలకపాటి వేంకటరామానుజ
శర్మ ప్రణీతం బైనవి నోదకథాకల్పవల్లియందు వృష్ణగుగుచ్ఛము
సర్వంబును సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు.

శ్రీరాధాకృష్ణపరబ్రహ్మణే నమః.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ

